

**Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Журналистика және саясаттану факультеті
Баспасөз және баспа ісі кафедрасы**

**«МӘДЕНИЕТ, БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЫҚПАЛДАСТЫҒЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ
МЕДИАКОММУНИКАЦИЯ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛДАРЫ**

30 қараша, 2021 жыл

Нұр-Сұлтан, 2021

**ӘОЖ 001
КБЖ 72
М35**

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Журналистика және саясаттану факультеті баспаға ұсынған

Ұйымдастыру комитетінің құрамы:

Е.Б.Сыдықов, Д.Қамзабекұлы, Г.М.Мерзадинова,
Д.Р.Айтмағамбетов, Қ.Ө.Сақ, Г.Ш.Әшірбекова, М.Б.Шиндалиева.

Редакция алқасы:

Е.Б.Сыдықов, Д.Қамзабекұлы, Г.М.Мерзадинова, Д.Р.Айтмағамбетов, Қ.Ө.Сақ, Г.Ш.Әшірбекова (Жауапты редакторлар), М.Б.Шиндалиева (Жауапты шығарушы, құрастырушы).

«Мәдениет, білім, ғылым ықпалдастығы және қазіргі медиакоммуникация»
Халықаралық ғылыми- тәжірибелік конференция. / 30 қараша 2021 жыл. – Нұр-Сұлтан:
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2021. – 272 б.

ISBN 978-601-337-617-2

Бұл жинақта 2021 жылғы 30 қарашада Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаты, Абай атындағы әдебиет және өнер саласындағы Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, көрнекті қаламгер, филология ғылымдарының докторы, профессор Сауытбек Абдрахмановтың 70 жылдық мерейтойына арналған «Мәдениет, білім, ғылым ықпалдастығы және қазіргі медиакоммуникация» атты халықаралық конференция материалдары жарияланған.

Жинақта қазіргі мәдениет, білім, ғылым ықпалдастығы мен отандық журналистиканың өзекті мәселелері, қазақстандық медиа кеңістіктегі заманауи бағдарлар, қазіргі медиакоммуникациядағы жаңа үрдістер туралы тұшымды ақпараттар, соны ғылыми баяндамалар жарық көрген. Жинақ студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, журналистерге, жалпы көпшілік оқырманға арналған.

ISBN 978-601-337-617-2

**ӘОЖ 001
КБЖ 72**

© Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2022

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС

Ерлан СЫДЫҚОВ,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті КеАҚ
Басқарма төрағасы – Ректор

КІРІСПЕ СӨЗ

Құрметті Қырымбек Елеуұлы!

Құрметті конференцияға қатысушылар, әріптестер, білім алушылар!

Тәуелсіздіктің 30 жылдығын бұқаралық ақпарат құралдарынсыз, мәдениетсіз елестету мүмкін емес.

Ел Президенті Қ.К. Тоқаев: «Елдің бұл белесіне мерейтой емес, тарихи оқиға ретінде қарау керек. Тағылымдық мәні бар шараларға баса назар аударған жөн» дегенін жақсы білесіздер.

Осы орайда бүгінгі конференцияның жөні де, маңызы да бөлек.

Біз қарапайым журналистен ел билігі мен елшілдік қызметтердің жауапты сатыларына дейінгі, соның ішінде Мәдениет министрінің бірінші орынбасары, «Егемен Қазақстан» газетінің президенті, Ақпарат министрі, Мәжіліс депутаты сынды асуларды бағындырған Сауытбек Абдрахмановтың 70 жылдық мерейтой құрметіне арналған ғылыми шараны өткізгелі отырмыз.

Ақпарат – қашанда қоғамның айнасы. Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай, *«халықтың көзі, құлағы һәм тілі»*.

Мәдениет – Алаш көшбасшысы Әлихан Бөкейхан айтқандай, *«Құдайдан кейінгі зор күш»*.

Ұлт зиялыларының осы даналығын қаламгер, зерттеуші-ғалым Сауытбек Абдрахманов заманға сай салаландыруға, дараландыруға атсалысты.

Біріншіден, Сәукең – ақпарат саласының үздігі, шебер ұйымдастырушысы ғана емес, интеллектуалдық БАҚ-тың бағын ашқан қаламгер.

Екіншіден, Сауытбек Абдрахманұлы – мәдениет ықпалдастығының ірі маманы, кәсіби зерттеушісі. Аудармашылығы тағы бар.

Үшіншіден, Сәукең шығармашылығын сипаттайтын тапқырлық, шешендік, орайлы юмор – жастар үшін аса қажет қасиет.

Төртіншіден, Сауытбек Абдрахманұлы – Қазақстан халқы Ассамблеясының белді және жетекші өкілі. Қазақ ұлты мен түрлі этностардың бірлікте дамуының жанкүйері.

Бесіншіден, Сәукең – тамаша дәрісші, парасатты профессор. Білім алушылар Абдрахманов дәрісін іздеп жүріп тыңдайды. Бұл дәрістен жастар ақпарат шеберлігімен бірге өрелі мәдениет, қайраткерлік әліппесін үйренеді.

Бүгінгі **«Мәдениет, білім, ғылым ықпалдастығы және қазіргі медиакоммуникация»** атты халықаралық ғылыми конференция Сауытбек Абдрахманұлының шығармашылығы мен қайраткерлігін толық қамтуды мақсат етеді.

Осы ғылыми форумға ұйытқы болған еліміздің Мемлекеттік хатшысы, руханият жанашыры Қырымбек Елеуұлына ризашылығымызды білдіреміз.

Рұқсат етсеңіздер, ғылыми шараны ашып беру үшін арнайы сөзді Қазақстан Республикасының Мемлекеттік хатшысы, саяси ғылымдар докторы, профессор **Қырымбек Елеуұлы КӨШЕРБАЕВҚА** береміз.

АРНАЙЫ СӨЗ

Қырымбек КӨШЕРБАЕВ,
Қазақстан Республикасының Мемлекеттік хатшысы

Құрметті Сауытбек Абдрахманұлы!

Сізді жетпіс жасқа толған мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймын.

Сауытбек Абдрахманов – тәуелсіз Қазақстанды құруға және мәдениет саласын байытуға өлшеусіз үлес қосқан ардақты азаматтардың бірі. Еліміздің Ақпарат министрі, бас басылымының басшысы ретінде мемлекетіміздің тарихында қалған тұлға.

Сәукең жемісі мол жетпіс жасқа мемлекет және қоғам қайраткері, салиқалы саясаткер, қарымды қаламгер атанып, абыроймен жетті. Шығармашылығы лайықты бағаланып, Мемлекеттік сыйлық иеленді. Ел-жұрттың алдында беделді халық қалаулысына айналды. Аударманың қыр-сырын, Пушкин туындыларының табиғатын зерттеп, әдебиеттанушы ғалым атанды.

Сөзінің салмағы бар, ісінің өнегесі бар Сәукеңді құрметтеп, бүгінгідей халықаралық конференция өткізу өте орынды деп санаймын.

Қазақ «бес жас – бел құрдас, он жас – ол да құрдас» дейді.

Сәукең менен екі-үш жас үлкен болғанымен, қалжыңы жарасқан құрдас сияқты қанаттасып бірге келе жатырмыз.

Саяси серіктес ретінде де еңбек жолымыз бірге өрбіді.

Талай қызық пен шыжықты бірге өткіздік.

Орыстар «Оказаться в нужное время в нужном месте» демей ме?

Алғаш Президент болып сайланғаннан кейін Елбасына Шәкір Әбенев ақсақал бата бергенде, біздің Сәукең қол жайып, қасында тұрған.

Шәкір атамыздың ақ батасының бір ұшы оған да тигеніне ешқандай күмәнім жоқ.

Сәукең – ел ісіне ерте араласып, атқан қонған азамат.

Жер жүзін шарлап, көпті көрді. Әлемнің 61 мемлекетін аралап, қызықты репортаждар мен очерктер жазды.

Ол жүрген жерінде қарашаның да, ханның да тілін тапты.

Көптеген мемлекет басшыларымен сұхбат құрды.

Елбасынан алған сұхбаттарының өзі бір төбе.

Оны тұрғыластары кейде «Сұхбат алудың саңлағы» дейді.

Әлемге әйгілі Ларри Кинг деген сұхбат жанрының майталманы болған.

Біздің Сәукеңді қазақтың Ларри Кингі деуге болар еді.

Бірақ, бұл Сәукеңнің тақиясына тарлық етеді.

Дұрысы: Ларри Кинг – Американың Сауытбек Абдрахмановы.

Сәукең – мықты аудармашы.

Бірқатар туындыларды ана тілімізде сөйлетті.

Сәукең көп жыл бойы ел газеті «Егеменді» басқарып, Тәуелсіздік шежіресін жазды.

«Егемен Қазақстанның» қабырғасында талай тілшінің жолын ашып, қазақ журналистикасында Сауытбек мектебін қалыптастырды.

Шерханның шекпені, Бердіқұловтың бешпенті, Сауытбектің сауытынан шыққан журналистердің өзі бір қауым болды.

Спичрайтерлік жұмыстың көрігін қыздырып, биліктің аузына сөз, тұшымды ой салды.

Мырзатай Жолдасбеков, Әбіш Кекілбаев сынды тұлғалардан тәлім алып, тәрбиесін көрді.

Бірде Сәукең екеуіміздің Елбасына әзірлеген «шедеврмізді» Әбіш аға қалай бұтарлағаны туралы арнайы жазғаным бар.

Соны қысқаша айтып берейін.

Біз тәуелсіздіктің елең-алаң кезеңінде бірінші президенттің, бірінші ақпараттың ұлтаралық қатынас бөлімінде, Әбіш ағаның қарамағында қызметтес болдық. Екеуіміз бір

кабинетте жұмыс істедік. Сәукең аға референт, ал мен қарапайым, жаяу референт болдым. Жаяу деп отырғаным аға референттің гараждан көлік шақыруға құқығы бар. Сәукең көңілді болса, кейде алып кетеді, кейде далада қаласың...

Бірде екеуіміз Елбасына жауапты ақпарат-ұсынысты бірнеше күн бойы дайындадық. Жұмысымыздың сапасына өзімізше риза болып, оған тіпті «шедевр» деп ат қойдық.

Сәукеңнің тапсырмасымен оны сол кезде үйінде тұраулатып жатқан Әбекеңе алып бардым. Мен марқұм Клара апайдың шайын ішкенше, Әбіш аға 10 минут, 15 минуттың ішінде материалды қарап берді де, «Сәл-пәл ғана өзгерттім, қайтып басып әкеле ғой, қол қойып берермін» деп қолыма ұстатты.

Жұмысқа келген соң конвертті ашып қарасақ, шедеврiмiз қып-қызыл, тіпті тамтығы да қалмапты. Әбіш аға оны мүлде басқаша жазып, нақты ұсыныстар қосыпты. Сол күні келешекте салмақты дүниелер жазуға батылымыз бармай, бетіміз қайтып қалғандай болдық. Ертеңіне Әбекең екеуімізді шақырып алып, маңызды тақырып бойынша егжей-тегжей талдау жасап, ақылын айтып, арқамыздан қақты, жаңа өркениеттерді мегзеді.

Бірақ, айту керек, Сәукең сұңғыла шәкірт болатын, абыз ағасынан көп нәрсені үйренді, жолын қуды.

Алдыңғы жылы ұстазымыз туралы ауқымды кітап шығарды. Ол кітабына Мемлекеттік сыйлық берілді. Сөйтіп, шедеврді ақыры жазды.

Сол Әбіш аға «мақсат қумай, мақсат оны қуған азамат» деп баға берген Сәукеңді биік мансаптар өзі іздеп табатын.

Соңынан қуып жеткен жоғары лауазымдарды амалсыз иеленген Сәукең, талай жыл мемлекеттік қызметтің жілігін шағып, майын ішті.

Мен жақында, Сәуке, әлеуметтік желіден Сіздің бала кезіңізде қолыңызға қамшы ұстап тұрған суретіңізді көрдім. Басқа балалар қолына доп, нан, алма, ойыншық немесе жалау ұстап тұратын еді. Жас сәбидің қолына қамшының ілінуі бекер емес-ау деген ой келді. Ол биліктің және шығармашылықтың қамшысына айналды.

Қазіргі кезде руханият саласын саясатқа айналдыратындар көбейді.

Сауытбек досымыз – керісінше, саясатқа руханият әкелген азамат.

Біздің Саукең – сыншы. Киноның да, әдебиеттің де сыншысы, кейде мемлекеттік қызметкерлерге де сын көзбен қарайтыны бар.

Мақтап отырып, мақтамен бауыздайтын сөз зергері орынды сынымен, ойлы мақалаларымен тұтас саланың өркендеуіне сүбелі үлес қосты.

Жұрттың бәрін сынайтын Сәукеңді бүгін біз де бір сынап қалайықшы...

Академик Зейнолла Қабдолов ағамыз жетпіс жасқа толған мерейтойында «Жетпіске келгім келген жоқ» депті. Өзінің бір елуге келген оқушысына «Қарағым, ана құрғыр елуіңізді бір-екі күнге прокатқа берші!», деген екен.

Сол сияқты келгіңіз келмесе де, жетпістің желкесіне шықтыңыз, Сәуке!

Өзіңіздей азаматқа жетпіс деген шау тартып, шал болатын жас емес. Құдайға шүкір, қазір жетпіс деген орта бас болып есептеледі.

Керісінше, жастарға жөн сілтеп, ақыл айтып, ел ағасы болып жүретін кез. Қыздарға бұрылмайтын, келіншектен қорықпайтын, нағыз кемелденген сәтіңіз.

Қазақ «Жасында байқары көптің, жасы жеткенде айтары көп» дейді.

Бұған дейін де аз жазып жүрген жоқсыз.

Дегенмен, енді кемелденген сәтіңізде бұрынғыдан да еңбек етіп, өмір бойы жинап келгеніңізді тың қарқынмен жазып, небір шедеврлерді өмірге әкелетініңізге сенімдімін.

Тағы да мерейтойыңыз құтты болсын!

Өзіңіз батасын алған Шәкір атаның жасынан асып, Жамбыл бабаның жасына жетіңіз!

Одан ары да жасаймын десеңіз, біздің ешқандай қарсылығымыз жоқ.

Деніңіз сау, отбасыңыз аман болсын!

Қазаққа береріңіз таусылмасын. Әріптестеріңіз (футболдағы) бағалап жүргендей, әрқашан №1 ойыншы бола беріңіз.

Сау бол, асыл азамат, ардақты дос!

ҚҰТТЫҚТАУЛАР

Мырзатай ЖОЛДАСБЕКОВ,
филология ғылымдарының докторы, профессор,
мемлекет және қоғам қайраткері

Қымбатты бауырлар!

Қырымбектің «Сауытбек Шәкір ағамыздың жанында жүрді» деген әңгімесінен шығады. Естеріңізде ғой, Президент сайлауы өтті. Сайлау өткізу жөніндегі штабты мен басқардым, қасымда жігіттер болды. Сайлау ойдағыдай өтті, құдайға тәубе! Ол кезде қазынаның қалтасы тесік, ақша жоқ, жалаң аяқ, жалаң бас жүрген ел. Соның өзінде сайлауымыз жоғары деңгейде өтті. Біткеннен кейін шай ішіп отырғанбыз. Нұрекең маған:

– Сайлауды жақсы өткіздің, енді инаугурацияны да өзің өткіз, – деді. «Нұреке, біз әлі есімізді жиып та болған жоқпыз ғой», – дегенімде, «Ой, жиясыңдар ғой. Өткізу керек», – деді.

– Сонда қашан өткіземіз?

– Желтоқсанның онында.

Айтты – бітті. Желтоқсанның бірінде сайлау өтті. Арада он күн ішінде инаугурацияны ұйымдастырдық. Біз бұрын хан сайлаған елміз ғой. Президент сайлап, оны таққа отырғызып көрмегенбіз. Сонда жан-жақтан осы жігіттерді анда жұмсап, мұнда жұмсап, тәжірибе жинадық. Қолымыздан келгенше дұрыстап өткізуге тырыстық. Әрине, баяғыдағыдай кез емес, Президентті ақ киізге көтермейтін болдық, оның заманы өтті. Жер-жерден ақыл сұрадым, облыс басшыларына телефон соқтым. Сол кезде Жамбыл облысын басқарған Өмірбек Байгелді жап-жақсы ақыл айтты.

– Сен, Мырзатай, ақ киізді көтермейсің ғой, бірақ ақ киізді ырым тастама. Сөйлейтін мінбердің астына ақ киіз төсе. Екіншіден, хан тұсында хан қан шашылмасын деп ақсарбас шалады ғой, ақсарбас шалдыр. Содан кейін Қазақстанның Тұңғыш Президенті сайланғанының құрметіне Алатаудың баурайынан 30 рет залп бер. Естияр бір қария тап та, бата бергіз» деді. Соның бәрін істедік. Қордайдан ақсарбас табылып, отыз қария келіп, Алматыдағы Республика сарайының түбінде «Аллалап» ақсарбас шалып, соны Қордайға алып кетіп, бір жапырақтан бөліп жепті. Ант берердің алдында жасы тоқсаннан асқан халық ақыны Шәкір Әбеневке бата бергізетін болдық. Оны ұсынған осы Сауытбек. Өзі Шәкір ағаның қасынан бір елі қалмай жүр. Шәкір аға сарайдың аспалы жол бетіндегі есік жақтан келуі керек еді, көрейін деп барсам, Сауытбек қасында отыр екен.

Сол жолы Шәкір аға ағытып ақ батасын берді. Қырымбек айтқандай, батасы қабыл болды. Батасының бір ұшы жанында тұрған Сауытбекке де тиген деген сөз рас.

Менің ағам Әбдіжәміл Нұрпейісов – Әбең екі ауыз сөз айтса да, жазып келіп сөйлейтін. Сауытбек жайында мен мақала жазған адаммын, талай пікірімді айтып жүрмін, жаңа кітабы шығыпты, сонда да пікірімді айттым. Жақсы көрем Сауытбекті. Қырымбек жан-жағын игеріп, бәрін айтты ғой. Ауызша сөйлегесін адам кейде артығырақ айтып қалуы мүмкін. Соны шақтап жазып алып келіп едім, енді жазғанымды оқиын.

Сауытбек Абдрахманов – мәдениетті, инабатты, кішіпейіл, білімді, жаза да алатын, айта да алатын терең ойдың адамы. Көрнекті тұлға, сабырлы, байсалды, сыйлы азамат. Үлкен парасат иесі, белді мемлекет қайраткері. Қазақстан Орталық партия комитетінде, кейін Үкіметте біз – Әбіш, Иманғали, Қырымбек, Төлен, Сауытбек бәріміз бірге қызмет істедік. Жақсы жылдар еді. Қиын болса да, есімізде қалды. Ағалы-інілі болдық. Әр істе жанымды Сауытбек тындырып отыратын. Сауытбек бүгінде депутат, көрнекті журналист, белгілі әдебиетші ғалым, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, сүйкімді жігіт. Мақтауға да, мақтануға да тұратын үлкен азамат. Күні кеше менің қарамағымда жұмыс істеп жүрген жап-жас жігіт болатын. Бүгін қарасам, 70-ке толыпты. Осыған өзім аң-таңмын. Шырағым, Димекеннің беретұғын батасы бар еді. Қазақтан шыққан данышпанның бірі ғой. Сол Димекен айтқандай, «Жетпістен желіп өт, сексеннен секіріп өт, тоқсанға тоқтамай, жүзге жет», шырағым! Аспай-

саспай, жаман жерді баспай, осылай жүре бер! Денің сау, жасың ұзақ, отбасың аман болсын!
Бәріңіз аман болыңыздар!

**Бауыржан ОМАРОВ,
филология ғылымдарының докторы, академик,
Қазақстан Республикасы Президентінің кеңесшісі**

Сауытбек Абдрахманов. Анықтаушы алты ауыз сөзді құрайтын елеулі есім. Қарымды қаламгер. Қажырлы қайраткер. Салиқалы саясаткер. Маңғаз мемлекеттік қызметші. Даңқты депутат. Ширақ шенеунік. Мәртебелі министр. Айбарлы ақпаратшы. Азулы аппаратшы. Алымды аудармашы. Әлеуетті әдебиеттанушы. Парасатты Пушкинтанушы. Осы әсерлі эпитеттердің бәрі оның өмір жолының әр тұсын өрнектейді. Енді, міне, оған бүгін Жетпістегі жігіт деген тағы бір тамаша тіркес қосылды. Сондықтан, қадірлі Сәуке, Сізді мерейлі жасыңызбен шын жүректен құттықтаймын.

Өмір бар жерде юмор бар. Сол юмордан мерейтой иесінің өзі де кенде емес. Юморды сезінбеген адам өмірді сезінуден қалады. Сондықтан жылы лебізімізді жарасымды юморға бөлеп отырып, сіздің ерекше қасиеттеріңізді санамалап көрейік.

Ер жігітке керегі бақ пен бап. Соның Сізде екеуі де бар. Бастағы бағыңыз бен үйдегі бабыңыз өзіңізді үнемі алға жетектеп келеді. Бүкіл бұқаралық ақпарат құралдарының жиынтық атауы ретінде өңкей бас әріппен жазылатын БАҚ та сізден ажыраған жоқ. Ендеше түрлі әріппен жазылатын түрлі бақтарыңыз сізге серік бола берсін. Бағыңыз да, бабыңыз да қатар өрлей түссін.

Поэзия патшасы Пушкиннің рухы бір қазаққа риза болса, ол – сіз. Сіз Пушкинді, Пушкин сізді аялады. Әдебиеттану саласындағы осы зерттеу өзіңізге құт болды. Маған кейде сол Пушкиннің бүкіл ел болып қолға түсіре алмай жүрген алтын балығын сіз үн-түнсіз ғана ұстап алып, үш тілегіңізді үнемдеп қана айтып отырған секілді көрінесіз. Әйтеуір, үйдегі бабыңыз бен түздегі бағыңызға қоса жолыңыздың болғыштығы да бар екені анық.

Басқа халық қалауларына қарағанда тағы бір елеулі ерекшелігіңіз бар. Себебі сіз – Ассамблея атынан сайланған тоғыз депутаттың бірісіз. Кәдімгі ертегідегі Ернарардың «Сегіз ұлым бір төбе, Ер Төстігім бір төбе» дейтіні секілді, сол тоғыздың ішіндегі өзіңіздің орныңыз айрықша. Топ бастаған серкедей түрлі ұлт пен жеті жұрттың өкіліне жөн сілтеп, жол көрсетіп келесіз. Бұдан сіздің жолы да бөлек, жөні де бөлек даралығыңызды байқауға болар.

Енді Ер Төстік секілді жолыңызда кездескен кедергіні алып та жығып, шалып та жығып, алға тарта беріңіз. Шалқұйрығыңыз астыңызда, Кенжекейіңіз қасыңызда болсын. Қу жанын балапанға айналдырып, сандыққа сақтайтын Шойынқұлақтар маңайыңыздан алты метр аулақ жүрсін!

«Жатталып Ақмарқаның аузында аты, Телміріп таста отырып жазған хаты» дегендей, қоғам белсендісі Ауытбектің Сауытбекке ноутбукпен жазған хаты жұртшылық арасында үлкен резонанс туғызғаны мәлім. Әлдебір мақаласының не жарияланбай қалғанына, не қысқарып кеткеніне ренжіңкіреп, «Қолында Сауытбектің өткір қайшы» деп термелетіп тап берген арынды Ауытбекпен маңызды мәмілеге келіп, достық рәуіште дұрыс әңгіме жүргізе білдіңіз. Бұдан сіздің салиқалы салқынқандылығыңыз, ұлағатты ұстамдылығыңыз, ұлан-ғайыр дипломатияңыз көрінеді.

Тек юморды керемет түсінсеңіз де, юморды айтқанда онша қатты күлмейтініңіз, күліп бола сала, езуіңізді тез жинап алатыныңыз, бір қараған адамға сәл суықтау көрінетініңіз, өзіңізді аса қатты біліңкіремейтін жанның көзімен зер салғанда, ептеп қана сызданып, аздап қана мұзданып тұратыныңыз болмаса, жалпы өте мейірімді адамсыз. Ішіңізге үңілсек, талай сыр ақтарылып шыға келеді. Сәби кезіңізде суретке доп емес, қамшы ұстап түскеніңізді анықтағанда, жас күніңізде Ленинге арнап өлең жазғаныңызды білгенде, Келестегі Кененбай

сазының № 1 футболка киген атақты қақпашысы болғаныңызды естігенде, сын-сықақтың дүлдүлі Оспанханның өзі «бұл баладан тәуір сатирик шығады» деп бата бергенін құлағымыз шалғанда, жиын-тойда жас балаларды жолда қалдырып, ширатылып билегеніңізді көргенде жаныңызға жақындай түсеміз. Шынымызды айтсақ, бізге сірескен саясаткер Сәукеңнен гөрі, осындай еркін ойлы, елгезек Сәукең көбірек ұнайды.

Бас басылымның тұтқасын ұстап отырғаныңызда тағы да сол юморға малып-малып, өзіңізге Абайдың үлгісімен мынандай құттықтау арнағанбыз.

«Егемен» бір өзіңе бағынса да,
Тәп-тәуір басшысың ғой неғылса да,
Дүниеде сенен артық редактор жоқ,
Первый зам. Ержұмандай табылса да...

Бұл енді қалжың болса да, көңіліміздегі ойымыз. Біз санамалаған ерекшеліктер тұлғаныңызды биіктете берсін! Жетпістің желкесінен мықтап ұстаңыз. Жетпіс те сізді аяласын. Жігерлі жетпіс сергек сексенге жеткізсін!

Қамшыңыз қолыңыздан түспесін!

**Асхат ОРАЛОВ,
Нұр-Сұлтан қаласы әкімінің орынбасары**

Қадірлі Сауытбек Абдрахманұлы!

Сізді Нұр-Сұлтан қаласының әкімі Алтай Сейдірұлы Көлгіновтің атынан 70 жасқа толған мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймын.

Жетпіс – жетелі жас. Сіз осынау мерейлі жастың асқаралы асуын асқақ абырой, биік беделмен бағындырып отырсыз. Қазақта «Ел ырысын ер асырар» деген даналық бар. Сара еңбек жолында дара сипатыңызбен танылған сіз бүкіл саналы ғұмырыңызды тәуелсіз еліміздің тынысын кеңейтіп, тұрмысын түзету жолына арнап келесіз. Ұлылардың ізімен елдік қасиетті бойыңызға сіңірген сіздің қаламгерлік істегі орныңыз бөлек екені даусыз. Ұзақ жылдар бойы еліміздің ақпарат саласындағы жауапты қызмет тұтқаларын лайықты ұстап, үнемі жарқын да игі бастамалардың жаршысы бола білдіңіз. «Ел ағасымен, киім жағасымен жарасар» дегендей, өзіңіз сынды аға буынның өмір жолы кейінгі жастар үшін үлгі-өнеге. Алдағы уақытта да терең біліміңіз бен толымды тәжірибеңізді ел игілігіне арнап, биіктен көріне бергейсіз. Қай кезде де осындай қайраткерлік қалпыңыз бен парасатты парқыңыздан, кісілік келбетіңіз бен салмақты салтыңыздан таймай, ел игілігіне арналған еңбегіңіздің жұлдызы жана бергей.

Мерейтойыңызға арналып өткізіліп отырған осы конференция да Тәуелсіздігіміздің отыз жылдығы қарсаңында ұйымдастырылғаны барлығымызға қуаныш сыйлауда. Осынау мерейлі күні деніңізге саулық, бойыңызға қажыр-қайрат, әулетіңізге ырыс пен береке, еңбекте мол табыс тілеймін.

Мерейтойыңыз құтты болсын!

**Бақтықожа ІЗМҰХАМБЕТОВ,
мемлекет және қоғам қайраткері,
«Ардагерлер ұйымы» республикалық
қоғамдық бірлестігі орталық кеңесінің төрағасы**

Еліміздің, халқымыздың қазіргі қаламгерлерінің ішінде орны бөлек Сауытбек Абдрахманұлымен біраз жыл бойы жолдаспыз.

Сәкеңнің қаламгерлік дәрежесіне баға беруден аулақпын. Әйтсе де, ойланып оқитын оқырмандарының бірі ретінде баспа бетінде шыққан кітаптарынан, мақалаларынан, мінберге шығып сөйлейтін сөздерінен ерекше әсер алатындардың бірімін.

Абай бабамыз «Өзін алма, сөзін ал» деген екен. Сауытбек Абдрахманұлы – өзін де, сөзін де алуымыз керек азамат.

Қаламгердің арасында біреуді қазақтың Бальзагі, біреуді қазақтың Пушкині деп әсірелеп мақтайтынын білесіздер.

Сәкеңнің өз аты өзіне үйлесіп, бүгінгі дәрежеге жеткізіп, елге, біраз жерге танытты.

Сәкең елуге толғанда облыс азаматтары «Мүшел тойыңызды ауылда өткізейік» деп ұсыныс жасаған екен.

Сонда Сәкең: «Сонда не істейсіздер? Ат мінгізесіздер. Шапан жабасыздар. Көл дария дастарқан...» десе, бір азамат тұрып: «Темір тұлпарымыз да бар!» депті.

Сонда Сәкең: «Бәріне рақмет! Той өткізгендей көрейін. Соның есесіне менің ауылыма жол салып беріңіздерші» деген екен.

Осы бір жайт Сауытбек Абдрахманұлының қандай азамат екенінің бір ғана көрінісі.

Еліміздің көрнекті жазушысы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Сәкеңнің әріптес құрдасы Әлібек Асқаров «Көңіл төріндегі тұлғалар» атты кітабындағы «Біздің буынның лидері» атты мақаласында Сәкең туралы айта келіп: «Ондай шеберлікке жету үшін көл-көсір энциклопедиялық білім керек, оқығаннан ой түйетін, көргеннен қорытынды жасай алатын аналитикалық зерде керек. Жан сарайың рухани кемелдікке жетуі керек. Сонда ғана көсемдік пен шешендіктің биігін бағындырасың. Бүгінгі тәуелсіз қазақ елінің нөмірі бірінші журналисі деген мәртебелі тұғырыңнан тайма!», - деп тілек білдіріпті.

Сәкеңнің егемен еліміздің қалыптасып, даму жолындағы еңбегі айтылды, әрі қарай да айтылады.

Парламентте көптеген аса керек заң жобаларының әзірленіп, қаралуына да үлкен үлес қосуда.

Әр азаматқа жүрген ортасы, қызметтес, араласқан адамдар ықпал етеді, тәрбиелейді.

Қашанда айналасына үлкен көрегенділігімен, жоғары мәдениетімен, терең білімімен, солай бола тұра, қарапайымдылығымен әсер қалдырып жүретін Сәкеңмен жақын жолдас болғанымға қуаныштымын, мақтан тұтамын!

Сәке, мерей жас құтты болсын!

Мәрия екеуіңе берекелі ғұмыр тілеймін, шығармашылықтың шыңына шыға бер!

Дархан ҚЫДЫРӘЛІ,
«Егемен Қазақстан» республикалық газеті»
АҚ басқарма төрағасы

Армысыздар!

Құрметті Сауытбек аға!

Мерейтойыңыз құтты болсын!

Құрметті Қырымбек Елеуұлы, Мырзатай аға, ел ағалары, қадірлі қауым, Қазығұрттан шығып, қазақ даласын қарашығына сыйдыра алған, қаламының ұшына қондыра білген Сауытбек ағаның мерейтойы құтты болсын! Сауытбек аға туралы жақсы лебіздер айтылып жатыр, мінездеме беріліп жатыр. Осы орнықтылық, сабырлық, тұрақтылық, салқалылық, табандылық, асып-таспайтын, аптығып сөйлемейтін, алқынып тұрмайтын мінез Сауытбек ағаның қай ісінен де, қай сөзінен де көрінетініне көпшілік әбден қанық қой деп ойлаймын.

Әу бастан-ақ баспасөзде танымдық дүниелерімен оқырманның ықыласына бөленген Сауытбек аға өз еңбек жолын бастаған «СҚ»-ның мұрагері «Егемен Қазақстан» газетінің басшылығына келген соң екінші тынысы ашылып, кеңінен көсілді. Шығармашылығы, интеллектуалдық әлеуеті, қайраткерлік қарымы осы сүйікті «Егемен Қазақстанда» қызмет атқарған кезеңінде жарқырай көрініп, тұтастай саланың жауапкершілігін арқалаған

министрлік мансапқа, бүгінгі халық қалаулыларының қатарына, елдіктің сөзі айтылатын биік мінберге – депутаттық дәрежеге жеткізгені заңдылық. Осы жылдар бедерінде журналистік қабілетін қарымды қаламгерлік сападан қажырлы ғалымдық деңгейге, ұстаздыққа ұштастырған Сауытбек ағаның мәдениеттанушы, зерттеуші, аудармашы, публицист ретінде бойына жинаған мол білімін қалам қуаты арқылы ұлт руханиятына сүбелі қазына қылып қосты. Әрине, Сауытбек аға туралы көп айтуға болады. Жақында «Егеменде» өткен бас қосуда оның бірсыпырасы айтылды. Сәукеңнің «Сұхбат сыры» жинағының алғы сөзі ретінде жазылған лебізімізді және ел газетінде жарық көрген мақаламызда айтуға талпындық. Сәукеңнің саналы ғұмырының басым бөлігі «Егеменде» өткен. Сондықтан Сауытбек аға «Егеменді» ең ұзақ басқарған басшы ретінде тарихта қалды. Екіншіден, Сауытбек аға бас редакторлықтан министрлік мансапқа көтерілген жалғыз басшы болды. Үшіншіден, Сәукең «Егеменге» елорда төрінен кең сарайдай ғимарат салып берді. Төртінші, Сәукеңді саяхатқа ең көп шыққан, әлем елдерінің бәрін дерлік аралап шыққан басшы ретінде айта аламыз. Әрине, саяхатқа жай барып қайтқан жоқ. Төрткүл дүниеден ақпарат жазып, өзіндік орны бар тұлғалардың озық ойларымен қазақ қауымын таныстыруға ұйытқы болды.

Шынайы интеллигент, мемлекетшіл тұлға, зияткер зиялы, қарымды қаламгер, шебер ұйымдастырушы, білікті басшы, көргені де, бергені де мол жақсы ағамыз өзінің салған өнегелі жолымен жетпістің жотасына да шықты. Жай шыққан жоқ, жарқын бейнесімен, жайдары қалпымен, руханият керуеніне артқан жүгімен, ұрпаққа салған ұлағатымен шықты.

Ағамыздың мерейтойы құтты болсын! Өзіңіз ұзақ жылдар басқарған «Егеменнің» жасына жетіңіз, аға!

САУЫТБЕК АБДРАХМАНОВ: ПОИСК ВЫСОКОГО СМЫСЛА

Георгий ПРЯХИН,

**«Художественная литература» баспасының директоры,
қоғам қайраткері (Ресей Федерациясы, Мәскеу)**

Дорогие друзья Сауытбека!

Многих из вас я знаю лично, а с некоторыми так и сам уже дружу многие годы. Я, конечно, прошу прощения у всех, что вынужден приветствовать вас вот таким новоявленным способом, а не глаза в глаза! Но, будем все-таки надеяться на лучшее! На то, что нам еще удастся с вами увидеться лично, очно, и в Астане, и в Алматы, и, конечно, же в Москве. А сейчас от всей души поздравляю ваше собрание с сегодняшним нашим общим праздником! И с тем общенациональным юбилеем, который предстоит Казахстану отмечать через несколько дней!

Поздравляя Сауытбека Абдрахмановича, хочу признаться в следующем. Я, к сожалению, с большим запозданием прочитал серию его статей под общим названием «Конгениальность». Эту серию статей мне прислали по моей просьбе, в Москву, по электронной почте помощники Сауытбека. Я действительно, искренне пожалел, что не знал этих текстов раньше. Многие в них пробуждают ответные чувства. Собственно говоря, это даже не цикл статей, а свод глубоких философских эссе, хоть и напечатанны впервые в политической газете, но касающихся многих глубинных моментов, многих сторон нашей общей интеллектуальной жизни. Меня в этом цикле больше всего затронули размышления о переводе, еще и потому что они, пожалуй, сегодня наиболее остры, и наиболее актуальны. Не «проходные», не комплиментарные эти размышления. Они выходят далеко за рамки собственно казахско-русских и русско-казахских литературных диффузий. Чего стоит, например, мысль Сауытбека о том, что именно перевод делает любую литературу по-настоящему подлинно самобытной. Казалось бы, парадокс. Но это тот самый парадокс,

который в изложении Сауытбека становится живым, животрепещущим, становится аксиомой.

В одном из своих эссе Сауытбек цитирует нашего общего замечательного классика Пушкина, вспоминает его крылатую фразу, вернее формулу «Переводчики – почтовые лошади просвещения». Не умаляя общеизвестную глобальную роль просвещения, я бы все-таки в данном случае взял на себя смелость чуть-чуть дополнить эту великолепную формулу: просвещения и взаимопонимания. Взаимопонимание, потому что просвещение, как мы сегодня с вами знаем, далеко не всегда автоматически влечет за собой взаимопонимание, как между отдельными людьми, так и между целыми родами. Сошлюсь на личный пример. Моя мама, Анастасия Владимировна Пряхина, была совершенно малограмотной. Я даже сам расписывался малышом, я был грамотнее ее, за ее мизерную зарплату. А жили мы на окраине села на Ставрополье. Это был, припоминаю, 1953 год. А в 1953 году не только лето выдалось холодным, еще холоднее выдалась зима, в том числе и у нас на Ставрополье, казалось бы, на юге. В связи с известными событиями 53-го года, и по нашим степям и по нашим селам побрели многие-многие обездоленные люди, целыми семьями. И моя мама – Анастасия Владимировна, постелив на пол, на земной пол в соломе, пускала на ночлег их всех, без оглядки на их национальность. А сострадание это и есть, наверное, предпосылка, предчувствие человеческого взаимопонимания. Всю свою сознательную жизнь Сауытбек Абдрахманов работает как истинный шелкопряд над воспроизводством этой тончайшей шелковой материи – сострадания и взаимопонимания между людьми и между народами. То самое взаимопонимание и сострадание, которое так жестоко испытывается сегодня на разрыв всевозможными, казалось бы, объективными обстоятельствами, и которое жизненно так необходимо, так императивно на сегодня для нашего общего выживания.

Почтовые лошади... А ведь лошадьми, между прочим, рождаются разными. Больших политиков сегодня принято величать «тяжеловесами». Ну, наверное, это правильно. Политики, даже большие, несут, вернее везут, поднимают зачастую самих себя. Но вот Сауытбека Абдрахманова, не умаляя его политических заслуг, я бы назвал все-таки степным, точнее казахским тяжеловозом. Потому что одни несут, чаще всего самих себя, а другие, особенно переводчики, большие, настоящие деятели культуры, они все-таки везут. Особенно, как Сауытбек, с его, в частности, великолепным переводческим бэкграундом. Везут – это действительно тяжеловозы.

Я сегодня пожелал бы Сауытбеку одного. Вези, дорогой! Вези как можно больше, и как можно дольше, если не дальше. Вези свой воз добра, понимания, и человеческого сострадания на благо всем нам, собравшимся здесь, и в Астане, и в Москве. На благо всем нам! С юбилеем тебя!

**Нұрқиса ДӘУЕШЕВ,
Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт вице-министрі**

Құрметті конференцияға қатысушылар!
Құрметті Сауытбек Абдрахманұлы!

Сізді Тәуелсіздігіміздің 30 жылдық мерейтойы қарсаңында, Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаты, Абай атындағы әдебиет және өнер саласындағы Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, қазақтың маңдайына біткен көрнекті қаламгер ретінде

70 жылдық мерейтойыңызға арналған халықаралық конференцияда көргеніме және Мәдениет және спорт министрі Ақтоты Рахметоллақызы Райымқұлованың ықыласты сәлемін жеткізгеніме қуаныштымын.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Болашақ білімді жастар қолында, терең білім – тәуелсіздігіміздің тірегі, ақыл-ой азаттығымыздың

алдаспаны» деп атап өткендей, бүгінгі жастардын серпінімен мәдениетте, спортта, білім мен ғылымда, медиакоммуникацияда, басқа бағыттарда да үлкен жетістіктердің көзайымы болудамыз.

Осы ретте «Ұстазынан шәкірт озған» деген сөзге сүйене отырып, тұла бойына игі қасиеттерді молынан сіңіре білген өзіңіз секілді ел азаматтарының атқарған еңбегінің жемісін байқаймыз.

Құрметті Сауытбек Абдрахманұлы, осы бір сәтті пайдалана отырып,

70 жылдық мерейтойыңызбен тағы да құттықтаймын.

Еліміздегі журналистиканың ардагері әрі ел дамуына өлшеусіз үлес қосқан азамат ретінде Сіздің мерейтойыңыздың осы тарихи кезеңдермен тұспа-тұс келуі – зор қуаныш. Өз ісінің кәсіби маманына айналып, өзіңізден кейінгі буынның қалыптасуына қаламгер, саяси қайраткер ретінде зор еңбек сіңірдіңіз.

Әдебиеттану мен аудармада, сын мен публицистикада, тұлғатануда, ұстаздық қызметте, теледидар мен басылымда өзіндік өрнек пен қолтаңба қалыптастырдыңыз.

Сіздің байыптылығыңыз бен іскерлігіңіз, кәсіби шеберлігіңіз бен жоғары біліктілігіңіз өскелең ұрпаққа үлгі.

Өзіңізге артылған үлкен сенімді аса жауапкершілікпен атқарып, мемлекетіміздің өркендеуіне қайраткерлік болмысыңыз бен шынайылығыңызды танытып, рухани құндылықтардың тұғырынан көріндіңіз.

Сіздің жүріп өткен өмір өткелдеріңіз бен белесіңіз – бүгінгі жас буын журналистердің эталоны. Журналистика саласында еңбек жолыңызды қатардағы тілшіден бастаған Сізді қаламыңыздың ұшқырлығы елеулі қызметтердің тұғырына жетеледі.

Сізге ұзақ ғұмыр, қажымас қайрат, шығармашылық шабыт, отбасыңызға амандық тілеймін!

Конференция үзілісі кезінде Сауытбек Абдрахмановтың публицистикалық шығармаларының «Елдік ерлігі» атты бестомдығының тұсаукесер рәсімі өткізілді.

БАЯНДАМАЛАР, ҚҰТТЫҚТАУЛАР

Серік НЕГИМОВ,
филология ғылымдарының докторы, профессор

Қадірлі қауым, ел зиялылары!

Келешектің тұлғасы - жалынды жас қауым!

Профессор Сауытбек Абдрахмановтың әдеби-ғылыми шығармашылығы өте ауқымды. Ол ұшқыр журналист, мәдениеттанушы, әдебиеттанушы, поэтика, стилистика, палеостилистиканың майталман маманы.

Елбасы Н. Ә. Назарбаев «Елдік ерлігі» дейтін бес томдық кітабының алғы сөзін «Тәуелсіздіктің толымды шежіресі» деп атаған. Ел Президенті Қасым - Жомарт Кемелұлы Тоқаев, «Абыз Әбіш» кітабын «Кемеңгерлік көкжиегі» деп атаған. Сондай-ақ ұлт суреткері Әбіш Кекілбайұлы, ұлт ақыны Фариза Оңғарсынова, түркітанушы Мырзатай Жолдасбековтің және өзгелердің бүкіл жазбаларына үніліп қараған кезде Сауытбек Абдрахманұлының мінезінің қасиеті, байсалдылығы, байыптылығы, оның үстіне шешендігі ерекше лебізбен айшықталады. Мысалы, Ф. Оңғарсынова 1996 жылы Санкт-Петербург шаһарында Таврия сарайында, Дума залында Жамбылға байланысты ескерткіш қойылардың алдында, Жамбылдың «Ленинградтық, өрендерім!» дейтін атақты толғауы жөнінде баяндама жасағанда, орыс тілінде Сәукең тамылжыта, күмбірлете сөйлегеніне Фариза апамыз қатты разы болған: бұл жерде бұған дейін қазақ сөйлемеген шығар, тек Сәукең сөйлеген шығар деп масаттанған.

Сауытбек Абдрахмановтың шығармашылық еңбегі 1970 жылғы «Жұлдыз» журналының 5-ші нөмірінде «Қанат ұшса қатаяр» дейтін бір шағын мақаласы шықты. Бұнда ол жас жазушы Төлеубек Жақыпбайұлының «Қыран туралы хикая» дейтін символикалық сипатқа ие әңгімесін талдайды. Әңгіменің көркемдік мазмұнын (поэзиялық салыстырулар, халықтық теңеулер), әңгіме сюжетінің логикалық құрылымы, идеясы (мораль, махаббат) көрсетіледі. Автордың көркемдік талғамы, интеллектуалдық дәрежесі, әдеби тілді меңгеруі, ойлау, сөйлеу, жазу мәдениеті қалыптасқандығын дәлелдейді. Тәкен Әлімқұловтың «Күрең өзен» дейтін жинағы шыққан. Соның ішінде Сүгірге арналған «Телқоңыр» дейтін әңгімесі бар. Тәкен Әлімқұлов лирикалық прозаның хас шебері. Сүгірдің қызыл құлыны мен қоңыр құлыны бар болатын. Қос құлын да «Ләйлі-Мәжнүңдей» еді, Сүгір күйші біреуін басшылардың, шенеуніктердің айтуымен сойып тастағанда анау жанағы қоңыр құлынның зарлы-мұңды толғауын жазушы қалайша жеткізгендігі жөнінде тебірене жазады. Сүгірдің күйі «көңілдің күйі» екенін байыптайды.

1975 жылы дипломдық жұмысы «Қазіргі қазақ киносы көркем және телевизиялық фильмдер» деп аталған. Сонда дипломдық жұмысы жиырма алтыншы материал екен. Сол жиырма алты материал студент кезде жазған, осының бәрінде де Сауытбектің қандай қаламгер екендігі нақтылы көрініс тапқан.

1975-ші жылдың жиырма алтыншы қарашасында Шыңғыс Айтматовпен сұхбаты жарияланды. Лениндік сыйлықтың лауреаты, адамзаттың Айтматовымен тең дәрежеде сөйлесуі, суреткердің сырын ақтартуы, өзінің сұхбаттасу өнерінің тәсілдерін көрсетуі - публицист Сауытбек Абдрахмановтың тамаша бір қыры.

Адам баласы Құранның айтуы бойынша топырақтан жаралған. Бәріміз туған жердің перзентіміз. Топырақтан жаратылғанмыз рас, анық. Жердің қасиеті, сыры, құпиясы мына Сауытбек Абдрахмановтың тұла бойында тұнып тұр.

Енді сұхбаттарына келейік. Негізі, журналистикада сұхбат жанры - ерекше жанр. Соңғы жарты ғасыр ішінде Сауытбек Абдрахманов әлемдік деңгейдегі қайраткерлермен, атап айтар болсақ: Эдуард Шевернадземен, Шыңғыс Айтматовпен, Валерий Ганичевпен, Махмұт Есенбаевпен, имам Валерий Пороховамен, Бибігүл Төлегеновамен, Рақымжан Қошқарбаевпен жасаған сұхбаттарын оқысаңыздар, сол әрбір сұхбаты, ол бір ғылыми трактат, даналық дәріс.

Егерде имам Валерий Порохованың сұхбатында жаратылыстың құпия сыры бар. Мәселен, Алла тағала мына мұхиттар шашылып кетпеу үшін астына плита қойып қойған. Енді ол үлкен нәрсе. Сонда бүкіл әлемнің күні бүгінге дейінгі физика, биология, химия, микробиология бойынша марапаттаған Нобель сыйлығының лауреаттары қалыптасқан, ғылыми айналымға түскен заңдылықтарды айтады. Электромагниттік заңдылық, термодинамикалық заңдылық, Эйнштейннің бүкіл әлемдік тартылыс заңы, содан кейін мына дүниені жасаған кім дегенде бәрі дағдарысқа ұшырайды. «Бог знает» дейді.

Сонда Сауытбек Абдрахмановтың бір сұхбаты тарихи-философиялық, бір сұхбаты саяси-әлеуметтік, бір сұхбаты даналық дәріс...

Шешеннің бишісі Махмұт Эсенбайдың керемет биді орындаған кезде көзі соқыр суреткерді бейнелейді. Сонда биші соқыр суреткердің трагедиясын ең соңында орындайды екен. Себебі, одан кейін ол құлап қалады екен. Өйткені даңқты биші бес минут кірпік қақпай тұрады екен.

1964 жылы Махмұт Эсенбай Херсон қаласында билеген кезде бір мылқаудың тілі шығып кеткен ғой. Міне сонда Сауытбектің бишінің керемет өнерін түсіндіруі, оның өмірін бажайлап зерделеуі қандай еңбек десеңші!

Бибігүл Төлегеновамен сөйлескен кездегі, Бибігүлдің тағдыры, не деген сұңғылалық, не деген тапқырлық, не деген шешендік! Осының барлығы Сәукеңнің сұхбаттарында айқын көрініп тұр.

Академик Төрегелді Шармановпенен сұхбат жүргізгенде ол кісі айтыпты: «Сауытбек, сенің білімің медицина ғылымының кандидатының білімімен бірдей», - депті. Сонда Төрегелді Шармановтан сұхбат алар алдында Алматыдағы үлкен кітапханаға барып, бүкіл медицинаны қопарып, еттің, сүттің, майдың т.б. құрамында не бар, не жоғын түгендеген Сәукең медицинаның біраз мәліметтерімен танысқан. Өйткені сұхбат алу үшін сол ғұламаның өмір жолы мен ғылыми шығармашылығын түгел, жетік біліп баруы нағыз өнегелілік деу керек.

Пушкиннің он алты томдық академиялық басылымын ақтарып, төңкеріп, теріп Пушкин 222 түркізмді қолданған екен. Сәукең Пушкин қолданған 222 түркізмдердің әрқайсысына соншалықты ғылыми сипаттама берген. Есептеңіздер, Макс Фасмердің төрт томдық «Орыс тілінің этимологиялық сөздігін» басты нысанаға алады. Орыс тілінде екі мың түркізмдер бар. Соның бәрін тізіп отырып, түркізмдер 1) материалдық мәдениетке, 2) рухани мәдениетке, 3) киім-кешекке, 4) ас-суға, 5) табиғат құбылыстарына байланысты жіктеген екен. Соның бір жерінде «таможня» дегенің айтайын. Мына Сәукең адам оқымайтын нәрсені оқып қояды. Адам білмейтін нәрселерді мысалға алады. «Таможня» – тамға, таңба, күйдіру, өртеу. Мынадай бір керемет мысал келтірген:

Сексеуіл оты тамғанша,

Сексендегі шал өлер.

Тамуына таз өлер,

Қызуына қыз өлер,- дегенді келтіреді.

«Құран және Пушкин» деген бір зерттемесі бар. Ол өзі бір керемет шығарма. Орыстың ұлы ақыны 114 сүренің 33-інің сарының пайдаланған. «Пайғамбар» деген өлеңінде «Шарк» сүресінің бірінші аяты – Ей, Мұхаммед кеуденді аштық, дегені бар. Оны Сәукең келтірген. Соны Пушкин жырға айналдырған. Осы Пушкиннің «Пайғамбар» өлеңін талдауы. Бір қызықты нәрсе айтайын деп отырмын. Мынау тұлғатану деген бар. Бұл Сәукеңнің бүкіл шығармашылығында алпыс шақты адамзат тарихындағы ұлы тұлғалар бар. Мәңгіліктің, мыңжылдықтың тұлғасы – Мұхаммед Пайғамбардан бастап... Одан кейін Александр Македонскийдің анасы – Олимпиада, Аттила, Ұлы Кир, Марко Поло (Құбылайдың жанында жүрген), Махатхир Мохаммад, Павел Иван II, Тутанхамон, Ататүрік, Иоганн Гутенберг, Клеопатра, Вернадский, Эйнштейн, Колчак, Ли Куан Ю, Дэн Сяопин туралы жазғандары.

А.С. Пушкин мәтінінің тоқылысы, полифониялық сипаты, сөз сазы, жаңашылдық рухы, халықтық сарындары және оның «Евгений Онегин» шығармасының қазақтың әдеби және фольклорлық дәстүріндегі орны турасындағы ой бөліседі. «Әдептіліктің, әдеміліктің келісті

көріністері» екендігін бажайлап түсіндіреді. Автор В.Г. Белинский, Н.А. Добролюбов, К.Чуковский, Д. Благой, П. Палневский, Е.Челышев, П.Антокольский, М.Рыльский, Б.Эйхенбаум, М.Әуезов, швед синологы Карлгерн пікірлеріне жүгінеді. М.М.Бахтин «Евгений Онегин» дәуірдің стильдері мен тілдерінің энциклопедиясы» депті.

Негізінде А.С. Пушкин шығармалары 93 тілде 1750 түрлі аудармасы бар деп С.Абдрахманов пайымдайды.

«Евгений Онегин» романы негізінде жырланған қазақ дастандарының ішінде Әсет Найманбаев нұсқасы зерттелінеді. Асылы, тұтастай қазақтың поэзиялық аударма өнері мен өнегесінің ХХ ғасыр ішіндегі қалыптасу, өркендеу жолдары мұқият әңгімеленеді.

Абай атындағы Мемлекеттік сыйлыққа ие болған «Абыз Әбіш» дейтін кесек еңбегінде Ә. Кекілбаевтың мәдениеттанушылық көзқарасын, халықтың әлеуметтік-мәдени санасы мен рухын жаңартумен, «кісі тану, ел тану, жер тану, сөз тану» жолындағы көркем істерін «өмір сүре білудің тәсілі мен тәжірибесін» «Мәдениет мәйегі» дейтін тарауында бажайлап пайымдайды. Әлбетте, айтулы көсемсөзші, адам концепциясы, тарихи сана, экология, экономика, ұлттық ономастика, лингвистика турасында сындарлы пікірлер өрбітеді. Осы ретте әрбір оқиға, құбылыс, нәрсенің түпкі негізін, себебін қаузауға шебер Сауытбек Абдрахманов «Мәдениеттану» терминдік атауының мағынасын былайша әліптейді. «Культура» латын сөзі (cultura – өңдеу) 1) тәрбие, 2) білім, 3) даму, 4) құрмет тұту. «Мәдениет», «қала» арабтан ауысқан. Пайғамбардың мәңгілік мекені «Мәдинәт-ән-нәби» «Пайғамбар қаласы» дегенді білдіреді. Қазақша Мәдине. Ұлт патриоты, рух көсемі Әбіш Кекілбаевтың культурологиялық және экологиялық санасының жоғары дәрежеде дамығаны сондай, оның байтақ ой толғамдарында мәдениеттанушылық ілімдердің тарихы (мәдениет антропологиясы мен социологиясы, теориясы мен тарихы) және ақпараттық-семиотикалық, синергетикалық, феноменологиялық, археологиялық, жүйелік, этнографиялық, ғұмырбаяндық, лингвистикалық әдістерді қолданады. Сондықтан да оның шығармашылық мұрасында көнеліктер, тарихи-мәдени, этнографиялық, палестиликалық мәліметтер жеткілікті шоғырланған. Тас дәуірі (палеолит, мезолит, неолит), Жердің жаралуы, Ботай өңірінде б.д.б. төртінші мыңжылдықта жылқыны қолға үйрету жайы егжей-тегжейлі айтылады.

Автор ғұламалықты да, суреткерлікті де, ақындықты пен жыраулықты да, ұлтын, ұрпағын, жер-суын сүйген мейірбандықты да сиғызған абыз Әбіштің «Бір шөкім бұлт», «Күй», «Ханша – дария хикаясы», «Шыңырау» тәрізді классикалық бірегей туындыларынан бастап, дәуірнамалық, полифониялық, тарихи-әлеуметтік сарындары ала-бөтен «Үркер», «Елең-алаң» романдарының ұлы идеяларын (Әбілқайыр хан ұлын аманатқа аттандыру сәтіндегі монологы), жаңалықты құбылыстарын (көркем тілін) кемел білгірлікпен зерделейді.

Профессор С.Абдрахманов қандай тақырыптың болмасын тарихнамасын бүге-шігесіне дейін баяндайды.

Филология ғылымдарының докторы, профессор, аудармашы-ғалым Сауытбек Абдрахмановтың «Вер бана аты» (2006), «Төлтума мен телтума» (2007), «Коран и Пушкин» (2006), «Перевод поэзий и поэзия перевода» (2008), «Әдебиет әлемі» (2017), «Өнер өлкесі» (2019), «Аударма алыбы» (2020) дейтін сүйекті монографиялары теориялық ой-толғамдарымен, жаңаша талдауларымен, мәдениеттанушылық және лингвистикалық қарым-қабылетімен айрықшаланады. Өйткені, қисапсыз әдеби, мәдени, тарихи материалдарды жинақтап, зерделеп, жүйелеп, жаңаша көзқарас, жаңаша таным, жаңаша пайым тұрғысынан ой өрбітеді. Ойлау, жазу мәдениеті жоғары, тілі, стилі жатық. Филологиялық біліммен толық қаруланған. Нақты айтқанда, поэтика, стилистика, этнолингвистика, аударма теориясы. Аттың жалында, атанның қомында жүрсе де (қайраткерлік, ұйымдастырушылық, ұлт баспасөзіндегі қызметін айтып отырмын), халық арасында болса да, ой құшағында, ғылым жолында жүруі - қайраткер С.Абдрахмановтың ойшылдық болмысын мәлімдейді.

Аудармашылық өнердің сыры мен құпиясын пайымдаған профессор С.Абдрахманов түпнұсқаның мазмұнын, астарын, идеясын түбірлеп тексеріп, ақыл, ой, парасат безбенімен сақтықпен саралап, туындының фонетикалық, грамматикалық, интонациялық, ырғақтық,

синтаксистік құрылымына барынша тереңдеп, семантикалық және стилистикалық мәнерлілігіне ғылыми-теориялық тұрғыдан үңіледі. Сөйтіп, тәржімешінің тәжірибиесі мен шеберлігін мәгінтану тұрғысынан айқындайды. Шынтуайттап келгенде, өлең аудармасының қисын-қағидаттары мен поэтикасын түбегейлі кешенді зерделеу, түсіндіру, ұғындыру, саралау барысында аударматанудың жалпыадамзаттық рухани құндылықтар әлемі екеніне, ғылыми-әдеби шығармашылыққа жататынына мейлінше толық мәліметтер береді. Сондай-ақ осынау кесек еңбегінде тәржіменің тарихы мен телегей тәжірибесіне, осы бір хас өнердің ең тұңғыш бірегей үлгілеріне (мысалы, «Бабылдан бері басталған» тараушасы), аудармашылық өнердің шарттары мен түрлеріне (аударманың еркін,саймасай, жолма-жол, барабар түрлері) кәсіби аудармашылықтың қағидаларына (Абайдың аудармашылық шеберлігі), түпнұсқаның әсерлілігін қалайша шебер жеткізу тәсілдеріне, нәзира жайына, классиканы тәржімалау тағлымдарына (Шығыстың, Еуропаның, Ресейдің ұлы ақындарының шығармаларын ұлттық поэзия тілінде сөйлету), форма мен мазмұнның бірлігіне, өлең өлшемдеріне (ұйқас, ырғақ, шумақ түзілісіне) көркемдегіш-мәнерлегіш құралдар жүйесіне (метафора, қайталау, перифраз, идиома) филологиялық талдау жасайды. Және де қазақ өлеңі құрылымына тәржіма арқылы енген соншалықты нәзік жаңалықты көркемдік құбылыстарды айқындайды, ұлт санасының, дүниетанымының планеталық сипатта қалыптасқанына әдеби-мәдени айғақтар арқылы дәлелдеп, дәйектейді.

Зерттеуші С.Абдрахманов «Қазақ тілінің қабылдампаздығы» дейтін жаңа бір концепция ұсынады. Бұл тіліміздің қуатын, сымбатын, қасиетін, ересен байлығын көрсететін фактор. Себебі, өзі де тәржіма өнерінің білгірі. Бұған арабтың халық романы «Бейбарыс» (2000, 2016) пен Виктор Гюгоның «Аласталғандар» романын (2010) аударғаны дәлел. Міне, осындай тәржімәшілік тәжірибе аударматанудың қыры мен сырын меңгеруге бастайтын керемет берекелі әрекеттер ғой.

Профессор С.Абдрахмановтың көрсетуінше, аударма өнері – лингвистика заңдылықтарымен, стилистикамен, поэтикамен, герменевтикамен, социопсихологиямен, компаративистикамен, мәгінтанумен байланысты өзгеше бір күрделі құбылыс.

Профессор Сауытбек Абдрахмановтың ерен еңбекшілдігі, ойға, пікірге, тілге ұсталығы, мұның өзі жат, бөгде, қисынсыз, жөн-жосықсыз нәрселерге сақтықтан осындай парасатты пайымдаулар, түйінді тұжырымдар туындайтыны даусыз. Қаламының ұшына қыдыр дарыған деген осы. Әрине, алдымен ғылыми-шығармашылық әлеуеті, рухани қабілеті, оқығыштығы мен оқымыстылығы, парасаты мен салиқалы тұлғасы қызықтырады, рухани үйлесімділік тудырады.

**Сейіт ҚАСҚАБАСОВ,
академик, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты**

Мен біраз нәрсе айтсам ба деп отыр едім, бағана Мырзатай біраз жайды айтып кетті, Қырымбек біраз жайды айтып кетті. Дұрыс айтылып жатыр: Сауытбектің деңгейі қазір Қазақстан аумағынан асып түсіп отыр.

Сауытбек, ең алдымен, журналист. Журналист болғанда – классик журналист. Нағыз классик журналист. Осылай деп арнайы айтқым келеді. Оның журналистік шеберлігі әсіресе интервьюлерінен тамаша танылады. Кімнен сұхбат алу керек, қай кезде алу керек дегеннің бәрін бес саусағындай біледі. Ол сұхбаттасқан адамдар – әлемнің көрнекті тұлғалары, Қазақстанның айтулы азаматтары, шетелдің үлкен ғалымдары, тарихта орны бар, өмірде өзін көрсеткен кісілер. Олардың сөздерін тыңдағанда сұхбат берушінің ғана емес, Сауытбектің өзінің де деңгейін танысыз. Оны жай ғана журналист емес дейтініміз содан.

«Егемен Қазақстанды» жиырма жылға жуық басқарды. Сол жылдардың ішінде газет бір кездегі құлдыраған, таралымы азайып қалған түрінен құтылып, екі жүз мың данадан асатын басылымға айналды.

Сауытбектің екінші қыры – үлкен ғалым екендігі. Бізде журналистіктен ғалымдыққа ауыса алғандар өте аз. Ал Сауытбектің ғалымдық деңгейіне жеткендері тіпті аз. Ол қазір, ашығын айту керек, филология ғылымының шыңына шықты. Мәдениеттанушы ретінде жарқырай көрініп, үлкен-үлкен мәселелерді талқылай алды. Мемлекеттік қайраткер ретінде ерте танылды. Ол партияның Орталық комитетінің мәдениет секторын басқарған кезде де үлкен-үлкен проблемалармен айналысқан еді. Сол тұста-ақ Сауытбектің белді қайраткер, мықты ойшыл ретіндегі қасиеттері көрініп тұратын.

Ал енді әдебиеттану ғылымына Сауытбек Абдрахманов не әкелді дегенді сөз етіп көрейік. Жалпы, ғылым докторы атағы Сауытбекке керек те емес еді. Ақпарат министрі болғандығы, қазақтың бас газетін басқарып отырғаны бір басына жететін атақтар еді. Ол бұл салаға атақ іздеп кіріскен жоқ. Әдебиеттанудағы ақтандақтарды толтыру үшін кірісті. Оның ерекше еңбегі – Пушкинтануға қосқан үлесі. Сол үшін де оған Ресейдің Сөз өнері академиясы «Ревнителю просвещения» медалін берді. Оны алу оңай емес. Ресейдегілер филологияда кімнің кім екенін біледі. Сауытбектің бірнеше мақалалары Мәскеудің баспаларынан шықты, бірнеше мақалалары Ресейдің беделді газеттерінде басылды.

Әрине, Пушкинді зерттегендер көп. Тіпті бір ғана шығармасы туралы жазылған жеке кітаптар да бар. Бірақ соның өзінде де жете зерттелмеген тұстары табылады екен. Сауытбек соны тапты. Ол – Пушкин шығармаларындағы түркізмдер. Мұнысы шын жаңалық болды. Қай сөз қай шығармасында, қандай сөйлемде, қалай қолданылған, оның түпкі тегі қандай деген мәселелерді қолмен қойғандай дәлелдеп шықты. Содан кейінгі тағы бір жаңалығы – Пушкиннің Құранға қалай барғанын ашқандығы. Ұлы ақынның Құранды егжей-тегжейлі оқуы, оның идеяларын қабылдауы, соларды өлеңдеріне енгізуі деген мәселелер бізде қозғалмаған болатын. Пушкинді зерттеуін зерттедік, бірақ негізінен «Евгений Онегиннің» маңынан алыс бармаған едік. Сауытбектің филологиялық ізденістерінің айрықша атап айтуға тиістісі – тел автор ұғымын енгізгені және соны ғылыми айналымға қосқаны. Абдрахмановтың докторлық диссертациясынан кейін аударылған өлең аударған ақынның да өлеңі деген ойға бәріміз де біржолата тоқтадық. Сол арқылы ол аударылған шығарма аударылған тілдің әдебиетіне де қосылатынын түпкілікті дәлелдеді. Бұған дейін ондай туындыларды, мысалы, орыс әдебиетінің қазақ тіліндегі нұсқасы деп санап келсек, енді оларды ұлттық аударма әдебиетінің шығармасы деп қарауға бейімделіп келеміз. Жаңа ғана мәскеулік қонағымыз Сауытбектің аудармасыз ұлттық әдебиет толыққанды бола алмайды деген пікіріне қолдау білдіргенін естідіңіздер. Сауытбек доктор болғанда ғылымға не әкелді десек, алдымен осыларды айтамыз.

Сауытбектің тағы бір атап өтетін қасиеті – екі тілде жазатындығы. Өткен жылы оның Абай аудармашылығы туралы мақалалары Мәскеудің «Литературная газета», «Комсомольская правда», «Независимая газета» сияқты беделді басылымдарында жарияланды. Әдебиетімізді өзге тілдерде насихаттау – өте маңызды іс.

Мерейтой иесінің ғалымдық қыры туралы ойларымды орыс тілінде жалғастыруға рұқсат етіңіздер.

Будучи признанным ученым-литературоведом, Сауытбек Абдрахманов в свое время опубликовал монографию «Перевод поэзии и поэзия перевода», представляющую собой фундаментальный труд обобщающего историко-теоретического характера. Эта книга отличается от прежних работ автора всеохватывающим содержанием, раскрывающим на фоне общемирового процесса такие чрезвычайно важные проблемы переводоведения, как история и практика перевода, его теория и поэтика. Они рассмотрены вкуче со многими другими вопросами, относящимися не только к переводоведению, но и к другим наукам, например, к культурологии, филологии и политологии, что придает книге некую феноменальность и монументальность.

Феноменальность проявляется в ее многоплановости и полифункциональности, в оригинальности аспектов рассмотрения избранной темы, а монументальность – в широте охвата материала, в основательности обобщений, сделанных на основе тщательного анализа как самих текстов оригиналов и переводов, так и мнений разных ученых и писателей о

природе художественного, да и любого другого перевода. Смеею сказать, что в книге С. Абдрахманова заложены первые кирпичи фундамента отечественного сравнительного переводоведения. Впрочем, и сам автор справедливо подчеркивает общечеловеческий характер перевода, его значение в развитии и национальных литератур, и в конечном счете, мировой духовной культуры. Он понимает перевод как фактор сближения и взаимообогащения культур разных наций и под этим углом зрения подробно освещает теорию и практику перевода, рассматривая его историю, теорию и поэтику. При этом он исходит из постулата о том, что художественный перевод – это литературное творчество, что без такого перевода национальная литература будет неполноценной, поскольку она остается в рамках одной этнической культуры и не наполняется новыми формами, темами, жанрами и т.п. И вполне логично, что Сауытбек, наряду с казахскими переводами русской классики, изучает опыт и состояние перевода мировых классиков, в числе которых Омар Хайям, Махтумкули, Шекспир, Байрон, Бернс, Шевченко.

Подобный «всемирный» фон присутствует во всех разделах книги, и такой подход дает возможность читателю окунуться в океан культурных традиций, ощутить себя частью или даже в какой-то мере участником глобального культурного процесса. Благодаря полиэтничности привлекаемого для изучения материала книга обрела очень важную значимость не только для науки, но и для практического использования ее в качестве учебного пособия для студентов и магистрантов филологического профиля. В ней системно изложена история переводческого дела, определены виды перевода, его функции и задачи, показана роль переводчика и редактора в воссоздании оригинала на другом языке... Читатель найдет в этой книге много интересного. Например, узнает, что первые переводы были осуществлены еще в древней Вавилонии, что переводы бывают разные (вольный, буквалистский, эквивалентный, адекватный, подстрочный...), что есть самостоятельная научная отрасль – переводоведение со своей богатой историей и теорией. Еще многое другое можно почерпнуть из книги С. Абдрахманова «Перевод поэзии и поэзия перевода». Книга эта ценна и тем, что в ней специально рассмотрены проблемы поэтики. В деле изучения поэтики национальной литературы казахские ученые имеют некоторый опыт и определенные успехи, но вот об исследовании поэтики переводных произведений мы не можем этого сказать, поэтому то, что С. Абдрахманов обратил свое внимание на эту проблему, делает ему честь. Он подошел к ней как теоретик литературы. Для изучения им выбраны такие основополагающие разделы поэтики, как форма и содержание, метрика и ритмика, образность и выразительные средства. Известно, что каждый из этих разделов состоит из нескольких частей. Учитывая это и специфику поэзии как таковой, Сауытбек Абдрахманов останавливает свой выбор на следующих элементах переводной поэтики: эвфония, строфа, ритм, рифма, метафора, интонация, перифраз, повторение, интерпретация. Каждый из них выявляется и характеризуется С. Абдрахмановым на ярких примерах стихотворного перевода, осуществленного известными казахскими поэтами, в результате скрупулезного сравнения оригинала и перевода, тщательного их анализа дается оценка качеству перевода, мастерству переводчика.

И в этом мы видим Сауытбека – прекрасного знатока поэзии, тонкого и изящного аналитика, чувствующего мелодию стиха, его тайнства, которые раскрываются только при талантливом чтении. У него самого красивый слог, свидетельствующий о высоком художественно-эстетическом вкусе. Благодаря этим свойствам ему удалось доказать, что перевод, в особенности художественный, не просто литературное явление, а такая сфера человеческой деятельности, которая выполняет великую миссию в сближении народов, живущих не только по соседству, но и на разных континентах. Прочитав книгу «Перевод поэзии и поэзия перевода», читатель убеждается в том, что художественный перевод – очень сложный творческий процесс, требующий от специалиста, помимо блестящего знания двух языков и поэтического таланта, широких познаний в области истории и духовной культуры народа, с языка которого он осуществляет перевод. Именно благодаря переводу никогда и ни при каких обстоятельствах не прерывалась взаимосвязь культур, сыгравшая неоценимую

роль в их взаимообогащении. Такова основная идея книги ученого-литературоведа Сауытбека Абдрахманова, и она импонирует нам.

Сауытбектің журналистігіне оралайын. Оның әр еңбегі жеке зерттеу арқауына айнала алады. Соған лайық. Ол көтеріліп отырған кез келген мәселеге өзіндік көзқарасын білдіріп, үн қосуға дәйім дайын тұрады.

Сауытбектің қайраткерлігінің басты арқауы – азаматтығы. Мемлекеттік қайраткер. Үлкен әулеттің атасы. Балалары, құдайға шүкір, жақсы-жақсы жерде оқып, білім алды. Екі ұл, екі қыз өсірді. Немерелері жетіліп келеді. Әйелі Мәрия өзі де журналист ретінде оның жанын жақсы сезінеді. Сауытбектің әрі журналист, әрі ойшыл, әрі үлкен азамат болып қалыптасуына Мәрияның әсері аз болған жоқ.

Сөзімнің соңында Сауытбекті классик журналист деп танитынымды тағы да айтамын. Ғылым жолында осындай шәкіртім барын мақтан етемін.

Сауытбек, осы жолыңнан тайма. Денің сау болсын, балаларыңның қызығын көр, жұмысың алға жүре берсін.

**Мұратбек ТОҚТАҒАЗИН,
республикалық «Әділет» газеті бас редакторының орынбасары,
Қазақстанның «Бас редакторлар клубының» мүшесі**

Қасиетті Қазығұрттан шығып, қазақ көсемсөзінің қырағы қыранына айналған қайраткер, журналист-публицист Сауытбек Абдрахманов ағамыз туралы менің досым Бауыржан Омаров «№ 1 ойыншы» атты эссе жазды. Сол эссесінде журналист Абдрахмановтың өмір жолында қалайша бірінші болып отырғанын жақсы жазған. Оны осында отырған жұрттың біразы оқыған деп ойлаймын. Мен бір жайды ғана айта кеткім келеді. Сауытбек ағамыз өмір жолында да, журналистік жолында да өзіне тән ұқыптылықпен, өзіне тән қырағылықпен дәйім алда жүрген азамат. Ағамызға құрметіміздің бөлекше белгісі ретінде алпысқа толғанында «Әділет» газеті ол кісімен сұхбатты бірінші бетке тұтас жариялағанын айтуға болады. Мұндай жағдай бұрын-соңды кездеспеген дей аламыз.

Сәукеңнің қызметі кезінде акционерлік қоғамның президенті аталды, қазір басқарма төрағасы деп аталады. Бас газет басшысы ретінде де, бас редакторлар клубының мүшесі ретінде де ағамыз барлық шараларға қатысып, қолдау көрсетіп отырады, біз ол кісіге арқа сүйейміз.

Сізді Қазақстандағы 250-ден астам бас редакторлар шын жүректен құттықтап жатыр. Соны жеткізгім келеді. Бүгін біздің клубтың президенті Бибігүл Нұрғалиқызы Жексенбай денсаулық жағдайына байланысты жиынға қатыса алмай отыр, бірақ барлық ілтипатын жеткізуді сұрады. Уақыттың тығыздығына байланысты бір жайды ғана айта кетейін. Қазақстан журналистикасының тарихында Сауытбек Абдрахманов тағы да бірінші болайын деп тұр, ағайын. Жақында біздің Бас редакторлар клубының басқарма мәжілісінде мынандай шешім қабылдадық. Бұдан былай Қазақстан журналистикасында ерекше із қалдырған, ерекше орын алған, ерекше еңбек сіңірген бас редакторларға біз ерекше марапаттық сертификаттар беріп отыратын боламыз. Сол марапатты құрметтің нөмірі бірінші иесі тағы да Сауытбек ағамыз деп танылып отыр. Қазақстанның бас редакторлар клубы басқармасының шешімімен № 1 сертификат Сауытбек Абдрахмановқа қазақ журналистикасын дамытуға сіңірген ерекше еңбегі және мерзімді басылымды басқарудағы даралық таланты үшін берілді. Осы биік марапатымызды тапсыруға және тиісті сый-сияпатымызды көрсетуге рұқсат етіңіздер.

**Марат МӘЖИТОВ,
Қазақстан Журналистер Одағы сыйлығының лауреаты, жазушы**

Біз 70-ші жылдардың түлегіміз. Журфакты 1975 жылы бірге бітірген мықтылардың ішінен Сауытбек Абдрахмановты жарық жұлдызымыз деуге болады. Сәкең – көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері. Менің жанрым – проза. Сонымен қатар кейінгі кезде өлең де жазып, газеттерге шығып жүрмін. Екі күндей ойланып-толғанып, Сәкеңе өлең арнадым. Соны оқып берейін.

Бақ пен тақ

Бақ қайда, бақыт қайда, сезбеп пе еді,
Оларды нысанаға көздеп пе еді,
Әйтеуір жиырма жастан асқан шақта,
Бақ пен тақ Сауытбекті іздеп келді.

Қаламың жүйрік екен Құлагердей,
Мақсатың айқын екен қыран ердей,
Додаға түсейін деп жүр екенсің,
Күмбірлеп өр кеуденде тұра бермей.

Бақ пен тақ иығына қонақтады,
Ал Сауытбек тынымсыз, талаптанды,
Жиырма беске жол салған кездерінде,
Шендесуге алыппен жарап қалды.

Паһ, шіркін, сөз семсері жарқылдады,
Балдағы семсерінің алтындады,
Бақ пен тақ қандай іске итерсе де,
Шошынып, бүгежектеп тартынбады.

Бел-белестен қарғыды, елім деді,
Ұлан-байтақ жерім бар, керім деді.
Сүйсіндіріп жазғаны қалың жұртты,
Ал өзі шаршамады, ерінбеді.

Ұшты кейде бұлтпенен араласып,
Болса да қаншама ара-қашық,
Тосын жұртпен өзгені таныстырды,
Халқын, жерін бір-бірлеп санап, ашып.

Сүйсіндіріп аяғы бақ пен тақты,
Бірін ашып есіктің, бірін жапты.
Лауазымды қызмет, орын тақтар,
Басын бұлғап, именіп, қалып жатты.

Жүзден жүйрік мәреге бұрын жетті,
Дарқан ел сүйсініп, ұлым депті,
Елу жыл ұлан-асыр шабысынан,
Сауытбек бір рет те сүрінбепті.

Бақ пен тақ иығына қонақтаған,
Осындай болады екен талапты адам.
Қияға қалықтаған жылын санап,
Өзім ішпей-жемей тояттанам.
Осынау білім-ғылым иесінің,
Әлі де тылсымы көп оятпаған!

ПУШКИНИАНА И ПРОБЛЕМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА В ИССЛЕДОВАНИЯХ САУЫТБЕКА АБДРАХМАНОВА

**Светлана АНАНЬЕВА,
филология ғылымдарының кандидаты, доцент**

Художественные произведения в переводе на иностранные языки позволяют входить в мир другого народа через лучшие образцы литературного текста, узнавать ментальность, историю, традиции, культуру. В современном мире мы осознаем это особенно остро. Переводы активизируют внимание к творческому наследию выдающихся писателей разных стран, обогащают мировой литературный процесс, выступают средством взаимообогащения национальных литератур.

Разные типы диалогических отношений между национальными литературами являются формами межлитературного процесса. В новой монографии «Конгениальность» известный литературовед, доктор филологических наук, признанный в мировом литературном пространстве исследователь теории и истории художественного перевода на богатейшем материале классических и современных текстов С. Абдрахманов пишет о переводе как об одном из факторов, объединяющих человечество. Современный пушкинист, автор целого ряда исследований подчеркивает: «Когда тиражи иностранных вариантов всемирно известных произведений литературы во много раз превышают тиражи оригиналов, это говорит о многом. Давно известно, что переводные произведения воспитывают вкусы иностранных читателей, прививают их литературе новые стилистические приемы».

В орбите научных интересов С. Абдрахманова – переводческое искусство великого Абая Кунанбаева, и по этой теме «сравнительно молодое переводоведение Казахстана пока имеет весьма небольшой запас специальной литературы... Достаточно сказать, что до сих пор на эту тему опубликована лишь одна полноценная книга – исследование Заки Ахметова «Лермонтов и Абай» в 1954 году. До сих пор нет даже коллективного научного сборника, целиком посвященного переводам Абая». Формулируя литературоведам и критикам задачи на перспективу, автор нового монографического исследования восполняет указанный пробел в отечественном переводоведении.

Каковы причины создания народными акынами поэм по мотивам «Евгения Онегина» А.С. Пушкина? «Они кроются, – отвечает на этот вопрос С. Абдрахманов, – в великом таланте Пушкина. В переводческой мощи Абая. В преемственности традиций поэтической школы, сформированной Абаем. В огромной любви нашего народа к поэзии в целом. В высоком уровне культуры перевода, благодаря чему было сформировано уважительное отношение к сокровищницам мировой литературы. Все это бесспорно. Но только ли в этом дело? Видимо, не совсем так. Значение творчества Пушкина, в особенности «Евгения Онегина», в нашей национальной культуре на самом деле представляет собой феноменальное явление. Среди представителей других национальных литератур трудно встретить поэта или писателя, превратившегося в такой же персонаж казахского фольклора, как Пушкин. Герои его произведения настолько вселились в сердца людей, заняли место в сознании нашего народа, что имя Татьяны в казахскую среду вошло под привычным, ласкающим слух девичьим именем Татиш, и это действительно уникальный случай. А

сводить суть этого удивительного явления только к уровню таланта отдельных акынов было бы слишком поверхностно».

В рамках Года Пушкина в Казахстане был издан «Коран и Пушкин» С.Абдрахманова. За работы в области пушкинистики отечественный исследователь удостоен медали «Ревнителю просвещения» Академии российской словесности. Данная награда присуждается избранным ученым, делает честь любому литературоведу. Открывает книгу исследование «Коран и Пушкин» [1], давшее название всей книге. Автор подробно останавливается на проблемах Коран и Пушкин, мусульманская религия и поэзия Пушкина. С. Абдрахманов разделяет точку зрения Е.П. Челышева по поводу того, что «проблема культурного взаимодействия между странами Востока и Запада ставится и нередко решается несколько односторонне, что наряду с культурным влиянием Запада на Восток существовало и существует обратное взаимодействие... У нас пока мало подобных исследований, хотя обращение Пушкина и Гете к культурам Востока породило такие шедевры как «Подражания Корану», «Западно-Восточный диван» [2, с.6].

Знание Пушкиным Корана просто поражает. По утверждениям специалистов, которые приводит С. Абдрахманов, в пушкинских произведениях охвачены положения 33 сур из имеющихся в Священной книге 114-ти. По мнению ученого, цикл «Подражания Корану» в переложении К. Шангитбаева «звучал во всей красе и глубине» [1, с.9]. Более 25 сюжетов связаны у Пушкина с восточной тематикой. Так, в стихотворении «Подражание Корану» эксплицитно сформулированы представления Пушкина о пророческом даре художника... Поэт-пророк не только «воплощает власть духовную, не только способен к конкретному прорицанию в личной и общественной жизни, он имеет особое предназначение быть выразителем духовных чаяний народа, обладая нетривиальной способностью выразить своим творчеством время» [3, с.128].

Казахский литературовед подчеркивает полное соответствие «основного мотива стихов и с Кораном, и с хадисами» [1, с.15], уверенно делая вывод о том, что «главный мотив, придающий величие и неповторимость стихотворению Пушкина (речь идет о «Пророке». – С.А.), берет начало не от Библии, как утверждалось ранее, а от Корана» [1, с.16], который, хотя и написан прозой, «нисколько не уступает поэтическому слову, является бессмертным, вечным произведением искусства. Самая величайшая поэзия со времен возникновения слова на земле. Именно поэтому потомок Ибрагима, «арапа Петра Великого», гениальный Пушкин, скромно называя цикл этих стихов «подражаниями», демонстрирует свое огромное уважение к Корану, преклонение перед Богом» [1, с.17].

Явленные гением Пушкина поэтические труды во славу «небесной Книги списка» (А.С. Пушкин) и «коранические искания» литературы последующей – «далеко не случайные сближения. Все вместе создают они «русский космос» поэтических аналогов рая и ада и актуализируют отраженные в древнем памятнике арабской культуры духовный смысл и опыт становления человеческой души» [4, с.109]. Мотив «душевного и духовного преображения человека под воздействием посланника Божия, разработанного ранее в «Пророке» [5, с.168], прослеживает О.А. Иост в стихотворении А.С. Пушкина «Странник».

С. Абдрахманов высказывает уверенность в том, что современное пушкиноведение приблизилось к уровню отдельной отрасли науки. Сказать что-то новое относительно Пушкина и его творчества «можно только в том случае, если смотреть ... только с собственных позиций, рассуждать о тех гранях творчества, которые имеют прямое отношение к нашей родной культуре. Однако и сама тема «Пушкин и казахская литература» является весьма обширной, особо емкой. Если принять во внимание, что еще в далекие тридцатые годы прошлого века был опубликован толстый трехтомник произведений поэта на казахском языке, что после этого был завершён перевод всех его основных художественных произведений, а отдельные сочинения переводились несколько раз и написано большое количество критических статей об этих переводах, то легко понять, насколько широкими являются горизонты и данной сферы» [6, с.23-24].

В исследованиях С. Абдрахманова показано значение самого знаменитого, самого крупного произведения Пушкина, романа в стихах «Евгений Онегин» в казахской литературной и фольклорной традиции. Но исследовать всего лишь одну грань его жизни и поэзии редко кому удастся, и отечественный литературовед делится с читателями размышлениями относительно всего творчества поэта, ибо мелодичность, музыкальность слова в поэзии Пушкина воспринимаются как чудо, зачастую недоступное человеческому разуму: «В этом его мастерстве как раз заключается истинное величие поэта, его неповторимая обособленность. Еще в далекие пятидесятые-шестидесятые годы прошлого века с помощью электронно-вычислительных машин математическим способом было доказано, что звукопись пушкинского стиха основана на удивительной гармонии».

Творчество Пушкина возможно анализировать тремя путями. Первый – рассматривать Пушкина как неповторимое явление культуры. Это и легко, и трудно: «Легкость в том, что среди гор литературы можно выбрать любую необходимую вещь. А трудность заключается в том, что возможность найти новое, встретить духовный клад, весьма ограничена. В настоящее время крайне сложно не только сказать свежую мысль, но даже назвать тему, в которой можно было бы предположить возможность высказывания подобной мысли» [6, с.26].

Второй путь – «путь раскрытия эстетического мира творчества Пушкина путем исследования судьбы самого поэта. Понятие «судьба Пушкина», – размышляет далее С. Абдрахманов, – намного шире биографического понятия. Не говоря о предельно совершенных произведениях, основанных на гениальности и художественности, сама жизнь поэта возвысилась до уровня произведения искусства» [6, с.26]. К 200-летию юбилею был выпущен академический четырехтомник «Летопись жизни и творчества А.С. Пушкина». Широко бытуют определения: пушкинская эпоха, пушкинский Петербург... Поэт «победил время и пространство», «рукописи, дневники и письма, – по точному замечанию А.Ахматовой, – начинают цениться, если там появляется магическое слово «Пушкин» [7, с.8].

Третий путь – «рассматривать Пушкина как мыслителя-культуролога, путь познания эстетического мировоззрения поэта через его взгляды, мнения на произведения литературы и искусства, на самые различные отрасли истории и философии» [6, с.29] – тоже достаточно освоено. В последнее время заметно стремление «познать, показать его эстетические взгляды через поэтические, прозаические, драматические произведения».

Тщательно и скрупулезно С. Абдрахманов изучает работы своих предшественников в области пушкинистики и художественного перевода, нередко перевод цитат с казахского на русский выполнен автором книги. Цитируются книги и статьи М.О. Ауэзова «Об опыте перевода Пушкина на казахский язык», «Русские классики и Абай», «О казахском переводе «Евгения Онегина», Е. Исмаилова «Пушкин в литературе казахского народа», З. Ахметова «Абайдың ақындық әлемі», С. Кирабаева «О переводе произведений Пушкина», С. Сеитова «Традиции перевода лирики Пушкина на казахский язык», С. Каскабасова «Ескендір» поэмасының сюжеттік негізі», М. Мырзахметова «Әуезов және Абай», Т. Алимкулова «Жұмбақ жан» («Загадочная душа»), А. Шаншарова «Идейное, культурное значение перевода на казахский язык произведений Пушкина», А. Кекилбаева «Заманмен сұхбат», М.Божеева «Евгений Онегин» в переводе Абая», М.Каратаева, С.Талжанова, К.Мухамеджанова и других. О переводах Абая оставили свои исследования, статьи, заметки Н.Габдуллин, М.Каратаев, Г.Мусрепов, М.Базарбаев, Г.Бельгер и многие исследователи.

Поэт сам писал о том, что «подстрочный перевод никогда не может быть верен» [7, с.49].

Видный казахский литературовед приводит примечательные факты.

По количеству переводов Пушкин уступает лишь Шекспиру и Толстому. Существует 1750 переводов произведений Пушкина на девяносто три мировых языка. В Китае С. Абдрахманов видел перевод «Евгения Онегина» на китайский язык (Пусицзинь. Ефугэни Аонецзинь). В Шанхае поэту установлен бронзовый памятник.

М.О. Ауэзов писал о том, что «беря у Пушкина в основном «Евгения Онегина», он в то же время превращает его в произведение «Татьяна – Онегин». Если у Пушкина имеется по одному письму Татьяны и Онегина, еще пару раз они обмениваются устно, то Абай все четыре случая превращает в переписку. Причем настоящим переводом из Пушкина является лишь первое письмо Татьяны. Остальные три письма не переведены с оригинала, а Абай написал совершенно самостоятельные, отличные от пушкинских ... стихи. Взаимоотношения между юношей и девушкой, их характеры у Абая тоже не совпадают с пушкинским изображением, то есть, Онегин показан образцовым, примерным джигитом, а Татьяна – воспитанной, умной девушкой. Стремясь изобразить настоящую, искреннюю любовь, он подвергает порой серьезным изменениям произведение Пушкина. Поэтому прибегает к сравнениям, образным оборотам, используемым в чисто казахской художественной словесности» [8, с.42].

Татьяна запела в казахской степи. С. Абдрахманов приводит мнение академика НАН РК З. Кабдолова об Абае: «... поэт сам как бы стал парить на крыльях вдохновения, оказался на пике поэзии, привел в движение внутренние творческие пружины. Поднялся намного выше поэтического уровня, которого достигла казахская литература до него. Поэма, являющаяся уникальным образцом всей мировой литературы, вносит свое особенное, только ей присущее звучание в многоголосую, волшебную-лирическую симфонию классической поэзии» [9, с.329]. И К. Жумалиев, и С.Кирабаев признают перевод Абаем «Евгения Онегина» переводом, а не самостоятельным произведением. Таков вывод С. Абдрахманова.

Главная трудность в переводе романа в стихах «состоит в сохранении многогранной ритмичности языка поэта, авторской иронии, в достижении удивительной гармонии простоты и лиричности» [6, с.41].

Неточности в переводе на казахский язык встречаются у И.Жансугурова и К.Шангитбаева (перевод 1949 года). Трудно сохранить не только особенности «онегинской строфы» и стройный ряд рифм. Самое важное – сохранить интонационное богатство пушкинского романа, ибо именно это свойство – «основанность романа не на внешних признаках, занимательном сюжете, конфликтах, а с начала до конца – на внутренней интеллектуальности, на сложных переживаниях и эмоциях человеческой души, и делает, по мнению С.Абдрахманова, «Евгений Онегин» непревзойденным произведением» [6, с.42].

Творчество Абая – удивительное явление, выходящее далеко за рамки литературы и культуры. Исследование С. Абдрахманова называется строчкой из письма А.С. Пушкина «...Поехал я в Уральск». С. Абдрахманов, прежде всего, выясняет вопрос отношения великого поэта к истории и исследует только одну грань обширной темы – его записи о крестьянском восстании под предводительством Емельяна Пугачева, начиная свой рассказ не с Уральска, а с Оренбурга.

Пушкин первый убедил царя в необходимости написать о Пугачеве и получил на это разрешение. «В целом путешествие Пушкина на юг страны длилось 43 дня – 18 августа он выехал из Москвы и 1 ноября вернулся в Болдино» [10, с.185]. 18-20 сентября Пушкин в Оренбурге был гостем губернатора графа Перовского. Большую часть времени проводил с В. Далем.

С. Абдрахманов конкретизирует тот факт, что Пушкина с Далем давняя дружба не связывала, как бы ни хотелось авторам некоторых исследований представить дело именно так: «На самом же деле до Оренбурга они виделись всего два раза. Поездка Пушкина и для Даля явилась неожиданной новостью. Об этом свидетельствуют воспоминания самого Даля: «Пушкин прибыл нежданный и нечаянный и остановился в загородном доме у военного губернатора В.Ал. Перовского» [10, с.185].

Следует уточнение: именно Даль советует Пушкину посетить Уральск, что не входило в первоначальные планы поэта: «Почему-то наши литераторы обходят молчанием сей факт: или они на самом деле не ведают о нем, или думают, что могут навести тень на отношение Пушкина к казахскому народу. В письме жене от 12 сентября, которое написано дорогой из села Языково, поэт подчеркивает: «Оренбург – последняя цель моего путешествия». Стало

быть, – развивает далее свою мысль автор книги, – есть полное основание утверждать, что посмотреть Уральск – «первоначальный очаг смуты» (тогда он назывался – Яицкий городок), беседовать с очевидцами тех далеких событий, пройти по следам пугачевских отрядов и проникнуться атмосферой былых сражений ему в первую очередь порекомендовал Даль» [10, с.186].

Выдавать желаемое за действительное – так характеризует литературовед категоричное утверждение авторов многих трудов о том, что Даль сопровождал Пушкина в поездке в Уральск. С. Абдрахманов разделяет по этому вопросу позицию Ш.К. Сатпаевой, высказанную в книге «Достық дастандары»: «Владимир Порудоминский в своей книге «Даль», рассказывая о дружбе и других фактах из жизни Пушкина и Даля, показывает их совместное пребывание в 1833 году в Оренбурге. А предположение о том, что Даль сопровождал поэта и в поездке в Уральск, требует досконального изучения». В.Порудоминский, Н.Модестов, Н.Е.Прянишников, Н.Г.Евстратов полагают, что Даль сопровождал Пушкина до Уральска. Но точка зрения уральского литературоведа Н.Щербанова отлична от вышеизложенной и более импонирует С.Абдрахманову научностью и доказательностью.

В. Даль 21 сентября находился в Оренбурге, незадолго до этого вернувшись из поездки по реке Жаик. 21 сентября в Уральск приехал Пушкин. Поэтому вряд ли «Перовский, не получив подробную справку о поездке, тут же разрешил Дालю опять выехать к берегам Жаика, даже если бы приехал Пушкин. Но и это не главное, – считает С. Абдрахманов. – Главное – ни у Пушкина, ни у Даля, ни в воспоминаниях и письмах их современников нет ни одного слова о том, что оба писателя вместе были в Уральске. Трудно поверить в то, что Даль, оставивший после себя специальные воспоминания о Пушкине, не посчитал нужным сказать хоть пару слов об их совместном пребывании в Уральске» [10, с.188].

Ценность исследования С. Абдрахманова «...Поехал я в Уральск» заключается в том, что автор не только вслед за Пушкиным объезжает Уральск, но и восстанавливает хронологию двух сентябрьских дней, проведенных в этом городе великим поэтом. 21 сентября поэт выезжает из Нижнеозерской крепости и к вечеру прибывает в Уральск, преодолев за день 165 верст, что само по себе – дело непростое. Начальник казачьего войска полковник В.О. Покатилов встречает поэта и устраивает в доме наказных атаманов.

22 сентября Александр Сергеевич посещает в бывшем центре Яицкого городка собор Михаила Архангела, осматривает каменный дом атамана, в котором жил Пугачев во время восстания и сыграл свадьбу с Устиньей Кузнецовой, здание бывшей военной канцелярии, откуда арестованного Пугачева отправили в Москву. В четвертом томе академического издания сочинений Махамбета Утемисова, подготовленном сотрудниками нашего Института, С. Абдрахманов обнаруживает интересный документ. Полковник В.О. Покатилов в письме Жангир-хану от 3 сентября 1833 года запрещает строительство мечети и училища на «казачьих землях». Это еще одно подтверждение того, как внимателен, научен и объективен С. Абдрахманов – литературовед, сопровождающий цитату из письма предводителя Уральского казачьего войска важным комментарием: «Хотя и выражается представитель царской администрации дипломатично «покорнейше прошу», повелительный тон подтекста прослеживается четко».

Пушкин встречался и беседовал с полковниками Бизяновым, Стихием Мизиновым, подполковниками Антоном и Петром Назаровыми, войсковыми старшинами Иваном Боблоновым, Макаром Кочемасовым, Иваном Логиновым, Андрияном Мизиновым, Леонтием Пономаревым, есаулами Иваном Бородиным, Андреем Веденисовым, Никитой Донсковым, Андреем Мизиновым, Григорием Сумкиным, Павлом Сычуговым.

С. Абдрахманов старается не упустить ни малейшей детали, даже мимолетного упоминания поэта о поездке в Уральск, который не раз в письмах «с удовлетворением повторяет, что поступил правильно, посетив Уральск». Рассказы 80-летнего Якова Овчинникова, 88-летнего Степана Солодонникова, 74-летнего Никиты Маденова были особенно интересными и содержательными. «Только одной фразы Пугачева «Улица моя

тесна», услышанной Михаилом Пьяновым, было достаточно, – делает вывод автор исследования «...Поехал я в Уральск», – чтобы Пушкин осознал всю глубину трагедии вождя бунтарей, тупиковость, безысходность ситуации, в которой он оказался. О многом заставлял думать писателя тот факт, что немало людей, которым было уже далеко за 80, продолжали верить в то, что Пугачев на самом деле является императором Петром Третьим» [10, с.190].

22 и 23 сентября атаман Покотилов дважды дает званые обеды в честь Пушкина. Этот факт находит отражение в письме к Наталье Николаевне: «Тамошний атаман и казаки приняли меня славно, дали мне два обеда, подпили за мое здоровье, наперерыв давали мне все известия, в которых имел нужду, и накормили меня свежей икрой, при мне изготовленной».

Только письмами поэта С. Абдрахманов не ограничивается. Интерес к жизни казахского народа находит отражение во второй главе «Истории Пугачева», в цитировании письма Нуралы-хана оренбургскому губернатору по поводу восстания Пугачева: «Мы, люди, живущие в степях, не знаем, кто сей разъезжающий по берегу: обманщик или настоящий государь? Посланный от нас воротился, объявив, что того разведать не мог, а что борода у того человека русая». Письмо демонстрирует степную дипломатию и казахскую лукавость, но не выражает никакой позиции. Пушкин разъясняет, что Нуралы «вошел в дружеские сношения с самозванцем, не переставая уверять Рейнсдорпа в своей усердии к императрице, а киргизцы стали готовиться к набегам». «Известно, – дополняет С. Абдрахманов, – что, пользуясь смутным временем, казахи неоднократно грабили укрепления, угоняли скот, захватывали в заложники пленников. И об этом имеется немало документов» [10, с.191].

Внимательно перечитывая комментарии к произведениям Пушкина, отечественный исследователь обнаруживает в комментариях к пятой главе: «Державин в объяснениях на свои сочинения говорит, что он имел счастье освободить около полуторы тысячи пленных колонистов от киргизов». И далее следует существенное дополнение автора книги: «А ведь взять в плен полторы тысячи человек наверняка дело непростое. Этим Пушкин дает понять, как казахи через восстание Пугачева выражали свое отношение к колонизаторской политике царизма» [10, с.191]. В комментариях к первой главе, ссылаясь на И. Левшина, Пушкин пишет о ревностном вооружении и нападении на калмыков ханов Нуралы, Аблая и Эрали.

Академические труды последнего времени содержат, к сожалению, непроверенные факты. Это касается сведений, гипотез, предположений о вероятной встрече Пушкина с Махамбетом. Абсолютно несовместимы с научными исследованиями фразы, подобные обнаруженной С.Абдрахмановым в энциклопедии «Западный Казахстан», в статье «Ханский лес» читаем: «По некоторым сведениям, Махамбет Утемисов впервые встретился с А.С. Пушкиным в Ханском лесу». «Еще раз напоминаем – это в энциклопедии, – возмущен С. Абдрахманов. – А что можно сказать по поводу выражения “впервые”? Стало быть, они встречались несколько раз?» [10, с.196].

Не вызывает никаких сомнений тот факт, что Пушкин только раз побывал на казахской земле: 18-23 сентября 1833 года. Встреча с Махамбетом, к сожалению, не могла состояться. С. Абдрахманов убедительно доказывает ее невозможность и убеждает в этом читателей книги, не разделяя точек зрения на ее вероятность авторов серьезных монографий «Путешествие Пушкина в Оренбургский край», «Над «пугачевскими» страницами Пушкина» И. Смольникова, Р. Овчинникова, известных краеведов Н. Малечи, Н. Чеснокова, Н. Фокина, Б. Пышкина, Н. Щербанова, С. Попова и других. Как о вероятной версии записи для Пушкина сюжета казахской поэмы Махамбетом пишет Н.О. Джуанышбеков. Впервые эту гипотезу высказал, по уточнению Н.О. Джуанышбекова, известный казахский литературовед К. Мухамеджанов [11, с.10].

Обратимся к тексту книги. В следующей объемной цитате (но она, на наш взгляд, просто необходима. – С.А.) оживает сюжет «Ревизора», который Пушкин подарил впоследствии Гоголю: «Сразу после выезда Пушкина из Москвы за ним была установлена слежка. В свое время даже была издана инструкция, которая называлась «Об учреждении

тайного полицейского надзора за прибывшим временно в Оренбург поэтом титулярным советником Пушкиным» [12, с.507]. Кстати, в связи с этим вспоминается один курьезный случай, о котором в свое время писали многие литературоведы. Во время пребывания поэта в Оренбурге, когда он гостил у Перовского, тот получил секретное письмо от нижегородского губернатора Бутурлина. Вот что пишет губернатор генералу: «Недавно у нас побывал Пушкин. Я же знаю, кто он такой, поэтому устроил достойный прием, но не поверил ему, что он будто собирает материалы, документы относительно Пугачевского бунта; видимо, он получил секретное указание под тем предлогом заодно выявить недостатки в нашей деятельности. Вы знаете о моем расположении к вам, поэтому считаю своим долгом предупредить вас» [10, с.197].

Разве мог такой человек, за которым установлен полицейский надзор, встречаться с казахским поэтом-бунтарем Махамбетом, четыре года назад заключенным в царскую тюрьму и сбежавшим из нее спустя два года? Даже если бы и пожелал, предполагает С. Абдрахманов, осуществить задуманное в те дни было невозможно. Оренбургская поездка поэта находилась под постоянным вниманием Перовского, Уральская – Покатилова.

С. Абдрахманов задает следующий вопрос: «Разве мог Пушкин, по заданию императора собиравший сведения о Пугачевском бунте, именно в тот момент пожелать встретиться с мятежным Махамбетом? (Ведь известно, что позднее цензором книги был сам император, который внес в текст ряд корректив, название произведения «История Пугачева» изменил на «Историю Пугачевского бунта»). Ответ на этот вопрос предстоит еще выяснить. Только после тщательного анализа всех «за» и «против», «некоторых сведений» можно прийти к определенному мнению. Поэтому будет правильно, если пока оставим этот вопрос открытым. Лично я склоняюсь к мысли, что такой встречи не было. К сожалению» [10, с.198].

Продолжая традиции своих предшественников, С. Абдрахманов расширяет поле исследования творческого наследия А.С. Пушкина, обратив взор на тюркизмы в произведениях поэта.

Этнонимы «киргиз, киргиз-кайсак» часто встречаются у Пушкина, особенно в «Истории Пугачева» и «Капитанской дочке». В поэме «Домик в Коломне» есть строка «скакать верхом в степи киргизской». После 1833 года тюркизмы в произведениях А.С. Пушкина встречаются все чаще. Это, безусловно, итог встреч в казахской степи и результат знакомства с произведениями Даля. В этом уверен С. Абдрахманов. И это стало темой отдельного исследования известного ученого «Вер бана ат». Тюркизмы в произведениях А.С. Пушкина». Автором из десятитомного академического издания Пушкина отобрано 204 тюркизма и наименования, среди которых 5 антропонимов (Асан, Мамай, Сеит, Чингиз-хан, Руслан), 10 топонимов (Аральский, Бахчисарайский, Карагайский, Каргалинский, Кизильский, Кокшайский, Нагайский, Сакмарский, Сарматы, Яицкий), 7 этнонимов (Башкиры, Болгар, Бухарец, Киргиз, Киргиз-кайсак, Сарацинский, Турецкий, Хазарский).

Тюркизмы в книге расположены по алфавиту, сначала – примеры из художественных произведений, публицистики, писем поэта, затем – пояснение. Допустим, на букву «Ч»: чадра, чай, чалма, чемодан, чердак, черемуха, чулан, чулок, чюрек.

Нельзя не согласиться с выводом С. Абдрахманова по поводу того, что тюркизмы в произведениях А.С. Пушкина «ярче раскрывают их удивительное свойство, называемое исследователями творчества великого поэта «всемирной отзывчивостью», богатство языка, реальность изображаемой среды» [13, с.285].

Межлитературный диалог трансформируется в мировом пространстве в диалог межкультурный. Слова великих поэтов, мыслителей А.С. Пушкина и Абая Кунанбаева звучат на многих языках народов мира. Классики мировых литератур «ведут диалог сквозь время и пространство, выступая культурными дипломатами в XXI столетии и обращаясь к своим потомкам» [14, с.262].

Замечательный исследователь, мастер художественного слова С.Абдрахманов вносит особо значимый личный вклад в дело укрепления стабильности и толерантности народа

Казахстана, являясь депутатом Мажилиса Парламента Республики Казахстан от Ассамблеи народа Казахстана. Мы гордимся и благодарим видного общественного и государственного деятеля С. Абдрахманова за многолетнее плодотворное сотрудничество с этнокультурными центрами страны, заботу о развитии культуры этносов Казахстана.

Список использованных источников:

- 1 Абдрахманов С. Коран и Пушкин // Абдрахманов С. Коран и Пушкин. – Астана: Елорда, 2006. – С.5-17.
- 2 Чельшев Е.П. Чудо Пушкина // Творчество Пушкина и зарубежный Восток. Сб. статей. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. – С.3-12.
- 3 Степанов Е. Поэты-пророки XX века // Studii de slavistic. Nr.12, ditura Universiteti «Alexandru Ion Cuza», Iasi, 2008. – С.127-141.
- 4 Шарипова Г.А. «Подражания Корану» А.С. Пушкина и русская поэзия XIX – начала XX века // Пушкин и Восток. Материалы республиканской научной конференции / Отв. редактор С.А. Каскабасов. – Астана: ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 1999. – С.105-109.
- 5 Иост О.А. «Странник» А.С. Пушкина: проблема духовного пути поэта // Пушкин и Восток: Материалы республиканской научной конференции / Отв. ред. С.А. Каскабасов. – Астана: ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, 2000. – С.164-170.
- 6 Абдрахманов С. Наш Пушкин // Абдрахманов С. Коран и Пушкин. – Астана: Елорда, 2006. – С.21- 182.
- 7 А.С. Пушкин об искусстве. В 2-х томах. – М., 1999. Т.2.
- 8 Әуезов М. Уақыт және әдебиет. – А., 1962.
- 9 Қабдол З. Әуезов. – А., 1997.
- 10 Абдрахманов С. «...Поехал я в Уральск» // Абдрахманов С. Коран и Пушкин. – Астана: Елорда, 2006. – С. 183-200.
- 11 Джуанышбеков Н.О. Казахский народный поэт Пушкин // Художественный текст в диалоге культур. Материалы Международной научной конференции, посвященной Году Пушкина в Казахстане (4-6 октября 2006 г.): в 2-х частях. Ч.І. – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – С.6-15.
- 12 Временник Пушкинской комиссии. – Изд-во АН СССР. Т.Ш. – М. – Л., 1937.
- 13 Абдрахманов С. «Вер бана ат». Тюркизмы в произведениях А.С. Пушкина // Абдрахманов С. Коран и Пушкин. – Астана: Елорда, 2006. – С.203-285.
- 14 Ананьева С. Абай и межкультурный диалог XXI века. – Нур-Султан, 2021. – 282 с.

**Хулкар ХАМРОЕВА,
акын, әдебиеттанушы, Өзбекстан Жазушылар одағының мүшесі**

Құрметті Сауытбек Абдрахманұлы!

Сізді бүгінгі 70 жастық мерейтойыңызбен шын жүректен құттықтаймын!

Әрбір адамның өзіне тән ғұмыр жолы, тіршілік баяны бар, бірақ еткен еңбек, көрген бейнет, татқан зейнет, алған асу, жеткен биік әркімнің өмірінде әрқилы. Сондағы жалпының іздейтіні біреу: ол – кісілік келбет, азаматтық тұлға. Оған – дәл осындай адами асқақ қасиетке, қанша ғұмыр кешкенімен, жеткен де бар, жетпеген де бар.

Сіз мемлекет қайраткері, қазақ баспасөзінің сақа менеджері, Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаты, қазақ мәдени өмірінің, журналистикасының аса көрнекті тұлғасысыз!

Сіздің Қазақстанның жетекші ақпарат құралдарындағы жемісті еңбегіңіз, өресі биік, өзіндік айтары бар, тәуелсіздіктің елең-алаңынан бастап елдік идеологиясының орнығуына қосқан үлесіңіз, әдебиеттану мен аудармада, сын мен публицистикада, тұлғатануда, ұстаздық қызметте, теледидар мен басылымда өзіндік өрнек пен қолтаңба қалыптастырған көрнекті еңбегіңіз ешқашан ұмытылмайды.

Біз сіздің Мәскеудің газеттерінде жарияланған мақалаларыңызды оқыдық. Олар ұлы Абайдың аудармашылық талантын тамаша танытады. Кез келген тақырыпта, кез келген жанрда мінсіз қалам тартқан Абайдың тәржімашылық қырын журналиске тән қырағылықпен аңғарып, оның Пушкин, Крылов, Лермонтов шығармаларын сапалы да сәтті әрі жатық аударғанын нақты дәлелдермен айшықтап бергенсіз.

Сонымен бірге біз сізді өзбек әдебиетінің үлкен досы ретінде де құрметтейміз. Өзбекстанның «Халқ сузи» газетінде «Науаи – жаһан жұлдызы» деген мақалаңыз аударылып басылды. Ол еңбек біздің ұлттық мақтанышымыз, әлем әдебиетіндегі ірі тұлғалардың бірі Әлішер Науаидың шығармашылығын жан-жақты ашып көрсетеді. Сіз Қазақстанның оңтүстігінде, Өзбекстанға жақын жерде өскендіктен өзбек тілін жақсы біледі екенсіз. Оны мақалаңыз да дәлелдеп тұр. Науаи арқылы түркі тілдеріндегі классикалық әдебиет басталғанын нақты мысалдармен айғақтағансыз. Шынында да, түркі тілінің қуатын тұңғыш рет танытқан адам біздің Науаи. Абайдың Науаиды Шығыс шайырлары арасында ерекше бағалағанын, өзіне ұстаз тұтқанын да сіз орынды келтіргенсіз. Осы үшін біз сізге қатты ризамыз. Сол үшін де Ташкенттен арнайы келіп отырмыз.

Аталған мақалада күллі түркіге ортақ тұлға Науаидың қырларын ашу барысында сіздің ұлы ойшылдың еңбектерімен қатар әлемге әйгілі зерттеушілер Н.И. Конрад, Е.Э. Бертельс, В.М. Жирмунский сынды ғалымдардың кітаптарын ақтарып, жалықпай-талмай ізденгеніңіз, сыни тұрғыдан ойлап, сараптай білетініңіз, бабамыздың әр сөзінің астарына үңіліп, мағынасын зерделеп, тіл көркемдігіне терең бойлағаныңыз келісті көрінеді.

«Расында да, Әлішер Науаидың әсіресе, Орталық Азиядағы халықтардың руханиятына жасаған әсері ерекше екендігі даусыз. Түркі тілдеріндегі классикалық әдебиет шын мәнінде Әлішер Науайдан басталған деуге де болады. Науаиға дейін жыр тілі фарси саналып келгені анық ақиқат. Ол өмір сүрген заманда түркі тілі жыр жазуға оралымсыз тіл деп қаралатын. Науаи – ғасырлар бойы қалыптасқан, ойда әбден орныққан сол түсінікті төңкеріп түсірген адам. Әлішер ғазалдарынан кейін фарси жалғыз әдеби тіл мәртебесінен айырылған болатын. Науаи есімінің біз үшін ерекше қадірлілігі – түркі тілінің поэзиялық қуатын алғаш танытқандығында, бүкіл әлемге мойындатқандығында» деген жолдар «Науаидың жыр жұлдызын» одан әрі жарқырата түсетін биік баға.

«Академик С.Е. Малов шыққан түп-тегін «он был тюрк-барлас-чагатай» деп анықтаған Низамеддин Мір Әлішер Науаи – біздің ортақ бабамыз, ортақ мақтанышымыз. Ол барша адамзатқа ортақ данышпан. Әлішер Науаи есімі әлем әдебиеті классиктерінің арасында Гомер мен Данте, Руми мен Фирдауси, Низами мен Жәми, Шекспир мен Гёте, Пушкин мен Лев Толстой есімдерімен қатар тұрады деудің еш артық-кемі жоқ. Оның үстіне жалпы жақсы ортақ қой, ал жақсы ақын тіпті ортақ. Мұны да Науайдан асырып айту қиын: «Ер кимники экканники, ұрганники, шоир кимники-ұқиганники, куйлаганники» – «Жер кімдікі – екендікі, орғандікі, шайыр кімдікі – оқығандікі, әнге қосқандікі». Абай атамыз алға ұстаған, бүкіл шығармашылығында адамдықты, адалдықты, достықты, тазалықты, тектілікті ту еткен тау тұлғалы талант Әлішер Науаи – екі бауырлас халықтың арасындағы алтын көпірдің бірі» дегеніңіз де өте орынды.

Орталық Азиядағы қос алып мемлекеттің туыстық тамырын тереңдететін, мақсаты мен мүддесін бір арнаға тоғыстыратын, бірлігін бекемдейтін себептер жеткілікті. Ол себептер – әлемдік деңгейге көтерілген әдебиетіміздің, мәйімдігімен мәшһүр мәдениетіміздің, достықты дәріптейтін дәстүріміздің, ұлтты өсіріп-өркендететін өнеріміздің, тағылымды тарихымыздың, талайлы тағдырымыздың, ертеңге деген сенімдеріміздің, көзқарастарымыздың ұқсастығы. Екі ел қарым-қатынасының тату да тұрақты болуы – екі ел басшыларының салиқалы саясатының нәрлі нәтижесі. Осы орайда 2018 жылдың Өзбекстанның Қазақстандағы жылы, 2019 жылдың Өзбекстандағы Қазақстан жылы болып жарияланғанын еске салып өткім келеді. Және осындай екі елді етене ете түсетін игілікті іс-шаралар жиірек болса екен, ғибраты мен ұлағаты мол тұлғаларымыз кейінгі ұрпақ тарапынан лайықты бағаланып, насихаттала берсе екен, туыстығымыздың тұғыры мығым болса екен деген тілек айтқым келеді.

Бүгінгі конференциядан көп жақсы әсер алдым. Қатты ғибрат алдым. Серикбой ағайдың (Серік Негимовті айтады) соншалықты шешен сөзі арқылы қазақ тілінің байлығын, икемділігін, әуезділігін ерекше сезініп отырмын. Талант иелерін мұндайлық құрметтейтіндеріңіз өте жақсы екен. Сауытбек ағайды жетпіс жасымен тағы да құттықтаймын. Көп жақсылық тілеймін.

Сізге сенатор, ақын Сирожоддин Сайид өзінің «Eldoshlarim, dildoshlarim» («Жүрегі бірге достарым») деген кітабын қолтаңба жазып сыйлады. Соны әкеліп отырмын. Шайыр Ағзам Уктам «Тумарис билан сұхбат» деген кітабын тапсыруымды сұрады. Оған «Атоқли олим, машхур давлат арбоби, серкира истокдоод сахиби, профессор Сауытбек оғаға чукур элитирим билан шойыр Ағзам Уктам номидан Хулкар Хамроева» деп мен қол қойдым. Сіз тәржіман мәселелерімен шұғылданатындықтан Расул Ғамзатовтың «Оқ турналар» («Ақ тырналар») деген кітабының өзбекше аудармасын да алып келдім. Оны Минхожиддин Мирзо аударған.

Қазақстан Республикасының «Дустлик» өзбек этномәдени бірлестіктері қауымдастығының жетекшісі Икрам Акрамұлы Хашимжановпен екеуміз Сіздің иығыңызға өзбектің зерлі шапанын жабуға рұқсат етіңіз.

**Қайрат САҚ,
журналистика және саясаттану факультетінің деканы
филология ғылымдарының кандидаты, профессор**

Құрметті Сауытбек Абдрахманұлы!

Елдің данасы, ердің сарасы дейтіндей мәртебелі мерейтойыңыз құтты болсын!

Біз Сізді қатардағы журналистен қаламы қуатты қаламгер, Тәуелсіз Қазақстанның қалыптасып даму жолында қажыр-қайрат танытқан қоғам және мемлекет қайраткері биігіне көтерілген тұлға, журналистер арасынан алғаш Абай атындағы әдебиет пен өнер саласындағы Мемлекеттік сыйлықты иемденген біртуар азамат ретінде айрықша құрмет тұтамыз. Сіздің бойыңыздан табылатын көшбасшылық қасиет, журналистік алғырлық, сыншылық көзқарас пен жоғары мәдениет, интеллектуалдық биіктік – баршамызға үлгі. Журналистиканы «бақытты мамандыққа» теңеп, лауазымды қызметте жүрсеңіз де факультет студенттеріне дәріс оқудан еш жалықпай, алтын уақытыңызды бөліп, болашақ журналистердің білімін шындап жүрген ерен еңбегіңізді жоғары бағалаймыз.

Сіз қоғамдағы көкейкесті мәселелерді тереңнен тартып жазып, қазақ көсемсөзі шежіресінен өз қолтаңбаңызды айқындаған публицистсіз. Қаламыңыздан туған серке сөздің сан түрлі жанрында жазылған құнды дүниелеріңіз қалың оқырмандарыңыздың таным көкжиегін кеңейтіп, тәрбиесі мен талғамын өсіріп келе жатқанына куәгерміз. Әсіресе, портреттік және жолсапар очерктеріңіз, кино өнері туралы сыни еңбектеріңіз бен өнер майталмандарымен сұхбаттарыңыз деректілігі және дәйектілігімен, көркемдігімен құнды.

Сіз мемлекеттік қызметтің әр тармағында басшылық жасап, өзіңіздің ұйымдастырушылық шеберлігіңізді, басқаға ұқсамайтын басқару қабілетіңізді айшықтаған тұлғасыз. Еліміздегі ең ірі медиа құралдардың тізгінін ұстап, олардың олардың бет-бедерінің ұлттық нақышта заманға лайық түрленіп қалыптасуына бағдар бердіңіз. Сонымен қатар халық қалаулысы ретінде ел Парламентінің биік мінберінен үн қатып, қарапайым халық үшін дұрыс шешім қабылдануына оң ықпал еткен, сайлаушыларыңыздың мүддесін қорғап, атқарушы билік пен халық арасындағы мәмілегерлік міндетті абыроймен атқарып жүрген депутатсыз. Осынау еңбектеріңіз үшін қалың орман қазағыңыз Сізді құрмет тұтады, айрықша сыйлайды.

Қадірлі Сауытбек аға!

Кемелдік пен парасат жасы – жетпіске толған қуанышыңыз құтты болсын! Осынау асқаралы жастың биігінде тұрып, ұлтқа айтар ұлағатты ойларыңыз көп болсын!

Ұрпағыңыз бен шәкірттеріңіз өсіп-өне берсін! Деніңізге саулық, отбасыңызға амандық, шығармашылық толағай табыс тілеймін.

Дихан ҚАМЗАБЕКҰЛЫ,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті КеАҚ
басқарма мүшесі – әлеуметтік-мәдени даму жөніндегі проректор, академик

Халқымыздың айтулы азаматы, көрнекті көсемсөзші, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Парламент депутаты Сауытбек Абдрахмановтың жетпіс жылдығына орайластырылған «Мәдениет, білім, ғылым ықпалдастығы және қазіргі медиакоммуникация» тақырыбындағы халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияның пленарлық мәжілісі түйінделуге таяу. Конференцияның деңгейі жоғары болатындығын осыған дейінгі құттықтау сөздер мен жасалып үлгерген баяндамалардан-ақ аңғара аламыз деп ойлаймын. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік хатшысы Қырымбек Елеуұлы Көшербаевтың арнайы сөзінде мерейтой иесінің сан салалы шығармашылығы жан-жағынан қопара көрсетілді, Сауытбек Абдрахмановтың азамат, қайраткер, қаламгер ретіндегі бейнесі айқара ашылды. Құттықтау сөздерде де Сауытбек ағамыздың өзіндік ерекшеліктері бөлекше өрнектелді. Дәрігерлердің рұқсат етпеуіне байланысты ұшып келе алмай, конференцияға онлайн режимде қатысқан көрнекті тұлға, Мәскеудің атақты «Художественная литература» баспасының директоры, қазақ әдебиетінің үлкен досы Георгий Пряхиннің, Сәукеңнің ұстазы, академик, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Сейіт Қасқабасовтың, филология ғылымдарының кандидаты, доцент Светлана Ананьеваның, танымал ғалым, филология ғылымдарының докторы, профессор Серік Негимовтің, өзбекстандық қонағымыз – белгілі әдебиеттанушы, филология ғылымдарының кандидаты Хулкар Хамроеваның, басқа да азаматтардың баяндамаларында, сөздерінде Сауытбек Абдрахманов шығармашылығы ғылыми тұрғыдан талданды. Әрине, көзделген тақырыптарды кеңінен сөз етудің негізгі салмағы түстен кейін жалғасатын секциялық мәжілістерге түседі. Конференцияда баяндама жасауға ниет білдірген ғалымдардың, қаламгерлердің ұсынған тақырыптарымен алдын ала таныса алғанмын, соларға қарағанда біз С. Абдрахмановтың еңбектерін арқау ете отырып, мәдениет, білім, ғылым ықпалдастығы және қазіргі медиакоммуникация мәселелерін сан қырынан қозғау мүмкіндігіне ие болып отырмыз деп сенемін.

Конференцияның секциялық мәжілістері түстен кейін жалғасады.

Құрметті Сәуке, конференцияның пленарлық мәжілісін өзіңіз қорытындылап, пікір білдіруіңізді сұраймын.

Сауытбек АБДРАХМАНОВ

Ардақты достар!

Ең алдымен айтарым – ақ алғыс.

Біз мына жердің бетіне жақсы кезде, тарихтың бір сәтті тұсында келген адамдармыз. Әсіресе аға буынды айтып тұрмын. Соғыстан кейін, елдің иығы бүтінделіп, қарын тойынып, жұрт жан-жағына қарап, әр нәрсені ойлай бастауға шама келген кезде, заман тыныш кезде мектепке бардық, заман тыныш кезде университетте оқыдық, уақыттың кеңдігінің арқасында емін-еркін жүрдік. Ерекше бір сұңғыла, ерекше бір көреген адамдар болмаса, біз студент кезімізде тоқырау болып жатқанын онша сезінген де жоқпыз. Ол біздің бір бақытты жылдарымыз болатын. Одан кейін де, құдайға шүкір, қазақтың бас газетінде жұмыс істеу бақыты бұйырды, қазір әркім әртүрлі дегенмен, Орталық комитет, яғни партияның орталық аппараты да үлкен мектеп болды. Ол жердегі адамдарды, ол жылдарда алдымызда болған ұстаздарды айтсақ, әңгіме ұзаққа созылып кетеді. Бірақ енді қазақтың бас газетін басқару, елдің ақпарат саласына жетекшілік ету бақыты бұйырғанын мен анық сезінемін. Оның

барлығын адам өзінің қабілет-қарымына, еңбекқорлығына, талаптылығына жатқыза берсе, ол жеңіл сөз болады. Біздің бағымызға орай, қылшылдаған қырық жасымызда тәуелсіздік келгенінің өзі бізге үлкен мүмкіндік ашты. Біздің екінші тынысымызды ашты. Тәуелсіздік тұсында біздің сөзіміз де өзгерді, өзіміз де өзгердік. Бұрын ойға алмайтын сөздерді ойлап қана қоймай, жаза да бастадық. Түсімізге кірмейтін елдерге бара бастадық. Қысқасы, дүндүние төңкеріліп, заман ауысып, қоғам ауысып, адам ауысып жатқан кезде біз сол өзгерістердің басы-қасында болдық. Сол бақыт бізге бұйырды. Соның ішінде маған сол оқиғалардың қалың ортасында жүру, ел басшылығының көзіне түсу мүмкіндігі туды. Жаңа бір сөз айтылды «жолы болғыштығы да бар» деп. Оның бәрінің өзінің себептері болады. «Жігіттен жігіт кем емес, несібесі тең емес» дейді. Әйтеуір бір жағдайлармен несібеміз сәтті түсті, соған тәубе дейміз. Осы жасқа аман-есен жеткізген Жаратқан Иеге шүкіршілік айтамыз. Жаңа сөйлеген Мәкең – Марат Мәжитов, Бақберген досым, Есағаң – Есен Сафуанов, Жанмұрат, Ағайдар, осы күндері «Оқжетпесте» жатып, жете алмай қалған Қадыр, көзі ауырып, операциядан кейін Алматыда жатқан Несіп, Тұрысбек, Заманбек, Қорғанбек сияқты көптеген жігіттер осы күнге жеткенімізге, жасымыз жетпіске келгеніне тәубе дейміз. Біз оқуға түскен кезде екі Ғабең – Ғабит Мүсірепов пен Ғабиден Мұстафин бізден жас екен, 68 жаста еді. Ол кісілердің де жасынан асып отырмыз. Жалпы, мына күнде, мына заманда белгілі бір табысқа жету тұрмақ, аман-есен жүргеніңе шүкіршілік ету жөн. Иә, қазір заман қиын, тар кезең. Тар кезең болғанда, қазаққа, Қазақстанға емес, бүкіл адамзатқа тар кезең болып тұр. Осы кезеңнен абыроймен шығайық, ел аман, жұрт тыныш болсын. Сабыр тілейміз. Нысап тілейміз. Ертеңгі күнге сенім тілейміз. Бәрі де өтер-кетер. Адамзаттың басына бұдан да қиын замандар келген. Адамзаттың қолында ол қиындықтарды еңсеретін тетіктер қазіргіден әлдеқайда аз болған. Қазір, құдайға шүкір, адамзат өте қиын проблемаларды шешетіндей деңгейге көтерілді. Сондықтан барлығы да дұрыс болар деймін, оған өз басым сенемін. Осыншама жылдардың ішінде сенім білдіріп, үлкен-үлкен тізгіндерді қолыма берген Елбасына, Елбасының маңындағы игі жақсыларға алғысымды айтамын. Бүгін шет жағасын көрдіңіздер. Біздің Мемлекеттік хатшымыздың өзі кәдімгідей қазақы қара тілмен жосылтып сөйлеп, арасына біздің табиғатымызға жататын қалжыңға дейін араластырып, жақсы үлгі көрсетіп кетті деп ойлаймын. Біз қазақ мемлекетін ғана емес, қазақы мемлекетті де құруымыз керек. Біз бойымыздағы ұлттық қымбат қасиеттерді сақтайтын ел болуымыз керек. Осы тұрғыдан қарағанда бүгінгі конференцияның жалпы ауаны, шыны керек, без ложной скромности дегендей, маған қатты ұнап отыр. Осылай қуану, барлығы тілегін ақтарып айту, риясыз тілек қосу дегендердің барлығы бүгін болып жатыр. Әр баяндамашының аты-жөнін жеке-жеке атап, рақмет айтудың өзіне біраз уақыт кетіп қалар.

Я хотел бы особо поблагодарить Георгия Владимировича за прекрасные слова о роли перевода в сближении народов. Хулкар Хамидоллаевна, Сізге рақмет. Елдердің арасын жақындататын адам деп мені көтермелеп жатырсыз.

Георгий Владимирович, я хотел бы привести один пример. В далеком 1966-м году случился знаменитый Кашмирский конфликт между Индией и Пакистаном. Территориальный спор, который вылился в настоящую кратковременную войну. В том же году в Ташкенте состоялась знаменитая встреча руководителей двух стран при посредничестве Косыгина. И в те дни мы, возвращаясь из школы, мы – это ученики 8-го класса, поспорили о том, кто прав: Индия или Пакистан. И пришли к выводу, что права Индия. Почему? Мы, естественно, не разбирались в том споре о том, кому должна принадлежать земля Кашмирская. Мы знали одно. Мы любим индийское кино. Мы с удовольствием слушаем индийские песни, с удовольствием смотрим индийские танцы. А пакистанские фильмы мы тогда не знали. Соответственно не знали и песни, и танцы. Хотя Пакистан это мусульманская страна. Даже по этой простой причине мы должны бы более склонно относиться к позиции Пакистана, а не к позиции Индии. Нет, мы сочли, что права Индия. Ни в чем не разбираясь. Это о чем говорит? Это говорит о том, что чтобы любить,

ценить, люди должны сначала знать. А знать люди могут о стране в первую очередь посредством перевода, который сближает народы.

Сондықтан біздің айналысып жүрген шаруамыз, нақты айтқанда – менің айналысып жүрген шаруам халықтарды жақындастыратын тәржіман ісі деп ойлаймын. «Науаи – жаһан жұлдызы» деген мақаламды «Жанубий Қозоғистон», одан кейін «Халқ сузи» басып шығарыпты үлкен тиражбен. Рақмет. Осы жолда халықтарды біріктіруге, түсіністік табуға септігім тиіп жүр екен ғой деп қанағат күйді бастан кешіп отырмын.

Уақыт та біраз жерге барып қалды. Дихан бауырым, Қайрат, бәріңізге рақмет. Аман жүрейік, елге септігіміз тиетін сөзді айтуға тырысайық. Ел аман, жұрт тыныш болсын. Баршаңызға көп-көп рақмет.

КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ СЕКЦИЯЛЫҚ ОТЫРЫСТАРЫ

1-секция: ЖУРНАЛИСТИКА ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР БАҒЫТЫНДАҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МӘСЕЛЕЛЕРІ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПОТРЕБЛЕНИЯ АУДИОВИЗУАЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ

Анна Николаевна ГОРОДИЩЕВА,

д.к.н., профессор Сибирский государственный университет науки и технологий имени академика М. Ф. Решетнева
Красноярск, Россия

Процессы конвергенции медиа приобрели в период пандемии лавинный характер и основные потребители аудиовизуальной продукции – поколение визуалов, чье мышление переходит от текстового к изобразительному – оказались перед массовым выбором контента. В перенасыщенной информацией среде поколения с клиповым мышлением, сформированным телевидением и, в последние годы интернетом, в процессе внедрения в жизнь «гаджетов» и «девайсов», оказалось перед выбором между визуальным и текстовым контентом. Выбор был смещен в сторону наглядной информации. Тотальная цифровизация, вызванная мерами по предотвращению пандемии COVID-19, стала существенным фактором, повлиявшим на потребление аудиовизуальной продукции. Исследования мирового медиапотребления показывают, что хотя общие тенденции увеличения телесмотра и использования Интернет отмечены во многих странах мира, имеются национальные и региональные предпочтения аудиторий. Тренд увеличения использования Интернет отмечается несколько последних лет и уже можно отметить изменение внимания аудитории к определенным каналам коммуникации. Традиционные телекомпании и новые технологические платформы, продолжая борьбу за внимание зрителей, ищут и применяют новейшие технологии создания контента и воздействия на людей, вызывая взрывные изменения в медиапотреблении. Изменения требуют быстрой перестройки всех направлений медиа, что предполагает функциональную и организационную готовность предприятий отрасли. Следовательно, задача ученых изучить предпочтения каждой целевой группы потребителей аудиовизуальной продукции и подготовить возможные сценарии развития аудиовизуальной отрасли для минимизации потерь. Цель данной работы – изучить потенциал и обозначить возможные тренды потребления аудиовизуальной продукции России и Казахстана.

В качестве рабочего прием определено «медиапотребление»

Т.С. Крайновой как составляющей стиля жизни, погруженность индивида в мир товаров и услуг, в том числе и информационных [1]. Аудитория больше не читает текстовую информацию, а «сканирует» материал, останавливая внимание на отдельных частях, меняет привычки потребления во всем. С учетом этих тенденций, учитывая уровень развития культуры потребления информации, производители, участники и дистрибьюторы медиаконтента должны приспосабливаться к быстрому реагированию и изменять свои бизнес-модели.

В качестве одного из наиболее популярных способов, предоставляющих доступ к аудио-визуальному контенту в развитых и развивающихся странах используются облачные сервисы, которые предоставляют просмотр выбранного контента в удобное время с любого

момента в записи. Предоставляется возможность просмотра последних релизов, старых фильмов, аудиовизуального продукта других стран, услуги, используемые для просмотра программ после их трансляции на телевизионном канале, обычно в течение ограниченного периода времени, либо бесплатно, либо по подписке без дополнительной платы. Особым вниманием современной аудитории пользуются стриминговые платформы, что в первую очередь связано с конфиденциальностью личной информации о пользователе и возможностью благодаря ей сделать более точное предложение зрителю на основе выявленных предпочтений [2].

Пандемия COVID-19 стала для мировых и региональных медиарынков жестким испытанием на прочность. Так, за период пандемии доходы от проката фильмов в России составили в 2019 году сборы составляли 55,4 млрд руб., в 2020-м – 22,8 млрд руб., по прогнозу «Бюллетеня кинопрокатчика», по итогам 2021года сборы превысят 30 млрд руб., что значительно ниже допандемийных [3]. Показ фильмов в Казахстане сократился вдвое: объем услуг по производству кино- и видеофильмов, телепрограмм, фонограмм и музыкальных записей за первое полугодие 2020 г.составил 17,7 млрд тенге – на 31,2% меньше по сравнению с аналогичным периодом 2019 года. Услуги по показу кинофильмов ушли в минус в 2,3 раза – до 4,8 млрд тенге, непосредственно услуги по производству кино-, видеофильмов и телепрограмм сократились в два раза – до 4 млрд тенге [4]. Одновременно в 2020 г. рейтинг ТВ вырос на 24%. В среднем 62% жителей Казахстана (с населением 100 000 и более человек) ежедневно смотрели ТВ. Это на 14% больше, чем в аналогичном периоде в 2019 году. Также наблюдается увеличение среднего времени просмотра ТВ (+25%), то есть во время карантина телезрители 142 минуты проводили у телеэкранов [5].

Эксперты Publicis Groupe Kazakhstan пришли к мнению, что падение отрасли связано с образованием новых паттернов в медиапотреблении [6]. Этот прогноз практически полностью подтверждается мировой статистикой. По статистике Американской киноассоциации (Motion Picture Association, MPA) [7], мировые кассовые сборы от проката фильмов в кинотеатрах упали более чем на \$30 млрд по сравнению с 2020 годом и составили всего \$12 млрд. В то же время доходы сервисов потоковой передачи видео выросли почти на \$15 млрд до \$62 млрд, а количество подписчиков стриминговых сервисов в мире (которых сейчас, как было сказано, больше 1 млрд человек) выросло на 26% [7]. Таким образом, стриминговые платформы стали лидером по медиапотреблению кино и телепродукции во всем мире.

Как считают авторы исследования [2] предпочтение стриминговым платформам отдается еще и по причине открытого доступа сразу к нескольким сервисам. Так, происходит автоматический запуск следующего видео при просмотре медиа, медиаиздание предлагает подборку из главных новостных событий дня, демонстрируя «горячие» фрагменты текстов и видео. Создается иллюзия контроля выбора: человеку кажется, что решение смотреть/слушать/читать или нет принял он сам. На самом деле эту подборку составило медиаиздание. В целом и сам процесс медиапотребления сводится к пролистыванию контента и чтению по заголовкам или ключевым словам [8]. Поэтому в приоритете оказывается мобильный контент, который потребляется со смартфонов в любое время, в любом месте. Пропадает важный момент осознанности просмотренного или прочитанного, человек теряет способность выбирать и оценивать.

Одновременно продолжает расти популярность социальных сетей. По исследованиям Левада-центра наибольшие темпы роста показывают соцсети, предлагающие визуальный контент. YouTube использует уже 37% россиян, Instagram – 34%, а TikTok – 16%. Лидером по аудитории, как и раньше, остается социальная сеть «ВКонтакте»: ей пользуется 44% россиян [9]. По данным Statcounter за ноябрь 2021 года в Казахстане среди социальных медиа лидирует Pinterest (24,4%), Youtube (24,29%), Facebook (13,34%), V Kontakte (12,82%), Instagram (12,1%) Twitter (7,13%) [10]. Социальные сети, ранее использующиеся только для общения, становятся источниками надежной новостной информации. Наиболее доверяют контенту, который представлен на соответствующем ресурсе СМИ. Однако как показывают

исследования телевидение все еще остается основным источником информации, но его влияние сокращается. Сокращается потребление новостной информации, потому что ее заменяет информация из социальных сетей и мессенджеров [11]. Необходимо отметить, что данный канал коммуникации, является альтернативой официальному сайту медиаконпании.

На сегодняшний день информационный рынок остается одним из самых конкурентных. И в последнее время идет поиск новых форм существования, более конкурентных, учитывающих современные реалии. По определению содержание СМИ рассчитано на разные аудитории, которые и являются источником финансирования как создания медиаконтента, так и каналов его распространения. Присутствие СМИ на рынке товаров/содержания статистически измеряется разными способами. Газеты и журналы существуют на доходы от реализации тиража по подписке или в розницу, и, как следствие, доход от реализации тиража. Рыночные характеристики вещательных программ измеряются через зрительские рейтинги, для кинофильмов важнейшим критерием оценки рыночного присутствия является количество проданных билетов, хотя в случае их одновременного выхода и на видео число рыночных характеристик возрастает [12]. При этом медиаконпании довольно жестко привязаны к своим специфическим географическим рынкам, на которых они действуют и в сфере содержания, и в сфере рекламных услуг. Если традиционные СМИ «общего интереса» – газеты, журналы могут рассчитывать во многих странах (Германия, Италия, скандинавские страны, США, Великобритания, Япония) на поддержку несегментированной аудитории и экономическую стабильность [12], то для современных рынков других стран и территорий экономическая стабильность стала большой проблемой. Учитывая то, что первыми, кто предлагает информацию – это СМИ, которые, в качестве товара выставляют медиаконтент, информацию, мнения, развлечения, «упакованные» вместе и распространяемые в разных медиаформах, то есть в виде газеты, журнала, книги, радио или телевизионной программы, кино- или видеопродукции, публика и уникального цифрового ресурса, и именно СМИ первыми попали в кризис пандемии. В период пандемии СМИ вынуждены были искать новые способы существования и повышения экономической стабильности, что приводит к укрупнению и объединению в транснациональные медиахолдинги.

В последнее время наблюдается концентрация СМИ в сторону укрупнения предприятий. Слияния и поглощения, приводящие к росту крупных объединений, наблюдаются во всех сегментах медиарынка как России так и Казахстан, в том числе из-за того, что для одиночных игроков присоединение к большому холдингу (группе) является способом экономического выживания. Однако не всякое укрупнение гарантирует успех на рынке СМИ. Медиаконпании стран Европейского союза все чаще обращаются к своим правительствам с просьбой защитить национальный медиарынок от экспансии глобальных информационных гигантов (Apple, Google, Facebook и др.). Ключевая проблема заключается в том, что, наращивая свою долю, прежде всего, на европейском рекламном рынке, лидеры новой цифровой экономики просто подавляют любой иной медиабизнес.

В последние годы на российском медиарынке концентрация СМИ является одной из главных тенденций его развития. Слияния и поглощения, приводящие к росту крупных объединений, наблюдались во всех сегментах медиарынка России, в том числе из-за того, что для одиночных игроков присоединение к большому холдингу (группе) является способом экономического выживания. В современной России на медиарынке активно набирают экономическую мощь национальные интернет-компании – «Яндекс» и Mail.ru Group – уже оказывающие серьезное влияние на всю отрасль. Будучи крупнейшей многопрофильной (мультимедийной) интернет-компанией, в явные лидеры отрасли вышел «Яндекс». По результатам 2020 г. «Яндекс» уже более чем в два раза превзошел «Газпром-Медиа» по главному финансовому показателю – 218,3 млрд р. против 99,2 млрд р [13]. Одним словом, на медиарынке России усиливается концентрация.

В Казахстане также отмечают мировые тренды на объединение. Так в начале 2020 года сообщалось, что министерство информации и общественного развития Казахстана

подготовило национальный план развития сферы информации с 2020-го по 2022 год. В этом плане имеется пункт по объединению крупнейших государственных СМИ в один холдинг [14]. В программе предусмотрено реформирование государственной финансовой поддержки, принято решение по оптимизации печатных СМИ в один холдинг, и в будущем планируется даже единый холдинг ТВ-медиа.

В данной тенденции медиахолдинги становятся основными поставщиками медиаконтента на определенных территориях. Перспективной видится технология трансмедийного сторителлинга, которая позволяет привлечь к социально значимым темам. Список социальных сетей, в которых медиакомпании осуществляют свою деятельность, в каждом конкретном случае выглядит по-разному. Социальные медиа рассматриваются в качестве площадки для продвижения медиахолдинга в пространстве соцсети, вовлечение пользователей в интерактивное общение и целенаправленное формирование объективной информационной картины жизни общества и повышение качества новостей в онлайн-социальных группах. Открытая дискуссия и выражение своего мнения в социальной сети, способствуют более широкому и быстрому распространению информации. Поэтому в сетях активно применяется пользовательский контент, который позволяет не только сформировать свою аудиторию, но и оперативно передать информацию, использовать уникальные кадры, а также повысить доверие аудитории, увеличить потребление собственно медиаконтента.

Изучение тенденций потребления аудиовизуальной продукции позволяет сделать вывод об актуальности проведенного исследования. Анализ статистики России, Казахстана и мира по динамике потребления медиа, видео- и теле-продукции позволяет констатировать что социальные сети и платформы медиахолдингов становятся главными поставщиками контента. Кино, телевидение, радио, традиционная пресса теряют свою аудиторию и вынуждены оперативно перестраиваться на иные каналы коммуникации с аудиторией. При условии комплексного использования технологий трансмедиа в работе медиахолдингов возможно большее привлечение аудитории как на основных площадках (сайт, телеканал), так и в социальных сетях, открывает новые возможности представления контента и взаимодействия с аудиторией.

Список использованных источников:

1. Крайникова Т.С. Медиапотребление: обзор рецепций явления // Вестник Воронежского государственного университета. Серия «Филология. Журналистика». 2013. № 2. С. 167-170
2. Сахарова И. Н., Тютрюмов А. А. Анализ зарубежного рынка видеосервисов по запросу // Петербургский экономический журнал. 2019. №2. С. 29-39.
3. Российское кино хорошо смотрится [электронный ресурс]. – 19.07.2021. – URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4908222> (дата обращения: 25.11.2021)
4. Показ фильмов в Казахстане сократился вдвое [электронный ресурс]. – 23.09.2020. – URL: <https://rus.azattyq-ruhy.kz/economics/15151-pokaz-filmov-v-kazakhstane-sokratilsia-vdvoe> (дата обращения: 25.11.2021)
5. Медиапотребление во время карантина [электронный ресурс]. – 11.08.2020. – URL: <http://imservice.kz/rus/news/602/> (дата обращения: 25.11.2021)
6. Аналитика от Publicis Groupe Kazakhstan: новые паттерны потребления медиа в Казахстане в 2021 году [электронный ресурс]. – 2021. – URL: https://forbes.kz/massmedia/analitika_ot_publicis_groupe_kazakhstan_novyie_patternyi_potrebleniya_media_v_kazakhstane_v_2021_godu/ (дата обращения: 20.11.2021)
7. Виноградов И. Количество подписчиков стриминговых сервисов в мире превысило 1 млрд человек [электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2021/03/21/862464-kolichestvo-podpischikov> (дата обращения: 10.11.2021)
8. Мурзина Е.В. Проблемы медиапотребления в условиях динамических изменений в современном обществе // Вестник Сургутского государственного педагогического университета. 2021. №2 (71). С. 205-214.

9. Тренды медиапотребления в России — 2021 [электронный ресурс]. – 17.09.2021 – URL: <https://howtoreadmedia.ru/lenta/razbory/trendy-mediapotrebleniya-v-rossii-2021/> (дата обращения: 20.11.2021)
10. Social Media Stats Kazakhstan. Nov 2020 - Nov 2021 [электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://gs.statcounter.com/social-media-stats/all/kazakhstan> (дата обращения: 20.11.2021)
11. Российский медиаландшафт – 2021 [электронный ресурс]. – 05.08.2021. – URL: <https://www.levada.ru/2021/08/05/rossijskij-medialandshaft-2021/> (дата обращения: 20.11.2021)
12. Вартанова Е. Л. Медиаэкономика в системе современных исследований СМИ // Медиаскоп. 2004. Выпуск №1. [электронный ресурс]. – URL: <http://www.mediascope.ru/issues/173?page=1> (дата обращения: 10.11.2021)
13. Смирнов С. С. Проблемы антимонопольного регулирования медиарынка в России // Вопросы теории и практики журналистики. 2021. №2. С.270-284.
14. В единые холдинги планируют объединить государственные газеты и ТВ-медиа в Казахстане [электронный ресурс]. – 2021. – URL: <https://zonakz.net/2020/02/28/v-edinye-xoldingi-planiruyut-obedinit-gosudarstvennye-gazety-i-tv-media-v-kazaxstane/> (дата обращения: 20.11.2021)

ПУБЛИЦИСТ-ҒАЛЫМ САУЫТБЕК АБДРАХМАНОВ ДӘРІСТЕРІНДЕГІ ЕЛДІК МҮДДЕ

Ғалия Манатқызы АҚСЕЙІТ,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті, ф.ғ.к.,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің журналистика және саясаттану факультетінің табалдырығын алғаш аттаған студент бірінші семестрде «Журналистикаға кіріспе» пәні бойынша белгілі публицист, ғалым С.Абдрахманұлының дәрісін тыңдайды. Ол кісінің терең білім мен мол тәжірибеге негізделген дәрісін тыңдауға барлығы құмар, себебі әркез тартымды, қызықты. Аудиториядағы жүріс-тұрысы, сөйлеу мәнері өз алдына жеке тақырып. Бірқалыпты баяндайды, жан-жақты талдап, түсіндіреді. Елдік саясат, мемлекеттік мүдде деген ұғымдарға терең бойлап, журналист ретіндегі мол тәжірибесінен нақты мысалдар келтіреді. Сауытбек Абдрахманұлының 1-курста айтқан журналистика туралы тұжырымдары шәкірттерінің көңілінде мәңгілікке жатталып қалады. Ол кісінің сол кездегі «Егемен Қазақстан» газеті» АҚ-ның Президенті, қазіргі ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты ретіндегі шаруасы қат-қабат болса да, бір де бір дәрісін себепсіз жіберіп немесе бір минут кешіккен кезі болған емес. Осының өзі өскелең ұрпаққа мол тәрбие бастауы, үздік үлгі. Емтиханды да 5-6 сағат бойы тапжылмай отырып өзі алып, студенттердің біліміне әділ бағасын береді. Сондай күндердің бірінде «Болашақ журналистерге білген-түйгенімді үйретуді азаматтық парызым деп білемін» дегені есте.

Иә, оқытушылық мамандықтың салмағы мен жауапкершілігін ешқандай таразы өлшей алмас. Студенттердің алдына әрқайсысымыз Сауытбек ағадай зор жауапкершілік арқалап, оның жүгін сезіне кірсек, сапалы білім, бәсекеге қабілетті маман даярлау мәселесі де оңынан шешілген болар еді.

Шыны керек, саясаттан хабары мол кәсіби журналист, бас редактор, білікті ғалымның дәрісін тыңдауға студенттер ғана емес, оқытушылар да құмар еді. Көбіне теория жағына баса мән беретін оқытушылар үшін Сауытбек аға сияқты «бас журналистің» дәрістері әркез құнды. Сондықтан ол кісінің кафедрада сақтаулы тұрған «Журналистикаға кіріспе» пәні бойынша өзі бастан-аяқ ұқыптап жазып, өткізген дәрістерін зор ықыласпен оқып, осы мақаламыздың негізгі өзегі етіп алдық. Ондағы ойымыз – бұл дәрістер біздің факультет студенттерінің ғана емес, жалпы елдің игілігіне айналуы тиіс. Өзге елдің кітаптарын қазақ тіліне аударып, жаңалық еткенше, Сауытбек Абдрахмановтың теория мен тәжірибесі бірдей үйлескен, тағылымы мол дәрістері «Журналистикаға кіріспе» деген атпен жарық көрсе,

журналист мамандарын дайындау ісінде өз орнын ойып тұрып алатын іргелі еңбек болары сөзсіз. Ол болашақтың еншісінде деп ойлаймыз.

Сауытбек Абдрахманов дәрістерінің құндылығы – болашақ журналистерге елдің қамы, мемлекет мүддесі деген ұғымдарды саналарына мықтап сіңіруінде. Өз тәжірибесінен нақты мысалдар келтіру арқылы айтар ойын нықтап, шегелей түседі. Публицист-ғалымның қолына қалам ұстағандарға қояр талабы мынадай: «Азамат болған жақсы. Қаламгер болған жақсы. Азамат қаламгер болған бәрінен жақсы. Мен сіздердің ең алдымен азамат, сонан кейін қаламгер болғандарыңызды, сөйтіп барып азамат қаламгерге айналғандарыңызды қалар едім.

Некрасовтың «Ақын болуға міндетті емессің, ал азамат болу парызың» дейтінін журналистикаға да қатыстырып айтуға болады. Сіздер журналист болуға міндетті емессіздер, ал азамат болуға тиістісіздер.

Қандай құбылысқа да елдік тұрғыдан қарауға осы бастан үйреніңіздер.

Өзіңнің қаламыңның, камераның, микрофоныңның тұрғысынан емес, газеттің, журналдың, телерадиокомпанияның тұрғысынан емес, тіпті мамандығыңның тұрғысынан емес, ең алдымен өзіңнің еліңнің тұрғысынан қарауға дағдылану керек осы бастан.

...Журналист ең алдымен жақсылықты көре білу керек, жақсылыққа қуана білу керек. Жалпы, адамның жамандықтан жирене жүріп жақсы болуынан да жақсыдан үйрене жүріп жақсы болуы жеңілірек.

Қазақта бір сөз бар: «Тоқсан тоғыз бәле бар, жүз жақсылық және бар» деген. Көрдіңіздер ме, соның өзінде жақсылықты сәл артық етіп қойған». Ғалым осылайша терең білімі мен журналистік мол тәжірибесінен түйгендерін нақты тұжырым ретінде ұсынады. Тыңдаушының көкейінде мәңгі жатталып қалатындай нақты мысалдар келтіреді, ұтымды ой-қисындар ұсынады. Әлемдік дәрежедегі ойшыл ғалымдардың журналистика, оның қоғамдағы ролі туралы ойларын саралай келе, оны ұлттық таным-түсініктермен астастырып отырады.

Әлемде, оның ішінде Ресейде журналистика теориясы туралы жазылған жүздеген еңбектер бар. Олардың әрқайсысы журналистика ұғымына, мақсат-міндеттері мен қоғамда атқаратын роліне өз мүдделері тұрғысынан баға береді. Ал, Сауытбек Абдрахманов осы еңбектердің бәрінде айтылған ойлардың жиынтығын қорыта келе, қазақ журналистикасына қажет қырларын ғана сөз етеді. Яғни ұлттық журналистикамыздың мүддесі тұрғысынан сөз қозғайды. Дәріс барысында қазақ тілімен шектеліп қалмау мәселесін баса айтады. Ана тілінен бөлек, орыс, ағылшын тілдерін білу, оны журналистік қызмет барысында қолдана білудің қаншалықты қажеттілігін түсіндіреді. Көрші ел – Ресей журналистикасының жетістіктерін тілге тиек етіп, олардан үйренбеске болмайтынын айтады. Ұлттық мүдде, намыс мәселелелері де шебер дәріскердің назарынан тыс қалмайды: «Жігіттерге қаратып мына сөзді де айтқым келіп отыр. Астанадағы елдің құрама командасының ойындарына бару әрбір азаматтың парызы дер едім тіпті. Еліңнің намысы таразыға түсіп жатқанда сол трибунадан табылу, еліңнің құрама командасына, ол жақсы ойнағанына, нашар ойнағанына қарамай, жанкүйерлік жасау қазақ жігіттерінің міндеті». Бұл болашақ журналистерге ғана емес, барлық қазақ жастарына көрсетілген тура жол деуге болар. Бұл тұрғыдан келгенде, Сауытбек Абдрахмановтың дәрістерінің білімді ғана емес, ұлтжанды азаматтар тәрбиелеудегі маңызы зор. Автор тарихта дәлелденген деректер арқылы жастардың рухын көтеру мақсатында ата-тегінің мақтан етуге тұрарлық істерін баяндауды дәрістің негізгі өзегі еткен деуге толық негіз бар: «Біз 2001 жылы досым, жазушы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Әлібек Асқаровпен бірге Александрияға барғанбыз. Александрия кітапханасының қайта ашылуына байланысты. «Күлден көтерілген» деген мақала жазғанбыз. Сонда Александр Македонскийдің салт атты ескерткіші бар. Үзеңгісіз. Фильмде де солай. Үзеңгіні көшпелілер ойлап тапқан. Үзеңгінің артықшылықтары даусыз. Оған аяқ арту арқылы көшпелілер қатты шабуға да, ат үстінде әбжіл қимылдауға да, маневр жасауға да мүмкіндік алған. Негізінде соғыс фильмдеріндегі каскадерлердің өзі онша дәл орындамайды. Бұрын аттылы жауынгерлер атты үзеңгі арқылы басқаратын болған, екі қол бос қалған. Садақ ату, қалқан тосу дегендер әйтпесе мүмкін емес еді.

Ол заманда үзеңгіге қол жеткізу бүгінгі заманда атом бомбасына ие болудан кем емес еді...». Дәріс барысында мұндай мысалдар жетіп-артылады. Баспа станогының дүниеге келуіне сол ғасырлардағы қазақ жеріндегі арабтар мен қытайлар арасындағы шайқаста қолға түскен қытайлықтың баспа саласындағы білімі әсер еткендігі туралы деректер келтіреді. Ғалым осыған дейінгі жазылған дүниелерді жалаң баяндап бере салмай, таным-түсінігінен өткізе отырып, өз пайымы тұрғысынан жеткізеді. Оның көзқарасы көбінесе елдік, ұлттық мүддемен астасып жататынын байқау қиын емес.

Журналистика атты қызығы мен шыжығы мол мамандықтың есігін жаңа аттаған шәкірттерге ғалым күрделі дүниелерді барынша қабылдауға жеңіл, түсінікті, әрі естен кетпестей етіп түсіндіреді. Дәріскердің шеберлігі де сонда деп білеміз. «Мақаланы оқып шыққаннан кейін де адам: «Шіркін, қандай шебер жазылған!» деп таңданып, тамсанып қана қоймай, «Ал енді қайтсем екен?» деген ойға келсе – ең ғанибеті сол.

Журналистиканың басты мұраты – ойланту». Журналист шығармашылығының барлық күш-қуатын осы екі-үш жолға сыйғыза білген. Журналистиканың бастау-бұлағында тұрған ежелгі Цицерон, Демосфендердің шешендік өнеріне талдау жасай келе, журналистикаға қатысты осындай тұжырым жасайды.

Ғалым журналистиканың негізгі күші, маңызы – дер кезінде таратылған тың ақпарат екенін бірнеше дәрісте баса айтады: «Андре Жид: «Бүгін белгілі болып, ертеңіне қызықтырмайтын жәйттердің бәрін мен «журналистика» деп атаймын», деген.

Журналистиканың қызығы да осында, шыжығы да осында.

Қызығы – өзіңнің сөзің сол күні оқырманға, тыңдарманға, көрерменге жететіндігі.

Шыжығы – өзіңнің сөзіңнің әдетте ертеңінде-ақ ескіріп кететіндігі. Әдетте дегенді әдейі екпін түсіре айтып тұрмын.

Журналистикаға лайықталған мақаланың, хабардың сол журналистиканың өзіндік сипатынан шығып, уақыт аясынан асып, қоғам қажетіне кейін де жарайтын болуы – ерекше бақыт. Мұндай бақыт қаламгерге сирек қонады. Мен сіздерге осындай бақыт тілегім келеді». Бұл тұрғыдан келгенде, Сауытбек Абдрахмановтың студенттерге арналған әрбір ақпараты тасқа қашалып жазылғандай өміршең. Журналистік қызмет барысында сөзсіз кәдеге асатын жанды, маңызы мол кеңестер.

«Осы бастан заң оқып үйрену керек.

Жалпы, тек оқығым келген нәрсені ғана оқимын деу – журналист болатын адамның тірлігі емес... Ішінді пыстыратын, ұйқыңды келтіретін, тіпті жыныңды келтіретін заң мәтіндері де болуы әбден мүмкін. Жалпы, өз басым оқуға өте қызғылықты заңды қазірше кездестіре қойған жоқпын...

Бұл арада тек БАҚ туралы заң айтылып отырған жоқ» дей келе, баспасөз бостандығы, журналистің құқықтары мен міндеттері туралы баяндайды. Шексіз бостандықтың еш мемлекетте болмайтындығын, сырты демократиялық болып көрінетін дамыған мемлекеттердің өз ішінде бұл салада шешілмеген түйіндердің баршылық екендігін нақты мысалдар арқылы дәлелдейді. «Жалпы, журналистиканың тәуелсіздігі – миф» деген тұжырым жасайды.

Журналистік қызмет бабымен әлемнің елу алты еліне сапар шеккен публицист ғалымның дүниетаным көкжиегінің кең, таным-түсінігінің терең болатындығы айтпаса да түсінікті. Сол сапарлары барысындағы мемлекет құрылысы, идеологиясы, журналистикасы туралы өзі көрген-білген тың деректері арқылы дәріс мазмұнын байыта түседі. Жақсысынан үйренуге, теріс әдеттерден жиренуге шақырады.

«Журналист кәсібін таңдау арқылы сіздер өз өмірлеріңізді мәнді де мағыналы етудің нақты мүмкіндігіне ие болып отырсыздар. Сіздер журналист болып жұмыс істеу арқылы бір жолы саясаткер болып, бір жолы экономист болып, бір жолы актер болып, бір жолы құрылысшы болып, бір жолы спортшы болып, бір жолы заңгер болып, бір жолы инженер болып ойлай аласыздар, солардың ішкі жан әлеміне ену арқылы өздеріңіз де белгілі бір дәрежеде олардың өмірін сүре аласыздар» деу арқылы Сауытбек Абдрахманов бұл мамандықтың басқалардан ерекшелігін тап басып көрсете білген. Журналистиканың пайда

болуы, атқаратын функциялары мен принциптері, ұстанатын қағидалары, құқық пен этика мәселелерін жіктеп, жіліктеп түсіндіреді. Кәсіби журналист болудың, ақпарат, деректермен дұрыс жұмыс істеудің қыр-сырымен бөліседі. Болашақ журналистердің көкейінде жүрер пайдалы кеңестердің бірі төмендегідей: «2003 жылы Еуразиялық медиа-форум кезінде Шыңғыс Айтматовтан сұхбат алдым. Күндіз келісімін берген кешке қонақүйде кездесуге. Уағдаласқан уақытта барсам, көңіл-күйі өзгеріп қалыпты. Шаршаңқы. Денсаулығы да онша емес сияқты. Әңгімені ұзаққа апармасақ дегенді айтты. Содан мен Шықаңның Қалтай Мұхамеджановпен ұзақ жылдарғы достығын еске алып, түрлі күлкілі жайларды есіне салып отырдым. Қалағанды айтқаннан-ақ Шыңғыс ағаның жүзі өзгеріп сала берді. Бір әзілінен кейін бір әзілін әңгімелеп, әрі қарай шешіліп сөйлеп кетті. Сол сұхбаттың бас жағында болып, бізді суретке түсірген редакция фотографы Берсінбек Сәрсенов материал газетке шыққанда: «Әңгімені Қалағандан бастап едіңіздер, оны соңғы жағына, қысқа ғана етіп келтіріпсіз ғой» деген болатын. Әрине, журналистиканың драматургиясы ретінде сұхбаттың өзінің де драмалық құрылымы болғаны жақсы. Әнеугүні Асанәлі Әшімовпен сұхбат жасағанда да әңгіменің басында ауруханаға қалай түскенін, нені емдеп жатқанын, қашан шығаратынын деген сияқты ұсақ-түйек жайларды айтып біраз отырып алдық. Өйтпесе тағы болмайды.

Сұхбат – стенограмма емес».

Бұл жерде автор журналистік шығармашылық кезеңдерінің өзінің басынан өткерген құпия сырларымен бөлісіп отыр. Журналистке ақпарат алып, көпшіліктің көңілінен шығатын материал жазудың қиындықтарын, білімнен бөлек, шеберлік пен ұшқырлықты, ілкімділікті қажет ететін мамандық екенін жеткізеді. Журналист келді екен деп ешкім ақтарыла жөнелмейді, кейіпкерінің көңіл «кілтін» таба білу, керек мәліметті ала білу белгілі бір дәрежеде жанкештілікті талап ететінін дәлелдеу үшін келтірілген мысал.

Қорыта айтқанда, білімі мен білігі бірдей келіскен Сауытбек Абдрахмановтай тұлғаның алдын көріп, дәрісін тыңдаған бір қауым шәкірттер бұқаралық ақпарат құралдарында тәуелсіздігімізді баянды ету жолында аянбай қызмет етіп жүр. Әдебиетшілер кезінде Мұхтар Әуезовтің дәрісін тыңдағандарын ерекше бақытқа баласа, журналистердің осы буыны да журналистиканың алғашқы әліппесін Сауытбек Абдрахмановтай бас журналистен танып-білгендерін мақтан етеді. Кәсіби қызметтерінде әрбір ақыл-кеңесі темірқазық болып, адастырмасы сөзсіз.

САУЫТБЕК АБДРАХМАНОВ – СҰХБАТ ЖАНРЫНЫҢ ШЕБЕРІ

Гүлмира Шайтмағанбетқызы ӘШІРБЕКОВА,

**Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті баспасөз және баспа ісі
кафедрасының доценті, ф.ғ.к.**

Журналистикада дара қолтаңба қалыптастыруда тақырып пен жанр таңдау маңызды. Бұл пікірді тәжірибелі публицистің қай-қайсысы да жоққа шығармайды. Ұлттық көсемсөз тарихында өзіндік «менін» қалыптастырған тұлғалар аз емес. Мәселен, Камал Смайыл – сандарды сөйлетудің шебері, Шерхан Мұртаза – өзекті мәселелерді батыл жазуымен қоса очерк жанрын өндірте жазған публицист. Оралхан Бөкеев очерктерінде туған жердің әсем табиғаты көркем бейнеленсе, Әбіш Кекілбайұлының публицистикасында философиялық ой-толғамдары айқын көрінеді. Қайнар Олжай репортажды жете меңгерсе, Бауыржан Омарұлының эсселерін оқырман қызыға оқиды. Жанболат Аупбаевтың ұлылардың ұрпақтары жайлы очерктері мен сұхбаттары бірнеше кітап болып жарыққа шықты.

Қазақ көсемсөзінің тарихы мен тәжірибесінде шығармашылық даралығымен бөлектенетін, жазғанын оқырман іздеп жүріп оқитын публицистердің бірі де бірегейі – Сауытбек Абдрахманов. Қандай қызметте жүрсе де, қолынан қаламы түспеген, үнемі ізденіс

үстінде жүретін Сауытбек Абдрахмановтың жиі жүгінетін жанры – сұхбат. Жуырда ғана «Егемен Қазақстан» кітапханасы» сериясымен жарық көрген «Сұхбат сыры» жинағы – публицист даралығын айқындайтын нақты дәлел. Кітаптың алғысөзін жазған көрнекті ғалым Д.Қыдырәлі «Сұхбаттардың ерекшелігін осы жанрдағы «Сауытбек Абдрахманов стилі», «Сәукеңнің салты» деп атауға болады. Ол дегеніміз көзге бірден түсетін сауаттылық, көңілге сезілетін салмақтылық, сұхбат берушінің ойын оқушылық, жан дүниесіндегі жылт еткен құбылысты жазбай танушылық, көтеріп отырған мәселесін көш ілгері білушілік, сөз сұйылтау, пікір таңбау, өзін тықпаламау, өре жарыстырып, өлермендікке бармау. Міне, осыдан келіп пафоссыз пайым туады. Нақтылық көрінеді. Ақыл танылады. Сырлы сұхбаттар арқылы адамның сыр сандығы ашылады»[1, 4], – деп жазады.

«Сұхбат сыры» жинағында С.Абдрахманов сұхбаттарын бірнеше тақырыпқа топтастыруға болады. Тәуелсіз мемлекеттің қалыптасуы мен дамуына қатысты маңызды мәселелерді арқау еткен саяси тақырыптағы халықаралық деңгейдегі тұлғалармен болған сұхбаттар, әдебиет, өнер бағытындағы сұхбаттары бес тарауға бөлініп берілген. С.Абдрахманов сұхбаттарының қайсысын оқысаңыз да, мол дерекке қанығасыз. Кейіпкердің ағынан жарылған шынайы әңгімесінен тағылым аласыз. Әдетте сұхбатты үй тапсырмасы деп қарастырады. Сұхбатқа тиянақты дайындалуды дәстүрге айналдырған публицист ең алдымен кейіпкерін, оған қатысты оқиғаны терең зерттейді. Мәселен, Тұңғыш Президент-Елбасы Н.Ә.Назарбаевпен өткізген «Елдік сыны» атты сұхбатында «1991 жылғы 17 желтоқсанда, яғни тәуелсіздік жарияланған күннің ертеңінде, Алматыдағы Республика алаңында митингіде сөйлеген сөзіңіздің түпнұсқасын тауып алып едім»[1,12] дей келіп, тәуелсіздіктің алғашқы жылдарына шолу жасалады. Елбасымен сұхбат барысында айтылған деректер бүгінгі күнге дейін маңызын жоймаған құнды ақпарат. Атап айтар болсақ, «...біз тәуелсіздік жариялаған күннің ертеңінде, 17 желтоқсанда АҚШ-тың мемлекеттік хатшысы Джеймс Бейкердің Алматыға ұшып келгенінің өз-ақ мұның қандайлық маңызды іс екенін таныта алады. Біз Семей полигонын КСРО күшінде тұрған кезде-ақ жапқан болатынбыз, алайда ядролық кешен сол күйінде тұрған»[1, 18]. Мемлекет басшысымен сұхбат алдын ала жоспарланып, хаттамалық сипатта өткізілетіні анық. Біздің айтпағымыз – журналистің дайындығы мен ізденімпаздығы. Әрбір ақпаратқа мұқияттылық, сауаттылық таныту – жас тілшіге үлгі.

Тәуелсіздік жылдарының ең басты жетістігі – ядролық сынаққа тосқауыл болуымыз. Осындай маңызды оқиға туралы дерек оқырманға орынды баяндалған. Сұхбаттасушы сұрақтардың логикалық байланысын өте мұқият сақтаған. Сұхбат барысында қамтылмай кеткен мәселені қайта есіне салып отыруы публицистің тиянақтылығын айқындай түседі.

Жанрлар жүйесінің өзгеріп, түрленуіне қоғам дамуындағы түрлі оқиғалар мен жаңалықтар тікелей ықпал етеді. Цифрлық технология журналистиканың трансформацияға ұшырауына әсер етуде. Қазіргі медиакөңістікте сұхбат – ең белсенді жанр. Сұхбат жанрын зерттеушілер оның АҚШ-тан басталғанын алға тартады. Белгілі британдық журналист У.Стид 1902 жылы сұхбатты америкалықтар ойлап тапты дейді. Ол Англияға бірінші рет америкалық баспасөзден үлгі алған сұхбатты жібереді. Неміс журналистикасының теоретигі Э.Довифат 1927 жылы АҚШ журналистикасы туралы кітап жазды. Онда сұхбат жанрын нақты америкалық жаңалық ретінде мойындайды. Әрине, алғашында сұхбаттың дәл бүгінгідей пішіні болмаған. Журналистер сұхбат барысында алған деректерін ақпарат ретінде беріп отырған. Тарихқа шегініс жасасақ, АҚШ Президенті А.Линкольн журналистермен сенімді әңгіме жүргізгенімен, сұхбатта оның айтқан сөздері жарияланбайтын. Танымал саясаткерлердің айтқан пікірлеріне 1870 жылдың ортасына дейін тек сілтеме жасалып келді. 1890 жылдардан бастап АҚШ газеттерінде сұхбат танымал жанрға айналды. Тіпті сұхбат ең сенімді ақпарат көзі ретінде кеңінен таралды.

Профессор Т.Қожакеев сұхбат жанрын хабарлама және түсіндірмелі деп бөліп, оны ішінара бірнеше түрге бөліп қарастырады[2]. Олардың әрқайсысының ерекшеліктерін айқындап көрсетеді. Кейінгі зерттеушілер хабарлама және талдамалы сұхбат деп екі түрге

бөліп, оларды анықтау үшін сұрақ мазмұнына мән беру қажеттігін ескертеді. Сондай-ақ ғалымдар оны ақпарат алудың әдісі әрі жеке жанр ретінде дәлелдейді.

Ұлттық журналистикада сұхбат жанрының қарқынды дамуы кеңестік кезеңнен басталады. Сұхбат алғашында телевизияға тән жанр болған. С.Оразалының, С.Әшімбаевтың телесұхбаттарын нағыз классикалық үлгі деуге болады. Газетте сұхбаттың бірнеше түрін кездестіреміз. Тіпті газеттің бір нөмірінде сұхбат-әңгімені, сұхбат-монологты, сұхбат-суреттемені де таба аламыз. Бұл аталмыш жанрдың ақпаратты сенімді жеткізуге икемділігін байқатады. Қазіргі «Егемен Қазақстан», «Айқын», «Түркістан», «Қазақ әдебиеті», «Ана тілі» газеттерінде талдамалы сұхбатты жиі оқып жүрміз.

Журналистика жанрларының түрлерін зерттеген профессор М.Шыңдалиева «газеттік сұхбаттың ақпараттық және талдамалы болып бөлінетінін ескеруіміз қажет. Бұдан сұхбаттың біржақты жанр емес екеніне көз жеткіздік. Ол өз ішінде әртүрлі болып бөлінеді. Бір уақытта ақпараттық та, талдамалық та жанрлар тобына жататын сұхбаттың журналистика жанрлар жүйесінде орны өте зор»[3, 71] – дей келіп, жанрдың құрылымына қарай жіктейді. Ақпарат құралдарының ең икемді жанры ретінде сұхбаттың барлық түрлерін бүгінгі баспасөзден кездестіруге болады. Алайда сұхбат жанрының барлық мүмкіндіктерін пайдалана білетін журналистер саусақпен санарлық. Қай тақырыпты жазса да тиянақты жазатын, зерттеу әдістерін терең меңгерген публицист С.Абдрахмановтың сұхбаттарына арнайы тоқталуымыздың себебі де осында.

Публицистің «Сұхбат сыры» кітабы жас журналистерге сұхбат құрудың шеберлігін көрсетеді. Жинақты оқи отырып, публицистің сұхбат берушінің образын ашуға қаншалықты дайындық жасағанын байқау қиын емес. Оның кейіпкерлері Тұңғыш Президент- Елбасы Н.Ә.Назарбаев, ҚР Президенті Қ.К.Тоқаев, қоғам қайраткері, белгілі жазушы Ә.Кекілбайұлы, танымал дәрігер Т.Шарманов, атақты актер А.Әшімов және тағы басқа тұлғалар болып жалғаса береді. Публицист сұхбаттарының басым көпшілігі саяси тақырыпта өрбіген.

С.Абдрахмановтың талдамалы сұхбаттарында ой саларлық, жауап бермеуге болмайтын сұрақтарды жиі байқаймыз. Мәселен, «Ел межесі – елулік» атты сұхбатында «Азшылықты тыңдауға үйреніп, оппозицияның сындарлы ұсыныстарын қарастыруға тиіспіз деп мәлімдегеніңіз баршаның көңіліне қонады. Оппозиция ұсыныстарын ескерудің қандай жолдары қарастырылуда?»[1, 41] деген ашық сауал арқылы демократиялық мемлекет құрудағы маңызды мәселе қозғалған. «Егемен Қазақстан» газетінде жарық көрген Тұңғыш Президент- Елбасы Н.Ә.Назарбаевпен болған екі сұхбатты да Сауытбек Абдрахманов алған. Араға бес жыл салып алған сұхбатқа публицистің қаншалықты дайындықпен келгендігін аңғару қиын емес. Оны сұрақтардың мазмұнынан көреміз. Мұндай сұрақтарды Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевпен болған сұхбаттарынан да байқадық. Мәселен, «Әлемнің дамыған 30 елінің қатарына ұмтылыс кезінде бізге адал бәсекелестік, әділеттілік, заңның үстемдігі және жоғары құқықтық мәдениет ахуалы қажет», деп айтылған Жолдауда. Бұл тұрғыдан қарағанда, бізде жақсы заңдар қабылдануын қабылданады, бірақ олардың орындалуы нашар деп айтатын адамдар аз емес. Сіз мұндай пікірмен келісесіз бе? Сіздің ойыңызша, қоғамда құқықтық мәдениетті жақсарту үшін не істеу керек?»[1, 55] деген салмақты сұрақтың жауабы оқырман үшін маңызды болары даусыз.

Сұхбат жанрын зерттеуші ғалымдар кейіпкермен әңгімелесу барысында бірнеше қағидаларды ескеруді ұсынады. Мұғалім секілді ақыл айтудан аулақ болу, сұхбаттасушыны мұқият тыңдау, айтылған мәліметтерді анықтап сұрау, сондай-ақ сұрақтардың байланысына мән беру секілді бірқатар кеңестерді естен шығармауды тапсырады. Ең бастысы – журналистің кейіпкердің өмірі мен шығармашылығы жайлы мәліметтермен танысуын талап етеді. Бұл орайда С.Абдрахманов сұхбаттарының талдамалық, түсіндірмелік, зерттеушілік ерекшеліктері айқын көрінеді. Мәселен, «Дәуір тудырған Елбасы» сұхбатында «Бұл қасиеттерге, тегінде, Нұрсұлтан Әбішұлының тамаша юморын да қосуға болатын шығар. Сіздің «Ол тарихты жасайды» деген кітабыңыздан мына бір үзіндіні келтірейінші...», «Нұрсұлтан Әбішұлының білген сайын біле түсуге құштарлығын да айрықша атап өткен жөн. Бұл орайда ойыма түскен мынадай мысалды келтірейін...» деген сөйлемдер сұхбат

алушының тыңғылықты дайындығын ғана емес, зерттеушілік қырын да айқындай түседі. Тағы бір айта кететін жайт, публицист Елбасының саяси портретімен бірге азаматтық болмысына қатысты деректерді тұрақты түрде ұсынады. Мәселен, шетелдік танымал тұлғалармен сұхбатында да Н.Ә.Назарбаевқа қатысты пікірлеріне ерекше мән береді.

Саяси тақырыпта жазылған сұхбаттарының ішінде 2006 жылы Тәжікстан Республикасының Президенті Эмомали Рахмоновпен, Египет Араб Республикасының Президенті Мұхаммад Хосни Мұбаракпен, 2010 жылы Эдуард Шеварднадземен, 2012 жылы америкалық тарихшы Марта Брилл Олкоттпен, 2017 жылы Ингушетияның тұңғыш Президенті Руслан Аушевпен болған әңгіменің маңызы ерекше. Мемлекет басшылары, танымал тұлғалармен сұхбат жасаудың бірқатар ерекшеліктері бар. Біріншіден, хаттамалық сұхбат құру үшін ең алдымен халықаралық жағдайды жақсы білу ғана емес, талдау, болжам жасау маңызды. Екіншіден, екі ел арасындағы әр саладағы байланысты түсіну қажет. Үшіншіден, салмақты сұрақ арқылы дерекке қол жеткізу керек. Танымал педагог, психолог, жазушы Дейл Карнеги «адамдармен тіл табысуда ең маңыздысы – сенімге кіру»[4, 12] екендігін айтады. Сұхбаттасушымен әңгіме барысында оның ойындағысын ашық айтуына жағдай туғызу үшін алдымен сеніміне ие болу қажеттігін теоретиктер де жазған.

С.Абдрахмановтың сұхбат алуудағы басты шеберлігі – кейіпкердің сеніміне ие болуы. Сұхбат барысында тәжіктер тарихынан бастап, ұлт трагедиясы, аймақтық қақтығыс, лаңкестік шабуылдардың салдары, екі ел арасындағы түрлі саладағы байланыстың маңызы жайлы әңгіме өрбиді. Сұхбатты оқып отырып, Тәжікстанның тарихымен ғана емес, қазіргі тыныс-тіршілігінен де хабардар боласыз. Бізді қызықтырған диалогта автордың шеберлігін айқын көреміз.

– Біздің газетімізде «Әлемге әйгілі...» деген авторлық айдар бар еді. Иссапарға жиналған кезде табиғаттың ғажайып туындысы – Сарез көлін осы жолы көретін-ақ шығармын деп ойлағанмын...

– Расында да ол ғажайып жер. Бұл көл 1911 жылы сұмдық зілзала кезінде алып жартастың, жартас болғанда да тұтас тау деуге келетін жартастың опырылып түсуінен пайда болған. ... Ол планетадағы ең жас жасанды көл. Сіз ол көлді қайдан естіп жүрсіз? Ол жерге бара алатын адам аз ғой.

– «100 великих чудес природы» деген кітаптан оқып едім. Бірақ ол жердегі жағдай қазір кәдімгідей алаңдатарлық көрінеді ғой, бөгет бұзылып кетуі мүмкін дей ме...[1, 102]. С.Абдрахмановтың осы сауалынан кейін И.Рахмонов ғасыр апатына айналуы мүмкін жағдайдың алдын алу шаралары туралы баяндайды. Сұхбат әрі қарай екі елді байланыстыратын қызықты деректерге қарай жалғасады. Мәселен, жазушы Әуезовті ұлтшыл деп айыптағанда, тәжік академигі Ғафуров оны жақтап, Сталиннің қабылдауында болып жазушыны қорғауды өтінген екен. Кейін Берия Әуезовке тигеу туралы пәрмен беріпті. Осы деректерді сұрағанда Тәжікстан Президенті мынадай қызықты деректі «1924 жылы ұлттық-территориялық жіктелудің өмірлік мәнді мәселесі қаралған кезде Тұрар Рысқұлов тәжік халқын қолдап шыққанын, тәжіктердің өздерінше республика құруға толық құқы бар екенін дәлелдеп сөйлегенін» оқырманға жеткізуді тапсырады.

С.Абдрахмановтың сұхбатында өзекті мәселеге қатысты өткір сұрақтар жиі кездеседі. Мәселен, «...өткен жылы Қазақстан Республикасы мен Египет Араб Республикасының арасындағы екі жақты сауда айналымы көлемінің кемуі байқалды. Сіз бұл жөнінде не айтар алар едіңіз?», «бидай егіп, оны Египетке экспорттау үшін жерді жалға алу жайы да қаралып жатыр екен. Бұл жөнінде не айтар едіңіз?», «Қаржының қалған бөлігін араб бауырларымыз көтеріп, Бейбарыс мешітінің реставрациясын таяу жылдарда аяқтаудың мүмкіндігі бар ма?» секілді сұрақтар арқылы оқырманға маңызды ақпарат жеткізу көзделген.

Публицист С.Абдрахманов сұхбаттарының ішінде Эдуард Шеварднадземен болған әңгімені ерекше атап өту ләзім. Сұхбаттасуға келісім алудың қалай жүзеге асырылғанын автордың дәрістерінен білеміз. Белгіленген уақыттан асып кетуі, ұзақ әңгімеден маңызды деректі сығымдап алу үшін де шығармашылық шеберлік қажет. Сұхбатта грузин тілінің мемлекеттік статус алуына қатысты естелік жақсы баяндалған. Э.Шеварднадзе айтқан

әңгімені тыңдай отырып, «Колбиннің жұмысы Саяси Бюрода қаралған екен ғой? Алғаш рет естіп отырмын» деген таңданысы арқылы оқырман назарына тағы да маңызды деректі ұсынады. Сұхбат берушіні ағынан жарыла сөйлету үшін сұрақты дұрыс қоя білу – ең басты талап. Э.Шеварднадземен болған сұхбатта Ауғанстан мен Германияға қатысты мәселелерді талдауда публицистің тиянақтылығы тағы да көрінеді. «Дегенмен сол мәселелердің қалай шешім тапқанын өз аузыңыздан да естігіміз келеді» дей отырып, саяси тұлғаның кеңінен ашылуына мүмкіндік береді. Тағы бірде «Горбачевпен араларыңыздың ашылуын қалай түсіндірер едіңіз?», «... қандай кездесулер ерекше есіңізде қалды?», «... елді қайтадан басқарған жылдарыңыздан өкінішпен еске алатын жайларыңыз бар ма?», «Уақыт пен жағдаят мүмкіндік берген нәрселер дегенде сіз нені айтасыз?» деген сұрақтарға берілген жауаптан Э.Шеварднадзенің болмысын одан әрі тереңдеп тани түсеміз. С.Абдрахманов кездесудің соңғы сәтіне дейінгі диалогты оқырманға ұсынады. Ондағы мақсат – кейіпкердің портретін толық көрсету. Сұхбат соңында «Қазақстан – ұлы мемлекет, оны ұлы адам басқарады» деген пікіріне, «Тура осылай жазайық па?» деп қайыра сұрау арқылы оқырманға мақтаныш сезімін оятып, рухын көтеретін сөздерді жеткізуі өте ұтымды шыққан. Жанрдың мүмкіндіктерін ескерген зерттеушілер мен тәжірибелі мамандар сұхбаттың соңғы сәтіне дейін мұқият тыңдауды және камераны өшірмеуді тапсырады. Өйткені кейіпкер қоштасар сәтте ең маңызды ақпаратты айтуы мүмкін. Осы әдісті С.Абдрахманов сұхбаттарынан жиі аңғарамыз. Әңгіменің соңғы сәтіне дейін мұқият бақылай отырып, маңызды деректі жинақтай білген.

Сұхбатта сұраққа қысқа әрі нұсқа жауап берілуі оқырманды оқуға тартады. Мәселен, белгілі тарихшы Марта Брилл Олкоттпен болған сұхбатты жұп-жұмыр дүние деуге болады. Кейіпкерді оқырманға таныстыру барысында публицист онымен бұрын да кездескенін, Марта Брилл Олкотттың «Қазақтар» кітабының маңызын түсіндіреді. Сұхбатта халықаралық байланыс, аймақтық қақтығыс, қазақ тарихындағы ашаршылық жылдарының зардабы мен саяси ахуалға қатысты пікірлер айтылады. Публицист кейіпкер пікірін нақтылай түсу үшін риторикалық сұрақ қоюды да ұмыт қалдырмайды. Мәселен, «Сонда сіз ол терроршының исламист екенін дәлелдеу керек дейсіз ғой?», «...Барак Обама қазірдің өзінде адамның терісінің түсі ешқандай рөл атқармайтынын нақты дәлелдеп берді дей аламыз ғой?»[1, 146].

С.Абдрахмановтың портреттік сұхбаттарында экономика, тарих, денсаулық сақтау, халықаралық қатынас, дін, мәдениет пен әдебиет мәселелері талқыланады. Мәселен, мемлекет және қоғам қайраткері, экономист-ғалым Дәулет Хамитұлы Сембаевпен сұхбатында ұлттық валютаның тарихы, Қазақстанның халық жазушысы Әбіш Кекілбайұлымен 2002 жылы болған сұхбатында түркі дүниесі, құрметті зейнеткер Бәйкен Әшімұлымен әңгімеден оның өмірі жайлы қызықты деректерді білеміз. Портреттік сұхбаттарының дені әңгімеге ұласып отырады. Публицист Әбіш Кекілбайұлымен бірнеше сұхбат құрады. Олардың әрқайсысы әртүрлі тақырыпта өрбиді. 2002 жылғы сұхбат-әңгімесінде:

– Әбеке, алмақтың да салмағы бар, дейді ғой. Түрік ағайындар түркі мәдениетінің он екі томдық атласын шығарып жатыр екен. Оны көзімізбен көріп қайттық. Басқа да көптеген шаруа жасауда. Түркі әлемінің түрліше энциклопедияларына да кірісуде. Ал біз өз тарапымыздан қазақ оқырмандарына түркі рухани байлықтарын, оның ішінде әдебиетінің інжу-маржандарын жеткізу жөніндегі жұмыс көңіл көншітпейтін сияқты. Сондағы ел, мысалы, Абай атамызға көше беріп, мүсінін қойып деген сияқты көптеген шаруа жасап отыр[1, 184] – деп түркітануға қатысты идеяны ортаға сала отырып, әңгіме желісін жалғастырады.

С.Абдрахманов Б.Әшімұлымен сұхбатында қоғамдағы өзекті мәселеге қатысты пікірін білу мақсатында «...қазіргі жастардың әскер қатарына баруы, жалпы армиямыздың жағдай туралы не айтар едіңіз?» сұрағына «бар өңірдің балалары бір-бірімен араласып жатуы керек» деген жауабына сол мезетте «Бұл айтқаныңыз жоғары оқу орындарына да қатысты сияқты» деген ойды қосып қояды. Мәселенің тек біржақты емес, жүйелі түрде шешімін табуына дер кезінде үн қосу деп осыны айтса керек.

Публицистің белгілі ғалым Төрегелді Шармановпен болған сұхбатында емеурінмен қойылған сұрақтарға тап боласыз. Тіпті нақыл сөз, мақал-мәтелдермен қойылған сауалдар сұхбаттың көркемдік әсерін күшейте түскен. Мәселен, «Аш қарын жұбана ма майлы ас жемей» деген Абай өлеңінің бір жолын сұрақ орнына қойса, тағы бір тұста «Молданың айтқанын істе, істегенін істеме» деген сөз бар»[1, 220]. Мұндай мысалдарды С.Абдрахманов сұхбаттарынан жиі кездестіреміз.

Портреттік сұхбаттардың ішінде Қазақстанның әр өңірінің дамуына қатысты Б.Ізмұхамбетовпен, Б.Сапарбаевпен болған әңгімені ерекше атап өтуге болады. Өңірдің өзекті мәселесін сол өңірдің тұрғыны жақсы біледі. Бұл орайда публицистің халықаралық ахуалды ғана емес, әр өңірдің экономикалық, әлеуметтік жағдайын да егжей-тегжейлі зерттегенін байқаймыз. Өңір басшыларының осыған дейінгі берген сұхбаттарынан алған деректерді тексеру арқылы жобалардың жүзеге асырылу барысын оқырманға жеткізуді ұтымды келтірген. С.Абдрахманов сұхбат барысында өңірдің жетістіктерін ғана емес, проблемасын да ұмыт қалдырмайды. Мәселен, «Интернет сайттарындағы комменттерде сізге жер учаскелерін беруді тоқтатты деген айып тағылып жатады. Бұған байланысты не айтасыз?»[1, 265] деген өткір сұрақтарды кездестіреміз.

С.Абдрахманов сұхбаттарын оқи отырып, мынадай қорытынды жасаймыз. Біріншіден, сұхбаттары тың дерекке кұрылған. Халықаралық қатынас, аймақтық қақтығыс, саяси реформалардың жүзеге асырылуына байланысты нақты деректерді С.Абдрахманов сұхбаттарынан таба аламыз. Тіпті кейбір аймақтық қақтығыстарға байланысты мәселелерді талдау барысында танымал тұлғалардың пікірімен журналистер танысып отырса, артықтық етпейді.

Екіншіден, публицист сұхбаттарының басым бөлігі тәуелсіз мемлекеттің тарихына, ондағы елеулі оқиғалардың шежіресіне арналған. Сондықтан да сұхбатты тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстанның тарихына дереккөз ретінде пайдалануға болады.

Үшіншіден, С.Абдрахманов сұхбат жанрының әңгіме, хаттамалық, портреттік, талдамалы түрлеріне жиі қалам тербеген. Тақырыптық жағынан саясат, экономика, руханият мәселелері деп қарастыруға болады. Әлеуметтік мәселелерге қатысты пікірлерді сұхбаттарының басым бөлігінен кездестіреміз.

Төртіншіден, С.Абдрахманов – сұхбат жанрының табиғатын жете меңгерген публицист. Кейіпкерге психологиялық әсер ету, сұрақтардың логикалық байланысын сақтау, оқырманға маңызды деректерді қайта сұрау, риторикалық, өткір әрі ашық сауал қою секілді тәсілдерді шеберлікпен пайдалана білген. М.М.Лукинаның ойынша, негізгі, түйінді сұрақтармен қоса анықтаушы, дамытушы, бақылаушы, әшкерелеуші, сандық, мақұлдаттырушы, жобалық, аралық, бейтарап-немкетті және мимикалық сауалдар болатын көрінеді. Профессор К.Қамзиннің айтуынша мұндай сауалдың түрлері әл-Фараби трактаттарында кездеседі екен[5]. Ал С.Абдрахманов сұхбаттарынан анықтаушы, дамытушы, бақылаушы сұрақтар жиі ұшырасады.

Бесіншіден, С.Абдрахманов сұхбаттарының зерттеушілік, талдаушылық сипаты басым. Кімнен сұхбат алса да, тиянақты дайындық, тынымсыз ізденісті байқаймыз. Өзіне дейінгі деректерді сүзгіден өткізіп, өзгеше сұхбат құрудың жоспарын алдын ала жасап, көпшілік көкейіндегі сұраққа нақты жауап ала білген. Сондықтан да С.Абдрахмановтың сұхбаттарын болашақ журналистерді шығармашылық шеберлікке үйрету үшін арнайы оқыту маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абдрахманов С. Сұхбат сыры. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 680 б.
2. Қожакеев Т. Жас тілшілер серігі. – Алматы, 1991. – 171 б.
3. Шыңдалиева М. Журналистика жанрларының пішіндері мен функциясы: Оқулық. – Астана: ЕҰУ АББ, 2012. – 248 б.
4. Карнеги Д. Дос табу және адамдарға ықпал ету өнері. – Алматы, «Мазмұндама» қоғамдық қоры, 2020. – 312 б.

АҚПАРАТТЫҚ САУАТТЫЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Салтанат Болатқызы РЫСКЕЛЬДИНОВА,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс докторанты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Айнұр Госманқызы АБДРАХМАНОВА,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс докторанты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазіргі уақытта БАҚ-тағы деректерді нақтылау — қиын мәселеге айналды және үлкен жауапкершілікті қажет етуде. Себебі дәстүрлі медиадан бөлек, әлеуметтік желілер, мессенджерлер, түрлі порталдардың көбеюінен пайда болған толассыз ақпаратпен жұмыс істеу қиындай түсті. Ақпараттың көптігі психологиялық, эмоциялық тоқырауға әкелетіні туралы зерттеулер баршылық. Сонымен журналистика саласында жалпы білім беруде медиа сауаттылық пәнінің маңызы өте зор. Осыған байланысты автор мақалада, медиа сауаттылықты арттыру, ақпараттық білімділікті көтеру жолдарын қарастырады.

Журналистика әрқашан ақпаратты ұсыну, тексеру пәні ретінде болды. Дегенмен, журналистік білім мен тәжірибелі журналистер ақпараттық құзыреттіліктеріне көбірек мән беруі қажет. Себебі, журналистикада орын алып жатқан үгіт-насихат, жалған ақпарат, пранкинг, цифрлық агрессия, троллинг және т.б. сияқты құбылыстардың салдарынан БАҚ берілетін материал бұрмаланып берілуі ғажап емес. Яғни ақпараттың шамадан тыс жүктелуі, ақпараттық белгісіздікті тудырады. Әртүрлі ақпараттық, коммуникациялық және технологиялық құралдар арқылы адам санасын манипуляциялау, оның «ақпараттық сүзбе» жоқтығынан аудиторияға берілген кез келген ақпаратты «жұтып алатын» жағдайға әкеледі.

Журналистикалық білім беру мен тәжірибелі журналистер қазіргі таңда қарапайым халықпен БАҚ, ақпараттық платформалар арқылы өзара әрекеттесетіндіктен, олар үнемі ақпарат алмасуға және қызығушылық танытуға қатысатындығы туралы шындықты қабылдауы керек. Жаңа онлайн мәдениет азаматтарға ақпаратты құру мен тарату үшін дербестік берді. Мәселе азаматтардың ақпаратпен жұмыс жасауда қаншалықты білімді екенінде. Журналистикалық білім беру журналистерді аудиториямен онлайн және офлайн режимде әрекеттесу үшін жаңа құзыреттерге үйретуі керек. Төмендегі бөлімде кейбір жалпы құзыреттер ұсынылған: Жас БАҚ және ақпарат мамандарын оқыту мен оқытуда қандай нақты пәндер мен құзыреттер өзекті болып табылады?

1982 жылы ЮНЕСКО-ның халықаралық симпозиумында қабылданған БАҚ білімі туралы Грюнвальд декларациясында 19 елдің өкілдері былай деп мәлімдеді: БАҚ-тың сөзсіз күшін айыптау немесе мақұлдаудың орнына, біз олардың маңызды әсері мен өмірдің әрбір саласына енуін факт ретінде мойындауымыз керек, және олардың маңыздылығын қазіргі мәдениеттің ажырамас элементі ретінде қарастыруымыз қажет. Журналистика коммуникациялар мен бұқаралық ақпарат құралдарының даму үдерісіндегі рөлін, сондай-ақ олардың азаматтардың қоғам өміріне белсенді қатысу құралы ретіндегі қызметін жандандыруы керек.

Өзгелер жасаған деректер мен ақпаратты табу, талдау және осы деректер мен ақпараттан сюжеттер құру дағдылары бар журналистер ғана өз функцияларын тиімді атқара алады. Қоғамдық оқиғалардың нені білдіретінін және аудитория бұдан әрі не болатынына

дайындалу үшін не істей алатынын талдап, түсіндіре білетін журналистер аудиторияға қолжетімді ақпаратты сауатты жеткізе алады.

БАҚ пен журналистика екі бағытта қатар жүреді:

- Біріншісі – белсенді шараларды, жобаларды іске асыру.
- Екіншісі – бұқаралық ақпарат құралдары арқылы аудиторияны ақпаратты тұтынуға талдау мен сыни ойлауды үйреті, насихаттау.

БАҚ пен ақпараттық сауаттылықты журналистика саласындағы білім беруде біріктіру жалпы білім беру бағдарламалары процесіне бірқатар пәндерді іргелі және тұрақты түрде енгізуді талап етеді. Бұл журналистерді жоғары және мамандандырылған даярлау бағдарламалары бойынша академиялық және қысқа мерзімді курстар түрінде болуы мүмкін.

Көптеген жылдар бойы Канада ұлттық білім беру үдерістеріне — мектептерде, колледждерде, университеттерде медиа сауаттылық бойынша әртүрлі курстар, пәндерді оқытуды талап етті. Онтарио білім министрлігі медиа сауаттылықты студенттерге бұқаралық ақпарат құралдарының табиғатын, олар қолданатын әдістерді және осы әдістердің әсерлерін саналы және сыни тұрғыдан түсінуге көмектесетін құрал ретінде анықтайды [1].

Нил Андерсон сұхбатында: «Мен медиа сауаттылықты өмірлік сауаттылық деп санаймын, өйткені мен қазіргі коммуникация түрін түсініп, тиімді пайдалана алмасам, азаматтық, жеке немесе кәсіби деңгейде тиімді адам бола алмаймын», - дейді. Ол медиа-ақпараттық сауаттылықты дамытуға орасан зор үлес қосқан, мұғалімдерге МІТ технологиялары мен құзыреттерін олардың оқу бағдарламаларына енгізуге көмектескен медиа білім беру саласындағы пионерлердің бірі болып табылады, ол көптеген елдерде көптеген білім беру лекциялары мен семинарларын өткізді. Азия мен Еуропа, сондай-ақ Австралия, Канада және АҚШ-та [2].

Әлемнің әртүрлі елдерінде МІТ-дің оқу үдерісіне интеграциясы қарқынды дамып келеді. Мысалы, АҚШ-тағы Стони Брук университеті жаңалық сауаттылығының өзіндік орталығы болып саналады. Оның жаңалықтар журналистикасы бойынша медиа сауаттылығы бойынша оқу бағдарламасы төрт бағытты қамтиды: факультет «ақпараттық айналаңыз туралы білім» деп атайтын ақпараттың әртүрлі түрлерін анықтау; ақпарат көздерін және жаңалықтардағы дереккөздерді бағалау; жаңалықтар мен пікірлерді анықтау; және бұқаралық ақпарат құралдарының бұрмалануын түсіну және анықтау, сондай-ақ жаңалықтарды тұтынушыға бейімділік олардың медиа мәтіндерді қабылдауына қалай әсер ететінін түсіну [3].

Қазіргі таңда мынандай ұғым бар: ақпараттың үлкен ауқымы, жалған ақпараттың мөлшеріне тең. 2016 жыл жалған ақпараттардың қоғамдық санаға өте үлкен әсер еткен жылы деп саналды. Ал 2019 жыл яғни пандемияға байланысты бүкіл әлем бойынша «БАҚ-тағы жалған ақпараттармен күресу жылы» деп жарияланды.

Сарапшылардың айтуынша, сыни ойлау өскелең ұрпақтың денсаулығы мен әл-ауқаты үшін, сондай-ақ олардың болашақта елдің азаматтық және экономикалық өміріне қатысуы үшін өте маңызды деп санайды. Медиа сауаттылық арқылы студенттер бұқаралық ақпарат құралдарын жауапкершілікпен, қауіпсіз, этикалық тұрғыдан пайдалануды, оның ішінде шамадан тыс пайдаланудың қауіптілігін, сондай-ақ БАҚ пен технологияны пайдаланудың денсаулыққа тигізетін әсерімен байланысты «цифрлық тамақтану» түсінігін үйренеді деген қорытындыға келді. Терминді енгізген Джоселин Брюердің айтуынша, цифрлық тамақтану тұжырымдамасы «адамдарға біз тұтынатын технологияны қолдайтын медиа мазмұнының когнитивтік, әлеуметтік және эмоционалдық әсерін (оң және теріс) және цифрлық құрылғылардың психологиямызға, жалпы физикалық және психикалық денсаулыққа қалай әсер ететінін жақсы түсінуге көмектеседі» [4]. Зерттеулер көрсеткендей, біздің әлеуметтік желілермен қарым-қатынасымызды және олардың ықпалын тереңірек түсіну жастарға оларды пайдалануға мұқият болуға және шынайы байланыстарды іздеуге мүмкіндік береді.

Жас БАҚ және ақпарат мамандарын тәрбиелеу мен оқытуда қандай нақты пәндер мен құзыреттер өзекті болып табылады?

Бұл сұраққа байланысты бірқатар зерттеулер жүргізілуде, ұсыныстар мен дәлелденген тәжірибе бар. Кейбір елдер қазірдің өзінде медиа сауаттылық бағдарламаларын іске асырудың белсенді кезеңін жүргізіп жатқандықтан, дамушы елдер болашақ журналистерді дайындауда олардың тәжірибесін үйреніп, жинақталған ашық дереккөздер мен ресурстарды пайдалана алады. Төменде 4-ші ақпараттық революция дәуіріндегі журналистерге қажетті дағдыларды беретін кейбір курстар мен бағдарламаларды ұсынамыз.

- Медиа талдау - хабарлар немесе БАҚ-тағы мазмұн, әдетте, оларды өндірушілер мен таратушылардың құндылықтары мен идеологиясын көрсетеді. Мазмұнды талдау негізінде журналист оның себептерін, мақсатын, ақпарат көздерін, жағдайларды көре алады.

- Медиа оқу - медиа мазмұнын оқу, қайта қарау. Қайда, не деген сұрақ қоймаңыз, керісінше Қалай және неге деген сұрақты жиі қою керек.

- Медиа манипуляциясын талдау - жағдайларды зерттеу, манипуляциялау үшін медианы пайдалану құралдарын зерттеу.

- Тарихи байланыстарды құру - Өткеннен не сабақ ала аламыз және ол бүгінгі құндылықтарды, әрекеттерді, оқиғалар барысын қалай қалыптастырады?

- Аудиторияны тартуды талдау - медиа хабарламаның мақсатты тобы кім екеніне ғана емес, сонымен қатар журналистер аудиториямен қандай серіктестік құрып жатқанына, сенім деңгейі қандай екеніне, медиа хабарламалар мен мазмұнда аудиторияның қажеттіліктері қалай және, т.б.

- БАҚ болжамы - БАҚ белсенділіктің көрінісі, сонымен қатар болашаққа бағдар, бағдар және маркерлер. Журналист жаңалықтар ағыны қайда апаратынын білуі керек.

- Деректерді талдау - ақпараттың үлкен көлемі және пайдалы, сәнді ақпаратты, әдеттен тыс үлгілерді және жаңа гипотезаларды анықтауға арналған кешенді дағдылар.

- Ақпаратты іздеу, өңдеу, талдау, қорытындылау, визуализациялаумен байланысты техникалық құралдарды иелену және пайдалану дағдылары.

- Желідегі журналистік тергеу - интернет-ресурстарды, сенімді фактілерді алу үшін платформаларды пайдалану, шындықты іздеу, онлайн құралдарды пайдалана отырып, себеп-салдар оқиғаларын визуализациялау.

- FactChecking - жарияланған фактілер мен нақты бар фактілер арасындағы сәйкессіздікті анықтайтын фактілерді тексеру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Электронды ресурс. - <https://medialiteracynow.org/what-is-media-literacy/> (қаралған күні 23.11.2021)
2. Электронды ресурс. - <http://www.medialit.org>. Voices of Media Literacy project, March 4, 2011. (қаралған күні 23.11.2021)
3. Toward 2020: New Directions in Journalism Education/ Ryerson Journalism Research Centre.
4. Digital Nutrition by Jocelyn Brewer. <https://www.digitalnutrition.com.au/about/>. Accessed on 22 November 2019. See also P Sharma, MU Rani (2016). Effect of Digital Nutrition Education Intervention on the Nutritional Knowledge Levels of Information Technology Professionals. In Ecology of food and nutrition, 2016 - Taylor & Francis.

«АҚ ЖОЛ» ГАЗЕТІНІҢ РЕДАКТОРЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҰСТАНЫМЫ

Зәуреш Жашаралықызы ҚОЙГЕЛДИЕВА,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс докторанты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Сұлтанбек Қожанов Түркістанның азаттығы мен тәуелсіздігі үшін күрескен өз заманында қоғамдық-саяси жұмыстарға белсене араласқан мемлекет қайраткері. Оңтүстік Қазақстан облысының Созақ ауданы, Ақсұмбе ауылында дүниеге келген қайраткер төрт жылдық орыс-қазақ мектебін бітірген соң Ташкенттегі мұғалімдер семинариясына түскен. Одан кейінгі білімін Мәскеуде жалғастырып, Орталық Комитет жанындағы марксизм-ленинизм крустарын да бітірген. Сырдария аудандық, Түркістан уездік-қалалық атқару комитетінің төрағасы болған. Түркістан АССР ішкі істер, оқу-ағарту комиссары да болған. Сұлтанбек Қожанов «Ақ жол» газетінің редакторы ғана емес, басылым бетіне шыққан материалдардың көпшілігінің авторы. Сонымен қоса С.Қожановтың күш салуымен Түркістан Республикасының құрамында құрылған Қазақ АССР-іне Қарақалпақстан, Сырдария облысы, Мырзақөл, Бостандық, Шыршық аудандары енгені тарихтан белгілі. Ташкенттегі Бүкілодақтық ауыл шаруашылығы академиясының филиалын ұйымдастыруға атсалысқан қоғам қайраткерінің «Ақ жол» басылымының көптеген сандарында мақалалары шығып отырған. Газетті шығарушы ретінде де барлық материалдарды сараптаудан өткізіп, қол қойған.

Сұлтанбек Қожановтың өмір жолы мен шығармашылығы туралы зерттеулер жазған Т.Қожакеев, Р.Бердібай, Ә.Тәкенов, М.Қойгелдиев, Қ.Ергөбек, Б.Қойшыбаев, Ж.Әлмашұлы, А.Шәріп, Ж.Симтиков, Ж.Уалиханова, Д.Салқынбек т.б. ғалымдар оның тұлғасын танытуға тырысты. Оның қайраткерлігі туралы: «Сұлтанбек Қожанов шын мәнінде жеке харизмасы мықты элиталық тұлға бола алды. Оның өз төңірегіне ұлттық элита өкілдерін топтастырып, оларды ортақ идеяға жұмылдыра алуы жеке басының мүддесінен мемлекет мүддесін жоғары қоятын биік азаматтық және саяси кредосын айқындайды. Осыған байланысты Қожанов - Шоқай, Қожанов - Меңдешов, Қожанов - Сәдуақасов, Қожанов - Рысқұлов, Қожанов - Төрекұлов, Қожанов Жұмабаев, Қожанов - Дулатов, Қожанов - Асфендияров қарым-қатынастары жеке желі етіп қарастыруға сұранып-ақ тұр. Мысалы, Мұстафа Шоқаймен байланысы қайраткердің ұлтжанды тұлға болып қалыптасуына орасан зор ықпал еткені белгілі» [1,3-6]. «Ақ жолдың» ұстанымы мен оны шығарушылар туралы ғалым Д.Қамзабекұлы: «Газетте басы-қасындағылардың стилі, бағдары көрініс табады. 20-жылдардың бүгінге емес-емес жеткен аңыз-әңгімесінен білетініміз: тұтастары «Жаһаншаны – сөйлеудің шешені, Міржақыпты – жазудың шешені» дейді екен. Сондай-ақ Сұлтанбектің шешендігі мен турашылдығы туралы деректер жеткілікті. «Ақ жол» ұстанымы Алаш жүгін артқан арбаның қос арысындай Сұлтанбек пен Міржақып табандылығымен айқындала түседі» [1,22-6],-дейді. Осы сөздерден басылымның да, оның шығарушы С.Қожановтың да ұлтқа үлкен олжа жасап қана емес, көп еңбек сіңіргенін байқау қиын емес.

Басылымының 1921 жылғы 19 ақпанындағы №27 санында «Сұлтанбек Қожановтың баяндамасы атты материал жарық көрген. Автор барлық халықтарды екі топқа бөліп талдайды, біреудің еңбегін пайдаланушылар және өз еңбегімен күн көрушілер деп қарастыра келе, дүниенің шын иесі халық екенін ашық айтқан автор: «Бүгін Түркістан Кеңестер хукіметінің орнағанына 4 жыл болды. Далада көшіп-қонып, бытырап жүрген қазақ-қырғыз халқы, бұл өзгерістің не екенін түсінген жоқ. Осы күнге шейін олардың ішінде, шын кедейлер хукіметі құрылған жоқ. Осы күнге шейін бұрынғы жұрттың қанын сүліктей сорған ескі болыстар, манаптар хукімет басында отыр» [3,152-6],-деп Түркістанға мұжықтарды топ-тобымен көшіріп, оларға ұлттық дұшпандығын үйретіп жатқандығын ашық жазған автор зорлықшыл әрекеттерді әшкерелейді.

Патша үкіметі заманында бес-алты ауыз орысша білгендер солардың шылауынан шыға алмай, халықты талауды жалғастырғанын қатты сынады. Бұл мақалада рушылдық ауруы туралы, пара алу мәселелері де тереңінен талданып, одан шығудың жолдары да көрсетілген. Халықтың барлық күшін пайдаланып, қазақтың тұрмыс-тіршілігін жақсартудың жолдары көрсетілген бұл мақала сол кездегі қазақ жұртының басынан кешіп отырған көп қиыншылықтарын ашық жариялай отырып, одан шығудың жолдарын барлық күшті тыныштықпен пайдалану арқылы шешуге болатынын да талдап-таразылап көрсетеді. Бұл мақала жалпы қарапайым халық құлдықта болмай, өз құқықтарын қорғап, өз бостандықтары үшін күрескенде ғана шын жеңіске жететінін меңзейді.

«Ақ жолдың» 1921 жылы 9 тамызда шыққан №84 санында С.Қожановтың «Сиездер тақырыпты» атты редакциялық мақаласы «Тоқпақ» деген бүркеме атпен шыққан мақаласының маңызы зор. Мақала ТКП ҮІ съезіне және кеңестердің кезекті съезіне дайындық мәселесі, ондағы ұлттар мәселесінің көтерілуі жайында сөз болады. Алда болатын тарихи съездің мәні мен мағынасын түсіндірген бұл бас мақалада сол кезеңнің саяси жағдайы, қоғам өмірінде орын алып отырған әртүрлі өзекті мәселелерін кеңінен толғап жазған. Байлар мен манаптарды жоймайынша қарапайым халықтың көзі ашылмайтыны, сол кездегі сайлаудың мәнісін, әрбір ұсынылатын азаматтарға ашық көзбен қарауға және өткен істердегі қателіктерге жол бермеуге шақырады.

«Көңілшектікте, ауылжақтықта, өзімшілдікте кедей түспейтін жолдар. «Ораза намаз тоқтықта» кедейлердің, кедей жолбасшыларының ондай еріккен іске беріліп жатуға уақыты жоқ. Ондай бықсыққа алаң қылмайтын адам намысы бар» [4,277-б],- деп аяқталған мақалада алдағы болатын съездің қазақ тағдырына қатысты түйіндеулері маңызды. Қай топтың, қай ұлттың, қай партияның адамы екенін зерттеу қажеттігі, теңсіздіктің тамырын кесу қажеттігі ашық жазылады. Шын кедейдің теңдігі мен шын кеңестердің әділ сайлауының өтетіне сенім білдірген авторлар жер-су мәселесі, ұлт мәселесі, сол кездегі отбасы құндылығы да сөз болған бұл мақаланың тарихы мәні мен маңызы зор.

Басылымды шығарушылардың бірі, публицист, қоғам қайраткері Қазмұқамбет Құлетұлы болған. Басылым беттеріндегі көп материалдардың авторы да осы Қ.Құлетов екенін аян. Газеттің 25 томдығын әзірлеу барысында жазылған алғысөзде Қазмұқамбет Құлетұлы газет редакторы ретінде Сұлтанбек Қожановпен қатар аталады.

Қазмұқамбет Құлетұлы туралы мәліметтер жоқтың қасы. Мемлекет және қоғам қайраткері болған Қ.Құлетов туралы Қазалы аудандық газетінде жарияланған «Қанды қырғын құрбаны» деген мақала жарық көрген. Мақаланың авторы Қазақстан Журналистер Одағының мүшесі Шамса Айтуғанов. Қазалыда туған журналист, қоғам қайраткерінің атында мектеп, музей бар екенін тілге тиек еткен автор: «Қ.Құлетов жаппай қуғын-сүргін жылдарындағы жаламен қырық бір жасында өмірден өткен. Арада 20 жыл өткеннен кейін, 1958 жылы 29 наурызда КСРО Жоғарғы сотының әскери коллегиясының анықтауы бойынша 1938 жылғы 26 ақпандағы Жоғарғы әскери соттың коллегиясының үкімі теріске шығарылып, ешбір қылмысы жоқ болғандықтан, Қазмұхамед Құлетов толығынан ақталған»[5].

«Ақ жол» газетінің ұстанымы туралы профессор Д.Қамзабекұлы: «Газеттің алғашқы редакторлары С.Қожанұлы мен Қ.Құлетұлы. Газетті Алаш қозғалысының қайраткерлері қазақ халқының мүддесіне қатысты мәселелерді көтеріп, құнды мақалалар жариялады. Басылымның халықшылдығы, идеялық бағыты партия билігін шошындырды. Сондықтан «Ақ жолдың» жайы әртүрлі деңгейде сынала бастады.

Басылымның 1920 жылғы №1 санында Қ.Құлетұлының «Агитпросвет не істеп жатыр?» атты проблемалық мақаласы жарияланған. Ашылғанына 5-6 ай болған ұйымның не істеп, кімге пайдасы тиіп жатқаны туралы жазылған бұл мақалада Қазалы халқы көп тұратын мекен екені, қазақ арасында саяси қызмет жасайтын адамдардың аздау болып тұрғанын тілге тиек етеді. Біріншіден, терең саясатқа бойламай-ақ, алдымен халықтың сауатын ашу жағын қарастыру керектігі, саясат әліппесін де қара халыққа үйретудің уақыты келгенін баса айтады. «Бірінші, бұрын қазақ арасында қызмет көрмегендіктен, екінші қазақтың жайын білетін адам жоқтығынан. Әуелгі уақытта іс басында тұрған кісі Қазалыда туып-өскен болса

да, еш нәрсе бітірмеді. Бар болғаны рапорт жазып, жалование беру. Орыс группасын ашу болды. Мұсылман арасында кешкі курстар, театр группасын ашулар оңды болып тұрғанда да олар істелмеді. Соңғы болған бастығы мұсылмандарға клуб ашамын, фронт ашамын деп жүр. Аяғы не боларын, құдай білсін» [2,41-6]. Бұл тұста автор кемшіліктердің барлығы тізе келе, сол келеңсіздіктерді қалай жою қажеттігін көрсетіп береді. Публицист өзі байқаған деректерді келтіре отырып, оны жоюдың жолын да көрсетіп береді.

1920 жылдың 10 желтоқсанының №2 санында «Ақ жол» газетінде Қ.Құлетұлының «Астық салығы» атты сараптамалық мақаласы жарыққа шыққан. Мұнда Қазалы уезінде астық салығы жиналып жатқаны, халықтың надандығын пайдаланып, ешқандай түсіндіру жұмыстарын жүргізбей салық жинап жатқан байлар мен болыстар сыналады. Зорлық-зомбылық жасап, күздік астықтарын тартып ала бастаған отрядтар сынға алынады. Қазалыдай астық аз шығатын жерде мұндай салық салудың орынсыздығын автор баса айтады. «Айрықша комиссия елге барып бейшаралармен сөйлесіп қарағанда, жоғарыда айтылған зұлымдықтардың болғаны рас болып шыққан. Айрықша комиссия отрядтағы бірлі-жарымды қой терісін жамылып жүрген залымдарды сотқа беріп һәм биылғыдай жылда Қазалыда астық салығын өткізу мүмкін емес деп тапты»[2,56-6]. Қазақ халқын астық салығынан құтқару керектігі мен осы проблемадан ығудың жолын көрсетіп берген автордың бұл мақаласының сол заман үшін маңызы зор.

Газеттің «Елден» атты айдарымен 1920 жылғы №5 санында, 22 желтоқсанда жарияланған Қ.Құлетұлының «Қазақ арасында коммуна» атты мақаласы да Қазалы уезіндегі 11-12 жерден жарлылар ұйымын құрып жатқаны, сол ұйымдарға кіріп жатқандар тақыр кедейлер екені уезд комитетінің бастығы Ключенеков көшпелі қазақты отырықшы қылуға әрекет жасап жатқаны туралы жазылады. Сол кездегі ел арасында коммуна құру ісі алға жылжымай отырғандығы, бұқара халықты бұл мәселені толық түсінбей отырғанын жазған автор: «47 миллионның 130 мыңдайы әртүрлі шығындарға тұтылып кетті. Сорлы қазақтар, тап кәсіп мезгілінде не анда жоқ, не мында жоқ болып сандалып қалды» [2,113-6]. Бұл мақалада деректер мен оқиғалар түгел тізбектеліп, публицистикалық сарынға басымдық берілген.

«Орынсыз өтірік» сыни мақаласында Қ.Құлетұлы «Известия» газетінің 292 нөмірінде шыққан хабар-ошарға жауап ретінде жазады. Қазалы уезінде Қызыл шайхана оқу жұрттарының ашылмағаны, бұл хабардың өтіріктігі әшкереленеді.

«Ақ жол» газетінің 1921 жылғы 19 қаңтардағы №16 санында «Қазалы уйезі» атты мақала жарияланған. Мақала авторы Қ.Құлетұлы. Бұл мақаласында да автор тілмаштар мен жылтырауық ілгек таққан төрелерді мінеп-сынайды. «Елдегі болыс, ауылнай, билерден зұлымдық, зомбылық көріп, арыз айта келген бейшаралар сатынып, шабынып, ақырында «Қолыбай» сияқты еш жерден пана таба алмай, «құдайдан күтеміз де», «бізді жылатқанды, құдай жылатсын» деп үйлеріне қайтушы еді»[2,314-6],-деп сол кездегі халық психологиясын дәлдікпен суреттейді. Халыққа шын қызмет ететіндердің аздығы, әдет-ғұрыптан мақұрым орыс ағайындардың өрескел әрекеттері сыналған бұл мақаланың өн-бойы сыни ойларға толы. Аталған кемшіліктерден шығудың жолын көрсеткен публицист халыққа қызмет көрсетушілерді адалдыққа шақырады.

Қазмұқамбет Құлетұлы көбіне проблемалық мақалалар жазған. Соның бірі «Каттақорған үйезі» деп аталады. Бұл 1921 жылғы №24 санында жарияланған материалда Жизақ үйезіндегі алты болыс қазақтардың жағдайы туралы айтылған. Каттақорған үйезінде тұратын 400-ге жуық үйдің жағдайы, мұжықтардың малын бағып, жалшылықпен күн көріп отырған қазақтардың мүшкіл қалі жазылған бұл проблемалық мақалада патша заманында көшіп келген мұжықтардың озбырлығы, қарапайым халықтың арызын тыңдаған публицист қарапайым халықтың өтініштерінің орындалуын сұрайды.

1921 жылы 9 наурыздағы «Ақ жолдың» №34 санында «Зорлықшыларға жаза» атты мақала жарияланған. 400 үйдің атынан арыз жазған жарлы-жақыбайлардың арызының мәні мен маңызын түсіндірген публицист астықтарын ықтиярсыз алып отырған азық-түлік бөлімінің бастығының әрекеттерін әшкерелейді. Қарапайым халықтың астығы мен малын

тартып алып отырған солдаттардың әрекетінің заңсыздығын, көріп отырған зәбір, зұлымдықтарын нақты деректер арқылы дәлелдеп, анық адам аты-жөндерін көрсетіп жазған мақаланың мазмұнынан Кеңес үкіметін зорлықшыл, халықты талаушы қылып көрсетіп жүргендерді жазаға тарту керек деген ұсыныс жасайды. Бұл мақалада авторының үкімет естісе екен тілігі ашық жазылған.

«Ақ жолдың» 1921 жылғы 14 мамырдағы №59 санында «Партия ұйымдарын нығайту жандандыру үшін екі жетілік» [3,282-б] атты мақаласында Қазмұқамбет Құлетұлы аштықтан езілген ұлттардың құқығы үшін күресушілер саны күннен күнге артып келе жатқанын қуана жазады. Екі жеті ішінде осы жұмыстарды нығайту, жандандыру үшін екі жетілік жобаға барлық адамның атсалысқаны дұрыс болатынын, митинг пен мәжілістерге қалмай барғанда ғана іс нәтижелі болатынын айтады.

Қазмұқамбет Құлетұлы «Ақ жол» газетінің уақытша шығарушы ретінде көптеген нөмірлерге қол қойған. 1921 жылғы 75 санда «Қазақ-қырғыз бөлімі қайдасың?» атты мақаласында апрель, май айларында Түркфронттың қызыл әскерлерінің арасында киімдерін сатушылар көбейіп кеткені, арақ ішу, арақты сату көбейіп отырғаны сыналады. Әсіресе оба ауруының қаупі күшейіп бара жатқаны, халықты сақтау мақсатында листовкалар таратылып жатқаны, ол листовкалардың орыс тілінде ғана таралып жатқанына баса сын айтылады. Публицист: «... не себепті ол халыққа шығарылған, айтылған шаралар, жарлықтар қазақта түсінікті қылыпта шығарылмайды. Болмаса ол комиссариаттар жалғыз орыс үшін ғана қызмет қыла ма?»[4, 119-б],-деп қазақ үшін ойларын білдіру үшін ашылған қазақ-қырғыз бөлімінің не істеп отырғанын, тиісті тәртіп сақтамай, үндемей отырғанына наразылық білдірген автор келтірген деректерді тексеру қажеттігін жазады.

«Ақ жол» газетінің редакторлары басылымның тек тақырыптық, қаржылық жоспарларын жүзеге асырумен ғана айналыспаған. Үкімет органдарымен байланыс орнату арқылы қоғамдық ұйымдардың жұмыс істеуіне, сол кездегі қазақ қоғамында шығармашылық орта қалыптастыруға да өз үлестерін қосқанын байқаймыз. Басылымның әр нөмірін қарап отырып, сол кездегі қоғамдық пікірді қалыптастыруға, авторлар санын қарапайым оқырмандар қатарымен көбейтуге, басылым редакциясында шығармашылық ахуал қалыптастыруды қамтамасыз еткенін көреміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Тұрсұн Х.М., Исаев М.С. Edu.e-history.kz» № 4,-1-5-б.
- 2 Ақ жол (газеті). Көптомдық. 1 том./ Құрастырған Х.Есенқарақызы. –Нұр-Сұлтан: Алашорда қоғамдық қоры, 2020. -381-б.
- 3 Ақ жол (газеті). Көптомдық. 3 том./ Құрастырған Х.Есенқарақызы. –Нұр-Сұлтан: Алашорда қоғамдық қоры, 2020. -384-б.
- 4 Ақ жол (газеті). Көптомдық. 4 том./ Құрастырған Х.Есенқарақызы. –Нұр-Сұлтан: Алашорда қоғамдық қоры, 2020. -382-б.
- 5 Айтуғанов Ш. Қанды қырғын құрбаны//Қазалы. .№148. 29 мамыр, 2019.
- 6 Тілешов Е., Қамзабекұлы Д. Алаш қозғалысы. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: 2014.

ПОДКАСТ КАК ЖАНР ЖУРНАЛИСТИКИ В КАЗАХСТАНСКИХ И ЗАРУБЕЖНЫХ СМИ

Анастасия Григорьевна ЕМЦОВА,

старший преподаватель кафедры печати и издательского дела Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева, магистр
Нур-Султан, Казахстан

Современное медиапространство отличается особой переменчивостью – всего несколько лет назад подкасты находились в ряду развлекательных или научно-познавательных инструментов, а сегодня можно смело сказать, что подкаст занимает почетное место среди технологий как новых медиа, так и традиционных СМИ. Исследуя материалы средств массовой коммуникации, количество прослушиваний и просмотров, стоит отметить большой спрос на данный жанр в казахстанских и зарубежных информационных агентствах, газетах, журналах. The New Yorker, The Wall Street Journal, Tengrinews, BaigeNews, Sputnik.kz, РИА Новости и другие СМИ на сегодняшний день активно используют подкасты в своей деятельности.

Потребность в новых медиаформатах обусловлена тем, что новые площадки СМИ уже не могут существовать с контентом в виде традиционных жанров и по-прежнему удерживать аудиторию. Экраны смартфонов являются одной из главных площадок медиапотребления, и теперь новые жанры журналистики по своему формату должны подходить не к газетной полосе или монитору компьютера, а к возможностям мобильного устройства. Для повышения своей конкурентоспособности СМИ вынуждены подстраиваться под интересы аудитории, которая потребляет контент через экран телефона.

Появление подкастов в журналистике обусловлено несколькими факторами, связанными не только с аудиторией, но и с конкурентоспособностью СМИ.

Во-первых, это потребность аудитории в отложенной аудио- и видеоинформации: людям легче воспринимать информацию фоном, во время работы, личных дел, поездки в авто или общественном транспорте. Видео или текст отвлекает внимание, а звуковой файл не доставит неудобства. Подкаст, в первую очередь, это очень удобный жанр для потребителя информации в наше время. Различные радиопрограммы и эфиры с богатым, интересным содержанием несколько уступают подкастам, потому что идут в эфире, и остановить в нужный момент, а затем продолжить с места, где слушатель остановился, в радиоэфире невозможно.

Во-вторых, аудитория нуждается в информации, преподносимой в разговорном жанре, в формате легкой и интересной беседы. Импровизационный характер диалога помогает понять основные вопросы темы подкаста и без труда систематизировать образовательный, новостной или аналитический материал.

В-третьих, сами СМИ стали нуждаться в подкастинге ввиду того, что это значительно расширяет возможности и позволяет быть «в тренде». Мультимедийный характер даже для печатных СМИ повышает уровень конкурентоспособности. Подкасты уже более трех лет являются популярными и востребованными у таких печатных изданий, как The New York Times,

The Wall Street Journal, The New Yorker, BuzzFeed. Новостные, спортивные, экономические новости преподносятся в аудиоформате и помогают сохранить и даже приумножить аудиторию прессы, расширить ее влияние и смело конкурировать с радиостанциями и телевидением.

Таким образом, подкастинг занял свое место в системе СМИ, более того, стал одним из любимых жанров для потребителей информации, не только по причине новизны, но и ввиду уже имеющейся популярности «немедийных» подкастов в сети Интернет.

В широком смысле подкаст – это аудио- или видеофайл, размещенный на специальной платформе, который можно воспроизводить в любое удобное время для слушателя. Термин

podcast появился как соединение названия плеера iPod и английского слова broadcasting (вещание). Подкасты не сразу пришли в систему средств массовой коммуникации, изначально они являлись довольно самостоятельным жанром. Свою популярность подкастинг получил благодаря компании Apple в 2010 году, которая создала платформу Apple Podcast, где каждый обладатель устройства iPod мог бесплатно прослушивать любые тематические выпуски. Вслед за Стивом Джобсом, в Google Play также создали площадку для подкастов, в итоге, сегодня количество онлайн-сервисов с подкастами стремительно растет. Такие хостинги, как Blubrry, Castos, Sound Cloud, Libsyn, Entale и др. предлагают разнообразные условия для размещения подкастов, учитывая цены, способы распространения и маркетинговые преимущества.

Интервью, научные лекции, рецензии, чтения литературных произведений, советы и рекомендации по применению новых технологий, публичные выступления, критические разборы художественных произведений – нет такого контента, которые сегодня не преобразуют в подкаст.

На волне популярности данной технологии, ведущие СМИ начали активно внедрять подкасты как новые медиатеchnологии, и в 2018 году подкастинг прочно закрепился в системе масс-медиа. Исследователи относят подкасты к трансформационным жанрам новых медиа, своего рода «перерождением» аналитических радиопрограмм, дайджестов новостей, радио- и телевизионного интервью.

В журналистике подкаст трактуется как «цифровая запись радиопередачи, серия эпизодических программ и средство публикации аудио- и видеофайлов, а также процесс создания и распространения звуковых и видеофайлов, публикация звуковых передач [1, 9]. Тем не менее, не стоит путать подкасты и записи радиопрограмм на сайтах СМИ. В интервью журналу «Журналист» преподаватель института журналистики и литературного творчества Виктория Некрасова отмечает, что записи программ на радио не являются по своей природе подкастами. «Полноценными подкастами все-таки следует считать эксклюзивно созданный контент, который, например, может включать фрагменты эфира и некоторые аналитические материалы. «Наше радио» раньше на том же Apple Podcast выпускало еженедельный 10-минутный подкаст о том, что было в эфире утром с цитатами гостей, лучшими шутками и темами эфира. Ведущие специально записывали вводную часть и подводки для отрывков из эфира» [2].

В казахстанские СМИ подкасты пришли сравнительно недавно. На данный момент преимущественно информагентства используют технологию подкаста, чтобы на их сайтах читатели могли не только прочитать, но и прослушать актуальные материалы. Для удобства прослушивания большого числа подкастов их разделяют на тематические рубрики, чтобы разделить жанровые признаки: новостные (информационные), аналитические и художественно-публицистические. В казахстанских СМИ представлены по большей части аналитические и информационные подкасты, а художественно-публицистические только набирают популярность. Медиаисследователи делают большие ставки на подкаст как тренд, ведь он уже зарекомендовал себя вне медийной сферы, и продолжает укреплять свои позиции в средствах массовой коммуникации. Из модного развлекательного направления подкаст превратился в успешный актуальный медиаформат, который полностью соответствует запросам современной аудитории. По количеству просмотров подкасты не уступают текстовым сообщениям, а рубрики становятся своего рода частью бренда СМИ, привлекают новую аудиторию и формируют свежий стиль.

Информационное агентство VаigeNews с 2019 года выпускает подкасты по разделам «Страницы жизни», «Ок, понятно!», «Четверть часа», «20:20», в которых журналист беседует с интересными приглашенными экспертами, звездами, успешными людьми, спортсменами, волонтерами; в увлекательной форме герои делятся историями успеха, «лайфхаками», прогнозами и планами, секретами профессии. Сетевое издание «Интернет-ресурс Tengrinews» в 2020 году запустило серию подкастов «Новости вслух», «Ohh, my people», которые ежедневно пополняются информационными и аналитическими выпусками.

Новостное сетевое агентство Sputnik.kz регулярно выпускает подкасты по темам актуальных событий в Казахстане и странах Азии.

Востребованность подкастов особенно выросла в период пандемии. Удаленная работа и онлайн-режим обучения позволили аудитории обращаться к подкастам чаще, чем раньше. Классические подкасты и подкасты СМИ прослушивались не только в дороге, транспорте и во время домашних дел, но и фоном играли в течение рабочего процесса из наушников. В этом и есть основное преимущество данной технологии, информация воспринимается фоном, на первый взгляд, не несет большой смысловой нагрузки. Для современного поколения, которое практически не покупает телевизионные пакеты кабельных каналов, газеты, журналы, и предпочитает получать новости из интернета, подкасты стали настоящей находкой.

Аналитик Э. Петрова отмечает важную тенденцию: «с февраля (2020, прим. автора) многие авторы начали говорить о том, что подкасты — единственное место, где аудитория может избежать информационного шума в виде статистики по заболевшим и новостей об объявлении карантина» [3].

Позднее тема пандемии коронавируса также нашла свое отражение в подкастах: для беседы приглашали вирусологов, иммунологов, психологов, финансистов, чтобы понять, что ждет человечество после пандемии. Стоит отметить, что сервис Яндекс.Музыка, который в 2018 году запустил подкасты, в период пандемии пополнился такими разделами, как: «Больше о вирусе», «Как сохранить свою энергию в стрессовые периоды?», «Изоляция» и т.д. Актуальные подкасты о «коронавирусном периоде» запустила Русская служба ВВС: «Би-би-си.doc «Как коронавирус изменил рынок труда?», «Как коронавирус меняет систему образования?», «Суицид на карантине: как мы пережили 2020 год», «Как коронавирус привел к тотальной слежке за нами?».

Можно сделать вывод, что пандемия COVID-19 оказала существенное влияние на содержание материалов официальных СМИ, традиционных и новых медиа, в том числе и подкастов. Когда подкасты стали частью медиасистемы, то их контент стал напрямую зависеть от текущей новостной повестки.

Итак, подкасты можно условно разделить на две категории: медийные и немедийные.

Немедийные подкасты впервые появились в 2004 году, они имеют широкий спектр жанров и рубрик, бывают как профессиональными, так и любительскими, не всегда привязаны к определенному информационному поводу. Могут представлять собой образовательный, развлекательный контент, аудиоблоги, подборки советов и рекомендаций в абсолютно свободной форме.

Медийными являются подкасты, записанные профессиональными журналистами, в профессиональной студии, часто привязаны не к онлайн-сервисам и хостингам, а к сайту конкретного СМИ; они всегда имеют четкий информационный повод, и для их создания используются инструменты журналистики. Такие подкасты отличаются регулярностью, четкой последовательностью мысли, выверенной структурой, грамотной подачей информации, соблюдением всех правовых норм, присутствием этики журналиста.

Является ли подкаст по своей природе новым медийным жанром или все-таки он остается лишь инструментом, форматом или технологией в журналистике? Если провести аналогию с выпуском новостей, аналитическим интервью, радиоспектаклем или обзором, на смену которым пришел подкаст, то можно однозначно заявить, что подкаст — это новый жанр журналистики, так как он является совокупностью формальных и содержательных характеристик художественного произведения.

Список использованных источников:

1. Распопова С. С. Подкастинг: учебное пособие / С. С. Распопова, Т. А. Саблина. — Москва : Аспект Пресс, 2018. — 112 с.

2. Некрасова В. (2018) Интервью «Подкаст – это просто удобно»//Журнал «Журналист» <https://jrnlst.ru/podcasting>

3. Петрова Э. «Подкасты для медиа. Настоящее и будущее»//Журнал «Журналист» <https://jrnlst.ru/podcasts>

ҚАЗІРГІ АЙМАҚТЫҚ БАҚ-ТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Акниет Пернебаевна ЖАНЫСБАЕВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің аға оқытушысы, PhD
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Аймақтық газеттер тарихына тыңғылықты зерттеу жүргізу барысында ұлттық мәдениеттің арнасын кеңейте түседі. Сондықтан да аймақтық журналистиканың тарихын, қалыптасу, даму кезеңдерін жүйелі түрде зерттеу уақыт талабынан туындап отыр. Қазақстанның барлық аймағы да ежелден әдебиет пен мәдениеттің рухани ошағы. Ұлттық журналистикамыздың дамуы мен қалыптасу жолына көз жіберер болсақ, барлық облыстарда кеңес заманында да, қазір де мерзімді басылымдардың көпшілігі шығып, ұлттық сөз өнерінің майталмандары Б.Кенжебаев, Ә.Нұршайықов, Қ.Мұхаметжанов, Р.Нұрғали, Ф.Оңғарсынова, М.Шаханов, А.Сейдімбек, Қ.Салғараұлы, Ж.Әбдіхалық т.б. журналистік шеберліктерін Қазақстанның аймақтарында шыққан басылымдарда шыңдаған. Мысалы, қазақ журналистикасы тарихындағы тұңғыш зерттеушілердің бірі журналист Б.Кенжебаев, белгілі публицист Ә.Нұршайықов солтүстік өңір басылымдарында қаламының ізі қалған. Сондықтан да аймақтық журналистиканың қазақ журналистикасы тарихында орны ерекше.

Қазақстандағы аймақтық журналистика тарихын ұлт тарихымен бірге қарастырып, бүгінгі күнге дейінгі қалыптасу, даму кезеңдерін ұлттық мүдде тұрғысынан зерттеу бүгінгі күннің талабы. Аймақтық мерзімді баспасөздің қазақ журналистикасындағы өзіндік орны бар, Қазақстанның әлеуметтік, экономикалық, мәдени дамуындағы рөлін және қоғамдық пікір қалыптастырудағы пәрменділігі де жоғары.

Қазақстанның аймақтарындағы аудандық газеттердің тарихы, онда қызмет істеген журналистердің шығармашылық шеберханасы, даралық қолтаңбасы, қазіргі таңдағы ізденістері әлі зерттелмей отыр. Қазақстан аймақтарындағы танымал журналистердің өмірі мен шығармашылық қызметі, әр жылдардағы публицистикалық еңбектеріне сараптама жасалмаған, сонымен қатар облыстық газеттердің тарихы мен қалыптасу жолына зерттеу жүргізу де кезек күттірмейтін өзекті тақырып деп білеміз.

Қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық үдерістердің аймақтардағы баспасөздің дамуына ықпалы зор. Қоғам дамуындағы маңызды мәселелердің, мемлекеттік бағдарламалардың әр өңір журналистикасында көрініс табуына, аймақта атқарылған істердің баспасөз беттерінде жариялануына, көкейкесті проблемалардың көтерілуі мен шешім табуына көңіл бөлу де осы аймақтық баспасөздің үлесіне тиеді.

Қазақстандағы аймақтық журналистика саласында қалыптасқан журналистік шеберлік мектептерін, дәстүр сабақтастығы, қазіргі таңдағы аймақтарда шығатын ақпарат құралдарының жаңашылдық бағыты, ізденістері, мазмұндық, жанрлық, тілдік, стильдік ерекшеліктері, редакцияны басқарудағы маркетинг пен менеджмент әдіс-тәсілдерін жіті зерттеу арқылы көптеген тың деректер ашылатыны сөзсіз.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті - Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстан халқына Жолдауында өңірлердің дамуы – елдің дамуы екендігіне баса мән беріп, жедел әртараптандыруға қол жеткізудегі өңірлік даму реформаларының маңыздылығын айтады [1,8-б]. Елбасы жаңа өңірлік саясат жеке аймақтардың рөлі артып отырғандығын көрсетеді. «Жергілікті экономикалық өсу орталықтары қалыптасуының, ғылыми-материалдық және

техникалық ресурстардың тиімді пайдаланылуының өңірлік ақпараттық инфрақұрылымның дамуымен тығыз байланысты болуы өңірлік баспасөзді зерттеудің маңыздылығын айқындайды [1,11-б].

«Қазіргі заманғы жаңа ақпараттық технология қарыштап өскен жаһандану кезеңінде электронды БАҚ-пен, еліміздегі шетелдік басылымдармен бәсекеге төзіп, нарықта табысты өмір сүріп отырған өңірлік газеттердің даму тенденциясын сараптау аса маңызды»[2,9-б]. Қазақ баспасөзінің дамуына елеулі үлес қосқан өңірлік баспасөздің жан-жақты зерттелуі жалпы ұлттық баспасөз тарихының жаңа беттерін парақтап, өткеніміздің бар-жоғын сараптап, аймақтық журналистиканың даму бағыттарын бүгінгі күннің көзқарасымен зерделеу аса маңызды деп ойлаймыз.

Қазақ баспасөзінің тарихына байланысты кітаптарда өңірлік газеттер тарихы жайлы деректер де баршылық. Х.Бекхожин «Қазақ баспасөзінің даму жолдары» (1860-1930 жылдар)» (1964ж.), «Қазақ баспасөзі тарихының очеркі (1860-1958 жылдар)» (1981ж.) [3] еңбектерінде кейбір өңірлік газеттердің қалыптасу кезеңдеріне тоқталған. Қ.Аллаберген, Ж.Нұсқабайұлы, Ф.Оразайдың «Қазақ журналистикасының тарихы (1970-1995)» (1996ж.) кітабында да осы деректер кездеседі. Т.Қожакеевтің «Жыл құстары» (1991ж.) [5] еңбегінде облыстық газеттердің қалыптасып, даму жолы аз-маз баяндалған. С.Имашевтың «Зарождение коммунистической печати в Казахстане» (1961ж.), «Свет ленинских идей» (1985ж.) [6] кітаптарында өңірлік газеттердің саяси бағыты талданған. Аталмыш ғалымдардың еңбектері кеңестік баспасөздің даму тарихын зерделеген. Заман талабына байланысты бұл ғалымдардың кейбір зерттеулерінде кеңестік газеттер тарихы партия мен Кеңес өкіметінің көзқарасы тұрғысынан қарастырылады. Дегенмен, қазақ баспасөзінің қалыптасу және даму тарихы құнды деректер негізінде, жүйелі түрде сипатталған.

Жекелеген облыстық газеттер ғылыми-зерттеу жұмыстарына өзек болды. 2003 жылы Р.Молдашеваның «Семей баспасөзі: қалыптасу және даму жолдары» [7] атты диссертациялық жұмысында облыстық «Дидар», «Семей таңы» газеттерінің қалыптасу, даму бағыты зерттелген. Сонымен қатар В.Абишеваның 1991-2001 жылдардағы Қарағанды облысындағы газеттердің негізінде жазған кандидаттық диссертациясында өңірлік баспасөздегі публицистік стиль мен журналистің сөйлеу мәдениеті жан-жақты талданған [8].

2008 жылы А.Қасымов филология ғылымдарының кандидаты дәрежесін алу үшін «Шығыс Қазақстан облыстық газетінің қалыптасу, даму кезеңдері (1931-2006 жылдар аралығы)» [9] атты кандидаттық диссертация қорғаған. Зерттеліп отырған аймақ басылымдары 1931-38 жылдары «Жұмысшы» деген атпен Риддер қаласында, 1939 жылдан бері Өскемен қаласында «Социалистік Алтай», «Алтай большевигі», «Коммунизм туы» деген атпен шыққан, 1990 жылдан бері «Дидар» деген атпен шығып келе жатқан Шығыс Қазақстан облыстық газетінің қалыптасу, даму кезеңдеріне арналған. Сонымен қатар бұл ғалым әр кезеңдерде облыс аумағында жарық көрген орыс және қазақ тілдерінде шыққан басылымдарға да шолу жасаған.

2010 жылы зерттеуші Ә.Білдебекова Оңтүстік Қазақстан баспасөзінің қалыптасу, даму тарихына ғылыми және теориялық тұрғыдан талдау жүргізген. Бұл жұмыста Оңтүстік Қазақстан облысындағы баспасөздің бүгінгі танымдық бағыттары мен жаңа мүмкіндіктері айқындалған. Жергілікті басылымдардың іс-тәжірибелері зерттеу нәтижесі ретінде бір жүйеге келтіріліп, болашақтағы басылым сипатына, зерделенетін бағытына ұсыныстар айтылған [10].

2010 жылы ғалым Н.Шыңғысова «Аймақтық басылымдардың қалыптасуы мен дамуы» [11] атты докторлық диссертациясы өңірлік мерзімді баспасөздің қазіргі таңдағы өзекті мәселелерін айқындап, аймақтық БАҚ-тың дамуын кезең-кезеңімен жүйелеп, жанрлық, пішіндік, тілдік және стильдік ерекшеліктерін терең талдаған еңбек.

Жекелеген авторлардың аймақтық мерзімдік басылымдарды зерттеуге арналған еңбектеріне көз жүгіртер болсақ, «Жетісу» газеті жайлы газеттің дамуына елеулі үлес қосқан журналист Ә.Қарағұловтың «Баспасөз және уақыт тынысы. (Жылдар. Адамдар. Оқиғалар)» (1976ж.), Ж.Нұрғожаевтың «Жетісу жылнамасы» (2006ж.), Қ.Меңдіқожинның

құрастыруымен шыққан «Тәжірибе және талап» (1972ж.), Қарағанды облыстық «Орталық Қазақстан» газеті жайлы М.Сембаевтың «Аймақ өмірінің айнасы» (2001ж.), С.Кемелбаевтың редакторлығымен шыққан «Дорога длиною в семьдесят лет» (2001ж.), Б.Қорқытов, Қ.Қуанышбайұлының төрт бөлімнен тұратын «Облыстық Атырау газеті» (2008ж.) атты кітабы, А.Қасымовтың «Тарихи жол» «Жұмысшыдан» «Дидарға» дейін (2006ж.) бірқатар еңбектерде өңірлік газеттердің тарихына, қалыптасу тарихына байланысты маңызды деректер сол кезеңдегі қоғамдық-саяси оқиғалармен байланыстырылып қарастырылған.

2009 жылы Ертістің Павлодар өңіріндегі қазақ баспасөзінің қара шаңырағы облыстық «Сарыарқа самалы» газетіне 90 жыл толуына арнап «Аймақ өмірінің айнасы» [12,35-6]. атты кітап шыққан Бұл кітапта 1929-2009 жылдар аралығындағы газетің тарихы мен тәжірибесі толық қамтылған.

Аталмыш тақырыпты зерттей келе, бірқатар салмақты ғылыми зерттеулер жүргізілгеніне көз жеткізе отырып, 2010 жылдан кейін аймақтық мерзімдік баспасөзді зерттеу тек ғылыми мақалаларда ғана көрініс тауып отырғанына көз жеткіздік. Осы орайда әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің хабаршысы, Журналистика сериясына аталмыш тақырып аясында шыққан мақалаларға да шолу жасадық. 2013-2020 жылдар аралығында барлығы онға жуық ғылыми мақала жарық көрген екен.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті мен С.Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті хабаршыларынан Қазақстандағы аймақтық мерзімдік баспасөзді зерттеу тақырыбына қатысты ғылыми мақалалар жоқтың қасы екенін байқадық. Осы орайда аймақтық мерзімді баспасөздің тарихын, дамуын, бүгінін жаңашыл көзқараспен зерттеу қажет. Аймақтарда бірнеше газет-журналдар жұмыс істейді. Бұлардың әрқайсысының қалыптасу, даму тарихы аймақтың рухани-мәдени өмірімен біте қайнасып жатыр. Сөйте тұра, осы уақытқа дейін облыстық газеттердің мерейтойларына байланысты шыққан шағын материалдар болмаса, облыстардағы журналистиканың толыққанды тарихы мен тәжірибесі әлі де терең зерттелмей келеді. Бұл мәселе жайында: «Аймақтық баспасөз саяси күрестің құралы ретінде қала бермек: ол халықтың және зиялы қауымның ақпараттың әсері мен өзара ықпалдастықтың жаңа әдістерін іске асырады. Үкімет пен халықтың арасында саяси диалогтың жүруіне бұқаралық ақпарат құралдары, оның ішінде, аймақтық БАҚ жауапты»[13,8-6],- деген пікір ғалым Қ.Аллабергenniң пікірі орынды.

Қазақстанның қазіргі бұқаралық ақпарат құралдары жүйесінің негізгі буындарының бірі – өңірлік баспасөздің өзекті мәселелеріне тоқталғанда зерттеуді қажет ететін тың мәселелер баршылық. «Қазіргі таңдағы өңірлік баспасөздің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың алғышарттарына жарияланымдардың сапасын арттыру, әлеуметтік-экономикалық тиімділігін, қоғамдық пікірге ықпал ету әдістерін жетілдіру, инновация және интерактивтілікті атауға болады» [14,6-6]. Сондықтан да аймақтық баспасөзді жан-жақты зерттеу бүгінгі таңда аса өзекті болып отыр.

«Тәуелсіздік алған жылдардан бері Қазақстанда жарыққа шығып, дамып келе жатқан өңірлік баспасөз, оның ішінде облыстық, аудандық, қалалық газеттердің нақты санына, таралымына, жеке-жеке айдарларына, оқырмандарының қызығушылық танытатын тақырып аясына, өңірлік газеттерді дамытудың тетіктеріне терең зерттеулер жүргізілмей отырғаны мәлім» [15,312-6]. Оқырмандардың сұранысын зерттеу, ақпараттың сенімділігі, редакциядағы медиажоспарды сауатты жасау, тақырыптың әралуандығы, мәселенің терең талданып, сарапталуы да дамудың, бәсекеге қабілетті болудың алғышарттары. «Газет – халықтың көзі, құлағы һәм тілі», -деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай газеттер тың зерттелсе сөзі түзелер, газеттің сөзі түзелсе халықтың ойы, көзқарасы түзелер, мемлекетіміз тек биік белестерден көрінер деген үлкен үміт артамыз.

Тәуелсіздік пен егемендік алған сәттен бастап Қазақстанда бұқаралық ақпарат құралдары саласында түбегейлі қайта жаңғыру басталды. Бұл ретте азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын заңнамалық қамтамасыз етуге ерекше назар аударылды. Ең алдымен, бұл дамыған және ұйымдық жағынан мықты және тәуелсіз БАҚ-тың болуы демократиялық

қоғамның негізгі белгілерінің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғанға дейінгі БАҚ жұмысының дамуын бірнеше кезеңге бөліп қарауға болады.

Бірінші кезең - 1992 жылға дейінгі уақыт, бұқаралық ақпарат құралдары нарығында кеңес заманынан бізге мұра ретінде қалған мемлекеттік монополия. Осылайша нарықта 10 телерадиокомпания және 21 баспасөз болды.

Екінші кезең - 1992-1996 жылдары Қазақстанның тәуелсіз БАҚ қалыптасуы кезеңі болып табылды, ол жекеменшік компаниялар санының күрт өсуімен, мемлекеттік бұқаралық ақпарат құралдары санының азаюымен сипатталады.

Үшінші кезең - 1997 жылдан басталады, бұқаралық ақпарат құралдарын ырықтандыру, медиа нарықта сапалық және сандық өзгерістер енуімен сипатталады. Біріншіден, мемлекеттік бұқаралық ақпарат құралдары мен осы нарықта жұмыс істейтін өндірістік кәсіпорындарды (полиграфиялық компанияларды, киностудияларды және т. б.) жекешелендіру басталды. Екіншіден, БАҚ-ты тікелей қаржыландырудан бүкіл қоғам үшін әлеуметтік маңызы бар тақырыптарды анықтауға мемлекеттік ақпаратқа тапсырыс беру үрдісіне көшті. Бұл ретте мемлекеттік тапсырыс шеңберінде конкурстық негізде кез келген БАҚ қаржыландыру алуы мүмкін деп болжалды. Үшіншіден, республикада жарнама нарығының өсуі басталды, атап айтқанда, жарнама, дамыған елдерде БАҚ нарығы өсуінің негізгі қозғаушы күші болып табылады.

Төртінші кезең - ХХІ ғасырдың бірінші онжылдығының аяғында басталды, қазақстандық медиа-нарықтың сапалы серпіліс кезеңі деп атауға болады. Интернеттің Қазақстан азаматтарының күнделікті өміріне жаппай кіруі БАҚ-ты ақпараттандыру бойынша өзінің дәстүрлі функцияларынан тікелей тұтынушымен коммуникация жағына қарай көңіл аударуға мүмкіндік туды [16,21-б]. Яғни қазіргі уақытта біз бұқаралық ақпарат құралдарымен ғана емес, бұқаралық коммуникация құралдарымен де тығыз байланыстамыз. Бұл ретте БАҚ функциясы ғана емес, коммуникация мен ақпаратты қабылдау арналары да өзгерді. Қазіргі таңда Қазақстан аумағында 2972 бұқаралық ақпарат құралдары жұмыс істейді екен.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қасымов А.Қ. Шығыс Қазақстан облыстық газетінің қалыптасуы, даму кезеңдері (1931-2006жж.) // филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Алматы, 2008.
2. Бельдибекова А. Оңтүстік Қазақстан баспасөзінің даму проблемалары // филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Алматы, 2010.
3. Рыгина Л.С. Производство гендерного дискурса в поле региональной журналистики. – М.: 2006. -22-б.
4. Халтанова С.С. Роль региональных СМИ в политической жизни России. М: 2009.
5. Карпова Е.В. Специфика функционирования региональных сетевых СМИ на современном этапе. М.: 2013. -56-б
6. Бадмаева Л.В. Региональные СМИ и аудитория: особенности функционирования в период трансформации российского общества. М.: 2014.-29-б.
7. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: Пер. с англ. Под научн. ред. О.И. Шкаратана. М.: ГУ-ВШЭ, 2000.
8. Шыңғысова Н. Өңірлік мерзімді баспасөздің менеджменті және маркетингі. – Алматы: 2015.
9. Философиялық энциклопедиялық сөздік. - М.: Советская энциклопедия, 1983
10. Давыдов А.Г. Типологический анализ газеты // Методы исследования журналистики. Ростов н/Д: Изд-во Ростовского университета, 1984.
11. Корнилов Е.А., Акопов А.И. Типология в современной науке о печати // Методы исследования журналистики. Ростов н/Д: Изд-во Ростовского университета, 1984; Акопов А.И. Методика типологического исследования периодических изданий. Иркутск, 1985. - С. 36.
12. Корконосенко С.Г. Основы журналистики: Учебник для студентов вузов - 2-е изд., переб. и доп. - М.: Аспект Пресс, 2006. - С.94 - 114.

13. Шкондин М.В. Типология периодической печати. Аспект Пресс, М.: 2009.
14. Корконосенко С.Г. Основы журналистики. М.: Аспект Пресс, 2001.
15. Типология журналистики. Вопросы методологии и истории / под ред. Е.А. Корнилова. Ростов н/Д: Изд-во Ростовского университета, 1989.
16. Шамақайұлы Қ. Журналист шеберлігінің негіздері. – Қарағанды, 2002. –16 б.

ЖУРНАЛИСТИКА МАМАНДЫҒЫНЫҢ ҚОҒАМДАҒЫ ОРНЫ

Г.Ж. УТЕГЕНОВА,

ф.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан

Н.Ш. БАЗАРБЕКОВА, С.С. БАЙМЕНОВА,

аға оқытушы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан

Кез келген адамда арман болары анық. Сондықтан да мектеп бітіруші түлек бала кезден болашағында кім болатынын армандайды. Жас түлекке болашақ мамандықты таңдау қиынға соғады. Адамзат баласы өмірде екі нәрсені таңдағанда қателікке бой алдырмауы қажет: бірі – өмірлік серік болар жар таңдағанда, екіншісі – өміріне көрік болар мамандық таңдағанда. Адам өз өмірінде ең бастысы мамандық таңдаудан жаңылмауы қажет. Әркімнің өзіне етене жақын, жанына жағымды мамандық таңдау сәті – асқақтаған арманының ең бірінші баспалдағы. Мамандығынды таңдаған сәтте сол кәсіптің білгірі болуы шарт. Журналистер әрбір естіген, байқаған нәрсесін көзбен көріп, соны жазбаса тағат таппай ой түйсігінен өткізіп, халық арасында болып жатқан көкейкесті мәселелер мен болған оқиғаларға бейжай қарай алмайтын мамандық иесі. Журналист мамандығы басқа мамандықтарға қарағанда шоқтығы биік тұрады. Журналистің басты мақсаттарының бірі – халық пен үкімет арасындағы қарым-қатынасты сақтап қалу. Бұл мамандық адам бойындағы бүкіл өнерін, қабілетін, жақсы қасиеттерін ашуға көмектеседі. Негізінен бұл – аса қауіпті мамандықтың бірі болып табылады. Сондықтан да осы мамандық аса батылдықты талап етеді.

Журналист – халық пен билікті байланыстыратын көпір дейді. Жалпы айтқанда, журналист адам мен өнерді дәнекерлеуші. Журналистика – күш, ашық пікір, шынайы мінез, тұңғыш ой, талғампаз көзқарас. Журналистика термині француз тіліндегі journal сөзінен шыққан.

Ахмет Байтұрсынұлы: «Газет–халықтың көзі, құлағы һәм тілі» деген. Журналистика – еткен еңбекпен, төгілмен термен келетін, көп ізденіс пен терең білімді қажет ететін сала. Бұл қоғамның қай кезеңінде болса да өз құндылығын жоғалтпайтын мамандық. Себебі, айнала қоршаған ортада болып жатқан оқиғалардан хабар алмай, «сен тимесең мен тима бадырақ көз» болып өмір сүру мүмкін емес. Сондықтан журналистика мамандығы үнемі ізденісте болуды, заман талабына сай жаңарып, жасарып отыруды қажет етеді. Қоғамдағы құбылыстарды зерттеп-зерделеу жолында өзіңнің күшің мен уақытыңды аямайтын дәрежеге жеткенде, өзіңнің шын талантыңмен оқырманды баурап алатын шабытың шыңдалғанда ғана жақсы журналист бола аласың. Қаламың мен қағазың арқылы қорғансызға пана болып, әділеттік тапқанда, біреуге үміт ұялатқан сәтте осы мамандықтың қыр-сырын біліп, сезінуге болады. Журналистика мамандығын әр адам әрқалай түсінеді. Журналистика – жыл сайынғы баспасөз жаңалықтарын жазумен шектелмейді. Осыған дейін халық өз қажеттіліктерін газеттер, ради, толық емес телеарналар арқылы қанағаттандырды. Қазіргі жаһандану дәуірінде, қарыштап дамыған өркениетті, ғаламтор желісімен, жерсеріктіктің тың жүйелері арқылы таратылатын, көрсетілетін ақпараттар, озық технологиялар арқылы барлық адамзат баласы үшін қызмет ете бастады. Бұл біз көріп отырған, білетін және жүзеге асыратын

ғаламтор саласы. Болашақта бізді одан да озық, жаңа жобалар күтіп тұр. Журналистика саласы білімнің көптігімен қатар, бізден жаңа ақпараттық технологияларды толық игеруді талап етеді.

Халықтың, оқырмандардың, жалпы жұртшылықтың ойынан шығу үшін жазылған туындының қоғамдағы маңызды мәселелер тақырыбы қандай болуы керек? Жазғанның барлығы дерлік жақсы журналист бола бермейді және бұл мамандыққа тән өзіндік қиындықтары туралы түсінеді. Заманауи қазақ журналистеріне тән басты қасиеттер туралы ғалым Н.Омашев «...Ең әуелі алдындағы ақ қағазға, қаламға адалдық керек: қарақан басының қамынан гөрі ел мүддесі, халық тағдыры, Отанның бүгінгі мен келешегі қашанда бірінші тұруы басты талап» [1], - дейді. Журналист болу үшін ой жүйріктігі мен тапқырлық жеткіліксіз. Журналист жетістікке жету үшін білім, өмірлік тәжірибе, талант қажет. Журналист еңбегінің барлығы оқырмандар назарына ұсынылып, бір арнаға біріктіріледі, оқылады.

Заман талабына сәйкес азаматтық журналистика, жаңа медиа бағыттар қарқын алуда. Бүгінгі қоғамдағы бұқаралық ақпарат құралдарының басты парызы бұқараның санасын билеу, оларға уақыт кезеңдерінің міндеттерін жан-жақты түсіндіру, жас ұрпақты тәрбиелеу т.б. толып жатқан сан-саладағы көкейкесті міндеттерді бойларына сіңіру болуға тиісті. Сонымен қатар ғаламтор жүйесін де әлем бұқаралық ақпарат құралы деп тануда. Оған себеп, оқырмандар бұқаралық ақпарат құралдарына қарағанда ғаламтормен көбірек оқиды. Осы сан-саладағы көкейкесті мәселелерді қоғамға жеткізуде бұқаралық коммуникация құралдарының ішінде болжам бойынша жетекші орынға ие болатын – ғаламтор. Қазіргі кездегі блогерлердің жазған дүниелері бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған мақалалардан кем емес.

Журналистика қоғамда болып жатқан жағдайлармен, адами қасиеттермен, кез келген нәрсеге түсіністікпен қараумен тығыз байланысты. Журналист сөзін өзінің іс-әрекетімен, адами қасиеттермен, мінез-құлқымен басқаларға үлгі боларлықтай тұлға болуы тиіс деп түсінемін.

Журналистер қоғамда болып жатқан қандай да болмасын оқиғаларды бұқаралық ақпарат құралдарына жариялап, халыққа жеткізіп отыратын дәнекер. Заман талабына сәйкес интернет-журналистика ақпарат алмасудың маңызды құралдарының бірі. Интернет-журналистиканың пайдалы да, зиянды да аспектілерін қолданған жөн. Міржақып Дулатов айтқандай, «Қай елдің баспасөзі мықты болса, сол елдің болашағы зор» екені айдан анық [2]. Журналист қоғамдағы келелі мәселелерді көтеру арқылы елдің көз алдында бақылауда болады, сынға да ең көп ұшырайтын мамандық иесі. Журналист қоғамның әлеуметтік, мәдени, саяси дамуы үшін өз үлесін қосуы қажет. Журналистика – өмір айнасы. Ол өмірді сипаттап қана қоймай, онда болып жатқан іс-әрекеттер жөнінде ой тастайды, қоғамға жол сілтейді, бағыт-бағдар алуына көмек етеді. Осылайша журналистика маңызды қоғамдық-саяси рөл атқарып, жұртшылыққа әлеуметтік белсенділік туғызып, шындықты ашып береді. Журналистика – халықтық болып саналады. Өйткені, журналистика – халықтың қамын ойлайтын, соның қажетін қарастыратын сала. Қандай мәселені көтермесін журналистика соның бәрін халықтық тұрғыда қозғауға, халықтың сөзін сөйлеуге күш салады. Әрқашан халықтың жағында болып, халықтық позиция ұстайды. Журналистік қызмет халықтың керегіне жауап беріп, әлеуметтік дамудың жолдарын жариялап отырады. Журналист бұл салада қоғамдық-саяси қызмет жасаудың өнерін игере біліп, әлеуметтік процестерге өз еңбегімен белсене араласады. Қазақ журналистикасы, ең алдымен, халықтың білімі мен талғамын арттыруға қызмет етуі керек. Әр салада өзінің кәсіби маманы болғаны дұрыс. Ол сапалы өнім шығарады, сонда ғана бәсекеге қабілеттілік артады.

Журналист ұсынған ақпарат әділ болып, адам мен қоғам үшін бейтарап қызмет етсе ғана, біз алға қойған мақсаттарға қол жеткізе аламыз. Білікті журналист болу үшін әрдайым білімімізді жетілдіріп, заманауи дүниелерге жіті көңіл бөлу, оларды оқып-үйрену арқылы жете аламыз, тек дәлдікпен, бояусыз, халыққа жаңалықты шындыққа жеткізе аламыз. Ол

үшін біз әрқашан қырағылық, мұқияттылық, ұқыптылық, жылдамдық қағидаларынан бастауымыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ журналистикасы: Қазақ баспасөзі. 1-том. (Жоба жетекшісі және жалпы редакциясын басқарған Н.Омашев) – Алматы: «Таймас» баспа үйі. 2008. – 352б.
2. XVIII «Жас тілшілер» форумының материалдары. 28-29 сәуір, 2017 жыл./жауапты ред. ф.ғ.к., Курманбаева А. -Алматы: Қазақ университеті, 2018. -115 б.

МЕДИАБІЛІМ БЕРУДІҢ МӘДЕНИ ТЕОРИЯСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Анар Изтаевна МАЙЛЫБАЕВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 1 курс докторанты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Медиабілім берудің маңыздылығы оның теорияларының тиімділігімен айқындалатыны анық. Ұлыбританиядағы заманауи медиабілім берудің негізінде, британдық сарапшылар Д.Букингем, К.Базалгейт және Э.Харт негізін салған медиабілім берудің мәдени теориясы жатыр. Бұл тәсілдің теориялық негізін Бирмингем ғылыми мектебінің БАҚ-тың «мәдениеттанулық» теориясы (Ч. Холл және т.б.) және М.Бубердің медиа мәдениеттің «диалогтық концепциясы» құрайды. Осы парадигма негізінде БАҚ аудитория мен қоғамдағы өзгерістер арасындағы интерактивті өзара әрекеттесу мүмкіндігін береді, өйткені аудитория БАҚ ақпаратын белсенді түрде қабылдайды, оны өз бетінше талдайды және бағалайды, қабылданған медиамәтіндерге жеке мағына береді. Демек, осы тұжырымдама контекстіндегі медиабілім берудің мақсаты - студенттерге медиа-контентті қабылдау арқылы білімін қалай байыта алатынын түсінуге көмектесу болып табылады. Тәжірибеде, бұл медиабілім берудің «негізгі концепцияларына» негізделген медиамәтіндерді талдауда айқындалады.

Медиабілім берудің мәдени теориясына сәйкес, БАҚ-тағы медиа мәтіндерді түсіндірудің орнына аудиторияға ұсынады. Демек, аудиторияны бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалына оңай түсетін пассивті бұқара деп қарау мүлдем орынсыз. Британдық сарапшы Э.Харт БАҚ мәтіні мен аудитория арасындағы тығыз байланыс туралы мынадай қорытындыға келді: мәтіндердің мазмұнын жүзеге асыру үшін аудитория қажет екендігі; оның үстіне, ғалымның пікірінше «мағына мәтіннің өзінде емес, оны оқылуында жатыр», - деп дәлелдеді.

Медиабілім берудің мәдени теориясын жақтаушылардың ізбасарлары ақпарат тұтынушының жеке басына баса назар аударып, балалар мен жастардың медиа мәдениетін дамытуда оның БАҚ саласындағы білімі мен тәжірибесіне сүйене бастады. Бұл жерде бұқаралық ақпарат құралдарының мүддесінің үстемдігі емес, аудиторияның қалауы бірінші орынға шығады; көпшіліктің назарын өзіне аударуға тырысатын телерадиокомпаниялар арасында салауатты медиа бәсекелестікті қалыптастыруға айтарлықтай әсер етеді және өздерінің тұрақты көрермендерінің шеңберін кеңейтеді.

Медиабілім беру проблемалары бойынша көптеген мақалалар мен кітаптардың авторы, атақты британдық медиа-сарапшы Дэвид Букингем (медиабілім берудің «мәдени теориясы» контекстінде) медиа-тәжірибені дамытуға үлкен үлес қосты. Медиабілім беру саласындағы әлемді мойындатқан көшбасшылардың бірі.

1987 жылы Д.Букингем «Медиабілім берудің теориясы мен практикасы» атты мақаласында медиа-тәжірибе балалар мен жастардың «өз ойын еркін жеткізу формасына» айналуы тиіс деп жазып, «жеке тұлға мен топтардың шығармашылығын дамытудағы медиа -

технологиялар ұсынатын потенциал» негізіне сүйенеді, және осы тұрғыда медиабілім беру тәжірибесі «жергілікті саясат пен БАҚ-тың өзін демократияландыруға ықпал ететін элеуметтік даму құралына» айналады деген еді [1,63-б].

Сонымен қатар, Д.Букингем медиабілім беру тәжірибесіне қатысты бірқатар өзекті мәселелерді көтерді: бағалау мәселелері, медиабілім берудің оқу жоспарындағы пәндермен интеграциясы, медиабілім беру сабақтарындағы теория мен практиканың байланысы және т.б.

Д.Букингем мектептегі медиабілім берудің шектен тыс теориялануына қарсы болды. Яғни, Л. Мастерманның медиа-мәтіндерді «сыни оқу» әдісі туралы пікіріне сүйенсек: «Сыни талдауға ерекше екпін беру қауіпке толы, өйткені ол бұқаралық ақпарат құралдарының басым түрлерін талдауға («деконструкциялауға») бағытталған, сонымен бірге ол балаларды өзіндік позициясын дамытуға және зерттеуге ынталандыра алмайды» [1,66-б],- деп жеткізді. Д.Букингемнің үлкен еңбегі де сол, ол алғаш рет мұғалімдердің назарын аудиторияға аударуға тырысты: «практикалық жұмыста аудиторияның сезімі өте маңызды, бірақ соған қарамастан, жиі елене бермейді» [1,67-б].

М.Бубердің дүниетанымдық «диалог» теориясы британдық педагогтардың БАҚ пен аудитория арасындағы өзара әрекеттесу сипатын түсінуінде белгілі бір із қалдырды: «мағына мәтіндерге тән нәрсе ретінде емес, мәтін мен оқырманның өзара әрекетінің нәтижесі мәтінге тән нәрсе ретінде қарастырылады» [2,10-б]. Оның үстіне, «БАҚ билігі» медиа өндірістің меншігі емес, медиа мәтіндердің авторлары, мәтіндер мен аудиторияның арасындағы тұрақсыз және қарама-қайшылықты қарым-қатынас ретінде қарастырылды» [3, 30 б.]. Демек, медиа-білім берудің басты назары БАҚ аудиториясына бағытталған, ал медиа-өндіріс «билеуші тап емес, дербес институт ретінде, оның күші өте күмәнді және аудиторияның мақұлдауына түбегейлі тәуелді» [2,10-б].

Сонымен бірге, мектеп аудиториясына қатысты Д.Букингем: «Медиабілім берудің басқа пәндік салалардан айырмашылығы, медиабілім беру студенттердің өз білімдерінің тереңдігін көрсете алатын сала: олар қазірдің өзінде белгілі бір деңгейде «сарапшылар» болып табылады. Бұрын медиабілім беруде студенттердің тәжірибесі еленбеді, олардың бойындағы білім мен тәжірибені жай ғана қабілетсіздік пен бос тәжірибеге жатқызды» [2,216-б]. Сондықтан медиабілім берудің негізгі мақсаты жалған, идеологияланған «білімді шынайы және «объективті» білімге ауыстыру болды. Д.Букингем бұл тәсілді түбегейлі қате деп санайды. Д.Букингем бұқаралық ақпарат құралдарын оқытудағы директивалық ұстанымды жоққа шығара отырып, медиабілім берудің жаңа мақсатын негіздеді - «балаларды медиамәтіндерді жай ғана «оқуға», түсінуге, немесе медиамәтіндерді «жазуға» үйретіп қана қоймай, оларды медиа-мәтіндерді оқу және жазу процестеріне жүйелі түрде ой жүгіртуге, оқырман ретінде және медиамәтіндерді жазу қызметін түсіну мен талдауға үйретуге бағыттау» [2, 219-б],- деп санады.

Букингем медиабілім берудің мәдени теориясына бағытталған тәжірибелік сабақтардағы жұмыстың негізгі әдістері мен түрлерінің ішінен мыналарды бөліп көрсетті: БАҚ мәтінін терең және мазмұнды талдау (мысалы, теледидардағы жарнама), сұрақтар блогы негізіндегі пікірталас, кадрлық талдау, медиамәтіннің тақырыбы бойынша кестені толтыру (конспект), берілген сюжеттік-рөлдік жағдайды ескере отырып, медиамәтін құру (мысалы, ерлерге арналған шаш күтімі құралдарын жарнамалауға арналған екі минуттық бейнеролик жасау). Бұл ретте Д.Букингем «медиамәтінді талдау жұмысы практикалық жұмыстан маңызды» [3, 23-б],- деп ерекше назар аударады.

Мультимедиа мен сандық технологиялар, интернет және т.б. кең таралуы медиабілім берудегі практикалық және аналитикалық жұмыс ұйымдастыру үшін жаңа интерактивті мүмкіндіктерге жол ашқанын айта келе, Д.Букингем бұл үрдісте тек артықшылықтарды ғана емес, сонымен қатар кемшіліктерді де көреді: «жаңа цифрлық технологиялар медиабілім беру саласына тигізер пайдасымен қатар, төндіретін қауіпі де бар. Жақсы жағы, қазіргі таңда жаңа технологиялардың арқасында сабақта практикалық жұмысты нәтижелі орындауға болады. Бейнені тез арада толығымен компьютерде өңдеуге мүмкіндік бар. Осы орайда, бұл

көптеген концептуалды мәселелерді (мысалы, суретті манипуляциялау) практикалық және түсінікті түрде зерттеуге болатынын білдіреді. Екінші жағынан, технологияның бұл түрі медиаөнімді құру процесін даралауы мүмкін»[2,10-б], яғни адамды қоғамнан оқшаулау, оны «мультимедиялық ақпараттық ұяшығында» қамап тастау. Сондықтан Д.Букингем студенттердің медиамәтіндерді талқылауын, оларды кең әлеуметтік-мәдени контекске қосылуын, шынайы өмірден алшақтамай, оған белсенді араласуын жақтайды.

Британдық медиапедагогикадағы танымал сарапшылардың тағы бірі К.Басалгеттің пайымдауынша, медиабілім беру қазіргі таңда жауабы жоқ көптеген қосымша сұрақтарды тудырады деп есептейді. Оларға: Медиабілім беру дербес пән болып табылады ма, әлде оны оқыту тәсілі ретінде тақырыптық және педагогикалық контексте кеңірек қарау керек пе? Бұл мектеп бағдарламасына қалай әсер етеді? Оның негізгі принциптері қандай? [4,199-б].

Шешілмеген мәселелердің көптігіне қарамастан, К.Басалгет медиабілім берудің мәнін біржақты түсінеді: медиабілім беру – «БАҚ-тан қорғаныс емес, бұл адамдарды БАҚ ықпалына қарсы тұруға үйрету тәсілі емес. Бұл БАҚ мүмкіншілігі мен одан не күтуге болатынын түсінуге үйрету тәсілі, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарын дұрыс пайдалануды үйрету құралы болып табылады. Басқаша айтқанда, бұл балаларды немесе адамдарды жалпылама мағынада көрермен ретінде үйрету ғана емес, сонымен қатар, бейне және фотосуреттер сияқты ақпарат құралдарын пайдалана отырып, олардың қол жеткізе алатын жаңа мүмкіндіктерді меңгеру немесе, мәселен, жастардың жергілікті радионың, тіпті ұлттық теледидардың жұмысына араласуының қолжетімділігі туралы айтуға болады.[5,230-б].

Британдық педагогикада медиабілім берудің мәні мен мақсаттарын түсінудің әртүрлі тәсілдерінің болуы және медиабілім беру мен оқу бағдарламасының басқа құрамдас бөліктерінің арасында өзіндік демаркациялық сызықты сызуға мүмкіндік беретін медиабілім берудің нақты тұжырымдалған негізгі принциптерінің жоқтығына байланысты К.Басалгет бастаған Британ кино институтының жұмыс тобы медиабілім берудің 6 «негізгі тұжырымдамаларын» әзірледі:

1. Ақпаратты кім және не үшін жеткізеді? - БАҚ агенттіктері;
2. Ақпарат мәтіннің қандай түріне жатады? - БАҚ санаттарына;
3. Бұл мәтін қалай жасалған? - медиа технологиялар арқылы;
4. Бұл мәтіннің мағынасын қайдан білеміз? - БАҚ тілі;
5. Бұл мәтінді кім тұтынады және одан қандай мағына туады? - БАҚ аудиториясы;
6. Бұл мәтін өз тақырыбын қалай көрсетеді? - БАҚ өкілдері арқылы [6,8-б].

Бұл медиабілім берудің «негізгі ұғымдары» британдық және әлемдік медиабілім беруде басты позицияны иеленді және қазіргі заманғы білім беру практиктері тарапынан қолдау тапты. «Ал британдық медиабілім беру мектебінде бірегей мақұлданған идея болмаса да, ол Еуропадағы ғана емес, сонымен бірге әлемдегі ең ықпалды мектептердің бірі болып қала береді» [7, 68 б.].

К.Басалгет жоғарыда аталған «негізгі ұғымдарға» негізделген медиабілімді оқытудың қарапайым әдісін баспасөзден алынған мәреге жеткен спортшы әйелдердің фотосуретімен келтірді. Осыған сәйкес, К.Басалгет осы нақты мысалға қатысты жалпы «негізгі ұғымдарды» былайша көрсетеді:

1. Бұл суретті кім және не үшін түсірген? (Агенттік);
2. Бұл қандай фото: отбасылық сурет, кітапқа иллюстрация немесе газет немесе фоторепортаж, «кәсіби» фотосурет пе? (Санат);
3. Бұл фотосурет қалай жасалды? (Технология);
4. Бұл фотосуреттің мәнін түсінуге маған не көмектеседі: оның композициясының ерекшеліктері, кескіннің айқындығы, контраст және т.б.? (Тіл);
5. Бұл фото кімге арналған? (Аудитория);
6. Бұл фотода, ондағы спортшы қыздар туралы не айтылған? (Өкілдік) [4, 202-203-б].

Қойылған сұрақтар негізінде, осы фотосуретті талдай отырып, студенттер шамамен келесідей қорытындылар жасай алады:

1. Баспасөзде әдеттегідей композицияның жанында фотосуреттің авторы мен атауы көрсетіледі; және осы фотосуретте көрсетілген газет мақаласының кескіні олардың газеттен екенін білуге көмектеседі. The Guardian.

2. Бұл фотоны газеттегі спорт жаңалықтары бетінде «фото хроника» деп жіктеуге болады.

3. Бұл телефото объективімен түсірілген ақ-қара фотосурет.

4. Фотосуреттің тілі тақырыппен тығыз байланысты («Жеңіс шеруі»), ол жарыстың көшбасшыларын анық көрсетеді. Атау болмаған жағдайда, композициялық ерекшеліктер бәйге жеңімпаздарын ерекше атап өтеді.

5. Фотосурет «Guardian» газетінің спорт жаңалықтарына қызығатын оқырмандарына арналғаны анық.

6. Бұл сюжеттің негізгі идеясын әртүрлі түсіндіруге болады: кейбір оқырмандар үшін бұл мықты да табысты спортшылардың сенімді және жігерлі бейнесі болса, әйел табиғатының дәстүрлі көзқарасы тұрғысынан, бірқатар аудиторияға оғаш нәрсе болуы мүмкін. [4,203-б].

Медиабілім берудің мәдени теориясының тағы бір белгілі өкілі – Эндрю Харт (1948-2002) медиабілім берудің мәдени теориясының белсенді қолдаушысы болды. Э.Харт Медиабілім беру жөніндегі Дүниежүзілік Кеңес (World Council for Media Education) жетекшілерінің бірі, «EuroMedia» жобасының зерттеу бағдарламасының жетекшісі болды.

Э.Харт медиабілім беру мәселелеріне арналған әйгілі монографиясында – «Бұқаралық ақпарат құралдарын түсіну» (1991) медиабілім берудің маңызды мәселелерін қарастырды: қазіргі мектеп бағдарламасындағы медиа білім берудің орны туралы; медиабілім берудегі теория мен тәжірибенің арақатынасы; бағалау критерийлері; БАҚ аудиториясын зерттеу; медиабілім беруді дамыту перспективалары.

Э.Харт бұқаралық ақпарат құралдары саласы бойынша білімі бар адам медиабілім берудің бес негізгі принциптерін біледі деп санады:

1. БАҚ әлемді жай ғана бейнелеп немесе көшіріп, қайталау емес; медиамәтіндерді таңдау, талдау, жазу және хабарламаларды өңдеу мен қайта өңдеудің күрделі процесінде жүзеге асады;

2. Аудитория пассивті және бірегей көзқараста емес, медиа мәтіндерге әсері белсенді және тұрақсыз;

3. БАҚ-тағы медиа мәтіндердің мазмұнын тек өндірушілер мен редакторлар, үкімет, жарнама берушілер мен медиамагнат қана емес, аудитория да анықтайды;

4. БАҚ көптеген әртүрлі формаларды, технологияларды, тілдерді және әсерлерді қамтиды [5, 8-б].

Оның үстіне, Э.Харт «медиа сауаттылық бұқаралық ақпарат құралдарының хабарламаларына әсерін ғана білдірмейді. Сонымен қатар, олардың жұмысының нәтижесін, жеке тәжірибеден ерекшелігін және ақпараттардың бір-бірінен қалай ерекшеленетінін түсінуді білдіреді. Бұл медиа хабарламалардың стильдерін зерттеу, сондай-ақ, қажет болған жағдайда, оларды пайдалану мүмкіндігін білдіреді» [5, 9-б].

Жалпы мәдени көзқарасты, сыни ойлауды және аудиторияның медиа мәтіндерге қатысты тәуелсіз пайымдауларын дамытуға баса назар аударатын мәдени теория Ұлыбританияда әсіресе танымал. Оның сипатты белгілері зерттелетін медиамәдениет ауқымының кеңеюі, әртүрлі әлеуметтік-мәдени факторларды ескере отырып, медиамәтіндерді талдау мен түсіндіруге бағытталған терең және жүйелі (көп функционалды) көзқарас болып табылады. Демек, бұл тұжырымдама аясындағы медиабілім берудің басты міндеті – баланың ой-өрісін кеңейту, оны БАҚ-тың алуан-түрлі жанрларымен, медиамәдениет туындыларымен таныстыру, өзін-өзі дамыту мақсатында медиа-шығармашылық қабілетін дамыту және баланың өз қабілеті мен ойын еркін көрсетуі мен жеткізуі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Buckingham, D. (1987). Theory and Practice in Media Education. In: Alvarado, M. and Boyod-Barrett, O. (Eds.). Media Education: An Introduction. London: BFI Publishing, pp. 63-68.
2. Buckingham, D. (Eds.). (1990). Watching Media Learning: Making Sense of Media Education. London, New York, Philadelphia: The Falmer Press, 234 p.
3. Buckingham, D. (1991). Teaching about the Media. In: Lusted, D. (Ed.). The Media Studies Book: A Guide for Teachers. London and New York: Routledge, pp. 12-35.
4. Bazalgette, C. (1992). Key Aspects of Media Education. In: Alvarado, M. and Boyod-Barrett, O. (Eds.). Media Education: An Introduction. London: BFI Publishing, pp. 198-205.
5. Hart, A. (1991). Understanding the Media: A Practical Guide. London and New York: Routledge, 268 p.
6. Bazalgette, C. (Ed.). (1989). Primary Media Education: a Curriculum Statement. London: BFI.
7. Федоров А.В. Медиаобразование в Соединённом Королевстве и Ирландии // Медиаобразование. 2006. № 4. С. 61-91.

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕРДЕГІ ЭПИСТОЛЯРЛЫҚ ЖАНР ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: SMS ЖАНРЫ

Акерке БЕРДЕНБЕКҚЫЗЫ,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті «Журналистика» мамандығының
2 курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Бүгінгі «ақпарат» ғасырында қоғамдық өмірде әлеуметтік желілердің маңызы зор. Әлеуметтік желілердің негізгі функцияларының бірі – ақпарат алмасу болғандықтан, күнделікті хат-хабар алысуды да осы қатарға жатқызуға толық негіз бар. Зерттеу жұмысымызда SMS-хабарламаларды тек ақпарат беру құралы ретінде ғана емес, эпистолярлық жанрдың «заманауи» түрі ретінде қарастырамыз. Бұл тақырып бүгінгі таңда өте өзекті, себебі:

- Дәстүрлі (қағаздағы) хат алмасу сиреп бара жатыр;
- Ұялы телефон пайдаланушылардың саны күннен-күнге артып келеді;
- Эпистолярлық жанр адами қарым-қатынас нысаны ретінде, адамдарды байланыстырады, өзара түсінісуге көмектеседі.

Ашық дереккөздерде эпистолярлық жанр (грек. Epistole – хат, жолдау) – мазмұны оқырманға хат алмасу түрінде ұсынылатын әдеби шығарманың жанры: хаттар, ашық хаттар, жеделхаттар және т.б. Ал Ожеговтың түсіндірме сөздігінде: «Эпистолярлық – жеке хат-хабарларға, хаттарға қатысты» деп беріледі [1].

Хат жанрының бүгінгі күйі қандай? Өкінішке қарай, электрондық пошталар мен қысқартылған мәтіндік хабарламалар дәуірінде тіпті хат жазудың қарапайым өнері де ұмытылып барады. Адамдар іс жүзінде қағаз хаттарын жазуды тоқтатты. Жаңа байланыс құралдарының арқасында дәстүрлі поштадан басқа телефакс, факс-модем, электрондық пошта, ұялы телефон арқылы хабар алмасу мүмкін бола бастаса. Қазіргі уақытта жастар ұялы телефон арқылы SMS-хабарламалар жіберуді ғана емес, сонымен қатар бұл қызметті әлеуметтік желілерде, атап айтқанда Инстаграм, Вконтакте, Одноклассники, Skype, WhatsApp Messenger, Facebook Messenger және т. б. сайттар арқылы пайдаланады.

XXI ғасырда желі қолданушылар SMS-хабарламаларын кең түрде қолдана бастады. «SMS» (эс-эм-эс) сөзі тіпті әдеби тілге еніп, жалпыға ортақ ұғымға да айналып үлгерді.

SMS (Short Message Service) – ұялы телефонды пайдалана отырып, мәтіндік хабарламаларды жіберуге және қабылдауға мүмкіндік беретін қысқа хабарламаларды жіберу қызметі, қысқартудың, идеограмманың және т. б. мағынасын беру үшін пайдаланатын қысқа (160 белгіден аспайтын) мәтіндік хабарлама. SMS-тің даму тарихы өте қызық. SMS – 1980 жылдардың соңында қазіргі заманғы ұялы телефондардың негізін қалаушы GSM (Ғаламдық

ұялы байланыс жүйесі) деп аталатын сандық технологиямен жұмыс барысында жасалды. Қысқа хабарламаларды жіберу жүйесі алғаш рет 1992 жылы желтоқсанда Ұлыбританияда Vodafone компаниясының GSM желісіндегі жеке компьютерден ұялы телефонға мәтін жіберу үшін сыналды. Компания инженері Нейл Пэпуорс әріптестеріне телефонынан әлемдегі алғашқы SMS-хабарлама жіберді, онда Рождество мерекесімен қысқа құттықтаулар болған. Ұялы телефонмен, мессенджерлердегі «чаттар» арқылы сөйлесу тілі жуырда ғана пайда болды десек, қателесеміз. Өткен ғасырдың соңында телефон біртіндеп менеджерлер мен кәсіпқойлардың байланыс тәсілінен жаппай қолданылатын құрылғыға айналды. Бүгінде SMS қызметін ұялы байланыс абоненттерінің 80%-дан астамы пайдаланады. Ал дүниежүзі бойынша жіберілетін хабарламалар саны жылына жүздеген миллиардқа жетіп, қарқынды түрде өсіп келеді [2].

SMS-те нормативтік тыныс белгілері көбінесе эмодзилер арқылы беріледі. Модус мағынасын беретін графикалық белгішелер. Бұл сөз – ағылшын тілінен «smile» (күлімсіреу) – пернетақтаның көмекші әріптік емес таңбалары арқылы жасалған белгішелерді білдіреді. Эмотикондар, эмограммалар (smile – күлімсіреу) – кейбір эмоцияларды білдіретін тыныс белгілерінен, әріптер мен сандардан тұратын белгішелер. Олар желідегі хаттарда, форумдарда, чаттарда және т.б. қарым-қатынаста кеңінен қолданылады. Бүгінде мәтіндік эмотикондар ауысып, ал олардың орнын (адамның түр-түсін, заттарды, белгілерді) бейнелейтін графикалық суреттер басып та үлгерді.

SMS – эпистолярлық жанр ретінде мынадай белгілерімен сипатталады:

- SMS-те диалогтік сөйлеу белгілері бар, бірақ бұл сөйлеу неғұрлым қысқа да нұсқа, өйткені SMS мөлшері шектеулі;
- SMS-ті «іскерлік» және «жеке» деп бөлуге болады.
- SMS-те тұрақты мәтін құрамы жоқ, бірақ SMS-тегі тіліміз хат алмасу саласына сәйкес келеді;
- кез келген SMS-те алушы мен жіберуші көрсетіледі;
- SMS жазу кезінде біз адресатты ескере отырып, сөйлеу этикетін сақтаймыз [3].

Сонымен, SMS-ті заманауи эпистолярлық жанр деп санауға болады, бірақ SMS-тің бірқатар өзіндік белгілері бар. Ең алдымен кемшіліктерін атап айтсақ:

- SMS-сленг;
- сөздерді қысқартып жазу;
- автордың көңіл-күйін көрсететін ерекше түрде жасалған эмотикондар;
- грамматика мен тыныс белгілерінің ережелері әрдайым сақталмайды [4].

SMS жанрының артықшылықтары да жоқ емес. Мәселен:

- SMS қызметі телефонмен сөйлесуден қарағанда тиімді, уақытты аз алады;
- кез келген жерде, кез келген жағдайда SMS жазу тиімді;
- SMS – байланыс функциясы бұзылған адамдар үшін ыңғайлы байланыс әдісі;
- SMS арқылы сіз конкурста немесе сауалнамада дауыс бере аласыз, маршруттарға, кино сессияларына, ауа-райына, жаңалықтарға және т. б. қатысты ақпарат ала аласыз[5].

Осылайша, аталған ерекшеліктерге сүйене отырып, SMS-хабарламалар қазіргі заманғы эпистолярлық жанрдың заманауи форматы, жаңа түрі деп айтуға толық негіз бар. Алайда ақпараттылық пен нақтылық – тілдің сарқылуына, қарым-қатынас мәдениетінің бұзылуына, күнделікті сөздік қорымыздан көптеген сөздер мен ұғымдардың жойылуына әкелетінін ұмытпау керек.

Сонымен қатар «эмодзи» графикалық белгілері тілдің жойылуына әкеледі, өйткені олар сөз бен әрекетті, адамның көңіл күйін алмастыратын – «графикалық қимылдар». Эмодзилерді шектен тыс көп қолдану – хабарламалардың емлесін мүлдем еркін сипатқа өзгертіп жібереді. Желі қолданушылары түрлі эмоциясын, қандай да бір оқиғаға байланысты «реакциясын» сөз арқылы емес, бір ғана эмодзи арқылы білдіретін жағдайға жеттік. Әлеуметтік желілердің ерекшелігі сол, хат-хабар алысу барынша оңтайландырылған.

SMS-тің оң не теріс әсері туралы біржақты шешім шығару қиын. Бірақ жаңа қарым-қатынас тілінің болу фактісін, оның форматының заманмен бірге өзгеріп, жаңарып отыратынын түсіну қажет. Заман бір орында тұрмайды, эпистолярлық жанр да жаңа деңгейге көтеріледі. SMS тілі одан әрі дамиды деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <http://ru.wikipedia.org/wiki/sms>
2. Вишневский Я.Л. Триптих: одиночество в сети. - СПб.: Издательская Группа «Азбука-классика», 2009. - 512 с.
3. Будагов Р.А. Человек и его язык. – М., 1974.
4. Ваш телефон. Руководство пользователя. М., 2005
5. Кулич М.А., «От письма к SMS-сообщению», 2009.

ОТРАЖЕНИЕ ПОНЯТИЯ ПАССИОНАРНОСТИ В ПУБЛИЦИСТИКЕ АЛАШ

Абылайхан Ермаханович ОРАЗАЛИЕВ,

Магистрант 1-курса Международная журналистика Евразийского национального университета им.Л.Н.Гумилева
Нур-Султан, Казахстан

Никакие изменения не происходят без участия в них особых, сверхэнергичных, неординарных людей. Импульс и энергия, исходящая от них меняет окружающую реальность и людей. Такому феномену впервые дал определение Лев Николаевич Гумилев. «Пассионарность, – писал Гумилёв, – это непреодолимое внутреннее стремление к деятельности, направленной на осуществление какой-либо цели. Цель эта представляется пассионарной особи ценнее даже собственной жизни, а тем более жизни соплеменников и современников». Личности такого типа на уровне интуиции понимают и знают, что их предназначение в свершении дел, которые изменят ход истории, которые преобразят нынешний порядок вещей.

Изучая прошлое казахского народа, невольно удивляешься той стойкости духа и характера, которые проявлял этот народ на протяжении всей своей истории. Превозмогая боль и лишения, кровью и потом борясь за свободу, казахи показали, что это народ, ценящий свободу и стремящийся к изменениям. Но нужно помнить, что именно отдельные личности, в ком имеется страсть «passion», пробуждает толпу, общество к действиям, изменениям. Как показывает история, не мало обладателей пассионарности рождались на земле казахов. Такие люди как Керей и Жанибек, Касым хан, Абылай хан, Алихан Бокейханов, Бауржан Момышулы и другие были обладателями иного мировосприятия, готовые жертвовать своей жизнью ради идеи.

Национальные интересы казахского народа в достижении независимости лидеры алашской интеллигенции определили пути достижения общей цели. Это вызвало движение Алаш, объединившее в освободительной борьбе лучших мыслителей и пассионарных личностей казахского народа. Поэтому без сомнения можно назвать фигуры движения Алаша пассионарными личностями казахского народа.

Основной целью движения Алаш было создание системы государственного управления, ориентация на национальную идентичность при выборе пути развития страны, прекращение массового переселения крестьян из внутренних регионов России на земли Казахстана, модернизация казахстанского общества на основе лучших мировых практик [1].

Пассионарные личности – причина появления духа нации. Деятели Алаша активно участвовали в жизни казахского общества, вели многовекторную политическую

деятельность – создавали печатные и информационные СМИ, издавали газеты и журналы, распространяли идеи свободы [2].

В творчестве движения Алаш одними из главных тем были интересы нации, национальный патриотизм, общечеловеческие ценности, благополучие народа, воспитание подрастающего поколения, проблема равноправия женщин. В этих произведениях, основанных на добродетели и нравственности, на первый план выдвигались гуманистический идеал и гуманистическое мышление [3].

В данной статье я хотел бы рассмотреть период истории, когда на казахской земле впервые начался процесс зарождения газет и журналов в качестве отпора невежественности населения и колониальным намерениям российской империи.

Роль движения Алаш в формировании национального сознания казахов, в повышении политической грамотности населения была фундаментальной. Орудием на пути сражения с колониальными амбициями имперской России, на пути искоренения безграмотности среди населения алашовцы выбрали прессу. Как говорил один из основоположников газеты «Қазақ» Міржақып Дулатов: «Қай жұрттың баспасөзі мықты болса, сол жұрттың өзі де күшті». Так как именно благодаря прессе можно было разбудить умы людей и указать путь, через который можно было преобразить тогдашнее общество и сохранить нацию.

Журнал «Айкап», газеты «Бірлік туы», «Сары-Арка», «Ақ жол», «Қазақ» были оплотом просветительской деятельности, на которых публиковались пропагандистские и актуальные содержательные материалы. Выход в свет этих газет и журналов означал зарождение нового вектора борьбы против внутренних и внешних врагов. В то же время каждый, кто был причастен к этим и другим газетам и журналам рисковал своей жизнью. Так как они имели национально-освободительные идеи и выражали тотальное несогласие с политикой тогдашней империи. Несмотря на не равные силы, Алашевцы проявили волю и отвагу реализуя свои планы.

Говоря о пассионарности Алашевцев, невозможно обойти стороной их произведения, в которых отразились идеи пробуждения нации, идеи обретения независимости, идеи самоотверженности. «Оян қазақ» Миржакыпа Дулатова, «Маса» Ахмета Байтурсынова, «Мен жастарға сенемін» Магжана Жумабаева, произведения Султанмахмута Торайгырова и другие труды Алашординцев пронизаны духом пассионарности и самоотверженности.

«Көзінді аш, оян қазақ, көтер басты,

Өткізбей қараңғыда бекер жасты.

Жер кетті, дін нашарлап, хал арам боп,

Қарағым, енді жату жарамас-ты» [4],- этот отрывок из «Оян, қазақ» побуждает читателя к действию и восстать против невежества, избавиться от старых стереотипов и стремиться к новым знаниям, новым идеям, которые преобразят казахский народ и создадут светлое будущее.

«Қырағы қия жазбас, сұңқарым-ай!

Қажымас қашық жолға, тұлпарым-ай!

Үйілген өлексені өрге сүйреп,

Шығармақ қыр басына, іңкәрім-ай! [5]»,- эти строки Ахмета Байтурсынова были адресованы вождю Алашорды Алихану Бокейханову. Восхищаясь жертвенности, упорством, патриотизмом Бокейханова, автор заложил смысл всей деятельности алашординцев в эти строки, описав тернистую дорогу и лишения на пути пробуждения народа, пребывающего в глубоком сне.

«Ызындап, ұшқан мынау біздің маса,

Сап-сары, аяқтары ұзын маса.

Өзіңе біткен түсі өзгерілмес,

Дегенмен, қара яки қызыл маса.

Үстінде ұйықтағанның айнала ұшып,

Қаққы жеп қанаттары бұзылғанша.

Ұйқысын аз да болса бөлмес пе екен,

Қоймастан құлағына ызындаса? [5]».

В данном стихотворении Ахмета Байтурсынова, комар - это олицетворение бодрости, состояние движения, рывок и поиск. Он служит для того, чтобы летать вокруг спящего, пробудить общество от пассивного, ленивого, спящего состояния. Эту просветительскую мысль поэт развивает и в других своих произведениях.

Главный вклад интеллигенции Алаша, – это неоценимая работа в культурной сфере, в том числе и в литературном направлении. Большой творческий вклад представителей движения Алаш в развитие национальной культуры включал литературу, письменную и устную речь, национальную педагогику, психологию, историю, этнографию, публицистику, прессу, перевод, медицину, биологию, естествознание, сельское хозяйство, математику, и пути цивилизованного развития.

Как говорил вождь Алашординцев Алихан Бокейханов, «Служение нации – это не знание, а характер», то с твердой уверенностью можно сказать что каждый алашовец, который внес лепту в свой народ, в будущее своего народа, имел неугасимое пламя свободы и непоколебимую волю. Зная, что их ждет заключение, каторга, смерть, они не переставали вести войну против внешних и внутренних врагов. Ведь это были люди иной конституции, иного устройства, словно герои греческих мифов, не отступавшие от своей цели и готовые отдать жизни ради народа.

В целом, отражение пассионарности движения Алаш заключалась в следующем: Несмотря на малочисленность, но обладая пассионарной силой, мудрые сыновья Алаша сумели объединить народ. Огромную роль в этом сыграли именно публицистика и пресса, пронизанная духом патриотизма, пассионарности и свободы.

Список использованных источников:

1. Пассионарная мощьность движения Алаш | Qazaquni.kz / новости Казахстана / сайт Қазақ үні.
2. Наследие Алаша и независимость Казахстана-Астана Акшамы (astana-akshamy.kz).
3. Важнейшая роль алашской интеллигенции в духовном развитии нации - история - (bilim-all.kz).
4. Міржакып Дулатов. Оян, қазақ! (abai.kz)
5. Ахмет Байтұрсыновтың 10 өлеңі (<https://bilimdiler.kz>).

ОСВЕЩЕНИЕ ВОПРОСОВ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА В ОТЕЧЕСТВЕННЫХ СМИ

Арман Сабитович АБДРАХМАНОВ,

Магистрант 1-курса Международная журналистика Евразийского национального
университета им.Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан

Проблемы образовательной политики всегда были в центре внимания научной общественности. В настоящее время в Республике Казахстан широко обсуждаются вопросы, касающиеся статуса педагога, вопросов обновления содержания среднего образования, введение трехязычия, содержания учебников и многие другие вопросы. Глава государства на заседании Национального совета общественного доверия 27 мая 2020 г. дал поручение ужесточить требования к вузам, выдающим псевдодипломы, а также в Послании народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий» подчеркнул необходимость о закрытия учебных заведений, занимающихся «печатанием» дипломов.

Одним из ключевых инструментов мониторинга и контроля за качество высшего образования являются независимые рейтинговые агентства. Оценка качества

предоставляемых образовательных услуг – один из важнейших вопросов высшего образования как с точки зрения политики в этой области, так и методологии проведения. Это связано с ростом конкуренции среди высших учебных заведений на внутригосударственном и международном уровне, а также с диверсификацией образования, что привело к возникновению широкого спектра образовательных программ и дополнительных курсов. При составлении рейтинга необходимо четко представлять, для кого он предназначен. Как правило, основными потребителями рейтингов являются сами университеты, абитуриенты, а также студенты, желающие перевестись в другой вуз. При этом университеты нуждаются в подробной информации, в то время как для абитуриентов достаточно простых, доступных сведений. В конечном итоге чаще всего именно ориентация на поступающих в университеты определяет концепцию рейтинга, показатели и способ представления результатов.

Казахстанское высшее образование использует ранжирование вузов как элемент системы обеспечения и оценки качества образования. Начиная с 2006 года Национальный аккредитационный центр проводит ранжирование высших учебных заведений страны, однако до последнего времени рейтинговые агентства при ранжировании использовали только данные, полученные от университетов и студентов, тем самым данные были не всегда точными. Более того, рейтинговые агентства не предоставляли возможности обратной связи и получения информации для последующего улучшения качества своих образовательных программ, ведь в конечном итоге целью данных рейтингов является улучшение качества высшего образования. Именно таким рейтингом стал рейтинг НПП «Атамекен», который с 2018 года совместно с МОН РК проводит рейтинг образовательных программ университетов РК.

Целью проекта является определение лучших образовательных программ по специальностям, а также их актуализация с учетом требований работодателей. Результаты исследования показали существенный разрыв между содержанием образования большинства вузов и потребностями рынка труда.

Составление рейтингов порождает развитие конкуренции и дифференциации между вузами, что может способствовать улучшению качества образования в них. Кроме того, высокие показатели вуза способствуют повышению престижа в глазах абитуриентов и работодателей.

Итоги данного рейтинга были отражены во многих печатных изданиях, новостных порталах и других СМИ. Отличие данного рейтинга от остальных - это отражение карьерных успехов выпускников вузов, тем самым на выходе будущий абитуриент может представить, какие именно карьерные успехи ждут студента вуза.

Однако не все представители СМИ положительно отреагировали на итоги рейтинга НПП «Атамекен», а также подвергли критике установленную методологию рейтинга образовательных программ. Так к примеру 21 мая 2020 года вышла статья Т. Балыкбаева (ректор Казахского национального педагогического университета имени Абая, профессор) - «Рейтинг НПП «Атамекен» образовательных программ вузов РК: проблемы оценивания», в которой он приводит свои аргументы против такого рейтинга, особенно сравнивая с итогами мировых рейтингов. Как пишет в своей статье Т.Балыкбаев: *Наши университеты активно участвуют в этих рейтингах и добились определенных успехов. Например, в рейтинге QS WUR 2020 года 10 Казахстанских университетов входят в 1000 лучших университетов мира и лучшими являются Казахский национальный университет имени Аль-Фараби (КазНУ, 207 место), Евразийский национальный университет имени Л.Гумилева (ЕНУ, 418), Южно-Казахстанский государственный университет имени М.Ауезова (491) и Казахский национальный университет имени Абая (561 место). Еще в одном рейтинге, а именно, в THE WUR 2020 года только два университета Казахстана вошли в рейтинг, это - КазНУ и ЕНУ и занимают они места 1000 и далее. То есть это и есть ведущие университеты Казахстана, достижения которых подтверждены мировыми рейтингами. Теперь, если вернуться к рейтингу «Атамекен», то получим совершенно иную картину.*

Но, к сожалению, автор статьи забывает, что данный рейтинг в первую очередь нацелен на ранжирование образовательных программ, а не на ранжирование вузов, что в целом кардинально отличается от общемировых рейтинговых агентств. Далее следует аргументация по части методики рейтинга, что в целом является закономерным явлением, так как на успешную карьеру будущего выпускника университет может повлиять только косвенным путем. Однако нельзя сказать, что критика в адрес рейтинга образовательных программ, проводимая НПП «Атамекен» встречается повсеместно, большинство СМИ освещают результаты данного рейтинга, более того, на результаты данного рейтинга ссылался сам глава государства Токаев К.К. в своих заявлениях. Также стоит добавить, что большинство пользователей социальных сетей демонстрируют свое согласие с результатами рейтинга.

Отметим, что по заявлению представителей рейтинга ежегодно методология рейтинга образовательных программ обновляется, каждый новый критерий тщательно и анализируется совместно с представителями университетов, бизнес-сообщества и социологами, является ли это результатами общей работы СМИ при освещении проблем высшего образования и ответом на критику в адрес результатов, вопрос остается открытым.

Проблемы освоения грантов на получения высшего образования как никогда стоят остро, одной из такой проблемы были подняты в эфире новостей телеканала Инфорбюро 23 декабря 2019 года. Однако существует ряд проблем, которые касаются не только студентов, которые получили образование в рамках образовательного гранта, но и отраслевых министерств, которые заявляет завышенное количество грантов для обучения необходимых специалистов. Наблюдается низкий процент работы по специальности выпускников образовательного и аграрного направлений. Исходя из этого, можно сделать вывод о нецеленаправленном использовании образовательных грантов. Например, выпускники, получившие образование в рамках государственного образовательного заказа по аграрному направлению, ситуация следующая: только 4,5% от общего числа выпускников (47 выпускников из 1045), получивших образование по данному направлению в рамках гос. заказа, работают по специальности. Для сравнения по медицинскому направлению 83% выпускников, обучившихся по гранту, работают по специальности. Таким образом, 95,5% (998) грантов и 1,4 млрд тг использованы не по назначению.

Список использованных источников:

1 Рейтинг казахстанских вузов в контексте мировых тенденций оценки качества образования <https://articlekz.com/article/13639>

2 Рейтинги вузов: исследования «Атамекен» по трудоустройству выпускников <https://bilimdinews.kz/?p=101795>

3 Рейтинг НПП «Атамекен» образовательных программ вузов РК: проблемы оценивания <https://clck.ru/ZBszW>

3 Выпускники вузов должны отработать гранты или вернуть деньги государству. Как это работает? <https://clck.ru/ZBt4T>

БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ – БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ РУХАНИ ТӘРБИЕШІСІ

Жұпар Темиржанқызы ДУЙСЕКОВА,

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті «Журналистика» мамандығының магистранты, Қостанай, Қазақстан

Амангелді Мейрамұлы ШУРЕНТАЕВ,

PhD докторы, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті журналистика және коммуникациялық менеджмент кафедрасының меңгерушісі, Қостанай, Қазақстан

Бүгінгі таңда балалар мен жасөспірімдер бұқаралық ақпарат құралы қандай? Кейбірі үшін - бұл мазмұны бойынша мағынасыз, тек ойын сауықтық негізде құралған бағдарламалар болып көрінуі мүмкін. Шындығында солай. Себебі, көп жағдайда жастар басылымдары болсын немесе мамандандырылған кабельдік арнадағы ойын-сауықтық бағдарлама болсын, қандай да бір білім беру, тәрбиелеуші құрал қызметін атқармайды. Алайда, БАҚ-тағы бұл аудитория сегменті белсенді дамып келеді. Сондықтан, БАҚ өкілдері нарықтың күшейіп, ал бәсекелестіктің артуын түсіне отырып, жас көрермендерді қызықтырудың өзге тәсілдерін іздестіруде. Балалар бұқаралық ақпарат құралдарының негізгі міндеттерінің бірі - жас ұрпақты тәрбиелеу, олардың қоғамға белсенді түрде араластыру. Сондықтан, бұқаралық ақпарат құралдарының мазмұны жіті бақылауда болуы қажет. Өйткені, сапалы өнім бүкіл ұрпақтың тәрбиесіне, көзқарасының қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Бұдан бөлек балалар баспасөз құралының жалпыға ортақ функциялары туралы ұмытуға болмайды:

- идеологиялық;
- әлеуметтік;
- ұйымдастырушылық;
- мәдени;
- білім беру;
- жарнамалық.

Қазіргі жастарға қандай да бір медиа құралдарын таңдауда шектеу жоқ. Сондықтан, бүгінгі қоғамның өткір мәселесі телевизиялық зорлық-зомбылық. Барлық медиа, тіпті мультфильмдерде зорлық-зомбылық көріністері бар. «Телевизиялық зорлық-зомбылық» термині ғылыми лексиконда бұрыннан қолданылады, бұл психологиялық тұрғыда агрессияның туындауына әкеліп соқтырды. Цифрлық медиа орта жасөспірім үшін ыңғайлы. Өйткені, жастар оған тез әрі оңай бейімделеді. Бүгінде интернет жасөспірімдердің табиғи ортасына айналғандай. Себебі, олар алатын ақпарат та, жаңалық та соның ішінде. Қазіргі жас көрермен үшін материалдың көрнекілігі емес, мазмұны маңызды. Мәселен, видеоблогерлердің еш боямасыз, шынайы контенті аудиторияның қызығушылығын жаулауда. Осылайша, жасөспірімдерді тәрбиелеп, бүкіл әлемге деген көзқарастарын қалыптастыратын жүйе пайда болады. Мемлекет бұл тәжірибені пайдалана отырып, білім берумен қатар патриоттық интернет-ресурстарды құруға қауқарсыз. Болған күннің өзінде жас көрермендер аудиториясының назарын өзіне қарата алмауда. Өйткені ол тек ақпаратты дайындаумен ғана шектелмейді. Ұсынылып отырған өнім қызық әрі көрермен назарын жаулап алатындай дәрежеде болуы қажет. Ал блогерлер мен мобильді журналистерде бұл жүйе жақсы қалыптасқан. Себебі, олар жас көрермендермен бір толқында [1, 64-6].

«Жасөспірімдердің онлайн-медиясын» анықтауға не жатады? Сұрақ күрделі, себебі интернет кез-келген қолжетімді ақпаратты кедергісіз алуға мүмкіндік береді. Жас көрермендер қызығатын контенттің ауқымы өте кең. Салыстырмалы түрде, жасөспірімдер сұранысының ауқымы мәдени және ғылыми танымдық медиа өнімге зәру. Сол себепті олардың таным көкжиегі тек блогерлер ұсынатын өніммен шектеліп қалған.

БАҚ-тың жастар аудиториясына ықпал етудің екі сипатын атап көрсетуге болады. Себебі, БАҚ жастарға оң да, теріс да әсер ете алады. Бұл әсердің сипатын БАҚ мысалында көрейік. Жағымды әсері: БАҚ жастарды барлық болып жатқан оқиғалардан хабардар етеді; бұқаралық ақпарат құралдары халықтың саяси мәдениетін арттырады; билік пен халықты өзара хабардар ету үшін қызмет етеді; БАҚ қызметі өткен, болып жатқан және алдағы уақытта болатын әлеуметтік өзгерістер жөнінде тәжірибелі түсініктерге негізделе отырып, қоғамдағы өзгерістерге нақты көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік береді. Себебі, төртінші билік – бұқаралық ақпарат билігінің құдыреті күшті, оны ешкім ешнәрсемен теңестіре алмайтынына дау жоқ. Қазіргі күні әлем жедел қарқынмен өзгеру үстінде. Соған сай ақпараттық технологиялар түрлі бағыттар бойынша жан-жақты дамып жатыр. Сол себепті аудиторияға қызықты контент, оқырманға тартымды портал қалыптастыру – бүгінгі заман талабы. Қазір қазақтілді сайттардың өз бағыты қалыптасып келеді. Осы жайт көңілге қуаныш ұялатады. Бүгінде нақты дерегі бар қысқа да нұсқа ақпарат құнды. Қазіргі БАҚ тікелей интернетпен байланысты. Әрине, жастар телеарнасы, басылымдар, радио болғанымен, онлайн-БАҚ-тың аудиториясы ауқымды. Соның ішінде ең танымал байланыс арнасы - интернет-теледидар. Қазіргі таңда YouTube арнасында кең ауқымда ақпарат таратып, әртүрлі деректерге сәйкес, көрерменді жедел өніммен қамтамасыз ететін 30 мыңнан аса түрлі интернет арналары бар. Желілік журналистиканың негізгі артықшылықтарының бірі - сынға, пікірлерге және көрермендер тарапынан түсетін ұсыныстарға қатысты икемділік: комментарий қалдыруға, материалды басқа көрермендермен талқылауға және өнімді «likes» және «dysLike» жүйесі арқылы бағалауға болады. Ең бастысы, шығарушылар аудиторияның пікірін тыңдайды, қорытынды жасайды және олардың материалдарын аудиторияның талғамына және қалауына қарай реттейді. Көп жағдайларда, ауқымы тұрғысынан желілік журналистика қарапайым бұқаралық ақпарат құралдарынан әлдеқайда жоғары.

Телевизия – арнайы техникалық құралдар арқылы бейнелік ақпарат таратудың шығармашылық жүйесі, бұқаралық ақпарат құралының маңызды түрі. Телеарна - жастар мен қоғамды байланыстырушы бір фактор. Алдымен, жастарға арналған хабарлардың қалыптасуының бастапқы кезеңіне көз жүгіртіп көрелік. «Студияның алғашқы балалар мен жастарға арналған хабарына Ж.Смақов, М.Барманқұлов, Р.Қалкенова көп еңбек сіңірді» - деп жазды С.Масғұтов. Пайдалануға берілуге тиіс Алматы, Қарағанды, Өскемен студиялар құрылыстарының дер кезінде бітпеуі алғашқы телехабарлардың сапасына кері әсерін тигізді. Арнайы жабдықталған студияның болмауы салдарынан хабарлар қуықтай диктор бөлмесінде жасалды. Алғашында жастар редакциясында жазушы, сазгер, суретшілердің шығармалары сирек көрсетілсе, балалар редакциясында бөбектерге арналған қазақ әндері жетіспеді. Хабардың негізгі кейіпкері адамдар болса сандар мен техникалық терминдерден көрінбей, екінші жоспарға жылжып қалған. Басым бөлігі сөз бен қысқа суреттерден тұратын бағдарламаларда сол кезеңнің көкейтесті мәселелері сирек көтерілді. Көп сөзділік, дерек, оқиғаны тек шолуға пайдалану, жеделдіктің болмауы, жиырма минут бойғы «Садық атаның бос әңгімелері» көрерменді жалықтырып-ақ жіберді. «Құрдастар», «Ровесники», «Шұғыла», «Радуга» бірлестіктері құрылғаннан кейін, олар өзара шығармашылық тұрғыдан бәсекеге түсті, бұл хабарлардың сапасын арттыруға, редакция қызметкерлерінің үнемі ізденіп отыруына, бірлесіп ойлануына жағдай туғызды [2,14-б]. Тұрақты кейіпкерлері мен қызықты қойылымдар арқылы көрермендермен тығыз байланыс орнатып, танымдық, білімдік сипатымен баурап алған «Ойлан, тап!», «Бәрін білгім келеді», «Жұлдызша», «Жауқазын», «Біздің глобус», «Өнер көзі халықта», «Спорт мектебі», «Айтыс – асыл қазына» топтама хабарлары жастарға атамекеннің әсемдігін танытып, қастерлі ұлттық өнердің түрлерін кең насихаттады, жастарды еңбекке, ұлттық мұраны бағалай білуге үйрету ұлттық қолөнер негізінде жетілдірілді.

1970-80 жылдары Қазақ теледидары жастар бағдарламасының шығармашылық тұрғыдан қанат жайып, жарқырап көрінгендігі, әр түрлі телетәсілдерді оңды пайдаланып, хабардың мазмұны мен берілуі, суреттердің көрінісі, кинотаспалардың сапасы, хабардың музыкамен көркемделуі жиналған мол тәжірибесімен ұштасып, телекөрермендерді елең

еткізген, тың бағдарламаларды телеэкранға шығаруға мүмкіндік берді. Ұлттық бояуы қанық, әдет-ғұрып, салт-санамызбен астасып, жарастық тапқан «Алтыбақан» арқылы бүгінде халқымыздың әдебиеті мен мәдениетінің мақтанышы болған ақын, жазушылар, өнер тарландары кеңінен танылды [3,48-б].

С.Масфұтов жастар редакциясының қалыптасу кезіндегі кейбір бағдарламалардың бағытын атап өтеді. Профессор М.Барманқұлов баспасөз, радио, теледидар жанрларын салыстыра зерттеп, олардың өзара әсерін айтады. Қазақ теледидары мен радиосының нақты тәжірибесін талдай отырып, біршама хабарларға тоқталады. Алайда ойын-сауықтық сипаты басым «Алтыбақанды» конкурстық бағдарламалар қатарына жатқызған. Қ.Тұрсынов «Қазақ теледидарындағы дәстүр мен жаңашылдық» тақырыбын қозғай отырып, «Кұрдастар», «Алтыбақан», «Көкпар», «Арай», «Атамекен», «Мың да бір рахмет» топтамаларына тоқталады. Дегенмен бұл бағдарламалар тыңғылықты зерттеу нысанына айналмаған. Зерттеуші Қ.Аманбаев қазақ теледидарының қалыптасуы мен дамуын еңбегіне арқау етіп, жастарға арналған хабарлардың теледидар бағдарламасында маңызды орын алатындығын айтады. Жоғарыда атап өткен зерттеулер қазақ теледидары жастар телехабарларының бағытын келесідей бөліп қарастырған:

1. Ақпараттық – публицистік бағдарламалар;
2. Танымдық, ағартушылық (әр түрлі жастағы балаларға арналған танымдық бағдарламалар);
3. Оқу бағдарламалары;
4. Мәдени-ағарту (театр, музыка, өнер);
5. Көркем хабарлар;
6. Халық шығармашылығы (халықтық қолөнер т.б.);
7. Көңіл көтеру бағдарламалары.

Жастардың өміріне арналған еліміздегі тұңғыш телеарна тәулік бойы Орталық Азия, Еуропа, Қытай, Ресей және Қазақстан аумағына тарайды. Телеарнаның контенті өзіндік өндірістегі ас үйі, сән және сұлулықтан бастап шытырман, тылсым оқиғаларға, спортқа, телехикаялар мен әлемдік кинематографияның хиттеріне, әлеуметтік реалии мен отбасылық қарым-қатынас, бақыт, бала тәрбиелеу және денсаулық туралы ток-шауларға толы танымдық, білімдік, публицистикалық және ойын-сауықтық бағдарламалардан тұрады [4,28-б]. Бағдарламаларда тек жастардың мәселелері, мүмкіндіктері мен өзін-өзі танытуы қарастырылады. Бүгінде жастар бағдарламаларының саны көп болғанмен, сапасына көп мән берілмей жатады. Өткенімізді саралап, тура сондай қарқын, ықыласпен, ізденіспен хабарлар жасалса, жастар бағдаламалары ендігі өзінің ұмтылған биігінен көрінер еді.

Қазіргі балалар мен жасөспірімдер аудиториясы манипуляцияға тез беріледі. Бұл бұқаралық ақпарат құралдарының функционалдық деңгейінде өзгерістерге және жас ұрпақ арасында жана мәдени құндылықтардың пайда болуына әкелді. [4,178-181-б]. Жастар бұқаралық ақпарат құралдарының аясы олардың белгілі бір мақсатты аудиториясына бағытталған. Бұл топтың құрамында балалар, жасөспірімдер, жастар, ересек жастар бар. Тақырыптық бағытпен қатар, жастар бұқаралық ақпарат құралдары құрылымдық жағынан ерекшеленеді.

Қазіргі жасөспірімдер бұқаралық ақпарат құралдарынан, бұқаралық мәдениет өнімдерінен және олардың өмірлік тәжірибесінен әлем бейнесін көре алады. Қорытындылай келе, жас тұтынушыға бағытталған заманауи БАҚ-тар әлеуетті мақсатты аудиторияны тарту үшін көбірек көңіл көтеру функциясын басшылыққа алатындығын атап өткен жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Барманқұлов М. Телевизия: бизнес әлде билік? - Алматы, «Қазақ университеті», 2007. 195 б.
2. Тұрсын Қ. Көгілдір экран құпиясы. - Алматы, 1993.163 б.
3. Қазыналы Қызылорда. Тәуелсіздікпен құрдас телеарна. Қызылорда, 2011.

САРА СӘТБАЙҚЫЗЫ ПУБЛИЦИСТИКАСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛ ТЕНДІГІ

Шынар Дауренбекқызы СЕЙДИГАЗИМОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті журналистика және саясаттану
факультетінің докторанты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Сәуле Есенбекқызы ТАПАНОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті журналистика және саясаттану
факультетінің профессоры, ф.ғ.д.
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жиырмасыншы жылдардағы баспасөзге зер салып карағанда қоғамдық-саяси жағдайға байланысты оның тақырыптық аясын айқын байқауға болады. Бұл заңды да еді. Өйткені қоғамда болған кез-келген түбегейлі өзгеріс ондағы салт-сананы, көзқарастарды да өзгертіп жаңаша құруды талап етеді. Ал, мұның өзі, басқаша айтқанда, мәдени революция жасау деген сөз. Мәдени революция Қазан төңкерісінен кейін социализм құрылысының құрамдас бөлігі, қоғамдық рухани өмірдің түбегейлі өзгерісі болған еді. Мәдени революцияның мақсаты жаңа социалистік мәдениет пен идеологияны жасап дамытуды, жоғары саналы, жан-жақты дамыған жаңа қоғам құрылысшыларын тәрбиелеуді және қалыптастыруды көздегені белгілі. Сол бір тарихи кезеңнің міндеттері жайлы «Ауылды социалистік жолмен қайта құрудың басты алғы шарттарының бірі халықтың мәдени дәрежесін көтере отырып, ескіліктің қалдықтарына қарсы, кертартпа идеясымақтарға қарсы алдымен баспасөз бетінде батыл күрес жүргізу керек» [1], - деп орынды айтылғандай, бұқара ойынын, қоғамдық пікірдің жетекшісі - баспасөз шынында да өз дәуірінің жылнамасы ғана емес, күрескер қаруы да бола білді. Соған орай буыны енді ғана бекіп келе жатқан төңкерістен кейінгі жаңашыл қазақ баспасөзінің де өз тақырыбы, өз үні бар еді. Әсіресе алғашқы шыққан қаламгер әйелдердің ең басты мақсаты - қазақ әйелін ұйқыдан ояту, оның өз басының қадір-қасиетін түсінуіне жол ашу, құлашын кеңге жая бастаған жаңа істерге кеңінен тарту болды. Ал ол үшін алдымен - қазақ әйелдерінің өмір бойғы серігі - сауатсыздықпен күресу ең бірінші кезекке қойылды. Осыдан кейін әйелдердің қолын тендікке жеткізу, оларды есте жоқ ескі замандардан бері тұншықтырып келген кертартпа әдет-ғұрыптан құтқару, қайнаған өмір ортасына тарту сияқты екінші бір үлкен міндетке аяқ басу мүмкіндігі туды. Мұны ойлары ұшқыр, саналары биік публицист әйелдеріміз жақсы түсінді. Түсініп қана қоймай соны өз замандастарына жеткізе де білді. Сондықтан да тұңғыш ұлттық басылымдарға тырнақалды өлең-жырларын, мақалаларын, көкейде жүрген арманды ойлары мен тілектерін ұсынған да алғашқы оқыған қазақ әйелдері болатын. Сөйтіп олар жаңа өмір жолындағы күреске белсене атсалысты.

Публицист Сара Есованың да сол жылдары арқау еткен басты тақырыптарының бірі - осы сауатсыздықты жою, замандастарын оқу-білім жарығына шығару болғаны белгілі. Қазақ жастарының алғашқы жалынды жетекшісі Ф.Мұратбаев сияқты жігерлі жандармен қатар жүріп, қызмет істеген ол да аталған майданға белсене араласты. Шынында да Сара жиырмасыншы жылдары жаңа өмірге жалындай қосылған жастардың арасында айырықша атауға тұрарлық тұлға. Ол өзі сияқты бақытты болашаққа ұмтылған құрбыларының жігерлі жетекшісі, жол бастар ақылшысы бола білді. Сара Сәтбайқызы 1903 жылы Ақмешіт маңында (қазіргі Қызылорда облысы) Тартоған ауылында дүниеге келген. Өзі жастайынан жоқшылық тауқыметін тартып, кісі есігінде жүрген әкесі Сәтбай көкірек көзі ашық, талапшыл жан

болады. Сондықтан да балаларын оқытып, өзінің өмірде кеткен есесін сол арқылы қайыруды көксейді. Ұлы Ерғалиды Уфадағы Ғалия медресесінде оқытуы да - соған дәлел. Еті тірі, ерке қызы Сараны да бетінен қақпай Сұлтүбе деген жердегі бастауыш мектепке берген. Осында жас қыз алғашында татар мұғалім Ғұбайдолла Хализиннен сауат ашады. Кейін революциялық көзқарастары үшін жер ауып келген ерлі-зайыпты Буви дейтін татар мұғалімдерінен дәріс алады. Оқуға алғыр, табиғатынан зерек қарындасы Сараның зор талабын байқаған ағасы Ерғали өзімен бірге Орынборға алып барып мұсылман қыздар пансионатына береді. Ақыры осында мұғалімдер курсы тәмамдап, туған жеріне ұстаз болып оралады. Алыстағы Ақмешітке төңкеріс дүбірі жеткен кезде Сара қаладағы татар-қазақ мектебінде тарих-география пәнінен дәріс беріп жүрген мұғалім еді. Күндіз балаларды оқытса, кешкілік сауатсыз ересек жұмысшыларды, теміржолшыларды оқытатын тұрмысы көшпелі, жартылай көшпелі тіршілікке негізделген қазақ ауылдарында мәдени-көпшілік жұмыстарын жүргізудің өзіндік ерекшеліктері болғаны белгілі. Кейіннен шыққан зерттеулерде осы бір кезең туралы «Ұзақ уақыттар бойы көшпелі ауылда ағартудың негізгі ошағы шамамен оқу үйлерінің қызметін атқарған қызыл отаулар болды. Ол ауылмен бірге көшіп жүретіндігімен және міндеттерінің шеңбері кеңдігімен ерекшеленетін», - деп жазылуы тегін емес.

Міне, Сара осындай өлкелік үлгілі қызыл отаудың меңгерушісі ретінде ауылдармен бірге көшіп жүріп, талай жерлерді аралады. Қызыл отаулар клубы, сауат ашқыш мектеп әрі дәрігерлік бекет қызметін бірдей атқарып отырған. Әділ сот мәжілістерінде әлсіздерге заң жолымен көмек те көрсетті. Сара кейіннен Түркістан Коммунистік партиясы Орталық Комитетінің шешімімен әйелдер бөлімінде, Түркістан Коммунистік жастар одағының қыздар арасындағы жұмыс бөлімінің меңгерушісі болып қызмет жасайды. Осы кездерінде баспасөзге қатысып тұруды өзінің күнделікті қызметінің ажырамас бөлігі ретінде қарайды. Әсіресе, өлкелік басылымдарда жастарға, әйелдерге арналған беттерді ұйымдастыруға атсалысады. Оның белсенді авторы ретінде қалам тартып тұрады.

1921 жылдың күзінде «Жас алаш» газетінің шығарушысы (редакторы) етіп тағайындалуы оның журналистік жұмысының басталуы еді. Сараның өзі де сол жылдардағы қазақ жастарының алғашқы жалынды жетекшісі Ғани Мұратбаевтың мына бір сөздерін мақтанышпен еске алады: «Қандай бір тапсырма болмасын, Ғани бізбен ақылдасып, оны қалай орындау жөнінде ақыл-кеңес беріп отыратын. Бірде Ғани маған, сенің осы журналист болуға икемің бар, баспасөз қызметіне ауыссаң қалай болар екен деді, шынында мен ақылшы ағаның айтқан мамандығын тез меңгеріп кеттім. Әуелгі кезде газеттерде, кейін республикалық «Әйел тендігі» журналында редактор болып қызмет істедім» [1,47-б.],- дейді. Сара «Тілші» газетінде жүрген кездерінде, бір шаңырақ астында орналасқан «Джетысуйская правда», «Кембағалдар Әуезі» атты облыстық газеттер де қатар шығып тұрған. Олардың жетекшілері: Г.Глебов, А.Розыбакиевтермен бірге қызмет істегендерін Сара өзінің кейінгі естеліктерінде жақсы айтқан. Әсіресе редакторлық өнердің қыр-сырын меңгеріп, жазу шеберлігін ұштауда А.Розыбакиевтің жәрдемі көп болғанын алғыс сезімімен еске алады. 1923 жылы Жетісу облыстық партия комитеті «Жетісу әйелі» атты журнал шығаруды қолға алғанда бұған да редакторлық жасау Сараға тапсырылды.

«Тілші» газетінде 1925 жылға дейін редактор болып, сол жылдың көктемінде Қазақстан өлкелік партия комитетінің әйелдер бөліміне нұсқаушылыққа жоғарылатылады. Бұл қазақ әйелдері арасында кең көлемді жұмыстар жүргізудің қанат жайған кезеңі еді. Сондықтан замана ағымын оларға әлі де жан-жақты сіндіру үшін 1925 жылдың 5 мамырынан «Тендік» газеті шығарыла бастады. Ал келесі жылдың қаңтарынан «Әйел тендігі» журналы дүниеге келді. Осыларды ұйымдастырған және бас редакторы болған да Сара Есова. Оның 1925 жылдан 1932 жылға дейін «Әйел тендігі» журналының редакторы қызметін үздіксіз атқарып, қазақ баспасөзінің осы бір байырлы шаңырағын тіктеп кеткенінің өзі неге тұрады. С.Есова да алғашқы қаламгерлік қадамында мәдени төңкеріс, сауатсыздықты жою, әйел тендігі жолындағы күрестен бастады. Өйткені бұл жиырмасыншы жылдар жастарының басты

майданы еді. Сондықтан оның да алғашқы мақалаларына сол кезеңнің көкейкесті мәселелерін арқау еткеніне тандануға болмайды.

Осы айтқандарымыздың дәлелі ретінде тағы да мына бір құнды пікірді келтіре кетейік. «Алаш көсемсөзі» сериясымен жарық көрген 10 томдықтың бірінші кітабында: «Қазақ журналистикасы, әдебиеті мен мәдениеті, өнері, тарихы, жаратылыстану ғылымдары үшін құнды дереккөз саналатын «Шолпан» журналы» халықтың мұң-мұқтажын сөз еткен, сол кез үшін ең зәру мәселелерді қозғаған басылымдардың бірі болды. Журнал маңына алаштың ұлтжанды азаматтары, қоғам қайраткерлері шоғырланған. Олар: Н.Төреқұлов, С.Қожанов, С.Асфендияров, Т.Рысқұлов, О.Жандосов, Ш.Құдайбердиев, М.Жұмабаев, М.Әуезов, С.Есова, тағы басқалар [2,5-6]. Олардың сол кездегі айтқан ой-пікірлері бүгінгі күні де өзектілігін жоғалтқан жоқ, өте маңызды.

Сараның «Ауыл тілі» газетінің бір санындағы «Әйелдер арасындағы жұмыс туралы» деген мақаласын алып қаралық. Мұнда да автордың басты мақсаты - әйелдерді әлеуметтік өмірге араластыру. Әсіресе партияның осы бағытта айтарлықтай шараларды жүзеге асырып жатқаны, алайда, етектен тартқан түрлі ескі салт, әйелдердің өздерінің бұрынғы жасқаншақтығы қолбайлау болып отырғанын ашына жазған. Осының бәріне ұйытқы, жолбасшы болатын әйел бөлімдері де қала маңында ғана әрекет жасайтынына, шеткері ауылдарға бұл жұмыстың әлі барынша енбегеніне тоқталады. Әйелдердің кеңес сайлауына қатыспай, сырт қалатыны да сыналады. Енді автор осы мәселеге орай өз ойларын, тиімді ұсыныстарын ортаға салады. Бұл үшін балалардың ауыруымен күресу мақсатында дәрігерлік пункттер, сауат ашу мектептерін ұйымдастыру әйелдердің басын біріктіріп, еңбегін жеңілдету мақсатында кооперациялар арқылы сүт тартатын машиналар жеткізу қажеттігі айтылады. Әсіресе сауат ашқыш және бастауыш мектептерге қыз балаларды көбірек тарту, әртүрлі оқу орындарында қыздарға жеткілікті орын бөлу мәселесіне баса назар аударады.

Әйелдер бұқарасы арасында шын мәніндегі мәдениет сәулесін шашып, оларды жарқын өмірге бастау үшін сауат ашқыш мектептер ұйымдастыру, елге қызыл отаулар шығару мәселені толық шеше алмайтын еді. Алдымен қазақ ауылдарындағы әйелдердің қалың ортасында ұйымдастырушылар керек болатын. Солардың жеткіліксіз болуы жалпы істің алға басуына бөгет жасады. Жергілікті жерлерден болыста қызмет істейтін әйелдер жетекшілерін көптеп даярлау талабы осы кезде қойылып, көптеген өтініштер түсе бастады. Соған орай өлкелік әйелдер бөлімі жанынан алты айлық арнайы курс ашылған-ды. Енді осы жайлы С.Есованың «Өлкелік әйелдер курсы» атты мақаласына назар аударайық. «Бұл курс өткен жылы октябрьдің басында Қызылордада ашылды. Курсқа келген оқушылар саны 34», - дей келіп, автор әр губерниядан 3-4-тен, аз ұлттардан бір-бірден өкілдер бар екенін айтады. Білімі жағынан мүлде сауатсыздары да, шала сауаттылары да болған. Енді осы жерде оқу бағдарламасынан және оны оқытушылар жөнінен келтірілген деректеріне тоқтала кету қызықты. «Оқылған сабақтар, ана тілі - 108 сағат, мұны оқытқан Байтоғай ұлы Балақай, орыс тілі - 100 сағат, оқытқан Мұқанұлы Есқали, есеп - 65 сағат, оқытқан Байтақұлы Салахи, аймақ тарихы - 27 сағат, оқытқан Изотулла келіні Қадиша, сауатсыздықты жою әдісімен таныстыру - 30 сағат, оқытқан Табынбайұлы Емберген, саяси сабақ 134 сағат, оқытқан Исаұлы Ораз, әйелдер арасындағы жұмыс 90 сағат, оқытқан Есқызы Сара, сот құрылысы 20 сағат, оқытқан Бекбатырұлы, ана мен бала денсаулығын қорғау - 30 сағат, Мананникова дәрігер, дене тәрбиесі - 15 сағат - Скурумоллов. Сабақтар лекция-әңгіме жолымен оқытылды. Әр сабақ туралы үйірме жиылыстары болып тұрды «ұзақтау болса да, бұл үзіндіні келтірудегі мақсат - біріншіден, сол кездердің өзінде төменгі буындағы әйелдер ұйымдастырушыларын даярлауға қаншалықты мән берілгендігін көрсету болса, екіншіден, автордың оқырманын жаңалыққа қызықтыру, оларды елең еткізіп, соған көңілдерін аудару үшін жоғарыдағыдай деректерді әдейі беріп отырғанына назар аудару. Байқап отырсақ, оқылған пәндердің ішінде тілге, саяси сабаққа, ұйымдастыру жұмысына негізгілері ретінде барынша көп сағат берілген. Сонымен қатар, аймақ тарихы, ауыл шаруашылығы, сот құрылысы, ана мен бала денсаулығын қорғау, тіпті дене тәрбиесі сияқты сабақтар да ескерілген. Осылардың бәрінен хабардар адамның жақсы ұйымдастырушы, сауатты әрі

мәдениетті жетекші болып шығатынына әбден сенесіз. Ал автор, міне, осындай оқу орны бар, білім аламын, қатарыңның алды боламын десең, ұмтыл, сен де оқы, оған жолың ашық деп айтып тұрғандай. Жоғарыда айтылғандарға қоса курста «Оқу жолында» атты айлық қабырға газеті шығарылатыны, оқушы әйелдердің еңбек артелінде, нұсқаушылар мектебінде, баспаханада болып, олардың жұмысымен танысатыны қызықтыра айтылады. Курс шығынына партия комитетінің 22 мың сом қаржы бөлгені, оған оқушыларға киім алынғаны, ай сайын тамақтарына әр адамға 10 сом стипендия төленетіні, еңбек ақыларының сақталатыны да ұмыт қалмайды. Бұл да болса, қаламы төселген тілшінің өзіндік жазу мәнерін байқатады. Мақаланың түйінделуі де көкейге қонымды. Одан курстың алғашқы легін бітіріп шыққан 31 қызметкердің болыстық, уездік, губерниялық әйелдер бөлімдеріне нұсқаушы, меңгеруші, ұйымдастырушы болып кеткенін білеміз.

Сонымен қатар, курсқа ауылдың мүлде сауатсыз әйелдерін көптеп тарту, курс мерзімін бір жылдық етіп тарту туралы тиімді ұсыныстар да айтылады. «Бұл курсқа ауыл әйелдері ғана алынып, уақыттың әуелгі алты айы жалпы білім беретін сабақтарға бөлініп, соңғы алты айда саяси сабақтар оқытылуы керек. Курстың өзінің жеке үйі болғаны жақсы», - деп қорытады. Әйелдер көпшілігін оқу-білімге шақыру, сауатсыздықты жою, мәдениетін көтеру Сараның көптеген мақалаларына арқау болған, тұрақты тақырыбы десек, қателеспейміз. Бұған оның «Әйел теңдігі» журналында жарық көрген «Қызыл отау жұмысы» (1926 ж., 7-10), «Қатарымыз көбейіп келеді» (1927 ж., №3). «Жазғы жұмыстарымыз жайында» (1928 ж., №7). «Әйелдерді басты қызметке қою туралы» (1928 ж.) тағы басқа да мақалалары дәлел.

«XX ғасыр басындағы қазақ басылымдарының негізгі бағыты мен тенденциясын нақтылап отырған бірнеше өзекті тақырыптар мен мәселелер жөнінде айтсақ, олардың арасында, әсіресе, оқу-білімге үндеу тақырыбынан кейін әйел теңдігі тақырыбы басты орын алып, шығармаларының негізгі арқауына айналуына ағартушылық-демократтық басылымдардың бүкіл бет-бейнесін, өзіне тән ерекшеліктерін танытумен бірге оның өз дәуірімен, халықтың тұрмыс-тіршілігімен тығыз байланыста болу деңгейін біршама дәл білдірді» [3,251-6]. Бұл басылымдар өзінің барлық озық ерекшеліктерімен сол кездегі қоғамдық өмірімен, оның даму үрдісімен тығыз байланыста болса, екінші жағынан, сол қоғамның алдыңғы қатарлы талап-тілектері мен игі мұраттарын қалың жұртшылыққа көркем сөз арқылы жеткізуші, насихаттаушы құрал, халықтың қараңғылық құшағынан өнер білімге ұмтылып, бостандық үшін күреске бағыт алуындағы темірқазық болды.

Қорыта келе, жиырмамыншы жылдары баспасөз бетінде, күн тәртібіне мықтап қойылған мәселе - әйел теңдігі болатын. Өйткені халықтың тең жартысын құрайтын және келешек ұрпақ тәрбиесінің алтын діңгегі, бастау көзі болып табылатын әйелдердің қоғамдағы әлеуметтік мәртебесін, өзіндік орнын қамтамасыз етпейінше мәдениет төңкерісін жасап, өркениетке жету мүмкін емес еді. Әрине, бұл тақырып қазақ ақын-жазушыларының, ағартушы-демократтарының шығармаларында бұрын да орын алып, әйелдер мұң-мұқтажы жайлы айтылып келгені рас. Дегенмен, оның шыңдап қолға алынуы, жүйелі түрде жүзеге асырылуы Қазан төңкерісінен кейін болғаны - даусыз шындық. Өйткені жаңа заман әкелген жаппай азаттық, жаңару ұраны қазақ даласына толғағы жеткен осы мәселені алдыңғы қатарға шығарды. Міне, осындай жаңа, үлкен істердің басында сол аз ғана зиялы топ өкілдері - оқыған әйелдердің жүруі де заңды еді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сағыбай З. Қазақ әйелдерінің публицистикалық мұрасы. – Алматы: 1999. – 130-б.
2. Алаш көсемсөзі. 10 томдық. 1-кітап: Шолпан. – Алматы: 2010. – - 352- б.
3. Тапанова С. Қазақ басылымдарындағы әйелдер бейнесі, – Астана: 2013. - 264-б.

АҚПАРАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР

Гүлжауһар Жамбылқызы БОЛАТОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті доценті, ф.ғ.к.
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Аружан Жасұланқызы ӘЛКЕН,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазіргі қоғам адам өмірі мен қызметінің барлық салаларын қамтитын ІТ-технологиялар қоғамы екені ешкімге құпия емес. Біз өз өмірімізді әртүрлі гаджеттерсіз, компьютерлерсіз, интернетсіз елестете алмаймыз.

Әлем терең жүйелі трансформациялар дәуіріне аяқ басты. Бірнеше ғасырлар бойы қалыптасқан әмбебап әлемдік тәртіп біздің көз алдымызда құлдырап, оның орнына жаңасы келеді. Бүгінде ол әртүрлі атаулармен белгілі: постиндустриалды қоғам, виртуалды қоғам, технотрондық қоғам, желілік қоғам, постмодерн, трансмодерн, жаһандық әлем. Бірақ әлемдік әлеуметтік-саяси ой ақпараттық қоғамды әлемдік дамудың жалпы заңдылығы ретінде түсінуге көбірек бейім: ақпараттық қоғамға деген барлық қарсылықтар тек терминологиялық және концептуалды сипатта емес. Себебі барлық теорияларда білім, ақпарат және ақпараттық технологиялар негізгі және басты рөл атқарады.

Соңғы онжылдықтарда орын алған ақпараттық-технологиялық революция адамзаттың қоғамның жаңа түріне қадам басып келе жатқанын түсінеді. Ақпараттық технологиялар материалдық тауарлар өндірісінің жаңа экономикасындағы негізгі өндірістік күшке айналуға.

Олардың арқасында еңбек сипатындағы терең өзгерістерге, меншік қатынастарына, әлеуметтік құрылымның өзгеруіне және қоғамдық өмірдің барлық басқа ішкі жүйелеріне байланысты өндірістің жаңа ақпараттық әдісі пайда болды. Ақпараттық қоғамның қалыптасуына негізделген жаңа технологиялар саласындағы жетістіктер көбінесе саяси процестердің сипатын өзгертті. Саяси коммуникация және саяси ақпараттық кеңістік ұғымдары жаңаша түсініле бастады. Мемлекеттік басқарудың бүкіл жүйесі айтарлықтай өзгерістерге ұшырады, бұл көптеген елдердің тәжірибесінде белсенді талқыланып, біртіндеп енгізіліп келе жатқан «электрондық демократия» проблемасына айналды. [1, 121-б].

Ашық, оңай, қол жетімді және жеңіл толтырылатын желілердің болуы жағдайында әлеуметтік және экономикалық қауіпті деп саналатын ақпаратты шектеу мәселесі туындайды. Мысалы, жеке деректерді электронды түрде тарату мәселесі, халықтың тек бір бөлігі жаңа технологиялар мен ақпараттық ресурстарға қол жеткізе алатыны және осы артықшылықты жүзеге асыра алатын ақпараттық элитаризм мәселесі бар.

Ақпараттық кедей елдер туралы мәселе ерекше проблема туғызады. Екінші дүниежүзілік ақпараттық қоғам саммитінде елдердің ақпараттық теңсіздігі мен экономикалық кедей елдердің кенже қалуы туралы талқыланды. Ақпараттық қоғамда адам, қоғам және мемлекет үшін түбегейлі жаңа ақпараттық қауіптер туындайды.

Демек, ақпараттық қауіпсіздік, киберқылмыс, ақпараттық қақтығыстар мен ақпараттық соғыстар мәселелерін пәнаралық және әлеуметтік-саяси тұрғыда зерттеудің өмірлік маңызы зор. Жалпы, бұл - болып жатқан өзгерістер контекстінде мемлекеттің ақпараттық саясатының ұлттық стратегиясын айқындау кезінде туындайтын қағидатты жаңа әлеуметтік-саяси проблемалардың бір бөлігі ғана. Осылайша, ақпараттық қоғамды зерттеудің өзектілігі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың әсерінен туындайтын процестерді теориялық тұрғыдан түсіну және тиімді саяси басқару қажеттілігімен байланысты. Ақпараттық қоғамның қалыптасуы аясында саяси, экономикалық, мәдени және әлеуметтік

процестерге әсер ететін, барлық әлеуметтік құрылымды өзгертетін жаһандық жаңалықтар орын алууда. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық құрылымы да тереңнен өзгеруде.

Егер медиа құрылымы диалогқа құрылған деп топшыласақ, бұл жеке-жеке оқшау жұмыс істейтін медиа формалар (телехикаялар, парақша, фильмдер мен газеттер) өзара интернет желісі арқылы тығыз байланыста қызмет ететін онлайн ақпарат құралдарына көшуді білдіреді. Медиафера 13 – мың сан медиа формалары арасындағы өзара нәзік те нақты байланыс.

Әрине, медианың өзара байланысын бақылаушылар болады. Твайтс, Дэвис және Мулс (2002) атап көрсеткеніндей, диалогқа қатысу – әлеуметтік іс-әрекеттің іргелі бөлігі. Дегенмен медианы мәдени үстемдік орнатуға яки қарсылық көрсету үшін де өз ыңғайына қарай бұратын керекті құрал. Бұл медиафераның билік пен бақылауға тікелей қатысты екенінің айғағы», - делінген [2, 294-б]. Яғни, ақпарат пен медианың қатар дамуы, қоғамның, халық пен саясаттың арасындағы байланыстың дамуына тікелей қатысты.

Әлеуметтік-экономикалық салада елеулі өзгерістердің алғашқы белгілері 50 жылдардың аяғында әлемдегі ең индустриалды дамыған ел - АҚШ-та байқала бастады [2, 15-б].

Жұмыспен қамту құрылымы мен еңбек сипатындағы өзгерістер қоғамдағы терең әлеуметтік - экономикалық өзгерістердің негізгі экономикалық көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Келесі онжылдықтарда жұмыспен қамту құрылымындағы айырмашылық тез арта бастады. 2000 жылға қарай АҚШ-та жұмыспен қамтылған еңбек тұрғындарының 80 пайыздан астамы ақпаратты өндірумен және өңдеумен айналысты, ал зауыттық пролетариат айтарлықтай қысқарды және еңбекке қабілетті халықтың 12 пайызынан аспады. [3, 316-б].

Қазіргі уақытта ақпараттық қоғамның постиндустриалды қоғамға жататындығы немесе жаңа кезең екендігі аса маңызды емес. Ең бастысы, ол өзінің соңғы «шыңына» жете алмады және оның қалыптасу жолында әртүрлі проблемалар бар.

А.И. Колков (техника ғылымдарының кандидаты) ақпараттық қоғамның дамуындағы проблеманы адамзат әлі өз білімін пайдалануды үйренбегендігінен көреді. Оның пайымдауынша, ақпараттық қоғам интеллектуалдық қоғамға айналуы керек. Яғни, онда жеке интеллект білімді адамзатқа зиян келтірместен тиімді пайдалануды мақсат ететін жүйеге біріктіреді. Зиян дегеніміз, мысалы, өлімге алып келетін бактериялардың өндірісі немесе жаппай қырып-жою қаруын ойлап табу.

Н.В. Лопатина (әлеуметтану ғылымдарының кандидаты) проблеманы ақпараттық қоғамның жұмыс істеуінен көреді, себебі оның дамуымен туындаған классикалық элементтердің дисфункциясы рейдерлік жолмен жүреді. Ең жарқын мысал - кітапхана мен интернет. Интернеттің пайда болуымен кітапханалар күрт артта қалып, адамдар баруды қойды. Әрине, қазір көптеген кітапханалар жетілдірілді, олардың мұрағаттары жүйеленді және ақпараттық жүйелерге автоматтандырылды. Алайда, бұл жүйеге көшу біртіндеп және ұқыпты, осы қызмет саласының субъектілері үшін шығын келтірмейтіндей етіп жүргізілген жоқ. Нәтижесінде, руханият пен қоғам арасындағы баланстың бұзылуына алып келді.

Ақпараттық қоғам қалыптасқан сайын, жоғарыда келтірілген мәліметтерге сәйкес, материалдық тауарлар өндірісіндегі өнеркәсіптік жұмысшылардың үлесі тұрақты түрде төмендейді. Нәтижесінде, К. Маркс пен оның ізбасарлары осы тұжырымдамаға енгізген зауыттық пролетариаттың нақты жоғалуы туралы табиғи тұжырым пайда болды.

Әрине, ақпараттық қоғамда өнеркәсіптік жұмысшылардың қызметпен қамтылуын қысқарту фактісі қазіргі экономикалық өмірдің материалдық компонентінің рөлі мен маңыздылығын төмендетуді білдірмейді. Қоғам өндіретін және тұтынатын тауарлар көлемі төмендемейді, керісінше қарыштап өсуде. Қазіргі заманғы өндіріс халықтың дәстүрлі және түбегейлі жаңа тауарларға деген қажеттіліктерін қамтамасыз етеді. Дамыған елдердің тұтыну нарығы әртүрлі өнімдермен қаныққан, ал өнеркәсіп қажетті минералды және ауылшаруашылық шикізаттарымен қамтамасыз етілген.

Индустрияға дейінгі қоғамдарда еңбек адамның өмір сүруі мен «ізгіленуінің» негізгі ресурсы болды. Индустрияға дейінгі еңбек өнімділігінің төмендігі адамның физикалық

мүмкіндіктері шектеулі екендігімен түсіндіріледі. Адамның экономикалық қызметі өзін-өзі қамтамасыз етуге, өмір сүруді қолдауға бағытталған. Дамудың аграрлық кезеңінде адам қазіргі уақытта қолданатын табиғи материалдардың негізгі бөлігін игерді және онсыз өркениеттің одан әрі дамуы мүмкін емес еді.

Жаңа ресурстарды, атап айтқанда, бу мен электр энергиясын пайдалану бірінші және екінші технологиялық төңкерістерді тудырды. Осы төңкерістердің арқасында аграрлық қоғамнан индустрияға көшу серпілісі болды. Бірнеше рет өсіп келе жатқан өндірістік мүмкіндіктер тікелей тіршілікті қамтамасыз ету үшін емес, сатуға арналған тауарлық өндірістің қарқынды дамуына алып келді. Бұрын белгісіз болған жаңа ресурс - капитал пайда болды. Өндіріске капитал салу - индустриалды қоғам дамуының ерекшелігі [4, 92-б].

Интернет желісі арқылы виртуалды ақпараттық компоненттің үлес салмағы саясатта да тұрақты өсу үрдісіне ие. Шамасы, бұл процесс болашақта да жалғасады: саяси партиялар мен қозғалыстар сайттарының саны көбейіп, интернеттің ақпараттық рөлі артады.

Өзінің интегративті сипатына байланысты web-желі болашақта дәстүрлі БАҚ-ты екінші орынға ығыстыра отырып, саяси ақпараттың жетекші көзіне айналу мүмкіндігі де жоққа шығарылмайды. Бұл тұжырымның пайдасына қосымша дәлел дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарының негізінен ақпараттық монолог (біржақты байланыс) режимінде жұмыс істейтіндігі болуы мүмкін. Ол арқылы тиісті құрылымдар ақылға әсер етеді және бағынышты субъектілерді бақылауды қолдайды. Ал компьютерлік технологиялар көпжақты байланыс мүмкіндігін ашуда.

Желіге қол жеткізе алатын кез-келген адам ақпаратты алушы да, жіберуші де бола алады. Көптеген саясаткерлер интернеттегі саяси насихаттың артықшылықтарына ұзақ уақыт назар аударып, көздері жетті. Интернеттегі мәтіндер мен бейне файлдар бірнеше ай, тіпті жылдар бойы сақталып қалады. Әсіресе, сайлау алдындағы жарнаманы қаржылық бақылауды күшейту және дәстүрлі БАҚ жарнамалық қызметтерінің қымбаттауы жағдайында интернет айтарлықтай артықшылықтар берді. [5, 113]

Ғаламдық желі билік пен азаматтар арасындағы электронды кері байланыс мүмкіндігімен тұрақты әлеуметтік-саяси пікірталасты қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Бұл билік құрылымдарының иерархиялық пирамидаларын жеңуге нақты қадамдар сыйлады. Интернет оппозициялық көзқарастарды білдіруге және әртүрлі саяси мазмұндағы наразылық әрекеттерін ұйымдастыруға үлкен мүмкіндіктер ашады.

Ақпараттық қоғамның дамуындағы түрлі проблемалар мен қарама -қайшылықтарға қарамастан, оның қалыптасуы қоғамның дамуына жемісті әсер еткенін атап өткен жөн. Ақпарат пен коммуникациялардың арқасында ең интеллектуалды және демократиялық ұрпақты қалыптастыруға мүмкіндік бар.

Осылайша, ақпараттық қоғам дегеніміз - қоғам дамуының тәуелсіз кезеңі. Ол халықтың барлық топтары үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуымен сипатталады. Сондай-ақ, жеке интеллект адамзаттың игілігі үшін білімді тиімді пайдалану мақсатында тұтас зияткерлік жүйеге айналды және адам өмірі мен қызметінің барлық салаларын ақпараттандырды.

Ақпараттық қоғамда әлеуметтік-экономикалық және рухани даму - қоғам мүшелері арасында ақпаратты өндіру, өңдеу, сақтау, таратудан тұратын сапалы жаңа базистік ресурспен байланысты. Ақпараттық қоғамда ақпараттандыру мәселесі әлеуметтік өзгерістердің мазмұны процестері ретінде бірінші орынға қойылады. [2, 36-б].

Қоғамды ақпараттандыру – техникалық, технологиялық, әлеуметтік, экономикалық, саяси және мәдени компоненттер өзара әрекеттесетін, әлеуметті сапалы түрде өзгертетін көп қырлы процесс.

«Мемлекеттік ақпараттық саясат орталық пен өңірлердің байланысын нығайтатын, елдің күллі аумағында бірінғай саясаттың жүргізілуін қамтамасыз ететін құрал ретінде қызмет етуі тиіс» [7, 82-б], - деген ғалым Р.Нұртазина пікірі орынды деп санаймыз

Ақпараттық қоғамның қалыптасуы әлеуметтік-экономикалық, саяси қатынастардың түбегейлі өзгеруін, сондай-ақ мәдениеттегі, рухани және күнделікті өмірдегі жаңашылдықты

білдіреді. Сондықтан қоғамды ақпараттандыру өндіріс, басқару және дамудың негізгі ресурсына айналдыру процесі түрінде ұсынылуы керек. Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, ақпараттандыру немесе ақпараттық қоғамның қалыптасуы тек техникалық және технологиялық қана емес, сонымен бірге әлеуметтік қатынастар жүйесінің әлеуметтік - технологиялық және зияткерлік-гуманитарлық трансформациясы деп айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Буряк В. В. Глобальное гражданское общество и сетевые революции / Виктор Буряк. - Симферополь: ДИАЙПИ, 2011. - 152 б.
2. Варакин Л. Е. Глобальное информационное общество: Критерии развития и социально-экономические аспекты. -М.: Междунар. акад. связи, 2001. - 43 б.
3. Коротков А. В., Кристальный Б. В., Курносков И. Н. Государственная политика Российской Федерации в области развития информационного общества. // Под научн. ред. А. В. Короткова. - М.: ООО «Трейн», 2007. ISBN 978-5-903652-01-3. - 472 б.
4. Мартин У. Дж. Информационное общество (Реферат) // Теория и практика общественно-научной информации. Ежеквартальник / АН СССР. ИНИОН; Редкол.: Виноградов В. А. (гл. ред.) и др. - М., 1990. - № 3. - Б. 115-123 бб.
5. Соловьёв Э.Г. Информационное общество // Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Предс. научно-ред. совета В. С. Стёпин. - 2-е изд. - М.: Мысль, 2010. - 334 б.
6. Бейнбриж Ж., Гок Н., Тайнан Л. Медиа және журналистика. Теория мен практикаға жаңа көзқарас. (Оксфорд университеті) - Астана, 2019. - 591 б.
7. Нұртазина Р. Қазақстан Республикасының ішкі және сыртқы саясаты. - Алматы, 2015. - 287 б.

HISTORY AND DEVELOPMENT OF AUEZOV-STUDIES

G. BOLATOVA,

Doctor of Philological science, Associate Professor of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,

Zh. IMANALIYEV

Candidate (Ph.D) of Philological science, Associate Professor of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Auezov-study begins in 20th years of the last century. In the 1930s, about 60 literary criticisms and articles were published by dramaturgy. The founders of Auezov-studies were great writers of that period: S.Mukhanov, G.Musrepov, M.Karataev, A.Tazhibayev, B.Kenzhebayev and others. In their works the life of M.Auezov was widely considered as a guide to the spiritual culture of the Kazakh people. Scientists such as Z.Kedrina, K.Nurmakhanov, A.Nurkatov, Z.Akhmetov, L.Auezova, Z.Kabdolov continued this good tradition.

The points of view of these researchers, basically was based on the historicism of the writer and on the poetical language of his prose. According to experts, the focus of these scientists, who studied the artistic prose of M.O.Auezov, was the epic "Abai's Path". Earlier, about 500 scientific works were published for the study of this epic. The works of L.Auezova were among the first researchers considering the life and work of M.O.Auezov and the national peculiarity of the epic as novelty. She considered the principle of historicism on the basis of M.Auezov's prose. About national-cultural importance of epic wrote S.Mukanov, G.Musrepov, M.Karataev, Z.Akhmetov and others.

Semantics and significant of novel-epic "Abai's Path" by M.O.Auezov (M.O.Auezov.), which artistically embodied the national reality, and to this day attracts the attention not only of

Abay scholars and Auezov scholars, but also professionals of literary translation, because of that the novel was translated into many languages and it has various translation interpretations.

It is known that the original artistic material for the epic was the motives, plots, images of the lyrics of Abay and his "The Book of Words", which create a special national color and unique idiolect, significantly enhance the humanistic, philosophical, poetic pathos of the whole work, contribute to the reliability in the description of historical events and feelings of the characters. Therefore, the Auezov's experience of creative perception of the artistic heritage of Abay in the epic novel and the reconstruction of the artistic and national world of Abay in the Russian translations presented by the writers: L.Sobolev, A.Nikolskaya, T.Nurtazin, N.Anov, Z.Kedrina (2) and A.Kim (3) can be effective in the system of analysis. The comparative study of different translation interpretations with the original author's position is one of the actual directions of modern Auezov-studies and one of the main concepts of the present study.

Despite the world recognition and wide study of the novel, in the history of its writing and publication, textology, in the creation of translation invariants and in many other important historical and theoretical spheres, unresolved issues are found. Modern Auezov scholars talk about that: "Mukhtar Auezov – the greatest artist who contributed to the Treasury of world culture, high raised his national greatness. Therefore, despite some significant works of today, his legacy should be the object of a comprehensive and multifaceted study.

M.O.Auezov's works, as a special phenomenon in the history of Kazakh aesthetic thought, require analysis both from the visual, genre, ideological and artistic sides, and from the point of view of the writer's evolution and the breadth of his searches" (M.O.Auezov's ,p. 247). The same idea we can meet from another of his contemporary: "we know that a great artist, an outstanding thinker Mukhtar Omarhanovich Auezov, who raised the artistic culture of the Kazakhs of the

XX century to global heights, raised the honor of the national literature in the world too... It is too early to say that the multifaceted properties of his works are revealed, that the creativity of our writer who achieved such glory is comprehensively investigated" (M.O.Auezov's , p. 92).

Keen interest in the epic is explained by the fact that it first presents the historical world of Kazakh reality with its specific way of life and unique nomads, its colorful whole nature, with its rites, customs and traditions, which is an integral part of the spirit of the Kazakh people. The language of the writer is rich and colorful, embodying these features in a specific figurative form by artistic means and techniques close and understandable not only to the Kazakh contingent.

This peculiarity is observed in the writings of the famous Auezov scholar Zh.Dadebaev: "particularly deep artistic and educational meaning of the materials of traditional folk culture in the structure of the epic "Abai's Path" by M.O.Auezov. In the poetic system of the epic there is a complex interweaving, an organic fusion of materials of traditional folk culture with the facts reflecting the denotate of linguistic consciousness of this ethnic community" (M.O.Auezov., p. 31).

Z.Akhmetov had a great deal of comment on the basic poetry of the novel. In his work "Poetics of the epic "Abai's Path" in the light of its creation" describes the national character of the historical novel, first of all, describes that the community of the national spirit, its national psychology was well characterized and fully revealed the national natures of the characters (Akhmetov, 1984: 43-44).

We can take as an example of the most important start to Auezov-study the 80th anniversary of Mukhtar Auezov (1977). During this period, were published more than 600 scientific works, a collection of 16 tomes of the author's works, then a full 20-tome academic collection of works on the Kazakh language and a 5-volume collection of works in Russian.

Because of the sharp increase in national identity after the years of independence and the era of restructuring in the 1990s, there has been a major breakthrough in the science of Auezov-study. Auezov-studies had been filled with different points of view. Independent opinions expressed at that time did not reduce the cost of previous studies, but, on the contrary, the value of Auezov's works showed a new dimension.

Academician Z.Kabdolov worked hard to study the life and work of the great writer. He revealed many aspects of the writer's works, which are closely related to folklore patterns. There is

no doubt that the main research problem of the scientist in the field of science was Auezov-study. In one of his works Z.Kabdolov wrote an essay novel for his teacher. As for the connections between Abay and M.A.Auezov, as a master of prose, as the wisdom of a great historical epoch, Z.Kabdolov says: "Only the poetry of Abay and the prose and playwright M.Auezov are enough to know the existence of the so-called Kazakh people, their nationality, national characteristics and life. The works of these two great men depict all the qualities of this nationality as a stone symbol" (Kabdolov, 1997: 287).

In the works of Kyrabayev, various aspects of the author's multifaceted work, his place in the history of Kazakh literature and literary criticism are widely discussed.

B. Shalabaev studied the artistic and ideological foundations of M.Auezov's creativity.

The main modern trends in the science of Auezov-studies were demonstrated in the supporting works of M. Myrzakhmetov, Zh. Dadebayev, T. Zhurtbai and K. Syzdykov. They had a great importance in the development of science in the field of science.

Researcher M. Myrzakhmetov in the monograph "Auezov and Abay" points to the following important areas of this science: 7) M.O.Auezov and world of his literature; 8) Textology of heritage of M.O.Auezov; 9) epistolary works of M.O.Auezov; 10) collection and systematization of memories about M.O.Auezov's life, literary and scientific creativity, public and historical activity; 11) Literary environment of M.O.Auezov; 12) Abay's heritage in the works of M.O.Auezov activity. Starting with the systematic work of the famous scientist M. Myrzakhmetov, Auezov-study gained strength, and new and promising tendencies were added to it. They are: a) Abay-studies in the context of Auezov-study; b) poetics of the writer's publications; c) the linguistic aspect of Auezov-study research; d) the relatively-typological context of studying Auezov-study; e) the historical and social context of modern Auezov-study; f) ethno-cultural orientation in modern Auezov-study; g) spiritual and philosophical aspects of science; h) literary translation; i) the psychological and pedagogical aspect of modern Auezov-studies (Myrzakhmetov, 1997: 192-197).

This is another important direction in the science of – the evaluation and analysis of artistic translations of Kazakh and Russian literary samples by M.O.Auezov. Professor N. Sagyndykova says that the works of M.O.Auezov in the field of artistic translation must be studied (Sagyndykova, 1999: 177-178). Researcher K. Alpysbayev assesses the problems of Russian translation in the context of modern science. He analyzing the main work of the writer in the field of translation and literary translation says: "The basic principle in all translations of the writer is that he does not violate the style of writing and changing its content" (Alpysbayev, 2004: 48).

In the thesis "Creative Life and the World of Art of M.O.Auezov" T. Zhurtbayev writes that the writer's life and creative psychology were formed in the most difficult period, unlike life and political situation, in the merger of three social entities and that, despite on the popularity of the world-famous writer suggests that some data from his life were evaluated only subjectively in the near future or, in some cases, was a closed topic.

T. Zhurtbayev paid special attention to the historical stages of the development of Auezov-study. According to his classification, Auezov-study began in 1917, beginning with the evaluation of M.Auezov's "Enlik-Kebek" play on the analysis of his contemporaries. And it consists of 3 stages of development. The scientist also notes that today more than 3350 monographs and articles have been devoted to the life and work of M.O.Auezov (Zhurtbayev, 2000: 3-5). Semantics and significance of novel-epic "Abai's Path" by M.O.Auezov, which artistically embodied the national reality, and to this day attracts the attention not only of Abay scholars and Auezov scholars, but also professionals of literary translation, because of that the novel was translated into many languages and it has various translation interpretations.

It is known that the original artistic material for the epic was the motives, plots, images of the lyrics of Abay and his "The Book of Words", which create a special national color and unique idiolect, significantly enhance the humanistic, philosophical, poetic pathos of the whole work, contribute to the reliability in the description of historical events and feelings of the characters. Therefore, the Auezov's experience of creative perception of the artistic heritage of Abay in the epic novel and the reconstruction of the artistic and national world of Abay in the Russian translations

presented by the writers: L.Sobolev, A.Nikolskaya, T.Nurtazin, N.Anov, Z.Kedrina and A.Kim can be effective in the system of analysis. The comparative study of different translation interpretations with the original author's position is one of the actual directions of modern Auezov-studies and one of the main concepts of the present study.

Despite the world recognition and wide study of the novel, in the history of its writing and publication, textology, in the creation of translation invariants and in many other important historical and theoretical spheres, unresolved issues are found. Modern Auezov scholars talk about that: "MukhtarAuezov – the greatest artist who contributed to the Treasury of world culture, high raised his national greatness. Therefore, despite some significant works of today, his legacy should be the object of a comprehensive and multifaceted study.

Keen interest in the epic is explained by the fact that it first presents the historical world of Kazakh reality with its specific way of life and unique nomads, its colorful whole nature, with its rites, customs and traditions, which is an integral part of the spirit of the Kazakh people. The language of the writer is rich and colorful, embodying these features in a specific figurative form by artistic means and techniques close and understandable not only to the Kazakh contingent.

Various aspects of the national identity of the epic novel were partly the object of research, but in the conditions of the totalitarian-ideological system, the national identity of the epic was not systematically, comprehensively studied, it was not possible to reveal its deep meaning, which became a true form of national identity.

The attention of experts to the various facets of the problem of reconstruction of the national world of the epic has intensified in the relation of the new understanding of the specifics of national reality in the last translation of the novel. The new translation of the famous Russian writer, A.A.Kim, aroused the interest of Abay scholars, Auezov scholars, and specialists in the field of literary translation. There was appeared a large number of diverse, mutually exclusive articles, responses, reviews of this translation.

The aesthetic impact of the national originality of the epic, realized on the basis of the connotation of semantics, is considered by us in two artistic aspects: a) M. Auezov's transformation of Abai's themes, motives, moods, images, social reality through the use of different in genre respect samples of Abai's lyrics (love, philosophical, landscape, social, etc.), as well as the interpretation of philosophical and journalistic heritage ("The book of Words»); b) the specificity and adequacy of the reconstruction in Russian literary translations of the main Abay themes, motives, ideas, images, pictures of social and national reality embodied in the epic.

Only with independence came the necessity and possibility of objective and comprehensive analysis of all facets of the world of the national epic, which made Auezov-studies the most relevant area of literary science. Each new generation of researchers - Auezov scholars will pay attention to the problems of literary translation, which invariably will be manifested in a particular historical era, opening all new and new facets of the novel and of literary translation, therefore, it is too early to talk about the high quality of the translation of the epic into Russian language.

Special attention should be paid in the analysis of literary translation to that the portraits and speech sketches, characteristics, episodic sketches reveal the deep processes of development of personal, individual soul, shed light on significant phenomena of national life of the Kazakhs.

The novelty of the approaches of researchers of the Soviet period is an attempt to a broad comprehensive and objective consideration of the life and work of the author of the epic as a phenomenon of national literature, which revealed the main directions of Auezov studies of the 90s: M.O.Auezov and world literature, textology of the heritage of the writer, his epistolary heritage, collecting and systematization of memories of life, of literary and scientific work and socio-historical activities, literary environment of M.O.Auezov, the legacy of Abay in the works of M.O.Auezov. These trends mainly characterize Auezov-studies today, revealing its leading tendencies.

The modern science, Auezov-studies, forms ideas concerning the history of the formation of national spirituality and the ideas of independence, their relevance for today.

Analysis of new approaches, diversity of points of view, richness of opinions and the multifaceted aspects of social, journalistic, teaching, scientific, translational activities of the writer not only describes vividly the modern sector of the Kazakh literature, but also clearly shows that Auezov-studies in dire needs a new systematization.

Since the time when such systematic work was carried out by M.Myrzahmetov, Auezov-studies made a huge step, greatly enriched with new promising directions: a) Abay-studies in the context of Auezov-studies; b) the poetics of the writer's works; c) the linguistic aspect of Auezov-studies; g) comparative-typological context of Auezov-studies; d) historical and social context of the modern Auezov-studies; e) ethno-cultural direction of modern Auezov-studies; g) spiritual and philosophical direction of science; h) literary translation; c) psycho-pedagogical aspect of modern Auezov-studies.

On the basis of the problematic analysis of publications in recent years and the analysis of literary translation we have designated the main tendencies of modern Auezov-studies and showed the scientific prospects for its sustained development.

In the modern Auezov-study the following directions are of priority:

1. Studying the Abay-study in the context of Auezov-study. To this direction, scientists, such as M.Myrzakhmetov, Zh.Dadebaev, T.Zhurtbayev, have written several works. The main goal of this direction is to study the influence of Abay's literary heritage on the artistic traditions of M.Auezov, the techniques and forms of artistic use of the individual motifs of the writer, the images, and to study the creative efforts of the humanistic, philosophical and social ideas of the great poet Auezov. The continuity of the poetic tradition of the writer is reflected in the harmony of the basic motives, shapes and ideals. In the works of the researchers, who have been exposed, it is studied the relationship between the structure of historical epoch of a historical episode and centered image of the Roman epic and artistic accumulation of ethical, philosophical and humanistic ideas of Abay in the context of Auezov's.

2. Poetics of prose of writer today is one of the most studied areas of melodic science. Here the artist's artistic world is viewed from the point of view of diversity and multidisciplinary. In this area of research can be attributed the work of researchers as T.Kakishev, Zh.Ismagulov, B.Mamyraev, B.Maitanov, T.Esembekov, A.Ismakova, K.Abdezuly, U.Abdimanov, J.Utebekov, S.Negimov, Z.Bisengali, K.Sizdykov, Z.Seytzhanov, K.Ergobek, G.Praliyeva, T.Zholdasova, S.Mailybayeva.

S.Negimov paid much attention to the artistic rhythm in the novel-epic. In some of his scientific articles scientist pays special attention to the art world of the novel-epic "Abai's Path".

Z.Seytzhanov studied motives of oral literature in the works of M.O.Auezov. The scientist studied the elements of the folklore structure in the great derivative structure and paid his attention to the folklore bases of the novel-epic.

3. Linguistic aspects of modern Auezov-studies have been studied in the works of researchers such as M.Sergaliev, Zh.Mankeeva, R.Amirenova, G.Rakhimzhanova, K.Sandybai, Zh.Umiralieva, who studied the literary world of the writer and his linguistic identity. These researchers have determined the level of influence of folklore in the formation of the linguistic identity of the illustrator, and studied the writer's language in the context of the development of the national language, and revealed the artistic-style features of the language of M.O.Auezov.

4. Comparative-typological context in Auezov-study is one of the most important directions of the national and artistic features of M.O.Auezov's creativity, comparing national and artistic peculiarities of creativity with other writers' creativity or comparing separate works with other works of the same genre. At this direction works of the researchers like K.Beybitova, N.Zhuyanyshbekov, M.Madanova and others are remarkable.

5. Historical and social context in modern Auezov-study is well-known in the works of such researchers as D.Iskakov, D.Kamzabekuly, D.Kunaev, Zh.Tlepov, K.Orazayeva, N.Aldabek, B.Tolmachev, Z.Zhorabekov, Sh.Zharylgapov.

6. K.Biyaliyeva, G.Donskova, R.Turysbek, L.Kisamedinova, Zh.Ahatov, dedicated to the study of national life, life, customs, traditions and national holidays of the Kazakh people, reflected

in the epic of ethno-cultural direction in modern Auezov-studies. T.Demezhanov, R.Zhaysakova, K.Ergazieva also widely studied these direction. The main attention of the researchers in this direction is the problem of the ethnic world in the history of the Kazakh people, their beliefs, Kazakh world outlook and life, genesis of the ethnic culture of the people.

7. Spiritual-philosophical orientation in modern Auezov-studies had been studied in the works of well-known experts in the field of national art and aesthetics, known philosophers, cultural figures of the country. It should be noted that such scientists as B.Kundakbayev, R.Ergalieva, Zh.Ordalieva, G.Yesim, D.Zharkimbaeva are distinguished. In their researches, they studied the history of M. Auezov as a writer, his ideological and aesthetic philosophical ideas, the morale of the main characters in his works, the level of outlook of the Kazakh people in the past century, the rise of the Kazakh national consciousness, and also the creativity and personality of the writer, graphics, music, sculpture, and theater, with all the artistic and philosophical and aesthetic aspects of the writer's works.

8. The psychological and pedagogical aspect of the modern Auezov-study has been studied in the works of A.Taizhanov in the field of traditional and modern upbringing theories of such scientists as Zh.Aubakirova, F.Orazbekova, G.Otar, H.Sadykov. The observations of these researchers have shown that the entire novel is an extensive ethnopsychological concept of folklore. We can confidently say that novel is a priceless source for scholars of modern pedagogy and education.

9. One of the most important areas of modern Auezov-study is literary translation and literary comparisons. This, as we say, the original works of M.O.Auezov comparative study and text translation in other languages, translation of the stories of the writer and dramatic works, now awaits the decision of the literary translation in the context of theoretical problems, the epics and his literary translations will guide the study of the context of modernization national identity. In modern Auezov's science, the idea of national spirituality and the history of formation of ideas of independence, their current relevance is also a prerequisite.

Analysis of new approaches, diverse attitudes, opinions, author's multidimensional social, publicistic, pedagogical, and scientific translation services, along with the description of contemporary Kazakh literary criticism, shows that these science needs a new systematization.

References:

1. Auezov M. Abai's Path: Novel-epic – 1-4 books. Abay – Almaty: The writer, 2003.
2. Auezov M. Abai's Path: The translation edited by L. Sobolev. – 1-4 books. – Almaty: The writer, 1987.
3. Auezov M. Abai's Path: The translation edited by A.Kim. – 1-4 books. – Almaty: Silk road, 2007-2009.
4. Nurgali R. The Golden age of Kazakh literature. - Astana: Kultegin, 2002. - 528 p.
5. Berdibay R. Mukhtar shyny. – Almaty: The science, 1947. – 208 p.
6. Dadebaev Zh. Traditions of M.Auezov and samples of traditional culture in the structure of the modern Kazakh historical novel. Materials of the second international scientific-theoretical conference "M. Auezov and world literature". - Almaty: Kazakh University, 1999. - 31-39 p.
7. Akhmetov Z.A. The Poetics of novel "Abai's Path" in the Light of its Foundation". - Alma-Ata: Nauka, 1984. - 254 pp.
8. Alpysbayev K. MukhtarAuezov and translation // MukhtarAuezov and world literature: International scientific-theoretical conference materials (September, 2004). - Almaty: Kazakh University, 2004. - B. 44-49.
9. Kabdolov Z. Auezov. - Almaty: Category, 1997. - 352 pages.
10. Myrzakhmetuly M. Auezov and Abay. - Almaty: Kazakhstan, 1997. - 272 p.
11. Sagyndykova N. The Transcriptional Skill M.O. Auezova // Materials for the 2nd international scientific and theoretical conference. "M. Auezov and World Literature ". - Almaty: Kazakh University, 1999. – P. 177-183.
12. Zhurtbayev T. The creative life and art world of M.O.Auezov. Doctor of the philology sciences... the autoref. - Almaty, 2000. - 56 p.

ҚАЗІРГІ МЕДИАКОММУНИКАЦИЯНЫҢ ДАМУ ҮДІСТЕРІ ЖӘНЕ ЖАҒАНДАНУ

Менликул Бурханқызы ШИНДАЛИЕВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры, ф.ғ.д.,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

XXI ғасырдағы әлемдік журналистиканың дамуында қайшылықты үрдістер баршылық. Бір жағынан әлемнің көптеген елдерінде баспасөз бен электронды бұқаралық ақпарат құралдарын қарқынды коммерцияландыру болып жатса, екінші жағынан БАҚ-тың меншіктік құқығы трансұлттық корпорацияларға шоғырлануы жандануда. Үшіншіден, әлемдегі ақпарат нарығы дамыған үстіне дамуда. Төртіншіден, ақпараттық саланың қоғамдық қызметі өсіп, желілік платформа құруда және азаматтық қоғам медианы бақылайтын, мониторинг жасайтын ұйымдар жұмысы жанданып, медиакоммуникация жүйесін барынша демократияландыру үдерісі жүріп жатыр.

«Жаһандану деген сөз ағылшынның «global» деген сөзінен шыққан және «дүниежүзлік» деген мағына береді. Ғаламдасу, жаһандану аты айтып тұрғандай әлемдік өркениеттердің жақындасуы, ортақтасуы мен таралуы болса керек» [1,23-б]. Яғни бұл мәдениеттер мен өркениеттердің ортасуы мен бірігуі мәдени-әлеуметтік саланың ықпалдасуы.

Қазір әлем журналистикасында журналистиканың коммерциализациялануы жүзеге асуда және ақпарат нарығынан туындайтын медиакоммуникация саласында құрылымдық және мазмұндық өзгерістер орын алуда. Журналистиканы коммерция саласынан бөліп қаруға болмайды. Журналист, БАҚ белгілі бір нарыққа қызмет ететін болғандықтан әлеуметтік, қоғамдық, саяси саланың өкілдері қоғамдық пікір туғызатын журналистиканы шыншыл ақпаратпен қамтамасыз ету міндетін де дұрыс орындауға мүдделі. Медиакоммуникация салаларында хабар тарату мен халықты соңғы жаңалықтармен ақпараттандыру кезінде ұсынылатын барлық өнім тек шыншыл ақпараттан тұруы шарт. Бұл жердегі журналистің жасайтын ақпараты тауар, оны жеткізуші журналист өз тауарының сапалы болуын, ақпарат жеткізуші ретіндегі журналистің де рөлі айырықша. Егер журналист ақпаратты жасаушы болса, оның ақпаратты неғұрлым көп адамдардың назарын аударса, жоғары рейтингті қамтамасыз ете алса ғана нарық қажеттіліктерін түгелімен өтеген деп есептеледі. Бұл бір жағынан коммерцияның талаптарын толық орындады деп есептеледі.

Әлем журналистикасында БАҚ табысының басым бөлігі жарнамадан түсетінін білеміз. Коммерциялық жетістікке жету үшін тек өтімді материал жазып ғана қол жеткіземіз десек қателесеміз. Шетел журналистикасының теориясы мен тәжірибиесіне қарасақ, сапалы ақпаратпен қоса БАҚ-тың ажырамас бөлігі жарнама саласы және табысты мол көзі осы жарнама арқылы келеді. БАҚ-қа мол қаржы өтпелі жарнамадан гөрі тұрақты жарнамалар беру арқылы түсетінін тарихи тәжірибе дәлелдеген.

Үнемі жоғары рейтингке ие болып жүрген шетелдің бұқаралық ақпарат құралдары нарық заңдарын қатаң сақтайды және «даулы», «ыңғайсыз» жарнамаларды беруден бас тартып отырғанын көреміз.

XIX-XX ғасырлар тоғысында әлемдік индустрия жақсы дамыған елдер АҚШ, Ұлыбритания, Франция мен Германияда үлкен монополистік бірлестіктер пайда болып, дами түсті. Осы даму қарқыны нәтижесінде жоғарыда аталған елдерде баспасөз бен телерадио қарқындап дамып, үлкен монополиялар мен конгломераттар үстемдік орнатты. Әсіресе осы елдер ішінде Америка мен Германияда көп салалы конгломераттар шоғырланып, ақпаратты тарату саласында үстемдікке ие болғаны тарихтан белгілі. Бұл әртүрлі кәсіптік қызметтің жиынтығын ғана біріктіріп, қосымша жеңілдік алу, бәсекелес компанияларды сатып алу мен тұралап қалған, өзін-өзі қаржыландыруға шамасы келмей қалған газет-журналдарды да

сатып алып, жұмысын жандандыру үрдістері орнықты. Осы мекемелер БАҚ саласын капиталдандырып қана қойған жоқ, бәсекелестік қабілеттерін арттырып, алдыңғы қатарлы массмедиаға айналдыруға тырысты.

XX ғасырдағы бәсекеге қабілетті массмедианың өмірге келуі ертеден басталған және оның тетіктерін дамыған елдер өз тәжірибиесінде алғаш жүзеге асырған. БАҚ саласындағы бизнестің бәсекеге қабілетті болуы үшін тек шыншыл ақпарат жазумен шектелмейтіні, нарық заңдарын терең меңгергенде ғана осы сала дамитыны, капиталдандырылатын, кітап басу, газет-журнал шығару, ақпарат тарату істерінің біріккен көп салалы конгломераттарының біріне шоғарлануы бұл саладағы бизнестің қабілеттігін арттырды.

Үлкен дамыған БАҚ саласындағы монополияланған ұйымдар жұмысына қарасақ, медиа-мазмұны ішінде экономиканың басқа салалары да қатысты болғанын көреміз.

XX ғасырдың басында әлемде ең белгілі алты конгломератты көруге болады (The Walt Disney Company, Time Warner Inc, News Corporation, Viacom, Bertelsmann, Vivendi SA). Бұл әлемдік ақпараттық нарықты жаһандық медиақұрылымға айналдырған компаниялар. Олар тек шекаралардан өтіп қана қойған жоқ бүгінгі таңда халықаралық ақпарат нарығында өзіндік трансұлттық қызметтер көрсетуге көшті. Қазіргі кезде трансұлттық медиакорпорациялар халықаралық жаңалықтар нарығында алдыңғы шепте және экономикалық жағынан де қуатты, бүкіл әлемге өз ақпараттарын таратып қана қоймай, әр ақпаратын, ақпарат ішіндегі әрбір сөзін сатумен айналысып, бүкіл әлемге қызмет жасап отыр. Бұл ақпарат таратушы мекемелер әлемнің көптеген медиа саласына жаңалықтарды жергілікті тілдерге аударып сату арқылы тыңдарман, оқырман, көрермендерге бейімделуін жалғастыруда.

«Қазіргі таңдағы ақпараттық қызметтің жаһандануына алып келді және ақпарат нарығында ақпаратты сату мен тарату қарқындылығы өсіп, ірі медиа корпорациялардың жұмысы жанданған үстіне жандана түсуде» [2,39-б]. Мысалы, Америкада жасалған телевидениеге арналған бағдарламалар басқа тілдерге аударылып, халықаралық сатылымға шығып, таралуда. Бұл АҚШ журналистикасы әлем нарығына шығуға мүдделі және соған күш жұмсауын жалғастыруда. Бұл туралы ғалымдар: «Ақпараттық кеңістің жаһандануы жаһандық ақпараттық инфоқұрылым деп аталады және оны құруға қатысуды көптеген елдер қолдайды. Ғаламдық ақпараттық үдерістер құқықтық реттеуді, қазіргі әлемдік қоғамда ғылыми-техникалық, экономикалық, әлеуметтік ынтымақтастықты өзектендіреді және халықаралық ақпараттық қатынастарды талап еді» [3,69-б],-деген тұжырым айтады.

Ақпараттық қызметтің жаһандануы әлем елдеріндегі әртүрлі ұлттардың, олардың мәдениеті, әдебиеті, руханиаты мен басқа да қажеттіліктенің өзара бір бірімен әрекеттесуі мен әсер ету және осы үлкен мүмкіндіктерді жүзеге асыруды ақпараттық қызметтің жаһандану деп білеміз. Ақпараттың жаһандануы әлем елдерінің бұқарасы санасына, рухани дамуына ықпал ете алады. Жоғарыда біз талдаған трансұлттық медиахолдингтер халықаралық жаңалықтарды, болып жатқан оқиғалар мен құбылыстарды, іс-шараларды мұқият және теңгерімді негізде жариялап отырады. Ақпарат негізі білімге айналуы керек, егер білімге айналмаса ол құндылығын жояды.

Қазіргі таңдағы ақпарат ағыны жедел және тез өзгеріп отыратын жаңалықтарға толы. Мысалы, Кеңес заманда адамдардың бір жылда алатын ақпаратын қазір бір аптаға жетер-жетпесте уақытта алып үлгеретін жылдамдықпен даму үстіндеміз. Қазіргі азаматтық қоғам гуманитарлық, демократиялық құндылықтарға негізделген. Қазіргі жаһанданған ақпараттың әсерінен адам баласының рухани дамуына кедергісіз қол жеткізуге болады. Белсенді шығармашылықпен айналысып, жан-жақты ақпаратты пайдалануға және БАҚ-тағы ақпараттар мазмұнына қажет болған жағдайда өзгерістер енгізуге де мүмкіндік бар.

Алыс шетелдер мен Ресейде қазіргі таңда медиабілім беру топтары да белсенді жұмыс істеп жатыр. Америка мен Ұлыбритания, Франция елдерінде мектептер мен университеттерде де медиабілім беру жүйесі жолға қойылған Бұл медиабілімді мектептен бастап беру керек және ол жоғары оқу орындарында да жалғасын табуы қажет деп ойлаймыз.

Әлем журналистикасында медиа сынының дамуы өз жемісін беруде, алғынған ақпаратқа сын көзбен қарау үрдісінің қалыптасуы БАҚ жүйесінің жұмысын жақсартудың алғышарты. Жаһандану кезіндегі журналистиканың бір ерекшелігі – жаңа технологияларды қолданып қана қоймай, сол арқылы қоғамдық пікір туғызып, психологиялық, маркетингтік зерттеулер жүргізуге жол ашты.

Бұрыннан белгілі Америка журналистикасында журналистік зерттеу бастау алған және қазірдің өзінде осы салада кәсіби жұмыс істейтін журналистер қатары көбейген. Ақпараттың жаһанданған кезеңінде жылдамдық пен мөлшер де рөл атқарады. Қазіргі газет-журналдардың көпшілігінің онлайн нұсқасы қатар жарық көріп отырған тұста жарияланымдардың мұрағаты мен таспа мұрағатын сақтау да жолға қойылған. Қазіргі БАҚ-тың ең дамыған жағы интернеттегі электронды нұсқаның соңына әр оқырман, әр көрермен жазылған мәселені талқылауға, пікір қалдыруға, егер жақсы материал болса оқуға шақыруға мүмкіндік беретін ұтымды тетіктер бар.

Бұрын БАҚ-қа дәстүрлі жолмен жазылатын болса, қазір электронды жазылу жүзеге асады. Жаһандық журналистикада журналистикаға мамандандудың жаңа бағыты, мультимедиялық редакторлар мен интернет журналистері пайда болды. Әлемнің барлық елінде Интернет БАҚ бірінші орынға шықты және журналистика адамзаттың өмір сүру дағдыларына қатты әсер етіп отыр. Жаһанданған журналистиканың одан әрі дамуы гуманизм, демократия, әлем халықтарының мәдениеті мен рухани құндылықтарының әртүрлілігін сақтау қағидаттарын ұстануы тиіс.

Қазіргі массмедианың жұмыс істеу үрдісінде ғылыми-техникалық жетістер, технологиялық, ақпараттық, коммуникациялық құралдар барынша мол қолданылады және ақпараттық қоғамға енудің өте жоғары деңгейіне көтерілді.

Ақпараттың жаһандануы түсінігі миллиондаған адамдардың бір секунд ішінде әлемдегі жаңалықтармен бірдей хабардар болуы осы байланыс және электроника техникасының жетістігінің арқасында болып отыр. Адамдардың бір сәтте болып жатқан оқиғаларға куә болып қана қоймай, соның қатысушыларын айналып, ақпаратты таратушы ретінде де қызмет жасай алатын мүмкіндіктер бар. Әлеуметтік желілер бүкіл әлемді қамтып, әлемнің кез келген нүктесінен ақпарат алып, оны талдауға, сараптауға мүмкіндігі туды.

Жаһандық журналистикада электрондық жүйенің енуі трансшекаралық жаңалықтардан хабардар болуға, журналистермен қоса қарапайым адамдардың да ақпаратты жинау, талдау, зерттеу, таратудың жаңа бағыттарын қалыптастырып игеруге мүмкіндік жасап отыр.

Біз талдап отырған ақпараттың жаһандануының әртүрлі салдары бар. Бұл тұста журналистер арасындағы байланысты нығайтып, халықаралық ақпараттық қауіпсіздікті сақтау, осыған сәйкес заманауи журналистерді дайындау мен халықаралық ақпарат алмасу үрдісінде БАҚ монополиялары қызметіне жүгіне отырып, азаматтық қоғамды шыншыл ақпаратпен қамтамсыз етуді жүзеге асыру қажет.

Әр елдің ақпаратты тарату деңгейі әрқашан қоғамды демократияландырумен тығыз байланысты болады. Сөз бостандығы бар жерде қоғамдық қарым-қатынастар да дұрыс жолға қойылады. Сөз бостандығы толық және жан-жақты қамтамасыз етілгенде ғана қоғам алға жылжиды және ақпарат ағындары дұрыс реттеледі. Кей жағдайларда идеология мен саясаттың әсерінен жекелеген тараптар, мемлекеттер, мемлекеттік блоктар мүдделері көзделіп, ақпараттар ағынын реттеу мүмкіндігі шектеледі. Мысалы, Кеңес Одағының ыдырауы салдарынан ақпараттық қатынастырдың механизмі қатты өзгеріске ұшырады. Жаңа ақпараттық-коммуникациялық, ақпараттардың еркін ағыны пайда бола бастады. Бұл өз кезегінде Батыс және Шығыс Еуропа елдері, Америка өз кеңістігіндегі ақпараттық ағынды кеңейтуге әкелді. Ақпарат ағынын кеңейту саяси және экономикалық жағдайға да әсер етеді.

Жаһандану дәуірінде ақпараттың ағынын бақылау көбінде әлемдік ақпарат агенттіктері мен халықаралық баспасөз монополияларының үлесіне тиесілі. Сондықтан да соңғы жылдары шетелдік массмедиа кәсіпорындарының бірлесу үрдісі пайда болды.

XXI ғасырда көптеген елдерде әлеуметтік-экономикалық трансформация болып, БАҚ салалары да өзгеріске ұшырады. БАҚ атаулары көбейіп қана қойған жоқ, мамандандыру саласы да өз өзгерістерін алып келді.

БАҚ саласындағы өзгерістер жоғары сапалы ақпарат таратушы массмедианың көбеюіне септігін тигізді және БАҚ-тың даму динамикасын жеделдетті. Электронды БАҚ саласында шетелдік капиталдың келуі массмедианы қайта құрылымдауға мәжбүр етті. Жоғарыда талданған үрдістердің әлеуметтік салдарының өзі үлкен мәселе. Қазіргі массмедиада журналистің этикасы, коммуникациялық үдерістерге қатысушылардың жауапкершілігі, мүделері туралы тақырып та бүгінгі таңда өзекті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ильин И. В., Чумаков А. Н., Мазур И. И. Глобалистика: персоналии, организации, издания. – М: АльфаМ, 2012.
2. Chumakov A. N. Philosophy of globalization: selected articles. Moscow University Press • 2020.
3. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. – М.: Логос, 2001.
4. Ильин И.В. Теоретико-методологические основы глобалистики. –М: Издательство Московского университета. 2009.

ЖУРНАЛИСТЕРДІҢ ЭКСТРЕМАЛ АҚПАРАТТАРҒА ҚОЛЖЕТІМДІЛІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кенжегүл Илияқызы ТЕРГЕМБАЕВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 3 курс докторанты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Журналистердің экстремал ақпараттарды жылдам әрі бірінші болып таратуы үшін оларға бірнеше қажеттіліктерге қол жеткізу қажет болады. Бұл, ең алдымен, журналистер өмір сүріп отырған мемлекеттің саясатына, экономикалық әлеуетіне, журналистердің мәртебесіне тікелей байланысты. Ресми ақпаратты алғашқылардың бірі болып журналистердің өздері таратқаны жөн. Бұл қоғамның журналистердің ақпараттарына деген сенімді нығайтып, сол арқылы имиджін қалыптастырады. Сондай-ақ, әлеуметтік желілер арқылы жалған ақпарат таратушылардың азаюына немесе олардың ақпаратының қоғам үшін маңызсыз болуына өз септігін тигізеді. Ал сондай экстремал, төтенше ақпараттарды қалайша бірінші болып алу керек деген мәселеге келетін болсақ, оған жергілікті жердегі бейнебақылауға қатысы бар мекемелер мен оларды бақылайтын құзырлы органдармен тығыз байланыста, тіпті етене жұмыс істеу арқылы қол жеткізуге болады. Мысалы, Қазақстандағы республикалық маңызы бар қалалары мен ірі аудандарында қала кеңістігінің негізгі бағыттарын - магистральдарды, алаңдарды, көлік айырықтарын, жергілікті аумақтарды басқаратын бейне жазба модульдерінің желісін қамтитын, жазу және кескінді тану жүйесі, сондай-ақ ақпаратты өңдеу және талдаудың интеллектуалды жүйесі бар «Сергек» бейнежазба модулі орнатылған. «Сергек» бейнежазба модулі – интеллектуалды бейне бақылау, талдау және болжау жүйесі стандартты көшені жарықтандыру бағандарына орнатылған камера, коммутациялық блок, үздіксіз қуат көзі және сымсыз байланыс модулі болып табылады» [1]. Яғни, бейнежазба модулі нақты уақыт режимінде қарау аймағына кіретін көліктердің мемлекеттік нөмірлерін, сондай-ақ олардың қозғалыс параметрлері мен қоршаған орта көрсеткіштерін түсіріп, таниды. «Сергек» нақты уақыт режимінде маңызды көлемдегі ақпаратты өңдеуге мүмкіндік беретін есептеу қуаты мен арнайы бағдарламалық жасақтамаға ие. Осындай технологиялық мүмкіндіктерді журналистердің құзырына беру арқылы жедел ақпараттардың шынайы әрі шұғыл таралуына зор кепілдік беруге болады деп

пайымдаймыз. Өкінішке орай, аталған бейнежазба модулі тек құқыққорғау органдарына қызмет жасайды және құқықбұзушылықтар мен жол ережелерінің сақталуына бағытталған.

Салыстырмалы түрде алатын болсақ, Түркия елінде көшенің бойына орнатылған камералардың басым бөлігі, шамамен 80 пайызға жуығы бұқаралық ақпарат құралдарына қызмет етеді. Қалған жиырмаға жуық пайызды құрайтын бейнежазба модульдері құқыққорғау органдарына қызмет жасайды. Аталған камералар арқылы құқықбұзушылықтар анықталып, айыппұлдар төленеді. Ал, Қазақстанда барлық бейнежазба модульдері құқыққорғау органдарының құзыретіне кіреді және мемлекетке айыппұл сынды кіріс келтіру мақсатына жұмсалады.

«Сергек» бейнебақылау жүйесінің негізін қалаушы Қайрат Ахметов «Сергек тек жолдарда ғана емес, қоғамдық орындарда да орнатылған, ал тұрғындардың көбісі камера бар екенін білмейді. Біздің дамуымыз ондағы жалпы қылмыс деңгейін төмендетті» - дейді Liter.kz-ке берген сұхбатында [2]. Бұл камералар қоғамдық орындардағы қылмыстардың азаюына өз септігін тигізді деген уәж айтқанымен, сол камералардың көмегімен ашылып жатқан қылмыстардың және құқық бұзушылықтардың шамалы екенін атап өтуге болады. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің ресми деректеріне сүйенсек, республика бойынша жасалған ұрлықтың 50 пайызға жуығы ашылусыз, анықталусыз қалады екен.

Аталған жаңа технологияны мемлекеттік органдардың барлығы өз пайдасына қолдануға ниетті. Атап айтса, Қазақстан Республикасының Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі ұлттық саябақтарға «Сергек» камераларын орнатуды жоспарлап отырғаны белгілі болды. Жалпы, «Сергек» бейнебақылау жүйесі іске қосылғаннан бері тек Нұр-Сұлтан қаласының жүргізушілерінен ғана 15 миллиард теңге айыппұл өндірген. Осы мысалға қарап Қазақстандағы бейнебақылау жүйелерінің тек мемлекеттік мақсатқа ғана қолданылатынын көруге болады.

Қазіргі заманғы адамның өмірлік қызметі нақты ақпараттық ортада жүзеге асырылады, оның дамуы мен қызмет етуінің өзіндік ерекшеліктері бар және шын мәнінде оның барлық әлеуметтік және тұлғалық маңызды процестерде басым маңызы бар. Белгілі бір тұрғыдан алғанда, дүниенің өзі «бір қарағанда мүлдем қозғалмайтын объектілер туралы айтсақ та, уақыт бойынша қозғалатын ақпараттан басқа ештеңе емес» [3, 9]. Кибернетиканың атасы Норберт Винердің «тиімді өмір сүру – дұрыс ақпаратпен өмір сүру» деген қанатты сөзі бар. Яғни, адам баласы айналада болып жатқан жаңалықтарды жылдам әрі шынайы алуға құқылы, ол оның қоғамдық санасына, азаматтық ой-өрісіне тікелей ықпал етеді.

Қазіргі заманғы менеджмент контурында ақпараттың шешуші рөлін бірден анықтау үшін күнделікті өмірде емес, ғылымда қолданылатын «ақпарат – күш», «менеджмент – ақпарат» деген кең тараған тіркестерді келтіруге болады. Билік қызметі туралы халықты ақпараттандыру тақырыбының практикалық маңыздылығы билік пен халық арасындағы ақпараттық өзара іс-қимылдың ауқымын, сипаты мен ағынын түбегейлі өзгерткен ақпараттық бум жағдайында өзектіленеді. Билік пен халық арасындағы ақпараттық өзара іс-қимылдың ауқымы деген сөз тіркесін бекер алып отырған жоқпыз. Жоғарыда аталған бейнебақылау жүйелері сынды ірі жобалардың барлығы мемлекеттің қарамағында, яғни оған тіркелген ақпаратты журналистер алып, халыққа тарату үшін құзыреті жетпейді, оған мүмкіндік те жоқ. Дамыған мемлекеттердегі сияқты бұқаралық ақпарат құралдарының ғана емес, бүкіл билік жүйесінің қоғамға қызмет ету мәселесін біржола жолға қою үшін елдің азаматтарына деген дұрыс көзқарасты қалыптастыру қажет. Экстремал жаңалықтардың жылдам әрі сапалы беріліп отырудың маңыздылығын ескерген жөн. Оның маңыздылығы неде десеңіз – өмірде болып жатқан әртүрлі төтенше жағдайларды көрсету арқылы профилактикалық жұмыс қатар жүріп отырады. Айталық, қаланың бір даңғылында ішімдік ішіп алған жүргізушіні ұстап, оны құқыққорғау органы қызметкерлерінің көлігімен әкетіп жатқанын, көліктің айыппұл тұрағына тиеліп жатқанын, сондай-ақ осындай құқықбұзушылықтар үшін жеті жылға жүргізуші куәлігінен айырылатынын, он бес тәулікке түзету мекемесіне қамалатынын егжей-тегжей талқылап көрсететін ақпарат талай жүргізушілерге сабақ болар еді. Осы сияқты әкімшілік құқықбұзушылықтарға заңның қатал

екенін көрсетумен қатар, ақпарат арқылы алдын алу, яғни профилактикалық жұмыстарды да қатар жүргіземіз. Сондықтан кез келген экстремал жағдайлар туралы бейнежазбалар, ақпараттар қоғам үшін аса маңызды болып табылады.

Журналистердің экстремал ақпараттарды жылдам әрі бірінші болып таратуы үшін оларға бірнеше қажеттіліктерге қол жеткізу қажет болады. Бұл, ең алдымен, журналистер өмір сүріп отырған мемлекеттің саясатына, экономикалық әлеуетіне, журналистердің мәртебесіне тікелей байланысты деп осы мақаланың басында жаздық. Енді осы кіріспені тарқатып көрейік. Бірнеше қажеттіліктерге қол жеткізу дегенде журналистердің өзі өмір сүріп отырған аймағындағы бейнебақылау камераларына қолжетімділігін, кез келген ақпаратты меншік нысанына қарамастан кез келген мекемеден, ұйымнан, кәсіпорыннан, тіпті жеке кәсіпкерлерден қиналмай алуын қамтамасыз етуді меңзедік. Ол үшін заң аясында журналистердің құқықтық мәртебелерін беру қажеттілігі де туындайды. «Журналистердің мәртебесі туралы» заңнамалық-құқықтық құжатты қабылдау қазіргі заман талабы деп тұжырымдаймыз. Осы жылы елордада өткен жиындардың бірінде бір журналист Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевқа сауал қойған болатын. Ол: «Бізде журналистердің мәртебесі туралы заң жоқ. Біз ешқандай топқа жатпаймыз. Сол статус туралы заң қабылдауға өзіңіз мұрындық боласыз ба? Бұған көзқарасыңыз қандай?» - деді. «Бұл – өте өзекті мәселе. Мәселені жақсылап тұрып қарауымыз керек. Егер керек болатын болса, мен Үкіметке тиісті тапсырма беремін. Келешекте журналистердің мәртебесі туралы, тиісті заңды қабылдаймыз. Я болмаса, мен өзім президент ретінде шешімімді шығарамын», – деді Қасым-Жомарт Тоқаев» [4]. Журналистердің қоғам алдындағы беделін көтеру, олардың жұмысының тиімділігін арттыру мемлекеттік саясаттың бір бөлігіне айналуы тиіс. Ал, экономикалық әлеуетіне қазіргі заманауи құралдарды сатып алу, қызметтерді орнату мүмкіндігі кіреді.

Қорыта айтқанда, қазіргі күні елімізде журналистердің экстремал ақпараттарға қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін ең алдымен «Сергек» бейнежазба модуліне журналистердің еш кедергісіз қолжетімділігін қамтамасыз етіп, оны заң аясында реттеу қажет. Себебі, бұл мәселе шешілмейінше актуальды проблемалардың бірі болып қала бермек және мемлекеттік деңгейде ғана биліктің араласуымен, арнайы құқықтық актілерді қабылдау арқылы ғана шешімін табатын мәселе деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Цифровые проекты Казахстана. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: https://zerde.gov.kz/activity/digital_projects/smart_city/6537/.
2. Казистаев Е. Основатель «Сергека» откровенно рассказал о своей разработке. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://liter.kz/osnovatel-sergeka-otkrovenno-rasskazal-svoej-razrabotke/> (жарияланған күні 16.04.2021).
3. Бритков В.Б., Дубровский С.В. Информационные технологии в национальном и мировом развитии. М.: «Общественные науки и современность», №1, 2000.
4. Мақажан Г. Қазақстанда журналистер мәртебесін көтеру ұсынылды [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/501505-aza-standa-zhurnalister-m-rtebesin-k-teru-synuldy> (жарияланған күні 30.09.2021).

ҚАЗАҚТІЛДІ БАҚ-ТАҒЫ ЖУРНАЛИСТІК ЗЕРТТЕУ: ТАРИХЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

Гүлбарам Айбарқызы ҚҰРАҚ,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс магистранты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Шетелдік БАҚ саласындағы журналистік зерттеулер – біздің елге қарағанда қарқынды жылдамдықпен дамыған сала. Егер демократия, дамыған сөз бостандығы туралы айтатын болсақ, онда журналистік зерттеу оның айқын көрінісі болуы керек. Шетелдік тәжірибені ескере отырып, біз өзіміздің стандарттарымызды қалыптастыруға міндеттіміз. Бұл бағыттың үлкен саяси салмағы мен әлеуметтік маңызы бар екенін ұмытпау керек. Біздің мақсатымыз – журналистік зерттеудің тарихына, қазіргі қазақ тілді БАҚ-тағы журналистік зерттеудің маңыздылығына шолу жасау, олардың деңгейін анықтау, қылмыстық істерді анықтаудағы журналистік зерттеулердің маңыздылығына талдау жасау. Бұл тақырып Қазақстан Республикасының аумағында әлі зерттелмеген. Ақпараттық қоғамның дәуірі күн сайын өзгеріп отыратындықтан, жаңа көзқарас бойынша зерттеулер әрқашан сұранысқа ие. Қазақ тілді БАҚ-тағы журналистік зерттеудің ерекшеліктері туралы осы ғылыми мақалада кеңінен айтамыз.

Қоғамдағы өзекті мәселелер, шешімін таппаған оқиғалар, құпияға толы қылмыстар қатары көбеймесе, азаяр емес. Осындай қауіпті ортаның ақиқатын ашып, жауабын табатын – журналистік зерттеу мамандары. Әлемдегі ең қауіпті мамандықтардың көшін бастап тұрған бұл сала – батылдықты, білімді, еңбекқорлықты, жауапкершілікті басты талаптарының біріне айналдырды. Журналистік зерттеу деген не? Ол немен айналысады? Салалық әріптестерінен қандай айырмашылығы бар? Бұл әдістің пайда болуына не себеп? осындай көкейкесті сұрақтар қарапайым халықтың ойында жүруі мүмкін. Журналистік зерттеудің тарихы мен тәжірибесіне тоқталмастан бұрын осы сауалдарға жауап іздеп көрейік.

Біріншіден, журналистік зерттеу – демократияның айқын көрінісі. Өйткені, сөз бостандығы, халық билігі жоқ елде журналистік зерттеудің де болмайтынын естен шығармау керек. Оған шетелдік, әсіресе, америкалық, еуропалық бұқаралық ақпарат құралдары айқын дәлел болып жүр. Екіншіден, жай ғана сараптамалық ақпарат беру емес, күмән туғызған мәселелерді зерттеп, деректерді іздеу, ең бастысы, басынды қатерге тігіп, дәлелдер табу. Осындай қауіпті оқиғаларды қоғам үшін, адам үшін әшкерелеу. Үшіншіден, басқа салалас мамандықтарға қарағанда басты айырмашылығы – ол шешімінің болуы. Қылмыстың бетін ашып қана қоймай, оның шешімін тауып, түбіріне дейін жойып, енді қайталанбайтынына кепілдік беру. Құқық қорғау органдарының өз қызметін адал атқарғанына дейін, қылмыскердің әділ жазасын алғанына дейін куә болу. Міне, жауапкершіліктің ауыр жүгі осында жатыр.

Журналистік зерттеудің мәні – қоғамның назарын аударған оқиғалар, құбылыстар, сыбайлас жемқорлық жағдайлары, қоғамнан жасырын жасалған саяси, экономикалық, әлеуметтік-тұрмыстық қылмыстар болып саналады. Журналистік зерттеудің мақсаты – жасырын, құпия мәліметтерді ашу, қылмысты шүбәсіз дәлелдерді ұсыну арқылы әшкерелеу [1]. Н.В. Четвертковтың пікірі бойынша, журналистік зерттеу – бұл журналист үшін қиын және қауіпті, баспасөз беттерінде өте кең таралған сараптамалық жанр, онда автор өз бастамасы бойынша «айқайлаған» оқиғалардың себеп-салдарлық байланыстарын ашады.

Журналистиканың маңыздылығын, қоғамдағы орнын, халыққа қажет мамандық екенін ұқтыратын бірден бір сала – журналистік зерттеу. Ол қоғамға қалай келді? Қашан келді? Шығармашылық қызметтің бір түрі ретінде журналистік зерттеудің алғашқы баспалдағын ХХ ғасырда қалаған АҚШ болды. Алғашында әшкерелеу сипатындағы газет-журналдарға мақалалар, кітаптар жазатын жазушылар, журналистер, публицистер, социологтар тобынан тұрды. Аталмыш топ Америка қоғамын сынайтын материалдар дайындаумен айналысты. Оның ішінде жанжалды коррупция, пара алу, мұнай, көмір тағы басқа пайдалы қазбалар

айналасындағы ірі махинацияларды, тірі жан иелерінің саудасымен айналысқан қаскөйлердің қылмысын әшкерелейтін дүниелерді жазумен айналысқан. Мұндай мақалалар жазған топ өкілдері, өз қызметінің қоғамдық әділеттілікті орнататына, зұлымдықты түбегейлі жоятынына сенімді болды [2,224-б].

Журналистік зерттеудің қоғамдық беделділіктің ие болуына, басшылардың өзі қорқынышпен қарайтын деңгейге жеткізген, ол – «Уотергейт оқиғасы» болды. «The Washington Post» газетінің қос тілшісі Карл Бернстайн мен Боб Вудвордың Америка Құрама Штаттарының Президенттігіне үміткер Никсонды тақтан кетірген оқиға – қоғамдық үлкен резонанс тудырған болатын. 1976 жылғы оқиға «екінші үміткер Джордж Макговерннің штаб пәтерінің кілтін бұзған кім?» деген сұрақтың жауабын табуға тырысқан журналистің қызығушылығынан туған оқиға Американы дүр сілкіндіреді деп кім ойлаған? Шыны керек, соңғы 40 жылда «Уотергейт оқиғасы» сынды жалпы халықтық жанжал туғызған журналистік зерттеу жұмысы болып көрген емес [3,4-б].

1990 жылдары журналистік зерттеу өз жалғасын тапты. Сол кезде аты танымал емес Мэтт Драдждің 1998 жылы редакцияда АҚШ Президенті Билл Клинтон мен «Ақ үйде» тәжірибелік сынақтан өтіп жүрген Моника Левинскидің арасындағы қарым-қатынасты дәлелдейтін құжаттарды көріп қалады. Алайда, «сенсациялық» ақпаратты әшкерелеуге ешкімнің батылы бармады. Тек Драдждің ғана өзінің сайтында бұл жаңалықты, басқа бұқаралық ақпарат құралдарының қолына жетпей тұрғанда жариялап жібереді. Айта кету керек, 1995 жылдан бастаған бұл сайттың атауы әлі күнге дейін «Drudge Report» (Драдждің баяндамасы) деп аталады. Міне, бір ғана журналистік зерттеудің нәтижесі бұқаралық ақпарат құралына қанша жетістік, атақ-даңқ әкелетінін осыдан көруге болады [4,280-б].

Журналистік зерттеу – сараптамалық жанр бола тұра, бұл әдіс мақаланың, хат-хабарлардың, эксперименттің, сараптамалық репортаждың ерекшеліктері қамтылып жасалады. Оның ерекшелігі көбінесе ақпараттың жасырындылығымен, құпиялылығымен, оның көздерін құпия сақтау қажеттілігімен, журналистің танымдық іс-әрекеті тап болатын қауіпті жағдайлармен және зерттеуші журналистің абсолютті тәуелсіздігімен анықталады [4]. Неге абсолютті тәуелсіздік? Өйткені, журналист белгілі бір ұйымға, немесе оның іс-әрекетіне шектеу қойып отыратын бұқаралық ақпарат құралына тәуелді болса, оның зерттеу жұмысы 100 пайыз оң нәтиже бермейді немесе деректі 100 пайыз бермейді. Журналист өзіне толық жауапкершілікті алып, абсолютті тәуелсіз болса ғана, қоғамның кез келген саласындағы ірі оқиғалардың бетін ашып, түбіне жете алады.

Осы тұста кеңестік және ресейлік филолог, журналист, журналистиканың шығармашылық мәселелері жөніндегі маманы А. А. Тертыйный журналистік зерттеуді оның тақырыптық саласына байланысты төмендегідей етіп жіктейді:

- Саяси қылмыстарды зерттеу;
- Сыбайлас жемқорлықты зерттеу;
- Экономикалық қылмыстарды зерттеу;
- Экология саласындағы қылмыстарды зерттеу;
- Әлеуметтік-тұрмыстық қылмыстарды зерттеу [5,384-б].

Аталған журналистік зерттеудің түрлеріне жеке-жеке тоқталып, маңыздылығына, тақырыптық-мазмұндық ерекшеліктеріне зерттеу жүргізіп көрейік.

Журналистік зерттеу жұмыстарының ішіндегі ең іргелісі, әсіресе, көп резонанс туғызатыны ол – саяси қылмыстарды әшкерелеу болып табылады. Журналистер, әдетте журналистік зерттеу жасаған кезде саяси мәселелерге көп назар аударады [6]. Жоғарыда айтып өткендей, журналистік зерттеудің даңғыл жолын салып берген де, осы – саяси қылмыстарды зерттеу болатын. Менің көзқарасымда, саяси қылмыстарды зерттеп, қоғамдағы беделді тұлғалардың жасырын әрекетін әшкерелеу – ең қауіпті болып көрінеді. Біз проблемалар әлемінде өмір сүріп жатқанымыз ешкімге жалған емес. Адамдар, ұйымдар, қоғам, үкімет өздерінің қазіргі өмір жағдайына ешқашан қанағаттанбайды. Прогресске ұмтылады, сол мақсатқа жету жолында бірқатар проблемаларға тап болады. Айласын асырып, басқадан көп ішкісі, әдемі киінгісі, жиі қыдырғысы, бай болғысы келеді. Міне,

сондықтан, атақ-абыройы мен мансабынан бастартқысы келмейтін саясат өкілдері қандай әрекеттерге бармайды дейсіз. Осы жолда өміріне балта шабылған журналистердің қатары да аз емес.

Саяси қылмыстарды зерттеу өз алдына билік басындағы қылмыстарды, заң бұзушылықтарды, саяси өкілдердің, тіпті президенттердің жеке басындағы елді дүрбелең еткізетін оқиғаларды зерттейді. Журналистік зерттеудің басқа түріне қарағанда қоғамда көп талқыланатын, журналистің атағын шығаратын нәтижеге жеткізеді. Әрине, өз зерттеулеріңіз бен дәлелдеріңіз мінсіз болғанда ғана мұндай нәтиже алуыңыз мүмкін, ал басқаша жағдайда, «маған жалған жала тақты» деген айыппен өзіңіздің бостандығыңыздан айырылып қалу қаупі де жоғары [7].

Саяси қылмыстар өркендеуші мемлекеттерде де жиі кездесетін құбылыс екені жалған емес. Оның бір айқын дәлелі ретінде Қазақстан президенті әкімшілігі жетекшісінің бұрынғы орынбасары Бағлан Майлыбаевқа қатысты іс. Саяси қызметін ерте бастап, саясаттың шыңын бағындырып үлгерсе де, құлдырауы да ұзақ уақытты алмады. Талабы мол жас саясаткердің қате қадам жасап, өз мансабына балта шабатынын кім білген. Бағлан Майлыбаев мемлекеттік құпияны заңсыз жинаған, таратқан және жария еткен деген айыппен бас бостандығынан айырылған болатын. Бағлан Майлыбаевқа қатысты журналистік зерттеуді «Азаттық радиосының» электронды сайтында толық оқуға болады. Саясатқа қалай келгенінен бастап, не үшін сотталғанына дейін зерттеу жүргізіп, оқырмандарына сапалы журналистік зерттеу ұсынған.

Екінші түрі – сыбайлас жемқорлықты зерттеу. Журналистік зерттеудің бұл түрі, елге едәуір көп пайда бере алатын, журналистің білімділігі, ақылы мен ізденімпаздығы анық байқалады. Журналист өзінің интуициясы арқылы қылмыстың иесін сезіп барып немесе «жасырын» ақпарат беруші арқылы ғана сол беймәлім адамға амалсыз сеніп, басталатын жұмыс. Бұл қылмыстың артында беделді топ, саяси қызметкерлер немесе шетелдік ірі компаниялар да тұруы мүмкін. Сондықтан миллиондаған, миллиардтаған ақшаның орнын толтырып, иесіне қайтару – журналистердің мойнына жүктеледі. Шыны керек сыбайлас жемқорлық Қазақстанда кең етек жайып, оның алдын алу мүмкін болмай тұр. Қарапайым халықты айтпай билік басындағылардың жымқырған қаражатын көріп, елге жаны ашымай ма дерсіз. Алайда, ондай оқиғалар жазасыз қалмаса да, тиылар емес. Соның бірі Қызылорда облысының бұрынғы әкімі Қуанышбек Ысқақовтың тұтқындалуы. Арыс қаласында болған қайғылы оқиға кезінде қаланы қалпына келтіруге арналған ақшаға қол салды деген айыппен қамалған еді. Әрине бұл Қазақстан тарихында болған алғашқы оқиға емес. 2015 жылы елде 3000-нан аса сыбайлас жемқорлық қылмысы тіркелген. Осы қылмыстар негізінде мемлекетке келген шығын 8 млрд теңгені құрады. Ал 2020 жылғы тамыздағы мемлекет басшысының есебі бойынша жемқорлық былтырғы жылмен салыстырғанда 11%-ға дейін артқан, бұл өте жоғарғы көрсеткіш. Тұңғыш Президент Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың өзі сыбайлас жемқорлықпен халық болып күресу керек, оны түбірімен жоюға тиіспіз деген болатын. Бұндай қылмыстарды біз – қоғамдық дерт ретінде қабылдауға мәжбүрміз. Ал журналистік зерттеу жүргізудің қыр-сырына кейін тоқталатын боламын.

Экономика саласындағы қылмыстар көп жағдайда пара алу, сыбайлас жемқорлықпен байланысты жүзеге асады. Алайда, кең мағынасында қарастырсақ, экономикалық қылмыстарға контрабанда, жалған ақшаларды немесе бағалы қағаздарды дайындап сату, валюта операцияларының ережелерін бұзу, мемлекеттік және қоғамдық мүліктерді ұрлау сынды ауыр материалдық нұқсан келтіретін қылмыстарды айтады. Бұндай қылмыстардың бетін ашатын журналист жан-жақты «қаруланған», сапалы білімі бар, «қалқанымен» жауып отыратын, беделді адамы бар болғаны абзал, айтпағым, жалғыз журналистің қолынан келетін іс емес. Оған қоса, осы салаға тек қызығушылығы бар адам ғана емес, толық білімі бар, есеп-қисап, құнды қағаздармен жұмыс, нарықтақ экономикадан хабары бар болса, зерттеу жүргізу де оңайға түсері анық. Ел дамуының маңызды факторы саналатын экономика саласындағы қылмыстар, біз сияқты дамушы елдерге айтарлықтай соққы болуы мүмкін. Мұндай

журналистік зерттеу халықтық талқылауға түсу деңгейі аз болса да, елдің даму процесіне айтарлықтан көмек болары сөзсіз.

Экология саласындағы қылмыстар да қоғамның маңызды мәселелерінің бірі. А.Тертычныйдің бұл саланы бөліп көрсетуінің өзінде үлкен маңыз бар. Ол біз өмір сүріп жатқан үйіміз – қоршаған ортаның маңыздылығы. Экологиялық қылмыстар – қоршаған ортаға, оның ресурстарына, халықтардың экологиялық қауіпсіздігіне қол сұғатын, қоғамға қауіпті қылмыстық, заңға қайшы әрекеттерді айтамыз. Бұл саладағы қылмысты әшкерелеген «Әл-Жазира» ақпараттық агенттігінде жарияланған заңсыз жерде балық аулаған қарақшыларды құрықтаған «Лонгрид» әдісімен жасалған журналистік зерттеу мысал бола алады.

Әлеуметтік тұрмыстық қылмыстар көп жағдайда ашыла бермейтін қоғамдық оқиғалардың бірі. Біз бұған отбасындағы зорлық-зомбылық, кәмелет жасына жетпеген балаларды ұрып-соғу, мектептердегі және басқа да орындардағы қылмыстарды айтамыз. Жасқа, жынысқа, гендерге қатысты қылмыстық оқиғалар қоғамда ең жиі орын алатын қылмыстарға жатады. Сондықтан, мұндай маңызды жайттар қоғамнан тыс қалып, жабулы күйінде қалып жатады. Осы тұста әдбен шаршаған азамат немесе азаматша көбіне журналистер көмегіне сүйеніп жатады. Әрине қазақ қоғамында әлеуметтік-тұрмыстық қылмыстар зерттеліп, жәбірленуші заңдық тұрғыдан қорғауға алынған оқиғалар жетіп артылады. Алайда, жасырын қалып жатқаны қаншама. Демек, жәбірленушінің бар үміті журналистте болмақ. Міне А.Тертычныйдің бұл түрді журналистік зерттеудің бір саласы деп қарастырғанын жоғары бағалауымыз керек. Әлемді дүр сілкіндірген Бостондағы католик шіркеуінің бас қызметкерінің балаларды зорлықпен жәбірлегенін зерттеп, қылмысты ашып берген журналистердің журналистік зерттеу жұмысы өзінің оң нәтижесін көрсетті. Әлеуметтік-тұрмыстық зерттеу жұмысының нағыз үлгісін осыдан көруге болады.

Жақсы журналист зерттеуші болу үшін не қажет, сапалы журналистік зерттеу жасау үшін не істеу керек? Шетелдік тәжірибеде бұл сұрақтар журналистер арасында да, бұл салаға қызығушылық танытып жүрген адамдар арасында да қызу талқыға түсіп жүр. Қай елде де журналистік зерттеудің мақсаты бір болғандықтан, шетелдік тәжірибемен бөліскенді жөн көріп отырмын:

- сапалы ақпарат көздерін іздеу үшін «Кеңейтілген іздеу» функциясын қолданған жөн. Журналистік зерттеу жазған кезде, өз жұмысымыздың сенімділігін, салмаған көрсету кезінде дәлелденген және сенімді ақпарат көздеріне сілтемелер беру керек. Алайда, мұндай жағдайларда іздеу жүйесі көбінесе расталмаған жарияланымдарға сілтемелер береді. Бұл жағдайда кеңейтілген іздеу функциясы сізге көмектеседі. Іздеу жолына filetype қосу арқылы құжаттарды белгілі бір форматта іздеуге болады – мысалы, PDF немесе Excel. Мысалы, егер біз кедейлік статистикасын іздесек, «filetype:xls кедейлік статистикасын» теруге болады. Бұл біздің іздеу тақырыбымызға қатысы жоқ нәтижелерді тексеруге уақыт жұмсамай, қажетті файлдарды тез табуға көмектеседі.

Әрине интернеттің қарыштап дамып тұрған кезінде, орнынан тұрмай-ақ, зерттеулер жүргізіп, ақпарат іздеп, электронды статистикалармен шектеліп жатамыз. Алайда, жоғарыдағы мен айтқан әдісті пайдаланбай-ақ керемет журналистік зерттеу жүргізген Жанболат Аупбаевтың «Ана тілі» газетінде жарияланған «Солженицынның Мойынқұмдағы күндері» атты зерттеу мақаласын үздік деп бағалауға болады. Аты көпке танымал журналист ұзақ сапар жасап, Солженицынның айдауда болған күндерін зерттеп, сол оқиғаға куә болған жандармен бетпе-бет кездесіп, ақпарат жинағаны нағыз журналистік зерттеу емес пе? [8].

«Азаттық радиосы» да үнемі журналистік зерттеу жұмыстарымен оқырмандарын қуанытып жүрген басылымдардың бірі. «Заң қатайды, қылмыс азаймады. Қазақстанда педофилиямен күрес неге нәтиже бермейді?» тақырыбында қоғамның ірі мәселесі – әлеуметтік тұрмыстық қылмыс төңірегінде көлемді зерттеу жүргізген болатын. Зерттеу барысында Орал қаласында орын алған өкей әкесінен зорлық көрген 13 жасар Карина анасымен сұхбаттасқан. Журналист өз зерттеуінде соттың шешімін, Карина мен оның анасының жағдайымен, сондай-ақ осы қылмысқа қатысты заңдағы өзгерістерімен, әртүрлі

статистикалармен бөліскен. Журналистік зерттеуді әртүрлі тақырыпшалармен бөліп, кең талдау жасалған. Өйткені, өкіншке орай қоғамда мұндай оқиға тек Каринаның ғана басынан өтпеді. Өгей әкесінің тарапынан зәбір көрген кәмелет жасына жетпеген балалар қаншама. Шығыс Қазақстан облыстық «Дидар» газетінде осыған ұқсас «Педофилия: азғындық па, ауру ма?» атты көлемді журналистік зерттеу жарияланды. Ол жерде педофил болудың себебі, әр жылдардағы статистикалық деректер, ғалымдардың зерттеулерінен мысал, педофильдік психологиялық мінез-құлқына зерттеулер келтірген. Бұл зерттеуде де ақпарат әртүрлі тақырыпшалармен берілген. Біріншіден, ол оқуға оңай, екіншіден, нақтылықты көрсетеді[9].

Тексеріңіз және қайта тексеріңіз. Тергеу барысында біз әрдайым нақты емес және шындықты көрсетпейтін мәліметтермен, мәлімдемелермен, суреттермен және құжаттармен бетпе-бет келеміз. Сондықтан ақпаратты зерттеудің басында да, соңында да тексеру өте маңызды. Егер біз күдікті болып көрінетін сөз тіркесін көріп, оның бұрын жарияланғанын тексергіміз келсе, осы сөз тіркесін тырнақшаға салу арқылы іздеуге болады. Бұл фраза басқа жерде кездесетінін көрсетеді. Мысалы, егер біз Шерлок Холмстың «қарапайым, менің қымбатты Уотсоным» дегенін тексергіміз келсе, Google Books-те іздеу үшін тырнақшаға салынған сөйлемді қолдануға болады. Іздеу жүйесі Артур Конан Дойлдың барлық кітаптарын қарап шығады, және сіз бұл фразаның авторында жоқ екенін көресіз.

«Жас алаш» газеті өзінің журналистік зерттеулерін жиі жариялап тұратын басылымдардың бірі. Жоғарыда сыбайлас жемқорлыққа қатысты бірнеше рет айтып өткен болатын. Бұл мәселе кең көлемде талқылауға түсуі тиіс маңызды проблема. Сондықтан осы тұста аталмыш газеттің «Жоғарғы сот коррупциядан ада ма?» деп аталатын журналистік зерттеуге шолу жасап көрейік. Журналистік зерттеуді Жоғарғы сот төрағасы мен Бас прокурордың назарына деп бастаған. Автордың мәліметінше, Жоғарғы соттың заңсыз қаулысының кесірінен Алматының тұрғыны жалғыз басты ана тоғыз жасар ұлымен баспанасынан айырылып, далада қаңғып қалған болатын. Қолында ешқандай құжат жоқ беймәлім біреу үйдің есігін заңсыз, өз бетінше бұзып кіріп, пәтерді басып алған екен. Осындай ірі оқиға бойынша журналистік зерттеу жүргізген Тоқыш Жақаш түрлі деңгейдегі соттар тарапынан орын алған көптеген былықтың бетін ашады. Зерттеу жұмысында түрлі статистикалар, дәлелдер, оқиғаны екей-тегжейлі баяндап, жан-жақты зерттеу жасайды[10].

Жаңа ақпарат алу үшін ескертулер қойған жөн. Біз зерттеп отырған тақырып бойынша жаңа ақпаратты жіберіп алмау өте маңызды. Бұған бізге Google Alerts құралы көмектеседі, ол берілген кілт сөздерді іздеу үшін желідегі әр жарияланымды сканерлейді және сізге күнделікті, аптасына бір рет немесе жаңа ақпаратты тапқаннан кейін бірден ескертулер жібереді. Электрондық пошталарда қысқаша анықтама мен сілтемелер болады. Бұл құрал белгілі бір адамдардың мәлімдемелерін немесе белгілі бір тақырыптағы жарияланымдарды бақылай алады және біздің тергеуіміздің соңына дейін сіз авторлар белгілі бір дереккөзге сілтеме жасайтын жаңа мазмұн туралы хабардар боласыз.

«Айсберг теориясын» есте сақтаңыз. Ұзақ зерттеуден кейін біз жинақталған материалдардың бір бөлігін ғана пайдаланамыз. Бұл дайын материалды орташа оқырман үшін тартымды, қарапайым және түсінікті етуге көмектеседі. Эрнест Хемингуэй тұжырымдайтын «Айсберг теориясы» зерттеу аяқталғаннан кейін табылған ақпараттың тек 25 пайызы дайын материалға енетінін айтады: бұл айсбергтің үстіңгі жағына ұқсайды, ал оның көп бөлігі су астында жасырылған, яғни қысқа ақпарат болса да, оның астарында үлкен мәселе, сұрақтарыңызға жауап жатуы тиіс. Материалдардың қай бөлігін «су астында қалдырамыз» және оқырмандарымызға көруге мүмкіндік береміз, бұл біздің журналистика өлшемдерімізге байланысты. Осы мәселені шеше отырып, біз қоғамдық пікірталасқа қандай элементтер жаңа ақпарат қосатынын ғана емес, сонымен қатар қоғам үшін қандай перспективалар ең өзекті екенін де ескеретін боламыз [11].

Билік өкілдері әртүрлі шешімдер қабылдайды, қоғамға қатысты заңдарды жүзеге асырады. Сондықтан да билік басындағылардың өз әрекеттері үшін жауапқа тарта алатындай қоғамның әдіс-тәсілі болуға тиіс. Бұл белгілі бір таңда балансты сақтап тұруға көмектеседі. Билік өкілдері ғана емес, адам құқығын бұзған, салықтан жалтарған компанияларға да,

қарапайым адамға да қатысты. Ал журналистік зерттеу – қылмыстың бетін ашып, заң бұзған билік өкілдерін, компания қызметкерлерін немесе қоғам мүшелерін жауапқа тартудың ең оңтайлы әрі нәтижелі тәсілі. Журналистік зерттеудің, сыни репортаждар мен мақалалардың арқасында қоғам тарихына маңызды іс-әрекеттер мәлім болады.

Қоғамның мүшесі, азамат ретінде саясаткерлердің, билік басшыларының өзіңізге, өз құқығыңызға қатысты қабылдаған шешімдері мен шаралары туралы сенімді ақпараттарды алуға 100 пайыз құқығыңыз бар. Журналистік зерттеу сізге тек нақты, әрі тәуелсіз, сенімді ақпараттарды ұсынады. Сондықтан сіз де шынайылығына күмәнмен қарайтын ақпаратқа соқыр көзбен қараудың керегі жоқ.

Міне, журналистік зерттеудің маңызын, қоғамға қажет екенін, салмағын ұғынбай толық демократиялы елміз деп айта алмаймыз. Неге біздің елімізде батыстық, америкалық журналистік зерттеулер сынды жұмыстар жоқтың қасы? Мендегі жауап біреу ғана – сол елдердегідей журналист беделінің болмауы. Халықтың көпшілігі журналистерді басқа қоғам белсенділері сынды марапатпен қарамауында. Журналисін көтермелейтін халқы болмағасын, журналистерді қорғайтын жөнді заң болмағасын, журналистерге сенім болмағасын, қоғамды «дүр сілкіндіретін» журналистік зерттеулер болмайтыны айдан анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://www.freepressunlimited.org/en/news/investigative-journalism-unmasking-the-truth>.
2. Уллмен Дж. Журналистские расследования: современные методы и техника / пер. с англ. - М. : Ви-оланта, 1998. - 224 с.
3. Блинов А. Новая версия «Уотергейта» // Известия. - 1991. - № 136, 8 июня. – 4 с.
4. Robert B. Downs. Books that Changed America. - New York : The Macmillan Company, 1970. - 280 p.
5. Тертычный А. А. Расследовательская журналистика. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 384 с.
6. <https://online.maryville.edu/online-bachelors-degrees/english/careers/how-to-become-an-investigative-journalist/>
7. <https://molambore.wordpress.com/2008/03/14/research-methodology-for-investigative-journalism-an-introduction1/>
8. Аупбаев Ж. Солженицынның Мойынкүмдағы күндері. // Ана тілі, 02.09.2020. №35
9. Тілеубайқызы Л. Педофилия: азғындық па? Ауру ма? // Дидар, 20.09.17.
10. Жақыш Т. Жоғарғы сот коррупциядан ада ма? // Жас Алаш, 09.06.2020.
11. Anderson, D., & Benjaminson, P. (1976). Investigative reporting. Bloomington: Indiana University Press.

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕГІ КИБЕРБУЛЛИНГ: ЗАРДАП, ҚАУІПСІЗДІК, ЗАҢНАМА

Азамат АБИМОЛДАЕВ,

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің 3 курс студенті
Қызылорда, Қазақстан

Аякөз ӘБДІРАЗАҚОВА,

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің аға оқытушысы
Қызылорда, Қазақстан

«Ол жерде болмау дегеніміз – өз дәрменсіздігіңізді мойындау және бауырластарды құтқару туралы білмеу» - деп, Ресей бас патриархы Кирилл Пастор өз поптарын әлеуметтік желіде белсенді болуға үндейді. Бұл дегеніңіз әлеуметтік желілерде сана үшін нағыз «соғыс» жүріп жатқандығының дәлелі. Саясаткерлер өздеріне қолдаушыларды, пиаршылар жарнама мен тұтынушыларды, әншілер фандарын, діндарлар өз шәкірттерін (мүридтерін) іздейді және пікір алмасады. Сондықтан да әртүрлі, сан алуан пікірлер, идеялар, бастамалар, образдарды

тоғыстырған әлеуметтік желінің маңыздылығы мен қоғамдық пікір қалыптастырудағы жылдамдығын мойындауымыз керек.

«Ақпараттық соғыс әдістеріне ақпарат және байланыс құралдары арқылы манипуляция, үгіт-насихат, дезинформация, түрлі жолдармен деректер жинау кіреді. Жалпы айтқанда психологиялық соғыс деп те атауға болады. Өйткені, басты нысана – сана» [1, 65-б], - дейді белгілі блогер Аршат Ораз.

Уикипедия – ашық энциклопедиясында: «Манипуляция - 1. Жалғандық, қулық жолымен фактілерді ауыстыру; 2. Көпшілікке ақпараттық қызметтер арқылы психологиялық әсер етудің жүйелік тәсілі» деп көрсетеді. Адам өзін қоғамның бір маңызды бөлшегі ретінде сезінетіндігі шындық, сондықтан да көпшіліктің пікірін дұрыс деп қабылдайды, өзі де көпшілікпен бірге болғысы келеді. Манипуляция техникасы әрдайым жетілдіріп, жаңа әдістерге жүгініп отыратындығын ескерсек, алдымен не айтылғанына емес, қалай айтылғанына мән беруге басымдық берілген кезеңде өмір сүріп отырмыз.

Біздің ұғымымызға буллинг, кибермоббинг, кибербуллинг, интернет-қудалау т.б. сияқты терминдер енді.

Ең алдымен ағылшын тілінен енген «bullying» буллинг сөзінің мағынасы «қудалау» дегенді білдіреді. Ұжым мүшелерінің бірін өзге бір топтың агрессивті қудалауын айтады. Әдетте бұндай «қудалауды» сол топтың көшбасшысы ұйымдастырады және серіктестерінің қолдауын да қамтамасыз етеді, қолдамағандар куәгер болады. Буллинг құрбандары көбіне мектеп жасындағы балалар мен студент-жастар болатындығын орын алған оқиғалар дәлелдеп отыр. Қудалау физикалық және психологиялық түрде көрініс табады да, мұндай шабуылдан қорғану мүмкін болмайды [2, стр.15-18].

Тағы бір ағылшын тілінен енген «Cyber-Mobbing» кибермоббинг сөзінің мағынасы қазіргі заманғы байланыс құралдарының көмегімен немесе басқа да деректерді пайдалана отырып, қасақана қорлау, қорқыту, диффамациялық ақпарат тарату дегенді білдіреді.

Кең мағынасында моббинг – бұл жүйелі түрде бір адам туралы қасақана жалған ақпарат, яғни қауесет пен өсек тарату, мазақ ету, келемеждеу және арандату, тікелей қорлау және қорқыту, әлеуметтік оқшаулау (бойкот жариялау, қасақана елемей), адамның ар-намысы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін шабуылдар, материалдық немесе физикалық зиян келтіру дегенді білдіреді [3].

Кибербуллинг – бұл цифрлық технологиялар көмегімен қорқыту іс-әрекеті. Ол әлеуметтік медида, хабар алмасу бағдарламаларында, ойын платформаларында және ұялы телефондарда орын алуы мүмкін. Бұл ұзақ уақыттар бойы қайталанатын іс-әрекет.

Қудалау жасауда жәбірленуші, агрессор және куәгер болады. Осы іс-әрекеттің соңғы нәтижесіне осы үшеуінің де үлесі болады. Қудалаудың ең ауыр салдары жәбірленушіден анық көрінеді. Ең алдымен жәбірленушінің өз-өзіне деген сенімін жоғалтуға соқтырады, психикалық ауытқудың және психосоматикалық аурудың пайда болуына, тіпті өз-өзіне қол жұмсауға итермелеуі мүмкін [4].

Кибербуллингтің құрбаны кез келген адам болуы мүмкін. Бұл қорлаудың заманауи түрі, әсіресе қорғансыз балаларға әсер еткенде қоғам алаңдатушылығын білдіруі тиіс [5, стр.418].

Бірақ бұл тәсілмен шабуыл жасайтындар негізінен кәмелеттік жасқа толмаған мектеп оқушыларын нысанаға алады, өйткені, қорғансыз балалар қорыққанынан өзіне көрсетілген қысым туралы ешкімге айтпайды. Тіпті ата-анасы мен жақындарына тіс жармай, шабуылшының айтқанынан шықпайды.

Сонымен буллинг пен кибербуллинг дегеніміз - адам құқығының өрескел бұзылуы, бір адамның немесе адамдар тобының екінші адамға қасақана және үнемі зиян келтіруі болып табылады. Ал киберқауіпсіздік - бұл әлеуметтік желілері, онлайн ойындары және жедел хабарлама қосымшалары арқылы қорқыту. Киберқылмыс түрлеріне балалар порнографиясына тарту, жезөкшелікке пайдалану, есірткі саудасы, шантаж, суицидке баруға итермелеу жатады [6].

Қазіргі зерттеушілер тұжырымына мән берсек, кибербуллинг жасайтындардың арасында педофилдер көп кездеседі екен. Балаларды алдап-арбап, желіге жалаңаш түскен видео не суреттерін салуға көндіреді, кейін сол суреттерді «жұртқа жария етемін» деп қоқан-лоққы жасау арқылы кездесуге шақырады немесе ақша бопсалайды. Сарапшылардың сөзінше, кибербуллинг қазір бүкіл әлемдегі ең өзекті проблеманың біріне айналған. «Нұр-Сұлтан қаласында тұратын 8 жастағы қыз ұялы телефоны арқылы әлеуметтік желіде өзі қатарлы бір қызбен танысады. Ол желіге қызықты видеолар мен жалаңаш түскен суреттерін салуға үгіттейді. Шындығында бұл желіні өзге атпен тіркелген педофилдер де жиі қолданады. Қыздың бақытына қарай, оның телефонын жасырып, мінезінің өзгергенін анасы дер кезінде байқаған. Бұл – кибербуллинктің шынайы өмірдегі бір ғана мысалы», -дейді БҰҰ адам құқықтары жөніндегі тренері, әлеуметтанушы Халида Әжіғұлова [7]. Оның айтуынша, балаларды ғаламторлық қысымнан қорғайтын заң 21 елде бар екен. Өкініштісі, Қазақстанда кибербуллинктің құрбандары туралы ешкім нақты статистика жүргізбегендігінен, мамандар Ұлыбритания мен Ресей тәжірибесінің негізінде буллингтен қорғану туралы Кодекстің үлгісін әзірлеген. Онда тек виртуалды кеңістікте ғана емес, жалпы зорлық-зомбылық көрген балаларға көмектесу жолдары туралы ата-аналар мен ұстаздарға нұсқаулық ұсынылатындығынан хабардар етеді.

Қазіргі уақытта қарқынды белең алып келе жатқан буллинктің негізгі төрт түрі бар: сөзбен қорқыту, күшпен қорқыту, реляцион түрі және кибернетикалық буллинг [8].

Буллинктің күш көрсету түрі: иықпен қағып өту, ұру, төбелесу, күш көрсету яғни физикалық зиян келтіру түрінде көрініс тапса, сөзбен қорқыту: дауыс көтеру арқылы айқай және күлу, кекетіп-мұқату арқылы зорлық көрсетуден байқалады. Намысына тию, сыртынан ол туралы өтірік айту, өсек, жалған ақпарат тарату, дөрекі сөйлеу, жәбірлеу де сөз түріндегі буллингке жатады. Бұны қазір әлеуметтік агрессия деп те атап жүр. Бұл – белгілі бір адамға зиян келтіру, кемсіту. Сондай-ақ реляцион (Relational) буллинг түсінігін бір адам басқа жанның репутациясына кір келтіргісі келген, оның қоғамдағы беделіне нұқсан келтіруді ойлап қасақана жасаған әрекетінен көрініс табады. Бұндай әрекет сырт көзге жақын араласатын адамдар боп көрінетін ортада орын алуы мүмкін. Сол себепті ұзақ уақыт байқалмай, бірнеше жылға жалғасады.

Қазір қорқытудың кибербуллинг деп аталатын түрі жиі ұшырасады. Мамандар да кибербуллинктің әсіресе, пандемия кезінде өршігенін айтады.

Буллинг бұдан бөлек қандай жерде немесе кімге бағытталғанына байланысты бірнеше типке бөлінеді:

- 1) Мүгедектігі бар адамға қарсы буллинг;
- 2) Жыныс ориентациясына байланысты буллинг;
- 3) Заңмен қорқыту;
- 4) Әскердегі буллинг.

Зерттеушілер тұжырымына мән берсек, ата-ана балаға шектен тыс агрессия көрсетсе, оны мұқатып, ұрып-соқса, бұл да буллинг болып есептеледі. Тіпті кей психолог ата-ана баласының өзгені қорқытып жүргенін байқаса, кінәні өзінен, үйден іздеуге кеңес береді. Агрессия көріп өскен бала оны басқаға бағыттауы әбден мүмкін дейді.

Сонымен бірге буллинг адамның араласатын ортасына қарай оқу орнындағы, түрмедегі, мектептегі, медицинадағы қорқыту немесе жұмыстағы кемсіту деп аталады екен.

Кибербуллинг депрессия, үрей, өзін-өзі төмен бағалау, эмоционалдық қалыптың бұзылулары, психобелсенді заттарды қолдану және суицидтік мінез-құлық сияқты психикалық денсаулық пен күрделі проблемаларды да мытуға ықпал ете отырып, жасөспірімдердің денсаулығына теріс әсер етеді.

«Бүгінде 11-15 жастағы жасөспірімдердің 12%-ы кем дегенде бір рет немесе одан да көп кибербуллингке ұшырағаны белгілі болды. Кем дегенде бір рет басқа адамдарды кибербуллинг құрбаны етуге жасөспірімдердің 11%-ы қатысқан. Айта кетерлігі, мұндай мінез-құлық ұлдар арасында кең таралған» [9], -деп бұл мәселенің маңыздылығына бет

бұратын кез келгендігін тілге тиек етіп, сенатор Нариман Төреғалиев Премьер-Министрге сауал жолдады.

Заңгер-практик Алмас Жұмағали желіде қудалаудың да бірнеше түрі бар, соған сәйкес әрқайсына қылмыстық, әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте арнайы баптар қарастырылғандығынан хабардар етеді. Заңгер алдымен екі адамның арасындағы әңгімені әлеуметтік желіге рұқсатсыз жариялаудың мақсатын айқындау маңызды дейді. Мысалы ақша талап ету мақсатында екеуара әңгімені жариялап жіберсе, Қылмыстық кодекстің 194-бабы («Қорқытып алу»), ешқандай мақсатсыз-ақ әлеуметтік желіге жеке әңгімені жариялау Қылмыстық кодекстің 148-бабы («Хат жазысу, телефонмен сөйлесу, пошта, телеграф хабарлары немесе өзге де хабарлар құпиясын заңсыз бұзу») бойынша жазаланатындығын ескертеді.

«Бізде адамдар осы ережені дұрыс сақтамайды. Whatsapp арқылы сөйлесіп, скриншот жасап, әлеуметтік желіге салады. Қарама-қарсы жақтың оған рұқсат беру-бермеуіне қарамайды. Егер екінші тарап рұқсат бермесе, бұл – қылмыс. Ал желіде жарияланған скриншот, аудио, видео материалдың ішінде өзара сөйлесу ғана емес, сонымен қатар жеке өмірге қатысты құпиялар болса, ол Қылмыстық кодекстің 147-бабындағы («Жеке өмірге қолсұғылмаушылықты және Қазақстан Республикасының дербес деректер және оларды қорғау туралы заңнамасын бұзу») қылмысқа жатады», - дейді заңгер [10].

Ал ең бастысы осындай іс-әрекет негізі адамның өз-өзіне қол жұмсауымен аяқталса, ҚК 105-бабы («Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу») бойынша жазаланып, қылмысы дәлелін тауып жатса бес жылға дейін басбостандығына айырылуы мүмкін.

Батыс елдерінде бұл қылмыстың түрімен күресу жолға қойылған. Мәселен, Ұлыбританияда 2006 жылғы «Білім және тексеру туралы» заңына сәйкес, барлық мемлекеттік мектептерде мінез-құлықты реттейтін және оқушылар арасындағы қорқытудың алдын алу шараларын айқын көрсететін жарғы қабылданған. АҚШ-та қорлау мәселесі арнайы заңда бап ретінде көрініс табады. Тіпті қорқыту туралы заңдардың сапасын бағалайтын арнайы қоғамдық бақылау ұйымы - Bully Police USA бар. Грузияда гаджеттерді қорлау мақсатында мүлдем пайдалануға заңды түрінде тыйым салған. Канадада елдегі қорлауды азайтудың ұлттық стратегиясы негізінде қарым-қатынастарды дамытатын және зорлық-зомбылықты жою желісі (PREVNet) атты арнайы ұйым құрылды. Канаданың 27 университетінен және 52 ұлттық топтан 62 ғалымнан тұратын мүшелері үздіксіз жұмыс жасайды.

Сондай-ақ, Румынияда 2019 жылдың соңында Ұлттық білім туралы заңына енгізілсе, көрші Ресей Федерациясында қорлау әкімшілік құқық бұзушылық болып табылады, десе де, әкімшілік іс аудан прокурорымен қозғалады және дәлелдемелерді жинаумен (кінәлі тұлғаны анықтау, оның ІР мекенжайын анықтау, сараптама жүргізу) айналысады.

Қазақстанда соңғы сегіз жылда кибербуллинг құрбандарынан 19 мыңнан аса хабарлама түскен. ҚР ДСМ қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының бөлім басшысы Ақбота Әбілдинаның мәлімдеуінше 11-15 жас аралығындағы балалардың 5% екі немесе үш рет кибербуллингке ұшыраған екен. Бұл белгілісі ғана, ал көбіне ата-аналар осы мәселе бойынша үнсіз қалуды жөн санайды екен, бұның арты, яғни бұл үнсіздіктің соңы ұлттық трагедияға да ұласуы мүмкін деген пікірлер де көрініс тауып отыр.

Карантин кибербуллинг мәселесін тіпті үдетіп жіберді. Енді қазақстандық жасөспірімдерді ЛГБТ топтарына тарта бастаған. Жалпы үлкені мен кішісі бар қазақстандықтар әлеуметтік желімен тым қатты әуестеніп кетті. Бұл – Касперский лабораториясының тұтас Орталық Азиядағы басқарушы директоры Евгений Питолиннің пікірі. Спикердің сөзінше қазақстандық балалардың 85% жеке смартфонсы бар. Бастауыш мектептегі оқушылардың 43% түрлі әлеуметтік желілерде өз парақшасын ашып алған. Жоғары сыныптарда бұл көрсеткіш – 95% [12].

Замана сұранысына орай ата-ана баласына смартфонды әперіп, интернетке еркін кіруіне мүмкіндік жасайды, дегенмен қолдану мен қарапайым қауіпсіздік ережелерін түсіндірмеудің салдары барын ескермей жатады. Еркіндікті пайдаланған бала өзі туралы бар

ақпаратты желіге салады. Бұл «oversharing» деп аталады. Ағылшын тілінен енген «oversharing» сөзі ашықтық деген мағына береді. Яғни әлеуметтік желілерде өзі немесе басқа адамдар туралы жеке сипаттағы ақпаратты қасақана орналастыру. Ал бұл туралы танымы жоқ бала білмегендігінен де орналастыруы мүмкін.

Қазіргі кезеңде балаға әлеуметтік желіде өз достарымен байланысуына тыйым салу теріс реакциялар тудыруы әбден мүмкін. Ал адам психикасының өзіндік ерекшелігі: тыйым салған сайын қызығушылықтың артуы болып табылады. Бұдан шығатын қорытынды - тыйымдардың тиімсіз болатындығы. Керісінше тыйым салудың орнына: ақпараттандыру, оқыту, бақылауды дұрыс жолға қойған жөн.

Мектептегі буллинг – бүгінде әлемде кең таралған әлеуметтік құбылыс. Д.Ольвеус «қорқытуды» әлеуметтік күш пен дене күшінің теңсіздігіне негізделген мақсатты, үнемі қайталанатын, агрессивті мінез-құлық деп анықтайды [13]. Осы анықтамаға сүйене отырып, мектептегі бұзақылық білім беру ортасының қауіпсіздігіне тікелей қауіп төндіреді, алдын алудың тиімді әдістерін құру аса маңызды деген тұжырым білдіреміз.

Бұл тақырыптағы зерттеулердің көпшілігі бұзақылардың жеке ерекшеліктерін анықтауға бағытталған, бірақ бұзақылардың мақсаты неде деген сұрақ ашық күйінде қалып отыр: олар осылайша үстемдік етуге, басқалар арасында бедел мен танымалдыққа ие болуға тырысады ма, әлде бұл «ойын-сауық» нысаны ма?

Зерттеушілердің пікірінше, агрессияны көрсету қорқытудың ықтимал «құрбандарында» қорқыныштың қалыптасуына ықпал етеді, сол арқылы агрессордың позициясын күшейтеді. Сондай-ақ қорқыту құрбандарының болашақ агрессорға айналу ықтималдығы жоғары екендігі атап өтілді, себебі оларда эмоционалдық және мінез-құлық тұрақсыздығы белгілері, сондай-ақ алаңдаушылық пен агрессия деңгейінің көрсеткіштері жоғарылауы мүмкін. Соңғы жасалған зерттеулерді жасөспірім ұлдардың физикалық агрессияға, ал жасөспірім қыздардың сөздік әрекетке бейім екендігі анықталған, ол басқа адамдарға жағымсыз сыртқы бағалаудан, өсек-аяңдардың таралуынан және т.б. көрініс тапқан [14].

Сонымен бірге көбіне мектептегі психологиялық қорқытудың құрбаны болатындар:

- физикалық тұрғыдан әлсіздер;
- үздік оқушылар немесе студенттер;
- мұғалімдердің сүйіктілері;
- ата-аналар тарапынан шектен тыс қорғалған балалар;
- ұжымнан ерекшеленетін аурулармен ауыратын балалар;
- заманауи құрылғысы жоқтар немесе әлеуметтік жағынан аз қамтылған отбасылардың балалары;
- ориентациясы өзге балалар [15], -деп көрсетіледі.

Қазақстандағы адам, оның ішінде бала құқығын қорғау мемлекеттің ұлттық мүддесі болып табылатындығын естен шығармаған абзал. Қазақ қоғамы үшін әлі кибербуллинг ұғымы таңсық екені де жасырын емес. Әсіресе, атауы басқа тілде болғандықтан, оны қабылдау қиын болуы да мүмкін, дегенмен, соңғы кездегі резонанс тудырған оқиғалар қоғамды дүр сілкіндіргені ақиқат. Мысалы жазушы А.Мантайдың өз-өзіне қол салуы, НЗМ мектебі оқушысының терезеден секіріп қайтыс болуы т.б.

Ең бастысы – әлеуметтік желінің, яғни интернеттің нетикеті болатындығын кез келген қолданушы білуі тиіс. Интернетте маскамен, никнейммен жүретіндер, аноним трольдар, ойдан шығарылған фейк кейіпкерлер бар. Сондықтан виртуал өмірді де бір өмір ретінде қабылдайтын болсақ – нетикет бізге керек. 1994 жылы «Netiquette» атты кітап жарық көрді, нетикеттің негізгі 10 ережесі ұсынылды. Осы ережелер арқылы виртуалдағы өміріміз оңай және қарапайым болады деген түсінік бар. Ең бастысы – қай желіде отырсаң да адаммен сөйлесіп отырғаныңды естен шығармау, виртуал өмірде де шын өмірдегі стандарттарыңды ұстану, интернеттегі репутацияның маңыздылығына мән беру, себепсіз кикілжіңге араласпау, дөрекі пікір білдірмеу, өзгенің жеке бас құқығын құрметтеу сияқты ережелерді білу маңызды екендігін есте ұстаған абзал.

Бұл ғылыми мақалада қазіргі кибербуллинг мәселесінің зардаптары мен осы қылмыс түріне шалдығатын құрбандар туралы біршама зерттеулерге талдау жасалды. Дегенмен бұл мәселенің зерттелмеген қырларының өте көп екендігіне және шығау негізін бір мақала төңірегінде қарастыру мүмкін еместігіне көз жеткіздік.

Сонымен бірге ойымызды қорытындылай келе, ең жиі қолданылатын қорлаудың алдын алу шараларының бірі - Олвеустың «қорқытудың алдын алу бағдарламасы» деп білеміз. Бүгінгі күні нақты практикалық диагностикалық әдіс жоқ, дегенмен профилактикалық іс-шаралар жүйесі нақты құрылғаны абзал. Әр баламен жеке жұмыс жасау міндетті. Мектептегі психологтар тек әр оқушыға мінездеме жасап қана қоя салмай, міндетті түрде психологиялық тест алып, көңіл-күйлерін жіті бақылап отырулары тиіс. Осылайша, қорқыту мен кибербуллингтің алдын алуға және мектепте де, одан тыс жерлерде де қауіпсіздік жағдайын жасауға бағытталған профилактикалық шараларды әзірлеу және құру қажет деп қорытынды жасаймыз.

Бұл мәселені шешудің тиімділігі жеке адамдарға емес, оқу-тәрбие процесіне барлық қатысушылардың: мектеп әкімшілігінің, мұғалімдердің, психологиялық қызметтердің, ата-аналар мен балалардың бірлескен жұмысына байланысты екенін тағы бір рет атап өткіміз келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әлеуметтік желі: әдеби мен әлеуеті. – Қызылорда, 2019 ж. – 65-б
2. Кон И. С. Что такое буллинг и как с ним бороться?// Семья и школа: журнал, 2006. № 11. – С. 15-18.
3. Кузнецова А. Каждый второй ребенок в стране сталкивался с буллингом//Российская газета, 7 сентября 2021.
4. Хломов К. Психология подросткового возраста: проблема буллинга. О травле в школе, причинах буллинга и характерных чертах жертв и агрессоров // Пост наука, 11 июля 2017
5. Хуан Мойсес де ла Серна Кибербуллинг: перевод Рындина О.А. – Москва: «Тектаим», 2021. – 218стр.
6. <https://strategy2050.kz/news/-aza-stanny-kiber-al-any-a-paratty-auipsizdikti-ma-yzy>.
7. <https://informburo.kz/kaz/kiberbulling-balalardy-leumettk-zheldeg-aupszdg-alay-amtamasyz-etemz.html>.
8. Сақтан Е.Буллинг деген не және оның қандай түрлері бар?// <https://baribar.kz/136833/bulling-degen-ne-zhane-onynh-qandaj-turleri-bar>
9. Төреғалиев Н. Балаларды кибербуллингтен қорғау маңызды – сенатор/.
10. <https://jambylinfo.kz/qogam/aleumettik-zhelidegi-kiberbulling-sebebi-men-zhauapkershiligi-qandaj/>.
11. <https://khabar.kz/kk/news/kogam/item/128156-aleumettik-zhelidegi-azhua-kiberbulling-kushejip-barady>.
12. Бочавер А.А. Опросник риска буллинга (ОРБ) / А.А. Бочавер [и др.]. Вопросы психологии, 2015, №5. С. 146-157.
13. Тарасова С.Ю., Осницкий А.К., Ениколопов С.Н. Социально-психологические аспекты буллинга: взаимосвязь агрессивности и школьной тревожности. – М.: - 2009. – Стр. 58.
14. Кон И.С. Что такое буллинг и как с ним бороться // Семья и школа. 2006. № 11. С. 15-18.

СМИ И РЕКЛАМА: МОГУТ ЛИ СМИ СУЩЕСТВОВАТЬ БЕЗ РЕКЛАМЫ?

Айгерим Қайратқызы АҚШОЛАКОВА,

магистрант 2-курса Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева
Нур-Султан, Казахстан

Для большинства средств массовой информации, как малых, так и крупных, реклама является основным источником заработка. Только в 2015 году печатные СМИ США заработали 15 миллиардов долларов [1], российский медиарынок заработал 7 миллиардов

долларов, а казахстанские СМИ - 144 миллиона долларов [2]. Однако деньги, получаемые от рекламы, которые помогают СМИ функционировать, приводят к их зависимости от рекламодателей. Такое развитие рекламы в СМИ меняет журналистику, и журналисты подчиняются не только редакторам, но и пожеланиям рекламодателя.

В этой статье будет рассмотрено положительное и отрицательное влияние рекламы на СМИ и аудиторию. Рассмотрим, как реклама в СМИ меняет жизнь людей и работу журналистов. Кроме того, на основе проведенного исследования будут предложены некоторые возможности для СМИ избавиться от зависимости от рекламы. Мы обсудим несколько способов получения финансирования и рассмотрим их преимущества и недостатки. К ним относятся платная подписка и контент, государственное финансирование и пожертвования читателей. Основная цель статьи - изучить исследование и попытаться ответить на вопрос: могут ли СМИ существовать без рекламы?

Реклама оказывает большое влияние на людей, и это влияние может быть как положительным, так и отрицательным. Реклама в СМИ имеет множество преимуществ.

Комплексное исследование Credos, аналитического центра Рекламной ассоциации, показывает, как потребители и практики отрасли воспринимают роль рекламы в обществе. Согласно новому опросу, почти половина (46%) потребителей Великобритании считают, что реклама оказывает положительное влияние на общество, а 42% утверждают, что реклама может помочь сделать мир лучше [3].

Во-первых, они финансово поддерживают независимые СМИ. Исследование «Реклама платит», проведенное Рекламной ассоциацией и компанией Deloitte, предполагает, что если бы не было рекламы, цены на газеты выросли бы вдвое. Такое повышение цен привело бы к сокращению тиража газет с 91 миллиона до 20 миллионов [4].

Во-вторых, реклама повышает осведомленность людей об определенных событиях в обществе, предупреждая их о новых болезнях, эпидемиях, стихийных бедствиях и т.д.

В-третьих, социальная реклама может изменить ситуацию к лучшему. Например, реклама о гендерном равенстве, акциях против расизма, войн, информирует людей о проблемах в обществе и побуждает аудиторию узнать больше.

В-четвертых, реклама необходима для экономического роста. Лич Уильям пишет, что, помимо побуждения аудитории к покупке, реклама, таким образом, обеспечивает экономический оборот денег на рынке. Реклама помогает компаниям улучшить свой продукт [5]. Из-за большой конкуренции и спроса компании улучшают качество и содержание своих товаров, выводя компанию на новый уровень.

С другой стороны, реклама в СМИ имеет ряд недостатков, которые плохо влияют на аудиторию. Эти негативные моменты могут помешать работе журналистов, изменить сознание общества и подстроить журналистику под себя.

Например, назойливая реклама в СМИ отнимает время читателей и отвлекает их.

Чак Блор (2000), партнер рекламной фирмы Chuck Blore & Don Ruchman, сказал: «Реклама – это искусство задерживать человеческий интеллект ровно на столько, чтобы получить от него деньги» (с.185).

Еще одним недостатком рекламы в СМИ является то, что она может диктовать нормы жизни, в том числе и нормы красоты. Благодаря появлению в рекламе людей с идеальной внешностью и жизнью, у аудитории могут сформироваться навязанные образы красоты, которых не существует в природе. Молодежь, особенно женщины, испытывают давление со стороны общества в отношении идеальных тел, изображаемых в рекламе СМИ. Такие образы, создаваемые СМИ, манипулируют людьми и диктуют им, как вести себя и как выглядеть.

Доктор Барбара Л. МакЭнни (2011) говорит: «Появление рекламы с чрезвычайно измененными моделями может создать нереалистичные ожидания относительно подходящего образа тела. На одном из изображений талия модели была уменьшена настолько сильно, что ее голова казалась шире талии. Мы должны прекратить показывать

впечатлительным детям и подросткам рекламу, в которой изображаются модели с типом тела, достижимым только с помощью программ для редактирования фотографий».

Кроме того, журналист и медиакритик Бен Багдикян отмечает, что сейчас влияние рекламы настолько велико, что редакторы отбирают статьи не в соответствии с интересами читателей, а исходя из их влияния на рекламу. По его словам, серьезные статьи мешают рекламе продвигать свой продукт, так как аналитические статьи или статьи о социальных страданиях могут нарушить настроение покупателя. Багдикян отмечает, что в 1970-х годах появился феномен - создание журналов для определенной специальной аудитории, чтобы продавать их конкретным рекламодателям [6].

Британский Channel 4 снял фильм о фотографe Джеймсе Натчуэе, который делал социально значимые снимки о бедности, голоде, войне и т.д. В этом фильме он также подчеркивает влияние рекламы на СМИ. Нэтчуэй отмечает, что рекламодатели оказывают давление на редакторов, чтобы те не показывали фотографии Нэтчуэя рядом с рекламой. «Это влияет на покупательское настроение аудитории», - говорят рекламодатели. По словам фотографа, эта цензура привела к тому, что освещение важных вопросов значительно сократилось, уступив место развлечениям, новостям о знаменитостях и стилю [7].

СМИ настолько финансово зависят от рекламы, что журналистика трансформируется. Крупные корпорации тратят миллиарды долларов на маркетинг своей продукции. Генри Холкомб (2017), президент Газетной гильдии Большой Филадельфии, говорит, что в начале своей работы у СМИ была только одна цель – говорить правду, но корпорации разрушили эти идеалы журналистики.

Согласно исследованию организации Fairness and Accuracy in Reporting (2015), критикующей СМИ, 60% опрошенных журналистов заявили, что рекламодатели пытаются изменить сюжеты. Это большой тревожный сигнал, свидетельствующий о том, что СМИ сильно зависят от финансирования рекламодателей.

Джон Николс (2016), редактор газеты The Capital Times, говорит, что такие тенденции вредны для журналистики и аудитории. Средства массовой информации находятся под огромным давлением, подменяя гражданские ценности коммерческими. Он говорит, что СМИ сейчас контролируются рекламными корпорациями, которые хотят развлекать аудиторию, а не информировать.

Как уже говорилось ранее, зависимость от рекламы трансформирует журналистику и меняет работу журналистов. Поэтому в современном мире СМИ важно найти новые источники финансирования, чтобы сохранить независимость журналистики. Сегодня СМИ могут осуществлять свою деятельность благодаря пожертвованиям читателей, системе подписки и государственным заказам. Однако и эти предложения имеют свои преимущества и недостатки.

Система пожертвований – недостаточно изученная и нестабильная область. Редакции средних и малых СМИ не могут полагаться только на пожертвования для поддержки своих сотрудников и редакции. В целом, культура пожертвований не популярна во многих странах, кроме США и стран ЕС. По словам главного редактора The Guardian Кэтрин Вайнер (2018), за полный календарный период 2016-2018 гг. газете пожертвовали более миллиона человек из 180 стран, из которых 500 000 жертвовали регулярно. По ее словам, многие жертвовали деньги, потому что хотели, чтобы доступ к статьям газеты оставался бесплатным, и чтобы «прогрессивная журналистика имела как можно более широкое влияние».

По данным опроса, проведенного в 2018 году Институтом журналистских исследований Reuters, в Великобритании и Германии в настоящее время только 1% респондентов делают добровольные пожертвования новостным изданиям; в Испании – 2%, в США – 3%. Перспективы, однако, многообещающие: 22% всех респондентов рассматривают такую возможность в будущем, если издания не смогут иначе покрыть свои расходы.

Кроме того, пожертвование человеком крупной суммы может привести к зависимости от него, и спонсор может начать диктовать свои условия. Выход один – установить

ограничения на максимальную сумму для пожертвования, но не всегда можно надеяться на щедрость читателей.

Еще один способ заработка в СМИ - продажа платных подписок на контент. Подписка становится все более популярной, крупные издательства, такие как The New York Times, Financial Times и т.д., предлагают своим читателям платный контент с более глубоким анализом темы [8]. В развитых странах подписка является выгодным вариантом. Financial Time удалось избавиться от зависимости от рекламы. По данным Financial time (2019) 55 % прибыли издание теперь получает благодаря платному контенту. «Мы одними из первых применили модель подписки и начали работать в цифровом секторе, доказав, что качественная журналистика - это бизнес, который не перестанет расти», - заявил в публичном обращении исполнительный директор Джон Риддинг (2019).

Еще один пример успешной системы подписки – The New York Times. 7 миллионов читателей газеты покупают онлайн-подписку [9]. Если говорить о русскоязычных СМИ, то одному из крупнейших СМИ России - РБК удалось заработать 130 млн рублей в 2018 году [10].

Естественно, платная подписка требует качественного контента с уникальными статьями и исследованиями, поэтому, прежде чем вводить платную подписку, необходимо убедиться, что в данном СМИ есть возможность создавать уникальный контент. Директор LiveInternet Герман Клименко говорит, что платный контент на информационных сайтах может стать частичной заменой доходов от продажи рекламы [11].

«Серьезный текст, который публикуется изданием, не может быть бесплатным. Деньги на него должны приносить либо реклама, либо платный доступ к контенту. Однако сейчас у нас нет культуры оплаты в интернете, и это может повлиять на развитие платных материалов как системного явления», - говорит господин Клименко (2018).

Такая тенденция популярна на Западе и, к сожалению, пока недоступна для стран Центральной Азии, в том числе Казахстана. Только два издания в стране сейчас предлагают платный контент, но данные о подписке не афишируются. Возможно, в следующем десятилетии большое количество местных СМИ будут предлагать платный контент, тем самым устраняя свою зависимость от государственного финансирования или рекламы.

Одним из способов финансирования СМИ является государственный заказ. Государство выделяет деньги из казны на продвижение программ или освещение деятельности политиков в СМИ. Заказные материалы популярны на постсоветском пространстве. Этот источник финансирования хуже рекламы, так как материалы могут содержать пропаганду и ложную информацию.

По данным общественного фонда «Правовой медиацентр», в 2018 году бюджетное финансирование СМИ превысило доходы от рекламы. Правительство выделило 53 млрд тенге на продвижение своей политики в СМИ. Это на 8% больше, чем доходы от рекламы. Поэтому возникает вопрос: «Что хуже: деньги от рекламы или госзаказ?». Деньги, выделяемые из государственного бюджета, искореняют объективность и принципы журналистики. Однако этот метод пока популярен только в развивающихся и отсталых странах. И не исключено, что с повышением уровня демократии финансирование из госбюджета будет уменьшаться.

Поскольку рекламный рынок велик и прибылен, невозможно отказаться от рекламы на 100%, но можно ограничить ее методом отбора. В том числе и на законодательном уровне. Строгий отбор рекламодателей и ограниченный объем рекламы в изданиях, программах, на сайтах также поможет постепенному достижению независимости рекламы в СМИ. Такие ограничения помогут не только СМИ, журналистам и аудитории, но и рекламному рынку. Из-за возможной конкуренции и отбор рекламы станет более качественным и осмысленным.

Говоря о законодательных ограничениях, стоит отметить, что здесь есть много нюансов. Слишком сильный контроль государства над рекламным сектором может быть расценен как цензура, нарушение прав человека и вмешательство в бизнес. В ряде стран запрещено рекламировать алкогольные напитки, табак и другие вещества, которые портят

здоровье. Но в то же время реклама с сексуальным подтекстом в дневное время не ограничивается, нет требований к качеству съемок, текста и т.д. Контроль качества рекламы, хотя бы со стороны редакции издания, сайта или программы, повлиял бы на качество и количество рекламы, отсеивая низкосортную рекламу, мешающую аудитории.

Методы, описанные в этой статье, могут помочь СМИ стать более свободными в финансовом плане и изменить ситуацию с выбором статей, отвечающих вкусам рекламодателей.

Подводя итог статьи, можно сделать несколько выводов. Реклама может влиять как положительно, так и отрицательно. Реклама поддерживает функционирование многих СМИ посредством финансирования. Однако реклама трансформирует журналистику и делает ее послушной. Это нехорошо. Благодаря большим финансовым возможностям корпораций объективная и аналитическая журналистика уходит на задний план, уступая место развлекательному контенту. Как отмечают работающие журналисты, это мешает выполнению главной цели журналистики - информировать о важных событиях.

На сегодняшний день в большинстве случаев СМИ зависят от рекламы, но ситуация меняется. Платный контент и тенденции роста донорства могут изменить ситуацию и уменьшить количество рекламы в СМИ. Платный контент не может заменить доходы от рекламы, но только в том случае, если эти материалы из раздела платной подписки содержат качественную и эксклюзивную информацию. Однако такие изменения сейчас возможны только для западных стран. Необходимо провести опрос на местном уровне и выяснить, готовы ли читатели платить за то, чтобы стать журналистом.

Журналистика может существовать без рекламы. Однако полностью исключить рекламу невозможно, так как существует отдельный вид рекламы - социальная, которая полезна и необходима обществу. Более того, СМИ - одна из крупнейших площадок для рекламодателей, и отказ от нее приведет к краху отрасли. Рекламодатели этого не допустят.

Со времен развития СМИ и рекламы - эти два понятия стали неразделимы. СМИ могут обрести независимость, используя инструменты, описанные в этом эссе. Однако такой переход займет время и изменит качество материалов.

Список использованных источников:

- 1 Tadviser. (2019). Advertising on global marketplace. Режим доступа: <https://www.tadviser.ru/a/160859>
- 2 Boreyko V. (2019). State order in mass media wins advertising revenues. Режим доступа: <https://informburo.kz/stati/goszakaz-v-smi-pobedil-dohody-ot-reklamy.html>
- 3 Research by Credos. (2020). Advertising's positive role in society gains recognition. Режим доступа: <https://www.warc.com/newsandopinion/news/advertisings-positive-role-in-society-gains-recognition/43185>
- 4 Research by Advertising Association & Deloitte. (2015). Advertising Pays. Режим доступа: <https://www.marketingweek.com/uk-media-needs-advertising-to-exist-warns-advertising-association/> Accessed 19 Oct. 2020
- 5 Leach W. (1993). Land of Desire. (p. 367). New York: Pantheon Books.
- 6 Bagdikian B. (2000). The Media Monopoly. (p. 138). Boston: Beacon Press.
- 7 Natchway J. (2007). My photograph bear witness. Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?v=AGKZhNK_pHw
- 8 GIPP. (2019). How the world's leading media work with the firewall. РЕЖИМ ДОСТУПА: <https://gipp.ru/overview/obzory-sobytiy-v-media-srede/peyvvolnoe-uvlechenie/>
- 9 NYT. (2020). New York Times Hits 7 Million Subscribers as Digital Revenue Rises. Режим доступа: <https://www.nytimes.com/2020/11/05/business/media/new-york-times-q3-2020-earnings-nyt.html#:~:text=the%20main%20story-,New%20York%20Times%20Hits%207%20Million%20Subscribers%20as%20Digital%20Revenue,than%20from%20its%20print%20subscribers.>
- 10 Sukhov V. (2019). RBC as a business: how much does Grigory Berezkin earn on news. Режим доступа: <https://moneymakerfactory.ru/spravochnik/skolko-zarabatyivayut-na-rbk/>

СПИН-ДОКТОРДЫҢ ЖУРНАЛИСТИКАДА ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аружан Темірбайқызы ДӘРІБАЙ,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс магистранты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Соңғы он жылда коммуникация саласында спин-докторинг деп аталатын жаңа феномен пайда болды. Спин-доктор дегеніміз - ақпаратты емдеу, яғни, саясатты болсын, бизнестегі болсын, кез-келген саладағы жағымсыз ақпараттардың күшін әлсіретуге бағытталып жүргізілетін ақпараттар ағымы. Бизнесті аман-есен алып қалу үшін, саясаттағы белілі бір ұстанымды сақтап қалу үшін немесе шешімді іске асыру үшін жағымсыз ақпаратты тез арада «емдеу» қажеттілігі туындайды, ақпаратты жағымды ету. Ал ақпаратты емдеуші «дәрігерлер»-пиаршылар. Осындай мақсатта өмірге келген спин-диктордың (spin – ағылшын тілінен аударғанда «айналдыру», «дөңгелектеу» деген мағынаны береді) міндеті ақпараттарды тек жағымды жағынан жеткізіп, жағымды дәлел-деректер арқылы бұқараның сенімін қайтадан орнықтыру [1].

Бұл мақалада спин-доктор жаңа коммуникациялық рөлі ретінде қарастырылып, оның қоғамдық қатынастардың дәстүрлі моделімен байланысы туралы сұрақтарды көтереді. Бұл жаңа рөлдің бұқаралық коммуникация теориясы мен журналистік тәжірибеге тигізетін салдары да талданады.

Соңғы жиырма жылдағы британдық саяси өмірдегі ең үлкен өзгерістердің бірі бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы мен хабарлауының артуы болды. Технологиялық өзгерістер мен қатал бәсеке ақпарат агенттіктерінің жұмыс істеу тәсілін өзгертті және өз кезегінде саяси партиялардың сайлаушылармен қарым-қатынас жасау тәсілін өзгертті [2].

Бұл жұмысты зерттеу барысында журналистика, саясаттану, философия, қоғаммен байланыс сияқты салаларға тоқталды. Спин-докторлық феномені аз зерттелген және қазақ авторларында сирек кездеседі. Авторлардың спиндокинг ұғымы мен белгілеріне қатысты теориялық мәселелерді зерттеу қажеттілігі елімізде спиндокинг деген не және оның қалай жұмыс істейтіні туралы ақпарат беретін отандық кітаптар, брошюралар, оқу құралдары және басқа да дереккөздердің жоқтығынан туындады. Қазақстандағы спиндологтар тақырыбын білу деңгейінің көрсеткіші өте төмен.

Жарияланымдар, оқиғалар, жаңалықтар, қоғамдастықтың қатысуы және сәйкестендіру құралдары қоғамдық қатынастардың негізгі, іргелі әдістері ғана болып табылады. Бірақ олардың барлығы іс жүзінде делдалдар арқылы әрекет етеді [1]. Мәселен, газетте мақала жариялау үшін оны редактормен келісу керек, ал бұқаралық ақпарат құралдарынсыз бір шараны ұйымдастыру да мүмкін емес. Бұл бастапқы жоспарға сәйкес толығымен әрекет етуге мүмкіндік бермейтін кейбір шеңберлерді, шектеулерді жасайды, бұл PR науқанының әсеріне айтарлықтай әсер етеді. Тікелей мақсатты топтарға қол жеткізе алмау қажетсіз қаржылық шығындарға әкеледі [3].

Қоғамдық пікірді қалыптастырудағы адамның қабылдауының әлеуметтік-психологиялық заңдылықтары мен ерекшеліктеріне сүйене отырып, мамандар заманауи әсер ету әдістері мен құралдарын жасауда. Мақсатты топ өкілі мен ұйымды өз түрінің ішінде анықтау қызметін атқаратын PR-құралдар арасындағы тікелей байланысқа негізделген заманауи, бейімделген технологиялар осылай пайда болды [4]. Десе де, бұл қорлардың негізгі мақсаты аудиториямен өзара әрекеттесу үшін оңтайлы жағдай жасау және

компанияның әлеуметтік қызметі туралы оң қоғамдық пікірді қалыптастыру болып табылады, бұл оның мүддесіне сай басқа да міндеттерді жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Ақпараттағы менеджменттің мұндай түрі әртүрлі саяси-әлеуметтік дағдарыстар кезінде өте маңызды. Мысалы, АҚШ президенті Билл Клинтонның Моника Левинскимен арадағы романы бұқаралақ ақпарат құралдарының бетіне шығып кеткен кезде, Клинтон Ирактағы атом бомбасының сынақ нүктесі орналасуы мүмкін делінген «күдікті нысандарды» бомбалауға бұйрық берді [5]. Бұл ақпарат сарапшылары тарапынан «жұртшылықтың назарын басқа жаққа аудару үшін Клинтонның өз пиаршыларының айтуымен жасаған әрекеті» деп бағаланады. Қытай стратегиясында айтылған «Шығыста айқай-шу көтер де, Батысты барып басып ал» деген сөз бар. Спин-доктордың қызметіне дәл осы сөз де анықтама бола алады. Яғни, жұрттың назары басқа нәрсеге ауып кеткенде, сен өзіңе жағымды жағдайда қалыптастырып ал деген мағынаны береді. Б.Клинтонның жағдайында, ол Ирактағы «қауіптің» «дер кезінде» көзін жойып, Америка халқын немесе әлем халқын немесе «атом соғысынан» сақтап қалған болып шықты да, өз елінің алдында шатқаяқтап кеткен беделін қалпына келтіргендей болды.

Қоғамдағы ақпараттық ахуалдың мазмұны мен түр-сипаты белгілі бір уақыт аралығында ақпарат көздері жүргізген жұмыстың нәтижесі болып табылады. Ал ақпараттық сәйкессіздік туындаған жағдайда мұның өзі қоғамдағы әртүрлі топтардың өз мүдделерін жүзеге асыру үшін пайдаланатын құралына айналып кетуі де ғажап емес. Осы кезеңде спин-доктордың жұмысы маңызды болады [6]. Ол жұртшылықтың әртүрлі көзқарасын бір арнаға қарай, жағымды реңкке келтіріп бұру үшін жұмыс істей бастайды.

Қандай да бір шешімнің немесе оқиғаның жұртшылық тарапынан бірден қолдау тауып кетуін қамтамасыз ету үшін алдын ала жүргізілетін медиа-әрекеттің маңызы зор. Спин-доктор жұртшылықтың мүддесіне ыңғайлай немесе жұртшылықтың мүддесіне ыңғайлай немесе жұртшылықтың осыған мүдделі болуын әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан дұрыс иірімге келтірген жағдайда, оқиға болғаннан кейін жұртшылық оны оң көзқараста қабылдайды.

Ақпараттық деректер аса маңызды болса, ашық та, жасырын да өмір сүре береді. Әдетте қандай да бір даулы ақпараттың өзі де өз бетімен оншақты күн ғана өмір сүреді екен. Бұл уақыт аралығында кимелеп тұрған басқа да ақпараттар тасқыны алдыңғының күшін азайтып, ақыр аяғында оны сүртіп тастайды да, жұртшылықтың назары әр жаққа бытырап кетеді. Ал даулы ақпарат белгілі бір уақытқа дейін белсенді болып тұру үшін, оған мүдделі топтың үнемі тамызық тастап отыруына тура келді. Спин-доктор осы кезде одан да белсендірек жұмыс істеуге мәжбүр болады.

Спин-докторинг - ақпараттық кеңістікті басқару технологиясы, ақпараттық кеңістікті қайта кодтау және ақпараттық кеңістік арқылы әлеуметтік, экономикалық, саяси және мәдени кеңістікке ену, сондай-ақ дағдарысты жағдайда ақпаратты қайта қалпына келтіру.

Ғаламдық деңгейде әлемнің бейнесін қалыптастыруға шешуші ықпал ететін ғаламдық БАҚ-ты пайдалану және дамыту. е-PR-технологияларын, яғни, интернет - PR технологияларын пайдалану: веб-сайттар, антисайттар, электронды таратылымдар, жағымсыз ақпаратты Интернет арқылы тарату, БАҚ-та аты- жөні жоқ интернет-басылымға сілтеме жасап, жалған немесе жағымсыз ақпарат тарату және т.б.

Мақалада бірқатар авторлардың спин-докторингтің тұжырымдамасы мен әдістеріне қатысты теориялық мәселелерді зерттеулеріне талдау жасалынды. Жұмыста осы саланы зерттеумен айналысатын шетелдік авторларға, теоретиктер мен практиктерге сілтемелер бар. ТМД елдерін алатын болсақ, онда журналистиканың, жалпы PR-дың және спин-доктордың көрнекті зерттеушілерінің бірі де бірегейі ретінде Т.Шевченко атындағы Киев университетінің профессоры, Украина қоғамдық қатынастар қауымдастығының президенті - Георгий Почепцов [2]. Ол ТМД-да алғашқылардың бірі болып спиндоктор тақырыбын зерттей бастады. Бұл тақырыпта оның бірқатар кітаптары бар: «Имиджмейкер. Паблик рилейшнз для политиков и бизнесменов», «Теория коммуникации», «Символы в политической рекламе», «Как становятся президентами. Избирательные технологии XX

века», «Психологические и информационные операции», «Коммуникативные технологии двадцатого века» [7].

Осы ғылыми мақаланың аясында Қазақстандағы спин-доктордың дамуына талдау жасалды. Ең алдымен Қазақстанда спин-доктордың мамандық ретінде қарастырылмайтынын атап өткім келеді. Елімізде спиндоктор ұғымы туралы ақпарат беретін отандық кітаптар, оқу құралдары және басқа ақпарат көздерінің болмауына байланысты спин-доктор тақырыбының зерттелу деңгейі өте төмен. Сондықтан да, мақалада көбінесе практикалық, тәжірибе жүзіндегі зерттеулерге, нақты саяси оқиғаларға байланысты қолданылған спин-докторинг модельдеріне сараптама жасалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии двадцатого века. М. : Ваклер, 1999.
2. Почепцов Г. Г. Паблик рилейшнз, или Как успешно управлять общественным мнением. М.: Центр, 1998.
3. Кондратьев Э. В., Абрамов Р. Н. Связи с общественностью. М. : Академ. Проспект, 2009.
4. Моррис Д. Новый государь. М. : Никколо М, 2003.
5. Cialdini R. Influence: The Psychology of Persuasion, Revised Edition. Harper Business, 2006.
6. Bruse B. Images of power. How the Image Makers Shape Our Leaders. Kogan Page Ltd., 1992.
7. Esser F., Reinemann C., Fan D. Spin Doctoring in British and German Election Campaigns: How the Press is Being Confronted with a New Quality of Political PR // European Journal of Communication. 2000. Vol. 15, iss. 2.

МУЛЬТИМЕДИАЛЫҚ СЦЕНАРИЙ ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Зейін Оразғалиқызы ЕРҒАЛИЕВА,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 1 курс магистранты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Сағат тіліне байланған уақыт жылжыған сайын, жер жаһанда цифрлық технологиялардың саны артуда. Бүгінде әлемнің әлеуетін көтерген бұл дүниелер әр салада дамудың даңғыл жолын көрсетті. Яғни әлемдік тенденция, бекітілген стандарттар біртіндеп өзгеріске ұшырады. Ұлттың рухани әлемінің өлшемі, прогресстік қоғамның көрінісі саналатын бұқаралық ақпарат құралдары да өн-бойына ене бастаған жаңашылдықты қабылдады. Журналистиканың ауқымы ұлғайды. Газет-журнал, радио, телехабармен бір қатарға тұра алатын жаңа ұғым «мультимедиалық журналистика» қанатын кеңге жайды.

Қазір цифрлық медианың ықпалымен дәстүрлі БАҚ-тың веб ортада өзіндік типологиясы қалыптасты. Яғни, ХХІ ғасыр кез келген басылым, сайт немесе телеарнаны түрлендірді. Осылайша, интернеттегі БАҚ оқырмандарының қажеттіліктеріне сай контент жасай алу маңыздылығы артты. Сәйкесінше, ғаламтор пайдаланушылардың назарын аударатын түрлі платформалар пайда болды. Осы ретте, аудиторияның қажеттілігіне сай, мультимедиа ұғымын анықтайтын видео, графика, фото мен гипермәтін сынды технологияның өзге де элементтерін белгілі бір сценарий негізінде жүйелі қолдану басты талапқа айналып отыр. Осының негізінде журналистік материалдарды ұсынудың ұтымды форматы қалыптасты. Мәселен, лонгрид, сторителлинг, «no comment» рубрикасы және жаңаша серпінмен танымалдылыққа ие болған подкастты айтуға болады.

Қазір журналистика саласына тұрақтылық ұғымы жат. Осы ретте, филология ғылымдарының кандидаты ресейлік журналистер Анна Качкаева мен Светлана Шомованың «Мультимедийная журналистика» кітабында ұсынған басты ережені негізге алуға болады. «Заманауи медиада тұрақты ешнәрсе жоқ. Мұнда бір нәрсенің трендке айналуы әп-сәтте. Өйткені аудиторияның талап-тілегі тез өзгереді. Сондықтан мұнда кім үнемі ізденісте, креативті болса сол жеңбек» [1, 28-б]. Расымен, медиа ол цифрлық технологияның әлеуеті

артқан сайын түрленетін ұғым. Жалпы медиа - хабарды жөнелтуші мен алушының ортасындағы дәнекер әрі таратушы механизм болып есептеледі [2, 23-б].

Мультимедиа ұғымы да бейтаныс емес. Бұл терминге анықтама берген ғалымдар көп. Солардың бірі мультимедиа тақырыбында монографиялық кітабы жарыққа шыққан Вернер Ингенблектің тұжырымы. Ол мультимедианы - графика, гипермәтін, дыбыс, анимация, бейнемәліметтерді пайдалануға мүмкіндік туғызатын аппаратты-бағдарламалық құрал деп қарастырады [3]. Егер латын тілінен аударсақ «multy» көп және «media» орта деген сөздердің бірігуінен пайда болды. Демек, мультимедиа - компьютерлік графикамен, суреттермен, бейнеаппараттармен, анимациямен, мәтіндермен, жоғары сапалы дыбыстармен жұмыс істеуді қамтамасыз ететін интерактивті орта.

Журналистикадағы мультимедиа түрлі компьютерлік элементтерді пайдалана отырып, ақпарат тарату. Өз кезегінде ол еңбек сыйымдылығын азайтады және ақпараттық ресурстарды пайдалану тиімділігін арттырады. Оның форматтары мен бұқаралық ақпарат құралдарындағы қолданысы АҚШ зерттеушісі Сьюзан Джейкобсон еңбегінде «адамның қабылдау түйсігіне, психологиясына әсері бар» [4] екенін айтады. Яғни компьютерлік технологиялар адамның ұсынылған ақпаратты тез қабылдауына әрі сол тақырып төңірегінде ой қорытуға септігін тигізеді. Оған иллюстрацияланған ақпаратты визуалды көру сеп. Бұл дегеніңіз мультимедиалық журналистика дәстүрлі БАҚ-ты визуалды құралдармен толықтырып, интернет қолданушыларына ұсынудың ерекшеліктерін зерттейтін ғылымның жаңа саласы [5, 9-б],- деген сөз.

Бүгінде ғаламтор пайдаланушыларының саны артты. Саясаттанушы Айман Жүсіпованың «Қазақстандағы 2020 жылғы медиа тұтыну: интернет пен әлеуметтік желілер жеңіске жетті» еңбегінде келтірген мәліметіне сүйенсек, 2021 жылдың қаңтарында интернеті қолданушылар саны 15,47 миллион. Көрсеткішті өткен жылмен салыстыратын болсақ, 5 процентке өскенін байқауға болады. Яғни 2020 жылдың басынан бері 741 000 адам қосылған. Ал, Қазақстан бойынша әлеуметтік медиа пайдаланушылардың үлесі 2021 жылы 63,5% болды [6]. Сарапшылардың айтуынша, қазір халықтың көп бөлігі алынған ақпаратты «сүзгіден» өткізеді. Әрі ақпараттың растығын қайта тексеруге ұмтылады екен. Бұл дегеніңіз қолданушылардың санының көбеюімен сапалы дүниеге деген сұраныс та артты деген сөз. Былайша айтқанда, мультимедиалық формат түрлерінің көп оқылуы немесе қай тұрғыдан болмасын рейтингінің жоғары, сұраныста болуы үшін, оқырманның талабын қанағаттандыру басты талап болып отыр.

Ал мультимедиалық формат түрлеріне мысал ретінде лонгридті алуға болады. Лонгрид форматы – ұзақ оқылатын заманауи трендтердің бірі. Мұнда журналиске презентация, инфографика, бейнежазба, түрлі әуен жиынтықтарын қолданып, сапалы контент ұсынуға болады. Бұл форматты дәстүрлі медиадағы аналитикалық мақалалар мен очерк жанрының жаңарған онлайн үлгісі. Мультимедиалық жобаны жасау үшін алдымен сценарий құрастырылады. Соның негізінде мақала жазылып шығады.

Мультимедиалық сценарий – мультимедиалық жобаны дайындамас бұрын әзірленетін негізгі құрылым. Соның негізінде кез келген жоба жүйелі түрде жасалып, оқырманға сапалы контент ұсына алады. Сол мультимедиалық сценарийді жасаудың қарапайым сценарийге қарағанда өзіндік ерекшелігі бар. Мұнда әуелі маман жасағысы келетін дүниенің жалпы тұжырымдамалық дизайнын визуализация арқылы ойлап, мида құрастыру керек. Кейін идеяны графикалық түрде қалай жүзеге асыруға болатынын сараптауы қажет. Мультимедиалық жоба жасаудың сценарийінің негізгі ерекшеліктерін төмендегідей сатылап көрсетсек:

• «Неліктен осы идеяға мультимедиалық жоба әзірленуі тиіс?» деген сұраққа жауап беру.

• Әзірлейтін жобаның атауы, негізгі мақсаты, қамтитын аудиториясы, мазмұны мен жоспары деген секілді концепциясы құрылуы қажет;

• Жазылатын тақырыпты кеңінен зерттеу, оның контентін таңдау, бұған қатысты сарапшылардың пікірін ескеру;

- Контенттің элементтерін таңдау. Яғни мәтін, аудио, бейне, графикалық анимация және тағы басқалары;
- Интерфейстің дизайны мен орналасуын ойластыру. Мұнда жобаның сыртқы түрі мен стилін анықтау керек;
- Жобаның негізгі бөлімдерін әзірлеу. Бұл этап бір жобаны бірнеше адам әзірлегенде тиімді. Өйткені, әр адам өз бөліміне жауапты болады;

Бұған қоса, мультимедиалық жобада қаріп өлшемі, стилі және түсі де маңызды. Сондай-ақ, әр бөлімдегі мәтін 200 сөзден аз болғаны дұрыс. Мұның барлығының алдын ала, жоспарлы ойластырылуы қажетті сапалы дүниені жасап шығаруға сеп болмақ.

Бүгінде елімізде мультимедиалық жобаны сапалы дайындап жүрген ақпараттық порталдың бірі – «Azattyk radiosy».

«Azattyk radiosy» – Қазақстандағы ақпаратты кәдімгі мәтін түрінде де, бейнекөрініс, сурет және дыбыстық слайдтар арқылы да тарататын бірінші мультимедиалық веб-сайт [7]. Сайттың сол жақ бөлігінде арнайы жобалар орналасқан. Мұнда журналистер әзірлеген арнайы репортаждар, деректі фильмдер, шолу, оқиға хроникасы сынды материалдар бар. Солардың ішінде осы мультимедиалық жобаның бірі лонгрид форматында әзірленген Кенжебек Нұрқасенұлының «Қазақстанда парламент сайлауы қалай өтті?» атты мақаласы. 2020 жылы 22 қазанда жарияланған. Бұл материал толық мультимедиалық сценарий жасау негізінде жасалды деп айтуға болады. Олай деуімізге сеп, автордың контент жасау үшін негізге алған өзіндік ерекшеліктер.

Ең алдымен, жоба тақырыбының оқырманға сұрақ ретінде жолдануы ұтымды. Айта кетсек, бұл стилді ғалым Темірбек Қожакеев өз еңбектерінде көп қолданады. Оқырманға сауал жолдау арқылы тақырыпты өрбіту әлі де қолданыстағы стил деп айтуға болады. Одан кейін автор мақаласын қарапайым тілмен жазып шыққан. Яғни мақала аудиториясы жаспен шектелмейді. Жобаның мазмұнына келетін болсақ, 9 бөлімнен тұрады. Әр бөлім парламент сайлауының 1994 жылдан бастап күні бүгінге дейінгі аралықты қамтыған. Жазылған тақырыптың кеңінен зерттелгені де байқалады. Өйткені, автордың әр сөзі архив құжаттарына және даталарға негізделген. Бұған қоса, парламенттік сайлауға қатысты халықаралық бақылаушылардың да пікірін пайдаланған. Мұнда контент элементі ретінде тарихи фотосуреттерді қолданған.

Бұқаралық ақпарат құралдарының барлық формаларының трансформациясы дигитализация деп аталады. «Digitalisation» ағылшын тілінен аударғанда цифрлық жүйеге өту деген мағынады білдіреді. Яғни дәстүрлі БАҚ-тың веб-ортада қалыптасуы, жоғары да айта өткендей, ақпаратты сауатты берілуінен бөлек, компьютерлік элементтерді ұтымды пайдаланып ұсынылуы оқырман үшін сұраныстағы контентті қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде цифрлық технологияны жетік меңгерген маманға пайда болатын платформалар мен әлеуметтік желілерді түсіну, деректерді талдау, визуалды байланыс және мазмұнды құру коммуникацияны зерттеуге тән әдіс-тәсілдерді білу сияқты талаптарды арттырады. Осы ретте, мультимедиалық түрлі жобаларды әзірлеуде сапалы мультимедиалық сценарий жасай алу маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Качкаева А.Г., Шомова С.А. Мультимедийная журналистика - Москва: Издательский Дом ВШЭ, 2017 г. - 570 стр.
2. Жейсон Бейнбриж, Никола Гок, Лиз Тайнан Медиа және Журналистика: Теория мен практикаға жаңа көзқарастар (аударма) - Астана: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2019 ж. – 870-б.
3. Вернер Ингенблек Все о мультимедиа – Киев: BHV, 1996г. - 352 стр.
4. Jacobson Susan Transcoding the news: An investigation into multimedia journalism published on nytimes.com 2000-2008 [Электрон. Ресурс] - <https://doi.org/10.1177%2F1461444811431864> (Қаралған күні: 29.11.2021)
5. Әлімжанова А. Б. Мультимедиалық журналистика: Монография - Алматы «Қазақ университеті», 2020ж. – 163-б.

6. Жүсіпова А.Қазақстандағы 2020 жылғы медиа тұтыну: интернет пен әлеуметтік желілер жеңіске жетті - 2021ж. [Электрон. Ресурс]

<https://ekonomist.kz/kz/zhussupova/qazaqstandagy-media-tutynu-internet-pen-aleumettik-zheliler/>
(Қаралған күні: 02.12.2021)

8. Азаттық радиосының біз туралы бөлімі [Электрон. Ресурс] -
<https://www.azattyq.org/p/4509.html> (Қаралған күні: 04.12.2021)

БЛОГ ЖҮРГІЗУ ӘЛЕУМЕТТІК КОММУНИКАЦИЯ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Көктем Қарқынқызы ҚАРҚЫН,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Соңғы елу жылда технологиялық өркендеу әсерінен тұтастай өзгеріске ұшыраған бірден бір сала - журналистика. Дәстүрлі журналистика өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарына дейін бірқалыпты дамыса, 2000 жылдардан бастап жаңа кеңістікке шықты. Әлеуметтік желілер жаңа авторлардың пайда болуына жол ашты, жалпы бұқараға арналған блог-контент көбейді. Нәтижесінде, журналистикада аудитория назарын аударуға тырысқан, рейтинг қуған персонификация (грек тілінен аударғанда «persona» - бет-әлпет, «facio» - жасаймын) феномені пайда болды. Журналистік материалдың рейтингін көтеру үшін, оқылымын ұлғайту үшін басылымға, эфирге анкорларды (ағылшын тіліндегі «the anchor» - қармақ, ілгек), яғни көпшілік қызығатын қоғамдық тұлғаларды, медиа тұлғалар немесе «жұлдыздарды» шақыру дәстүрі қанат жайды. Жаңалықтар қызметінде бұл құбылыс драмалық қойылым дәрежесіне жетті. Ал, осыдан отыз жыл бұрын сарапшылар аузынан шыққан сапасы жоғары телевизияның жарқын болашағы туралы жорамалды екі мыңыншы жылдар жокқа шығара бастады. Онлайн журналистиканың пайда болуының бірден бір себебі, әрине, интернет. Ал, оның жедел дамуына интернет пайдаланушылары санының күрт өсуі, технологиядағы цифрландыру мен конвергенция үдерістері зор ықпал етті. Нәтижесінде, бүгінгі онлайн журналистиканың сипаты дәстүрлі журналистикадан едәуір ерекшеленді: аудио, видео контент, гипермәтін, анимация, шексіз электронды архив, аудиториямен қайтарымды байланыс мүмкіндіктері және т.б. Америка зерттеушісі Джон Гунс интернеттің даму тарихын үш кезеңге бөліп қарастырады [1].

Қазақстанға алғашқы интернет желісі 1991 жылы келді. Ал, интернет пайдаланушыларының саны 2000 жылдан кейін ғана шындап өсе бастады. Beeline.kz-тің хабарлауынша, 2017 жылдың қазан айындағы мәліметіне сәйкес, ВКонтакте әлеуметтік желісінің қолданушылар саны млн, Instagram - 3 млн. парақшаны құрады. Мессенджерлер арасында WhatsApp 4 млн, Facebook 3,3 бірінші орында, қолданушылар саны – 2,5 млн, Telegram – 2 млн, Viber- 1 млн. [2].

Онлайн журналистика әр елде әртүрлі жылдамдықпен дамыды. Бірқатар шетел ғалымдарының пайымдауынша, бұл құбылыс мәдени ерекшелік пен мекендеу географиясына бағынышты. Сондай-ақ, тарихи, экономикалық, саяси және әлеуметтік әлеуеттің де әсері едәуір. Түптеп келгенде, онлайн журналистиканың дамуына мына факторлар ықпал етті:

- 1) газет оқу мәдениеті;
- 2) кросс-платформалы медианың заңдылықтары;
- 3) интернеттің жылдамдығы;
- 4) компьютер және ұялы телефон пайдаланушылар санының артуы;
- 5) конвергенция әдістерінің журналистика оқу бағдарламасындағы оқытылу деңгейі [3].

Сандық технология дамуы эволюциясын, ескі мен жаңаның өзара үйлесімі, түрленуі мен бейімделуі циклдік процесс. Интернет аудиториясын ақпарат көзі ғана қызықтырады. Қазір интернет аудиторияның саны да, сапасы да өсті дейді кейбір ғалымдар. Оның үстіне

интернет платформа өзінің нақты мақсатты аудиториясына жұмыс істейді. Мәселен, мерзімді баспасөздің фейсбук әлеуметтік желісіндегі аудиториясының ортақ сипаттамасы келесідей: қала тұрғындары, білімді немесе орташа білімі бар, жұмысы бар жандар, басым бөлігі ер азаматтар. Яғни материалды жариялаудың алдында осы контингент ішінен мақсатты аудиторияны нақты таңдап аласыз, сонан кейін барып ой бөлісесіз. Сонда ғана аудитория ол контентті міндетті түрде тұтынады. Инстаграм әлеуметтік желісінде әйелдер пайызы жоғары, аудитория көңіл көтеруші контентке бейім болғандықтан, сол аудиторияға арналған контентті жүктейсіз. Салыстырмалы зерделеп шыққанда онлайн журналистика, әлеміндегі жаңа тақырып. Бұл төңіректе зерттеу жұмыстары да баршылық. Біздің онлайн журналистика айналасындағы бірталай шетелдік зерттеулерді байқағанымыз, басты басымдықтың басылымдарға берілгені. Екінші кезекте web-радиолар турасында зерттеулер тұр. Бұдан жасайтын қорытынды, мерзімді басылым телевизия мен радио саласына қарағанда, әлдеқайда модернизацияланып, жаңа технологиялар мен онлайн форматты қарқынды игеруде. Оның үстіне бұл бағыт статикалық қалыпта емес, әрдайым қозғалыс үстінде. Осыдан бес жыл бұрын Қазақстанда интернетті бұқаралық ақпарат құралдары қатарына қоспаса, тапсырыстар мен мемлекеттік сатып алуға интернет басылымдар да қатысатын қазір мемлекеттік болды. Қаржылай жағынан да интернет тиімдірек. Радио толқындарын жүргізу үшін станция орнату керек, газет шығару үшін материалдық база қажет, телевизиялық хабар әзірлеу үшін қыруар техника мен техникалық жабдықтар қажет. Ал, интернет, біріншіден, ақпаратты тарату аясын километрге ұлғайтса, екіншіден, трансляцияға жұмсалатын қомақты соманы қажет етпейді.

Қазір қоғамдағы әр адамның өмірінен әлеуметтік қарым-қатынас ерекше орын алады. Электронды байланыс құралдарының (телефон, интернет, әлеуметтік желілер) дамуының әсерінен уақыт пен кеңістікте қарым-қатынас жасау мүмкіндігі айтарлықтай кеңейді. Қазір қолында смартфон бар кез келген адам ақпарат таратып, бір сәтте бүкіл әлемге танымал болып кете алады. Бұл бүгінгі әлеуметтік коммуникация құралының құдіреті. Осылайша, жер бетіндегі адамдар арасында ақпараттық шекаралар азайып, байланыс нығая түсуде. Мәдениеттер алмасуда. Мұндай әлеуметтік байланыстар қоғамның дамуына айтарлықтай әсерін тигізуде. Ақпараттық революция жүзеге асырылған қазіргі әлемде ақпараттық саланы түбегейлі сапалы қайта құру күн тәртібіндегі мәселе.

Қазір классикалық блоггинг бар деп айту қиын. Бұрынғы блогосфера кезеңін әлеуметтік желі заманы жұтып қойды. Тіпті әлеуметтік желідегі белсенділерді блогер деп қате атай бастады. Негізінде оның блоггингпен қатысы жоқ. Блогер – жеке блог жүргізетін адам. Ал әлеуметтік желі белсенділерін «Қоғамдық пікір көшбасшылары» деп атаған дұрыс. Сондай-ақ соңғы кезде Инфлюенсер деген де атау бар. Сенімді, тұрақты, кең аудиториясы бар адамдар бұлар. Осындай белсенді және танымал қолданушылар, әлбетте, жарнамалық посттар да жазады әлеуметтік желіде. Қайталап айтамын, бұл блоггинг емес. Блоггерлік – басқа ағым, интернеттегі субмәдениеттердің бірі. Әлбетте, блогер әлеуметтік желіде де танымал болуы мүмкін. Бірақ оның бөлек алаңы бар жазбаларын жариялайтын. Блоггинг – хобби. Интернеттегі шығармашылық бағыттың бір түрі. Ол адамға табыс әкелмеуі мүмкін. Егер жазатын дүниелері қызық болса, қоғамдық мәселе көтеретін болса, репортаждары тартымды болса, сараптамалары сапалы болса, олар да ақылы пост жазады, қаламақы да алады сайттардан немесе басылымдардан. Қазақстанда блоггинг 2007 жылдары басталды, 2010 жылдары дамыды, 2015 жылдардан кейін құлдырау кезеңі басталды. Қазір қазақша блоггинг жоқ деуге болады. Ал орыс тілді блог-платформаларда тіршілік бар әлі. Қазақ тілінде жақында Texter.kz атты платформа аштым. Өйткені әлі де мәтіндік контентке қызығатындар, оқитындар, жазатындар бар екеніне сенемін. Сондықтан осындай орта үшін блог-платформа керек, әрине. Блоггингті бір жағынан азаматтық журналистика деп те қарауға болады. Қоғамға ой салып отыруға, мәселелерді анықтауға, еркін пікір, түрлі рецензиялар үшін журналистиканың осындай тәуелсіз түрі де керек-ақ [4].

Бүгінде кино мен спортта, эстрада мен саясатта ұпай жинаған адамның әлеуметтік желідегі паракшасына жұрт ағылып келіп жатады. Себебі жұлдыз біткеннің күнделікті

өмірдегі тыныс-тіршілігі кім-кімге де қызық. Солардың ішінде желідегі ең танымал адамдардың қатарында атақты футболшы Криштиану Роналду 255 миллион оқырман санымен көш бастап тұр. «Ювентус» клубының лидері өткен жылы Instagram-да ең көп табыс тапқан блогер. Ол 49 жарнамалық мәтіннен 47,8 миллион доллар пайда көрген. Танымал спорт жұлдызының парақшасын арнайы пиар компаниясы жүргізеді. Өйткені 255 миллион оқырманды белсенді ұстап тұру, бір мемлекетті басқарудан да қиын. Криштиану Роналдуға әлемнің мен деген ең ірі компаниялары жарнамаға тапсырыс береді. Бұл – спортшының футболдан бөлек, қосымша хоббиі. Ол спорттан қол үзген жағдайда да, инстаблогерліктен тапқан табысына өмір сүре алады [5, 50 б].

Дегенмен, Роналду футболдағы бірінші ойыншы болса да, инстаграмда бірінші болу үшін көп тер төкті. Бірнеше жыл қатарынан ең көп оқырманы бар инста жұлдыз америкалық әнші, актриса Селена Гомес екінші орынға түскен. Өткен жылдың қазан айында олардың оқырмандар санындағы айырмашылық тек 200 мың болса, қазір 51 миллионға жетті. Бұл Шри-Ланка мен Македонияның халық санымен пара-пар. Селена Гоместің оқырмандары қазіргі таңда 204 миллион адам [6, 240 б]. Әнші парақшасында қайырымдылық істері мен шығармашылығы туралы жиі бөліседі. Ал әлемдегі ең көп оқырмандары бар үздік үштікке кіретін Ариана Гранденің жазылушылары әншінің жанжалдарынан кейін күрт артқан. Ол әлеуметтік желіде 2008 жылдан бері танымал.

Әлеуметтік желінің тағы бір қыры саясат пен қоғам белсенділері бұл жақта ерекше қарқынды. Әсіресе саяси науқан кезінде омартадағы бал арасындай қыза түседі. Осы жолғы АҚШ-тың сайлауында Трамп пен Байденнің қайсының бәсі жоғары түсерін, қайсының жақтастарының белсенді екенін әлем сарапшылары әлеуметтік желідегі белсенділіктері мен оқырмандарының пікірлеріне қарап баға беріп отырды. Мұндай үрдіс біздің елдің саясаткерлері мен шенеуніктерін де айналып өтпеген [7, 157 б]. Былтыр Президент «Әкім мен мемлекеттік қызметкерлер халықпен етене аралассын» дегені сол еді, жұрт қана қарайтын инстаграм мен фейсбукта аватарына креслодағы суретін қойған қалың шенеунік қаптап кетті. Блогер болмаса да, атқарып жатқан жұмыстарының есебін ара-тұра салып тұратын белсенді әкімдер бұл жақтан да ұпай жинап жатыр.

Қазақстандық желі қолданушыларының тағы бір қызыға оқитын блогерлері – қоғам белсенділері. Олар Динара Сатжан, Әлішер Елікбаев, Ержан Рашев, Сәкен Майғазиев, Өркен Кенжебек, Тимур Бектұр, Баян Алагөзова, Серік Абас-шах сынды әр саланың белді мамандары. Айтарлықтай көп оқырмандары болмаса да, желі қолданушыларына олардың әрбір жазбасы мен күнделікті өмірлері, отбасылары қызық. Өз кезегінде мұндай блогерлер қоғамдық пікірдің қалыптасуына әсер етіп отырғаны үшін тапсырысқа посттар жазады. Тіпті кейбір жазбаларындағы ойлары бір-біріне қарсы келіп жатса да, әкім мен шенеунік, жарнама беруші компаниялар төлеген ақша үшін жеке принциптерін бұзуға дайын.

Алдағы он бес жылда блог саласының әлі қалай өзгередіні бәрімізге беймәлім. Бірақ әлеуметтік желі адам өмірін талай құбылтары анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Интернет как средство массовой информации // PSYERA [Электронды ресурс]: Сілтеме: <https://psyera.ru/internet-kak-sredstvomassovoy>
2. Разновидности блогов // Научная электронная библиотека КиберЛенинка [Электронды ресурс]: Сілтеме: <https://cyberleninka.ru/article/v/raznovidnosti-korporativnyh-blogov-i-aspekty-ihprimeneniya-v-biznese-kompanii>.
3. Шағалиева Л. Блоггинг / Л. Шағалиева // Leysan [Электронды ресурс]: Сілтеме: <http://www.mlm-leysan.ru/blogging/blogging-2/>.
4. Қарқын К. Блогер болам десеңіз // Астана ақшамы [Электронды ресурс]: Сілтеме: <https://www.astana-akshamy.kz/bloger-bolam-desengiz/>.
5. Носик А. Блоги против СМИ: записки варвара / А. Носик // Онлайн журнал Вебпланета. 2015. 50 б.
6. Родионова Л. Д. Блоги в интернете / Л. Д. Родионова. СПб, 2007. 240 б.

ИНФОДЕМИЯМЕН КҮРЕС: АҚПАРАТТАН «УЛАНҒАНДЫ» КІМ ЕМДЕЙДІ?

Нурай Талғатқызы КУРАКПАЕВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Әлемді әлекке салған пандемия кезінде дәрігерлер мен полицейлердің еңбегін қаншалықты қадірлесек, қалам ұстаған қаһармандардың қызметін де соншалықты бағалайтынымыз анық. Өйткені өзгелерге өзекті ақпарат жеткіземін деп, журналистердің өз өмірін қатерге тіккен кездері көп болды. Арна тілшілері қызыл аймаққа өтіп, ауыр халде жатқан пациенттердің қал-жағдайын сұрастырды, карантин талаптарының қаншалықты сақталап жатқанын көру үшін арнайы рейдтерге шықты, желіде жалған ақпарат таратып, елді тура жолдан тайдырып жатқандарға тұсау болды. Иә, айта берсең көп, бірақ бүгінгі әңгімеміз ел-жұртты дүрліктіремін деп, алып-қашпа әңгіме таратқандар турасында болмақ.

Ақ халаттылар пандемиямен күресіп, халықтың саулығына алаңдап жүргенде, журналистер инфодемиямен алысып, жұрттың санасын улағандермен әлек болып жүрді. Сенесіз бе, елде тәж-тажал тарағалы, күніне кем дегенде 5-6 жалған ақпарат шығады екен. Яғни, сіз бен біз тәулік сайын қабылдайтын жаңалықтардың 10 проценті әлдекімнің фантазиясынан туады.

Еске түсіріп көрейікші. Елге вирус келмегеннен күннен-ақ, «Қазақстанда коронавирус жұқтырғандар табылды, Үкімет оны бізден жасырып жатыр», «Дәрігерлердің емдеу протоколы қате, бұл түбінде бәріміздің денсаулығымызды құрту үшін әдейі жасалып отыр» және тағысын тағы. Шыны керек, атынан ат үркетін жаңалықтардың көптігінен шашың тік тұрады.

Әрине, онсыз да әу баста вирусты саясат деп, оның барына сенбеген жұртқа мұндай ақпараттар шын деп көрініп, халық ақпараттың рас-өтірігін ажыратудан қалып жатты.

Мәселен, «Абайландар! Маскада құрттар бар» деп уатсапқа аудио жолдаған әлдебір әйелдің дауысы еліміздің түкпір-түкпірінен естілді. Бетперде тағудан үзілді-кесілді бас тартқан халықты бұл одан бетер қорқытқаны жасырын емес.

Індетке қарсы емді дәрігерлерден емес, интернеттен іздеген ағайынды да тура жолынан тайдырып, небір ақыл-кеңесін жаудырғандар да көп еді. «Вирустан жазылғың келсе, аш қарынға сарымсақ жеу керек», «Індеттен иттің еті сақтайды» айта берсең көп. Сөйтіп «Наконец-то» келген вирусты адыраспанмен қуып, түрлі шөп-шалаңды іздеп кеткен жұрт дәстүрлі емге тіпті күмәнмен қарай бастады.

Ал «Індетке қарсы вакцина арқылы бәрімізге чип салынады» деген хабарлама да қоғамда үлкен резонанс туғызғаны есте. Онсыз да екпе десе елең ететін халық препараттан бас тартып, туған-туысын да вакцинаға қарсы шығуға шақырған-ды. Екпе салған орынға темірдің жабысуы, елдің жаппай түрде эксперимент жасауы да жалған ақпараттың жетегіне ергендердің қарасы қалың екенін аңғартады.

Осылайша, елде дерт дендеп, халық әлекке түсіп жатқанда, жалған ақпарат та жағадан алып, елдің есін шығарып жатты. Мемлекет басшысының өзі халыққа жасаған үндеуінде теріс ақпарат таратқан арам пиғылды жандардың әрекетіне тоқталып, бұған үлкен тосқауыл қою керектігін қадап айтқан болатын.

Ал жалған ақпаратқа бірінші кезекте тосқауыл болатын кім? Әрине, кәсіби журналистер. Пандемия кезінде БАҚ беттерінде жарияланған ақпараттардың біраз бөлігі осы алып-қашпа әңгімелерді жоққа шығаруға арналды.

Жалған ақпараттардың көптеп таралуына бірнеше фактор әсер етіп жатқан тәрізді. Әуелі, жауапкершіліктің жоқтығы. Теріс ақпаратты таратқандардың басым бөлігі соңында құр кешірім сұраумен құтылып жатқаны жасырын емес. Екіншіден, әлеуметтік желілерде тиісті бақылаудың жоқтығы. Кім, қалай, қашан жазғысы келсе де, өз еркі. Ақпарат өтірік пе, рас па, ешкім қарап та, тексеріп жатқан да жоқ. Әркім өзі қожа, өзі би. Бұл тұрғыда, егер дәріден уланғандарды дәрігер емдесе, ақпараттан «уланғандарды» журналистер емдеп жүргені ақиқат.

Инфодемия – қаупі жағынан пандемияның өзінен асып түспесе, кем болмайтынын Біріккен Ұлттар Ұйымынан бастап бүкіл әлем мойындап қойған. Онымен күресте мемлекеттік органдар мен бұқаралық ақпарат құралдары бірігуі тиіс. Өкінішке қарай, фейк жаңалықтарға қарағанда, ресми ақпараттың таралу тиімділігі мен жылдамдығы төмен.

Мәселен, әлеуметтанушылардың жүргізген сауалнама нәтижесіне сәйкес, халықтың тек 5 проценті ғана министрліктің таратқан ақпаратына сенеді. Яғни жүз адамның бесеуі ғана ресми органның жауабына сеніммен қарайды. Әрине, бұл көрсеткіштің көңілді көншітпейтіні анық. Бәлкім, елде жалған ақпараттардың көптеп таралуына әсер еткен тағы бір фактор осы шығар.

Халық пен билік арасындағы көпір болған журналистердің алдында тұрған негізгі міндет - осы сенімсіздікті сөйлітіп, халықтың жалған ақпараттың жетегіне еріп кетпедің жолдарын қарастыру.

Жалған ақпараттың жолын кесудің бірден бір жолы – жауапты мекемелер мен құқық қорғау органдарының тез арада халықпен кері байланысқа шығуы. Егер ауданда я ауылда елді елең еткізген ақпараттар тарала қалса жергілікті полиция бөлімі болсын, әкімдік болсын халыққа дер кезінде хабарлап, ресми ақпарат беріп отырғаны дұрыс. Сонда ғана жалған ақпараттың жолы кесіледі. Таралған күннің өзінде халық құзырлы органдардың ресми ақпаратына сенеді де, ақпарат таратушының сөзі зая кетеді. Яғни, халыққа ашық әрі анық ақпарат беріп отырған абзал. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасы да осы негізде қалыптасса керек.

Мәселен, халықаралық тәжірибеге сүйенсек, мынадай қызық дерек еске түседі екен. Елімізге белгілі блогер Өркен Кенжебек өзінің Америкаға жасаған сапарында жергілікті полициядан «Сіздер қылмыс болғанын халыққа қандай уақытта хабарлайсыздар?» деп сұрағанда, олар «45 секундта полиция бөлімінің твиттер желісіне жазамыз. Себебі, біз оқиға жайлы сәл кешігіп жазсақ, басқа біреу қылмыс болған жерді суретке түсіріп, таратып жібереді. Сосын халық дүрбелеңге түседі де, біз ақпаратты игере алмай қаламыз» дегенін айтады. Біздің елде полициялар қылмыс болса 45 секундта емес, екі-үш айдан кейін брифингте немесе есеп беру жиынында бір-ақ айтып жатады. Бұл орайда, немістердің де тәжірибесі өте қызық. Мысалы, біреу сол елге барып «Күн шығыстан шығып, батыстан батады» деп қарапайым ақпаратты айтса, ешкім сенбейді. Ақпарат рас болса да әлгі неміс бұл жайлы Германиядағы астрономия орталығының ресми өкілінен сұрап, дәлелді құжатты көріп барып иланады. Мемлекет халқын соған тәрбиелеген. Тиісінше жауапты органдары да халықтан ештеңе жасырмайды. Сондықтан, ерте ме, кеш пе, бізге де бұл тәжірибелерді қабылдау керек. Сонда ғана өтірікшілердің сөзі де, ісі де өрге баспайды.

Қорыта айтқанда, соңғы жыл тек пандемиямен ғана емес, инфодемиямен күресте де ауыр болғаны сөзсіз. Жалған ақпарат жарға жығады дейді. Вирусқа қарсы емде лимон мен зімбір көмектеседі дегенде, жемістің құны 3-4 есе шарықтағаны, екпе арқылы елдерге чип салынады дегенде, халықтың вакцинаға қарсы шыққаны, мектепте балаларға жасырын түрде екпе салынып жатыр дегенде, ата-аналардың шу шығарғаны – бұның барлығы жалған ақпараттың қоғамға қалай теріс әсер ететінін аңғартса керек. Сондықтан бүгінде алып-қашпа әңгімемен «уланған» халықты дер кезінде «емдеу» маңызды. Ал ауырып ем іздегенше, жоғарыда айтылған ауырмаудың жолдарын іздесек, инфодемиямен күресте де жеңіске жететініміз анық.

ОНЛАЙН МЕДИА МАТЕРИАЛДАРЫНДАҒЫ ОҚЫРМАНДАРДЫ ҚЫЗЫҚТЫРАТЫН ФАКТОРЛАР

Гүлжауһар Жамбылқызы БОЛАТОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті доценті, ф.ғ.к.
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Нүрие Бахитқызы ЖУНУСОВА,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2-курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазіргі ақпараттық дәуірде медиаконтенттің шамадан тыс көп болуы, жаңалықтардың секунд сайын жаңаруы түрлі бұқаралық ақпарат құралдары арасында бәсекелестік тудырды. Бұл бәсекелестікте озық атануы үшін кез келген БАҚ тұтынушыларын кеңейтіп, назарын ұстап тұруға міндетті. Ол үшін журналистер материал сапасын жетілдіріп, оны тұтынушыға дейін дұрыс жеткізуі керек. Сондай-ақ, олар материалды ақпараттық бетке әртүрлі орналасулармен және көрнекі элементтермен жұмыс істеуді белсенді пайдалануда. Мысалы, мультимедиалық контентсіз енді бірде-бір онлайн басылым жұмыс істемейді, сондықтан оқырманның тартылуына әсер ететін факторларды зерттеу тақырыбы барған сайын өзекті бола түсуде.

Неғұрлым аудиторияның қызығушылығы артқан сайын, соғұрлым БАҚ рейтингі өседі. Сарапшылар: «Аудиторияны қызықтыру – ең алдымен пайдаланушының сол медиаға жұмсаған уақыты, назары мен эмоциялары ұғынылады», - деп түсіндіреді. Қызығушылық - жан-жақты көп компонентті құбылыс. Оқырманда бірінші тақырыпқа деген қызығушылық туындайды. Кейін медиа мәтінмен танысу барысында аудитория назарын өзіне аударады. Оқырман мазмұнды бағалайды, көзқарасы қалыптасады. Осы процестердің нәтижесі - аудиторияның медиадағы мінез-құлқын көрсетеді, материалды мұқият не үстірт оқуын аңғартады [1].

Сондай-ақ, Mail.ru Group Медиа жобалар бөлімінің бұрынғы редакциялық директоры Сергей Паранко: «Оқырманның қызығушылығы - келушінің материал бетінде өткізетін уақыты: оқу, мультимедианы қарау, түсініктеме беру немесе әлеуметтік желіде жариялау жатады» [2], - деген.

Заманауи зерттеулер қызығушылықты «жоғары белсенділікті қажет ететін және жеке пайдаға алып келетін пайдаланушының ақыл-ойының жай-күйі» ретінде көрсетеді. Оған екі компонент кіреді: жеке тұлғаның қатысуы (қатысу барысында тұтынушы өзінің қажеттіліктерін қанағаттандыруы) және ол үшін маңыздылығы (пайдаланушының қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру дәрежесі)» [4]. Мысалы, әлеуметтік медиадағы аудитория қызығушылығын тарту туралы бірқатар зерттеулер мен дәлелдер бар: лүпіл, пікір жазу, жазылым жатады. Оларға әсер ететін факторлар: автор, контекст және мазмұн. Зерттеушілер сауалнамалар мен интернеттегі белсенділік туралы мәліметтер арқылы қызығушылықты өлшеуді ұсынады. Журналист С.Лекнер оқырмандардың мінез-құлқының себептерін анықтау үшін сұрақ-жауап, сауалнамалар мен сұхбат әдістермен қатар, мәтінді қабылдау процесін және әр материалдағы кідіріс уақытын көрсететін окулографиялық зерттеулерді (оқу кезінде көздің қозғалысын жазу) ұсынады [5].

Аудиторияның қызығушылығын өлшеу үшін екі метриканы ажыратуға болады - жалпы уақыт және әр материалға кеткен уақыт. Біріншісі пайдаланушының материал бетінде болуының жалпы уақытын көрсетеді, бірақ пайдаланушының парақтың әр бөлігінде өткізетін уақытының үлесін көрсетпейді. Бұл функция әр бетте уақыт индикаторымен орындалады және әртүрлі көлемді мақалаларды бір-бірімен салыстыруға мүмкіндік береді. Аудиторияның қызығушылығын өлшеу үшін бір немесе бірнеше өлшемдерді қолдануға болады [6].

«Медиатор» редакциялық аналитика жүйесінде әр түрлі мақалалардағы оқылымды салыстыру үшін тартымдылық коэффициенті - беттің нақты оқу уақытының болжанғанға қатынасы қолданылады. Н. Лосева пікірі бойынша «егер пайдаланушының сайтта өткізетін уақыты өзге бақтағы сегменттегі орташа мәннен жоғары болса онда БАҚ пайдаланушының күткеніне сәйкес келеді». Соңына дейін оқу көрсеткіші орта есеппен 50% - дан аспайды, егер материалда презентация болса, бұл көрсеткіш жоғары болады: тиісті суреттер, интерактивті элементтер мен фреймдер. Ал, монотекстер аудиторияны шаршатады. Ресейлік ғалым А.Амзин онлайн-медиа үшін материалды тұтыну уақыты мен оқу тереңдігі негізгі көрсеткіштері деп санайды: «көп жағдайда тұтынушы аяғына дейін оқып бітірмеген материалға қайта оралмайды» [7],-дейді.

Chartbeat мәліметтері бойынша, пайдаланушылардың 95% - ы паракпен белсенді әрекеттесіп, орташа есеппен 4,8 секундта бір әрекет істейді: жүргіріні жылжытады, парақты айналдырады, батырмаларды басады [8]. Сондықтан пайдаланушының әрекеттері туралы мәліметтерді жазып алу және олардың негізінде қызығушылық танытқан уақытын өлшеу маңызды.

Medium блог платформасы пайдаланушылардың белсенділігі өлшенетін негізгі метрика жаңа және ескі жазбаларды оқу уақытына, тіркелген және тіркелмеген пайдаланушылардың оқу уақытына бөлінетін жалпы оқу уақытын атайды [9]. YouTube 2012 жылдан бастап пайдаланушының қызығушылығын бейнені көруге жұмсаған уақыты арқылы өлшейді. Яндекс.Zen арналарды монетизациялау кезінде оқырмандар санын емес, оның орнына оқылым мен оқу уақытын ескере бастады.

Интернеттегі медиа оқырманның қызығушылығына әсер етуі мүмкін факторлар туралы медиа менеджерлер мен редакторлардың пікірлерін ескере отырып, белсенділікті зерттеу нәтижелерін қарастырайық. Оқырманның тартылуына әсері бірнеше зерттеулермен дәлелденген бірінші фактор - мақаланың ұзақтығы. Ұзақ мәтіндер ұзақ уақыт оқылады, бірақ қысқа мәтіндер соңына дейін оқылады және бұл тақырыпқа байланысты емес [7].

Оқырмандардың аз бөлігі әдетте бүкіл мәтінді оқиды. Chartbeat аналитикалық жүйесінің веб-сайттарындағы мәліметтер келушілердің көпшілігі материалдың 60% - ын оқиды, келушілердің 10% - ы экранының бірінші бетіде қалып, мәтінді мүлдем оқымайды. Беттің соңына дейін мобильдік құрылғылардағы пайдаланушылардың 52,4%-ы және дербес компьютерлердегі 66,9% -ы оқиды. Бірақ бетті айналдыру пайдаланушының мәтінді шынымен оқып жатқанын білдірмейді [3].

Аудитория көлемді материалдардан бас тартып, журналистерден қысқа және сыйымды хабарламалар күтеді, интернеттегі ұзын мәтін елеусіз қалады. Medium мәліметтері бойынша, адамдар посттарға көп уақыт жұмсайды, болжалды оқу уақыты - 7 минут. Яғни, оқырман назарын аударатын мәтіннің оңтайлы көлемін анықтауға болады. Егер оқу уақыты 7 минуттан асса, оқу көрсеткіші төмендей бастайды [5].

Бірнеше зерттеулердің нәтижелері интернеттегі газеттерде оқырманның назарын ең алдымен фотосуреттер, әдетте жаңалықтардың тақырыптық суреттері қызықтыратынын көрсетті. Амзиннің пікірінше, визуалды материалдар мәтінге қарағанда жақсырақ, ал статикалық визуалды материалдардан анимация мен қысқа бейнелер жақсырақ [2].

Орташа алғанда, оқу уақыты аптаның күніне және күннің уақытына байланысты: ең жоғары көрсеткіш дүйсенбіден бейсенбіге дейін 13.00-ден 22.00-ге дейін. Hacker News онлайн-медиясында оқырмандар белсенділігінің шыңы - сейсенбі, сәрсенбі және бейсенбі күндері сағат 19.00-ден 22.00-ге дейін [7].

Мәтіндегі таңбалар санының көбеюі оны оқудың орташа уақытын және соңына дейін оқығандардың пайызын төмендететінін, яғни аудиторияға ұзақ мәтіндерді оқу қиынға соғатынын растады. Бұл үрдіс бұқаралық ақпарат құралдарының назарын қысқа мәтіндерге аудару керек екенін көрсетеді. Таңбалар санының көрнекі элементтер санына идеалды қатынасы әртүрлі медиада және әртүрлі құрылғылар үшін әртүрлі болады деп болжауға болады [4]. Егер бұқаралық ақпарат құралдары аудиторияны көбейтуді жоспарлап отырса визуалды элементтердің санын көбейту керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Першке Г. Журналистика как отрасль духовного производства // Основные понятия теории журналистики.– М., 1993.– 68 б.
2. www.spik.kz/ Конференция о развитии интернет- журнализма.
3. Nezhina T. and Ibrayeva A. Explaining the Role of Culture and Traditions in Functioning of Civil Society Organizations in Kazakhstan // Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations Vol. 24, No. 2 (June 2013). – P. 335-336.
4. www.zero.kz/ Рейтинг казахстанских сайтов.
5. Morris J., Rulova N. and Strukov V. Introduction: New Media in New Europe-Asia // Europe-Asia Studies Vol. 64. – No. 8,(October 2012). – P. 1349-1355.
6. Roberts Sean R. Doing the Democracy Dance in Kazakhstan: Democracy Development as Cultural Encounter// Slavic Review Vol. 71, No. 2 (SUMMER 2012). – P. 308.
7. Bardhan N., Weaver C. Kay How intercultural communication theory informs public relations practice in global settings//Public relations in global cultural contexts New York and London, 2011. – P. 50-52.

ЗАМАНАУИ КОММУНИКАЦИЯ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ДАМУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДӘСТҮРЛІ БАҚ-ҚА ЫҚПАЛЫ

Индира Қуанқызы ЖҰМАГЕЛДІ,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс магистранты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Бүгінде ғылыми технологияның қарыштап дамыған дәуірінде коммуникация ұғымы көпшілікке таңсық емес, санаға сіңісті түсінік болып кеткен. Латын тілінен енген бұл терминнің аудармасы «communicatio» - жалпы жасаймын, байланыстырамын деген мағынада келеді. Коммуникация теориясы - Қазақстан Республикасында дербес академиялық пән мәртебесін ала бастаған ғылыми білімнің салыстырмалы жас саласы. XX ғасырдың екінші жартысында коммуникация және ақпарат мәселелеріне қызығушылық - кибернетиканың, коммуникациялық байланыстың қазіргі электрондық жүйелердің қарқынды дамуынан туындады.

Қазіргі жағдайда коммуникация адам өмірінің қажетті шарты және қоғам өмірінің іргелі негіздерінің біріне айналып отыр. Бұл әр түрлі ғылыми бағыт өкілдерінің тарапынан коммуникацияға деген қызығушылықты көрсетеді. Сол себепті бүгінгі таңда заманауи коммуникацияны зерттеудің диапазоны ауқымды түрде кеңею үстінде.

Біз қоғамдағы қатынастарды әлеуметтік коммуникация деп ұғынуымыз керек. Коммуникация – бұл жанды және жансыз табиғат жүйесі арасында ақпарат алмасу барысындағы байланыс. Қазіргі журналистиканы, масс-медиа құбылысын ақпараттық қоғам, ноосфера және ноосфералық өркениет, ақпараттық кеңістік және киберкеңістік, ақпараттық орта, виртуалдық реалдылық контекстінде қарастыру керек. Ғаламтор осы бұқаралық аудиторияны өзіне қаратуы жағынан еш ақпарат құралын алдына салар емес. Мұндай жылдамдық бұқаралық коммуникация және ақпарат құралдары тарихында болып көрген емес.

Жалпы коммуникациялық байланыстың тарихи формаларының қалыптасу кезеңдері бүгінгі күнге дейін әркелкі орын алып отырған: адамзаттың алғашқы өмір сүру кезеңінде вербалды емес (ым-ишара, жесттерді қолдану, жартастардағы сурет) және паравербалды (дыбысты есту арқылы) байланыс секілді қарым-қатынас дамыса, уақыт өте олардың қатарына қарым-қатынастың вербалды түрі (ауызекі сөйлеу), музыка (алғашында ақпаратты тасымалдаушы қызметін атқарды), жазу өнері (пиктографиядан алфавитке дейін) қосылды. Тілдің, яғни сөйлеу өнерінің пайда болған кезеңін - бірінші, яғни алғашқы коммуникациялық

төңкеріс деп атаса (ақпаратты жеткізудің, пайдаланудың, өндірудің жаңа түрі ретінде), жазу өнерін – екінші төңкеріс, Гуттенберг баспа станогы пайда болған кезенді – үшінші, электронды коммуникацияның (визуалды, аудиовизуалды, аудиалды), телеграф, радио, телевидениенің, компьютердің қолданысқа енген кезеңін көп ғалымдар - төртінші революциялық кезең деп атайды.

Коммуникология терминін қазақ тіліне тікелей аударатын болсақ, қатынас туралы ғылым дегенде білдіреді. Техникалық қатынас болған жерде өркениет ілгері басады, қоғам құрылымы кемелденеді. Осыдан келіп коммуникация құралдарының әрі технологиялық-өркениеттік, әрі мәдени-тілдесу функциялары өріліп шығады. Коммуникация арқылы біз әлемді танимыз, әлем бізді таниды. Яғни, екі жақты танымдық процесс жүріп отырады. Белгілі бір дәрежеде түсінісу, ұғысу процесі дамиды. Оның бәрі қазір тікелей тілдесу, көзбе-көз сөйлесу арқылы емес, дистанциялық информация алмасу түріне аударылып барады. Ақпарат алмасу тек сананы ғана өсіріп қоймайды, сұрыптау, іріктеу механизмерін іске қосады .

Жоғарыда айтып өткен төртінші революцияға тән ерекшеліктер адамдар үшін дәстүрлі медиадан тысқары шығып, қоғамдық импульс қалыптастыруға орасан мүмкіндік тудырды. Бұл кезенді ғылымда «медиалық коммуникация» деп атайды. Яғни, әрбір адам байланыс құралы ретінде, өзіне ыңғайлы ресурсты пайдалана алатындай деңгейге көтерілді. Демек, ендігі кезекте медиа ақпаратты «өндіруші» мен «тұтынушы» болып бөлінбейді. Өйткені қазіргі таңда адамдардың осы екі басымдыққа ие болуына толық құқығы бар. Себебі, жаңа коммуникация жетістіктері кез келген тұлға үшін тиісті деңгейде жағдай жасап отыр. Оның айқын дәлелі массмедиадағы – интерактивтілік. Интерактивтілік пен ашықтық медиаиндустриядағы монополияның жойылуына ықпал болды. Адамдар өз алдына таңдау жасап, «ақпарат орталығы» ретінде қызмет ете алатын дәрежеге жетіп отыр.

Демек, мультимедиялық байланыс жүйелері - ақпаратты тез арада бере алатын, ақпараттық қоғам келбетін түбегейлі өзгертетін, жаңа өркениеттің қалыптасуына ықпалдасатын бағыт ретінде дамып келеді. Дегенмен, журналистиканың әлеуметтік мақсаттары да, қоғамдағы рөлі де, атқаратын қызметі де сол қалпында. Журналистика қоғам айнасы ретінде қызмет етуін жалғастыра береді. Мұндағы басты өзгеріс, автор мен қоғам арасындағы байланыстың, ақпарат тарату жолдарының өзгеріске ұшырағандығында. Сол себепті замануи БАҚ қоғам көшбасшысына айналуы қажет, сол арқылы қоғамға әсер етуі, белгілі бір ойды қалыптастыруға ықпал болуы қажет. Ол үшін интерактивтіліктің, ақпаратты жеткізуі жолдарының жан-жақтылығы, синкреттілігі болуы шарт. Ал, мұның барлығы ең алдымен, әлеуметтік желі, интернет әлемі арқылы жүзеге асатындығы белгілі.

Коммуникация құралдарының тағы бір түрі ретінде әлеуметтік желілерді алып қарастыруымызға болады. Әлеуметтік желілер кез келген қолданушыға еш кедергісіз, өзінің парақшасын ашып, персоналды түрде ақпарат таратуына мүмкіндік жасап берді. Бастапқыда әлеуметтік желілердің мүмкіндіктерін адамдармен қарым-қатынас орнату, іздеу мақсатында тек журналистер ғана пайдалана алса, қазіргі таңда кез келген бұл процесті басқара алады.

Қазіргі медиа нарықта әлеуметтік желілердің шағын және үлкен топтамалары бар. Олар блогоплатформалардан, видеохостинг, фотохостинг арналарынан тұрады. Олардың арасындағы әлеуметтік байланыс өзара өте ұқсас келеді. Дегенмен, біздің елімізде, отандық БАҚ-та журналистер көбіне «Вконтакте», «Фейсбук», «Твиттер», «Инстаграм», «Ютуб» сияқты әлеуметтік желі түрлерін қолданады.

БАҚ-тағы әлеуметтік желілердің қолданыс аясының кеңейе түсуіндегі негізгі себептердің бірі – технологиялық процестердің жоғары жылдамдықпен дамуы. Оған дәлел ретінде келесідей шарттарды атап өтуге болады. Біріншіден, ұялы байланыс телефонындағы интернет ауқымының кеңеюі; Екіншіден, Интернет жылдамдығының артуы және байланыс операторларына деген төлемақы көлемінің айтарлықтай деңгейде азаюы; Үшіншіден, мобильді қосымшалар жүйесінің пайдаланушы үшін одан әрі оңтайландырыла түсуі. Аталған факторлардың желідегі қолданушының өткізетін уақыты мен алынатын ақпарат көлемінің ұлғаюына ықпал етті және ықпал етуін жалғастырып келеді.

Соңғы 30 жыл бойы біз IT-технологияның көз ілестірмес жылдамдықпен дамып келе жатқан цифрлық ортасында өмір сүріп келеміз. Мамандар 2025 жылға дейін әлеуметтік желіге қосылған байланыс құралдарының саны 20 миллиардтан асады деп болжам жасап отыр.

Бүгінгі күнде конвергенция тек медиатеchnологияға, медиаэкономикаға ғана емес, ол сондай-ақ, медианы өндіріп отырған, медианы жасап отырған медиатұтынушыға да әсер етуде. Цифрлық ортаның виртуалды және когнитивті кеңістігіне ену арқылы адамзат «коммуникациялық адам» және «цифрлық адам» деген атаулардың иесі атанып отыр. «Жаңа әлеуметтік орта» ұғымының ең негізгі сипаттамаларының бірі – интерактивтілік (электронды поштаның арқасында синхронды түрде хабар алмасу, ақпарат жеделдігі, жылдамдығы т.с.с.). Яғни, «жаңа медиа» - бұл жай ғана заманауи технология ғана емес, бұл медиа ұғымын өзгеше қырынан танып білуге мүмкіндік беретін тәсілдердің бірі.

БАҚ-тағы мультимедиатизацияның орын алуына түрткі болған негізгі себептердің бірі, ол, әрине, тұтынушы тарапынан жасалатын сұраныстың жаңа сипатқа ие болуы. Тарих көрсеткендей, ешбір инновация бос жерде пайда болмайды – ол қоғам тарапынан туындаған сұранысқа сәйкес пайда болады. Мәселен, ақпаратты сақтау қажеттілігі кітап басып шығарудың пайда болуына алып келді; қашықтан сөйлесу, байланыс орнатуға деген қажеттілік - телеграфтың, содан кейін телефонның пайда болуына алып келсе, ал, қозғалып келе жатқан бейнелерді түсіру қажеттілігі кино мен теледидардың пайда болуына алып келді. Сол секілді мультимедиалық БАҚ-та жоқ жерден пайда болған жоқ. Соңғы 20 жылда ақпараттың рөлі түбегейлі өзгерді: адамдар оны өзгеше қабылдап, тұтына бастады. Қарапайым адам күн сайын түрлі медиа қатынастардың түрлерімен кездеседі. Егер қазіргі 40 жастағы адамды алсаңыз, осыдан 20 жыл бұрын оның медиатұтынуы айтарлықтай шектеулі болды. Оның медиатұтынуы тек баспасөз басылымдарын оқумен (көбінесе газет), теледидарды көрумен және радиостанциялардың бірен-саран түрін тыңдаумен шектелді.

Бүгінгі күні медиатұтынушының өз алдына таңдауы бар. «Цифрлық орта» үнемі ақпаратқа қол жеткізуге мүмкіндік беретін жаңа тәсілдерді ұсынуда. Мәселен, көпшілігіміз үшін жақсы таныс «СМАРТ ТВ» бірегей арнасы. СМАРТ ТВ - теледидарға тікелей Интернеттен бейне қабылдауға мүмкіндік беретін технология. Бұл үрдіс телекөрсеткіштерді хабар тарататын арналардан, эфирлік немесе кабельдік операторлардан тәуелсіз етуге ықпалдастық жасап отырғандығына тағы бір дәлел бола алады.

Қазіргі күннің өзінде «мессенджер» қолданушыларының саны миллиардтаған көрсеткішке жетіп отыр. Тіпті кей телеарналардың өзі әлеуметтік желідегі парақшалары (Инстаграм, Фейсбук) арқылы тікелей репортаж түсіріп, онлайн форматта сұхбаттар алууда.

Медиаконвергенция тек дәстүрлі БАҚ-пен жаңа медианың қосылысынан туындаған озық үлігіндегі формат ғана емес, ол сондай-ақ, редакцияның, яғни, ақпарат тарату орталығының аудиториямен жұмыс істеу тәртібінен де құралады. Осы орайда дәстүрлі медиа жаңалықты «жоғарыдан-төменге» деген принцип бойынша таратқан болса, онда жаңа медиа ең алдымен өзінің мақсатты аудиториясы үшін авторлықты қамтамасыз етіп беретін алаң құрауда. Сол арқылы аудиторияның назарын да, қызығушылық деңгейін де өзіне аудартуда.

Біз медиа саласының ғаламдық өзгеріске ұшыраған заманында өмір сүріп жатырмыз. Алдағы 25 жылда келесідей өзгерістер орын алады деп болжам жасап көрелік: HD-суреттер, ақпараттың 3D форматта таралуы, жасанды интеллекттегі роботтар т.с.с. Мұндай жағдайда журналистер, ақпарат менеджерлері, медиа саласындағы продюсерлер адамдардың эмоциясымен, алған әсерлерімен жұмыс істеп, глобалды тергеулер жүргізіп, саяси және экономикалық жағдайларды модельдеумен, уақытқа саяхат жасау, адам мен компьютер арасындағы тікелей байланысты бағалаумен айналыса бастайды. Бұдан қандай қорытынды жасауға болады? Медиaproфессионалдар үшін, жаңа мүмкіндіктерді ашу, осы саладағы құзыреттіліктерін арттыру маңызды екендігін ескеру қажет. Өйткені болашақ маманның басты құзыреттілігі, дағдылары мен іскерліктері медиакоммуникациялық ортамен тығыз байланысты болып қала береді.

Сонымен, мультимедиа, цифрлық орта дегеніміз – коммуникация құралдарының әр түрлі тәсілдерінің, яғни, заманауи технологияның көмегімен қоғам мүддесі үшін ақпарат таратуы. Біз үшін ең маңыздысы, мультимедианың дамуы – журналистика саласына үлкен серпіліс пен өзгеріс әкелді деуге болады. Нәтижесінде «мультимедиалық журналистика», «электронды журналистика», «цифрлық журналистика», «конвергентті журналистика» сынды түрлі ұғымдар пайда болды.

Жоғарыда келтірілген мысалдарға сүйене отырып, келесідей қорытынды жасауға болады :

Біріншіден, журналистика «мәтін орталығы» деңгейінен жоғары сатыға көтерілді. Бірнеше жыл бойы басымдыққа ие болған жазбаша/ауызша мәтін – ақпараттың арнайы дыбыспен, түрлі фото-суреттермен, анимациялық бейне, инфографика арқылы ұсынылуына жол ашып берді.

Екіншіден, журналистика біртіндеп интерактивті сипатқа ие болуда. Бұрындары көрерменнен келетін кері байланыс газет беттерінде «оқырман пікірі», ал телевидениеде «студияға қоңырау» сынды тәсілдер арқылы орын алса, қазіргі таңда көрермен өзінің ашық пікірін жазып, немесе арнайы сайт, парақшаларға жүктеу арқылы білдіре алады .

Сондай-ақ, мультимедиалық журналистикада «көрермен пікірінсіз берілген ақпарат толық сипатқа ие бола алмайды» деген қағида қалыптасты. Яғни, тура мағынасында тұтынушы кей жағдайда «соавтор», «редактор» болуы да мүмкін.

Үшіншіден, журналистика біртіндеп «эксклюзивтілік» деген сипатты жоғалтып бара жатыр. Заманауи коммуникация құралдарының дамуы – «эксклюзивті ақпарат» өзінің эффектісін тек бірер минут ішінде ғана сақтап қала алатындығын дәлеледі. Себебі ол бірден желі арқылы көрермен назарына таралып кетеді. Сол себепті журналист үшін ақпараттың «қаптамасы», берілу тәсілі, аудиторияға жеткізу өнері маңызды болуы қажет. Қазіргі таңда мультимедиалық сторителлинг үлкен маңызға ие болуда, яғни, хабарды арнайы тәсіл, түрлі хикаяларды пайдалана отырып жеткізу. Бірақ, бұл орайда мультимедиалық журналистика үшін ақпараттың сенімді болуы, нақтылығы, шынайылығы, өзектілігі маңызды болып қала бермек. Осы арқылы дәстүрлі БАҚ-тың нормалары мультимедиалық ортада біртіндеп толықтырылып, жаңаша сипатқа ие бола бастайды.

Төртіншіден, журналистика өзге бәсекелестік ортада өмір сүре бастады. Осыған дейін БАҚ-тың түрлі салаларымен, «ішкі» бәсекелестік болса, ал, қазіргі таңда «сыртқы» бәсеке орын алуда. Бұған «азаматтық журналистиканың» пайда болуы дәлел. Қазіргі таңда қандай да бір оқиғаға, жағдайға қатысты ақпаратты бірінші болып БАҚ емес, кәсіби журналистер емес, оқиға орнында дер кезінде табыла білген интернет пайдаланушылары жеткізіп жатататын жағдайларды жиі байқаймыз. Блогтағы жазбалар, кәсіби түрде болмаса да, әлеуметтік желіге жүктелген әуесқой түсірілімдер көрермен назарын көбірек қызықтырады, мұндай жағдайлар қаралым жағынан профессионалды түрде жасалған сараптамалық бағдарламалардан да оза түсуде.

Мультимедиалық журналистиканың озық құралдары мен технологияларын кейбір журналистер толығымен игере алмай жататын кездер де болады. Яғни, журналистер тек жаза білсе болғаны, заманауи коммуникация құралдарын пайдалануды үйрену журналистің міндетіне жатпайды деп естіп те жатамыз. Дегенмен, «мультимедиалық ойлай» алатын, заман талабына сай жаңа инновация құралдарын игерген бәсекеге қабілетті мамандар қатары көбеюде. Сәйкесінше, заманауи медиа өнім, сапалы дүниелер шығарылуда. Журналистика мен бұқаралық коммуникация мамандық ретінде жойылмайды, тек оның қолданыс аясы арнайы коммуникация құралдарының көмегімен кеңейе түседі.

Мультимедиалық құралдарды игере білген маман – дамыған нарық заманында бәсекеге қабілетті медиа ортаны қалыптастыратыны сөзсіз. Сол себепті заманауи мүмкіндіктердің әлеуетін тиімді түрде меңгере білу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Барлыбай С. Д, Рахманқұлов Е. С «Қазақстандағы және әлемдегі жаппай коммуникация». - Алматы, 2013 жыл, 148 б.
- 2 Ибраева Д. М. Жаһандану дәуіріндегі Қазақстанның заманауи медиа коммуникациясы. - Алматы, 2015, 321 б.
- 3 Ділмұратов Б. К. «Қазақстандағы медиакеңістік: зерттеудің негізгі бағыттары» - Алматы, 2019, 21 б.
- 4 Әлімбаев Т.О. Қазақстан Республикасының жаңа ақпараттық кеңістігі.- Алматы, 2018, 367 б.
- 5 Маклюэн М.И, Лиз Т, Джексон Б. Жаңа медиа: теория мен практикаға жаңа көзқарас. - Оксфорд университеті, 2019, 91 б.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖУРНАЛИСТІК ҰЙЫМДАРДЫҢ ДАМУЫ МЕН ҚАЛЫПТАСУЫ

Аружан Турганжанқызы САТБАЕВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс магистранты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Халықаралық журналистік ұйымдар қазіргі кезде әлемде болып жатқан саяси және экономикалық жаңалықтардан хабардар ету жағынан алда тұр және ақпарат таратудың әдістері мен тәсілдерін үйренуге болатын ұйым. Әлемде үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдар да өз жұмысында дінді, салт-дәстүрді, ділді насихаттайтын бұқаралық ақпарат құралдарының арқасында жүзеге асырып келеді. Қазіргі таңдағы халықаралық журналистік ұйымдар мен әмбебап бірлестіктер, жаһандық үлгідегі мамандандырылған ұйымдар мен одақтар, әртүрлі бірлестіктер өз жұмысын істеп келе жатыр.

Қазіргі халықаралық журналистік ұйымдар әлемде болып жатқан саяси, экономикалық, әлеуметтік шындықтарын көрсетуге тырысады және әртүрлі нысандармен, ұйымдармен байланысын үзбей жұмыс істейді. БАҚ саласында үкіметтік және үкіметтік емес ұйымдар да, аймақтық, ұлттық-этникалық топтар да бар. Қазіргі кезеңнің басты мақсаттарының бірі - осы халықаралық журналистік ұйымдардың жұмысын бұрынғыдан да жандандырып, осы қозғалыстың жақсы жұмыс істеуі үшін барынша мүмкіндік жасауды қолға алып отыр.

Дүниежүзлік халықаралық ұйымдардың ішінде 1945 жылы құрылған I құрылтайы 1946 жылы маусымда өткен Дүниежүзлік журналистердің конгресі Копенгагенде өтті. Дүниежүзлік журналистердің федерациясы (IFG) 1952 жылы құрылған. Бұл екі халықаралық журналистік ұйымдар тарихына үңілсек өз жұмысының беріктігі мен өміршендігімен ерекшеленеді. Дүниежүзлік журналистердің конгресі өзінің өмірінің алғашқы онжылдығында тек кәсіби мәселелермен ғана емес журналистік этика, журналистік білім беру, журналистік еңбек құқығын қорғау жайына да көңіл бөлді.

Дүниежүзлік журналистердің конгресінің негізгі міндеттеріне әлемдегі бейбітшілікті қорғауға, халықтар арасындағы достықты сақтауға, ынтымақтастықты нығайтуға, көпшілікке шыншыл ақпаратты таратуға журналистердің құқығын қорғауға негізделген. Бұл ұйым саяси, демократиялық позицияны ұстана отырып, адамдардың саяси пен діни сенімдерге қарамастан барлық БАҚ құралдарының қызметкерлерін біріктіруді мақсат етті. Бұл ұйымның жұмысына әртүрлі топтағы журналистер ғана емес журналистер кәсіподақтары, журналист одақтары да кіреді. Ұйымға қабылданған журналистер өмір бойына қала береді және кейбір журналистік ұйымдар халықаралық журналистер ұйымында байқаушылар мәртебесіне ие бола алатын мүмкіндігі бар.

Дүниежүзілік журналистердің конгресіне әлемнің жүзден астам елінен 300 мыңнан астам адам мүше болып кіреді. Конгрес бес жылда бір рет шақырылады. Дүниежүзілік журналистер конгресін өз жұмысын президиум басқаратын атқару комитеті жүзеге асырады. Күнделікті жұмысын бас секретариат жүзеге асырады. Осы ұйымның жанынан құрылған

комиссиялар: әлеуметтік және кәсіби секциялар, Будапешт, Берлин, Софияда журналистерді дайындайтын орталықтар да жұмыс істейді. Ресми түрде ағылшын, араб, испан, орыс, француз, неміс тілдерінде жұмыс істейді. Бұл ұйым кеңес беретін құқыққа да ие (ЭКОСОС (II категория), ЮНЕСКО (B категория)).

Бұл халықаралық журналистік ұйымды құрудағы негізгі мақсаттың бірі – ядролық және басқа да қару-жараққа тыйым салу мен толық қарусыздануға ерекше көңіл бөлінді. Ұйым дүниежүзлік бейбітшілік кеңесінің акцияларына, бейбітшілік және қарусыздану жөніндегі көптеген шараларға, форумдарға қатысып, өзінің позициясын білдірген. Еуропалық журналистер арасында қатынас қағидаттары туралы құжаттар әзірлеп қана қоймай, Африка, Азия, Латын Америкасы елдерінің жас журналистерін де оқытуға, журналистердің білімдерін жетілдіруге үлес қосады. Дамушы елдердің жас журналистерін оқытумен айналысып қана қоймай, әртүрлі курстар өткізіп, оқу материалдарын да жариялап отырады екен. «Дамушы елдердің жас журналистері мектептермен айналысады. Дамушы елдердегі жас журналистік ұйымдарды қолдау мақсатында журналистердің халықаралық ынтымақтастық қоры 1953 жылы құрылған. Дүниежүзлік журналистердің конгресі халықаралық журналистік сыйлықты 1958 жылдан тағайындап, Ю.Фукику атындағы медаль 1974 жылдан беріліп келеді»[1,25-б].

Дүниежүзлік журналистердің конгресі ұйымы ЮНЕСКО-ны журналистерді даярлау, мамандандырылған семинарлар өткізу, дамушы елдердің жас журналистеріне арналған оқулықтар шығару, мамандандырылған семинарлар өткізу бойынша белсенді жұмыс істейді. Дамушы елдер халықтары өздерінің ақпараттық қызметтеріне ие болуға құқылы. Бірқатар халықаралық журналистік ұйымдармен – Африка журналистерінің одағы, Латын Америкасы журналистер федерациясымен ынтымақтасып, Халықаралық Журналистер Федерациясының мүшелері болып табылатын журналистік ұйымдармен өзара іс-қимыл және байланыстарды дамытуға біз ынтымақтастықта жұмыс істейді. «Дүниежүзлік журналистердің конгресі үкіметтік емес ұйымдар конференциясына, қауымдастықтың арнайы комитеттерінің, адам құқықтарының арнайы комитеттерінің, адам құқықтарының, нәсілшілдік, нәсілдік, кәсіби бейінді және апартеидтер туралы бізге арналған конференция мүшесі және бейбітшілік, қарусыздану, халықаралық ынтымақтастық үшін күрес «WeoCrated Federations» халықаралық федерацияларының кең спектріде жұмыс жасайды»[2,58-б].

Қазіргі кезде халықаралық журналистік ұйымдардың жұмысын жандандыру мен ұйымдастыру басынан қиын кезеңдерді кешіріп отыр. Дүниежүзілік журналистер конгресінің мүшелерінің саны артқанымен, жұмыс істеу ережелері өзгеріске ұшырап отыр. Себебі, 1990 жылдары КСРО-ның ыдырауы тәуелсіз журналистік ұйымдардың жұмысын қиындатты. Мысалы, Ресейде көптеген журналистік ұйымдардың пайда болуына әкелді.

Халықаралық Журналистер Федерациясы 1926 жылдан жұмыс істейді. Бұл ұйымға алғашқыда 6000 мыңнан астам адам мүше болып кірген. «Журналистердің еркін пікір мен сөз бостандығы, ақпараттың дәлдігі, журналистердің кәсіби шеберлігін арттыру жолдары, журналистерге қатысты құжаттарды жинақтау мен сақтау жұмыстарын атқарады. Бұл ұйымға да 50 елдің журналистері мүше және федерацияның ең жоғары органы Конгресс. Бұл ұйымда ресми тілдері - ағылшын, неміс және француз [3,5-б].

Халықаралық Журналистер Федерациясы штаб-пәтері Брюссельде орналасқан және жаңа шығармашылық одақтармен байланыстарды жүргізіп келеді. Орталық және Шығыс Еуропа елдеріндегі журналистік ұйымдардың қызметіне, бұрынғы КСРО республикаларында да бұл ұйымның жұмысы туралы ақпараттар жетерлік.

Жақында ең ірі әмбебап журналистік ұйымдар ЮНЕСКО-мен, БҰҰ-мен басқа да мамандандырылған агенттіктерімен, халықаралық еңбек ұйымдары (ХЕҰ) және кәсіподақтардың түрлі бірлестіктерімен тығыз байланыс орнатқан.

Қорыта айтқанда, дүниежүзілік демократиялық тәжірибе бұқаралық ақпарат құралдарын реттеудің екі жолын көрсетеді: неғұрлым егжей-тегжейлі құқықтар, бостандықтар мен жеңілдіктер, не өзін-өзі реттеудің егжей-тегжейлі жүйесі немесе баспасөз өзін-өзі реттеуі бар қатаң басқару.

Қазіргі жағдайда нақты нәтижелердің бірі - халықаралық журналистік қозғалыстың одан әрі дамуы, ол қазіргі жағдайда ұлттық заңнамадағы құқықтық нормаларды үйлестіруге ықпал етеді және қоғам мен этикалық базада баспасөз қызметін өзін-өзі реттеуді жандандырады және БАҚ қызметкерлерінің құқықтық жұмысы.

Халықаралық журналистердің журналистердің кәсіби мүдделері мен олардың жұмысының шарттары халықаралық журналистермен қорғалған, олардың көпшілігі өз жұмысының жағдайын, олардың көпшілігі өздерінің қызметінің іргетасын қарастырып келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Михайлов С.А. Современная зарубежная журналистика: правила и парадоксы vk.com/topic-69044671_29939560.

2 Беглов С.И. Четвертая власть: британская модель vk.com/topic-69044671_29939731.

3 Вартанова Е.Л. (ред) Энциклопедия мировой индустрии СМИ http://vk.com/topic-69044671_29964484.

ЖАЛҒАН ЖАҢАЛЫҚТАР – ЗАМАНАУИ МЕДИА ФЕНОМЕНІ РЕТІНДЕ

Әшекей САУРБАЕВА,

М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің аға оқытушысы, философия докторы (PhD)
Петропавл, Қазақстан

Самал ЖҮНІСОВА,

М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің студенті
Петропавл, Қазақстан

«Жалған жаңалықтар» жағымсыз оқиғаларды жиілетіп, әсіресе әлеуметтік желілер арқылы қолданушылардың жаңалықтарға деген сеніміне нұқсан келтіргеннен бері жаһандық проблемаға айналды. Жалған жаңалықтарды жоққа шығаратын саясаттың немесе құқық бұзушыны өз әрекеттері үшін жауапқа тартатын заң құзыретінің қауқарсыздығы жағдайды ушықтырып, қиындатты. Жауапты пайдаланушылар жалған жаңалықтарды тарату мәселелерін шешу үшін қолданыстағы заңдарды қайта қарау және өзгерту туралы бірнеше рет көтерді, бірақ саясаткерлердің де, азаматтық қоғамның да күш-жігері цифрлық кеңістіктегі бұл олқылықты жою үшін жеткіліксіз болды. Қазір бұқаралық ақпарат құралдары үгіт-насихат желісіне айналды және жаңалықтардан гөрі көріністер көп [1]. Зерттеу көздерінде құбылысты анықтау кезінде зерттеудің екі нұсқасы басшылыққа алынды. Атап айтсақ, олар – жалған жаңалық және жалған журналистика [2].

Интернет қолданушылары үшін нақты және жалған жаңалықтар арасында айқын айырмашылықтың болмауы - бұл көздерге деген сенімді одан әрі төмендетеді [3,17-33-б]. «Жалған жаңалықтар» ұғымы кем дегенде бір ғасыр бұрын қолданылған болса да, жақында ол медиа-ғалымдар мен журналистердің жаңа бағыттағы қызығушылығын тудырды. Бұл негізінен интернет арқылы таратылған жалған сөздердің кенеттен өсуіне байланысты болды. Соның ішінде ақпарат алмасу, тарату көздерінің бірі WhatsApp қосымшасы белсенді қолданушылар саны өсіп келе жатқан платформалардың бірі болып табылады. Ақпараттық кеңістікте интернеттің рөлінің өсуімен адамның және қоғамның құқықтары мен бостандықтарын зорлық жасау мен қатыгездікті насихаттайтын ақпараттан, оларға жалған ақпаратты таңудан, болашақ ұрпақтың мақсатты бағытталған теріс дүниетанымын қалыптастырудан қорғау қажеттілігі туындайды. Бұл ретте, сыртқы қатер көздері Қазақстан

Республикасының заңнамалық құзырынан тыс болуы мүмкін, бұл құқық шаралары жүйесін қолдануды елеулі қиындатады [4].

Бүгінде жалған ақпарат шетелдіктермен қатар қазақстандық зерттеушілердің назарына алынды. Ағылшын тілінің жетекші сөздіктерінің бірі British Collins English Dictionary, 2017 жылы фейк-ті негізгі сөз ретінде таңдады. Жалған жаңалықтардың көптеген анықтамалары ұсынылды, бірақ бірыңғай анықтама әлі қабылданған жоқ [5, С. 130-135]. Осы күні қазақстандық зерттеушілердің еңбектерінде өткір қарастырылып жатқаны айқын байқалады. Десек те, әлі де өз деңгейінде зерттеліп жатпағанын айтуымыз керек. Өйткені интернет және ақпараттық технологиялар күннен күнге, айдан айға қарыштап дамып бара жатқандығы жалған жаңалықты таратудың да әдіс-тәсілдеріне жол ашып отырғандай. Осылайша, фактілерді тексеру проблемасы ақпараттық ортадағы тұрақты модификацияларға және жалған жаңалықтарды өндірудің жаңа нысандары мен әдістерін жасауға байланысты өткір болып табылады. Яғни, жалған жаңалықтардың таралуына байланысты олармен күресудің тиімді шараларын іздеу қажеттілігін туындатқаны сөзсіз.

Ең алдымен, медиа феноменін түсіну және оны қазіргі БАҚ-пен байланыста қарастырудың маңызы, осы (жалған жаңалық) құбылысты зерттеу көкжиегін кеңейтіп, мінін арттыра түседі. Ақпараттық ортаға тікелей әсер ететін жалған жаңалықтар бірқатар қазақстандық және шетелдік зерттеушілерді қызықтырды. Осы орайда «жалған ақпаратты» анықтауға арналған зерттеулер пайда бола бастады.

Бірнеше жыл бұрын «жалған жаңалықтар» ұғымы сирек қолданылатын. Бүгінгі таңда бұл қазіргі демократия жүйесіне үлкен қауіп-қатерлердің бірі және пікірсайыс қатысушылары үшін қызу тақырыпқа айналуы мәселенің етек жаюын байқатып отыр.

Тәжірибелі заңгер Шашанк Атрея: «жалған жаңалықтарды» жалған және расталмаған жаңалықтар деп анықтауға болады», – дейді. «Дұрыс емес» жалған фактілерді білдіреді, ал «тексерілмеген» ақпаратта фактілер шын болуы мүмкін, бірақ сандар мен таңбалар жалған [6]. Сәйкесінше, жалған жаңалықтар – БАҚ-тың мазмұнын модельдейтін, бірақ ұйымдастыру процесінде немесе ниетте емес жалған ақпарат. Өз кезегінде, жалған жаңалықтар тарататын бұқаралық ақпарат құралдарында ақпараттың дәлдігі мен дұрыстығын қамтамасыз ету үшін қажетті редакциялық нормалар мен процестер жоқ. Жалған жаңалықтар, мысалы, жалған ақпарат (жалған немесе жаңылыстыратын ақпарат) және жалған ақпарат (адамдарды алдау үшін әдейі таратылатын жалған ақпарат) ретінде басқа ақпараттық бұзушылықтармен қиылысады [7].

Ақпарат тарататын ақпарат арналары (көздері) артқан сайын жалған жаңалықтармен соқтығысу сөзсіз болады. Feу News («fake news»)-жалған жаңалықтарды білдіретін медиа-құбылыс. Мұндай жаңалықтарда өтірік танылады және тексеріледі, бірақ ол адамды шатастырады.

Журналистер жалған жаңалықтарды таратудың белгілі «сәтті» тәсілдерін қолданады. Мысалы: «Бәрі айтып жүр». Бұл ақпарат көздерінен алынған ақпараттарды беруден шыққан тәсіл. Ақпараттың мәні ұқсас және дереккөздер өз мүдделері үшін қиылысатын мақсатты аудиториялардың назарын аударуы ықтимал. Келесі тәсіл, «қоғамның жоғары қабаты айтады». Бұл тәсіл тұтынушының сеніміне кіру үшін танымал сілтемелерге немесе беделді сараптамалық пікірге сілтеме жасау арқылы таратылатын жалған ақпарат болады. Үшінші тәсіл ретінде «менің туысқанымның немере ағасы және т.б.айтты». Мұндай байланыстар адамның оған сенімін тудырады. Тәсілдердің біреуі ретінде «бұл адамдар алдауы мүмкін емес» деген ақиқатқа жақындататын әдісті айтуға болады. Мұндай ақпарат ұзақ уақыт бойы таратылуы мүмкін және бастапқы дереккөзде тексерілмеген және жоққа шығарылмаса да сенімді деп саналады. Сондай-ақ, фейк-ті сәтті іске қосу ережелері бар. Біріншісі - мәтінді қарапайым, «халық тілінде» жазу, оны әртүрлі әлеуметтік топтар түсіндіре алады. Екінші ереже жарияланған жаңалыққа оқырман оны басқалармен талқылау үшін бөлісу негізінде сипатталады. Осы әдістермен жалған жаңалықтар ішінара таратылады.

Медиа саланың трансформациясы жағдайында ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету модельдері: проблемалар және оларды шешу жолдары бағытында зерттеулерлердің болуы, бұл күн тәртібіндегі мәселелердің бірі екендігін ұғындырады.

Зорлық-зомбылық пен қатыгездіктің медиа ортасында хабар тарату, қоғамдық санаға әсер ету үшін айла-шарғы жасау, ұлттық және конфессияаралық араздықты қоздыратын зиянды ақпаратты тарату, жеккөрушілік пен дискриминацияны насихаттайтын идеялар мен теорияларды ұсыну, тіпті эпизодтық сипатта болса да, жеке адамға, қоғамға және мемлекетке қауіп төндіреді. Бұл адам психикасына зиян келтіруден, қоғамның рухани ортасын бұрмалаудан, дәстүрлі мәдени, адамгершілік және эстетикалық құндылықтарға зиян келтіруден көрінеді. Осы туралы өз зерттеуіне арқау еткен Витебск облыстық атқару комитетінің идеологиялық жұмыс және жастар ісі жөніндегі бас басқармасы О.А. Булавканың алға қойған мақсаты – қазіргі заманғы халықаралық және ұлттық медиа өрісті дамыту тенденцияларын ескере отырып, Беларусь Республикасының ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі құқықтық резервтерді анықтау болған. Автор өз зерттеуінде мүдделі құрылымдармен өзара іс-қимылды және бірыңғай мемлекеттік ақпараттық саясатты үйлестіруді жүзеге асыратын бірыңғай үйлестіруші органның болмауы ұлттық заңнамалық базаның жетілмегендігі, арнайы техникалық құралдарды қолдана отырып заңнаманы бұзу туралы ақпараттық кеңістікті бақылау және бұқаралық ақпарат құралдарында деструктивті, қоғамдық тәртіпті тұрақсыздандыратын мазмұнның таралуына қарсы тұру Беларусь заң шығарушысының ерекше назарына лайық деген қорытындыға келген.

Ғалымдар мен заң шығарушылар бұл проблемамен күресудің түрлі жолдарын қарастырып келеді. Жалған жаңалықтардан келетін зиянды медиасауаттылыққа немесе фактілерді қайта тексерудің маңыздылығына арналған білім беру бағдарламаларының көмегімен төмендету туралы да айтылып жүр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Bharali, B., Goswami, A. L. Fake News: Credibility, Cultivation Syndrome, and New Age Media. *Media Watch*, (2018). –P.118-130.
2. Ильченко С.Н. Фейк в практике электронных СМИ: критерии достоверности // *Медиаскоп*. 2016. № 4. URL: <http://www.mediascope.ru/223>
3. Lima Quintanilha, T., Torres da Silva, M., Lapa, T. Fake news and its impact on trust in the news. Using the Portuguese case to establish lines of differentiation. *Communication & Society*, (2019). –P. 17-33.
4. Қазақстан Республикасының ақпараттық қауіпсіздік тұжырымдамасы туралы <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U060000199>.
5. Котова Н. С., Дукян С.С. Феномен «фейка» в политическом дискурсе эпохи «постправды» // *Государственное и муниципальное управление. Ученые записки*. 2018. No 2.–С. 130–135.
6. Atreya, S. Social Media and Fake News. /P. Desai, Interviewer/, – 25.09.2018.
7. Lazer, D., Baum, M., Benkler, Y., Berinsky, A., Greenhill, K., Menczer, F., Nyhan, B. The science of fake news. *Science*, (09.03.2018). pp. 1094-1096.

ДОЛГИЙ ПУТЬ ОТ ЗАРОЖДЕНИЯ КАЗАХСКОГО ТЕЛЕВИДЕНИЯ ДО НЕЗАВИСИМОСТИ КАЗАХСТАНА

Жанибек Жамалбекович УТЕМИСОВ,

Докторант 3 курса Евразийского национального университета
им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Политические и социальные перемены в Казахстане начались в конце 80-х годах прошлого века, когда еще был одной из республик, бывшего СССР. Тектонические изменения на политической арене совпали по времени с общемировыми

трансформационными процессами в медиасистеме и с информационной революцией. Открытие границ и наплыв разного рода информационного контента значительно повлияло на формирование общественно-политического сознания в казахстанском обществе в предверии независимости. В данном контексте, развитие новых телевизионных технологий и появление Интернета оказало прессинг конкурента телевидению за право оставаться самым оперативным и популярным носителем информации для всех категорий аудитории. Однако, в наши дни телевизионный сектор успешно использует возможности Интернет сети для того, чтобы влиять на аудиторию и при этом оставаться одним из важнейших источников распространения новостей, политического анализа и других сведений.

Сбалансированное изучение и анализ работы казахстанского телевидения и его взаимодействие с руководством республики в советскую эпоху, а также его влияние на массы в казахстанском обществе даст ответы на многие вопросы, связанные с развитием телевидения в Республике Казахстан.

Официальная дата зарождения казахского телеканала в последствии «Казахстан» (Qazaqstan) является 29 июня 1957 года, когда было принято Постановление Совета Министров Казахской ССР об образовании Комитета по радиовещанию и телевидению при Совете Министров Казахской ССР.[1, с.21-25]. С развитием технологий телевидения в 1960х годах информационные передачи становились одним из важнейших каналов распространения новостей и информации в мире и в СССР. Телевидение открыло новые возможности для повседневного политического, культурного и эстетического просвещения населения, так, что телевидение становится одним из главных источников информации населения о событиях в стране и за границей, о достижениях промышленности, сельского хозяйства, науки, техники, искусства, литературы и спорта [2].

На волне благоприятных обстоятельств развития телевизионного вещания на всесоюзном уровне и благодаря усилиям всего коллектива казахского телевидения, под руководством Динмуамеда Кунаева и председателя Комитета по радиовещанию и телевидению казахстанские журналисты смогли получить новую телевизионную технику. Обновление техники дало возможность реализации новых культурно-просветительных проектов. На протяжении работы казахстанского телевидения огромное количество населения нашей страны через телевидение узнавали о культуре казахского народа и других народов мира.

В эфире появились культурные и литературные программы казахского народа такие как «Айтыс - Асылказына», «Кайнар», «Айдын», «Куйденсимфонияга» и другие программы [1].

Несмотря на жесткую политику цензуры Коммунистической партии СССР и советской пропаганды коллективу казахского телевидения удавалось производить культурные, познавательные и созидательные телепередачи и создать у аудитории любовь к собственному языку, а также возродить и сохранить духовно-нравственные традиции народа Казахстана.

В 70-80х гг. коллектив казахских государственных медиа организаций и казахстанских журналистов внесли большой вклад в формировании и возвращении молодого поколения с национальной идентичностью, которое впоследствии принесло плоды идеи независимости Республики Казахстан в 1991 году.

В этом контексте следует привести аналогию с их предшественниками, казахской интеллигенции дореволюционного времени Шахмарданом Ибрагимовым, Хасеном Жанышевым, Заманбеком Алибековым, Жусыпом Казыбековым, Машхур-Жусыпом Копеевым и многих других, которые, несмотря на царскую цензуру печати, смогли с честью исполнить просветительскую и назидательную миссию в интересах казахского народа. Они публиковали созидательные статьи в первых царских официальных и неофициальных газетах на казахском языке, таких как «Түркістан Уәлаятының Газеті» (1870–1882 гг.) и «Дала уалаятының» газеті» (1888–1902 гг.) [1, С. 6-22].

С развитием технического и качественного оснащения учреждений телерадиовещания, показатели научных достижений республики в области телевидения повлияли на масштабность работы телевидения во всех регионах Республики [1]. Также, повышалось качество и профессионализм журналистов и телевизионщиков. Телевидение росло с каждым днем, создавались новые передачи, новые журналисты, у которых появлялась своя обширная аудитория. Транслировались репортажи, которые показывали жизненные проблемы населения. Со временем начали появляться развлекательные программы, телепроизведения, где освещались национальные традиции и культура казахского народа. В тоже время началась тенденция охвата многих сфер жизнедеятельности человека телевизионными каналами.

С техническим развитием визуальные и эмоциональные возможности телевизионного контента расширялись и усваивались легко и некритично [1]. В советское время ТВ ко всему прочему не было нацелено исключительно на пропаганду идеологическую и развлекательный контент, а осуществляла функцию культурно-просветительную. Охватывала важные научные и технические достижения работала на распространение знаний и дополнительного интереса к образованию [2]. По Казахскому телевидению при поддержке со стороны партийных, советских и хозяйственных органов планомерно велась пропаганда, направленная на повышение престижности рабочих профессий.

Тем самым основная миссия отечественных журналистов являлась формирование национальной и культурной идентичности подрастающего поколения. Данные познавательные проекты имели успех у юных зрителей. Культурные и познавательные программы позволяют зрителям приобщиться к миру высокой культуры и расширить общий кругозор, а также возродить и сохранить духовно-нравственные традиции народа Казахстана [2]

Телевидение Казахской ССР проявлялась с самого начала как основной инструмент пропаганды идеологии центральной коммунистической партии, но необходимо учесть, что оно внесло непосильный вклад в зарождение казахской идентичности во времена строгого режима советской власти. Отмечается важная роль телевидения в преддверии независимости страны, телевидение и журналисты были основным драйвером в проведении комплексных консолидирующих воспитательных мероприятий молодежи, так, что повлияло формирование интеллектуально динамичного поколения в конце 1980х годов. В этот период на Казахском телевидении и радио были созданы крупные документально-публицистические программы, которые с успехом демонстрировались за пределами Казахской ССР. Творческий и креативный подход команды журналистов и актуальные темы осуществляемых программ с активным участием телезрителей поднимала качество отечественной продукции и захватывала внимание аудитории. В эфир систематически выходили молодежные программы, подготовленные совместно с Комитетом молодежных организаций Казахстана. Эти передачи действительно и прогрессивно влияли на воспитание молодежи и растущего поколения [3]. Казахстанская молодежь в этот период времени выделялась политической активностью, трудолюбием, обширным кругозором, критическим мышлением, чувством патриотизма, в частности к своей земле. Об этом свидетельствует чувства сопричастности, которую выражали рядовые казахстанцы к участникам и активистам событий Желтоксана 1986 года. Несмотря на массивную пропаганду Советской власти по демонизации участников Желтоксан 1986, население казахской степи сопереживало за эту молодежь. Таким образом, казахской интеллигенции и специалистам медиа удалось взрастить ту самую молодежь, которая в последствии стала основой и опорой построения независимой казахской государственности.

Реальные трансформационные процессы в общественно-политическом телевидении Казахстана начались с создания казахского телевидения под руководством Д. Кунаева в 1957. Решение о создании Казахского телевидения и последующее ее культурное насыщение были обусловлены в первую очередь внутренними социально-политическими факторами. Отмечается, подъем национального интереса казахского народа, который

объединил политическое руководство в лице Д. Кунаева и деятелей искусства и культуры казахского народа, а также интеллигенцию и народ в одно единое ядро. С другой стороны, можно констатировать, что технологическое развитие телевизионного сегмента и процесса глобализации во всем мире отразились на политический контент медиасегмента Казахстана, и на дальнейшее развитие страны. Тем не менее с уверенностью можно заявить, что активное участие казахской молодежи, которую возвращали политическое руководство Казахской ССР и ньюсмейкеры казахского телевидения, в алмаатинских событиях 1986 года вызвали социально-политически потрясения на всем постсоветском пространстве. Иными словами, активное участие казахской интеллигенции и молодежи в региональной политической жизни в 1986 года стала катализатором тектонических политических перемен, которые привели распаду СССР и созданию независимого Казахстана.

Список использованных источников:

1. Барлыбаева С.Х. Телевизионная журналистика. - Алматы: Казак университеті, 2011.
2. <http://evartist.narod.ru/text6/27.htm>
3. Турсын К.Ж. Қазақ теледидары: тарих пен тағылым. - Алматы: «DIGITAL MEDIA ASIA», 2008.
4. Аллаберген Қырықбай, Нұсқабайұлы Жарылқасын, Оразай Фаизолла. Қазақ журналистикасының тарихы (1870-2008 жылдар). / Қ. Аллаберген, Ж. Нұсқабайұлы, Ф. Оразаев. - Алматы: Білім, 2014. – 308 бет. (ISBN 978-9965-09-802-4)
5. Барлыбаева С.Х Информационно-коммуникационная инфраструктура. - Алматы: казах университеті, 2012 или Барлыбаева С.Х. Коммуникационное развитие: национальный и международный аспекты. - Алматы: Казак университеті, 2008
6. Борецкий Р. А. Телевидение в социально-историческом контексте // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. 2003. № 3. С. 9-19.
7. <http://znakka4estva.ru/dokumenty/zhurnalistika-smi/funkcii-televideniya-v-sovremennom-mire/>
8. Кузнецов Г.В. Телевидение и общество/ Телевизионная журналистика. / Под ред. Г. В. Кузнецова, В. Л. Цвика, А.Я. Юровского. – М.: Высшая школа, 2002. (http://znakka4estva.ru/dokumenty/zhurnalistika-smi/funkcii-televideniya-v-sovremennom-mire#_ftn23)
9. Барлыбаева С.Х Телевидение в мире и в Казахстане. - Монография - Алматы: Казак университети, 2007 или Хасенов Х. Х. Время диктует стиль. - Алматы: Казахстан, 1982.

АҚПАРАТ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ЖАҢА МЕДИАНЫҢ ДАМУЫ МЕН ҚАЛЫПТАСУЫ

Аль-Фараби Темиржанович СЕРИКОВ,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Соңғы онжылдықта көптеген зерттеушілер бұқаралық ақпарат құралдарына, оның ішінде қазіргі жаңа пайда болған жаңа медиаға қатысты тақырыптарға қызығушылық танытып отыр. Бұқаралық ақпарат құралдарының жұмысына, екінші жағынан - өзара әрекеттесуге және әлеуметтік әлемге әсер етуге қатысты әртүрлі аспектілеріне қатысты көптеген зерттеулер үнемі жүргізіліп отырады. Бұқаралық ақпарат құралдарының бүкіл кезеңінде әртүрлі ғылыми қауымдастықтар бұқаралық коммуникация теорияларының кең спектрін ұсынды. Қоғамның даму сатыларының өзгеруі, жалпы бұқаралық ақпарат құралдарының дамуы процесінде бұқаралық ақпарат құралдарына деген көзқарастар да біршама өзгерді.

Зерттеуші ғалым Г.П. Бакулев: «Бұқаралық коммуникация деген кең ұғым және қамтитын географиясы ауқымды аудиторияны қамтитын ақпарат пен символдардың түрлерін тарату мен беру пішіндерін атаймыз» [1, 33-б],- дейді. Расында да ғалым Макуэйл пікіріне сүйеніп осы тұжырымды айтып отыр. Макуэйлдің бұқаралық коммуникацияға қатысты төрт теориясының маңызы зор. Бұл негізінен Ф.Сиберт, В.Шрамм, Т. Питерсон ұсынған

теорияның негізінде жасалған және авторитарлық, либералдық, әлеуметтік жауапкершілік пен кеңестік коммунистік теориядан тұратын еді.

Қоғамның дамуы мен әртүрлі мемлекеттердегі саяси жүйелердегі өзгерістерге сәйкес тағы да қосымша теориялар пайда болды. Олар медианың даму кезеңі мен демократиялық үрдістердің қатысу теориясы.

Жаңа медианың пайда болуы бұқаралық қоғам мен насихат теорияларының өзгеруіне алып келді. Қазіргі жаңа медиа қоғамға қалай әсер етіп жатыр, насихат теориясы, танымдық теория, әлеуметтік әсер ету теориясы, шектеулі әсер теориясы т.б. салаларды ғалымдар жан-жақты зерттеп жатыр.

Масс-медиа терминінің өзі екі сөздер құралған. Бұқара және медиа. Бұқара дегеніміз – белгілі бір әлеуметтік қауымдастық. И.Д. Фомичев бұқара деген сөзге мынадай сипаттама береді:

- Белгісіз сан мен құрам
- Ашықтық
- Ситуациялық
- Гетерогендік
- Коммуникатордың анонимділігінің сақталуы [2,20-б].

Бұқаралық әртүрлі өлшемдерді сақтай алады, үлкен мен кіші, тұрақты және тұрақсыз, өздігінен туындайтын, арнайы ұйымдастырылатын. Осыған байланысты аудитория мен бұқаралықтың түрлерін атау керек. Аудитория бұл тұрақты. БАҚ түрлеріне қарай гетерогенді және біртекті аудитория түрлері болады. Қазіргі БАҚ-тың дамуына қарасақ әртүрлі үрдістерді байқауға болады. Кейбір мәселелер тар аудиторияға арналып жасалатындығын ескерсек, мақсатты аудиторияға арналған ақпарат әрқашан қызығушылық тудырады.

Г.Тард өзінің «Пікір және бұқара» деген еңбегінде: «Бұқараның қалыптасуы тұрақсыз және стихиялы болып келеді. Бұқаралық ақпарат құралдары бұқараға әсер етеді және қоғамдық пікір қалыптастыруға көп септігін тигізеді» [3,25-б],-деген пікірі орынды.

Жалпы қоғамға «медиа» деген терминді алып келген М.Маклюэн адам баласының мәдениет эволюциясында әртүрлі медиа түрлері пайда болып, әр кезеңде өзгеріске ұшырап отырғандығын «Медиа туралы түсінік» [4,51-б] атты еңбегінде жазған.

Г.Лассвелл бұқаралық коммуникацияның үш негізгі функциясын ұсынды: ақпараттық, корреляциялық және мәдени мұраны беру функциясы. Кейіннен Д.Маккуэйл осы жіктеуге жұмылдыру функциясын, ал Ч.Райт - ойын-сауықтық функциясын қосты [5].

Осыларды қорыта келе, бұқаралық коммуникация ақпарат беру үрдістері болса, бұқаралық ақпарат құралдары ақпаратты таратын тетік болып саналады. Бұл жағдайда бұқаралық ақпарат құралдарының атқаратын функциясы оның мақсатын анықтайды. БАҚ қоғамда, әлемде болып жатқан жаңалықтар мен ақпараттардан хабардар етеді, оларды түсіндіріп, әлеуметтік құндылықтарды қолдау, қалыптастырудан, жеке тұлғаны әлеуметтендіруге ықпал етеді. БАҚ экономика мен саяси салаларды да ұйымдастыруға қатысады.

Телевидение мен киноның пайда болуына байланысты зерттеушілер Бұқаралық ақпарат құралдарының қоғамдық санаға әсері туралы зерттеулермен айналыса бастады. Бұқаралық ақпарат құралдары туралы теориялық көзқарастардың өзін бірнеше кезеңге бөліп қарауға болады. Бірінші кезең, бұқаралық ақпарат құралдары аудиторияға әсер ету күші туралы В.Липпманнның 1933 жылы жазылған «Қоғамдық пікір» деген еңбегі.

Одан кейін шектеулі әсер ету теориясы туралы зерттеулер, Д.Клаппердің «Бұқаралық коммуникацияның әсері» атты монографиясын айтуға болады.

Кейіннен БАҚ-тың әсер ету теориясы, тәуелділік теориясы, танымдық теориясы да зерттелді. Бұл теориялар тұтас алғанда жеке адамның ақпаратты қабылдау және ойлау деңгейіне әсер ету факторларын қамтиды.

Телевидение мен кинода басқа бұқаралық ақпарат құралдарындағыдай емес ақпаратты визуальды көруге және кеңестік пен уақытты сиғызу арқылы көруге арналғандығымен

ерекшеленеді. Бұл әрекеттердің бәрі техника арқылы жүзеге асып, әртүрлі жанрлар арқылы ақпаратты таратуды жүзеге асыруға қол жеткізеді.

Жалпы жанр дегеніміз – бұқаралық ақпарат құралдарында үздіксіз ақпарат таратудың таптырмас құралы және аудиториямен тиімді байланыс орнатудың құралы» [6,105-б], – дейді ғалымдар. Жанрлар арқылы БАҚ аудиториясы әлемнің нақты бейнесін көре алады және сол ақпараттар әртүрлі жанрда жазылып таралады. Аудитория яғни біз өмір сүріп отырған қоғам әлемде болып жатқан оқиғаларды таратушы БАҚ делдал бола алады. Дәстүрлі қоғамда ақпарат алу қажеттілігі әрқашан бар және бұл БАҚ пен аудиторияның қарым-қатынасы арқылы жүзеге асады.

Егер ертедегі жаңалықтар аңыз бен миф болса, қазіргі уақыттағы жаңалықтар тез тарайтын жеделділік қасиеттерге ие. Бұқаралық ақпарат құралдарының пайда болуымен жаңалықтар медиасы пішін мәртебесін алды. Бірақ олардың әлеуметтік рөлі сақталып қана қоймай, институционалды сипатқа ие болды. Жаңалықтар оқиғаларды іріктеу, ұйымдастыру және таныстыруды қамтитын технологиялық процестің нәтижесі болды.

Бұқаралық коммуникацияның субъектілері бұқараны ақпаратпен қамтамасыз ететін заманауи техникалық құралдарды қолдана отырып, бұқаралық ақпарат алмасуға қатысатын әлеуметтік субъектілері екен. «Ал әлеуметтік субъектілер әлеуметтік топтар болып саналады, олардың мақсаты бұқаралық коммуникация жағдайында коммерциялық қызығушылық немесе шығармашылық және кәсіби болып табылатын олардың өмір сүруін қамтамасыз ететін қажеттіліктерді жүзеге асыру болып табылады. Тиісінше, осы мақсаттарға жетудің құралы бұқаралық ақпарат құралдарын шығару болып табылады» [7,161-б].

Мақсатына қарай бұқаралық коммуникация қызметін жүзеге асыру барысында келесі түрлерге бөлуге болады:

1. Коммерциялық мүдделерді іске асыру субъектілері ретінде жеке БАҚ иелері.

2. Журналистердің кәсіби және шығармашылық мүдделерін жүзеге асырудың субъектілері ретінде.

3. Аудитория күнделікті әлемде бағдарлау үшін ақпарат алу мақсаты бар субъектілердің жиынтығы ретінде.

Ғалым Г.П. Бакулев: «жаңа медиа» мен «дәстүрлі медианың» бір-бірінен ерекшелетін тұстарын былай атайды:

- ақпаратты ұсыну мен таңдайды журналист пен аудитория өзі таңдайды;

-ақпаратты жеткізу технологиялық жетістіктер арқылы жүзеге асады;

- интерактивтілік. Ақпарат алушы өзі таңдаған ақпаратына қолжетімділік және тікелей бөлісуді басқа ақпарат алушылармен тығыз байланыс орнату мүмкіндігі;

- жаңа пішін, жанрдың пайда болуы мен пайдалану мүмкіндігінің жоғарылығы [1,128-б].

Я.Н. Засурскийдің еңбектерінде де жаңа және дәстүрлі медианың пайда болуы мен айырмашылықтарын БАҚ нысандарының өзгеруін экономикалық және саяси өзгерістердің салдары деген пікір айтады. Сонымен қатар, ғалым «жаңа пішін мен жанрдың» қалыптасуына әсер еткен жағдайлар мен факторларды да жан-жақты талдайды.

Ақпараттық-технологиялық даму және экономиканы қайта құру процесінде бұқаралық ақпарат құралдарының конвергенциясы жүзеге асты. Конвергентті масс-медиа - бір медиакомпанияның құрамында масс-медианың әртүрлі түрлерін біріктіретін медиа. Мысалы, «Нұр-Медиа» Медиа-холдингіне тек бірнеше телеарна ғана емес, сонымен қатар интернет басылымдар, бірнеше республикалық газет-журналдар кіреді.

Медиа формасының өзгеруімен журналистің жұмысының ерекшелігі де өзгерді. Бұл әрине интернет-журналистиканың өмірге келуімен тығыз байланысты. «Интернет-журналистика – өзекті ақпараттық бейне ғана қалыптастырушы емес, сапалы жаңа өркениетті және мәдени феномен, сонымен қатар бұл бейнелерді ғана тасымалдаушы емес, сурет, фотосурет, кино, бейне, дыбыс, веб-бет және сапалы мәтінді тасымалдаушы ретіндегі кең мағынадағы объект» [8,7-б].

Келесі ерекшелігі - мультимедиа. Бұл дегеніміз - медиа өнім мәтіннен, фотосуреттен, бейнеден, дыбыстардан тұруы мүмкін және бұл өнімді жасауға тек бір адам қатыса алады.

Осылайша, медианың әртүрлі формаларының бір-біріне бірігуі орын алады. Дәстүрлі медиа мұндай қасиетке ие бола алмады. «Жаңа медиа» журналисі жан-жақты журналист болуы керек. Ол әртүрлі техникалық біліктілік талаптарына ие болуы керек және өз қызметінде бір медиа форматына емес, мысалы, тек газет үшін жаза білуі керек, бірақ мүлдем басқа форматтар үшін медианы тартымды және өнімді жасай алуы керек.

Журналистикадағы интерактивтілік дегеніміз – аудиторияның ақпаратты тұтынуының диалогтық сипаты. Екі жақты қарым-қатынас мүмкіндігі, біріншіден, ақпарат көздерін орталықтандырудың жойылуына, екіншіден, ақпарат тұтынушының сандық мазмұнды таңдау және өзгерту еркіндігіне әкеледі екен. Интерактивтілік «жаңа медиада» ақпараттық мазмұнды құрастыруға аудиторияны араластыруға мүмкіндік береді. Ал гипермәтіндік дегеніміз – ақпаратты оқыған, көрген пайдаланушы бірден түсініктеме қалдыра алады, өзінің пікірін еркін беруге мүмкіндігі бар.

Гипермәтіндік блогтар әлеуметтік желілердің негізін құрайды. Өз блогын жүргізуде әрбір әлеуметтік желі қолданушы өткізген күнін сипаттап, белгілі бір оқиға немесе құбылыс туралы өз пікірін білдіріп, көптеген интернет пайдаланушылары үшін қайталанатын әдеттегі әрекетті де жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бакулев Г.П. Массовая коммуникация: западные теории и концепции: Учеб. пособие. - М.: Аспект Пресс, 2015. - 176 с.
2. Фомичёва И.Д. Социология СМИ: Учеб. Пособие для студентов вузов. - М.: Аспект Пресс, 2017. - 335 с.
3. Брайант Д., Томпсон С. Основы воздействия СМИ.: Пер. с англ. - М.: Издательский дом «Вильямс», 2020. - 432 с.
4. Маклюэн Г.М. Понимание медиа: внешние расширения человека. Пер. с англ. В. Николаева; Закл. ст. М. Вавилова. - М.; Жуковский: КАНОН - пресс-Ц, 2013 - 464 с.
5. Вебер М. Основные социологические понятия /пер. с нем. М.И. Левиной // Вебер М. Избранные произведения. М., 2000.
6. Дьякова, Е.Г. Массовая коммуникация и проблема конструирования реальности: анализ основных теоретических подходов / Е.Г. Дьякова, А.Д. Трахтенберг. - Екатеринбург: УрО РАН, 2019. - С.90 - 91.
7. Хайнц А. Интеракция, идентичность, презентация. Введение в интерпретативную социологию. Пер. с нем. яз. под общей редакцией Н.А. Головина и В.В. Козловского. Издательство «Алетейя» (СПб.), 2020 - 272 с.
8. Вартанова Е.Л. Медиаэкономика зарубежных стран. - М. Аспект-пресс, 2020.

ҚАЗІРГІ МЕДИАБІЛІМ МЕН МЕДИАСЫН СИНТЕЗІНІҢ МАҢЫЗЫ

Әшекей САУРБАЕВА,

М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің аға оқытушысы, философия докторы (PhD)
Петропавл, Қазақстан

Гүлден СИМБАЕВА,

М.Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университетінің студенті
Петропавл, Қазақстан

Ақпараттық ағындар барлық жерде әлеуметтік жүйеге еніп, адамзат үшін бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктерді ашады. Бұл бірқатар қиындықтарды тудырып отырғаны тағы бар. Осыған байланысты кәсіби қоғамдастықта аудиторияның бұқаралық ақпарат құралдарына деген сенімнің жоғалуы мүмкін немесе төмендеуі туралы үлкен аландаушылық туындады.

Жаңа медиа сыншылары ретінде көптеген тәуелсіз блогерлер дәстүрлі журналистикаға қарсы шығып, оның құрылымдық және жүйелік проблемаларына баса назар аударды:

- саяси және экономикалық тәуелділік (оның ішінде халықтың элиталық топтарына қызмет көрсету), саясатты, басымдықтар мен перспективаларды көрудің негізгі нұсқаларын ұстану;

- әлсіз жеделділік, дәлсіздік, ал кейде ақпараттың сенімсіздігі;

- кейбір әлеуметтік қозғалыстар мен топтардың негізгі медиа хабарламаларын бұрмалау немесе алып тастау;

- журналистік өзара сынның болмауы [1, pp. 850-868].

Өкінішке орай зерттеулер дәлелдегендей, халықтың қазіргі медиа-сауатының деңгейі қазіргі ақпараттық қаныққан әлемге сәйкес келмейді [2, pp. 665-679]. Сондықтан да халықтың медиасауаттылығын медиа-сын әдістері арқылы көтеру бағытындағы ғалымдардың зерттеулеріне құлақ аспау мүмкін емес.

Медиа-сын – журналистика саласындағы идеяларды зерттеу үшін, әсіресе журналистиканың құрылуына, қаржыландырылуына және таратылуына, жаңа бұқаралық ақпарат құралдарының күрт өзгеруіне байланысты пайдалы кеңістік. Алайда, зерттеушілер БАҚ сынының АҚШ-та ұзақ тарихы болса да (Голдштейн, 1989; Синклер, 1936; Уайт, 2007), ол біршама шашыраңқы және сәйкессіз болғанын айтқан [3]. Медиа-сын ұғымы екі жағдайда қарастырылады. Соның бірінде, ғылыми әдістерді қолдану негізінде медиалық тәжірибені жедел тану мен бағалауға бағытталған қазіргі бұқаралық коммуникация ғылымының серіктесі туралы айтылады. Екіншіден, медиалық мазмұнды сыни бағалаумен тану және масс-медияның әлеуметтік функцияларының өзекті проблемаларымен байланысты журналистік шығармашылықтың аясында қолданылады. Яғни, практикалық таныммен ғылыми білімнің сәйкестігі тән.

Пайдаланушылар арасында жалған жаңалықтарды кеңінен қолдануға әкелетін маңызды факторлардың бірі – фактілерді пікірлерден ажырату қабілетінің бола бермеуі. Аудиторияның тұтынар алдында әлеуметтік желілерде бөлісетін жаңалықтарды тексере алмауы олардың ықтимал жалған ақпаратты тұтынуына әкеледі. Оларға медиасауаттылықты арттыру тұрғысынан мүмкіндік беру үшін нақты шаралар қабылдау қажет болды.

Медиа немесе жаңалықтар сауаттылығы әлемдегі көптеген сарапшылар ұсынған ең перспективалы шешімдердің бірі болды. Білім Жазушылар қауымдастығы өткізген семинарда, спикерлер мектеп оқушыларына жалған жаңалықтарды сенімді жаңалықтардан қалай ажыратуға болатындығын үйрету керек деген пікірге келді, өйткені жаңалықтар сауаттылығы жалған жаңалықтарға қарсы вакцина бола алады деп тұжырымдады [4]. 2017 жылы 10-18 жас аралығындағы балалар арасында жүргізілген сауалнамаға сәйкес, сұралған балалардың 44% - ы жалған әңгімелерді нақты оқиғалардан ажырата алады деп сенген. Әлеуметтік желілерде жаңалықтармен бөліскен балалардың шамамен 31% - ы кейінірек жалпы оқиғаның дұрыс емес екенін білді [5]. Сондай-ақ, бастама ақпаратты оның қайнар көзінің сенімділігі негізінде бағалау үшін жаңалықтар мен меншік нысандары арасындағы байланысты түсіну қабілетімен күшейтілуі керек.

«Жалған жаңалық» екендігін біз мына әдістерге сүйеніп ажырата аламыз. Дегенмен сенім категориясын толығымен ашпауы мүмкін. Сонымен журналист- экономист Мистер Эдвард Лукастың идеясын жылжытып Лорд Бленкатра (Lord Blencathra) «жалған жаңалықтарды» анықтау және бақылау үшін үш сынақ ұсынды [6].

Бірінші тест – бұл сайтта «нақты байланыс деректері» бар ма?! Көше мекен-жайы, телефон нөмірі және мазмұнға жауапты адамдардың аты-жөні адалдықты көрсетеді, ал олардың болмауы заңсыздықтың ықтималдығын білдіреді.

Екіншіден, қарапайым «кім» іздеуі арқылы қол жетімді онлайн тіркеу деректері жалпыға қол жетімді және нақты екенін бағалау керек. Адамдар жеке өмірге қамқорлық жасай алады және сандық анонимділіктің артында жасырынып қалуы мүмкін, бірақ бұл хосттар өздерінің мазмұны туралы есеп беруге дайын адамдар сияқты сенбеуі керек.

Үшіншіден, веб-сайт өз қателіктерін қалай шешетіні маңызды [7]. Кешірім сұрау, түзетулер, түсіндірулер, теріске шығару хаттары және шағымдар – веб-сайт «жалған жаңалықтардың» қасақана жеткізушісі емес деген ой тәжірибеде қалыптасқан. Егер мұндай стандарттар болмаса, бұл заңсыздықтың немесе «жалған жаңалықтардың» белгісі болуы мүмкін. Бұл сынақтардың объективтілігі тартымды, өйткені олар мемлекеттен немесе басқа органнан шындықтың төрешісі болуды талап етпейді. Алайда, бұл сынақтарды қолдану қиын болуы мүмкін. Маңызды мәселе – бұл жарнама сатып алушыларға IWL-де веб-сайттардан аулақ болуға жеткілікті ынталандыру бар. Ынталандырудың бірі – брендтің тұтастығын сақтау және жарнамаға деген кең қоғамдық сенімді сақтау болар еді. Бұндай зерттеу бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникациялар саласы туралы теорияларды қамтиды. Оқырманды адастыру ниетімен ұсынылған (тексерілетін жаңалықтар мен жалған мазмұнды ажыратуда) жаңалықтар тұтынушылары қиындықтарға тап болғандықтан, әлеуметтік медиа қолданушылары жалған деп санайтын материалдарды тексеру жолдарын түсіну маңызды.

«Жалған жаңалықтар» - бұл қиын, күрделі мәселе, өйткені кез-келген тиімді жауап сөз бостандығын шектеу қаупімен байланысты болады. Өкінішке орай, біз мазмұнды таратқаны үшін марапаттайтын сандық ортада тұрмыз, сондықтан заңды журналистика сенсациялық журналистикаға түсіп қалу қаупін тудырады және соған бейімділігі сезіледі. «Жалған жаңалықтар» сайттарында дұрыс емес жарнаманы азайту бұл қауіпті азайтуға көмектеседі. Бұл сапалы журналистиканы ынталандыруға көмектеседі. Осылайша, құқықтарды бұзатын сайттардың тізімін жасау және Лорд Бленкатра сипаттаған қадамдарды осы тізімді анықтау және хабарлау үшін пайдалану ұсынылды.

Қазіргі таңда жалғаннан нақты жаңалықты аршып алу мәселелерін ғалымдар басты назарға алып отыр. Сонымен, ақпараттық және медиаға қанық қоғамда (медиа) азаматтардың сыни қабілеті барған сайын маңызды бола түсуде, бұл бұқаралық ақпарат құралдарының контентін жасауға, таратуға және талдауға, кең аудиторияны тартуға бағытталған бірқатар бастамаларда көрініс тапты. 2.0 деңгейіндегі медиа сыншылар мен медиапедагогтар медиа мазмұндарға шоғырланған, нәтижесінде сауатты аудиторияның медиа әсерлерге сәтті жауап беру мүмкіндігіне ие болу ықтималдығы жоғары. Ондай тұтынушылардың өзіндік сенімдері, байыпты аналитикалық дағдылары болады да сәйкесінше кез-келген медиа әсерін өлшеуге және бақылауға жол таба алады. Осы мақсаттағы қазіргі зерттеулерде медиа-білім мен медиа-сын синтезі процесін кеңейтуге және тереңдетуде медиақұзыреттілікті дамыту үшін тұжырымдамалық негіз құру, соның негізінде жаңа білім беру стандартын енгізу: оқу жоспарлары (оның ішінде педагогтарды даярлау) медиабілім элементтерін де, медиа-сынды да қамтуға тиіс деген тұжырым жиі айтылуда. Бүгінде тәжірибеде іске асыру талпыстары жасалып жатыр. Медиабілім теоретиктері медиа-сынды педагогикалық қызметтің маңызды элементі ретінде қарастырады. Масс-медиа материалдары арқылы қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру мақсатында, шығармашылық, коммуникативтік қабілеттерді, сыни ойлау, өз бетінше медиа мәтінді саралай алуға, бағалауға бағытталған білім беруді көздейді [8, С.38]. Медиа-сын ұғымының мағынасы кең: сыни журналистік шығармашылықпен қатар оқу процесінде медиа мәтіндер мен бұқаралық ақпарат құралдарының (мерзімді баспасөз, телевизия, радио, желілік баспадан өзге кино мен бейне енеді) әлеуметтік жұмыс істеу мәселелерін сыни тұрғыдан талдауды қамтиды. Халықтың медиа құзыреттілігін дамыту медиа манипуляциялар мен ақпараттық соғыстарға қарсы тиімді құрал болары хақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Vos, T.P, Craft, S. and Ashley, S. (2012). New media, old criticism: Bloggers' press criticism and the journalistic field. *Journalism*, N 13, pp. 850-868
2. Yuan, E.J. (2013). A culturalist critique of 'online community' in new media studies. *New Media Society*, N 15, pp. 665-679
3. Goldstein, T. (1989). *Killing the messenger: 100 years of media criticism*. New York: Columbia University Press

4. Stringer, K. (2018, March 12). Push for Media Literacy Takes on Urgency Amid Rising of ‘Fake News.’ Retrieved January 08, 2019, from Education Writers Association: [https:// www.ewa.org/blog-educated-reporter/push-media-literacy-takes-urgency-amidrise-fake-news](https://www.ewa.org/blog-educated-reporter/push-media-literacy-takes-urgency-amidrise-fake-news)
5. Robb, M. (2017, March 07). Retrieved from Common Sense Media: [https:// www.co mm onsensemedia.org/blo g/our-new-researc h-shows-where-kids-gettheir-news-and-how-they-feel-about-it](https://www.common.sensemedia.org/blog/our-new-research-shows-where-kids-get-their-news-and-how-they-feel-about-it)
6. The Rt. Hon the Lord Blencathra “Submission to the Digital, Culture, Media & Sport Committee Fake news inquiry 2017” at 4, Law Commission The News Media Meets ‘New Media’ (NZLC R128, 2013) at 27
7. Edward Lucas “Facebook and Google can expose fake news” (6 February 2017) The Times // <https://www.thetimes.co.uk/article/facebook-and-google-can-expose-fake-news-k7stxnrcq>
8. Федеров А.В. Медиаобразование: история, теория и методика. – Ростов, 2001 – С.38.

ЖАҢА МЕДИДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПУБЛИЦИСТИКАНЫҢ МОДЕЛЬДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Эльмира Ерікқызы ИБРАЕВА,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті, PhD
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ельдар Жанайханович АНАРБЕКОВ,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазақ инновациялық публицистикасын жаңа медиа кеңістігіне енгізу – қазіргі медианың және журналистиканың міндеттерінің бірі. Публицистика – ол қоғамдағы өзекті, маңызды мәселелерді көтереді. Бүгінде жаңа медиа арқылы біз публицистиканы инновациаландыру жолын қарастыруымыз қажет. Қазіргі таңда журналистика саласында жаңа медиа ұғымы елеулі маңызға ие екендігі белгілі. Осы ретте жаңа медиа ұғымына тоқтала кеткенді жөн көреміз. «Жаңа медиа – ақпарат пен ойын-сауық хабарларды цифрлық жолмен тарату механизмі. Жаңа медиа жаңалықтарды жазу үшін журналистер, медиа ұйымдары және халық арасында өзара әріптестік орнатудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынды. Қазіргі кезде кез келген адам арнайы жаңалықтың алдын орап, Twitter, Instagram немесе Facebook секілді платформалар арқылы интернетке өз смартфондарынан мәтінді, бейнені жүктеп тарата алады. Шынтуайтына келгенде, қазіргі тұтынушы жаңалықты білу үшін дәстүрлі ақпарат құралдары – газет-журнал, телерадионы аса қажетсінебейді» [1, 25-б]. Егер осы анықтамаға сүйенетін болсақ, қазіргі кезде көсемсөздің де жаңа медиа кеңістігінде қалыптасуы мен дамуына, оны зерттеуге аса зәрулікті тудырып отыр.

Қазіргі заманғы медиатану дәстүрлі БАҚ-тың қызмет ету ерекшеліктерін зерделеумен шектелмей, біздің өмірімізге тез сіңіп кеткен жаңа медиа контенттің жеделдігі мен әртүрлілігі, аудиториядағы қажеттілік деңгейі де өзіне назар аудартады. Интернет-басылымдар, блогтар және әлеуметтік желілер біртіндеп заманауи медиа кеңістігінің ажырамас бір бөлігіне айналды. Олар дәстүрлі БАҚ-тың бұрынғы және жақсы зерттелген жұмыс дәстүрлерін ғана емес, сонымен қатар жаңа әдістер мен тәсілдерді ескереді және пайдаланады. Мысалы, өзінің таралу арнасының ерекшелігі – жаһандық желімен негізделген мақсатты аудиториямен өзара қарым қатынас жасайды. Бұл тәжірибе күн сайын жетілдіріліп, байытылып келеді, сондықтан да жаңа медиа мәселелеріне арналған кез келген ғылыми зерттеулердің өзгермейтін өзектілігіне негізделген ұғынудың іс жүзінде мейнстримдік форматына мұқтаж. Ғылым мұндай жедел өзгерістерді бірден қалпына келтіруге үлгермейді, кейде ғалымдардың материалдары жаңа медиа практикасының нақты өзгерістерінен асып түсетін кездері де болады, алайда қолда бар тәжірибемен және жинақталған нәтижелермен салыстыра отырып, релевантты қорытынды жасау үшін, ең алдымен мұны сипаттама және бекіту деңгейінде ұғынып алған жөн. Сонымен қатар, желілік медианы қалыптасқан ғылыми

құралдардың көмегімен және практик-журналистердің пікірін ескере отырып бақылау қазіргі уақытта шынайылық дәрежесі жоғары, аралық қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Біз де осы мақалада жаңа медиа-әлеуметтік желілердің ең жылдам өсіп келе жатқан сегменттерінің бірін зерттеп көру арқылы көрсетуге тырысамыз.

Қазақ зерттеушілерінің ішінде публицистика ұғымына алғаш анықтаманы А.Байтұрсынов өзінің «Әдебиет танытқыш» еңбегінде бергені мәлім. А. Байтұрсынов публицистиканы көсем сөз деген қазақ сөзімен атайды: «Көсем сөз шешен сөз сияқты әлеуметке айтқанын істету мақсатпен шығарылатын сөз. Шешен сөзден мұның айырылатын жері – шешен сөз ауызша айтылады, көсем сөз жазумен айтылады. Көсем сөз әлеует ісіне басшылық пікір жүргізетін сөз болғандықтан да көсем сөз деп аталады. Көсем сөз кезіндегі әлеуметке керек іске мұрындық болып істеу ыждағаттылықпен айтылады» [2, 224-б]. Бұл пікірді құптай келе, көсемсөз атауымен бірге публицистика, замансөз атауларын да қатар қолданғанды жөн деп санаймыз.

«Көсемсөзші – ой күші мен сезімдерді ұштастырып, әлем мен уақытты ұғына білетін, ағартушы-насихаттық мақсат қуатын, замандастарына ол туралы мәлімет беретін зерттеуші. Көсемсөзшілік қызметтің әлемді танудың әлеуметтік белсенді нысаны ретіндегі негізгі мақсаты – қоғамдық пікірді қалыптастыру, адамның қоғамдағы өмірін үйлестіру, мәдениет нормалары мен қоғам дәстүрлеріне сәйкес өзін ұстау түрлері және оны бағалау жүйесін құру. Сол себепті көсемсөзшілік қызметте орын алған оқиғаларға әлеуметтік-нормативтік көзқарастар қалыптасады, көбіне олар әлеуметтік бағалау категорияларымен сипатталады» [3, 10-б].

Аталмыш пікірді қуаттай келе, жалпы көсемсөздің, көсемсөзшінің ерекше пәрменділік сипаты бірден аңғарылады. Осы күнге дейін публицистика дәстүрлі журналистиканың шеңберінде танылғаны белгілі, ендігі кезекте онлайн (интернет) журналистиканың өрісіне шығару, оны таныту және қолданбалы сипатқа дендеп енгізу көсемсөзшілер мен зерттеуші ғалымдардың назарына алынуы тиіс деп ойлаймыз. Өйткені технологияның дамыған заманында дәстүрлі медиа мен жаңа медианың айырмашылығы сезіледі. Жаңа медиа пайда болғалы көп нәрсе өзгеріске ұшырады. Мысалы: креатив, жылдамдық барлығы оңай бола бастады және ақпарат барынша тез тарайтын болды. Жалпы жаңа медиа журналистиканы түбегейлі өзгертті. Қазіргі тандаоқып, зерттеуіміз бойынша журналистика горизонтальді түрде өзгерді. Яғни, бір жақты коммуникация емес, адамнан адамға, топтан топқа тарайтын ақпаратқа айналды. Осы орайда әлеуметтік медианың рөлі арта түскені мәлім.

«Қазақ ақын-жазушылардың тәуелсіздік жылдарындағы көсемсөзін зерттеу – қазіргі кезде тың тақырыптардың бірі. Бүгінде тәуелсіздік жылдарында жарық көрген көсемсөздік шығармаларды жаңаша зерделеу, оларды жүйелеу, саралау және талдау жұмыстарын жүргізуді қажет етеді» [3, 10-б]. Біздің зерттеу нысанымыз да осы пікірден алшақ кетпейді. Осы ретте қаламгер, ақын Аманхан Әлімұлы публицистикасының жаңа медиа кеңістігінде, яғни әлеуметтік медиада бой көрсетіп жүрген көсемсөзіне зер салуды жөн көрдік. А.Әлімұлы әлеуметтік желіде өте белсенді қаламгерлердің бірі ретінде көріне білді. Қаламгер «Өткірдің жүзі» публицистикалық кітабындағы «Қазақстандық ұлт» мақаласында қазақстандық ұлт атауына қарсы екендігін ашық айтады. Көсемсөзші ұлттық идеологияның, қазақ интеллигенциясының қазіргі күйін мысалдармен, дәйектермен саралап, дөп басады. Жалпы, осындай ұлттық келелі мәселелердің дер кезінде публицистердің көтеруі, олардың өз азаматтық ұстанымдарынан тайсалмауы қазақ қоғамының ілгерілеуіне себін тигізетіні анық. Оның публицистикасы өзінің өткірлігімен, ұшқыр ойларымен, ой айқындығының ерекшеленуімен қазіргі көсемсөз кеңістігін кеңейтуге, ең бастысы қазақ публицистикасының жаңа медиа өрісіне көтерілуіне аса зор ықпал тигізді дей аламыз.

Қазіргі кезде ақын-жазушылар фэйсбук әлеуметтік желісінде публицистикалық мақалалар, қоғамдық, әлеуметтік мәселелерді жазып, түрлі тақырыптарда өз ойларымен бөлісіп жатады. Оның ішінде жастар, орта буын, алдыңғы буын ағалар да кездеседі. Сондай алдыңғы буын ағалардың бірі ақын, публицист Аманхан Әлімұлы фэйсбук парақшасында

өзінің өлеңдерін, әртүрлі айдарларды (ойтоғыс, өлең оқиық, деген екенмін және т.б.) және «Өткірдің жүзі» кітабынан публицистикалық мақалаларын жариялаған.

Қазіргі ақпараттық технологиялар дамыған заманда интернеттің пәрменділігімен әлеуметтік медианың әлеуеті арта түсті. Әлеуметтік медианың қарқынды дамуы жаңа дәуір журналистикасына түбегейлі өзгерістер әкеліп, публицистиканы инновацияландыруға жетеледі.

Қазақ зерттеушілерінің ішінде публицистика ұғымына алғаш анықтаманы А.Байтұрсынов өзінің «Әдебиет танытқыш» еңбегінде бергені мәлім. А.Байтұрсынов публицистиканы көсем сөз деген қазақ сөзімен атайды: «Көсем сөз шешен сөз сияқты әлеуметке айтқанын істету мақсатымен шығарылатын сөз. Шешен сөзден мұның айырмашылық жері – шешен сөз ауызша айтылады, көсем сөз жазумен беріледі. Көсем сөз әлеует ісіне басшылық пікір жүргізетін сөз болғандықтан да көсем сөз деп аталады. Көсем сөз кезіндегі әлеуметке керек іске мұрындық болып істеу ыждағаттылықпен айтылады» [4, 224-б]. Бұл пікірді құптай келе, көсемсөз атауымен бірге публицистика, замансөз атауларын да қатар қолданғанды жөн деп санаймыз.

«Көсемсөз – журналистиканың ең жоғарғы тегі екені белгілі. Көркем әдебиет пен публицистика арасындағы байланыс, екеуінің ерекшелігі, әдебиеттануға да, публицистикаға да көркемдік әдіс тән екендігі бізге дейін көп айтылғандығы мәлім. Белгілі көсемсөз зерттеушісі Б.Жақыптың пайымдауынша, «Публицистика көркем әдебиетпен бірге дүниеге келді. Екеуі де сөз өнерінің салалары. Қолданатын басты құралы да сөз. Көркем әдебиет пен публицистикасының басты айырмашылығы ретінде, әдебиетте әлем, адам эстетикалық тұрғыдан суреттелетінін, ал публицистикада болмысты бейнелеу саяси таным түрінде жүзеге асатынын айтуымыз керек»

Заманауи журналистикадағы көсемсөздің орны, маңыздылығы мен оның қажеттілігі жөнінде ғалым, көсемсөз зерттеушісі К.Қамзин былай дейді: «Публицистика жанрлары – қазіргі журналистика индустриясының шығармашылық стандарт саласы. Оның бәсекелестігі, ақпараттық кеңістікте өмір сүруі, рухани және товарлық қасиеті, оперативтілігі, зияткерлігі оның оңтайлы жанрлар арқылы сөйлеуінен, көпшілікті, жеке адамды сендіре, ұйыта алу сияқты психологиялық қасиетінен көрінеді». Осы бір пікірдің өзінен-ақ, ғылымның қазіргі журналистика межесінен қарап, осы заманғы талап, сұранысқа сай баға бергенін бағамдаймыз.

Цифрлық және әлеуметтік медиа технологиялардың жетуі мен журналистік практикада түбегейлі өзгеріс орнағанына енді еш күмән қалмады. Миллиондаған жаңалық көздері, миллиардтаған интернет парақшалары қолжетімді болғандықтан, тұтынушылар толассыз ақпарат ағыны астында қалды. Аудитория деректерді талқылауды ұсынатын сенімді жаңалық пен пікір іздейді, көбінесе өздерінің өмірлік көзқарастарына сәйкес келетіндерін ғана қарайды

Интернет – журналистерге репортаж жасау, талқылау және күнделікті жаңалық туралы пікірлермен бөлісуде жаңа мүмкіндіктер берді. Онлайн әлем аптаның жеті күнінде тәулік бойы үзіліссіз жұмыс істейтін журналистиканың жаһандық қызметке айналғанына куә болды. Журналистер бұдан былай дереккөздер мен байланысу, ақпарат жинау және оқиғаларды ұсынып, жаңарту үшін дәстүрлі редакциядағы жұмыс сағаттарымен шектелмейді. Олар жаңалықтарды тәулік бойы жариялап, жанартып отыруы керек. Бүгінде аудитория журналистермен Twitter сияқты микроблоктарда, Facebook, Instagram сияқты әлеуметтік желілерде тілдеседі.

Жалпы әлеуметтік желілердің дамуы қазақ тілді контенттің көбірек шығуына әсерін тигізді. SMM, бизнес, онлайн оқу, психология сынды салаларды қазақ тілінде үйретіп, қазақша контент жасайтын блогерлер қатары көбейді. Қазақи ауызекі тілде сөйлеп, шетелдік әдістерді бірден ана тілімізге аударып беретін мамандар саны арта түсті. Трэвэл блог, лайвкоучтар жүргізетін медиатұлғалар көбейді. Қазіргі кезде ақын-жазушылар фэйсбук әлеуметтік желісінде публицистикалық мақалалар, қоғамдық, әлеуметтік мәселелерді жазып, түрлі тақырыптарда өз ойларымен бөлісіп жатады. Оның ішінде жастар, орта буын, алдыңғы

буын ағалар да кездеседі. Қазіргі ақпараттық технологиялар дамыған заманда интернеттің пәрменділігімен әлеуметтік медианың әлеуеті арта түсті. Әлеуметтік медианың қарқынды дамуы жана дәуір журналистикасына түбегейлі өзгерістер әкеліп, публицистиканы инновацияландыруға жетеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бейнбриж Ж., Гок Н., Тайнан Л. Медиа және журналистика: теория мен практикаға көзқарас: оқулық. – Алматы: Ұлттық аударма бюросы қоғамдық қоры, 2019. – 592 б.
2. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 320 б.
3. Жумабекова Г.А. Қазақ ақын-жазушыларының тәуелсіздік жылдарындағы көсемсөзі. PhD докт. диссертация. – Алматы: Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, 2019. – 206 б.

ЖАҢА МЕДИА: ПОДКАСТТЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ

Шынар Бисенбекқызы ЖҰМАСАТОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 1 курс магистранты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Подкасттар ХХІ ғасырдың жаңалығы емес. Батыста 80-90 жылдарда пайда болған аудиоматериалдар дәл бүгінгідей танымал болған жоқ. Уақыт өте келе жаңа медианың қалыптасуы подкасттардың соны серпінмен дамуына, аудитория арасында аса танымалдылыққа ие болуына септігін тигізді.

Әлеуметтанушы М.Маклюэн «ғаламдық ауыл» теориясында интернеттің көмегімен бүкіл жер шары бір ауыл секілді кейіпке енеді, ғаламның бір шетінен екінші шеті дереу ақпарат ала алатын болады деген тұжырым жасаған еді. Қазіргі жаңа медианың қалыптасуы ақпараттық қоғамға жаңа толқын әкелді. Яғни, жаңа жанрлар мен форматтардың пайда болуына мұрындық болды.

Соңғы кезде көшеде кетіп бара жатқан немесе автокөлік айдап бара жатқан адамның аудиоматериалдар тыңдап жүргенін сіз де байқаған боларсыз. Өзіңіз де үй шаруасымен айналысқанда, қоғамдық көлікке мінгенде уақытыңызды тиімді, пайдалы өткізу үшін қолыңыздағы смартфонның көмегіне жүгінетін шығарсыз. Подкасттардың бүгінде көп сұранысқа ие болуының себебі – оның ыңғайлылығы. Өйткені, бұл материалдарды кез келген жерде, кез келген уақытта ұялы телефонның көмегімен тыңдауға мүмкіндігіңіз бар.

«Жаңа медианың дамуы азаматтық журналистиканың кең етек жаюына да әсер етті. Яғни, қазіргі қоғамдағы кез-келген адам - ақпарат таратушы. Қолындағы құрылғылар арқылы жедел түрде «ғаламдық торға» ақпарат жариялаудың жүгі жеңілдей түскендіктен, бір адам бір БАҚ-тың жұмысын істей алады» [1,25-б]. Осылайша «конвергентті журналист» ұғымы пайда болды. Біз айтып отырған подкасттар бүгінде жаңа медианың, конвергентті және азаматтық журналистиканың бір пішіні ретінде өзінің аудиториясын жинай алды.

Бұл терминнің шығу төркіні батыстан. Алғаш Podcasting ұғымын британдық журналист Бен Хаммерсли 2004 жылы 12 ақпанда «The Guardian» газетінде жарияланған «Дыбыс революциясы» мақаласында қолданды. Содан бері әлемнің түкпір-түкпіріндегі аудиосүйер тыңдарманды ақпарат кеңістігіндегі «подкастинг» ұғымы біріктірді. 2005 жылы Оксфорд сөздігіне «жыл сөзі» болып енген «подкаст» терминіне «Интернетте жарияланатын және тегін жүктеп алуға болатын радиохабардың сандық дыбыстық жазбасы» [2,58-б],- деген анықтама берілді. Ал 2010 жылдан бастап халық арасында видеоконтент құруға арналған платформалар (мысалы, YouTube) өте танымал болды. Тек бірнеше жылдан соң, 2014-2015 жылдары аудиоформат қайтадан сұранысқа ие бола бастады. Жаңа формат уақыт пен орынға қарамастан контентті тұтынуға мүмкіндік берді. Подкасттарды қалаған уақытта тыңдай алу

мүмкіндігі соңғы жылдардағы БАҚ-тағы негізгі тенденцияларды көрсетеді – медиа-сарапшы Василий Гатов бұл үрдісті «тұтынушының қалауына орай ақпарат ағынының пайда болуы» [3,4-6],- деп атады. Аудитория енді өздеріне ыңғайлы уақытта «контентті тұтынудың ағынды моделінде» болудың қолайлы жолын тауып, аудиовизуалды мазмұнмен таныса алады.

«Edison Research» зерттеу ұйымының деректері подкастты тыңдармандардың 49%-ы ғана үйде, қалған 22%-ы – автокөлікте, 11%-ы – жұмыста, 4%-ы – жаттығу залында, 4%-ы – қоғамдық көлікте, 3%-ы – көшеде және 7 %-ы – басқа жерлерде тыңдайтынын көрсетеді. Бүгінде бірыңғай өлшем бірлік ойлап табылмағандықтан подкаст аудиториясына байланысты нақты статистика жоқ. Дегенмен, ақпарат порталдарындағы мәліметтерге сүйенсек, қазір әлемде 30 миллионнан аса эпизод таратып үлгерген бір миллионнан аса подкаст жобалар бар. Елімізде де қазақ және орыс тілдерінде шығатын 100-ге тарта подкаст бар, олардың қатары күн санап артып келеді [4]. Бүкіләлемдік пандемия подкасттың кеңістігінің кенеюіне септігін тигізді. Өйткені, карантиндік шектеу кезінде халық подкаст тыңдап қана қоймай, өзінің аудиоматериалдарын желіге жүктей бастаған. Яғни, қазақстандықтар подкастты көбінесе ақша табу көзі емес, сүйікті ісі ретінде пайдаланады. Сондықтан да бірнеше эпизодын желіге жариялағаннан кейін, жалғастырмай, үнсіз қалатын авторлар бар.

Қазақстандық подкастерлердің көпшілігі қазіргі таңда қазақ тіліндегі аудио, видеожазбалардың сұранысқа ие бола бастағанын айтады. Мысалы, алғашқы отандық подкасттардың бірі орыс тілінде жарияланатын «Find your B» өзінің қазақша нұсқасын шығара бастады. YouTube, Aitube желілеріндегі қазақ тіліндегі видеоподкасттар да көп қаралым жинайды. Аудитория кеңейген сайын, сапа да артып, подкасттардың тақырыптары да өзгерген. Бұрын көбінесе психологиялық тақырыптарға назар аударатын қазақша подкасттар салалық тұрғыдан дамып келеді, мысалы, экоподкасттар, діни сауаттылықты арттыратын, бала тәрбиесіне және шетелде білім алушыларға арналған подкасттар бар.

Танымал отандық подкасттарға шолу жасап көргенде түйген ойымыз. Біз өмір сүріп жатқан дигитализация дәуірінде ақпарат көлемі артып қана қоймай, қоғам мен БАҚ арасындағы өзара іс-қимыл принциптері де өзгерді. Қазіргі заманғы БАҚ тек мазмұнның сапасына ғана емес, сонымен қатар аудиторияны қызықтырудың жаңа формаларына назар аударуға мәжбүр. Осы орайда подкасттар коммуникация формасы ретінде ақпараттық, танымдық, ойын-сауықтық, ағартушылық функцияларды атқаратын жаңа медианың бір түрі ретінде орнын нықтады.

Қазақстандық сегментте диалог, монолог түріндегі жеке де, топтық та подкасттар бар. Солардың ішіндегі ең алғашқыларының бірі – «Тамаша жыл - The Big Year» подкасты. Авторы - Талшын Тоқыжанова. Алғашқы шығарылымы 2017 жылы жарияланған бұл подкасттың бүгінде 109 эпизоды жарық көрген. Әуелде Талшын аудиожазбаларды апта сайын, тұрақты түрде 5-20 минуттық монолог түрінде шығарып отырды. Уақыт өте келе халық арасындағы мәлім де беймәлім, қызықты, пайдалы мағлұматтар бере алатын жандармен диалог түрінде жариялай бастады. Қазіргі подкаст уақыты 1 сағатқа дейін созылады. Тақырыптық аясы алуан түрлі. Атап айтқанда, қоғамда болып жатқан оқиғаларға көзқарас, ақша психологиясы, тайм-менеджмент, Кайдзен ілімі, әр таңды тамаша бастау, қазақ тілін үйренушілерге пайдалы кеңес, көп тіл меңгерудің сыры сынды танымдық әрі қызықты тақырыптарға назар аударады [4].

Тамаша жыл подкастының ерекшелігі - сұхбаттасатын қонақтардың өзгеше, қызықты ой айта алуы. Сондай-ақ, жүргізушісі Талшынның сыңғырлаған дауысы тыңдарманын елітіп әкетеді. Подкасттың платформалардағы басты бетінде «Бұл аудиоподкаст күн шуағымен жарыса оянып, күнін жаңа идеямен, қуанышпен бастағысы келетіндерге арналған. Күніңізді әдемі, қуанышты ноталармен бастағыңыз келсе, менің аудиошоуларым таптырмас шешім. (Уәде беремін)»,- деп жазылған.

Психологиялық тақырыптағы, өз аудиториясын жинаған тағы бір подкаст – «Find your B». Бұл - өмірден өз орнын тауып, қоғамға пайдалы болуды көздейтін, бірақ ішкі комплекстері бар, жұрт сөзінен ұялатын адамдарға арналған мотивациялық подкаст. Екі

тілде жарық көретін аудиожазбалардың 98 шығарылымы көрерменге жол тартты. Диалог түрінде жазылатын подкаст әр санын түрлі салада жетістікке жеткен жандардың табыс “кілті” туралы әңгімелеріне арнайды.

Келесі бір танымал подкаст - Айна Досмахамбетқызының «Өзгеру керек» подкасты. Сипаттамасында «Бұл күрделі философиялық немесе арнайы мамандандырылған тақырыптарға арналған подкаст емес. Бұл жерде әрқайсысымыздың өмірімізде кездесетін, күнделікті тұрмысымызға әсер ететін қарапайым тақырыптар талқыланады» [5,2-б], - деп жазылған. Форматы тұрғысынан өзге қазақтілді подкасттардан ерекшеленеді, яғни сұхбат жанрында емес. Автордың монологы түрінде жазылатын аудиожазбалардың көпшілігі тұлғалық даму, бала тәрбиесі, қоғамдағы әйел адамдардың рөліне арналған. Сондай-ақ, хронометражы да қысқа, 10-20 минут аралығы.

Қазіргі таңда видеоподкасттар да өз аудиториясын жинап үлгерді. YouTube желісінде жарияланатын бейнежазбалардың аудионұсқасын Apple Podcasts, Castbox, Spotify, Google Podcasts сынды платформаларға да жүктеу тенденцияға айналды. Өйткені, подкаст - өте ыңғайлы формат, оны тыңдау немесе тамашалау қиындық тудырмауы керек. Бірақ, қазақ подкасттарының әртүрлі платформаларда жариялануы, жүйеленбеуі - оның қолдану аясының кеңеюіне де кері әсерін тигізіп отыр.

Подкасттар форматын «әңгімелеу» және «пікірталас» деп екі үлкен топқа бөлуге болады. Баяндау түріндегі подкасттар сюжеттік желілер арқылы көлемді болса, пікірталас аудиторияны толғандыратын өзекті мәселелерді талқылау арқылы контексті кеңейтеді. Подкастингтің түрлері осылай бірнеше топқа жіктелгенімен, контентті ұсынудың редакциялық ерекшеліктеріне сүйене отырып, подкасттың әртүрлі түрлері бір-бірімен қосылып, аралас типті бола алатынын да ескеру қажет.

Қорыта айтқанда, подкастингтің мазмұны мен функционалдық ерекшеліктеріне типологиялық талдау көрсеткендей, коммуникацияның бұл түрі БАҚ-тың аудиториямен, аудиторияның бір-бірімен сапалы түрде әртүрлі деңгейде қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді. Подкастинг Қазақстанда енді ғана дамып келе жатқанына қарамастан, бұл формат жаңа медиа кеңістігін дамытудың маңызды факторына айналады деп сеніммен айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Жейсон Бейнебриж, Никола Гок, Лиз Тайнон. Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас. -Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2019.
- 2 Kristen Meinzer. So you want to start a podcast? //2019 аудиокітап.
- 3 Кристен Майнцер. Аударма А. Щербина. Взрывной подкаст. Как создать успешный проект от идеи до первого миллиона // 2020.
- 4 The New Oxford American Dictionary / Ed. E. McKean. Oxford, 2005.
- 5 <https://podcasts.google.com/?hl=ru-KZ> <https://anchor.fm/> <https://talshyn1.podbean.com>
https://el.kz/news/vdohnovenie/kazakstandik_paidali_podkasttar/

ЖЕРГІЛІКТІ БАСЫЛЫМДАҒЫ ЕЛДІМЕКЕНДЕРДІҢ ТЫНЫС-ТІРШІЛІГІ

Аякөз Қайратқызы КӘКІМЖАНОВА,

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті журналистика мамандығының
магистранты,
Қостанай, Қазақстан

Амангелді Мейрамұлы ШҮРЕНТАЕВ,

А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті журналистика және
коммуникациялық менеджмент кафедрасының меңгерушісі, PhD
Қостанай, Қазақстан

«Журналистика – төртінші билік» деп бекер айтылмаса керек. Бүгінде қоғамда орын алып жатқан мәселелердің өзектілігін ашып көрсететін журналистер болса белгілі. Халықтың хал-ахуалын байқап, сараптап билікке хабар беретін де тілшілер қауымы.

Тілшіні толғандырған тақырыптың көпшілігі халықтың аясындағы мәселе болса керек. Осыған орай әр өңірдің жергілікті халықтың жоғын жоқтап отырған өзіндік бұқаралық ақпарат құралдары бар. Ол жергілікті басылымдар мен телеарналар, радио ұжымдары болса керек.

Өзім журналистика саласында қызмет етіп жүрген Қостанай өңірінде БАҚ-тың саны көп деп айтуға келмейді. Сонда да облыс орталығында екі телеарна мен 4-5 газет, бірнеше радио жұмыс істейді. Облысқа қарасты аудандар да жергілікті ақпаратты оқырмандар назарына жеткізіп отырған басылымдар шығып жатыр.

Менің мақаламның тақырыбы аудандық газеттердің маңыздылығы, олардың көтеріп отырған мәселелері болғандықтан бүгін аудан газеттерінің жұмысына тоқталуды жөн көріп отырмын.

Бүгінде облыс орталығында шалғайда жатқан Жангелдин ауданының «Біздің Торғай», Сарыкөлде жарық көретін «Сарыкөл», Меңдіқара ауданының «Меңдіқара үні», Әуликөлден шығатын «Әуликөл», Қамысты ауданында жарық көретін «Қамысты жаңалықтары», Қарасуда шығатын «Қарасу өңірі» газеті қоғамды өзіндік орнын алған басылымдар десем қателеспеген болармын. Әр ауданнан жетісіне бір рет шығатын газеттер өзім қызмет етіп жүрген «Қостанай медиа» холдингінің құрамына кіреді.

Бұл басылымдардың қай қайсысы да қоғамның келбетін жергілікті оқырманға қаз-қалпында жеткізуді мақсат етіп келеді. Осы мақсат жолында редакция редакторлары мен тілшілер қауымы тынымсыз еңбек етуде.

Өзім екі жылдай уақыт осы аудандық газеттердің қазақ тілінде шығатын мақалаларын түзеген едім. Осы уақыт ішінде аудандарда қызмет етіп жатқан әріптестерімнің өз қызметтеріне берілген, кәсіби журналист екеніне көзім жетті. Олар күні-түні аудан өміріндегі тың жаңалықтарды жинаумен айналысты. Ауданға қарасты елді мекендерді аралап, бір күндерін сонда өткізіп, сол ауылдың тыныс-тіршілігінен аудан тұрғындарына кеңінен ақпарат беріп отырды.

Тілшілер өз мақалаларында елді мекендердегі білім, мәдениет, медицина, ауылшаруашылық салаларын назардан тыс қалдармай, орын алып жатқан жаңалықтарды халықтың назарына ұсынып отыр. Бұл тақырыптарда шебер жазатын кәсіби журналистер де жеткілікті. Олардың мақалаларын тұрақты оқырмандары тағатсыздана күтіп отыратыны да белгілі.

Әсіресе, аудандардағы маңызды тақырыптардың бірі көктем айларында егін егу науқаны мен күз мезгілінде оны орып алу жұмыстары. Бұл тақырып аудан газеттерінің бірінші бетінен ешқашан түскен емес. «Нан болса, ән болады» деп бекер айтылмаса керек. Басы бидайға толған масақты шығынсыз қамбаға толтыру қажырлы еңбекті талап етеді. Осы мақсатта жергілікті диханшылар тынбай еңбек етіп келеді. Ал сол ауданның

басылымдарының диханшылардың ерен еңбегін халыққа паш ету басты мақсаты болса керек.

Әрине, ауылдық жерде жазайын десен мәселе жетеді. Журналист өз тарапынан мәселені жазып қана қоймай, жергілікті басшылықпен кездесіп, осы мәселенің шешілу жолдарын да қарастыратыны анық. Бұл ретте аудан журналистерінің зерттеу мақсатында жасаған мақалалары әлі күнге дейін көпшіліктің қызығушылығын тудырып келеді.

Осы орайда, биыл ауылда ғұмыр кешіп, қыс мезгілінде пеш жағып жан сақтайтын жандардың көңілі алаңдаулы болды. Өйткені, сатып алуға көмір таппады. Аудан орталығына келген отын түрі тез арада сатылып кетіп, шалғайда жатқан ауылдарға жетіп те үлгермей жатты.

Еліміздің Менделеев кестесіндегі барлық элементтер бар. Осылардың барлығы қазылып жер бетіне шығарылып жатыр. Бірақ бір түсініксіз жағдаймен биыл күн суытып, жергілікті халық отын іздеген шақта көмір тапшы болып шыға келді. Халық мұның мәнісін түсіне алмай қалды.

Жалпы қазіргі біздің қоғамда бір өнім қымбаттардың алдында оның сатылымнан жоғалып кететін әдеті орын алғанын сіздер де байқаған боларсыздар. Міне, бұл жолына көмірді сатылымнан алып тастап, оны жоғары бағамен қымбаттатып шығара салды.

Бұл қазір ауыл өміріндегі ең өзекті мәселе болып отыр. Екі адамның басы қосылса көмірдің, жанармайдың, азық-түліктің, коммуналдық қызметтің, дәрі-дәрмектің бағасының қымбаттағаны әңгіме болады. Бұл мәселе ойдан алынып отырмағаны белгілі. Қоғамның шынайы келбеті. Соңғы жылдары халық еліміздегі орын алып жатқан қымбатшылықты сезіп те, біліп те жүр.

Осы мәселе аудан тұрғындары арасында өте өзекті бола түскендей. Сондықтан да барлық аудандық газеттерде көмірдің тапшылығы және оның қай уақытта елді мекендерге жеткізілетіні жайында мақалалар бірінен соң бірі шығып жатты. Өйткені, бұл жергілікті халықтың жан айқайы болатын.

Осы ретте облыс орталығынан шалғайда орналасқан Қамысты ауданында да көмірдің тапшылығы айтарлықтай білінгенін «Қамысты жаңалықтары» газеті арқылы баршаға мәлім болды.

Газет болған соң жергілікті халықты не толғандыратыны басты назарымызда. Ауданда болып жатқан оқиғаны қаз-қалпында жергілікті тұрғындарға жеткізу басты мақсатымыз. Біздің редакция оқырмандармен хат алмасып, олардың көкейінде жүрген сауалдарға жауап іздеумен көптеген жылдар қатарынан айналысып келеді. Тұрақты оқырмандарымыз да көп. «Газет халықтың көзі, құлағы һәм тілі», – деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай, жергілікті жұртшылықтың жоғын жоқтап, мәселесінің шешімін табуы жолында аудандық газет барынша қызмет атқарып келеді. Тілшілер қауымы да кеңседе бір жерде отыра бермей аудан орталығының көшесіп аралап, тұрғындардың пікіріне құлақ асады. Олардың жан айқайын билік басшыларына жеткізеді. Аудандық газеттердің басты міндеті де осы болса керек.

Осы мақсатта біз талмай еңбек етіп келеміз. Мен журналистикаға енді қадам басқан жас журналистердің бірімін. Бүгінде мамандығымның мәнін, мақсатын түсінгендеймін. Мені оқитын көпшіліктің көкейіндегі мәселесін көтеріп, оған жауап таба алсам менің кәсіби маманға айналғанымның айғағы болар еді.

Сондықтан өзім жетекшілік ететін газеттің ұжымы әрдайым жергілікті халықты толғандырған мәселелерді көтеріп, дер кезінде осы мәселе шешімін табуына үлесімізді қосуды басты міндетіміз деп білеміз, - дейді «Қамысты жаңалықтары» газетінің редакторы Дина Нұғманова.

Әрине, аудандық басылымдардың көтеретін тақырыптары өте өзекті. Олар жыл мезгіліндегі өрісте жүріп ұрланған мал мәселесін көтеру. Көктемде егіннің егілу науқаны, күзде егіннің жиналуы, қыста жергілікті халықтың отынмен қамтамасыз етілуі, күннің суығында қорада тұратын төрт түліктің азығы да өзекті мәселелердің бірі болса керек.

Әрине, кез-келген журналист өзін қоғамды кәсіби маман ретінде көрсету мақсатында үлкен де өзекті тақырыптарды көтеріп жатады. Бұл аса жауапты іс бірінің қолынан келсе,

екіншісінің қолынан келмей жатады. Мұндай жағдайда елімізде жарық көріп жатқан бірнеше журналистика жайында оқу құралдармен жете танысқанның еш айыбы жоқ. Бұл еңбектерде жоғары деңгейде жүргізілген журналистік зерттеулер орын алып жатады. Жас журналистер мен журналистика мамандығы бойынша білім алушылар үшін үлкен көмекші құрал болары анық.

Осы ретте мен қазақ тілінде тұңғыш рет құрастырылған «Іскерлік журналистика» деп аталған оқу құралын назарға алғанды жөн көрдім. Бұл кітаптың идея және жоба авторы Ербол Азанбек. Аталмыш кітап экономика, қаржы, бизнес тақырыптарында қалам тербеп жүрген журналистер үшін таптырмас дүние. Тәуелсіз еліміздің экономикасының дамуы, қаржы саласының алға ілгерлеуі, бизнесінің кеңеюі барынша басты назарда болып отырған жайлар. Сондықтан бұл тақырыпта қалам тербеп жүрген журналистер де жеткіліксіз. Олардың осындай құнды дүниемен танысып, өз қызметтерінде қолдана алуының өзі игілігі мол іс болса керек.

«Іскерлік журналистика» еңбегінің авторы бір адам ғана емес, бірнеше экономика, қаржы, бизнес саласында ойлы да мәнді мақалалар жариялап жүрген Шолпан Айтенова, Әсия Акишева, Есенгүл Кәпқызы, Асхат Еркімбаев, Әлібек Аллияров, Дінмұхамед Зиядиндер бар. Сонымен қатар Мира Халина, Олег Хе, Айнура Каргалинова сияқты белгілі журналистер де тәжірибесімен бөліскен.

Идея авторы бұл кітаптың қажеттіліктен туындағанын, елімізде экономика және қаржы тақырыбында жазатын жас журналистерді баулу мақсатында қолға алынғанын айтып өткен болатын.

«Жалпы қазақтілді аудиторияға банк, қаржы, бизнес жайлы ақпарат дұрыс жете бермейді. Өйткені, бұл тақырыпта жазатын журналистер аз және сарапшылардың көбі орыстілді. Банк туралы материалды біздің қазақ журналистері екі жағдайда ғана жазады екен. Оның бірі жарнамалық тапсырыс болған кезде, екіншісі келеңсіздік жағдай болғанда шығар, яғни негатив материалдар. Осы салада жазатын журналистерді тәрбиелеу мақсатында 2013 жылы «Іскерлік журналистика» клубын аштым. Онда ҚазҰУ-дың журналистика факультетінде оқып жатқан студенттерді тарттым», - дейді бұл кітап жайында Ербол Азанбек [3-6 б].

Экономика, қаржы, бизнес саласында қалам тербеуге кез-келгеннің жүрегі бара бермейтіні белгілі. Журналистердің көпшілігі жеңіл желпі мәдениет, білім, өнер, ауылшаруашылығы салаларында кеңінен қалам тербей алады. Бірақ экономиканы көтеріп, оқырмандардың көкейіне жеткізе алу аса шеберлікті талап етері анық.

Міне, осындай оқу құралдары болашақта экономика, қаржы, бизнес жайында шебер мақала жазуды көздеген маман үшін үлкен көмекші құрал болар еді.

Жергілікті аудандық газеттерде экономика тақырыбын барынша қарапайым халыққа түсінікті тілде жазатын тілшілердің жоқтың қасы. Қаржы саласы аса біліктілікті есеп-қисапқа жүйріктікті талап етеді.

Болашақта облысымызға қарасты аудандық басылымдарда аталмыш тақырыптар кеңінен көтеріліп, жергілікті халыққа ауыл-аймақтық экономикалық, қаржылық жағдайы түсінікті бола түссе нұр үстіне нұр болар еді. Бұл ретте жергілікті тілшілер қауымының көтеретін тақырыптары өзектілігімен есте қалары да анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бейнбериж Жейсон, Гок Никола, Тайнан Лиз «Медиа және журналистика: теория мен практикаға жаңа көзқарас». - 2015 ж., 504 б.
2. Л. Ахметова «Пресс-релиз. Пресс-конференция. Опыт работы» - Алматы. - 2014 ж., 217 б.
3. Іскерлік журналистика: көмекші құрал. – Алматы: «Minber» журналистерді қолдау орталығы. - 2019 ж., 208 б.

ПАМЯТЬ И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ВРЕМЯ ФИЛЬМА «ХИРОСИМА, ЛЮБОВЬ МОЯ»

Нургул Галымжановна КАБЫЛБАКИЕВА,

магистрант 2-го курса Евразийского национального университета

им. Л.Н. Гумилева

Нур-Султан, Казахстан

Кино всё еще остается самым привлекательным видом искусства. Несмотря на пандемию коронавируса, кинотеатры и кинопремьеры не потеряли свою актуальность: многие до сих пор посещают их и смотрят кино ради получения большого спектра разнообразных чувств и впечатлений. В зале зрители, внимательно смотрящие фильм, подвержены испытывать одну и ту же эмоцию, будь это радость при просмотре комедии или страх на хорроре. Ошибки сценариста и слабая драматургия создают скуку, равнодушие, что недопустимо для любого автора. Поэтому авторское кино зачастую остается непонятым, или подвергается критике, либо за счет особого монтажа, из-за которого фильм кажется размеренным, медленным и скучным (фильмография Андрея Тарковского), либо за счет абсурдных диалогов и сюжета (фильмография Уэса Андерсона, Дэвида Линча) и т.д. Какое влияние оказывает на эмоциональный заряд организация художественного времени?

Понятие «французской новой волны» прочно вошло в учебники по истории кино, ведь это явление стало ключевым и прочно закрепилось в поствоенную эпоху. «Дерзкие» технические приемы, не соответствовавшие канонам того времени, и режиссеры поколения «новой волны» до сих пор оказывают сильное влияние на нынешнее – это заметно по почерку многих молодых фильмейкеров, в основном представителей авторского кино. Фильмы «французской новой волны» до сих пор находят отражение в современных произведениях: их цитируют, упоминают, переосмысливают (худ. фильм «Молодой Годар» (2017), док. фильм «Варда глазами Аньес» (2019)).

Принято считать, что успех данного движения обусловлен принятием смелых революционных решений по отношению к созданию кино, впоследствии изменивших его язык как таковой, грамматику и форму. О «французской новой волне» заговорили, когда в 1959 году на Каннском фестивале два молодых режиссера представили свои картины, которые позже закрепят свои позиции в списках лучших фильмов XX века: «400 ударов» Франсуа Трюффо и «Хиросима, любовь моя» Алена Рене. Последнему «Хиросима» принесла Оскар за «лучший оригинальный сценарий» (не без помощи пьесы Маргарит Дюрас) и «Золотую пальмовую ветвь». На тот момент фильм вызвал резонанс в обществе за откровенные сцены и восхитил новаторскими идеями.

В картине центральное место занимают два города – Хиросима и Нивер, а также прошлое героев, которое неразрывно связано с их настоящим, или пространство и время. Действие фильма происходит в послевоенной Хиросиме. Личная маленькая трагедия приезжей актрисы и короткий роман соседствуют с жуткими кадрами японского города после взрыва. Хронотопом М.М. Бахтин предлагает называть «существенную взаимосвязь временных и пространственных отношений, художественно освоенных в литературе» [1:121]. Фильм – о двух влюбленных, парижской актрисе и японском архитекторе. Она приехала в Хиросиму для съемок, по всей видимости, посредственного, но «международного фильма о мире». Сорок восемь часов совместно проведенного времени, один город, двое – Он и Она. Между ними происходит нечто большее, чем обычный адюльтер. Он потерял семью во время бомбардировки Хиросимы, и теперь ему приходится начать жизнь с чистого листа. А ее подвергли жестокому наказанию в родном маленьком городке Невер за любовную связь с фашистом. Но теперь они есть друг у друга, помогают излечить раны.

Многими кинокритиками не раз отмечалось, что одной из главных тем в творчестве Алена Рене является время, память. Художественное пространство, как и время, участвует в построении содержания текста [2:185], создает композиционную схему, выражает «движение художественной действительности во времени и в пространстве» [3:43]. Режиссер копает в

глубины человеческого сознания и подсознания, реконструируя события прошлого в течение всего фильма. В кульминационной сцене, в кафе, Рене вводит неискушенного зрителя в ступор. Создается ощущение, что героиня говорит не с новым знакомым, а со своим давно погибшим возлюбленным. «*Я к тому моменту уже был мертв?*» – спрашивает ее герой Эйдзи Окада. Такой подобный прием встречается и у Ингмара Бергмана в «Персоне» (1966), когда муж Элизабет приезжает навестить ее, а героиня Биби Андерсон (Альма), медсестра Элизабет, заводит с ним разговор, но от лица его жены, как будто подменяя ее. Такого рода сцены мотивированы, авторы кинокартин прибегли к психоанализу и юнговским архетипам, чтобы подчеркнуть дуализм двух действующих лиц. Кинокритик Михаил Трофименков в своей рецензии на «Хиросиму, любовь моя» подчеркивает, что «фильм дробен, как сама человеческая память, желающая и не способная забыть. Он разорван, как разорваны историей судьбы любовников и тела случайных прохожих» [4:30]. Прошлое постепенно смещает настоящее, оно преследует героев на протяжении всего действия. В мизансцене, когда двое за столом сидят в том самом кафе, во время диалога постепенно смываются границы между реальным и ирреальным. Переплетаются разновременные события, из-за чего у зрителя возникает диссонанс, разрывается единая линейная последовательность. Героиня Эммануэль Рива, поборов свои страхи, наконец «исповедается» и готова освободиться от «цепей» терзавших и преследовавших ее, как тень, воспоминаний, тем самым взяв контроль над собой и над собственной судьбой: «*Я тебя забуду, я уже начинаю забывать*».

Избавившись от мучений, обратно пережив все те эмоции и чувства, только тогда безымянные герои обретают имена.

- *Хиросима – это твое имя.*

- *Да, это мое имя. А твое имя – Невер. Невер во Франции.*

Режиссер отождествляет город Невер с Ней, а Хиросиму – с Нем. В частности, поэтому кинокартина получила такое название. Разговор между Хиросимой и Невером в чайной – кульминационный момент, когда она узнает в Хиросиме себя, а он себя – в Невере.

Плавные сменяющие друг друга кадры, сопровождающая музыка, состоящая их в основном из скрипок, поэтичные повторы в диалоге, возвращение в прошлое, «сбор механизма» памяти образуют единую систему, благодаря которой картина получилась эмоциональной и в то же время музыкальной. Анализ художественного времени доказывает, что в произведении время является базисом, на основе которого строится смысловое содержание фильма. Время и память – это инструмент, способный раскрыть человеческую душу и при этом вызывающий зрительские эмоции.

Список использованных источников:

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // М. Бахтин. Вопросы литературы и эстетики. - М.: Художественная литература, 1975. - с. 234–407.
2. Пелевина Н. Стилистический анализ художественного текста. -Л.: Просвещение, 1980.- 272 с.
3. Рейман Е. А. О роли инициальных детерминантов предложения в структуре текста. // Общественно-политический и научный текст как предмет обучения иностранным языкам. - М: Наука, 1987.- с. 38–52.
4. Трофименков М. Пот и пепел. //Коммерсантъ Weekend. – 2020. – №30. – 30 с.

ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗА КАЗАХСТАНА В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ США

Асылжан МУХТАР,

магистрант 1-го курса Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан, Казахстан

Данная статья, как и в принципе, следующие по цепочки статьи являются некими содержательными пояснениями, обзорами на проделанную работу и способами расширить конечную научно-исследовательскую диссертацию. То есть, статья, по крайней мере, в данном ключе, имеет функцию дополнения, по типу приквелов, сиквелов и клиффхэнгеров, также наряду с перечисленным, это возможность дать критическую оценку тому, о чем будет написано и составлено в диссертации, так как рефлексирование довольно полезный акт в научной среде, следовательно. Справедливо будет заявить, что это статейная затея, выдвигаемая университетом – отличное обстоятельство для рефлексирования, хоть и возможно, что руководство магистратуры в ЕНУ предполагало абсолютно другое использование статей и в действительности, выдвигало другую политику в отношении материала-производства, тем не менее, причин использовать статью по-другому не имеет смысла.

В настоящее время существует четыре способа познания действительности, или же шестнадцать, если учитывать их комбинацию и взаимосвязь с друг-другом, что, к слову, обычно так и случается, то есть, иными словами, узнать о чем-либо можно через:

- 1) Личный опыт субъекта
- 2) Фольклор
- 3) Печатные изделия
- 4) Средства массовой коммуникации

Личный опыт предполагает такой способ познания, когда мнение, сентенция, восприятие, ощущение и отношение к вещи и о вещи было сформировано тем же субъектом непосредственно, одновременно физически и ментально(осознанно). Так, например, мнение о Антарктиде у субъекта может быть обусловлено там его нахождением, пребыванием и времяпровождением, однако важно, чтобы его постижение Антарктиды было а) физическим и б) ментально-осознанным, так как личный опыт это акт осознанный. Таким образом, если субъект был в коме где-нибудь в Антарктиде, нельзя сказать, что у него сформировалось мнение об Антарктиде, ибо личный опыт – это всегда неразрывная составляющая от физического и ментального.

Фольклор предполагает такой способ познания вещи, когда мнение, сентенция, восприятие, ощущение и отношение было сформировано у субъекта посредством коммуникации с другим субъектом. То есть, способ подразумевает как и субъекта-рассказчика, так и взаимозависимого субъекта-слушателя. Так, например, рассказы родителей про СССР, в котором ребенок не удосужился родиться и прожить, его представление о стране будет составлено из рассказов этих самих же родителей и ему не обязательно быть там физически и ментально.

Способ познания через печатные изделия заключается в том, что образ, вид и форма, как и вышеперечисленные субъективные производные субъект базируются на информации, содержащейся в печати. Сюда входят: книги, записи, монографии, дневники, газеты и журналы и так далее.

Последний способ подразумевает познание через получение, добычи информации о вещи посредством медиа, как и традиционном, так и новом. То есть сентенция субъекта, его понимание и осознание вещи определяется через цифровой и печатный ресурс.

Очевидно, что через призму всех этих способов субъект может получить фиктивное, ложное представление о вещи, также очевидно, что субъект может отказаться от такого представления и возомнить совсем нечто другое о вещи, однако, так или иначе, этот субъект

все равно будет иметь мнение, вне зависимости от того, истинно ли его описание или нет. Так, например, человек посредством способа личного опыта, может иметь мнение, что все лебеди белые, однако существуют и черные лебеди, неважно, правда ли мнение или нет. Дело в том, что он все равно использовал этот способ, по крайней мере, был вовлечен в этот акт, или же в медиа, на каком-нибудь новостном канале появилась информация, что все лебеди черные, он может, как и принять это, так и отвергнуть, из-за фольклора, то есть кто-то сказал, что все лебеди оказывается, на самом деле, белые, или субъект вычитал из книги, что все лебеди синие. Очевидно, что индивид может комбинировать эти способы, например, представление о лебедях может базироваться на рассказах учителей-биологов в его школе, на его непосредственном наблюдении за лебедями на научных сайтах и порталах, и на статьях в журналах и газетах.

Главный вопрос или же тезис моей диссертации звучит так: Какой образ Казахстана создается у американцев, которые использовали бы только способ познания через средства массовой коммуникации и данный тезис прописан так, потому что, как и было сказано, мнение о Казахстане может быть обусловлено через другие способы познания. Логика или же метод исследования состоит из анализа содержания новостей и статей, публикуемых в СМИ США. То есть, берется условно три крупных американских СМИ, по типу New York Times, и высчитывается количество публикаций по теме «Казахстан» за определенный период. Далее рассматривается качество, то есть содержание этих публикаций, и в итоге на основе этих публикаций делается вывод, или же итоговый образ Казахстана. То есть, будет использоваться индуктивный метод, от частного к общему. Нельзя, сказать, используя этот метод, что у всех американцев такой образ Казахстана, так как другие способы познания могут противоречить средствам массовой коммуникации. Ввиду этого, в тезисе присутствует ограничение, которое выражается в слове «только». Если конкретизировать более подробно, то тезис становится следующим: Какой образ формируется у аудитории количества СМИ США о Казахстане, если бы они использовали только способ познания через средства массовой коммуникации. Следовательно, субъектом исследования является американец, который черпает информацию о Казахстане только из средств массовой коммуникации. Однако, все эти различия, ограничения и конкретика все равно не решают главную проблему диссертации, а именно в эпистемологическом обосновании данного метода, и в философской среде. Это называется проблемой индукции Дэвида Юма, который выдвинул следующие тезисы: так как индукция движется от частного к общему, то есть она идет от определенного набора наблюдений к тому, что мы не наблюдали, следовательно, индукция не может дать нам неоспоримые данные, то есть она не ведет нас к определенности. Например, я наблюдал за тысячами лебедей, и все они были белыми, следовательно, все лебеди белые, но это неоднозначно и неточно, вывод не обязательно следует за предпосылками, может случиться так, что будущие наблюдения в корне опровергают прежние выводы. Однако, индукция не только приводит нас к неопределенности, но мы даже не можем обосновать индукцию, так как единственный способ обосновать индукцию это сделать одно предположение, и это предположение о том, что будущее повторяет прошлое, то что Юм называл единообразием природы. Имея это предположение, можно доказать индукцию, например, все 1000 лебедей за которыми я наблюдал белые, и так как будущее повторяет прошлое, то есть природа единообразна, значит, все лебеди белые. Однако, то, что природа единообразна, нельзя доказать, потому что единственный способ доказать что будущее повторяет прошлое, это использовать индукцию, а это кольцевой аргумент, то есть мышление по кругу. В сути, мы пытаемся доказать индукцию индукцией. То есть, с логической точки зрения, мы не доказали ничего. Ввиду чего, появились два главных направления в научной сфере:

Реалисты – группа, которая считает, что наука стремится к тому, чтобы истинно описать то, каков мир есть, то есть стремление означает вечные поиски.

Антиреалисты (инструменталисты) считают, что цель науки – это поиск эмпирически адекватных и рабочих теорий, которые позволят правильно предсказывать результаты экспериментов и наблюдений. Антиреалисты считают, что, если теория эмпирически точна,

то вопрос о том, правильно ли теория описывает реальность является излишним, а многие даже говорят, что вопрос об истинности описания мира теорией бессмысленный. Ключевой вопрос состоит в том, что будет правильнее выбрать. Реалистскую позицию или же Антиреалистскую?

BBC WORLD NEWS ТЕЛЕАРНАСЫНЫҢ БАҒДАРЛАМАЛЫҚ СТРАТЕГИЯСЫ МЕН «ҚОҒАМҒА ҚЫЗМЕТ ЕТУ» ТҰЖЫРЫМЫ

Ақтоты ЕЛТАЙ,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс магистранты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазіргі кезде халықаралық телерадиостанциялардың дәстүрлі қызметі саяси жағдайлар мен ақпараттарға сай өзгере отырып, жаңа түрге ие болып келеді. Бұл өзгерістер аудиторияның сұранысын ғана емес, радиостанцияларды тыңдайтын территориядағы демократиялық үкіметтер тарапынан көмек күткен кәсіби өтініштерді де қанағаттандыра алады. Би-Би-Си-дің Дүниежүзілік радиоқызметі де, телеқызметі де Біріккен Корольдік Ханшайымының, сондай-ақ Йожеф Анталл, Борис Ельцин сияқты мемлекет басшыларының және Шығыс Еуропа мен ТМД елдерінің басқа басшыларының да оң қабағына ие болды. Бұдан кейінгі кезеңде де Би-Би-Си-дің алдында халықаралық саясатта бірнеше мақсат тұр:

- мемлекеттердің ішкі саясатында тұрақты көзқарасты қамтамасыз ете отырып, әлеуметтік қалыпты жағдайға қол жеткізу;
- Америка Құрама Штаттары мен Батыс Еуропаның бейбіт дамуды ұсынған бағдарламаларын қолдай отырып, аудиторияға батыстық демократияның бағалылығын түсіндіру, тәжірибесін үйрету, Батыс пен Шығыс арасындағы ақпарат алмасуларын нығайту;
- жергілікті және әлемдік бұқаралық ақпарат құралдарында орын алып отырған кемшіліктерді көрсетіп, оларды жоюға көмектесе отырып, бұрынғы кеңестік кеңістікте нақты жариялылыққа, шынайы тәуелсіздікке ие болғанға дейін шығармашылық бәсекелестікпен жұмыс істеу, ұлттық журналистиканың кәсіптік шеберлік деңгейін көтеруге ықпал ету.

Би-Би-Си-дің әлемдік қызметінің хабарлары «тікелей» эфир арқылы өтеді. Дикторлар тексті студиядан оқып, басқа студиялармен үндесіп отырады. Алдын ала даярлаған ұнтаспаны Батыс радиостанцияларына тән қасиет-хабарлар көз алдында жасалып жатады. Студиялар өте қолайлы. Әрбір хабар жеке бетке жазылады. Эфир уақыты секундына дейін көрсетіледі. Толқынды кездейсоқ бос ұстау деген болмайды. Мысалы, Қазақстан туралы 4 минуттық хабар, әйтпесе, 3 минуттық репортаж алдын ала жоспарланса, ол осы көлемнен не асып, не жетпей қалмауы қажет. Журналистер берілген параметрді қатаң қадағалайды. Ең бастысы - жасалынған кестені диктор да, редактор-режиссер, оператор кез-келген уақытта пайдалана алады. Мәселен, микрофонды қосқанда, диктор текст пен хабарландыруларға тез машықтанып, жеңіл қосылып кетеді. Сондықтан, мүдіріп қалу, техникалық қолайсыздықтар, тікелей эфирдегі келеңсіздіктер болмайды.

Би-Би-Си-дің халықаралық қызметінде таза ақпараттық жаңалықтар 6 бағдарлама бойынша беріледі, бұл тәуліктік көлемі 3 сағат 10 минут, халықаралық жаңалықтар - 2 сағат, ішкі хабар - 30 минут, газеттерге шолу - 20 минут, финанстық жаңалықтар - 20 минут болады. Халықаралық тақырыпқа арналған ақпаратты-саяси бағдарлама тәулігіне 7 сағатқа дейін барады. Күн сайын спорт пен дін тақырыбына арналған хабарлар 2 сағатты қамтиды. Танымдық бағдарламаларға көп көңіл бөлінеді. Ал, демалыс күндері хабардың берілуі өзгеріске ұшырайды. Сенбі күндері спорт тақырыбы ұлғая түседі. Кешке қарай тек спортқа ғана арналады. Музыкалық хабарлардың көлемі де ұлғая түседі. Тұрақты хабар жүргізушісі бар концерттер мен шоу-бағдарламалар, бұл күндері әдеби-музыкалы бағдарламалар көбейеді. Әйтсе де, хабар кестесінде бірқатар заңдылықтар сақталады. Әрбір сағат

жаңалықтармен немесе ақпараттық-саяси хабарлармен ашылады. Бұл хабардың жартысын алады. Тыңдаушысы аз болатын уақытта жеңілдетілген кесте қолданылады. Мысалы, 16.00-17.00 сағат аралығы қандай аймақта болсын тыңдауға қолайсыз кезең деп саналады. Сондықтан, бұл уақытта қайталау беріледі, ақпараттық үстеме жеңілдетіледі. Ал, кешкілік келесі уақыт Шығыс Еуропа мен Африка, Америка құрлығы үшін хабарлар көп тыңдалатын кезең, бұл осы аймақтар үшін таңғы уақыт болады. 30 минут «Витрина новостей», жастар үшін және рок концерт пен «Африка жаңалықтары» беріледі. Ал, аймақтардың уақытын дұрыс қарастырып, бір сағаттық топтама хабарлар «Жаңалықтар сағаты» деген атпен түнгі 22.00-23.00-де беріледі, ал бұл уақытта Еуропа мен Африкада кешкі мезгіл, АҚШ пен Кариб бассейнінде түстен кейінгі кез, Қиыр Шығыста таңертең болады да, аудиторияның хабарды көп тыңдайтын уақыты болып саналады.

Би-Би-Си өзінің жер бетіндегі негізгі бәсекелесі Американың Си-Эн-Эн корпорациясымен жарыса жұмыс істеуде. Бірақ Си-Эн-Эн көп тәжірибе жинағаны белгілі. эне Си-Эн-Эн барлық хабарларын америкалық көзқарастарға бағындырып беретін болса, Би-Би-Си-дің одан бір айырмашылығы - хабарларын объективті түрде беруге тырысады және әрбір аймақтың ерекшелігін ескере отырып, мазмұнын да, хабар түрлерін де қажетке орай беріп отырады. Әрине, Би-Би-Си мен Си-Эн-Эн-нің бәсекелестігі – олардың басшыларының ойынша пайдасыз деуге болмайды. Өйткені бәсекелестік жұмысты жандандыруға, жақсартуға әсер ететін көрінеді және тәжірибе жинауға да көмектеспек.

Радиохабарлардағы өзгешелік.

Әрине, радионың негізі – дыбыс. Ал, оны бейнелеуші құралдарсыз елестету тіпті мүмкін емес. Би-Би-Си радиосы осы тепе-теңдікті сақтай отырып, сөз бен музыканы араластыра береді. Би-Би-Си радиосының ақпараттар легі бағдарламалардағы ең маңызды элемент болып табылады. Салмақты ақпарат пен тыңдауға жеңіл әуендер тыңдаушылардың назарын аударып, тез қабылдауға мүмкіндік береді. Алайда, тыңдаушылар аудиториясы да музыка тыңдап, көңіл көтеретін бағдарламаны қызықтау үшін емес, бар болғаны бірнеше минуттық ақпараттық хабарды білу үшін радиоға құлақ түреді. Би-Би-Си-дің бұрынғы бас директоры Уильям Хейли өзінің «Радиовещание как международная сила» атты кітабында «Радио үшін ақпараттарға шекара жоқ», - деп жазған еді. «Әлемдік диапазондағы» Би-Би-Си қызметінің хабарлары қалай жасалады, оның құрылымы қандай, халықаралық хабарларының мазмұндық берілу ерекшеліктері неде? Енді осы мәселелерді қарастырамыз.

Ұқыптылық пен дәлдік тұтастай алғандағы Би-Би-Си журналистикасының басты принципі болып табылады. Би-Би-Си-де тексерілген дәлелдерге сүйеніп, ақпаратты дәлме-дәл жазып алып отыру әдісі қолданылады. Би-Би-Си-дің ерекшелігін танытатын талаптарды Нил өзінің баяндамасында да айтып өткен. Мысалы,

- Берілген ақпаратты дәл әрі сенуге тұрарлық етіп жазып алып отыру - басты журналистік қабілеттердің бірі және Би-Би-Си-дің оқыту бағдарламасына кіреді;

- Би-Би-Си барлық талаптарға әділ болу керек, Би-Би-Си журналистикасының басты принциптерінің бірі сол. Айыпталып отырғандар алдында әділ болу керек, тыңдаушы қауым алдында әділ болу керек, хабарға үлес қосқан адамдар алдында әділ болу керек. Би-Би-Си тарапынан айып тағылмақшы адамдар мен ұйымдар алдында әділ болу өте маңызды;

- Елеулі және потенциалды айыптауларға байыпты жауап алу үшін ол айыптаулар эфирге шығардан бұрын айыпталушы жаққа уақытында жеткізілуі тиіс. Олай етпеуге итеретін зор себептер болған сирек жағдайлардан басқасында;

- Би-Би-Си журналистикасына деген зор сенім себепті үшінші бір жақтың таққан айыптаулары көптеген көрермен мен тыңдаушыға Би-Би-Си-дің тағып отырған айыптаулары боп көрінуі мүмкін;

- Би-Би-Си біреу біреуге елең еткізер айып таққан жәйттерді тікелей эфирдегі сұхбат жолымен қамтымау керек;

- Ақпарат көзін атамау әдісіне кей кездері ғана немесе автоматты түрде сүйенуге болмайды. Ақпарат көзінің есімі аталса жақсы. Дегенмен, егер ақпарат көзі аталмайтын болса, аудиторияға ақпарат көзінің есімі не себепті аталмайтыны түсіндіріліп, Би-Би-Си-дің

соны сенуге тұрарлық деп санайтынын айту керек. Есімін атағысы келмеген ақпарат көзін қорғау – журналистиканың басты принциптерінің бірі;

- Би-Би-Си күн сайын жүздеген сағат бойы жаңалықтар мен оқиғалар жайлы хабар таратады. Би-Би-Си-дің редакторлық құндылықтарын қорғаушылар ретінде жеке дара редакторлар мен жауапты продюсерлер сол хабарлар үшін күнделікті жауапкершілік алып отыру керек;

- Хабар жүргізушілер өз редакторлары алдында жауап береді және жалпы журналистік қызметі кезінде Би-Би-Си-дің басты редакторлық ережелерінен ауытқымауға міндетті;

- Жоғары деңгейлі дайындықтан өткен журналистер Би-Би-Си-дің негізін құрайды. Тез өзгеріп жататын бұл әлемде тек арнайы дайындық курстарынан өткендердің ғана қызметі өсуі тиіс;

- Шағымдарды қарастыру жүйесі реформаны қажет етеді. Шағымдардың барлығы, соны кім бергеніне қармастан, бірдей қарастырылу тиіс. Бас директор шағымдарға жауап берудің әдепкі процесіне араласпау тиіс. Редакторлық шағымдар бөлімнің басшысына хабар дайындайтындардан тәуелсіз боларлықтай билік берілу керек. Би-Би-Си егер қателік жасалатын болса, соны тез арада анықтап түзеу жүйесі мен мәдениетін дамытуға міндетті.

Би-Би-Си радиостанциясында соңғы хабарларды дайындаумен жаңалықтар бөлімі айналысады. Мұнда жаңалықтар белгілі әлемдік хабар агенттіктерінен, мониторингтен, сондай-ақ арнаулы тілшілерден келіп түседі. Хабарлардың орталық бөлімі ағылшын тілінде тәулігіне 100-ден астам ақпарат бере алады. Осылардың ішінен редактор өзіне керекті ақпаратты таңдап алады да, оны хабар тарататын аудиторияның табиғатын ескере отырып, тікелей эфирге дайындайды. Сөйтіп, редактор жаңалықтарды тыңдаушының талабына сай етіп, түсінікті тілмен толқын арқылы әңгімелейді. Өйткені, бүгінгі талғамы жоғары, талапшыл тыңдаушы аудиториясын бірден меңгеріп әкету, көпшілік ықыласын жаулап алу оңай шаруа емес. Сондықтан хабар жүргізуші радиотыңдаушының ықыласына ие болудың түрлі әдістеріне жүгінеді. Радиожурналистика теоретиктері тыңдаушылар ықыласын игерудің бірнеше кезеңдерін атайды. Мысалы, соның алғашқысы - хабар басталар алдындағы үнсіздіктен кейін естілетін үн мен музыка «Әуе толқынында Би-Би-Си Қазақ Қызметі...», - дегеннен кейін басталатын ән ырғағы азайып барып, журналист студиядан хабарын бастайды. Жаңалықтарды эфирге жіберер алдында аудиторияны олардың қысқаша мазмұнымен таныстырады (анонс). Сонда тыңдаушы алдын-ала не тыңдайтындығынан хабардар бола алады. Бұл оның уақытын үнемдеуге, ынтасын арттыруға, тек өзін қызықтыратын ақпаратқа ғана назар аударуына мүмкіндік туғызады. Қажет болған жағдайда шұғыл түзетулер, өзгертулер жасала береді. Хабарларды жасау үшін орталықтандырылған редакция күн сайын бүкіл сыртқы қызмет үшін 197 ақпараттық бағдарлама әзірлейді. «Әлемдік жаңалықтар» тоғыз минуттан, «қысқа жаңалықтар» 1,5-2 минутқа дейін беріледі. Би-Би-Си үшін бір сағатқа кешіккен жаңалық жаңалық емес.

«Бүкіләлемдік жаңалықтар» - негізгі ақпараттық бағдарлама. Тәулігіне тоғыз минуттан 12 түпнұсқа хабар береді және тікелей эфир арқылы жүреді. 8-14 жолдан тұратын 10-12 заметкадан құралады. Бұдан көлемді заметкалар аз кездеседі. Хабарды «лид» тәртібімен береді. Яғни, лид дегеніміз - пирамиданың төбесіне шоқталған хабардың негізгі ойы. «Лондоннан әлемді қалай көрсек, жаңалықтар тізбегі де солай беріледі», - дейді Би-Би-Си ұжымы.

Би-Би-Си-дің «алтын ғасыры» 1930 жылдардың өзінде-ақ басталған-тын. 1932 жылы оның тыңдаушысы 5 миллион адам болса, қазіргі кезде 120 миллионға жетіп отыр. Яғни, халықаралық қызметтің аясы кеңейіп келеді деген сөз. Оның бір айғағы - Орта Азия және Қазақстан қызметінің ашылуы, Шығыс Еуропа, Оңтүстік Азия, ТМД елдеріне хабар тарату үшін жаңа хабар таратқыштар орнатылды, техника құрамы жаңартылды. 1980 жылдары техниканы жаңғырту кезеңі болса, 1990 жылдары бағдарламалар жаңарды, көлемі ұлғайды /11/.

1991 жылы Би-Би-Си-дің халықаралық қызметі Би-Би-Си теледидарымен және «Би-Би-Си энэрпрайзиспен» бірлесіп, Би-Би-Си-дің халықаралық телеқызметін құрды. Бұл қызмет

қазіргі кезде тәулік бойы негізінен жаңалықтар, ақпараттар, деректі бағдарламалар, сериалдар, көркем фильмдер, шоулар мен спорт бағдарламаларын береді. 1990 жылдары Парсы шығанағындағы оқиғаларды үздіксіз бергені үшін Би-Би-Си «Италия жүлдесін» алған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Омашев Н. Радиожурналистика – Алматы – 1983. – 10 бет.
2. Омашев Н. Бегімтаева Р.С. Қазіргі шетел журналистикасы. – 2000.
3. Бекниязов Т. Халықаралық журналистиканың дамуы.- Алматы.- 2003.
4. Haley W. Broadcasting as an International Force. Nott-ingham, - 1951.
5. Омашев Н. Радиожурналистика – Алматы – 1983.
6. Барманқұлов М. Телевизия: власть или деньги?. – Алматы – 1997.

КУЛЬТУРНАЯ ДИПЛОМАТИЯ ЧЕРЕЗ ТУРЕЦКОЕ КИНО И ИНФОРМАЦИОННОЕ АГЕНТСТВО ANADOLU

Анэль Арманқызы ҚАБИҒАЗЫ,

магистрант 2-го курса Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан

Множество новостных статей, посвященных культуре и кино, основанных на политике страны. Крупнейшее информационное агентство Турции Anadolu часто публикует статьи на тему культуры и политики страны.

Соединенные Штаты, которые представили миру концепцию мягкой силы и благодаря этой концепции повысили позитивную осведомленность о своей стране в мире, являются одной из стран, наиболее эффективно использующих кинематографическую дипломатию.

Кинематографическая дипломатия, которую США особенно использовали для усиления своего влияния на голливудские постановки, применялась и другими странами. Страны хотят создать позитивное восприятие в умах общин, превнося в мир свою культуру и позитивные ценности с помощью кино. С этой целью Турция объединяет культурные, туристические ценности и различные сообщества с помощью турецкого кинематографа и хочет воспользоваться положительным влиянием культурной дипломатии.

Нельзя игнорировать тот факт, что Голливуд оказал определенным образом влияние на турецкое кино. Несмотря на то, что местные актеры хотели сосредоточиться исключительно на фильмах, основанных на культуре, они должны были прислушиваться к своей аудитории и учитывать ее предпочтения, поскольку они в значительной степени полагались на свою аудиторию для прорыва в конкурентной киноиндустрии. Поскольку турецкие зрители уже частично испытали влияние голливудской продукции, они хотели, чтобы в отечественные фильмы была включена некоторая голливудская смесь [1].

В последние годы турецкая киноиндустрия усилила свое влияние на международной арене, и турецкие сериалы заняли второе место по темпам экспорта, сразу после США. Этот успех оказал влияние на турецкие фонды, работающие в области публичной дипломатии, что привело к изменению интереса к турецкому кино.

К слову, об этом «успехе» пишут все информационные агентства страны, в том числе Anadolu. «В Турции 5 ноября этого года прошел 6-й Фестиваль документальных фильмов тюркского мира: Глава Федерации журналистов тюркского мира Мендерес Демир сообщил, что целью фестиваля является представление культуры и искусства тюркского мира. Демир отметил, что тюрки живут в пределах широкой географии – от Восточного Туркестана до Европы. Наша цель – рассказать о культуре и искусстве тюрков с помощью документальных фильмов, сначала представить их странам тюркского мира, а затем – всему миру. Именно с этой целью и организован Фестиваль документальных фильмов тюркского мира. Наша

следующая цель, чтобы фильмы тюркского мира получили «Оскар» в 2022 году. Также мы хотим организовать аналогичный фестиваль художественных фильмов», - сказал глава федерации» [2].

А так же кинематография Турции объединяет разные страны с целью информирования молодого поколения, а также профессионалов в сфере киноиндустрии о культурной и интеллектуальной инфраструктуре тюркского мирового кинематографа, продвижение киноработ тюркского мира, расширение возможностей культурного и творческого сотрудничества. К примеру, в кинофестивале тюркского мира «Коркут-Ата» от 8 ноября наряду с Турцией участвуют, такие страны как Казахстан, Узбекистан, Кыргызстан, Азербайджан, Туркменистан, Венгрия, Республика Саха, Татарстан, Гагаузия, Иран, Украина и Турецкая Республика Северного Кипра. Мероприятие также направлено на содействие укреплению и обогащению общих исторических, культурных и социальных ценностей через киноискусство, являющееся мягкой силой [3].

Этот успех оказал влияние на турецкие фонды, работающие в области публичной дипломатии, что привело к изменению интереса к турецкому кинематографу.

Также информационное агентство Anadolu вещает о том, что 26 ноября текущего года в Стамбуле открылся XI кинофестиваль «Преступление и наказание». На таких фестивалях затрагиваются темы разных отраслей и сфер. Социально-политическая проблема была озвучена на кинофестивале «Преступление и наказание»: «Фестиваль традиционно проходит под лозунгом «Справедливость». Выступая на церемонии, президент фестиваля профессор Адем Созюэр отметил, что до настоящего времени мероприятие освещало много разных тем. «Сегодня мы впервые вместе говорим «нет» насилию в отношении женщин. Объединения общества в Турции подают большие надежды», - сказал профессор» [4].

Из этого можно сделать вывод, что информационные агентства Турции пишут статьи о культуре и кино для освещения событий страны, а так же для анализа насущных проблем, политических, социальных, экономических тем страны, так же с целью содружества вместе с другими странами, ради просвещения молодежи страны, для открытия всему миру культуру Турции.

Список использованных источников:

1. National cinema in Turkey from cultural perspective. <https://www.grin.com/document/431113>
2. Информационное агентство «Anadolu» <https://www.aa.com.tr/ru>
3. Информационное агентство «Anadolu» <https://www.aa.com.tr/ru>.
4. Информационное агентство «Anadolu» <https://www.aa.com.tr/ru>.

3-секция: ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ БАҚ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ МӘДЕНИЕТ ТУРАЛЫ ТАЛДАУЛАР

САУЫТБЕК АБДРАХМАНОВ ПУБЛИЦИСТИКАСЫНЫҢ СЫРЛЫ СИПАТЫ

Римма ЖАҚСЫЛЫҚБАЕВА,

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың Журналистика факультетінің доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Алматы, Қазақстан

Қазақ журналистикасында еңбек еткен, қазіргі уақытта да ақпарат ағынының ортасында жүрген журналистердің арасында үлкен топтан оқшау, өзіндік болмысымен бөлек тұратындары бар. Олар қоғамдық өмірден тысқары жүрмейді, керісінше нағыз қызу жұмыстың ұйытқысы болады. Бөлек деу себебіміз, олардың қаламынан шыққан дүниелер уақыттың тезіне жұтылып кетпей, қандай кездерде болсын маңыздылығын жоймайды. Кеше жазғаны бүгін ескіріп жататындарға олар ұқсамайды, өздерінің кәсіби тұрғыдан қойылатын және қоғам алдындағы жауапкершілігін толық сезінеді. Қоғам алдындағы жауапкершілігін жоғары сезінген талантты публицистердің бірі – Сауытбек Абдрахманов.

С. Абдрахманов 1970-1975 жылдары Қазақ мемлекеттік университетінің журналистика факультетінде оқиды. Университетті бітірген жылы «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетіне жұмысқа шақырылды. Бастапқы уақыттарда газет редакциясының тапсырысымен қысқа ақпарлар, заметка, шағын мақалалар, әр облыстар мен қалаларда өткен партия конференцияларынан репортаждар дайындап тұрған журналистің саясатқа да тісі бататыны белгілі еді. Әрине, Кеңестер Одағының бір партиялық идеологиясының көрігі қызып тұрған уақытта, әсіресе, жоғарыдан тікелей басқарылатын, өзге басылымдарға үлгі болатын «Социалистік Қазақстанда» өз еркінмен кеңінен көсіліп, елдегі саяси жағдайдың оң-терісіне көз жүгірте отырып, көлдей мақала жазуға болмайтын. Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің баспа, полиграфия және кітап палатасының дайындаған мақалалар мен реценциялар шежіресінен С. Абдрахмановтың авторлығымен енген газет-журнал материалдарының тақырыптарына көз жүгіртсек, Қазақстан дербес мемлекет атанғанға дейін, яғни, тоқсаныншы жылдарға дейін саясатқа аса қызығушылық танытпағаны байқалады. Дегенмен, «Жауапты буында коммунистер» (Социалистік Қазақстан, 14 қаңтар, 1979), «Қамқорлық қайтарымы» (Социалистік Қазақстан, 16 қазан, 1982), «Қарышты қадам» (Социалистік Қазақстан, 27 қараша, 1982), «Талапшылдық – коммунистік қасиет» (Социалистік Қазақстан, 18 желтоқсан, 1983), «Экономикаға басшылық жетілдірілсін» (Социалистік Қазақстан, 17 желтоқсан, 1985) және тағы да басқа әртүрлі жанрдағы жарияланымдарында журналист қоғамда орын алған теріс әрекеттерге тосқауыл болатындай сөз айта алады, елдікті нығайту үшін өз ұсыныс-пікірін де жарасымды бере біледі, ілгері қадамдар мен жетістіктерге де барынша қуанып, оқырманға сүйінші ұсынғандай құбылта жеткізеді.

Ол – қазақ журналистикасынан өзіндік сүрлеуін тапқан қаламгер. Оның өнертанушылық бағыттары жазбалары мен сан қилы тақырыптардағы көсемсөздерінен, әдеби сын материалдарынан эстетикалық таным биігінің жоғарылығы көрінеді. Ол жетпісінші жылдардың басында театр, кино, әдебиет сынына бел шеше араласты. Алғашқы кинорецензиясы 1970 жылы облыстық «Жетісу» газетінің 24 желтоқсандағы санында «Чайковский» деген атпен жарық көрді. С. Абдрахмановтың «Чайковский» фильміне жазған рецензиясынан оның кино өнерінің қыр-сырын зерделей алатындығы бірден аңғарылады. Республикалық «Лениншіл жас» басылымының бөлім меңгерушісі Сағат Әшімбаевтың жас журналистке жөн сілтеп, өз саласын табуға көмек көрсеткенін атамай өтуге болмайды. Жаңа шыққан, жақсы, жұртшылыққа жағымды әсер қалдыратын, я болмаса, киноның талаптарына жауап бере алмайтын, қасаң фильмдер жайлы оның өз ойын әңгіме барысында жиі сұрап, пікірлерін құптап тұратын болған. «Чайковский» деген кинорецензияның жарық көруінің

өзінің кішкентай тарихы бар. Ол туралы С.Абдрахмановтың өзі былай деп еске алады: «Қорқасоқтап жүріп, «Чайковский» фильміне 4-5 беттік тұңғыш рецензиямды жазып байқадым. Облыстық газеттен бастап сынап көрейін дедім бе, әйтеуір, «Жетісу» газетіне апардым. Бөлімдегілер сол жерде-ақ оқып, машбюроға беріп жіберді. Желтоқсанның бас кезінде, айналасы бір аптада суретімен жарқ ете қалғаны. Газетке мақала, өлең шығару журфактағыларға онша таңсық емес, дегенмен сол тұста бірінші курс студентінің кино сынына араласуы сирек болатын. Редакцияға келесі барғанымда Сәкең кәдімгідей ренжісін, «Идея деген болады, идеяның авторы деген болады, саған бұл идеяны берген мен, мынауың ұят», - дейді таусыла сөйлеп. Ендігәрі кинорецензияны «Лениншіл жасқа» ғана жазуға уәде беріп зорға құтылдым» (183 б., С. Абдрахманов, 2003).

Белгілі сыншы, сол уақыттағы «Лениншіл жас» газетінің бөлім меңгерушісі С. Әшімбаевтың тапсырмасымен жазылған кинорецензияны жас журналист алдымен облыстық газетке берсе, кейіннен «Лениншіл жаста», «Социалистік Қазақстанда» экранға жаңа шыққан фильмдерге арналған рецензиялары жиі жарияланып тұрды. «Төтенше комиссар» («Социалистік Қазақстан», 1970 жыл, 31 желтоқсан), «Қашу» («Лениншіл жас», 1971 жыл, 19 мамыр), «Шешімін көрермендерге қалдырған фильм» («Лениншіл жас», 1974 жыл, 29 тамыз), «Адамға сену керек» («Социалистік Қазақстан», 1974 жыл, 26 сәуір), «Құрмаш, қасқыр және қайырымдылық» («Социалистік Қазақстан», 1975 жыл, 30 қыркүйек), «Аңсаған бақыт жұлдызы» («Социалистік Қазақстан», 1975 жыл, 27 желтоқсан) солардың бір парасы болып табылады.

С. Абдрахманов кинорецензия жазу барысында фильмнің мазмұндық сапасына көбірек көңіл аударады. Фильмді көргеннен кейін араға уақыт салмай ұмытылып жатса, бұл киноның кемшілігі ме, журналист осыған жауап іздейді. Ондағы әр бейненің, мейлі ол трагедиялық не комедиялық бейне болсын, көрерменге белгілі бір деңгейде әсер етпегі керек. Олай болмаған күнде фильмнің әлсіздігі бірден көзге түседі. Кино саласындағы кітаптарды ұдайы оқып, әр премьераны жібермейтін жас қаламгер үшінші курста Кинематографистер одағының кино саласындағы сыйлығын алып соңғы курста кинематография жөніндегі мемлекеттік комитетке қызметке тұрады. Онда Камал Смайылов, Қалтай Мұхамеджанов, Әбіш Кекілбаев сынды азаматтардың ұстаздық көмегі зор болды. Сондай-ақ әдебиет пен киноның ауылына қатар қонған Ә. Әлімжанов, О. Сүлейменов, А.Сүлейменов, С.Мұратбеков, Ә.Тарази, Қ. Ысқақов, Е. Домбаев, М.Симашко, С. Оспанов, С.Нарымбетов секілді ағаларымен араласа жүріп, киноның сырына, шеберліктің тұнығына қаныға түсті.

«Қазақстан өнері» альманахында С. Абдрахмановтың «Базарлық бағалы болсын» атты балалар киносына арналған көлемді рецензиясы жарық көрді. Онда балалар киносының қоғамдық санадағы орнын, оның берер тәлімінің орасан екендігін, ертеңгі ел болашағының қандай дәрежеде болатынына ықпал ететіндігін айқын көрсетеді. «Менің атым Қожа», «Шоқ пен Шер» сияқты табысты түсірілген фильмдердің жетістіктерін, оған жету себебін анықтап берсе, керісінше, көрерменге берері жоқ, байланысы аз, сюжеттері бір-бірімен қабыспаған фильмдерге сын көзбен қарайды. Қазақ балалар киносында ұлттық сарынның болуына ерекше мән береді. Ұлттық тәрбиенің қайнар көзі болмайынша балалар киносының құны асқақтамайтынын жеткізеді. Ұлттық бояуы жоқ, шынайылығы аз, ойдан шығарылған оқиғалармен фильм көрерменін қарық қылмайтыны белгілі.

С. Абдрахманов кино өнеріндегі бірде-бір жаңалықты қалт жібермеді. Тіпті, фильмнің өзіне ғана емес, әрбір кейіпкердің, артистің, режиссер мен сценаристің болмыс-бітімін талдап-таразылап, газет беттерінде өз көзқарасын білдіріп отырды. Оның актерді жеке тұлға ретінде қарастырып, таланттылығын даралаумен бірге оның жан дүниесіне тағдырының қалтарыстарына үңіле, сезім пернесін шерте отырып жазған мақалалары да бар. Актер Кененбай Қожабековтың оқыстан жараланып, екі аяғы жансызданып қалған тұста да өнерден алыстамағаны туралы «Тағдырмен тартысқан талант» деген мақаласында автор қанша рет көрсе де, былайғы жұрт назар аудара қоймайтын «Қыз Жібек» фильміндегі детальды сөз етеді. Мұны өте шебер қолданған. К.Қожабеков фильмде Сырлыбай ханның рөлінде ойнайды. Нысана етіп алып отырған актердің табиғатын, оның өнерге жан-тәнімен

берілгендігін ашып көрсету үшін мынадай оқиға келтіреді: «Фильмде Сырлыбай ханның жорғасын желдірткен күйде көш бастап келе жатқанына көрермен аса мән де бере қоймады. Сонда... актер ат үстінде қалай отыр?.. Міне, былай: әуелі мініске жайлы жуас жылқы ізделген, сонан соң арнаулы «ер» - шағын ағаш отырғыш жасалған; актерді демеп соған отырғызған; семіп қалған қос ат тартпаға таңылған, аттың бауырынан айналдырып әкеліп, кеудеден қайыспен шандымалап тасталған... Мұның бәрі аттан құлап қалмаудың ғана қамы. Рөлдің творчествалық жағы енді басталды. «Қыз Жібектің» негізгі бөлігі ашық натурада, жазғы шілдеде түсірілгені белгілі. Сол ми қайнатар ыстықта ерге таңертең таңылған Кененбай өзгелердей, үзіліс кезінде де көлеңкеге кіре алмай, күні бойы сол күйінде ат үстінде жүре беретін...» (Социалистік Қазақстан. -1978. -10 ақпан. С. Абдрахманов, Тағдырмен тартысқан талант). Публицист осындай көркемдік әдістерді, мақаланың маңызын арттырар элементтерді жиі қолданады. Осы арқылы журналист оқырман қызығушылығын оятады. Көлдей материалдарды көз тоқтатып оқуға уақытын қимайтын оқырман ойды-ой жалғап әкеткен мақаланы қалай оқып бітіргенін аңғармай қалуы мүмкін. Міне, бұл – публицист Сауытбек Абдрахмановты көпшілікке таныстырған, қаламгерлік қабілетін мойындатқан шеберлік бастауларының көрінісі, ерекше арна табуға ұмтылған журналист еңбегінің жемісі.

Киноның жақсы шығуына актерлермен қатар, режиссердің атқаратын қызметі – бір төбе. С. Абдрахмановтың режиссер Мәжит Бегалин туралы жазылған «Мэтр» мақаласы портреттік очерктің жүгін көтеріп тұрғаны ақиқат. М. Бегалиннің режиссерлік еңбегінің нәтижесі, жеткен деңгейі жүйелілікпен, шынайылықпен ашылады. Мәселен: «Экран табиғатын тамыршыдай танитын Мәжекеңнің фильмдері қашанда киноның өз тілімен сөйлейтіндігімен, қай бояуды да орнымен жағып, қай сазды да орнымен ойнататынымен бөлектеніп тұрады. Дұрысында, Мәжит Бегалиннің профессионализмі, режиссерлік кәсіптің қыр-сырын мінсіз меңгеруі – қазақ киносының барша шеберлеріне үйренерлік үздік үлгі. Бұл жағынан Мәжекең – мэтр» (Социалистік Қазақстан. -2002. -9 қаңтар. С. Абдрахманов, Мэтр). Публицистің өнердің, өнер адамдарының табиғатын ашудағы тәжірибесі мол екені байқалып тұр. Оның театр тақырыбындағы сыни мақалалары, рецензия, сұхбаттары көптеп саналады. Драматургия, театр қойылымы, артистердің шеберлігі жөніндегі жарияланымдарының бәрінен жан-жақты ізденістің табы анық байқалады. Ол әр тақырыбын түбіне дейін зерттеп, саралап отырады. Мұны мына жолдарынан аңғаруға болады: «Өнер туралы мақалаларда «Ең бастысы – кейіпкердің күрделі жан әлемін түсіну» деп жиі жазылады. Мұның өзі қаншама даусыз болып көрінгенімен, балетке келгенде біржақтылау ұғым» (Социалистік Қазақстан. -1981. -11 тамыз. С. Абдрахманов, Спартактың семсері). Автордың өзіндік таным-түсінігі бар және оны дәлелдеп те отырады.

1987 жылдары «Социалистік Қазақстан» газеті бас редакторының бірінші орынбасары С. Ақтаевтың Сауытбекке жазған мінездемесінен біраз жайттың ұшығын табуға болады: «Университетте оқып жүріп-ақ ол өнер тақырыбына жиі қалам тартып отырды. Өнер, әсіресе, кино мәселесін терең білетіні назарымызды бірден аударып, газетке жаздырып тұрды. Одан оқуды бітірген соң редакцияға тұрақты жұмысқа шақырылды. Мұнда ол 1975 жылдан 1986 жылға дейін істеп, қатардағы тілшіден бөлім меңгерушісіне, редакция алқасының мүшесіне дейінгі өсу жолынан өтті. Редакцияда жұмыс істеген жылдары ол ар-ұяты мен мол шабытты қызметкер ретінде танылды. Әдебиет және өнер бөлімінде істей жүріп, республиканың мәдени өмірінен қыруар жақсы материалдар жазды. Сериялы публицистикалық мақалалары үшін 1980 жылы Б. Бұлқышев атындағы сыйлықтың лауреаты болды. Ол – әдеби, саяси аударманың екеуіне де шебер. Журналшылдықтың осынау пайдалы жанрынан жиған тәжірибесі баршылық» (Ана тілі. -2001. -8 қараша. С. Ақтаев, Баянды бағдар).

Университет бітірген соң «Социалистік Қазақстан» газетінің әдебиет және өнер бөліміне жұмысқа шақырылған Сауытбек кино, театрмен қоса көркем әдебиет сынына да араласып жүрді. Алғашында жаңа шыққан жинақ, кітаптарға рецензия жазса, келе-келе көлемді мақалаларға қалам тербеді. Көркем әдебиетке құштарлығы оның үлкен зерттеумен

айналысып, әдебиетші ғалым атануына жол ашқаны анық. Публицистің газет-журнал беттеріне шыққан мақала, рецензияларындағы ең басты ерекшелік – ой жүйелілігі, тіл нақтылығы және бұлтартпас дәлелдерсіз тұжырым жасамайтындығы. Ол өз тақырыбын меңгерумен қоса, жеке жазу стилін де ерте бастан қалыптастырып үлгерген.

Публицист кино, театр, әдебиет хақында жаза жүріп, әнші, биші, өнер қайраткерлерімен жиі кездесіп, сұхбат алып тұрды. Көпшілік қауымның көкейінде жүрген сан қилы сауалдарға жауап іздеу үшін, олардың әрқайсысынан үзік ой, тың пікір ала отырып, танымал таланттарды сыр бөлісуге шақырды. С. Абдрахмановтың өнер адамдармен жүргізген сыр-сұхбаттарын санамалап өтейік: РСФСР халық артисі, белгілі киноактриса Людмила Чурсинамен «Жиырма үш менің тағдырым» (Лениншіл жас, 9 ақпан, 1974), СССР халық артисі М. Эсамбаевпен «Биші мерейі» (Социалистік Қазақстан, 22 мамыр, 1980), ақын Олжас Сүлейменовпен «Суреткер жауапкершілігі» (Социалистік Қазақстан, 21 ақпан, 1981), пушкинтанушы ғалым В.М. Кирилловамен «Ұлылық және сұлулық» (Астана ақшамы, 18 қыркүйек, 1999), тарихшы, ғалым Қойшығара Салғараұлымен «Тарих – тағдыр» (Астана ақшамы, 21 қыркүйек, 1999), тарихшы Мұрад Әджимен «Не айтсам да адалымды айтамын» (Астана ақшамы, 12 сәуір, 2000) және тағы басқалар.

С. Абдрахманов көптеген қаламгерлер еңбектеріне рецензия жазды. Қазақ әдебиетінде жылт етіп көрінген жағымды шығармаларды назарынан тыс қалдырмаған ол кейінірек қазақ әдебиетіне қомақты дүниелерімен келген жазушылардың шығармаларын әдеби-теориялық тұрғыдан талдап, шынайы бағасын алуына жол нұқсайды. Мәселен, жазушы Төлеубек Жақыпбайұлының «Қыран туралы хикая» атты жинағына «Қанат ұшса қатаяр» (Жұлдыз, 1970), жазушы Т. Әлімқұловтың шығармашылығына қатысты «Жазықтық» (Лениншіл жас. 11 қаңтар, 1972), жазушы Бердібек Соқпақбаевтың «Өлгендер қайтып келмейді» атты романына жазған «Шынайы шындық, шымыр ой» (Социалистік Қазақстан. 3 қазан, 1976) т.с.с. рецензияларында көркем әдебиет жанрларына қойылатын талаптар тұрғысынан әңгіме, повесть, романдарды ғалым-зерттеуші көзімен де, қарапайым оқырман көзімен де қарап, көркемдіктің шарттарын таратып берді.

Бойындағы қабілеті мен дарынын, білімі мен парасатын журналистік қызметке арнауды жөн көрген С. Абдрахмановтың алғашқы мақалалары жетпісінші жылдардың бас кезінде мерзімді басылым беттерінен көріне бастады. Әдебиет пен өнерге ерекше қызығушылық танытқан ол осы салалардың барлық жаңалықтары мен заңдылықтарын, қыр-сырын кәсіби тұрғыда меңгеру үшін тынбай еңбектенді. Шағын кинорецензия жазудан басталған сыншылық көзқарасы келе-келе жетіліп, үлкен сараптамалық мақалалар мен әдеби шығармаларды жан-жақты талдау дәрежесіне көтерілді. Өнер тұлғалары мен жазушылар туралы жазған мақалалары мен олардан алған сұхбаттары мазмұндық та, стильдік те тұрғыдан жоғары бағаланды. Еліміз тәуелсіздігін алғаннан кейін саяси тақырыптарға қалам сілтеп, тәуелсіздігіміздің шежіресін жасап шықты. Ішкі-сыртқы саясат мәселесін бойлай зерттеп, республикалық «Егемен Қазақстан» басылымына ақпараттық-сараптамалық материалдарын жариялап тұрды.

Қазақ тілінің ғажайып мүмкіндігін танытқан, қазақты бүкіл дүниеге паш еткен Мұхтар Әуезов жайлы мақаласын С. Абдрахманов өзі талай белестерді артқа тастағаннан кейін, әдебиетші ғалым деңгейіне көтерілгеннен кейін, яғни, 1999 жылдың 23 сәуіріндегі «Егемен Қазақстан» газетіне жариялайды. Классик жазушының 100 жылдық мерейтойы қарсаңында оның «Абай жолы» романы туралы айтпаған, жазбаған адам некен-саяқ. С. Абдрахмановтың стилі, ізденісі мен тапқырлығы солардың үстінен қарауға мүмкіндік береді. Автор мақалада: «Абай жолы» – түркі әлеміне деген көзқарасты төңкеріп түсірген дүние. Ең алдымен, өткен ғасырға дейін негізінен фольклормен сусындап келген, әдебиетпен кәсіби тұрғыда айналыспаған делінетін халықтардың тіл байлығы туралы түсінік қайта қаралды. Төлтума мәдениеттің аясында тіршілік кешкен кез келген қазақ тілдің көркемдік құбылыстарын, астарлы, терең мағынасын тиісінше сезініп, бағалай алатыны сұқтандырды. Ал, шынтуайтына келгенде, таңданатын да, сұқтанатын да дәнеңе жоқ болатын», - деп қазақ тілінің, мәдениетінің озықтығына марқая отырып, әлемдік сахнаға шыққан жазушы

М.Әуезовтің тұлғалық бейнесін дәріптейді (Социалистік Қазақстан. -1999. -23 сәуір. С. Абдрахманов, Әлемнің Әуезові).

С. Абдрахмановтың публицистикасында негізгі тақырыптардың бірі әдебиет екенін білеміз. Оның ыждаһатпен зерттеген тақырыбы Пушкин болса, осы тақырыптағы мерзімді баспасөз беттерінде жарияланған мақалаларының жөні бір бөлек. Туғанына 200 жылдан асқан орыс ақынның мұрасын бүге-шігесіне дейін зерттеді. Сөйтіп ол өзінше ой түйіп, жаңаша бір өрнекпен ғылыми-зерттеу еңбегін оқырманды жалықтырмай, еліктіріп, қызықтыра түсетін нұсқада жүйелеп, ықшамдап беруді мақсат тұтады. «Құран және Пушкин» (Егемен Қазақстан. 12 қараша, 1999) атты көлемді мақаласында адамзаттың ақыны атанған Пушкин поэзиясындағы Құранның дәріптелуі жан-жақты сөз етіледі. Мұны публицистің жаңаша көзқарас қалыптастырудың, орыс ақынының ерекше қырын ашудың үлгісі деуге болады. Ал, публицистің «Е, Тәтіш» (Қазақ әдебиеті. 12 желтоқсан, 1999), «Теңдесі жоқ туынды» (Егемен Қазақстан. 31 мамыр, 2002) мақалаларында әйгілі «Евгений Онегин» романы туралы әңгімеленеді. Мақалада негізгі өзегі өлеңмен жазылған романды қазақ тілінде сөйлеткен ақындарымыздың салған соны іздеріне, оның халықтық сипатына көркем тілмен терең талдау жасай отырып, терең бағасын береді.

Публицист С. Абдрахманов саясат пен экономиканы, әдебиет пен руханиятты ұлттық, әлемдік нақыштармен бедерлей отырып, өзінің қаламгерлік қарымын, журналистік алғырлығын танытты. Күнделікті ақпарат арнасының ағысына көз жібере отырып, ол өткен уақыттың ізінен адасып қалған жоқ. Журналист Абдрахмановтың республикамыздың маңдайалды газеті «Егемен Қазақстан» газетін басқара жүріп, оның мазмұнының құнын арттыруға, қасаңдықтан арылтуға тигізген көмегі көп. «Егемен Қазақстанның» тұрақты оқырмандары публицистің танымдық материалдарын тосып жүріп оқитын деңгейге жетті. Публицистің танымдық тақырыптағы ерекше атайтын жазбалары «Әлемге әйгілі...» деген айдармен таныс. Ғылыми-танымдық, тағылымдық мәні айрықша «Әлемге әйгілі...» айдарындағы әрбір тақырыпқа автор барынша зерделілікпен, ұқыптылықпен, ғылыми тұжырым және пікір білдіру жауапкершілігімен қарайды. Әйгілі дүниелердің біршамасы жөнінде жазуға публицистің шетелдерге барған сапарларында көзімен көргендері мен құлағымен естігендері себеп болған.

«Егемен Қазақстан» газетінің «Әлемге әйгілі...» айдары – Сауытбек Абдрахмановтың төл айдары. Әрине, осы сарындас айдарлар, осында көтерілетін тақырыптар басқа басылымдарда кездеспейді емес, кездеседі. Дегенмен, С. Абдрахмановтың өз жазу үлгісі, зерттеу аясы, өз стилі бар. Публицистің «Әлемге әйгілі...» айдарында басты нысана ететін жер-жаһанға мәлім дүниелерінің қатары аз емес. Әлемге әйгілі қала, музей, қазына, әмірші-қолбасшы, спортшы, қаламгер, қайраткер тұлға – тізім осылай жалғасып кете береді. Ол әрбір мақаласын оқырманға түсінікті, қызықты етіп жеткізудің тамаша тәсілдерін қолдана білген. Мысалы, публицист «Эйнштейн» атты мақаласын: «Эйнштейн, сізден ешқашан жібі түзу ештеңе күтуге болмайды» – Мюнхендегі гимназиум мұғалімінің бұл сөзіне жас Альберт қатты қорланбаған да болуы мүмкін», - деп бастайды да, оның салыстырмалылық теориясы және тағы басқа ғылыми жаңалықтары жөнінде салмақтылау ойлармен жалғастыра отырып, соңына қарай: «Мақаланың оқуға ауырлау болып шыққанын (салыстырмалылық теориясы туралы тартымды, қызғылықты жазылған дүниені табу да қиын) шамалап, сөз соңында әлемдегі ең данышпан әпенді атанып кеткен ұлы ғалым өміріндегі күлкілі жайлардың бірін әңгімелеп берейік», - деп, ғалым өміріндегі езу тартқызатын оқиғаларды әңгімелеу арқылы ол туралы мәліметтердің оқырман есінде ұзақ сақталуына қадам жасайды (Егемен Қазақстан. 2 тамыз, 2002).

Сауытбек Абдрахмановтың газет-журнал жарияланымдарына өзіндік қолтаңбасы, стилі қалыптасқанын аңғару қиын емес. Публицист кез келген мәселені ешқашан да төтесінен бастап кетпейді, оқырман назарын аударатын қаратпа сөз, қызықты мысал, тағы да басқа жылдар бойы жинақтаған әдіс-тәсілдерін қолдануды әдетке айналдырған. Журналист елдегі саяси жағдайды сырттай бақылап, ой елегі, көңіл таразысынан өткізіп, саясат хақындағы мәселелерді зерделілікпен сараптап отырған. Публицистің Қазақстанның саясат

соқпақтарында қалдырған ізі, егемендікке қол жеткізудегі қиындықтар, көпшілік біле бермейтін тоқсан бірдің түйткіл мәселелері туралы салмақты сөз айтқан, көптеген деректер келтірген үлкен сараптамалық мақаласы «Тәуелсіздік толғауы: 1991» (Егемен Қазақстан. 22 наурыз, 2001) деп аталады. Көлемді мақалада үлкен саяси мәселе көтерілген. Аталған мақаланы оқи отырып, тәуелсіздігіміз туралы тарихи кітап оқығандай әсерде қалып, көп нәрсеге қанығасың. Публицистің мемлекетіміздің тәуелсіздігі жарияланған жылдардағы құбылмалы саясаттан ұлтымыздың ұтылып қалмауы турасында, өткен оқиғаларға дұрыс баға берген, өз толғамдары мен салмақты, сенімді тұжырымдары мақаланың маңызын күшейтіп тұр.

Публицистің ішкі-сыртқы саясаттың бар болмысын меңгергеніне көз жеткізу қиын емес. Елбасымен бірге іссапарларға шыққанда қай елге бармасын, оның тарихын, саясат аренасындағы алар орнын, бұрынғы, қазіргі жағдайын, халықаралық дәрежедегі деңгейін журналистік алғырлықпен анықтап отырады. Оның шетелдерде өткен саяси басқосулар, конференциялар мен мәжілістерден «Егемен Қазақстанға» арнайы дайындаған мақалаларында ешқандай ресмиліктің нышаны байқалмайды. Алғашында жолсапар очеркі сияқты басталатын көлемді материалдарында репортаждың да, проблемалық мақаланың да детальдары кездесіп жатады. Жалпы, публицистің бұл өзіне тән ерекшелігі де. Себебі, жазған туындыларын өзгеше үрдіспен, тереңнен бастау тәсілін ол жиі қолданады. Қоғамда орын алған өзекті оқиға туралы дер кезінде жазып, жария ету, оқырманға дұрыс бағыт көрсететін ой салу – публицистің міндеті. Ол әрдайым қарапайым оқырманның көкірек көзін ашуға, жаңалық, жаңашылдықпен таныстырып отыруға мүдделі болуы тиіс.

Сауытбек Абдрахманов саяси, экономикалық тақырыптарда Президент Әкімшілігінің басшысы Нұртай Әбіқаевпен «Бәйтерек биіктей береді» (Егемен Қазақстан. 12 сәуір, 2003), Парламент Сенатының депутаты, жазушы Әбіш Кекілбайұлымен «Халықтың күні халықпен» (Егемен Қазақстан. 6 сәуір, 2002), экономист-ғалым Дәулет Сембаевпен «Тәуелсіздіктің бір тірегі – теңге» атты (Егемен Қазақстан. 11 шілде, 2001) т.с.с. сұхбаттар жүргізді. Осылардың әрқайсысында публицистің өзіндік шеберлігі анық көрініп тұрады. Ол еліміздің саяси өміріндегі еңселі мәселелерді қозғап, Қазақстанның шетелдермен байланысы жайлы да қалам тербеп келеді. «Тәуелсіздік шежіресі» еңбегі – осы жолдағы түбегейлі ізденістің жемісі. «Егемен Қазақстан» газетіне жарияланған мемлекет басшыларының сүбелі басқосуларында, әртүрлі іссапарлар барысында көтерілген мәселелер, сондай-ақ басқа да саяси мақалаларынан оның жай ғана баяндау емес, дәйек, дәлелдемелерге сүйенуі, пікір қалыптастыруға бағдар көрсету мүмкіндігі және ұлтына деген жанашырлығы айқын көрінеді.

Республикалық «Егемен Қазақстан» басылымында бір жыл бойы тұрақты жарияланған «Тәуелсіздік шежіресі» кейін жеке кітап болып басылып шықты. 1991 жылдан 2001 жылға дейінгі бір мемлекеттің шежіресін барлық саланы қамти отырып жазып шығудың қиындығын айтып жеткізу мүмкін емес. Он жылда талай-талай оқиғалар, өзгерістер болды. Автор қысқа да нұсқа түрде солардың барлығын қамтыған. Мәселен, 1995 жылғы 6 маусым күні былай деп жазған: «Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев Женевада өткізілетін БҰҰ-ның қарусыздану жөніндегі сессиясына барар жолда Парижде қысқа уақытқа тоқтап, ел Президенті Жак Ширакпен әңгімелесті. Саяси мәселелерді талқылау кезінде Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев ядролық қаруды таратпау және ядролық державалар тарапынан Қазақстанның қауіпсіздігіне кепілдік беру тақырыбына тоқталды». (185 б, С. Абдрахманов, 2000). Тәуелсіздік шежіресін жазу барысында Қазақстанның әр жасаған қадамы қырағы публицистің назарынан тыс қалмаған. «Тәуелсіздік шежіресінен» өсудің, дамудың лебі еседі. Газет айдары болып басталған «Тәуелсіздік шежіресінің» кітапқа айналуы публицистің қоғам өмірінде маңызы зор, өшпейтін дүние жазғанына дәлел бола алады. Мемлекетіміздің бет-бейнесі, тарихы келер ұрпаққа рух берсе, мақтаныш сезімдерін туғызса, бұл жолда Сауытбек Абдрахмановтың қаламының күші, ойының тереңдігі, маңдай тері мен ықыласты еңбегінің тасада қалмасы анық.

Журналистің басты міндеті – оқырман қауымына дұрыс көзқарас, орнықты пікір қалыптастыру. Осы міндет жолында Сауытбек Абдрахманов қырық жылғы жуық қалам

куаты, ой маржаны, терең білімімен оқырманға қызмет етіп келеді. Сауытбектің публицистикалық мақалаларында өзіне ғана тән ерекшеліктерді аңғаруымызға болады: біріншіден, саясат мәселесін жазуға оның қыр-сырын әбден танып-білгеннен кейін кіріседі, ол кез келген тақырыпқа асқан жауапкершілікпен қарайды. Екіншіден, тақырыпты дәл тауып, таңдай біледі. Ол қоғамға қажетті, елдіктің сөзін сөйлейтін мәселелерді үзбей көтеріп отырады. Осы тұста белгілі жазушы Әбіш Кекілбайұлы Сауытбек публицистикасына былайша баға береді: «Қазіргі тарихи таңдаулар кезінде ат жалынан тартып мініп, азамат болған Сауытбектің әрқилы тақырыптағы көсем сөздерінде де, әдеби-ғылыми мақалаларында да сол жас кездегі қаяусыз арманға деген қалтқысыз адалдықты аңғарамыз. Жегегені кейін тартқызар рухани енжарлық пен кердеңдіктің емес, іргелі талапты өрге сүйрер рухани ізгілік пен парасаттылықтың сөзін сөйлеп келеді» (12 б, С. Абдрахманов, 2003). Журналистикада биікке көтерілуді ешкім үйретпейді, оның оқуы да жоқ. Оған тек еңбек, ізденіс, шұрайлы тіл, тәжірибе керек. Сонда барып, ол ел, оқырман іздеп жүріп оқитын, сөзіне сенім артатын қаламгерге айналады. Сауытбек Абдрахмановтың қаламгерлік бағытының биіктігі де осында болса керек.

ҰСТАЗ ФЕНОМЕНІ

Бейбіт ТОҚТАРБАЙ,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті баспасөз және баспа ісі кафедрасының
аға оқытушысы
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Аяулым СЕКЕНОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 3 курс студенті
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Кез келген шәкірттің немесе жеке тұлғаның қалыптасып дамуына ұстаз тәлімінің тигізер ықпалы орасан зор. Ұстаз – тағылымы терең тұлға. Мұндай мәртебелі атқа лайық болу үшін өз саласының қыры мен сырын жетік білетін маман иесі атану да аздық етеді. Ұстазға тән даналық пен даралық қасиет табиғаттан берілетін бақ деп түсінген абзал. Шәкірт жанын түсініп, оның барлық мүмкіндігін аша алатындай ұстазға тән шынайы болмыс әркімге беріле бермейді.

Әр шәкірттің есінде мәңгіге қалған, санасына терең із қалдырған, жол сілтеуші жанның болатыны ешкімге таңсық емес. Кейде мамандығыңа байланысты көңіліне күдік ұялаған сәтте жөн сілтеп, уайымыңды сейілтетін шамшырақ іспеттес ұстаздың сөздері қанаттандырып, күмәнді ойды мүлде сейілтіп жібере алатындай қасиетке ие бола алатындығы таңдандырмай қоймайды. Табиғат дарытпаған талант пен дарынды ешкім де ешқайдан алып бере алмайтыны айдан анық. Бірақ жүрегінің түкпірінде сәулесі бар тұлға ғана басқаларға жарық нұрын шаша алады. Тұманды әрі күмәнді сананы серпілтіп, шәкірт көңілін шайдай аша алатын қасиетке ие болу шынымен де өмірлік тәжірибені қажет етеді. Демек, ұлағатты ұстаз болу үшін табиғи дарын, ішкі рух, өмірлік тәжірибемен бірге қажырлы еңбек сәтті ұштасуы қажет. Осы орайда ұстаз мамандығын дүниедегі мамандықтардың төресі деп атау әбестік болмас.

Бүгінгі «күдіреті мол» ғаламтор дәуірінде тіпті кез-келген қарапайым адам үшін танымал бола салу қиынға соқпайды. Алайда, бұл атақты жоғары санаттағы кәсібилікпен үнемі растап отыру әлдеқайда қиын. Бірақ, кейде бұл да аздық етіп жатады. Көптеген жұлдыз атаулының қолынан келмейтін, мойнына көтере алмайтын тағы бір ауыр жүгі бар. Ол – дәл осы күнделікті өмір сынында атақ-даңққа ие болған әрбір екінші адамның жиі сүрінетіндігі. Шынымен де адамның ұлылығы оның азаматтық ұстанымында, басқалардың игілігі үшін

істеген қажырлы еңбегінде жатыр. Осы орайда, қанша жетістіктерге жетсе де, қарапайымдылығынан айнымаған, журналистер үшін ерекше тұлға – еліміздің ең танымал журналистерінің бірі, ұстаз, жазушы-публицист, кезінде «Егемен Қазақстан» газетінде әдебиет және өнер бөлімінің тілшісі, бөлім меңгерушісі, редакция алқасының мүшесі, кейіннен аталмыш газеттің акционерлік қоғамының президенті қызметін абыроймен атқарған, ал қазіргі уақытта Парламент Мәжілісінің депутаты Сауытбек Абдрахманов жайлы сөз қозғамақпыз. Иә, менің өмірге деген көзқарасымның өзгеруіне үлкен әсерін тигізген шоқтығы биік тұлға – Сауытбек ағай.

Бір сұхбатында Сауытбек ағай «Егемен Қазақстан» газеті туралы «Мұндай газетте жұмыс істеу – абырой, оны басқару – басқа қонатын бақ, ал ұзақ жылдар бойы басқару – сирек қонатын бақ. Ал маған бас газетті аттай он алты жыл басқару бағы бұйырды. Осы сұхбатқа іштей дайындалғанда тоқсан жылдыққа шығарған «Бас басылым» деген кітап-альбомға жазылған алғысөзді қайта оқыдым. Міне, мына бір тұсын көшіріп те алғанмын: «Қазақтың сөзін ұстаған небір жақсы мен жайсаңның қасиетті жолын жалғастыру бақыты бұйырған тағдырыма тәубе деймін, халқымыздың бас газетінің тізгінін тапсырған Елбасына шексіз алғысымды білдіремін», – деген екен. Ал біз үшін осындай өзі атап кеткен небір жақсының көзін көріп, жолын қуған алыптан білім алу тағдырдан келген сый болды деп толық айта аламын.

Бағымызға орай, бірінші курстың бірінші семестрінде осындай дара тұлғадан дәріс алу бақытына ие болдық. Бұл біз үшін үлкен мәртебеге, әрі өмір бойы ұмытылмас тәжірибеге айналды. Алғашқы дәрісінен-ақ, біз ол кісінің ешкімге ұқсамайтын ерекше тұлға екендігіне, тапқыр әңгіме құра алатындығына және алдында қандай адам тұрсын, мейлі ол қария ма, қарапайым студент болсын, сөзін бөлмей, ықыласпен тыңдап, өзінің мол өмірлік тәжірибесімен қуана-қуана бөлісетіндігіне қатты тәнті болдым. Сабақ барысында сұхбат жасауға жастайынан бейімделіп өскеніне әуелдегі бес жылда әдебиет және өнер бөлімінде жұмыс істеуінің де әсері мол болғандығын жасырмады. Басқа бөлімдерге қарағанда, сұхбат жанры сол кезде көбірек қолданылғандығы мол тәжірибе бергенін айтып отыратын еді. Соның арқасында сол кездегі лауазымды қызметтегі адамдардың, әдебиеттен, өнерден, ғылымнан, спорттан басқа салалардағы белгілі тұлғалардан сұхбат алудың сәті түсіпті. Олардың қатарына: Ғабит Мүсірепов, Серке Қожамқұлов, Сәбира Майқанова, Людмила Зыкина, Махмуд Әсембаев, Евгений Матвеев, Олжас Сүлейменов, Нұрмұхан Жантөрин сынды тарихи тұлғалар кірген екен. Осындай ұлы жандардан алған сұхбаттарын әр сабақ сайын бізге мысал ретінде баяндап беріп, дәрістерін әркез құнды деректермен толықтыратын. Ағайымыздың 3-курста да бізге дәріс беретінін естігенде қатты қуандық. Екі жыл өтсе де Сауытбек ағайдың өзінің ешкімге ұқсамайтын ойларын әлі де жетілдіруден шаршамайтынын, алдымызда сол баяғы білім сауытын арқалаған, кез-келген жасқа үлгі боларлық нағыз журналистің тұрғаны бізді тәнті етті.

Бір байқағаным, сырт көзге суық көрінгенмен, сөйлесе келе сенің алдыңда шын мәнінде энциклопедиялық білімі мол, сонымен бір мезгілде білімқұмарлықты сақтап қалған, өзіне кез келген жаңа ақпаратты сіңіруге ұмтылатын нағыз білгір журналист тұрғандығы ашылады. Мүмкін, бұл табиғаттан берілген қасиет шығар, немесе осынау қиын да қызықты мамандықтың өз ізін тереңінен қалдырғандығы болар. Тағы бір байқағаным, әр студенттің ойы ол үшін шынайы қызығушылық тудыратындығы. Әлемде болып жатқан қандай жаңалықтар болмасын, сол жаңалықтарды журналистік жедел реакциясын пайдалана отырып талдап беретіні таңдандырмай қоймады. Қандай жағдай болмасын, объективті және әділ көзқараспен кез-келген мәселені профессионалдық тұрғыдан тез, әрі нақты шеше алатындығын әр сабақ сайын бізге дәлелдеуде.

Мақалаларын оқи келе, Сауытбек ағайдың өз көзқарасын қорғап, әрқашан сенімді дәлелдер табуын, эмоцияларға емес, сенімді фактілерге сүйенетіндігін өзім үшін атап өттім. Бірақ, сонымен бірге қарсыласының пікірін құрметтей біледі, басқа біреудің ұсынып отырған идеясын, дәл сөзді, тың тақырыпты шынайы бағалай алады. Әрине, өйткені, мұның барлығы кеңестік журналистиканың классикалық мектебінен өткендігінен болар. Нақты сол арқылы

журналистік жұмыстың негізі – фактіге сүйену екендігін байқауға болады. Тап осы көзқарасты ағайымыз бізге де үйретті.

Сауытбек Абдрахманов «Егемен Қазақстан» газетіне басшылыққа келген кезде басылымның таралымы 38 мың данаға дейін құлдырап кеткенін көріп қатты алаңдайды. Ақыры ол газеттің халықтық сипатқа ие болуы үшін басылымның негізгі авторы халықтың өзі болуы керек деген тоқтамға келеді. Өмірдің сан саласынан айтары мол, қаламының желі бар адамдарды іздеуге кірісіп, талай жылдан бері газеттен қол үзіп қалған қаламгерлерді авторлыққа қайтадан тарта бастауы Сауытбек Абдрахмановтың газет деңгейін қайта көтеру жолындағы сәтті қадамы болды. Тақырыптық, тоқсандық жоспарлар жасалып, әр бөлім алдағы кезде қандай мәселелерді қауазайтынын, оларды редакция журналисі немесе тиісті автор қай кезге дейін зерттеп шығуға, жазып бітуге тиіс екенін біліп отырды. Тиісінше нәтиже де көп күттірген жоқ. Енді жазатын жұрт «Егеменде» мақала жариялауды абырой санайтын болды. Таңдауға, көңіл толмаған дүниені қайтаруға немесе жетілдіруді талап етуге мүмкіндік ашылды. Елдің беті «Егеменге» бұрылды. «Ел газеті» деген жаңа аты бірте-бірте орныға бастады. Алғашқы бір жылдың өзінде газет таралымы бір жарым есеге артып шыға келді. Ақыры газеттің таралымын 38 мыңнан 212 мыңға шықты. Бұл қыруар қарекеттің, жұмылған жұмыстың және де, шынымен тәжірбиесі мен басшылық қабілеті мол Сауытбек Абдрахманов ағамыздың жемісі деуге толық негіз бар.

Журналистика саласында жүрген жылдарында Сауытбек Абдрахманов көптеген очерктер, мақалалар жазды, еліміздің ғана емес, басқа да танымал адамдардан көптеген сұхбат алды. Олардың кейбірін оқып отырып, мен ол кісінің көп жылдық тәжірбиесі, еңбегі әр мақаласын немесе эссесін кішкентай шедеврге айналдыра алатын үлкен талант иесінің үлгісі екенін білдім. Сұхбатында ол ешқашан шаблондық сұрақтарға жол бермейді, әрқашан әңгімелесушіні немесе көрерменді қуантуға тырысатын адам ретінде емес, қоғамды толғандыратын сұрақтарға нақты жауап алғысы келетін нағыз кәсіпқой ретінде әрекет етеді.

Әдебиеттану, көркем әдебиет, көркем аудармадағы болсын, зерттеулері өте қызықты сипатқа ие. Сауытбек ағайдың нақты осы жанрдағы жұмыстары өте жігерлі, онымен қоса барынша қанық тілмен жазылған, зерттеу тереңдігімен ерекшеленеді. Ол «Біздің Пушкин», «Тәуелсіздік шежіресі», «Елдік сыны», «Адамзат күні», «Құран және Пушкин», «Жиырмамыншы ғасыр жырлайды» (қазақ поэзиясының антологиясы, екі томдық), «Төлтума мен телтума», «Адамзат күнтізбесі», «Перевод поэзии и поэзия перевода» сынды еңбектер жазды. Сонымен қатар, ол араб халық романы «Бейбарыс», Виктор Гюгоның «Аласталғандар» және т. б. шығармаларын қазақ тіліне аударды. Осыдан-ақ қаламгердің үнемі ізденіс жолында жүретінін аңғаруға болады. Өйткені, қаншама жылдық қажырлы еңбектің арқасында ағамыз ұрпақтары үшін, қазақ қауымы үшін әлі де аянбай қызмет етіп келеді.

Сауытбек Абдрахманов қай салада жұмыс жасаса да, журналистикадағы басты принциптерге – шындықты айтуға, патриот болуға, ел тағдырына өзінің қатыстылығын адалдықпен атқарып келеді. Бұл ұстанымдарын бізге де барынша үйретуден шаршамайды. Бүгінде Сауытбек Абдрахмановтың есімі нағыз қалам шебері, азаматтық бейнесі жоғары ойлы публицистикамен байланыстырылады деп айту артық болмас. Ол шынымен де өзгеге ұқсамайтын феномен!

С.АБДРАХМАНОВТЫҢ ЖОЛСАПАР ОЧЕРКТЕРІНІҢ СТИЛЬДІК ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН КӨРКЕМДІК ШЕБЕРЛІГІ

Гүлжазира Құдайбергенқызы ЕРТАСОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Журналистика және саясаттану
факультетінің аға оқытушысы, Қазақстан Журналистер Одағының мүшесі
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Өнегелі өмірімен Алашқа үлгі болған, қаламы озық, жазуы жүйрік, ойы ұшқыр қазақтың маңдайына біткен біртуар дарындарының төл туындылары мен қоғам шындығын дөп басып айтар жазбалары қай кезеңде де өзекті болмақ. Сондай күдіретті қалам иесін, қазақ журналистикасын жаңа сапалық деңгейге көтеріп қана қоймай, журналистика мамандығын қазақстандық шеңберде ғана емес, әлемдік деңгейде өрісін кеңейткен қуатты қаламгер Сауытбек Абдрахмановтың шығармашылық зертханасын негізгі нысанға алуға тырыстым.

Мақалада С.Абдрахмановтың әр жолында батпан-батпан мәселе мен қатпарлы дүниенің күрмеуі күрделі түйінін шешер жолсапар очерктері зерттелді.

Сондай-ақ, мақалада кейіпкеріміздің қоғам алдындағы атқарған қызметі мен көтерген жүгін зердеден өткізе отырып, шығармашылық ізденістері, очерк жазудағы шеберлігі, тілі мен стилі, нақтылығы, сөз саптауы, даралап суреттеудегі авторлық ұстанымы, дүниетанымы, жолсапар очеркіне қосқан үлесі қамтылды.

Қазақ журналистикасының барынша көркеюі жолында еңбек етіп, өз қолтаңбасын қалыптастырған қаламгерлердің арасында өзге топтан оқшау, өзіндік болмыс-бітімімен бөлек тұратындары болады. Олар қоғамдық өмірден тысқары емес, керісінше қай кезде де нағыз қызу жұмыстың басы-қасынан табылады.

Қоғам алдындағы жауапкершілігін жоғары сезіне отырып, өзінің журналистік қырындағы мол мүмкіндіктерді жұртшылықтың пайдасына жаратуды мақсат еткен талантты публицистердің бірі – Сауытбек Абдрахманов.

Ол – қазақ журналистикасынан өзіндік сүрлеуін тапқан қаламгер. Оның саяси, өнертанушылық бағыттағы жазбалары мен сан қилы тақырыптардағы көсемсөздерінен, әдеби-сын материалдарынан эстетикалық таным биігінің жоғарылығы көрініп тұрады.

Бойындағы қабілеті мен дарынын, білімі мен парасатын журналистік қызметке арнауды жөн көрген Сауытбек Абдрахмановтың алғашқы мақалалары жетпісінші жылдардың бас кезінде мерзімді баспасөз беттерінен көріне бастады. Әдебиет пен өнерге ерекше қызығушылық танытқан ол осы салалардың барлық жаңалықтары мен заңдылықтарын, қыр-сырын кәсіби тұрғыда меңгеру үшін тынбай еңбектенді.

М.Әуезовтің: «Жұрт айтпаған ойды айту – анда-санда бір ұшырасатын бақыт, ол – ырыс... Ойдың көпшілігі жұрт айтқан ой болуы мүмкін, бірақ соны басқаша түрде айта білудің өзі – қасиет», – деген пікірін назарға алатын болсақ, Сауытбек Абдрахманов – бойына қасиет дарыған қаламгер екеніне көз жеткіземіз.

Әбіш Кекілбаевтің: «Сауытбектің бойында өз қатарына қарағанда ерте отыққан төлдей оқшау ширақтық барын кімде-кім де жоққа шығара қоймас. Сергек ой мен серпінді әрекет бүгіндері іргелі қаламгер, ілгері қайраткер бауырымыздың етене мінезіне айналған. Бұл оған табиғатпен қоса, тағдыр да сыйлаған өрелі қасиеттер деп ойлаймын» деуінен-ақ дарын иесінің талабы мен таланты ұштасқан жан екенін оңай аңғаруға болады. Әрбір жазбасында мәселенің астарына терең үңіліп, толымды пікір білдіретін автор, оқырманның керегіне жарайтын тың туындылар мен шынайы дерек көздерін қағаз бетіне түсіруден еш жалыққан емес.

Дәл осы табиғат сыйлаған өрелі қасиеттерге ие журналист очерк жанрында өз қолтаңбасын қалдыра білді. Әсіресе жолсапар очерктері оқырман қауымды ерекше қызықтыратыны даусыз.

Жалпы, очерк дегеніміз не? Жолсапар очеркінің ерекшеліктері қандай?

Қазақ әдебиеті энциклопедиялық анықтамалығында очеркке мынадай анықтама берілген: «Очерк – әдеби-публицистикалық жанр. Очерк негізінен, автордың көзімен көрген, зерттеген өзі шығармасында жинақтаған, идеялық тұрғыдан сыналған өмірдің нақты фактілерінен, құбылыстарынан, оқиғаларынан алынады. Оның негізгі артықшылығы – өнердің тәрбиелік, танымдық, эстетикалық қызметі бір арнада тоғысады. Онда тақырып логикалық та, көркемдік те шешімін табады».

Очерк – сөз өнерінің бір парасы. Оның көркем шығармашылықтан бөліп қарауға болмайтын төл сипаты, кең мағынасы бар. Бұл туралы Ахмет Байтұрсынов өзінің «Әдебиет танытқыш» кітабында публицистиканы «көсем сөз», очерк жанрын «әуезе» деп атап, оған қатысты біраз терминдер мен атаулар қалыптастырған. Әуезе сөз өнерінің ішіндегі жедел де ұшқыр, өтімді жанр. Қазақ әдебиетіндегі әуезе жанрының тәжірибесі мол, қоғамдық пікірге толымды өлшеуіш бола алатын қасиеттерге бай, зор мүмкіндіктерге ие екендігін А.Байтұрсынов деп басып айтқан.

Көркем–публицистикалық жанр ретінде очерк болмысында әдебиеттің көркемдеу құралдары мен публицистикалық элементтердің қатар өріліп, шендесіп жататынын пайымдауға болады.

Очеркке берілген анықтамалардан аңғарылатыны, очерк – өзінің табиғатында өмірдегі өзгерістерге тез бейімделетін жанр. Әдебиеттану терминдерінің қысқаша сөздігінде: «Очерк – эпикалық, суреттеушілік әдебиеттің бір түрі, ол басқа түрлерден (роман, повесть, әңгіме) айқын мағлұматтарымен ерекшеленеді, яғни очеркте нақты өмірде болған оқиғалар белгілі дәрежеде дәлірек бейнеленеді, оған қатысушылар өмірде болған адамдар», – дейді.

Қазақ әдебиеттануының негізін салушылардың бірі академик Зейнолла Қабдолов: «Шағын эпостың әңгімеге жақын тұрған бір түрі – очерк. Бұл да қысқа көлемді шығарма. Мұнда да үлкен шындықтың кішкене бір бөлшегі, адам өмірінің аздаған эпизоды нәрлі тілмен, әртүрлі суреттер арқылы шебер, тартымды бейнеленуге тиіс», - дейді.

Очерк – нақты оқиғаны қысқаша суреттейтін, көлемі шағын, әдеби көркем шығарма. Егер осындай анықтамаға ден қоятын болсақ, онда қазақ очеркінің пайда болуы, қалыптасуы ХІХ ғасыр аясынан бастау алады деуге негіз бар.

Очерк өз ішінде портреттік очерк, проблемалық очерк және жолсапар очеркі деп бөлінеді. Кез келген жазушы-публицистің қаламгерлік қабілеті мен парасат пайымын, қоғамдық көзқарасы мен таным-түйсігін танытатын шығарма түрі бұл эсселер, жолсапар очерктер болып табылады. Олай дейтініміз, белгілі бір кеңістіктен шыққан сана-сезім үшін өзіне бейтаныс, жат әлемнің тұрмыс-салты, әдет-ғұрпы, қоғамдық болмысы, саяси-экономикалық ахуалы бәрі-бәрі де таңсық болып көрінуі табиғи жағдай. Кейде рухани дүниедегі сілкіністерде осындай саяхат-сапарлардан кейін бой көрсетіп жатады. Жалпы осындай жолсапар очеркінің тарихы, шығу төркініне көз жіберсек, орыс әдебиеті мен баспасөзінде Радищевтің «Петербургтен Москваға саяхаты», Карамзиннің «Орыс саяхатшысының хаттары», Пушкиннің «Арзрумға саяхатын» айтуға болады. Қазақ жолсапар, саяхат очерктерінің төл басы ретінде Ш.Уәлихановтың «Жоңғария очерктерін», сондай-ақ, М.Әуезовтің «Үндістан очерктері», «Америка эсерлері», С.Мұқановтың «Алыптың адымдары», Қ.Шәріповтің «Америка алыс емес», Б.Момышұлының «Кубадағы кездесулер» мен Н.Оразбековтің «Мұхиттың арғы жағы, бергі жағы» атты еңбектерін айтуға болады.

Жолсапар очерктері – журналистің белгілі бір аймаққа немесе елге іс сапары жайында жазбалары. Жолсапар очерктерінде журналист эмоцияға да, көрген–білгенін сараптауға да, алған эсерін оқырманмен бөлісуге де құқылы. Мұнда пікірлердің алуандығы маңызды емес. Автор өзінің көріп-білгені мен көңіл терезесінен орын алған мәселелерге назар аударады. Дегенмен, жазба оқырманға қызықты болуы үшін қандай жайттарды жазуға болатын жағын да елеп-ескеруді басты назарда ұстау керек.

Жолсапар очеркі – автордың сапар кезіндегі оқиға немесе кездесулерінің суреттелуі. Бұл жанр авторға фантазия мен әдеби шеберлікті қолдануға мол мүмкіндік береді. Басты проблема – ақпаратты сараптау, себебі сапардан кейін көп эсерлер қалады, алайда, олардың

қайсысы қызықты, қайсысы маңызды екенін түсіну қажет. Жолсапар очерктің бірнеше мақсаты бар, мысалы, әр түрлі елдегі адамдардың өмірін көрсету т.б.

Жолсапар очеркіне баспасөз зерттеушісі Д.С. Баялиева мынадай анықтама береді: «Бұл очерк жанрының ең көне түрі. Ол автор жол-жөнекей көрген-білгенін, кездесулер мен куәсі болған оқиғалардың негізінде жазылады. Автор өзін толғандыратын әлеуметтік-экономикалық, ғылыми, мәдени, салттық-саналық мәселелерді ғана іріктеп әңгімелейді».

Жолсапар очерктерінің бір ерекшелігі – автор өз атынан сөйлейді, оқиғаға өзін араластыра отырады. Шығарманың басты кейіпкері де автордың өзі. Бұрын болмаған, көрмеген, танымаған елдің жер-суы, тұрмысы, салт-санасы, мәдени ескерткіштері, халықтардың өміріндегі тарихи өзгерістер автордың өзіндік толғам, әсері, саяси көзқарасы арқылы баяндалады. Жолсапар очерктерінде көбінде алыстағы елдерді, олардың тұрғындарын, сол жердің табиғатының әсемдігін, саяхаттың ерекшелігі мен кездейсоқтықтар және тағы басқа саяхатшының көрген-білгенін, қандай да болмасын қаламмен суреттеу барлық жастағы оқырман үшін тартымдылығын жоймайды. Оқырмандардың әр буыны ұлы саяхатшылардың қолжазбаларын Марко Поло, Магеллан, Ч.Дарвин, Аф.Никитин, т.б. жазғандарын оқумен әуестенген. Кәсіби жазушылардың саяхат туралы жазбаларын да оқырмандар қызығушылықпен оқи отырып, әлемдегі адам аяғы баспаған жерлер жайлы энциклопедиялар мен арнайы басылымдардан мәлімет табылмайтын әлемнің бірде-бір бұрышы қалмағанын ұмытпау керек. Саяхат – қызығушылықтың әртүрлілігімен, әдеби талғамның әртүрлі дәрежеде екендігіне қарамастан барлық оқырмандарды біріктіретін әдебиет түрі. Н.Г.Чернышевский: «Саяхат – жартылай роман, жартылай анекдоттар жинағы, жартылай тарих, саясат, табиғаттану болғандығын, оқырман кітаптан тапқысы келетін барлық мәліметті ала алады» деп бағалайды.

Сауытбек Абдрахмановтың әр сапарынан соң туындаған ғажап жолжазбалары, әлем қаларындағы мұражайлар, жекелеген ұлы тұлғалар қақындағы еңбектері бір демде оқылып, бір сәтте сүбеңе сіңеді, жүрегінді кең танысты қамту кеңістігімен, көркемдігімен, білгірлігі мол құндылықтарымен баурап алады да, ерекше сүйсіндіреді.

Қазақ оқырмандарына әрі таңсық, әрі тосын дүниелер Сауытбек сапарнамаларында молынан ұшырасады әрі көп жайдан бейхабар жұртымыздың сана, білік деңгейіне тамыздық тастап отырады. Оның құндылығы да осында.

«Орнықты ой орындалады» атты жолсапар очеркінде Сауытбек Абдрахманов білім саласының маңыздылығын оқырманға жете түсіндіреді:

«Өткен жылдың шілдесінде Нұрсұлтан Назарбаевтың Англияға сапарын газет бетінде көрсету үшін Лондонға жолымыз түскен. Тұманды Альбион астанасына небәрі екі күнге, негізінен Олимпиаданың ашылу салтанатына қатысу, спортшыларымызға жігер беріп қайту үшін барған Президенттің қысқа бағдарламасының бір күні Кембридж университетіндегі кездесуге арналды. Бағасын білген адамға бұл – бөлекше құрмет. Сонда Нұрсұлтан Назарбаевтың посткеңестік кеңестік елдері арасынан Кембриджде сөз сөйлеу құрметіне ие болған тұңғыш Мемлекет басшысы екендігін жазғанбыз, құрылғанына сегіз жүз үш жыл толған, түлектерінің арасынан Нобель сыйлығының 88 лауреаты шыққан Кембридждің тарапынан ондай құрмет жалпы мемлекет басшыларына сирек көрсетілетінін айтқанбыз. Кембридж Орталық Азия форумының төрағасы, Кембридж – Қазақстан Орталығының директоры, Қазақстан дамуының Кембридж қорының Қамқоршылар Кеңесінің мүшесі, профессор Сидхард Саксенаның Елбасы кітабына жазған алғысөзіне қарап отырсақ, біздің ол мәліметіміз де онша толық болмай шықты: Нұрсұлтан Назарбаев жалпы Еуразия құрлығынан сол оқу орнында сөйлеген алғашқы Мемлекет басшысы екен.

«Біз кеше Президентіміздің бір сөзіне әуелде танданыңқырап та қалдық. «Шынымды айтайын, мен толқып тұрмын», – деді әңгімеге кіріспесінде Нұрсұлтан Әбішұлы. Осы жолдардың авторы Қазақстан Республикасы Президентінің талай-талай сапарына журналист ретінде еріп жүрген, сонау Бразилия, Оңтүстік Африка Республикасы сияқты қияндағы елдерге дейін бірге барған, қаншама дүниелік дүбірлі жиындарда дүйім топта сөз сөйлегенін, небір король, президент, монархтармен кездесулерін көрген, бірақ еш жерде дәл кешегідей

толқулы сәтін сезінбеген. Мұның өзі де Назарбаевтың білімнің бөлекше бағасын барынша білетіндігінің, ғылымның өзгеше қадірін қандайлық қастерлейтінінің келісті көрінісі дер едік. Бір жағынан, Елбасымыздың әлемнің ақыл-ой орталықтарының бірі саналатын Кембриджде сарабал сөзімен, терең мәнді жауаптарымен кемел басшы ғана емес, көрнекті экономист ғалым ретінде де тамаша танылуына осы сөзге мұндайлық жауапты қарауы да себеп болғандай», деп жазыппыз Лондоннан жолданған «Кембриджде көрсетілген көкжиек» атты мақаламызда», - деп көрсетеді.

Орыстың ойшыл публицисі В.Шукшин: «Қазір бір әдемі сөз айтамын. Шебер шығармашы болғың келсе, қаламыңды шындыққа батырып ал. Басқа ештеңемен де адамдарды таңқалдыра алмайсың» - дейді өз сөзінде. Сауытбек Абдрахмановтың жолсапар очерктерін оқи отырып аңғаруға болатын көп дүниенің алғашқысы да осы шынайылық екенін баса айтқымыз келеді. Барды бар деп айта отырып, қоғамның кемшіл тұсын да ашып жазып, бір мүддені көздеуге шақыру С.Абдрахмановтың әр шығармасынан көрініс табатұғын негізгі ерекшелігі деуге әбден болады. Бүгінгіні бүкпесіз жеткізу арқылы ертеңгі қазаққа таза тарих қалдыруды көздейтінін қаламгер, келешек ұрпақтың өткен қателіктерді көре отырып, ел мерейі үстем түскен ұлы сәттерден үлгі ала білуін басты мақсаты етіп қойғандай. Міне, сондықтан да биік өрелі журналистің әрбір мақаласынан мол ғибрат алуға болады.

Әсіресе даму жолындағы мемлекетіміздің әрбір саяси жаңа белесін назардан тыс қалдырмай, халқынан алғашқы болып сүйінші сұраған жазбалары ертеңгі күннің айшықты тарихы болары сөзсіз.

Егемендігімізді алған жылдан бері қарай есептегеннің өзінде автордың жолсапар очерктері сол кезеңнің негізгі саяси тыныс-тіршілігімен толық таныстырып шығады. Әсіресе соңғы бес жылда жазған очерктерінен еліміздің әлемдік саясатта алатын орыны және жаһандық жаңашылдықтарға қалыптасудағы даңғыл жолы жайында еркін білуге болады.

Белді журналистің «Егемен Қазақстан» газетіне 2010 жылдың 12 қаңтарында жарияланған очеркі Венадан жолданған болатын.

«Тағы бір жетістігіміз – биыл ЕҚЫҰ-ға төраға болатынымыз. Қазақ қай кезде осындай теңдікке жетіп, төрге шығып, бас ұстап еді? Тәубесінен жаңылмаған, барын бағалап, жақсысын жарқыратып көрсететін ұлттық рухымызға қарай мұндайда айтылар жүрекжарды сөз – қайырлы болсын! Барыс жылы қашанда қазаққа жаман болған емес. Ел іргесі берік болып, жарқыраған маңдайымыз ашылып, тіл-көзден аулақ болайық дейік» – елдің ерен перзенттерінің бірі Еркеғали Рахмадиев газетіміздің биылғы тұңғыш нөміріндегі жылдың жылы сөзінде осылай айтыпты. Әдемі айтқан. Міне, сол күнге де жеттік. Еуропаның төріне шығып, бас ұстайтын күнге жеттік.

Бұл – жасампаздық жұмысымыздың жаңа, жарқын жетістігі. Бұл – тәуелсіздік алғалы бері Елбасымыз жүргізіп келе жатқан сарабал саясаттың салтанаты.

Кеше Қазақстан Республикасының Мемлекеттік хатшысы – Сыртқы істер министрі Қанат Саудабаевтың Австрия Республикасына басталған сапарының басты іс-шарасы – еліміздің Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымының төрағалығына ресми кірісу рәсіміне қатысу. Бұл оқиға 14 қаңтарға белгіленген.

Біз Венаға Астанадан кеше түске таяу ұшып шыққанбыз. Екі арадағы 4 мыңға жуық шақырым қашықтықты алты сағаттан астам уақытта алған ұшақ Венаға жеткенше Еуропаның өзінде кеш батып, қас қарайып қалды. Келген күннің кешінде ЕҚЫҰ жанындағы еліміздің Тұрақты өкілдігіне қатысты іс-шара ойластырылған екен. Онда Тұрақты өкіліміз Қайрат Әбдірахманов Қазақстан төрағалығының басталуына орай атқарылып жатқан шаралар туралы, басқа елдердегі әріптестерінің құттықтаулары жөнінде айтып берді. Соған орай бүгінгі әлқисса сипатындағы шағын мақалада ЕҚЫҰ-ға Іс басындағы төрағалықтың орны жөнінде мағлұмат беруді жөн көрдік», – делінген екен автордың «Төрағалық табалдырығында» атты кезекті мақаласында.

С.Абдрахмановтың саяси мәселелерге жетіктігі соншалықты, әлемдік дәрежедегі оқиғалардың қай бағытта өрбитінін алдын ала болжауға, ол туралы пікір айтуға қабілетті.

Оның «Қашаған құрықтаған Қазақстан» кітабына енгізілген жолсапар очерктері мен сұхбаттары – Қазақстанның әлі тарих болып жазыла қоймаған жаңа парақтары. Еліміздің тәуелсіздік жылдарындағы айна-қатесіз бет-бейнесін осы жазбалардан оқуға, тереңіне бойлауға болады. Ол ұлт тағдыры мен болашағын айқындайтын шешуші сәттерде ойын бүркемелеп қалған кезі жоқ. Мәселен, Қытай елінен жазған «Әріптестік әлеуеті» атты жолсапар очеркінде былай дейді: «Кеше бәрімізді толғандатын тағы бір мәселенің қозғалғанын айрықша атап айтқымыз бар. Ол – су мәселесі. Қытайдың батыс өңіріндегі индустриялық даму қарқыны Ертіс пен Іле суларын бұрынғыдан көбірек пайдалануға алып келетіні түсінікті жай. Нұрсұлтан Назарбаев осы бір шетін мәселені де қағидатты түрде қозғау қажет деп тапты. Атап айтқанда, Ертіс пен Іленің бас жағындағы судың сапасын бақылау тетіктері қарастырылатын болып келісілді. Алдағы кезде су бөлу мәселесі де қозғалса керек. Қытай жағының бұрып алатын суының ауқымы екіжақты келісімдерде көзделген мөлшерден аспағанын қалаймыз, әрине. Бұл істе біздегі тиісті орындардан үлкен біліктілік, ел мүддесін бәрінен жоғары қоятын мемлекетшіл сана талап етіледі. Солай болса жақсы. Ағайын ішіндей Өзбекстанмен, Қырғызстанмен арадағы судың мәселесін дұрыстап бере алмай жүрген Су ресурстары комитетінің басшылығы еліміздің ертеңіне, жеріміздің тағдырына қатысты осындай аса маңызды істі ұпайымыз кетпейтіндей етіп шеше алса жарады». Ал ұлттық байлығымыз Қашаған кен орны туралы: «Қашаған – әлемде соңғы ширек ғасырда ашылған кен орындарының ең үлкені. Ондағы мұнай қорын мамандар 7 миллиард тоннаға бағалап отыр. Осындайда мынандай ой келеді. Кеңестік кезеңдегі жетпіс жылда дәл мұндай кен орындарының ашылмауында, ашыла қалғандарының игерілмеуінде Жаратқанның әділдігі жатқан сияқты. Бұл жердің шын иесі келеді, өздері игеріп алады бұл байлықты, игілігін өздері көреді дегендей көрінеді де тұрады. Сол күн келді енді. Қалғаны тек өзімізге байланысты. «Қашаған құрықтаған Қазақстан» дегенде біз асау арғымақты ауыздықтағанымызды, ер-тұрманын түгендегенімізді, атқа қонғанымызды ғана айтамыз. Тұлпардың мықты тақымы қажет ететінін ұмытпауымыз керек. Сар желіс дегеніміз де шауып кету емес қой әлі».

Бір қарағанда саясат мәселесін салқынқанды баяндап отырғандай ғана көрінеді, ал түп мәніне үңілсек, ел болашағына, тәуелсіздігіміздің баяндылығына қатысты өте өзекті мәселелерді қозғап отыр. Бұл жерден Сауытбек Абдрахмановтың азаматтығы, ұлтжандылығы көрінеді. Осы сапарға бірге барған басқа ұлттың журналистері бұл мәселені дәл осылай жеткізе алуы екіталай. Оның бұдан басқа да мемлекетіміздің іргесін бекемдеп, ұлтты ұйыстыруға бағытталған мақалалары бір төбе.

Қайраткерлік пен қаламгерлік қанша жақын ұғым болғанымен, екеуінің тізгінін тең ұстау көптің қолынан келе бермейді. Осы тең тізгінге қоса кейіпкеріміз ғылымның жібек шылбырын да берік ұстап, еркін сілтеп келеді. Яғни, ерге керек өнердің екі тізгін, бір шылбыры – қолында.

Сауытбек Абдрахмановтың болмысы мен шығармашылығы жөнінде Әбіш Кекілбаев: «Мансап кумады, мақсат қуды. Мақсаты – енді ел болмақ халқына қарлығаштың қанатымен су сепкендей болса да қалтқысыз қолғабыс ету еді. Сол жолда ол майлық та бола білді, сулық та бола білді. Пысықтық пен пасықтыққа ырық бермей, бүтіндік пен түгелдікке қызмет етуде табандылық таныта алды» дейді.

Қазіргі тарихи таңдаулар кезінде ат жалынан тартып мініп, азамат болған Сауытбектің әрқилы тақырыптағы көсемсөздерінде де, әдеби-ғылыми мақалаларында да сол жас кездегі қаяусыз арманға деген қалтқысыз адалдықты аңғарамыз. Кежегені кейін тартқызар рухани енжарлық пен кердеңдіктің емес, іргелі талапты өрге сүйреп рухани ізгілік пен парасаттылықтың сөзін сөйлеп келеді» деп пікір білдіреді. Шын мәнінде де, жұртшылықтың Сауытбек Абдрахмановты көрнекті ғалым, сұңғыла зерттеуші, қаламы қапысыз қимыл үстінде отыратын журналист ретінде танығанына көп болды. Ең бастысы қаламгер еңбегінің барынша жарқырай көрініп, көріктене келбет аша түсуі «Егемен Қазақстан» газетінің еліміздегі ең беделді, аузы дуалы, сөзі уәлі басылымға айналуымен еншілестіре қарауға жетелейді.

2001-2010 жылдар аралығында қаламгерлік сапарлармен әлемнің көптеген елдерін аралай жүріп, өзі куә болған мемлекетіміздің сыртқы саяси қызметіндегі ірі оқиғалар жайлы «Егемен Қазақстанда» жарияланған сапарнамалары мен сұхбаттарын топтастырып, «Қашаған құрыштаған Қазақстан» деген атпен оқырманға ұсынды. Көзге көрінетін көлемді еңбек, бірден қызығушылық туғызды. Халық өз бағасын берді. Кітаптың өн бойында автордың заман, қоғам, адам, ел, халық туралы ойлары өріліп отырды. Көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері Қасым-Жомарт Тоқаев кітапқа жазған алғысөзінде былай деді:

«Қазақ журналистикасының танымал тарланы, белгілі ғалым және көркем әдебиеттің зерттеушісі Сауытбек Абдрахмановтың қаламынан шыққан әрбір туынды – бұл, ақиқатын айтқанда, біздің еліміздің қоғамдық-саяси өміріндегі оқиғалық құбылыс. Сіздің назарыңызға ұсынылып отырған қаламгерлік, қайраткерлік сапарлармен әлемнің елуден астам елін аралаған, көптеген оқиғаларға куә болған көрнекті публицист, филология ғылымдарының докторы Сауытбек Абдрахмановтың жаңа кітабы да сол қатардан екендігі анық.

Жігі көзқарасқа, жан-жақты дүниепайымға, талдамашылық ой сараптауға және, әлбетте, ұшқыр қаламға ие ол кәнігі жолбасшы секілді бізді аса күрделі проблематикаға толы халықаралық қатынастардың ну жынысы арасында нық сеніммен бастай жөнеледі. Сауытбек Абдрахмановтың кітабын оқыған оқырман, мейлі ол студент, ғалым немесе мемлекеттік қызметші болсын, біздің қарама-қайшылықты әлеміміз немен тыныстап, қандай қиындықтарды еңсеруге жұмылып жатқанынан, қай тұрғыдағы сынақтарды жеңуге ұмтылыс танытқанынан толық түсінік алады. Ең бастысы – оқырманның көз алдында біздің мемлекеттің көшбасшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев бастаған оның халықаралық қызметінің тұтас бір картинасы пайда болады.

Жинақта Елбасымыздың әлемдік саясаттың саңлағы ретіндегі биік бейнесі сомдалған. Автордың қай оқиғаны жазса да оның тарихи мән-маңызын жеріне жеткізе айтатынына, сол істің бастауында тұрған адамның қадір-қасиетін айқара ашатынына бір мысал ретінде еліміздің ЕҚЫҰ төрағалығына сайланғанына орай жазылған «ЕҚЫҰ» деген мақаласынан үзінді келтірейін: Ол күні кешегі кеңестік кеңістіктен шыққан мемлекеттердің еуропалық үлгі-қалыптарға да сай келетін демократия құруға шындап кіріскендігі, сол жолда толымды табыстарға қол жеткізгендігі алғаш рет ресми мойындалды, құжат түрінде танылды. Ол күні Қазақ елі жаңа сапалық белеске ауысты – біздің мемлекетіміз ендігі жерде әлемдік саясаттың бұрынғыдай сырттай бақылаушысы, қазіргідей қатысушысы қалпынан сол саясатты қалыптастырушы, айқындаушы мемлекеттердің қатарына қосылды».

Автордың көркемдік шеберлігі жөнінде Мырзатай Жолдасбеков былай деп ой қорытады: «Егемен Қазақстан» Сауытбектің басшылығымен тәуелсіздіктің жаршысына, еліміздегі ынтымақ-берекенің ұйытқысына, жақсылық пен кісіліктің ортасына айналды. Газеттің абыройы асты, беделі өсті. Халыққа кең тарағаны сол, жазылым тиражының өзі 170 мыңның үстіне шықты. Газеттің әрбір санын оқырман асыға күтеді. Сөйтіп, Сауытбек пен «Егемен Қазақстан» егіз ұғымға айналды.

Елдікті, кеңдікті, тереңдікті, ұлтжандылықты тереңнен қозғап жазып келе жатқан ойшылдығына, ізденімпаздығына тәнтімін.

Сауытбек Абдрахманұлының «Егемен Қазақстан» газетінде жарияланған мақалалары мен сұхбаттарының дені мемлекетіміздің сыртқы саясатындағы әлемдік қауымдастықты елең еткізер ірі оқиғаларға арналған.

С.Абдрахмановтың ел ісіне, әлемдік саясатқа қатысты мақалаларын оқыған көзі қарақты қауым – біздің қарама-қайшылықты әлеміміздің немен тыныстап, қандай қиындықты еңсеріп жатқанынан хабардар болады. Қай тұрғыдағы сын сабақты жеңуге ұмтылыс жасағанымызды біле түседі. Мемлекетіміздің ішкі-сыртқы саясаттағы қол жеткізген жетістіктеріне көз жіберіп, көңілі тиянақтайды.

Сауытбек шығармашылығының өзекті арнасын Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Мемлекетімізді қалыптастыру, оны орнықтыру, баянды ету жолындағы орасан еңбегін кең, ашып жазған еңбектері, сұхбаттары құрайды. Ішкі тұрақтылыққа, сыртқы сарабал саясатқа, дамудың әлеуметтік іргесінің

беріктігіне қол жеткізген, экономикамыздың еңсесін тіктеген Елбасының өлшеусіз үлесін жіктеп, жіліктеп береді. Оның тәуелсіздік жылдарында жариялаған еңбектерін оқыған оқырманның көз алдында Елбасы – Нұрсұлтан Назарбаевтың жанкешті еңбегі мен оның халықаралық саясаттағы рөлін айшықтайтын тұтас бір картина пайда болады.

Сауытбек қай оқиғаны жазса да, оның тарихи маңызын жеріне жеткізе айтып, сол істің бастауында тұрған адамның қадір-қасиеті мен азаматтық позициясын нақтылап ашуға күш салады. Ол өзінің 2001-2011 жылдар аралығындағы еліміздегі айтулы оқиғалар туралы, әлемдік саясаттағы Қазақстанның алатын орнын қозғаған мақалалары мен сұхбаттарында айтулы жетістіктеріміздің бәрі де Елбасы еңбегінің жемісі екендігін айқын дәлелдейді. Оқып отырып, өткен ғасырларға, алыс елге саяхат жасайсың, оқырмандық ләззатқа бөленесің.

Ол қозғамаған тақырып, ол байқамаған сала кемде-кем. Жастың да, жасамыстың да көкейінде тұрған, күн тәртібіндегі тақырыптардың жілігін шағып, майын тамызып, жүрегінен өткізіп, талдап, тербетіп жазады. Жыл асқан сайын толыса, кемелдене түседі. Оған еш күмән жоқ». Расымен, Мырзатай Жолдасбеков айтқандай, «Сауытбек Абдрахманов міне, осындай, қатарынан озып туған азамат».

С.Абдрахмановтың газет-журнал жарияланымдарын қарап отырып, олардың бір қолдан шыққан, бір сүзгіден өткен туынды екенін аңғару қиын емес. Яғни, оның өзіндік қолтаңбасы, стилі қалыптасқан. Публицист кез келген мәселені ешқашан да төтесінен бастап кетпейді, оқырман назарын аударатын қаратпа сөз, қызықты мысал, тағы да басқа жылдар бойы жинақтаған әдіс-тәсілдерін қолдануды әдетке айналдырған.

Бүгінгі таңда ақпараттық бәсекенің қазаны қайнап тұр. Бірақ, Сауытбек Абдрахманов айтары таусылып, жазары азайып, тасада еленбей қалған емес. Қай уақытта да салмақты ойы мен байыпты байламдарының, дабыралыққа бармай, алды-артын бажайлап алатын орнықтылығының арқасында тақырыбынан адасып қалмай, қоғамның өзекті мәселелерін қозғады және өнер, әдебиет турасындағы публицистикалық жазбаларының тілдік, стильдік, мағыналық деңгейіне көңіл бөліп отырды.

Қазіргі бұқаралық ақпарат құралдары техникалық революция орнап, алыс-жақын елдер бір-бірімен тығыз қарым-қатынас жасап тұрған сәтте адамзаттың ортақ игілігі үшін қызмет етуге тиіс. Дегенмен, бұл міндеттің орындалмай отырғаны белгілі. Әркім өз бетінше бағыт ұстап, жеке көзқарасын қоғамда қалыптастыруға тырысады. Осыдан бір ғасыр бұрын философ Ницше айтқан «Факті дегеніңіз жоқ – ұғындыру ғана бар» деген мәселе күн санап ушығып бара жатыр. Журналистикада дерексіз, дәйексіз біреуге мораль айту қисынсыз дүние. Осы тұрғыдан келгенде, публицист, журналист Сауытбек Абдрахмановтың ізденгіштігін, кез келген мәселенің әр қырынан келу әдісін, шешім жасап, түйін түйдегі шеберлігін, мәліметтер мен деректерді сұрыптап қолдану тәсілін үлгі етіп ұсынуға болады. Қазақтың бай тілінің қазынасын игерген, көркемдігі мен мағыналылығының тереңіне бойлаған публицистің шығармаларынан олпы-солпы сөйлем таба алмайсыз.

Ерекше бөліп айтуға тұрарлық жайт, ол Кеңестер Одағы кезінде де, тәуелсіздігімізді алғаннан кейінгі жылдарда да жалған шешендікке, бос сөз бен құр мақтауға, түймедейді түйедей етіп көрсетуге бой алдырған жоқ. Қашанда елімізді өркендетуге, ұлттығымызды нығайтуға үлесін қоса білді. Қабырғалы халық, іргелі ел болуды ойлап, көпшілік оқырмандарына тағылымды дүние ұсынуды мақсат тұтты. Кейбір журналистер егемендік алғанға дейін басқа сөз сөйлеп, кейін тағы да еліміздің келісті болашағы жайлы тамсанып мақтап, біреулерді жақтап өздерінше жалынды сөз айтып жатты. Сауытбек Абдрахманов болса, өзінің бастапқы ұстанымы мен сабырлылығынан танған жоқ.

Публицистиканың атан түйе көтерер ауыр жүгі бары белгілі. Солай бола тұра, бірнеше жауапты мемлекеттік қызметтерде жұмыс атқарған қаламгер журналистикадан қол үзіп қалмады. Керісінше, жұмыс бабымен іссапарларда жүргенде ел-жер аралап, көптеген саяси жайлардың мәнін ашатын материалдар жазды, танымдық тақырыптағы айдары үшін арнайы деректер жинады.

С.Абдрахмановтың баспасөз беттеріндегі жарияланымдарының көтерген тақырыптарына жалпылай назар аударсақ, ұлттық болмыс, елге, жерге деген

сүйіспеншіліктен туған біртұтас өлшем публицистің бауырын жазып, көсіле жазатын бағыты екендігін айқындап тұрады. Ақпарат айдынындағы көпшілікпен тікелей қарым-қатынаста болатын қай салаға жетекшілік етпесін, ол осы бір сара жолынан, сарабдал ойынан бұра тартып, айнып көрген жоқ.

Сауытбек Абдрахмановтың басылым басшылығындағы шеберлігі мен журналист ретіндегі ерекшелігі жөнінде жазушы Сарбас Ақтаев та тұшымды пікір білдірген:

«Сәкен Сейфуллин мен Смағұл Садуақасов, Жүсіпбек Аймауытов пен Ғабит Мүсірепов тәрізді әдебиетіміз бен мәдениетіміздің ірі де ұлы тұлғалары керегесін қалап, уығын шанышқан қазақ баспасөзі қара шаңырағының бүгінгі иесі Сауытбек Абдрахманов өсу, өрлеу жолы сәтті қалыптасқан қаламгер. Африка ұлыстарында егіз балалардың соңғы туғанын үлкен, яғни аға санайтын қызық дәстүр бар көрінеді. Кәдімгі қазақтың балаларының ең кіші кенжесін шаңырақ иесі деп танитын салты сияқты. Сондықтан әлгі аталған алыптардың асыл тұяғына ұқсап, қара шаңырақтың қазіргі тұтқасын ұстап отырған Сауытбекті төбе газетіміздің, төре газетіміздің өркені өсіп, беделі биіктеуіне ат салысқандардың қай-қайсысы болсын аға тұтса артық емес секілді. Дана халқымыздың ақылы асқанды аға тұтқан ата дәстүрін алға тартып, оған оның сарабдал сыншы, санаткер ғалым, серке сөз сардары екенін қоссақ, бұндай құрметке ол әбден лайық екеніне еш күмән болмас.

Асылы, Сауытбек айы оңынан туған бақытты басшылардың бірі. Кешегі алмағайып аласапыран кезеңдерде газет тізгінін ұстаған алдыңғы толқын ағалары жаңа заман, жайсаң қоғам орнатып, жарқын өмір жасау жолында бұл басылымды жан аямас жалынды күрестің құралы етіп, өздері де ескі мен жаңаның арасындағы алапат айқастың топанын толарсақтан кешіп, көбі қандыауыз қызыл саясаттың құрбаны болып кетті. Одан кейінгі буын кеңестік темір тәртіптің тар құрсауына тап болып, түрпі шеңгелде көкейіндегісін айта алмай, көңілдегісін көрсете алмай шерменде күй кешті. Ал Сауытбек басылым басшылығына еліміз егемендік алып, тәуелсіздік туын тік көтергеннен кейін келіп, газеттің танымдық, тәлімдік, тәрбиелік мәнін күшейтіп, халықтың шын мәніндегі көзі мен құлағына, тілі мен үніне айналдыра білді. Тағдырын ұзақ жылдарға созылған шығармашылық ынтымақ тоғыстырған тілеуқор ағасы, қадір тұтар ақылшысы есебінде оның бұл бейқұт қадамына көңілім көлдей шалқып, мәртебем ұдайы өсіп отырады. Өйткені мен өзімді оның қалам-қарымы шыңдалып, қабілет-дарыны ұшталып, шығармашылық жұлдызы жануына себепкер болған жандардың бірімін деп білемін. Астаналық облыстық «Жетісу» газетінде жүргенімде студент Сауытбектің кино жөніндегі сындарлы пікірі, салиқалы ойлары ұнап, талдамы терең талай мақалаларын жариялаған едім. Одан «СК»-ға (қазіргі «Егемен Қазақстан») бас редактордың идеология жөніндегі орынбасары болып ауысқанымда, университеттен кейін бір жарым жылдай кино саласында қызмет істеп, қаламын газетте ұштау ниетімен келгенімде жас жігіт жайында жылы лебіз білдіріп, бейіміне орай жұмысқа қабылдануына қол ұшын берген болатынымын.

Алғаш ол әдебиет және өнер бөлімінде әдеби қызметкер болып, қаламын қалыптастырып, қабілетін шыңдады. Не жазса да, жан-жақты зерттеп, тереңнен толғап жазатыны, не тапсырса да тап-тұйнақтай етіп, тыңғылықты орындайтын ол артынан басты бөлім – «партия тұрмысына» ауыстырылып, келе-келе оның меңгерушілігіне көтеріліп, алқа мүшесі болып сайланды. Тіпті редакцияның партия ұйымына да жетекші болды» дейді жазушы.

Қаламгердің «Төрағалық табалдырығында», «Қазақстан туралы білгіңіз келсе, Парижге барыңыз!», «Қарсаңда», «Таңғы шық елінде», «Корея», «Италия. Сицилия. Палермо», «Астана мен Париж арасы жақындай түседі», «Кембридже көрсетілген көкжиек», «Англия аспанындағы алау», «Вена векторы», «Ынтымақтастық пен ықпалдастық» сынды бірнеше жолсапар очерктері бар.

Сауытбек Абдрахмановтың жолсапарлап шыққан елінен жіберген мақалаларының соншалықты ойнақы, жан-жақты және сол елдің шығу тарихынан бастау алатындығы жазбаның құнын арттырары ақиқат. Ол мұның барлығын іссапар кезінде зерттеп біліп отырмайтыны тағы да белгілі. Демек, бұл жерден біз тәжірибелі журналистің кез келген

дүниені жазар алдында сол тақырыптың аясында толық зерттеу жүргізіп, ақпаратқа әбден қанығып алған соң ғана кірісетінін байқаймыз. Дәл осы себептен оның жазбалары құнарлылығын жоғалтқан емес. Мұны журналист Оңтүстік Корея, Сеулден жолдаған «Таңғы шық елінде» тақырыбындағы очеркінде өзі де мойындап жазады: «Жолың түскелі тұрған ел туралы о жер, бұ жерден мәлімет сүзе бастайтын журналистік дағды бойынша осы жаққа жүрерде «Народы мира» деген кітапқа көз салғанымыз бар. Корейлер жайында біле түссек дейміз ғой баяғы. Кейінгі кезде корейлердің түбі осы жақтан екен деген әңгіме жиірек айтылатын болып жүр. Алтайдан шыққан деп те жатамыз. Жаны бар сөз. «Очевидно, в формировании корейцев принимали участие 3 группы племен: палеоазиатская, алтайская и австронезийская, ведущая роль принадлежала проалтайским племенам» – академик Ю.В. Бромлейдің бас редакторлығымен шыққан жаңағы анықтамалық (М., «Советская энциклопедия», 1988, 229-бет) осылай дейді. Тіл деген, дін деген замана желімен, тарих тезімен бірнеше ғасырдың ішінде-ақ өзгере беруі мүмкін, ал түр деген, тұрпат деген кем қойғанда мыңжылдықтарда болмаса құбыла қоймайтын құбылыстар қатарына қосылады. Осы тұрғыдан қарағанда корейлердің антропологиялық жағынан қалыптасуында алтайлық қанның үлесі үлкен екені көзге бадырайып көрініп тұр. Кей корейді, әсіресе қыздарын бір көргенде қазақтан ажырата алмай қалатынымыз да бар ғой. Ана жылы Таиландқа барғанымызда олардың да түбіміз Алтайдан тараған дейтінін естігенбіз, кезінде газетке жазғанбыз. Ал жапондардың қазіргі қоныстанған аралдарына Оңтүстік Кореядан барғаны баршаға белгілі. Оларға дейін аралдың негізгі халқы айндар болған. Сексен жылға жуық уақыт бұрын Қазақстанға алғаш табан тигізген корейлердің біздің ұлтпен соншалықты етене араласып кетуінде де осындай бір сыр жатқан сияқты.

Міне, дәл осы сынды ұтымды, зерделі жазбалары арқылы, қаламгердің көркемдік шеберлігіне шек келтіруге болмайтындығын ұғынасың. Оның белді жазушы, ойшылдардың кітаптарын ақтарып, интернет желісінен соңғы хабарларды қалт жібермей қадағалап, зерделеп отыратын шапшаңдығы әрбір мақаласының құнарлылығынан көрініп тұрады. Жазып-сызған әр дүнием халыққа жақсы ой тастап, жағымды әсер қалдыра алса екен дегенді мақсат тұтатын тәжірибесі мол журналист жолсапар очерктерін барынша нақты мәліметтерге қанық етіп жазады. Оның қай елге барған сапарын оқысаңыз да, жан-жақтылық пен тиянақтылықты байқайсыз. Қызықты фактілерге толы сапарнамалары еріксіз баурап алады. Құдды сол елге өзің барып келгендей күйге енесің. Міне, дәл осы нағыз шеберлік деп аталса керек.

Қаламгер қай тақырыпта қалам тербесе де, оқырманға сол тақырыптың соншалықты маңыздылығы мен қоғамдағы рөлін талассыз ұғындырады. Тереңінен зерделеп жазған әрбір туындысы журналистің мол тәжірибесі мен толыққан білімін, маман ретіндегі зор біліктілігін айқын байқатады.

Сонымен қоса, жалқыдан жалпыға өту әдісін публицистің тағы бір ерекшелігі деп айтар едік. Яғни, кішігірім естеліктер мен қарапайым ғана шағын оқиғаларды, мейлі ол балалық шақта өткен жағдай болса да, өмір ағынында ұтымды еске ала отырып, жазған дүниелеріне керемет шеберлікпен сіндіріп жібереді. Кореядан жолданған сапарнамалық жазбасы сөзімізге нақты бола алады: «Біз мектепте жүргенде балаларға жаз бойы жұмыс істететін, оның есесіне оқу жылының қарсаңында ел көргізіп, жер көргізіп қайтатын. Ала жаздайғы тапқан табысымыз соған жұмсалатын. Сол дәстүр бойынша сегізінші кластан кейін жолымыз Алматыға түскен. Өзіміздің ауылдағы түрік азаматы Тұрсын айдайтын автобуспен улап-шулап армандаған Алматыға да жеткенбіз. Біз қалаға келіп кіргенде түн болып қалған еді. Асқақтаған Алатау көрінбейді, Алматының атақты жасыл желегін де сезіне қойған жоқпыз. Қараңғылау көшелермен жүріп келіп бір жерге тоқтадық. Ол жер осы қазіргі көкбазардың дәл түбіндегі асхана екен. Студент жылдарымызда үстіңгі қабаты ресторанға айналды. Автобустан түскеніміз сол еді, алдымен шыққан бір баланың айқайлап жібергені: «Төбелес! Төбелес!». Қарасақ – асхананың алдындағы қараңғылау жерде қырғын төбелес болып жатыр. Екі жігіт бір-бірін аямай пергілеуде. Шағын денелісі кеуделі, ұзын жігітті еңсеріп барады. Еңсеруді қойып, мынамен төбелесуге қалай дәті шыдап жүргеніне таңқалғандайсыз. Жоқ,

дәті шыдамақ тұрмақ, сарт-сұрт ұрғанда ананы ұшырып жібереді. Сол арада тағы бір баланың тағы айқайлап жібергені: «Мә-ә! Мынау анау ғой!» Сөйтсек, «анау» дегені төбелесушілердің аласа бойлысы екен, ал ол біздің аудан орталығындағы «Ленин жолы» мектебін өткен жылы ғана бітірген кәріс жігіті екен. Өзіміздің ауданда жүретін баланы мына Алматыда көргенімізге таңданып, оның қаланың қақ ортасында төбелесіп жатқанына да таңданып, өзінен қарулы жігітті ұрып жыққанына тағы таңданып мына жақта біз тұрмыз. Жерлесінің жеңгеніне айызы қанып, «Қалай соқты, ә! Сілейтіп салды ғой, ә!» деп жатқандар да бар. Арамыздағы біреу: «Е, кәрістердің бәрі солай болады, мықты ғой бұлар», деп аяқ астынан ақылға сала сөйледі. Жаңағы қой асығындай ғана жігіттің етінің тірілігіне таң қалып біз тұрмыз. «Бәрі мынандай болса бұлар шынында мықты екен», деп қоямыз іштей.

Президент сапарына байланысты Кореяға жол жүретінімізді естігенде ойымызға осы оқиға оралып, санамызға сол сурет сарт ете қалған еді. Әрине, бір жігітке қарап тұтас бір халық туралы ой толғай қойған кластасымыздың этнологиядан хабарының қаншалықты екені белгілі, бір халық тұрмақ, бір үйдің балалары да әрқилы болып жатады ғой, әйтсе де уақыт өте корей ағайындардың шынында көбіне өзгелерден шымыр да ширақ келетініне өзіміздің де көзіміз жете түсті.

Жетпісінші жылдардың аяғында баспасөз бетінен «Корей кереметі» деген сөз тіркесін жиі жолықтыратынбыз. Қайта құру деген бір науқан басталып, темір шымылдық түріліп тасталғанда әлі жеткендер тоназытқыш, теледидар, телефон, мәшине сатып алмақ болса «Daewoo», «Samsung», «LG», «Hyundai» маркаларын іздеуге шықты. Оңтүстік Корея тауарлары сапалылықтың, сенімділіктің өзінше бір кепілдігіне айналды».

Сауытбек Абдрахмановтың басты назарға алынуға тиісті оқиғадан бөлек, іссапарлап барған мемлекетінің тарихы мен бүгінгі тыныс-тіршілігін тамаша толғанып жазатынын біз жоғарыда атап айтқан болатынбыз. Ендеше, тағы бір бас айтуға тұрарлық айрықша қасиеті, сол елдердің негізгі басым тұстарын да ашық жариялап жазады. Оладың білім, медицина, экономика және басқа да сала тұрғысынан алғандағы даму дәрежесін дәл келетін мысалдар келтіру арқылы нұсқап жазады. Сол арқылы халқымыздың болмысында жетіспейтін қандай да бір ескеруге тұрарлық құндылықтарды дәріптейді. Кемшіл тұстарын байқаса да еш жалтарусыз ашық көрсетеді. Ол да бір ойластырылған тәсіл болса керек. Соның есебінде, жұртшылыққа ненің дұрыс, ненің бұрыс екендігін ұғындыруға тырысады. Қалай деген де, әр жазбасын айрықша жоғары бағалауға болады. Басты себеп, мақалаларының құнарлылығында. Артық ауыз сөз бен дәйексіз деректердің жоқтығында. Жоғарыда атап өткеніміздей, мұның барлығы қаламгер үшін жат дүние есебінде.

Сонымен қатар, автордың алғашында жолсапар очеркі сияқты басталатын көлемді материалдарында репортаждың да, проблемалық мақаланың да детальдары кездесіп жатады. Жалпы, публицистің бұл өзіне тән ерекшелігі де. Себебі, жазған туындыларын өзгеше үрдіспен, тереңнен бастау тәсілін ол жиі қолданады.

Мысал ретінде, «Адам мен атом» деп аталған публицистикалық мақаласынан үзінді келтіруге болады:

«Норвегия астанасында кеше ашылған «Ядролық қарудан ада әлем: ядролық қарусыздану, таратпау және экспортты бақылау стратегиялары» тақырыбындағы халықаралық конференция осы салада қол жеткенді бағамдауға, жаһандық қарусыздану мен таратпау ісіндегі келешекті айқындауға арналған.

Конференциядағы алғашқы арнау сөзді Қазақстан Республикасының Мемлекеттік хатшысы – Сыртқы істер министрі Қ.Б. Саудабаевтың сөйлеуі Қанат Бекмырзаұлының ЕҚЫҰ-ның Іс басындағы төрағасы екендігімен ғана байланысты деуге әсте болмайды. Бұл арада, біздіңше, ол ең алдымен Нұрсұлтан Назарбаев басқаратын елдің, адамзат тарихында атом қаруынан өз еркімен алғаш бас тартқан елдің – Қазақстанның сыртқы саясат ведомствосының жетекшісі ретінде осындай құрметке бөленіп отыр. Норвегия халықаралық қатынастар институтының директоры Ян Эгеландтың кіріспе сөзінен кейін конференция қатысушыларына арнауында Қанат Саудабаев біраз жайды қопара қозғады.

Еліміздің Мемлекеттік хатшысы конференцияға қатысушылардың баршасы осында ядролық қарусыз әлемге қол жеткізудің ізгі миссиясына өз үлестерін қосу үшін жиналғанын, бүгінде Ядролық қауіпсіздік жөніндегі Вашингтон саммитінің және Ядролық қаруды таратпау туралы шарттың іс-әрекетін қарау жөніндегі шолу конференциясының қорытындылары бойынша ядролық қарусыздану үдерісінде төбе көрсеткен оң үрдістерге қолдау білдірудің өте маңызды екендігін, бұл жөнінде Қазақстан Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Бейбітшілік эпицентрі» атты кітабында атом қаруы сөзсіз бәленің өзі, сондықтан да ол жойылып бітпейінше, өзінің шынайы «жын-шайтандық» бейнесін көрсететін оқиға табылмай қоймайды, деп жазғанын, үстіміздегі жылдың сәуірінде БҰҰ Бас хатшысы Пан Ги Мунның бұрынғы полигонның дәл кіндігіне барып, әлем мемлекеттерінің басшылары мен жұртшылығын Қазақстан өнегесімен жүруге шақырып, Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың полигонды жауып, ядролық қарудан бас тартуда айрықша көшбасшылық көрсеткенін атап өткені жөнінде айта келіп, бүгінде бүкіл әлем қауымдастығы жаһандық ядролық қатерді азайтуға және Ядролық сынақтарға баршаға ортақ тыйым салу шартын іске асыруға деген ерік-жігерін танытып отырғанын атап көрсетті. Бұл ретте Қазақстанның Мемлекеттік хатшысы аталған Шартты АҚШ Президенті ел Сенатының бекітуіне ұсынғанын және Индонезияның осы Шартты ратификациялау жөніндегі шешімін жоғары бағалайтынын айта отырып, бірқатар елдердің Шартқа қол қоюдан және ратификациялаудан әлі күнге дейін бас тартып отырғанына өкініш білдірді».

Әр жазған мақаласынан қаламгердің өзіндік қолтаңбасын оңай аңғаруға болады. Атап өткеніміздей, іссапар барысын баяндап қана қоймай, еліміздегі және жаһандық ірі проблемаларды да еркін қозған жазып, мүмкіндігінше шешу жолдарын ұсынып отырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әбдезұлы Қ. Таным мен талғам үндесе – үлкен игілік. «Қазақ әдебиеті», 2004, 30 сәуір
2. Қазақ совет энциклопедиясы. - Алматы: 1976, 375 б.
3. Байтұрсынов А. Шығармалары. - Алматы: Жазушы, 1989, 224 б.
4. Құнанбаев А. Шығармаларының 2 томдық толық жинағы. - Алматы, 1997, 155 б.
5. Сүлейменов А. Өлшеніп өнер тартылса. - Алматы, Қазақ университеті, 2002, 85 б.
6. Әмір-Бек Көпен. Қасиетті қасқа жол. «Қазақ әдебиеті», 2004 жыл, 16 қаңтар
7. Әлібеков Ә. Сұлулықтың сырын ұққан. «Алматы ақшамы», 2001 жыл, 27 желтоқсан.
8. http://old.adebiportal.kz/kz/news/view/sauitbek_abdirahmanov__23510

КЕМЕЛ ТОҚАЕВТЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ШЕБЕРХАНАСЫ

Әсем Аманжолқызы БАТЫРБЕК,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс магистранты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Отандық журналистиканың тарихы және жекелеген журналистердің қызметі – ұлттық тарихтың, мәдениеттің және қоғамдық қозғалыстың маңызды құраушы бөлігі. Публицист, редактор, жазушы және қоғам қайраткері Кемел Тоқаев (1923-1986) қырық жылдан астам уақыт бойы Қазақ ССР журналистикасында көрнекті рөл атқарды, бұл дәл отандық журналистиканың кең етек жайған кезеңіне келді. Белгілі жазушы, журналист туралы естелік ұмытылмай, оның шығармалары мен газеттері келешек ұрпаққа үлгі ретінде көптеген конференциялар мен көрмелер аясында баяндалып келеді. Бұл мақалада автор қазақ детективі тұңғыштарының бірі, белгілі жазушы, журналист және баспагер Кемел Тоқаевтың қаламгер болу жолындағы өмірі жайлы баяндайды. Қазақстандағы халықаралық журналистиканың даму үрдісі мен тарихи ерекшеліктері талданады. Кемел Тоқаевтың

өнегелі тұлғалық және шығармашылық жолы, еңбекқорлығы мен адами қасиеттері келешек ұрпаққа үлгі болуға лайық. Ал оның туындылары қазақ әдебиеті және отандық журналистика тарихындағы өшпес мұра, асыл қазына болмақ.

Отандық журналистиканың тарихы және жекелеген журналистердің қызметі – ұлттық тарихтың, мәдениеттің және қоғамдық қозғалыстың маңызды құраушы бөлігі. XX ғасырдың екінші жартысындағы Қазақстандағы қоғамдық ой мен жазба әдебиеті халық өмірінің талаптарының, ұлттық шындықтың, кеңестік идеология ықпалының әсерінен қазақ журналистикасының көптеген қиындықтарға тап болуымен ерекшеленді. Сондықтан зерттеушілер бұл кезеңдегі қазақ журналистикасына және оның өкілдеріне үнемі назар аударып отырды. Бұл – тарихи-филологиялық зерттеулердің өзекті тақырыбы болды.

Публицист, редактор, жазушы және қоғам қайраткері Кемел Тоқаев (1923-1986) 40 жылдан астам уақыт бойы Қазақ ҚСР журналистикасында көрнекті рөл атқарды, бұл дәл отандық журналистиканың кең етек жайған кезеңіне келді. Белгілі жазушы, журналист туралы естелік ұмытылмай, оның шығармалары мен газеттері келешек ұрпаққа үлгі ретінде көптеген конференциялар мен көрмелер аясында баяндалып келеді. Оған мысал – 2018 жылы Кемел Тоқаевтың 95 жылдығына орай Алматы қаласында Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде өткен «Кемел Тоқаев – жазушы, журналист, қайраткер» атты республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция және 2019 жылы Тараз қаласында өткен Қазақстанның Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы жаңғырту» мен «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалары аясында ұйымдастырылған «Мұрағат – тарихтың қазынасы» атты фотосуреттер мен бірегей тарихи құжаттар көрмесі [1]. «Рухани жаңғыру» және мұрағаттарды цифровизациялау бағыты алынған кезеңде қаламгердің шығармашылық жолына терең үңіліп зерттеуге мүмкіншілік біртіндеп ашылып жатыр.

Кемеңгер жазушы Кемел Тоқаев, өзінің қазақ әдебиетіндегі жаңа бағыт – детектив жанрының тұңғыш шығармалардың авторы ретінде, жазушылық қызметімен ғана танымал болған жоқ. Оның журналист және редактор ретінде де орасан еңбек сіңіргенін естен шығармаған жөн. Кемел Тоқаевтың тұлғалық және шығармашылық өміріне тоқталмас бұрын, сол кезеңде жүріп жатқан отандық журналистикадағы және баспасөздегі тенденцияларды ерекшелеп өткен жөн. Жиырмасыншы жылдар Қырғыз мемлекеттік баспа үйі, Қазақ телеграф агенттігінің бастамасы – Ресей телеграф агенттігінің Орынбор филиалы құрылып, отандық телеграф және публицистика саласының өрбіп, дамып келе жатқан кезеңі еді. Қазақстандағы азаматтық соғыс аяқталғаннан кейін көп ұзамай партияның баспасөз және журналистика кадрларының резерві арқылы, бұқарамен байланысын нығайту формаларының бірі ретінде, жаппай рабселькорлық қозғалыс басталды. Бұл бағытта «Правда» редакторлары «Жұмысшы мен шаруаның корреспонденті» журналын шығарды. Біртіндеп Қазақстанның мерзімді басылымдарында публицистикалық жанрлардың трансформациясы үрдісі өрби бастады, есеп берушілікпен және ресми іс-қағаздар стилімен ғана сипатталатын материалдар нағыз публицистикалық шығармалармен алмастырыла бастады, бұқараға ақпаратты жеткізу стилі өзгерді, айдарлар кеңейіп, баспаларда шығарылатын мақалалар барған сайын қызықты бола бастады.

Абдрахман Айтиев, Ораз Жандосов, Абдулла Розыбакиев және басқа да қоғам қайраткерлерінің қарапайым оқырманға қол жетімді қарапайым тілде жазылған дәлелді мақалалары өмірдің өткір мәселелерін көтерді, жаңа тұжырымдарды қамтыды. Автордың жеке бақылаулары негізінде жазылған хаттар көбірек жариялай бастады. «Еңбекші қазақ», «Степная правда» («Советская степь») орталық баспасөздерінен кейін провинциялық газеттер де өз беттерінде тұрақты «Кішкентай фельетон» айдарын енгізді. Дәл осы уақытта эссе жанры пайда болды. Соған қоса, 1926 жылы ақпанда «Қазақ баспасөзінің жетекші рөлі туралы» декрет қабылданып, газеттерде индустрияландыру тақырыбындағы экономикалық шолулар, мақалалар мен корреспонденциялар шыға бастады.

Осындай дүркін публицистикалық өзгерістер кезеңінде, 1923 жылы 2 қазанда майталман мемлекет қайраткері, Ұлы Отан соғысының ардагері, журналист, жазушы

Талдықорған облысының Қаратал ауданына қарасты Кәлпе ауылында өмірге келеді. XX ғасырдың 20 жылдардың аяғы – 30 жылдарының басында орын алған мәжбүрлеп ұжымдастыру, халықтың генофондын жою кезеңінде миллиондаған қазақтарды, соның ішінде Кемелдің отбасын да, шетелден пана іздеуге мәжбүр етті. Отбасын аштықтан құтқармақ болған Кемелдің әкесі үш баласы мен әйелін алып, Фрунзеге қоныс аударады. Өкінішке орай, бөтен елде отбасы қиын тағдырға ұшырап, ата-анасынан айырылған Кемел ағасымен бірге өздерін толығымен оқуға арнауға бел буады. Қасым балалар үйінің басшысына басқа мекемеге ауысуға өтініш білдіріп, Шымкент қаласындағы жетім балаларына арналған интернатқа түседі. Кемел жастайынан ерекше білімге құштарлығымен ерекшеленді, ол әсіресе қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарын жақсы оқыды. Абайдың кітаптарымен танысқан ол ғұмыр бойы кемеңгердің шығармашылығына деген сүйіспеншілігін білдіріп өтті. Дәл осы қызығушылығы кейіннен мамандық таңдауда маңызды рөл атқарды – жас жігіт журналист немесе тарихшы болуды армандады [2].

Бірақ бұл жоспарларға соғыс кедергі келтірді. Алдымен үлкен ағасы, сосын Кемелдің өзі Шымкент қаласында орта мектепті аяқтаған соң, Қызыл армия қатарына қосылады. Бішкек қаласындағы әскери училищені тәмамдағаннан кейін, жиырмаға толар-толмас шағында Сталинград майданының 226-атқыштар дивизиясында бөлім командирі болып, одан кейін 7-гвардиялық танк полкының құрамында Сталинград, Украина, Белоруссия майдандарына соғысқа қатысқан. Ұлы Отан соғысында көрсеткен ерлігі үшін 1 және 2-дәрежелі ордендермен, «За отвагу» және «За оборону Сталинграда» медальдарымен марапатталған. Тіпті соғыс кездерінде-ақ Кемел Тоқаев талантты журналист ретінде танымал болды. Мысалы, Кемел Тоқаевпен бірге 1942-1945 жылдары Ұлы Отан соғысының бірінші украиналық фронттарында, Брянск, Батыс Белоруссиядағы бір әскери бөлімнің құрамында шайқасқан сот ардагері, Екінші дүниежүзілік соғыстың мүгедегі – Ізгілік Нұрмағамбетұлы Дабаев жазушы-журналистің еңбегін ерекше жылулықпен еске алады. 1943 жылы комиссар А. Повалевтың бұйрығымен 10 ай бойы «Отан үшін шайқаста» майдандық газетінің арнайы тілшісі болған Ізгілік Дабаев әскери борышын журналистік міндеттермен ұштастырған. Сол кезде Кемел Тоқаев екеуі тек фронтта сарбаз ретінде ғана емес, бұл кәсіптеде ішінара әріптестерге айналды. Күнделікті қанды тіршіліктен шаршаған сарбаздар газет оқығанды ұнататындықтан және фронттағы журналистер «фашист басқыншыларына аяусыз болуға» шақыратын.

Ұлы Отан соғысынан оралғаннан кейін, әдебиет және журналистика саласына қызыққан Кемел Тоқаев Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің (қазіргі ҚазҰУ) тарих-филология факультетінің журналистика бөлімін аяқтады. Жоғары оқу орнында оқып жүріп-ақ, жас журналист Ғани Мұратбаевтың жетекшілігімен сонау 1921 жылы наурызда Ташкентте Түркістан комсомолы орталық комитетінің органы ретінде басылып шыға бастаған «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас Алаш») газетінде қызмет атқарады. Оқуын аяқтаған соң, Кемел Тоқаев өзінің еңбек жолын 1948-1949 жылдары Жамбыл облыстық, қалалық комитеттері мен еңбекшілері депутаттарының облыстық советінің «Сталиндік жол» газетінде (бүгінгі «Ақ жол») әдеби қызметкер, тілші болып бастайды. Газетке оның «Қазақ орта мектебінде орыс тілін оқытуға көңіл бөлінсін», «Темекі егушілердің еңбегі» сияқты мақалалары жарық көрген.

Журналист ретінде ол әрдайым қарапайым халықтың әлеуметтік жағдайы, жекелеген топтардың қызметтегі еңбегінің ақталуы сынды маңызды тақырыптарды қозғаған. Кемел Тоқаевтың соғыстан кейінгі жылдары шыққан алғашқы мақалалары жарияланған облыстық газеттің қағаз үлгісіндегі үзінділері 1939 жылы құрылған (3 мыңнан астам қор мен жарты миллионға жуық сақтау бірлігі бар) Жамбыл облысының мемлекеттік мұрағатында сақталған [3]. Мұрағат директоры, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Көсемәлі Сәттібайұлының айтуы бойынша, Қаламгердің өмірбаянында тап осы Сталиндік жеке басқа табынушылықтың саясатының салдарынан «Сталиндік жол» деп аталған газетте тілші ретіндегі қызметі жайлы айтылмайтынын баяндайды. Соған қоса, Кемел Тоқаевтың жазушылығының тап осы газеттің 1948 жылғы 24 қазанындағы нөмерінде (№213 (2524) жарияланған «Жас Гвардия»

кинорецензиядан басталғанын баяндайды. «Жас Гвардия» фильмі туралы кеңестік идеологияның саяси көзқарасы тұрғысынан жазылған кинорецензиясы жарияланған газеттің бұл номеріне соғыс сойқанын өз көзімен көрген қазақтың ардақты қаламгері, 1943-59 жылдары редактор болған Ғайса Саймурзин қол қойып, 25 жасар жазушының шығармашылық жолына ақ жол тілепті. Бұл мысалдан және 1948 жылғы 18 тамызда шыққан газет нөмерінде (№164 (2479) жарияланған «Алыстағы қалыңдық» кинорецензиясынан Кемел Тоқаевтың «Сталиндік жол» газетінде қызмет етіп жүрген кезінде күнделікті жазуға міндетті мақалаларынан бөлек, мәдениет пен өнерге қатысты дүниелерді жазуға да көңіл бөлгені байқалады. «Осыдан біз оны қазақ әдебиетіндегі детектив жанрының ғана емес, қазақ кинорецензиясының да алғашқы қарлығашы деп тұжырым жасай аламыз» – деп қорытындылайды Көсемәлі Сәттібайұлы [4].

Кемел Тоқаевтың журналист қызметіндегі кейпін сипаттайтын болсақ, «Казахстанская правда» бақылаушысы Константин Кешин оны өнегелік сюжеттің шебері ретінде сипаттайды. Журналист ешқашан өз жұмысына газеттің кезекті нөмірінің басылымға шығысымен мәні мен мағынасын жоғалтатын бір күндік іс ретінде қарамайтынын атап өтті. Кемел Тоқаев бұлыңғыр композиция мен жасампаз бос сөзге шыдамайтын, сондықтан оның жазбалары мен есептері, проблемалық мақалалары мен очерктері, әрқашан оқырмандарды адалдыққа, адамгершілікке, батылдыққа толы болатын. Автордың газет жолдарынан өз жұмысына деген жанқиярлықты, сөзге, кәсіпке деген шынайы сүйіспеншілікті ғана емес, сонымен қатар кең, терең білімді және шындыққа деген талпынысты көруге болады.

Ел тағдыры, оның өткені, болашағы мен жас ұрпақтың қандай болатыны қаламгерді үнемі алаңдататын. Ол қуанып жақсы хабарларды байқайтын, бірақ ұнамайтын нәрсеге де көз жұма қарамайтын. Оның журналистік ұзақ жылғы қажырлы еңбегі текке кеткен жоқ – дербес әдеби стильге ие егжей-тегжейлі өнеге болып қайта жанданды. Мысалы, қазір Алматыда 2008 жылы құрылған білім беру жүйесін дамыту, Кемел Тоқаев атындағы орта мектептің оқушылары мен Үштобе балалар үйінің тәрбиеленушілеріне гуманитарлық көмек көрсету және балаларға грант беруді алдына мақсат етіп қойған Кемел Тоқаев қоры жұмыс істейді [4].

Ол Жамбыл облысындағы қызметінен кейін «Лениншіл жас» газетіне қызметке қайта шақырылып, аталмыш басылымда 1949-1953 жылдар аралығында студент жастар бөлімін басқарады. Белгілі жазушы, драматург, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты Кемел Тоқаевпен бірге жұмыс жасаған Баққожа Мұқайдың естеліктерінде Кемел аға өзінің орасан зор жұмыс қабілеттілігімен ерекшеленетін және ұқыпты адам болған. Жас айырмашылығына қарамастан, ол барлығымен тең жағдайда сөйлесіп, даусы ерекше жұмсақ естіліп, қарамағындағылардың жүрегін жылытатын.

Кез келген басылымда Кемел Тоқаевты әріптестері аппаратта лайықты құрметке ие және шыншыл, шешуші, қыңыр және ар-ұзданы бар адам ретінде таныды; ол кісіге екіжүзділіктің жат екенін білді. Кемел мырза өзінің басымдылықтарына сәйкес өз ойын сауатты, нақты және анық тұжырымдады. Айналасындағы қызметкерлердің де осы талаптарға сай болуын қадағалап, тәлім-тәрбие беріп отырды. Бірде партия жиналысында, өзінің бағынышты қызметіне қарамастан, сол кездегі республика Жоғарғы Кеңесі Президиумының төрағасы Шариповке: «Исағали Шәріпұлы, аппаратқа қабылдау барысында Гурьев облысының тумаларына артықшылық беру тәжірибеңізді қалай түсінуіміз керек? Соңында, сіз жұмысқа қабылдаған кісілердің асқан ақылдылық пен қабілеттілікпен ерекшеленбейтінін көрдік. Басқалар сонда не істеуі керек: сенімге және жақсы лауазымға ие болу үшін төлқұжаттарының мәліметтерін өзгерту керек пе?», – деп жүгініп, басылымдағы жемқорлық практикасын сынға алған болатын.

Осы кездері Кемел Тоқаев редакторлық қызметпен ғана шектелмей, авторлық қызметін әрі қарай өрбітті. Оның жеке әңгімелері мен повестері жарық көре бастайды. Оның жазушы ретіндегі портретін редакторлық қызметінен ажыратып қарастыру қиын, себебі ол өзінің туындыларында сол кездегі күрделі әлеуметтік жағдайларға тап болған халықтың, жекелеген топтардың өмірі жайлы сомдайды. Мысалы, жазушы 1954 жылы жарық көрген «Жұлдызды

жорық» повесін республика пионерлерінің өміріне арнаса, «Тасқын» туындысында полиция қызметкерлерінің ауыр еңбегі туралы жазады. Бұл кітапты шығарғанға дейін қазақ тілінде мұндай көркем шығармалар мүлде болмаған, қаламгер бұл жолға бірінші болып аяқ басқан – «Тасқын» туындысы Кемел Тоқаевқа қазақ әдебиетіндегі детектив жанрының негізін қалаушы мәртебесін нығайтуға мүмкіндік берді. Ол полиция қызметіне арналған республикалық көркем шығармалар байқауында бірінші жүлдені алды [5]. Жазушының бұл шығармалары сол кездегі Қазақ ССР төңірегіндегі мәселелер жайында ғана болмағандықтан, Өзбекстан, Қырғызстан, Монғолия оқырмандары да Кемел Тоқаевтың повестерін қызыға оқыды. Уақыт өте, тіпті Америкада жазушының шығармашылығына қызығушылық танытады – Конгресс кітапханасы мен Иллинойс университетінен «Соңғы соққы» романының екі данасын жіберу туралы өтінішпен хаттар келеді.

Кемел Тоқаев кез келген салада талмай зерттеу жүргізуге, мәліметтерді жан-жақты іздестіруге талмайтын. Ол өзінің Қасым Қайсенов жайлы туындысын жазу үшін Қасымның өзімен сонау Украинаға дейін бірге барып, партизан достарымен кездесіпті. Бұл жазушы-журналистің еңбекқорлығы мен табандылығының дәлелі болмақ [6]. Ұл қызметінен кейін «Қазақстан пионері» (қазіргі «Ұлан») газетінде редактор болып қызмет атқарады. Қаламы әбден ұшталған, ұйымдастырушылық қабілетімен танылып, әдеби саланы терең зерттеп, шебер жаза білген журналист 1956-1960 жылдары «Социалистік Қазақстан» (қазіргі «Егемен Қазақстан») газетінің жауапты хатшысы әрі редколлегия мүшесі болып қызмет атқарады. Ол мейлінше талантты авторлардың шығармаларының баспаға шығуына атсалысатын. Өзінің талантты журналист досы Ізгілік Дабаевтың мақалалары мен очерктерін «Социалистік Қазақстан» газетінде мерзімді түрде жариялауға өз үлесін қосты.

Елуінші жылдары елдің бейбіт құрылысқа көшуімен баспасөз мен радионың міндеттері біртіндеп өзгере бастады: шаруашылық үрдісінің өзгеруіне байланысты журналистердің басымдылық беру қажет міндеттеріне орталықта орын алып жатқан өзгерістерді бақылау, көпшіліктің саяси мәдениетін арттыру кірді. Біріншіден, өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығының тез көтерілуі туралы материалдар бірінші орынға шыға бастады. Баспасөзде халықаралық оқиғалар мен капиталистік елдермен қарым-қатынастың мәселелерін жариялау үлкен маңызға ие болды – Кемел Тоқаев редколлегия мүшесі ретінде барлық өзекті мәселерден хабардар болып, басылымға шығатын мақалаларды отандық республиканың талаптарына сай іріктеп отырды. Осыған қоса, елдің әскери-өнеркәсіптік әлеуетін тездетіп өсіру басымдылығы алға тартылғандықтан, бұл бағытты баспасөзде насихаттау мен жариялауға ерекше орын берілді. Осы орайда да, журналистің фронттардан қалған «әскери» журналистикадағы шеберлігі өз үлесін тигізді.

Ауыл шаруашылығының жағдайына ерекше мән берілді, өйткені астық шаруашылығын дамыту қажеттілігі туындады. Материалдық ресурстарды пайдалану ғана емес, сонымен қатар ұйымдастырушылық және бұқараның саяси мәдениетін арттыру жұмыстарын күшейту туралы шешім қабылданды. Елуінші жылдары Қазақстандағы барлық облыстық газеттердің, содан кейін аймақтық газеттердің екі беттен төрт беттік форматқа аударылуы аяқталды. Облыстық және көптеген облыстық газеттердің, барлық басылымдардың газет-журналдарының таралымы өсті. Осы кезеңдегі отандық журналистика аясының өсуі – Кемел Тоқаевтың шеберлігі мен жауапкершілігінің одан бетер артуына түрткі болды. Еске сала кетейік, егер 1953 жылы республикада 260-тан астам газет-журнал басылса, 1958 жылы – 13 республикалық, 33 облыстық, 11 қалалық және 206 аудандық газет, ондаған журналдар мен «үгіттеуші» блокноттар шыға бастады.

1960 жылдың мамыр айында Казак ҚСР Жоғарғы Кеңесі – одақтық республиканың жоғары заң шығарушы билігінің ресми органы – «Ведомостары» апталығының қызметіне ауысады, және бұл мекемеде 17 жыл – 1977 жылдың қазан айына дейін бастапқыда хатшы, кейіннен 11 жыл бойы жауапты редактор болып абыройлы қызмет атқарады. Бұл басылымда заңдар, Жоғарғы Кеңес Төралқасының қаулылары қазақ және орыс тілдерінде жарияланатын. Кемел Тоқаев – тәжірибелі басшы болды, оның үстіне ол қарамағындағыларды ешқашан

отбасы, жүз, ұлт және басқа да сипаттарына қарап бөліп, жармайтын деп еске алады замандастары .

Кемел Тоқаев 1980-1984 жылдары Қазақстан Жазушылар одағының әдеби кеңесшісі қызметінде болады. Кеңес чекистері тақырыбына арналған оннан астам кітабы екі тілде – қазақ және орыс тілдерінде басылып шығарылады. Қазақстан Жазушылар одағы мен Қазақ ҚСР Ішкі істер министрлігі жариялап тұратын әдеби бәйгелерде бірінші орынды иеленіп, төрт мәрте лауреат атанған. «Қызыл комиссар», «Қылмыскер кім?» және «Сиқырлы сырлар» пьесаларының авторы. Бейбіт өмірде еңбек және шығармашылық қызметтерінде жеткен жетістіктері үшін Қазақ ҚСР Жоғарғы Кеңесінің Грамотасымен және төсбелгісімен марапатталған. 1954 жылдан бастап Кемел Тоқаевтың Қазақ мемлекеттік көркем әдебиет баспасынан көптеген повестер жинағы, әңгімелері мен «Соңғы соққы», «Солдат алысқа кетті», «Ұясынан безген құс» романдары жарық көрген.

Кемел Тоқаев өзінің азаматтық және әдеби борышын адал атқарып, әдеби майданда көптеген жеңістерге қол жеткізді. Ол тек қазақ әдебиетіндегі детектив жанрының ғана тұңғышы болып қоймай, кеңестік республикадағы шиеленіске толы біршама мәселелердің ауыртпашылығы жайлы алғаш жазғандардың бірі болды. Осы уақытқа дейін Қазақстанда ешкім құқық қорғау органдарының жұмысының тақырыбына тап Кемел Тоқаевтай осыншама уақыт пен күш жұмсамады, бұл саладағы мәселелер туралы соншалықты шынайы кітаптар бұрын-соңды жазылмаған. Оның еңбектері ішкі істер органдарындағы кадрлық және тәрбие жұмысы үшін маңызды практикалық құндылыққа ие болды. Ол журналистік өмірі барсында жазушылық кәсіптің әліппесін үйрену үшін ерінбей-жалықпай ел аралап, қалам қарымын қай жанр болмасын сынап көрді. Бұл – қаламгер боламын деп талпынған бүгінгі ұрпақ үшін үйренер ең жақсы үлгі болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аханбайқызы А. Әдебиеттің кемел тұлғасы. – 2018. – Егемен Қазақстан – URL: <https://egemen.kz/article/174942-adebiettin-h-kemel-tulghasy>
2. Арин А. Писатель, воин, гражданин. – 2013. – Казахстанская правда – URL: <https://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/pisatel-vojn-grazhdanin>
3. Скрипник Г. Известный писатель Кемель Токаев начинал работать журналистом в газете Жамбылской области. – 2018. – Международный центр журналистики Kazinform – URL: https://www.inform.kz/ru/izvestnyy-pisatel-kemel-tokaev-nachinal-rabotat-zhurnalstom-v-gazete-zhambylskoyoblasti_a3589464
4. Сәттібайұлы К. Кемел Тоқаевтың жазушылығы кинорецензиядан басталған // «QAZAQSTAN ARHIVTERI». – 2020 – №4. – URL: <https://zhambylarchive.kz/kemelto%D2%9Baevty%D2%A3zhazushyly%D2%93ykinorecenziiyadan-bastal%D2%93an/>
5. «Жизнь в приюте, война, тяжелое ранение, любовь к литературе. Чем знаменит отец казахстанского президента Кемель Токаев?» – NewTimes – 2019 – URL: <https://newtimes.kz/vlast/97996-zhizn-v-priyute-vojna-tyazheloe-ranenie-lyubov-k-literature-chem-znamenit-otets-kazakhstanskogo-prezidenta-kemel-tokaev>
6. «Основоположник детективного жанра в Казахстане – что известно об отце президента» – Sputnik – 2019 – URL: <https://ru.sputnik.kz/society/20190320/9632605/kazakhstan-kemel-tokaev-biografiya.html>
7. «Аты да, заты да – КЕМЕЛ...» – Алаш айнасы – 2003 – URL: <https://alashainasy.kz/culture/aty-da-zaty-da--kemel-40790/>
8. Утешева А. Дух сильный и неподкупный – «Юридическая газета» – 2010 – URL: <https://nomad.su/?a=15-201011080011>

САУЫТБЕК АБДРАХМАНОВ ПУБЛИЦИСТИКАСЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ СИПАТЫ

Қымбат Балғабайқызы ДОСЫБЕКОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Журналистика және саясаттану факультетінің 2 курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Білімі мен білігі, парасаты мен пайымы, қарымы мен қабілеті қатар тоғысқан қаламгерлерге қашаннан қордалы қазақ журналистикасында мамандығының жілігін шағып, майын ішкен майталман, өз ісінің кәсіби шебері, қай тақырыпта болсын тосылмай қалам тартып, ұрымтал сәттерде ұтымды сөз айта білетін журналистің бірі әрі бірегейі – Сауытбек Абдрахманов.

С. Абдрахмановтың әр мақаласында елдік мүдде, кемел келешек, рухани ізгілік, тәуелсіздіктің қадіріне жету, бостандықты бағалау, ел бастаған Елбасын қолдау, тіл тағдыры, ұлтаралық татулық, ортақ іске жұмылдыру секілді идеялар көрініс тапты. Тың тақырыптар мен маңызды мәселелерді арқау еткен мақалалары, ел президенттерімен, мемлекет және қоғам қайраткерлерімен салиқалы сұхбаттары, әлемнің әр қиырынан жолдаған репортаждары, сондай-ақ ғылыми зерттеу еңбектері, кино саласындағы сын-пікірлері, ауқымды аудармалары қазақ ғылымы көкжиегінің кеңеюіне сүбелі үлес қосты.

Студент кезінен-ақ оның сөзі нық, тілі жатық, ойы жүйелі, өзіндік талдауы мен тұшымды тұжырымы бар публицистикалық мақалалары сол кездің маңдайалды баспасөз беттерінде жарияланып жатты. Кәнігі журналистің тісі батып, қаламы тарта бермейтін кино сыны жайындағы салмақты жазбалары аға буын әріптестерінің назарына ілігіп, оң бағасына ие болды. Журналистік қызметінің арқасында алпыстан астам елді аралап, Египет Президенті Мухаммад Хосни Мубарак, Тәжікстан Президенті Эмомали Рахмонов, Грузияның экс-президенті Эдуард Шеварднадзе, Людмила Зыкина, Андрей Михалков-Кончаловский, Махмуд Эсамбаев, Ғабит Мүсірепов, Шыңғыс Айтматов, Сергей Михалков сияқты тарлан тұлғалармен сұхбаттас болды.

Журналистика жанрларын табиғатына қарай ақпараттық, талдамалы, көркем-публицистикалық деп қарастыратын болсақ, осы аталған жанр түрлерінің үшеуі де С. Абдрахмановтың шығармашылық шеберханасында жүйелі көрінді. Сұхбаттарында, сапарнамаларында, очерктерінде нақты деректер мен дәйектерге сүйеніп, мәнді мысалдар келтіруі мақаланың тартымдылығын арттыра түсті. Автордың 2001-2010 жылдар аралығында алыс-жақын шетелдерден жолдаған репортаждары, мемлекет басшыларынан, көрнекті тұлғалардан алған сұхбаттары топтастырылып, «Қашаған құрықтаған Қазақстан» (2010) деген атпен кітап болып басылып шықты.

Публицистің кәсіби қырын қаламдас інісі Бауыржан Омаров өзінің «№ 1 ойыншы» атты эссесінде жарқырата аша білген. «Алыс сапарға шыға қалса, байыпты басшыдан тынымсыз тілшінің кейпіне бірден енеді. Шараның кеш біткеніне қарамастан, оның мәліметін ертеңгі нөмірге үлгертіп жіберуге тырысады. Мысал керек пе, айтайық. Елбасының Бразилияға сапары кезінде ресми қабылдау рәсімі өтеді. Сол қабылдау кезінде Бразилияның Президенті Қазақстанның Президентіне футбол королі Пеленің қолтаңбасы қойылған доп сыйлайды. Сергектікті серік еткен біздің Елбасы допты тек қабылдап қана қоймай, оны жерге түсірмей бірнеше рет қақпақылдап теуіп көрсетіп, жиылған жұртты таңғалдырады. Бұл кезде Қазақстан шырт ұйқыда жатқан. Сәукең осы сәттің дерегін лезде екі-ақ сөйлеммен әзірлеп, Астанаға SMS арқылы жолдайды. Басқадай реті жоқ еді. Таң алдында «қалтафонмен» терілген бұл мәлімет қол қойылып кетіп бара жатқан репортаждың бір тұсына табиғи түрде сыналанып, газетке басылып, қалың елге жол тартты» [1] дейді Омаров.

С. Абдрахмановтың аналитикалық ойлауы орныққан, талғамы жоғары, тәжірибелі журналист екені оның әрбір публицистикалық шығармасынан анық аңғарылып тұрады. Танымдық мәліметтерді молынан қолданып, көркем сөзбен көмкеру әдісі арқылы тым

ресмилік пен жалпылама баяндаудан жалыққан жұртшылықты мақала оқуға магниттей тартты. Мақаланың өн бойына қан жүгіртіп, нәр беретін нақты фактілерді негізгі идеямен ұштастыра отырып, оқырманға мазмұнды дүние ұсынды.

Мәселен, бүгінде бас қаламыздың басты символдарының біріне айналып, ерекше салтанатымен сән беріп тұрған Салтанат аркасы салынып жатқан тұста құрылысты көпшіліктің бірі қолдап, бірі қолдамай, «Арка деген басқаларда да бар ғой. Біз неге оларда жоқты жасамаймыз?» [2] деген тәрізді пікірлер екіге жарылғанда автор «Астананың аркасы – азаттықтың аркасы» атты мақаласын жариялады. Мақаладағы: «Кешегі келмеске кеткен кеңестік қоғамның түбіне жеткен қателік адамзат жасаған нәрселерді жасамай, ел тағдырын экспериментке айналдыру болғанын ұмытпасақ екен» [2] деген бір сөйлемі ойы мен сөзі сансаққа жүгірген көпті сабасына түсірердей болып шықты.

Әрі қарай автор «арка» сөзінің этимологиясына үңіліп, мағыналық жағынан латынның «аркасы» қазақтың «арқасымен» қабысып тұрғанын да қырағылықпен байқап: «Қызық болғанда, «арка» сөзі үндестігі жағынан да, мағынасы жағынан да қазақтың кәдімгі «арқасынан» онша алыс емес» [2] деп түрлі мысалдар келтіру арқылы арканы түбірімен түсінікті етіп береді. Жалпы, арканың алғаш қай елдің сәулет өнерінде қолданыс таба бастағанын, олардың салыну тарихы, кімнің құрметіне тұрғызылғаны, алар ауқымы, орналасқан жері, аркада бейнеленетін, бедерленетін кескіндер жайлы қызықты мәліметтерге қанықтырады. Даңқы дүйім дүниеге жайылған Римдегі Тит аркасы, Мәскеудің Кутузов проспектісіндегі салтанатты арка, Санкт-Петербургтегі Нарва салтанат қақпасы, Лондондағы Адмиралтейство, Берлиндегі Бранденбург, осылардың ішіндегі ең ерекшесі, ең танымалы Париждегі Салтанат аркасы және биіктігі 105 метрге жетіп жығылатын Дефанс Үлкен аркасы деп әр елдің атын әйгілеп тұрған еңселі ғимараттар жайлы баяндай келіп, арқалардың көк тірей бой көтеруі – жеңіс құрметіне тұрғызылғанын, «Ол жеңіс – экономиканың әлемдік бәсекесінде шыдас беру жеңісі, ғылым мен технологиядағы табыстар жеңісі, мәдениет пен өнердегі таланттар жеңісі, салондар сайысындағы сұлулық жеңісі...» [2],- деген тұшымды да толымды ой айтады.

Бір ғажабы – автордың осы аталған алпауыт елдердің бәріне табаны тиіп, асқақтаған арқаларды көзімен көріп, қолымен ұстағаны. Мұның өзі оқырманның таңдайын қақтырып, қызығушылығын арттырып, сенімін нақтылай түсері анық (Осы мақаланы жазу барысында біздің де әйгілі арқаларға әуесіміз кетіп, интернеттен тарихына үңіліп, суретіне тамсанып, «расында ғажап екен» дегенімізді жасырмаймыз).

Бұл мақаласында автор: «Салтанат арқалары нақты соғыстағы немесе нақты шайқастағы жеңістің құрметіне тұрғызылады. Мұндай арка тұрғызатындай біз кіммен соғысыппыз, қай жерде жеңіске жетіппіз», - дейтін кереуіздікке да жауап бергелі отырмыз» [2] деп айтылар әр ағат пікірдің алдын алып, дәлелді дәйектерді келтіріп отырады. Мақаладағы: «Дәл 1991 жылы-ақ КСРО-ның кетіп бара жатқан Президентінің өзі Қазақстанның теріскейіндегі бес облыстың жері Ресейге тиесілі дегендей бірдеңені бықсытқан болатын. Біз тәуелсіздігімізді жариялағаннан кейін-ақ сол тұста эмиграциядан Ресейдегілер жаңа туған пайғамбардай көріп күтіп алған Солженицын «Ресейдің көсегесін қайтсек көгертеміз?» деген сала құлаш еңбегінде қазақтар малдың соңында жүріп, малының тұяғы тиген жердің бәрін менікі дей берген деп сандырақтаған болатын. Сол сөздерге елірмеленіп, біресе Оралда, біресе Петропавлда казактар көтеріліп, оларға шекараның ар жағынан дем берушілер, желіктірушілер шығып, оған Мемлекеттік Дума қосыла жаздап, Жириновский деген сабаз Ресей теледидары арқылы бірнеше күн қатарынан Қазақстанға тікелей аумақтық талап қоятын, империялық, ұлы державалық саясатты қайта қоздыратын арандатушылық мәлімдемелер жасалды» [2],- деген жолдардан сол кездегі буыны бекіп, бұғанасы қатпаған жас мемлекет үшін, қазақтардың саны қырық пайызға да жетпейтін аз ұлт үшін қатерлі сәт төнгенін аңғарамыз. Шұрайлы жерлерімізге шабуыл тұсында сәтті шешім шығарып, әсем Алатаудың баурайынан Арқа төсіне Астана қондыру арқылы ұлан-байтақ жеріміздің ұлтарактайын да жат қолға бермей, шекарамызды шегендеп, ел ішіндегі ереуілді басып, байырғы көршімізбен достықты сақтап қалған Елбасының елі үшін жасаған еңбегі

мен ерлігінің арқасында қол жеткен жеңіс екендігін бағамдаймыз. Алда-жалда бес облысымыз ұстағанның қолында, тістегеннің аузында кеткенде қазіргідей «көлемі бес Францияны алып жатқан», - деп ауыз толтыра, кеуде кере мақтана алмас едік. Демек, Салтанат арқасын салатындай жөніміз әбден-ақ бар екен деген ой келеді.

Сауытбек Абдрахманов ел газеті «Егемен Қазақстанға» басшылық еткен он алты жылында озық ойлы оқырмандар қатарын еселеп арттырып, бас басылымның беделін биіктетті. Оқырманды ел газетіне етене ете түскен себептің бірі танымал тұлғалар мен мәдени орындардың, көркем туындылардың тарихынан сыр шертетін «Әлемге әйгілі» авторлық айдары болды. Бұл жөнінде идея иесі: «Егемен Қазақстанның» 2002 жылдың бірінші нөмірінен «ӘЛЕМГЕ ӘЙГІЛІ...» атты жаңа айдар ашып отырғандағы мақсаты да осы – оқырманды танымдық-тағылымдық материалдармен жиірек жолықтыру, адамзат тарихының арғы-бергідегі ұлы тұлғаларымен, дүние дидарын өзгеріске түсірген орасан оқиғалармен, жұмыр Жердің жұмбақтарымен, табиғат ғажайыптарымен, адам қолы жасаған жауһар туындылармен тұрақты таныстыру, айналып келгенде – білмекке құмарлық қасиетті қастер тұтуға баулу. Әр мақаланың ашар тақырыбына, алар нысанына, таңдар кейіпкеріне орай айдардың аты да «Әлемге әйгілі тұлға», «Әлемге әйгілі ғалым», «Әлемге әйгілі кітап», «Әлемге әйгілі құпия», «Әлемге әйгілі қала», «Әлемге әйгілі апат» деген сияқты өзгеріске түсіп кете беретін болады» [3] дейді. Америкалық жазушы әрі ғалым Майкл Х. Харттың «100 ұлы тұлға» еңбегін негізге ала отырып, желі тартқан танымдық эсселер топтамасы тағы да Харт салған сара жолдан жаңылмай, әлқисса мақаласын күллі мұсылман құрмет тұтатын Мұхаммед пайғамбардан бастады. Осылайша атақты айдар «Әбу-Нәсір ибн Мұхаммед әл-Фараби», «Мысыр пирамидалары», «Аралдың тартылуы», «Қасиетті Мекке», «Балық адам», «Эдуард де Вер немесе Шын Шекспир...», «Цай Лунь, Иоганн Гутенберг», «Топқапы», «Эйнштейн», «2001. 11 қыркүйек», «Рим», «Венеция», «Ванга» және тағы басқа да тақырыптармен тамыр тартып кете берді.

Эссе тақырыптары қысқа әрі нұсқа болғанымен, қамтитын аясы аса ауқымды, беретін білімі ұшан-теңіз. Автордың тақырып таңдаудағы талғампаздығы, тілінің тартымдылығы, қызықты мәліметтердің бай қоры ә дегеннен көзге ұрып, оқылуға сұранып тұрады. Мысалы, «Ұлы Қытай қорғаны» мақаласының басында қайран қалдырарлық көріністі – қорғанның құрылысының орасан ұзындығы мен биіктігі, бірде өрде, бірде ойпаңда орналасуын ирелеңдей жылжып бара жатқан алып жыланға ұқсатуы расында да оқырманға ерекше әсер етері сөзсіз. Сондай-ақ автор «Жеті кереметтің» бірі саналар қорғанның ғарыштан жай көзбен қарағанда анық көрінетін жер бетіндегі жалғыз нысан екенін айтады. Оқ-дәрі мен компасты, жібек пен қағазды алғаш ойлап тауып, адамзат игілігіне айналдырған да осы Аспан асты елі екенін бір еске салып өтеді.

Мақалада ұлы қорғанның тұрғызылуы жайындағы әртүрлі деректерді алға тарта отырып, бірнеше қызықты мысалдар келтіреді. Тарихы бес мың жылды қамтитын бұл елдің басын біріктіріп, біртұтас еткен ұлы император Цинь Ши-хуанди екен. Автор мақаласында: «Сол Ши-хуанди бір күні түс көріпті дейді. Түсінде кеудесіндегі шыбын жаны ұшып шығып, Айға барып қоныпты да сол жақтан Жерге қарапты дейді. Қараса өзі ұшы-қиырына шыға алмай жүрген империясы қарайған бір нүктедей болып қана көрінеді... Император өз елінің мұншалық қорғансыздығын көріп, түсінен шошып ояныпты. Ояна салысымен бүкіл империяны қоршап тұратын, сыртқы жаулардан қорғап тұратын домбауыл дуал салдыртуға пәрмен етіпті... Аңыз осылай айтады» [4] дейді. Ал қорғанның тұрғызылуын автор әрі қарай былайша өрбітеді: «Иә, қорған құрылысы тәулік бойында бір сәт те толас таппаған көрінеді. Аштық та, жалаңаштық та, аяз да, ауру да – бәрі болған онда. Осы мақалаға деректер іздестіре жүргенде О.Гурьян деген автордың 1959 жылы «Детгизден» жарық көрген «Повесть о Великой стене» атты кітабын қарап шығып едік, сонда адам баласы бұрын-соңды көріп-білмеген ғаламат қорғанның құрылысы қандайлық қажыр-қайратпен тұрғызылғанын, жүз мыңдаған жандарға қандайлық қайғы-қасірет әкелгені тебірене жазылған екен. Адамдар ауыр еңбектен қалжырап, аштықтан әлсіреп өле берген, өле берген, өлгенін өлгенінше қорған қабырғасына қалап жіберіп, көме берген, көме берген, олардың орнына жаңа жұмысшылар

келе берген, келе берген, олар да өз кезегімен өле берген... Ұлы Қытай қорғанын «Әлемдегі ең ұзын бейіт» дегенде осыны айтады. Қорған қабырғаларында... 400 мың адам көмілген көрінеді. Оның әр жер-әр жерінен әлі күнге мәйіттер шыға беретіні рас» [4]. Оқып отырып, императордың жауыздығына жағаңызды ұстайсыз, сан мыңдаған адамның өз ажалымен өлмей, аруланып көмілмей, көп кірпіштің бірі болып қаланып кете беруі жаныңызды түршіктіреді. Бір сәт өміріңізді ой елегінен өткізіп, адамды басты құндылық деп бағалайтын өркениетті қоғамда ғұмыр кешіп жатқаныңызға тәубе етесіз.

С. Абдрахмановтың Ақпарат министрі қызметіне тағайындалуына байланысты басылымдағы басшылығымен қоса, «Әлемге әйгілі» тоқтағанда аталмыш айдардың жалғасуын сұрап, редакцияға жер-жерден хаттар жолданды. Жаңа да жауапты қызмет, тығыз жұмыс кестесі, ұзақ іссапарларға қарамастан, оқырмандар өтінішін жерге тастамай алмаған С. Абдрахманов айдарды жарасымды жалғастырды. Әр санын тағатсыздана күтетін көзі қарақты қауым танымды кеңейтіп, талғамды жоғарылатар “Әлемге әйгілісімен” қайта қауышты. Танымдық топтаманың күтетін, іздейтін, сұрау салатын дүниеге айналуы – автордың көпшілікке пайдалы, елең еткізер детальдар мен деректерді жүйелі қолданып, қажетті де қызықты ақпаратты дөп басып ұсына алуы, соныдан соқпақ салып, сапалы дүние жасап шығаруы С. Абдрахмановтың қаламгерге тән қырағылығы мен сұңғылалығының, үздіксіз ізденіс үстінде жүретін еңбекқорлығының, тиянақтылығының, үлкен интеллект иесі, өз ісінің кәсіби маманы екендігінің ерек бір белгісі.

С. Абдрахмановтың гүлден бал іздеген арадай тынымсыз еңбекқорлығы мен мұқияттылығы осы «Әлемге әйгілі» айдарынан айқын аңғарылады. Жоғарыда атаған «Ұлы Қытай қорғаны» мақаласын жазу барысында автор Майкл Х. Харттың «100 великих людей» атты еңбегінен бастап, О. Гурьян деген автордың «Повесть о Великой стене» кітабын, Н.Н. Непомнящийдің «Кто и зачем построил Великую Китайскую стену?» мақаласын, инженер-электrofизик В.И. Коробейниковтің сөзін, орыстың фантаст-жазушысы И. Можейконың «7 и 37 чудес» кітабын, Үлкен Совет энциклопедиясын, Қазақ Совет энциклопедиясын, тарихшы-ғалым Мұрад Әджимен болған сұхбатынан мысал келтіруі, А.Ю. Низовскийдің «Древний мир», Н.А. Ионинаның «Сто великих чудес света» кітаптарын ақтарып, ақпарат іздеуі, тапқанының ішінен қажетін іріктеуі және оны орыс тілінен қазақ тіліне аударып, оқырманға ұғынықты етіп ұсынуының өзі орасан еңбек. Автордың пайдаланған әдебиеттердің авторы мен атауын атап өтумен шектелмей, жарық көрген баспасын, қаласын, жылын, бетін тайға таңба басқандай көрсетуі тыңғылықты, тиянақты журналист екендігінің нақ дәлеліндей. Аталған осы қасиеттер қаламды серік еткен кейінгі жасты мақаланың майын тамыза жазуға машықтандырып, құнарлы да құнды дүние тудыруға, үнемі ізденуге итермелеудің үлгісі іспетті.

Өлеңінен өрлік пен ерлік есіп тұратын Фариза Оңғарсынова С.Абдрахмановтың авторлық айдары туралы айшықты ойын былайша жеткізеді: «Римде, Венецияда, Санкт-Петербуркте, т.б. аты әйгілі қалаларда біз де болғанбыз. Бірақ олар туралы егжей-тегжейлі тек Сауытбектің жазбалары арқылы білуге болады екен. Аттила, Кир, Эйнштейн, Тутанхамон секілді тарихи тұлғалардың өмірі туғаннан зерттеп жүрген адам жазғандай баяндалады. Әрине, талай қаламы жүйрік деген журналистердің жазғандарын көріп келеміз. Алайда, Сауытбектің қаламынан шыққан дүниелерді оқығаннан кейін әлем елдері мен адамзаттың даңқты перзенттері жайлы әр жерден ізденудің керегі жоқ: оның жазбаларындағы оқиғалардың бәрі Микеланджелоның бояумен матаға салған не Ватикан бөлмесіндегі ғажайып туындылары секілді көз алдында көлбеңдеп тұрып алады» [5].

С. Абдрахмановтың сауаттылығы мен жауаптылығы, ерекше еңбекқорлығы, ой-өрісі мен өресінің өзгешелігі, сырбаз да сыпайы мінезі, бір бойына тоғысқан толағай қасиеттері жайлы қаламдас ағаларының келесі пайымды пікірлерінен оның тұлғалық бейнесін анық көре аласыз. Анадан арда туып, Алаштың абызына айналған Әбіш Кекілбаев автор хақында: «Сауытбек – аса ізденімпаз жігіт. Көп оқиды, көп тоқиды. Оның жинаған кітаптарын қолға алып, саралап көрудің өзі бір ғанибет. Қол бос уақыттағы ермектері де қызық. Бірақ олары еріккеннің ермегі емес. Интеллектуалдық еңбектің бір көрінісі. Өзіне ғана емес, өзгелерге де

пайдасы тиетін ермек. Былтырғы айтулы даталардың күнтізбесі, биылғы тәуелсіз он жылымыздың күнтізбелік шежіресі. Біздің көбіміз әлі көп ыждағат ете қоймаған рухани ұсынақтылық пен ішкі ұлағаттылықтың өнегесі» [6],- деп биік бағасын берсе, мемлекет қайраткері, ғалым Мырзатай Жолдасбеков: «Сауытбек Абдрахманов – бойына ізгілік пен парасаттылық дарыған, байыпты, байсалды азамат, еліне еңбегі сіңген қайраткер, белгілі ғалым, аудармашы, заманның арғы-бергі көшіне көз жібере алатын көрнекті көсемсөзші, сарабдал саясатшы. Көлбеңдеп көзге түсе бермейтін, кісіні көлденең кесіп өте бермейтін, ақылмандарша кеңес те бере алатын, көсіліп сөйлей де алатын, қиналғанда ақыл да бере алатын адам болады. Бірақ олар көп емес. Сауытбек – сондай азғантай асылдың бірі, бірегейі. Ондай кісіні қасыңнан жібергің келмейді, қимайсың» [7],- деп кейіпкеріміздің кісілік келбетін келісті ашқан.

Сауытбек Абдрахманов тек тілшіліктің тізгінін ұстаумен шектелмей, өнер, мәдениет, аударма салаларында, ғылымда сапалы жұмыстар атқарып, әр істе әмбебап екенін дәлелдеді. Осы аталған салалар бойынша «Біздің Пушкин» (1999), «Вер бана ат. Пушкинтану парақтары» (2006), «Коран и Пушкин» (2006), «Төлтума мен телтума» (2007), «Перевод поэзии и поэзия перевода» (2008), «Әдебиет әлемі» (2017), «Өнер өлкесі» (2019), «Аударма алыбы» (2020) сынды жиырмадан астам кітабы жарық көріп, әдеби қазыналарымыздың қатарын толықтырды. Сауытбек Абдрахмановтың ел үшін еткен еңбегі 2019 жылы мемлекетіміздің мерейлі марапатымен – I дәрежелі «Барыс» орденімен аталып өтті. 2020 жылы қаламгердің «Абыз Әбіш» кітабы жарық көріп, оған Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев: «Сауытбек Абдрахмановтың кітабы – Әбіш Кекілбаевтың ұланғайыр ойшылдығын кешенді түрде талдаған күрделі еңбек. Яғни кекілбаевтануды кеңейтетін кітап» [8],- деп жоғары бағасын берген алғы сөз жазды. С.Абдрахманов «Абыз Әбіш» мәдениеттанушылық зерттеуі үшін Қазақстан Республикасының Абай атындағы Мемлекеттік сыйлықпен марапатталды.

Сауытбек Абдрахманов – Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, мемлекет және қоғам қайраткері, филология ғылымдарының докторы, профессор, әдебиеттанушы, аудармашы, кино сыншысы, қазақ мәдени өмірінің, журналистикасының көрнекті тұлғасы, ал бүгінде Парламент Мәжілісінің 6-шы және 7-ші шақырылымдардағы депутаты. Лауазымды қызметтер атқарып, ат үстінде жүрсе де, халықтан бір адым алыстамаған халық қалаулысы әліге дейін қоғамға қозғау салар қара қаламын қолынан тастамай, елді елдікке шақыратын, ұлтты ұлы істерге жетелейтін, оқырманның ой-өрісін кеңейтетін келелі дүниелер жазып, маңызды мәселелерді шешуге үздіксіз үн қосып келеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Омаров Бауыржан. «№ 1 ойыншы» //Ана тілі», 2011 жыл, 3 қараша
2. Абдрахманов Сауытбек. «Астананың арқасы – азаттықтың арқасы». «Егемен Қазақстан», 2011 жыл, 10 желтоқсан
3. Абдрахманов Сауытбек. «Мұхаммед Пайғамбар». «Егемен Қазақстан», 2002 жыл, 1 қаңтар
4. Абдрахманов Сауытбек. «Ұлы Қытай қорғаны». «Егемен Қазақстан», 2002 жыл, 20 желтоқсан
5. Оңғарсынова Фариза. «Парасат биігі». «Қазақ әдебиеті», 2011 жыл, 4 қараша
6. Кекілбайұлы Әбіш. «Ілгері бастырар ізгілік». «Қазақ әдебиеті», 2001 жыл, 16 қараша
7. Жолдасбеков Мырзатай. «Қатарынан озып туған». «Айқын», 2011 жыл, 23 қараша
8. Тоқаев Қасым-Жомарт. «Абыз Әбіш» кітабына алғы сөз, 2019 жыл.

КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ В ДОКУМЕНТАЛЬНОМ КИНО

Балажан Сергеевна МУСТАФИНА,

старший преподаватель кафедры
журналистики и коммуникационного менеджмента Костанайского регионального
университета имени А.Байтурсынова
Костанай, Казахстан

В литературе существует достаточное количество определений документального кино. Обратимся к некоторым из них.

Документальное кино – это совмещение реальности и искусства, где режиссер, как художник, оформляет образ реальности, выбирая нужные ракурсы и планы, убирая лишнее и оставляя главное [1].

В «Энциклопедии кино» «документальному кино» дано следующее определение – «вид киноискусства, материалом которого являются съемки подлинных событий» [2].

И. Эренбург в своем труде «Материализация фантастики» дает следующее определение документальному фильму: «В прямом кино, трудно отделить технику от искусства. Каждое новое изображение рождает здесь эстетические теории» [3].

Документальное кино в Казахстане, как и многое другое, формировалось в советский период и, соответственно, имело централизованную систему управления. Из этого можно сделать вывод, что основными задачами такого кино были государственная идеология, политическая агитация, пропаганда советского образа жизни, просвещения и т.д.

В целом, период зарождения казахстанского кино пришёлся на начало 20-века. В 1910 году в Казахстане состоялся первый киносеанс. До этого времени были попытки снять нечто наподобие кино, но хроники старинных фильмов, к сожалению, утеряны. По историческим сводкам, коммерсанты, решив завладеть кинорынком, использовали различные способы заработать, отсняли пару некачественных кинолент, отчего первые киносеансы не имели должного успеха.

К тому же, фильмы в те времена демонстрировались не везде, особенно люди в аулах долгие годы даже представления не имели о кино. В ту пору фильмы можно было посмотреть лишь в больших городах, и более-менее обеспеченным семьям. Это время для казахского общества явилось плачевным: очень низкий уровень образованности, экономическая отсталость края, разбросанность населения и бездорожье.

В 1925 году прошли съемки V съезда Советов республики в г. Кызыл-Орде, это были исторические хроникальные записи, которые и вошли в основу первого документального кино «Годовщина существования КАСССР». Именно с этого момента казахский кинематограф привлекает к себе внимание. Интерес к темам жизни трудящегося народа в Казахстане возрос, настолько что после этого начали выходить документально-художественные фильмы 20-х и 30-х годов, посвященные казахам. В этих кинокартинах («Мятеж», «Песни степей», «Джуг», «Турксиб», «Тайна Каратау», «Вражьи тропы») затрагиваются различные стороны жизни казахского народа.

Напомним, став частью СССР, в 1932-1933 годах Казахстан прошел через страшную трагедию – голод. В годы проводимой СССР коллективизации у местных жителей отняли имущество и около 40 млн. голов скота под военным конвоем. К 1933 году скота осталось примерно одна десятая часть. Именно из-за голода умерло огромная часть коренного населения. Первый советский фильм об этих событиях назывался "Вражьи тропы", но цензура и засекречивание данных наложили свой отпечаток на фильм. Поэтому в нем была показана коллективизация Казахстана с позиции лишь того, как беднота разоблачает кулаков-вредителей и начинает организовывать колхозы.

Несмотря на развитие и органичное включение национального кино в советскую кинодеятельность национальные вопросы населения существенно не изменились. Каких-

либо значимых качественных изменений или переломных периодов, которые обычно характеризуют любой процесс развития, не происходило.

В создании и развитии национального киноискусства Казахстана принимали участие такие известные деятели казахской литературы, как Мухтар Ауэзов - автор сценариев фильмов «Райхан», «Песни Абая»; Габит Мусрепов, написавший сценарии «Амангельды», «Поэма о любви», «Сын бойца», «Кыз-Жибек»; Абдильда Тажибаев, по сценариям которого созданы фильмы «Джамбул», «Это было в Шугле» [4]. Их деятельность носила постоянный и деловой характер. Они активно отстаивали права казахского народа, участвовали в дебатах, связанных с проблемами населения.

В 1928 году при Совете Народных Комиссаров РСФСР был образован Всероссийский трест «Востокфильм», призванный выпускать кинофильмы о жизни народов, входящих в РСФСР. В 1929 году в Алма-Ате создается производственное отделение Всероссийского треста "Востокфильм". Отделение выпускает хроникальные киножурналы "Последние известия", в которых отражались последние события культурной и хозяйственной жизни Казахстана: уборка урожая, труд шахтёров, ярмарки, строительство Туркестано-Сибирской железной дороги, работа школ, заводов и фабрик и многое другое. Далее отделение стало выпускать короткометражные документальные фильмы: "Кооперация в аулах", "Новая столица" (об Алма-Ате), "Годовщина КАССР", "Кзыл Аскер", "На джайляу" и два киноочерка о ходе строительства Турксиба. Эти фильмы фиксировали коренные изменения, происходящие в те годы в аулах. Сняты они были общим планом и склеены длинными кусками без какой-либо логической последовательности.

Как считают исследователи, развитие национального кинематографа началось с фильма "Амангельды", выпущенного в 1938 году. Идея снять картину о легенде казахского народа, герое гражданской войны Амангельды Иманове принадлежала известным писателям Беимбету Майлину и Габиту Мусрепову. Амангельды Иманов – знаковая фигура в истории Казахстана, герой и один из руководителей восстания против царизма, интернационалист, коммунист с 1918 года. Еще до восстания он на судебных процессах защищал казахов-бедняков, посещал тюрьмы, где их держали в заточении. Фильм об Амангельды – это обширное яркое повествование о героических событиях, задуманный как героическая эпопея. Кинолента описывает яркую жизнь казахской степи, а героический образ Амангельды воплощает всю мощь революционного настроения казахов. Этому фильму рукоплескала вся публика и восторженно отзывалась пресса.

В 50-60-е годы начинается подъём производства в отечественном кинематографе. Благодаря налаженной системе по переводу речевой фонограммы фильмов с русского на казахский язык, лучшие произведения русских и зарубежных фильмов были показаны на ещё более широкую публику.

Казахстанские документальные фильмы советского периода сегодня очень сложно найти в сети интернет. Есть сборник фильмов Казахстана советского периода на DVD-носителях, куда включены фильмы, снятые в 1970 – 1980 гг. на киностудии «Казахфильм».

В основном большие картины таятся в архивах киностудии, в архиве кинофотодокументов, в архивах режиссеров-документалистов. Тридцать лет кинематограф стоял на месте, и перемены внезапно пришлись на 80-90-е годы. Эти времена требовали реконструкции всего советского кинематографа, появилось вдохновение и надежды на улучшение социальной жизни. И что немаловажно знать, казахское кино не проходило сложного этапа немого кино, оно родилось в тот период, когда техника была изобретена и успешно освоена.

Эпоха перестройки стала этапом серьёзного сдвига людского мировоззрения, всё что было пережито. Все рамки прошлого не устояли под натиском новых исторических вех. В казахстанском кинематографе идет глобальный поиск новых идей, причём в самых широких границах – от авторского до коммерческого кино. И в этом спектре поисков наиболее перспективным видится направление авторского кинематографа, как средства обретения смысла, возможность делать то, что хочешь, высказывать свои мысли, выражать себя как

отдельную личность. Казахский народ стал стремиться идентифицировать себя, чтобы вписаться в общемировой культурный контекст.

Всплеск волны отечественного кино пришелся на 90-е годы, начавшись в перестроечный период, оно развивалось в течение десятилетия. Флагманом в этом процессе была казахская «новая» волна. Фильмы снимавшиеся в это время, отразили слом эпох, они совершили прорыв в киноэстетике. Их стали называть «новой волной», которая не могла не обратить взор людей в сторону социальных проблем и важности перемен в жизни и искусстве. В новой волне казахстанского кино участвовала группа единомышленников: Рашид Нугманов, Абай Карпыков, Ардак Амиркулов, Серик Апрымов, Амир Каракулов и Талгат Теменов. Все они – выпускники ВГИКа, мастерской известного режиссёра Сергея Соловьёва (автора фильма «АССА»). Показы фильмов «новой волны» с успехом прошли в странах Европы, Азии и Америки, но как-то незаметно – на родине. Предав огласке табуированные социально-политические темы, режиссеры начали получать всё меньше финансовой поддержки, а фильмы попросту складывались на полку.

В 1988 году вышла картина Рашида Нугманова "Игла", провозгласившая своего рода революцию в казахстанском кино. Во-первых, режиссёры стали показывать реальных людей, их квартиры, бандитские районы, не приукрашивая реальность. Обновление произошло не только в содержании, но и в форме. Нугманов породил новую стилистику, заново открыл глаза на реальность и сформировал такое понятие, как кинематографический реализм, который создается с помощью определенных кадров с добавлением музыкального сопровождения. В фильме роли играют не актеры, а известные музыканты. Виктор Цой – популярный рок-певец, знаковое лицо эпохи, все остальные – просто узнаваемые лица: музыкант Петр Мамонов, режиссер Александр Баширов и другие, но все они – принципиально не актеры. Изменился герой, он стал асоциальным, молчаливым, задумчивым, каким играет персонажа Виктор Цой. Материальный мир соприкасается с героями, своей оторванностью от реальности. Наркомания, показанная Нугмановым как проблема молодого поколения 1980-х, – уход от действительности, в которой не хочется существовать.

К восьмидесятым годам советские люди так устали от нравоучительного, идеологизированного кино, что уже переставали воспринимать что-либо всерьез. «Игла» создала индивидуальную личность, предпочитающего стадному образу жизни оставаться самим собой и закрыться от всех в бытовой неустроенности.

«Конечная остановка» (1989) Серика Апрымова — это эпизод современного уклада казахского народа. Картина была снята в Аксуатском районе Семипалатинской области на родине режиссёра Серика Апрымова. Эти места многим стали известны по сообщениям о благополучных завершениях космических полетов и подземных взрывах ядерных устройств.

В фильме сняты обычные люди сельской глуши, прежде не соприкасавшиеся с кино иначе, как в качестве зрителей. Для кого-то картина с безвкусными интерьерами, нескрываемыми убогими на улицах это экзотика, а для местных жителей это проза жизни. Герой фильма, демобилизовавшись из армии, приехал в родной поселок Аксуат, а через несколько дней понял, что жизнь земляков – совершенно не то, к чему он мечтал вернуться – это то место, в котором жизнь застряла далеко в прошлом, практически не развиваясь, прозябая в разрухе и, судя по увиденному, даже в нищете. Перспективы будут, только если самому их создавать и единственное спасение – уехать как можно дальше, и, если возможно, навсегда. Документальность съемок вынесена в стилистику фильма. В «Конечной остановке» представление четырех главных героев – чуть ли не документальная правда – реальные имена, реальные судьбы. Интересно, что Серика Апрымова готовы были общественно осудить за то, что он показал негативную сторону жизни казахского аула в черном, грязном облики.

Также, как и многие режиссёры в годы перестройки, Калыкбек Салыков заявил о новом поколении, о начале новой эпохи в казахском кино через фильм «Балкон». Картина была показана на ретроспективе в г. Брауншвейк (Германия) и была удостоена призов на

Всесоюзном кинофестивале в Москве («За лучший дебют», 1990) и на кинофестивале стран Средней Азии и Казахстана в Ашхабаде («За лучший фильм», 1990) [1]. Появился новый герой по имени Айдар, он являлся олицетворением нового поколения. Действие фильма происходит в центре Алматы, районе, называемом в те годы «Бродом» (Бродвеем). В картине удивительным образом передан дух 1960-х годов – периода «оттепели» после эпохи сталинизма, времени поэтов и художников, любви и романтики. Повествование построено как ретро-воспоминание, герой размышляет и представляет события двадцати-двадцати пятилетней давности – Алма-Ату начала 1960-х годов. Здесь нет какой-то жесткой драматургии, герои обычные подростки и живут в своей реальности – ходят в школу, дерутся, курят пока не видят родители и так далее. Главная новаторская для своего времени картина преследовала цель – передать настроение той страшной сталинской эпохи. Айдар никогда не видел своего отца, он спросил у сестры какой он был и в стыке этого разговора мы видим сон мальчика, в котором и даются ответы на эти вопросы. Во сне отца среди ночи зк нему приходят из НКВД, уполномоченному он показывает бумаги, похожие на рукописи книги, не дав одеться, отца забирают в одной чёрной майке. Теперь понятно, почему мать запрещала говорить об отце. Быть семьей репрессированного в сталинскую эпоху было равно тому, чтобы быть изгоями общества. Сегодня в литературе и кино свободно поднимается эта тема, а в советскую эпоху она была закрыта, и Калыкбек Салыков один из первых осмелился открыть ее.

Итак, что нового привнесли казахи в эстетику постсоветского кино? Во-первых, постсоветское кино стало периодом мощного сдвига в нашем сознании. Режиссёры и художники вышли на улицы, оглядев все прелести данного периода, почувствовав крах советской идеологии и запах приближающейся свободы. Они нащупали этот путь развития и стали творить.

Во-вторых, полный отказ от профессиональных актёров.

В-третьих, изменились герой и его мировоззрение на эту жизнь, но встал вопрос как правильно распорядится данной свободой. Главная тема – это переориентация сообществ на западноевропейский уклад жизни. Свобода, дороги, изменения. Герой фильмов — это победитель, чуть-чуть ироничен, немногословен и отстранен. Это означает только то, что мир увидел в фильмах «Казахской новой волны» черты современного западного кинематографа.

Дикие, бесконечные степи породили вольный казахский народ проживающих на пересечении Запада и Востока. К тому же, кочевникам свойственна адаптация и ассимиляция посредством различных культурных влияний. Кинорежиссёры, используя эти природные качества народа, и ознакомившись с законами западного кино, сделали наш кинематограф более открытым и понятным для всего мира.

Список использованных источников:

1. Ахметжанова.А. Статья: Документальное кино Казахстана - 2012. Режим доступа к статье: <http://mysl.kazgazeta.kz/news/169>
2. Кино. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.И.Юткевича. М. Советская энциклопедия 1986г. - 634 с.
3. Эренбург.И. Материализация фантастики. М.-Л., 1927. - 26 с.
4. Мухамеджан.М. История казахстанского кинематографа, 2018. Режим доступа к лекции: https://zinref.ru/000_uchebniki/02800_logika/011_lekcii_raznie_47/651.htm

ИНФОРМАЦИОННАЯ ВОЙНА В КИНО

Мариэт Ахметовна СЛАМБЕКОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 3 курс докторанты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Салтанат Болатқызы РЫСКЕЛЬДИНОВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Журналистика және саясаттану факультетінің 3 курс докторанты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Современная кинематография – это не только процесс по созданию развлекательного и познавательного видеоматериала для широкой аудитории, но также и площадка для ведения информационных войн. Уитывая тот факт, как влияет на сознание и привычки человека трендовое кино, можно уверенно сказать, что эта сфера влияния не останется нетронутой руками людей, заинтересованных в идеологическом воздействии на массы.

Прежде чем перейти к информационной войне в кино, остановимся подробнее на термине «информационная война». Попытку комплексного научно-теоретического осмысления информационной войны сделали такие исследователи, как В.А. Лисичкин, Л.А. Шелепин, А.В. Манойло, А.И.Петренко, Д.Б. Фролов, С.П. Расторгуев, С.Н. Гриняев [1, 2]. Несмотря на глубину теоретического анализа и синтеза феномена информационных войн, среди ученых отмечаются значительные расхождения при концептуализации дефиниции. Предложенные научно-теоретические трактовки понятия по своему содержанию варьируются от абстрактно-обширных до узкоспециальных, значительно ограничивающих и детализирующих предметно-объектную сферу определения.

Так, по мнению С.П.Расторгуева, информационная война представляет собой «открытые и скрытые целенаправленные информационные воздействия информационных систем друг на друга с целью получения определенного выигрыша в материальной сфере» [3]. С.Н.Гриняев определяет информационную войну как «широкомасштабную информационную борьбу с применением способов и средств информационного воздействия на противника в интересах достижения целей» [4]. Более детализированное и концептуализированное понятие информационной войны предлагают А. В. Манойло, А.И.Петренко и Д.Б.Фролов. Как отмечают исследователи, информационную войну можно представить в качестве «соперничества социальных систем в информационно-психологической сфере по поводу влияния на те или иные сферы социальных отношений и установления контроля над источниками стратегических ресурсов, в результате которого одни участники соперничества получают преимущества, необходимые им для дальнейшего развития, а другие их утрачивают» [4]. Эвристическая сторона предложенной формулировки заключается в конкретизации сферы распространения воздействия информационной войны и научно-теоретическом междисциплинарном подходе к содержанию понятия (информационно-психологическая сфера). Также необходимо отметить работу бывшего вице-президента США лауреата Нобелевской премии А. Гора, определявшего информационную войну как «атаку на разум» [5].

В работе подчеркивается роль информационного воздействия на принятие политических решений, а также особенности поведенческой реакции индивидов на «информационный бум» со стороны заинтересованных лиц.

Дадим подробное определение понятию «информационная война». Информационная война (англ. Information war) – термин, имеющий два значения: 1) Воздействие на гражданское население и/или военнослужащих другого государства путём распространения определённой информации. Термин «информационно-психологическая война» был заимствован в русский язык из словаря военных кругов США [6]. Перевод этого термина

(«information and psychological warfare») с английского языка может звучать и как «информационное противоборство», и как «информационная, психологическая война», в зависимости от контекста конкретного официального документа или научной публикации. Информационная война – это комплексное совместное применение сил и средств информационной и вооруженной борьбы. Информационная война – это действие, направленные на достижение информационного превосходства, поддержку национальной военной стратегии посредством воздействия на информацию и информационные системы противника при одновременном обеспечении безопасности и защиты собственника информации. Информационная война – только средство, а не конечная цель, аналогично тому, как бомбардировка – средство, а не цель. Информационную войну можно использовать как средство для проведения стратегической атаки или противодействия. В гуманитарном смысле «информационная война» понимается как те или иные активные методы трансформации информационного пространства.

Проанализировав термин «информационная война», перейдем к анализу популярных американских сериалов и идей, заложенных в них. «В поле зрения» (Person of Interest), американский сериал. Казалось бы, сюжет фильма просто кричит о несправедливом отношении правительства США к своим гражданам, о тотальной слежке за всеми после 11 сентября. Но среди множества плохих полицейских, различных афроамериканских банд и мексиканских кланов выделяется самая жуткая и самая зверская тема — русская. Если афроамериканцы способны лишь продавать наркотики в школах, устраивать драки в барах, а мексиканцы продавать малюсенькие пистолеты и «кидать» афроамериканские банды с наркотиками, то «русские» – это исчадие ада. Массовые убийства, террор судей, подкуп прокуроров, контроль над всем наркотрафиком. Если в США убили беременную женщину, вспороли ей живот или отрезали голову, главный герой оказывается русским.

«Последний корабль» (The Last Ship) — постапокалиптический сериал про вирусное заражение населения земли. Корабль ВМС США с самым лучшим ученым американцем на борту ищет вакцину против болезни. Весь мир либо помогает США, либо борется с болезнью. Весь мир, кроме русских. Именно оставшиеся в живых русские моряки организуют преследование спасающих мир американцев. Но благодаря невероятной преданности американских военных своей стране и миру, они побеждают русских и спасают-таки мир от гибели.

Всемирно известно, что информационная война между Россией и США не теряют свою актуальность в данное время. Как мы видим, в данный процесс вовлечены не только государственные СМИ, но и кино.

Другие популярные сериалы среди подростков и молодежи, такие, как: «Древние», «Наследие», обязательно включают в сюжет пары нетрадиционной ориентации. Тем самым у подрастающего поколения закладывается идея о том, что нетрадиционная любовь – это повсеместное явление, норма общества и даже тренд. Возможно, тем самым правящие элиты стремятся сократить рождаемость, чтобы остановить процесс перенаселения планеты и сокращения потребления ресурсов земли.

«В краю крови и меда» (In the Land of Blood and Honey) – режиссерский дебют Анджелины Джоли. В фильме Анджелина заявляет, что в ходе боснийской войны были убиты 300 000 мусульман и изнасилованы 50 000 мусульманских женщин. Актриса намеревается добиться ликвидации Сербской Республики как продукта геноцида.

Американские фильмы про террористов рисуют образ мусульман с негативной стороны, представляя их как террористов. Например фильмы: «6 дней», «Башни-близнецы», «Отель Мумбаи». После подобных картин американцы боятся имен Мухаммед и опасаются всех мусульман, так как популярный кинематограф формирует в их мышлении устрашающий образ всех последователей данной религии. Таким образом, оправдываются военные действия страны в мусульманских странах.

В заключение, исследование показало, что информационная война в кино имеет разный идеологический и широкий спектр влияния на аудиторию. Любимому герою и популярному

фильму хочется верить, разделять его идеи, следовать тренду, по этой причине психолого-идеологическая сила воздействия кинематографии используются правящими структурами.

Список использованных источников:

1. Лисичкин В. А., Шелепин Л. А. Третья мировая информационно-психологическая война. М., 1999.
2. Манойло А. В., Петренко А. И., Фролов Д. Б. Государственно-информационная политика в условиях информационно-психологической войны. 2-е изд., стер. М., 2009.
3. Расторгуев С. П. Философия информационной войны. М., 2003.
4. Гриняев С. Н. Интеллектуальное противодействие информационному оружию. М., 1999.
5. Манойло А. В., Петренко А. И., Фролов Д. Б. Указ. соч. С. 17.
6. М.: Горячая линия - Телеком, 2009. - С.112.

**НОВЫЕ ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗНОВИДНОСТИ СОВРЕМЕННОГО
ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФИЛЬМА (НА ПРИМЕРЕ ФИЛЬМА Е. ЛУМПОВА « ПУТЬ»)**

Асима Калимовна ИШАНОВА,

Доктор филологических наук, профессор ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан

Айнур Эдрисовна СУЛЕЙМЕНОВА,

докторант Костанайского регионального университета
им. А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан

Современное документальное кино находится, как и многие виды искусства, в перманентном состоянии трансформации. Документальное кино в современном медиапространстве сегодня занимает все большее место, приобретая особый вес и значение.

Крутые повороты смены реальности, когда цифровое бытование заслоняет подлинную жизнь и устраивает многих: и авторов, и зрителей. При этом подчас в медиапространстве блогер-автор одновременно является зрителем, любясь или корректируя свой то ли подлинный образ, то ли лжеобраз. Такого никогда не было. Это серьезное испытание для человечества и человека, которого пытаются сбить с толку, заманить в виртуальную жизнь. Многих удалось заманить в цифровой мир, ловушка захлопнулась, хотя существует иллюзия, что из нее всегда можно выбраться. Но в то же время противоречивая реальность открывает совершенно невиданные ранее возможности творческим людям. Основным преимуществом цифровых медиа является абсолютная демократичность и возможность приближения высокого искусства посредством социальных сетей, социальных медиа, видеохостингов, микроблогов к огромному количеству зрителей-слушателей.

Один из исследователей документального кино, Андрей Карташов[1] предлагает следующую типологическую раскладку нового документального кино: хроника, этнографический фильм, киноэссе и фильм-дневник, фильм-расследование, наблюдение, портрет, экспериментальная документалистика, документальная анимация, докуфиушен, мокьюментари. Поясним отдельные определения, ссылаясь на А.Карташова. Примером документальной анимации может служить «Крушение Луизитании» Уинзора Маккея (1918), докуфикшен – так обозначают гибридный жанр, в котором участвуют реальные люди в реальных обстоятельствах, но само действие – постановка, А. Карташов так определяет жанр фильма «Крупный план» режиссера Аббас Киаростами 1990 года. Мокьюментари это стилизация под документ, примером может быть фильм «Зелиг» Вуди Аллена.

Фильм «Путь» (2016 г., режиссер Евгений Лумпов) знаменует собой обретение современными казахстанскими документалистами абсолютной свободы в творчестве.

Современное документальное кино в мире уже давно преступило черту стандартизированного подхода, поэтому такие исследователи, как А.Карташов, предлагают совершенно новые и неожиданные типологические классификации документального фильма.

Обратимся к интерпретации фильма. В фильме мало слов, большое значение отводится музыкальному фону. В центре образ и личность современного популярного казахского художника Асхата Ахмедьярова. Движение сюжета фильма – это кинодемонстрация своего рода и видеонанизывание перформансов художника, причем в каждом из них участвует сам автор. К концу фильма бегущими титрами обозначаются основные работы художника с указанием времени создания, объединяясь, они складываются в единое смысловое полотно. Путь художника, путь человека это лейтмотивная тема фильма Е.Лумпова. Визуально это акцентируется на образах телеги, скрипки, фигуре юноши, везущего бидон, в разных частях фильма эти образы варьируются, сцепляя каркас фильма в единое целое и сюжетно выделяя идею Пути творческого человека как ярко-индивидуальный и глубинный путь постижения реальности и себя в мире.

В основе фильма многие перформансы Асхата Ахмедьярова, отличительная особенность их в многозначной символике смысла, в национальной образности, социально-философской заостренности постижения бытия в приближении к сути искусства.

В перформансе «Номад» (2014 г.) мы видим спящего на кровати человека посреди степи с неизменным телевизором, не важно, работающим или сломанным. Он воспринимается как современный, спящий обыватель, к которому обращался еще Мыржакып Дулатов «Оян, казак».

Особый интерес у многих вызывает перформанс «Райские птицы» (2015, Астана). Магистранты, которым было предложено выделить здесь смысловые доминанты, продемонстрировали возможность разных прочтений, толкований перформансов. К примеру Айсулу К. считает, что это чисто мужской образ, мужское восприятие реальности. Дадим краткое вербальное изложение перформанса, хотя здесь важно визуальное созерцание: две девушки, сидят высоко на стульях с тонкими, длинными ножками (почти как слоны С. Дали на тонких, длинных ножках). К ним подходит человек, а это художник Асхат Ахмедьяров, он смотрит на них, задрав голову. Девушки начинают его кормить чем-то похожим на бутерброды и поят из бокала вином. Алтынай К. считает, что это музы, которые витают высоко и питают автора, они кормят его кровью и плотью. Здесь прочитываются библейские образы, проглядывает материнское, какие-то архетипические вечные знаки.

Наша интерпретация будет несколько иной. Художник, на которого с высоты взирают две «райские птицы», может восприниматься как представитель искусства, как творческий человек, которому в современной реальности уготовано низовое место, на земле, «райские птицы» же почти парят в высоте и снисходительно делятся с художником пищей и вином. Тем самым здесь можно увидеть намек на современную иерархию «героев времени» и отесненность людей искусства, творчества на низовой уровень существования, что вполне соответствует реальному положению вещей. Работы талантливых художников распродаются за рубеж, казахстанская вартжурналистика мало развита. Талантливых писателей знает лишь узкий круг людей. Талантливых литературоведов, киноведов, искусствоведов по пальцам перечислить. СМИ ограничиваются простым перечислением имен, информацией о престижных наградах, аналитических артпубликаций и программ на телевидении и радио почти нет.

Разносмысловые интерпретации перформансов вполне укладываются в концепцию «смерти автора» Р.Барта, когда произведение искусства появившись на свет, может восприниматься и толковаться людьми по-разному.

В интервью Асхат Ахмедьяров раскрыл свои первоначальные замыслы перформанса «Райские птицы». Как-то ему приснился сон, в котором художник и искусствовед обедают в ресторане, ведут беседу, вдруг стул, на котором сидит куратор выставки, начинает подниматься ввысь и расти на глазах, а художник остался внизу. Художник пояснил, что, проснувшись, он задумался о пропасти, лежащей между социальными классами

современного общества, которая особенно унизительна для людей творчества, искусства и науки. И тогда родился этот перформанс «Райские птицы».

Можно сделать вывод о том, что современное документальное кино приобрело благодаря Интернету большие возможности. Фильм «Путь», размещенный в You Tube, можно посмотреть в любое время и поразмышлять над ним, что, безусловно, позволяет прикрыть белые пятна современной артжурналистики, а высокое искусство сделать достоянием широких масс.

В фильме «Путь» вербальное уступает место доминанте визуального, поэтому можно выделить именно визуальную доминанту этого документального фильма. Изредка режиссер дает слово своему герою, предпочитая всматриваться вместе с кинокамерой оператора в необычные ракурсы сцены-изображения, диалог предметного и природного миров, иногда застывших, подчас движущихся или меняющихся ракурс, а, значит, и меняются смысловые линии, мотивы, идеи. Асхат Ахмедьяров рассказывает, к примеру, о своей приверженности родной земле, отмечая, что его держит здесь многое: лица людей, материал, знакомые обстоятельства. Много раз убеждаешься, что подлинное творчество может рождаться только на родине, она питает душу и дух человека. Но ключевым словом, своего рода шифровальным кодом является признание художника в самом начале фильма о подлинном наслаждении обретения идеи творения, когда словно оказываешься внутри замысла, уподобляясь духу.

Отдельные перформансы, такие, как «Одинокий пастух» с налетом грустного юмора, игру на старом, возможно, брошенном за ненадобностью пианино «Беларусь», слушают овцы в степи с выжженной солнцем травой. А художник дальше катит свою повозку по степи, а тут пред ним вдруг возвышаются «райские птички». Тем самым режиссер выстраивает из отдельных перформансов Асхата Ахмедьярова некое слаженное сюжетное единство.

Новизна фильма «Путь» Евгения Лумпова в выстроенности сюжетного движения на перформансах художника и акцентировании внимания на личности и пути художника как процесса постижения себя в окружающей реальности. Особое значение приобретает музыкальный фон, состоящий из музыки Ференца Листа, музыки Едиля Хусаинова и др.

«Без правды документальное кино не будет документальным, а без честности автора – оно никогда не будет искусством», – считает создатель фильма, режиссер Евгений Лумпов [2]. Реалистичность, правда это то, что отличает документальный фильм от игрового, подчеркивает режиссер, поэтому он выбрал документальное кино, сегодня в Казахстане находящееся не в лучшем состоянии. Согласитесь, во все времена человек нуждается в правдивости, фактографичности, поэтому за документальным кино большое будущее.

Как признается режиссер, главной идеей является мысль о том, что «путь творческого человека ценен сам по себе. Асхат – уникальный человек, личность с весьма твердой жизненной позицией» [2]. Многогранность и нестандартность увидел в своем герое Е.Лумпов, стараясь передать это, он ломает классические стереотипы документального жанра.

Евгений Лумпов соединяет приемы игрового и документального кино, задачей видя воссоздание особого художественного мира. И на самом деле, режиссеру удалось погрузить зрителя в уникальное мироощущение художника.

Из главных примет и принципов документального кино здесь прежде всего сам художник, наш современник, присутствующий почти в каждом кадре, он чаще всего в центре сцены, камера ловит его взгляд, позу, жест, реальные приметы повседневности. Из приемов поэтики художественного кадра художественная сфокусированность на символах и метафорах пути, нравственного выбора, силы духа, проступающих в визуальных образах и проговариваемых героем-персонажем: «остаться человеком в этих перетягивающих обстоятельствах...»; «скрипка и навоз – два разных мира»; «энергия и тепло земли», когда месить глину и ногами рисуешь портрет, замешивая краски. Художественность усиливается и подбором музыкального фона (Ференц Лист, Едиль Хусаинов), сливающегося воедино с

предметно-изобразительными рядом сцен перформансов, каждый из которых очень многозначен и кинематографичен («Одинокый пастух», «Внутренние стены»).

Перформанс «Жизнь в квадрате» (2015, Париж) чрезвычайно символичен и выразителен при всей своей лаконичности. Согбенно сидящий в квадратном ящике за чашкой чая художник, посматривает на стену, где висит заветная скрипка из другого мира, а над ним пробегает автомобиль и уныло бредет человек с бидоном в свою загнанную беспросветность. Он тоже согнут в свой квадрат недостижимых мечтаний и повседневного бега по кругу жизни-квадрата, все так же день за днем обреченно везет свой бидон по лужам и грязи захолустья. Мастерство режиссуры в лейтмотивных образах скрипки, дороги-пути (она разная, то занесенная снегом, то покрытая слякотью и лужами), скрепляющих нарратив фильма в единое целое – идеи Пути художника.

Выводы: Анализ фильма «Путь» позволяет нам определить его как новый тип артдок фильма, причем это разновидность артдок фильм-портрет. Тем самым мы предлагаем выделять особо документальное кино, посвященное творчеству, искусству как некоему таинству, где важен сам процесс поиска идеи, рождения искусства, заставляющего размышлять о Пути человека, какая бы реальность нас ни окружала, ведь подлинное искусство и художник пытаются найти ответы на вечные вопросы бытия, а они мучали и Веласкеса, и Гойю. Современный художник в еще более усложнившемся мире также бьется в закрытую дверь тайны истины о человеке. Документальное арткино, став частью массмедиа, позволяет глубже заглянуть в процесс рождения искусства и потому подлинный художник, ученый, писатель подобен все постигающему и бессмертному духу.

Список использованных источников:

- 1.Карташов А. От мокьюментари до хроники: все виды документального кино // <https://arzamas.academy/materials/1712>
- 2.Байржанкызы А. Александр Лумпов: «Без правды документальное кино не будет документальным...» // «Бродвей. 19 июля 2018 г. <https://brod.kz/articles/evgenij-lumpov-bez-pravdy-dokumentalnoe-kino-ne-budet-dokume/>
3. Путь. Режиссер Е. Лумпов // <https://www.youtube.com/watch?v=9qCyPQw2024>

ШЕТ ТІЛДІ АУДИТОРИЯЛАРҒА АРНАЛҒАН «ҚАЗАҚ ТІЛІ» ПӘНІН АЛАШ МҰРАСЫ АРҚЫЛЫ ҚУАТТАНДЫРУ

Гүлбайра ӨТЕЛБАЙ,

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ

практикалық қазақ тілі кафедрасының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты

Отанымыздағы және шетелдегі жастардың бойында Тәуелсіз Қазақстан туралы түсінікті дұрыс қалыптастыру тек тарих ғылымы мен пәнінің ғана мақсатына кірмейді. Сондықтан қазір түрлі сала, пән осы ортақ істі өз тарапынан іске асыратын кез келді. Тарихты тереңінен зерделеу, қазақ ұлты құндылықтарын әлемдік аяда орнымен лайықты насихаттайтын ізденістерді, бастамаларды қолдауымыз қажет. Әсіресе, пәнаралық байланыс пен ықпалдастықты жолға қойғанымыз дұрыс. Мысалы, филологияда тіл үйретуді әдебиет, тарих, философия, этнография, археология ғылымынан, салт-дәстүрден бөлек дамыту мүмкін емес.

Жоғары оқу орындарының «қазақ тілі мен әдебиеті» мамандарын даярлайтын құрылымдарында Алаш мұрасы оқыту бағдарламасына енгізілгені белгілі. Оларда элективті курстар мен семинар сабақтар жүргізіліп, бакалавр, магистратура, докторантура

бағдарламаларындағы дипломдық немесе ғылыми жобаларға тақырып ретінде ұсынылып, ретіне қарай зерттеу нысанына айналғанын көріп жүрміз. Ал орыс және өзге тілді тілді аудиторияда қазақ тілін тәжірибелік немесе практикалық тіл ретінде үйретуге арналған бағдарламаларда Алаш қайраткерлері еңбектерін насихаттау қажетті деңгейде емес, тіпті жоқ десе де болады.

Өзге тілді оқырмандарға Алаш қайраткерлерінің есімін, кәсібін, өмірі мен мұрасын таныту мақсатында елімізде алғаш жарық көрген «Француз аудиториясына арналған қазақ тілі» (2010), «Ағылшын аудиториясына арналған қазақ тілі» (2011) «Неміс аудиториясына арналған қазақ тілі» (2012) және «Қазақ тілі» («Казахский язык: учебное пособие», 2013) оқу құралдары кезінде «жақсы бастама» ретінде бағаланса да, осы бағыттың салалануы кешеуілдеп тұр. Бір айта кететін дерек: осы еңбектерді Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің тілші-мамандары «Алаш» мәдениет және рухани даму институтының қолдауымен даярлады.

Аңдатпада «Француз аудиториясына арналған қазақ тілі» атты оқу құралы қазақша үйренгісі келетін француз тілді азаматтарға арналған алғашқы құралдардың бірі. Мұнда қазақ тілінің лингвистикалық табиғатынан жалпы ақпарат беру үшін дыбыстардың айтылуы, морфологиялық құрылымдар жүйесінің ережелері енгізіліп, жаттығу материалдарына Қазақстан Республикасының табиғаты, салт-дәстүрі, тарихы, Алаш зиялыларының өмірі мен еңбектері қосымша мәлімет ретінде ұсынылған» деп жазады авторы доцент Сәлия Жұматай [1, 2].

Бірегей сериямен шығарылған оқу құралдары құрылымы жағынан да бірізділікке, жүйелілікке негізделген:

- әріптер мен дыбыстар
- 50 сабақты қамтитын лексикалық-грамматика оқу материалдары;
- диалогтер;
- оқуға арналған қосымша мәтіндер;
- грамматикалық кестелер;
- лингвистикалық сөздік;
- қос тілді қысқаша сөздік.

Жоғарыда аталған еңбектердің ішіндегі «Қазақ тілі (Казахский язык: учебное пособие)» оқу құралын Қазақстанның кез келген оқу ордасы орыс тілді ортаның А1, В1 деңгейлеріне пайдалануына болады. Алайда жоғары оқу орындарының оқыту кешендері министрлік бекіткен типтік бағдарламалар талаптарына сай құрастырылатындықтан, Алаш тақырыбын насихаттайтын кітаптарымыз жаппай қолданысқа ие бола алмай, жалпылау кейде дерексіздеу жазылған еңбектердің көлеңкесінде қалып тұр.

Грамматиканы есепке алмағанда, ҚР Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 603 бұйрығына сәйкес бекітілген қосымша негізінде жоғары оқу орындарының 2021-2022 оқу жылына жоспарланып, I семестрінде жүргізіліп жатқан «Қазақ тілінің» мазмұны мынадай тақырыптардан тұрады: «Әулет дәстүрі», «Отбасы құндылықтары», «Отбасындағы ана тілінің маңызы», «Өзара түсіністік пен сыйластық», «Қамқорлық ережелері», «Ата-ана – сенімді досымыз», «Неке дегеніміз не?», «Адамгершілік әліппесі», «Мәдениет пен білімнің байланысы», «Ұрпақ арасындағы қайшылық», «Менің мамандығым – менің болашағым», «Экономика», «Жұмыс түрі және еңбекақы», «Ақша және адамдар», «Отбасы бюджеті», «Үнемшілдік пен ысырапшылдық», «Бос уақытты өткізу мәдениеті», «Қазақстандық саяхатшылар», «Қазақстан табиғаты», «Еліміздегі туризмнің даму деңгейі», «Жаңалықтарды қайдан білесіз?», «Мәдениет жаңалықтары», «Спорт жаңалықтары», «Саяси жаңалықтар», «Мәдениетті адам деп кімді айтамыз?», «Мүмкіндік пен қажеттілік арасындағы қайшылық», «Кәсіби тілдің термин жүйесі: сөз тазалығы, тіл мәдениеті», «Құзыретті маман болудың негіздері», «Ақшаның адам өміріндегі рөлі», «Бос уақытыңызды тиімді қолданасыз ба?», «Табиғи таза өнімдер», «Өндіріс жаңалықтары» т.б. [2, 4-148].

Типтік бағдарламадағы В2-1 деңгейі бойынша II семестрге қатысты тақырыптар мазмұны төмендегідей: «Отбасындағы қарым-қатынас», «Отбасындағы әкенің рөлі»,

«Әдебиет және руханият», «Ұлттық танымдағы қара шаңырақ туралы түсінік», «Үйлену оңай, үй болу қиын», «Студенттік отбасы», «Жас отбасыларға қандай көмек көрсетілуде?», «Еңбек нарығы дегеніміз не?», «Сұранысқа ие мамандықтар», «Бәсекеге қабілеттілік», «Көп тіл білудің маңызы», «Жұмыссыздық және жастар», «Жаңа әлемдегі жастар келбеті», Ұлтқа қызмет ету», «Тіл және тәрбие», «Жастар арасындағы девианттық мінез-құлық», «Ұлтқа қызмет етудің жарқын үлгілері», «Білімді жастар – болашақтың тірегі», «Білім және бәсеке», «Үш тіл білу – заман талабы», «Шетелдерде оқып жүр талай қазақ баласы», «Әлемге түркілік көзқарас», «Ұлттық ділге тән тұрақтылық пен өзгермелілік», «Театрға барасыз ба?», «Қазіргі қазақ киноиндустриясы деңгейі», «Цифрлық технология – заман талабы», «Smart оқыту – білім берудің жаңа парадигмасы» т.б. [3].

Жоғарыдағы тақырыптың бәрі де ұлт мүддесі мен тіл үйрету мақсатын ашуға бағытталғаны сөзсіз. Дей тұрғанмен, олардың дені отандық университеттердің білім алушылары үшін отаншылдық, мемлекетшілдік және ұлт тарихын, дәстүрін тану тұрғысынан соншалықты жаңалшылдықты аңғарта алмайды. Мәселе – белгілі бір атаулардың ғана айналасында емес, оны ұсынып жеткізу әдісі мен жұмыс істеу тәсілінің нәтижесінде. Кез келген үйреншікті сабақты жаңа технологиялар мен әдіс-тәсіл мүмкіндігін пайдаланып, тартымды өткізуге болады. Бірақ аталған тақырыптардың басым көпшілігін ұлт тарихында білім мен ғылымға серпін берген Алаш тұлғаларымен, олардың мұрасымен байланыстыру арқылы ана тіліміз бен тарихымызды, әдебиетімізді меңгертуге, өткен мен бүгінгі сабақтастыра үйретуге, тұтастай алғанда, өнімді нәтижеге қол жеткізер едік.

Осы орайда типтік бағдарламаның жалпы тақырыптарын сақтай отырып, оларға сай келетін материалдарды Алаш тілшілері еңбектерінен сәйкестендіре қарастырса да болады. Мысалы, «Жастар» тақырыбының тапсырмасына Мағжан Жұмабайұлының «Мен жастарға сенемін» өлеңін талдап, жаттауға берсе, білім алушылардың сенімі мен үмітін жандандырып, ел мен ұлтқа деген жауапкершілігін арттырар едік. Ал өнер-мәдениет айдарын Қошқе Кемеңгерұлының «Алтын сақинасымен» толықтырса, қазақтың тұңғыш театры мен алғашқы спектаклі тарихы туралы ұмытылмас мағлұмат алары сөзсіз. «Ұлтқа қызмет ету» тақырыбына ерекше екпін түсіріп, Әлихан Бөкейханнан бастап негізгі деген Алаш қайраткерлерінің маңызды еңбегі мен бастамасын көрсетуге болар еді.

Мәселен, «Ағылшын аудиториясына арналған қазақ тіліндегі» (авторы – ф.ғ.д, профессор Серіккүл Сәтенова) «Алаш қозғалысы. Алаш автономиясы. Алаш партиясы. Тіл қисыны. Ұлт қайраткерлері» [4, 207-228] секілді тақырыппен Ә.Бөкейхан, М.Шоқай, А.Байтұрсынұлы, М.Дулатұлы, Ж.Аймауытұлы, М.Жұмабайұлы, Ш.Құдайбердіұлы, Т.Рысқұлұлы, Н.Төреқұлұлы, С.Сейфуллин т.б. аты мен затын, өмірі мен шығармашылығын тағылымды оқу мәтіндеріне ұластыру маңызды деп ойлаймыз. Мұндай мәліметтер ағылшын және өзге де шет тілдік орта үшін қызығушылық туғызады.

Шет жерге барған турист немесе қоныс аударған азаматтар үшін бірінші кезекте сол елдің тілі, дәстүрі, тарихы, мәдениеті, ұлттық тағамдары мен киімдері туралы ақпарат алу – қалыпты жағдай. Тарихи атаулар, есімдер мен олардың шығармалары, оқиғалар тіл үйретудегі сөйлеу дағдыларының қайсысын болса да (монологтік-диалогтік сөйлету, диктант, мазмұндама, эссе жазғызу, ауди жазба, мәтін тыңдату, сұрақ-жауап арқылы айтқызу, тестілеу жұмыстарын орындату т.б.) жүзеге асыра алады.

Лексика-грамматикалық тапсырмаларға келсек, Алаш мұрасы жұмыстың бұл түріне де ұсынуға болатын материалға бай. Қазақ «ұлт ұстазы», «тіл білімінің атасы» деп баға берген Ахмет Байтұрсынұлының еңбегін айтып тауысуға тіл үйретуге бөлінген сағат саны жетпес еді. Сондай-ақ сонау 1928 жылы бұйрық райды меңгерту жаттығуы ретінде берген Қошқе Кемеңгерұлының «Сен қалам ал. Сен жаз. Сен кітап оқы. Сия құй. Бәкі бер. Газет әкел. Орындық қой. Есік жап. Терезе аш. Парта, шкаф, орындық істе. Сурет қара. Қарындаш ұшта. Бор сұра. Сыр әкел. Карта іл. Шеге қақ. Дәптер әкет. Ұзын қалам алма. Қызыл сия құйма. Ескі газет әкелме. Жаңа газет әкел. Жаман кітап оқыма. Жақсы кітап оқы. Үлкен бәкі берме. Кішкене бәкі бер. Жуан шеге қақпа. Жіңішке шеге қақ. Ақ сыр әкелме. Көк сыр әкел. Дәптер әкетпе. Қарындаш ұштама. Кітап берші, қағаз жазшы. Сен сұрашы. Сен санашы» [5, 66]

тапсырмасы әлі құнын жойған жоқ. Бұл бүгінгі грамматикалық нормаларға сай келеді және тәрбиелік-танымдық мәні зор. Студент тарихымызға қатысты «сия», «бәкі» секілді құрал-саймандар атауларын да меңгереді. Осы орайда Ахмет Байтұрсынұлының сын есімді игертуге арналған сұрақтары ілік септігін қоса меңгеруге де молынан жарайды [5, 62]:

«Ұнның түсі қандай? –

Сүттің түсі қандай? –

Қанның түсі қандай? –

Күйенің түсі қандай? –

Көмірдің түсі қандай? –

Құрақ түсі қандай? –

Қамыс түсі қандай?».

Бұл еңбек те соңғы рет 1928 жылы ұсынылған (бірнеше рет басылған).

1922 жылы жарық көрген Міржақып Дулатұлының «Есеп құралының» да әлі күнге үйретері аз емес.

Ғылым-білімнің қай саласы үшін де Алаш қорынан мысал немесе материал алып, қалаған тақырыпқа сәйкестендіру соншалықты қиын емес. Бұл тіпті орыстілді білім үшін ұғынықты, қызықты әрі тартымды болып шығуы әбден мүмкін. М.Дулатұлы есептері математика үйретумен қоса сан есімдерді оқытуға да оп-оңай бейімделіп тұр [6, 72]:

Барлығы: $3 + 5 + 2 = 10$ бала
Үш үйдің барлық балалары **он**.

«43–есеп. Бір үйдің 3 баласы, екінші үйдің 5 баласы, үшінші үйдің 2 баласы бар. Үш үйдің барлық балалары нешеу?

121–есеп. Құстың қанаты екеу. 2 құста, 3 құста, 4 құста, 5 құста неше қанат бар?

164–есеп. Қорада сиыр, қой, жылқы аралас тұр. Қой саны 6, жылқы 3 есе кем. Сиыр жылқыдан 2 есе артық. Қорада неше жылқы, неше сиыр бар?

194–есеп. Дүкенде 474 қадақ шай бар еді. Бір айдың ішінде 132 қадағы сатылды. Қанша шай қалды?».

Соңғы есептегі «қадақ» сөзі – қазіргі математикада қолданылмай кеткен термин. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі оған мынадай анықтама береді: «**Қадақ** *І Жарты килограмға жуық (тең) салмақ өлшемі, фунт*» делінген [7, 447]. Есеп құралда одан басқа бүгінгі математика үшін маңызды саналатын ұмытылған терминдер көп. Мәселен, *кез, аршын, бақыр, құлаш, үшкіл, төрткіл, десте, шегер, мысқал, пұт, табақ* т.б.

Мұндай мысалдарды қазіргі қазақ тілінің мазмұнына қатысты модульдік оқыту жүйесіне салуға да икемді әрі қолайлы. Алаш қайраткерлерінің еңбектерінен алынған мысалдардың жазылғанына бір ғасырға жуық уақыт өтсе де, маңызын жоймай, құнының арта түсуі – олардың шынайылығына және ұлт болмысының мәнін ашатынына дәлел.

Қорыта келе айтарымыз:

- 1) Заманауи технологиялар негізінде өткізілетін бүгінгі қазақ тілі пәні бағдарламаларына Алаш мұрасын енгізу аса маңызды және көкейкесті.
- 2) Алаш мұрасындағы түрлі саланың бай танымдық материалдары осы құндылыққа жалпы білім саласының ынталы болуын талап етеді.
- 3) Алаш қорындағы алуан түрлі материалдар орыс бөлімдерінде оқытылатын «Қазақ тілі» курсынан бөлек тілтанымдық элективті курстар ашуға себеп бола алады.

Әдебиеттер:

1. Француз аудиториясына арналған қазақ тілі \ Жұматай С.М. (жауапты редактор-автор). – Астана: Астана полиграфия, 2010. – 320 б.
2. Қазақ тілі (B1 деңгейіне арналған оқу құралы) \ Асанова Ұ.О., Абдуова Б.С., Әділбек А.М., Мағзұмбекова Ә.Қ. – Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы, 2021. – 150 б.
3. Қазақ тілі: B2-1 деңгейі (типтік бағдарлама) \ Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 603 бұйрығының 4-қосымшасы.
4. Ағылшын аудиториясына арналған қазақ тілі \ Сәтенова С.К. (жауапты редактор-автор). – Астана: Астана полиграфия, 2011. – 320 б.
5. Неміс аудиториясына арналған қазақ тілі (*Kasachisch für die Deutschen*) \ Өтелбай Г.Т. (жауапты редактор-автор). – Астана: Астана полиграфия, 2012. – 320 б.
6. Өтелбай Г. Қазақ тілі: оқу құралы (Казахский язык: учебное пособие). – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы, 2013. – 369 б.
7. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі \ Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. -968 б.

СИМВОЛЫ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ КИНЕМАТОГРАФЕ КАЗАХСТАНА

Карина Жанбулатовна КУЩАНОВА,

магистрант 2 курс международной журналистики Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан, Казахстан

Появление казахского киноискусства, явившееся следствием расцвета всех отраслей культуры Казахстана, вызвало необыкновенное ускорение процессов его становления. В отличие от таких других видов искусства как театр, музыка, живопись, архитектура и литература, – киноискусство возникло намного позже с приходом научных и технических открытий, гигантского скачка культуры и переворота в общественных отношениях XX века.

Первый киносеанс для населения Казахстана прошел в 1910 году. Но эта дата не является началом повсеместного распространения кинематографа в крае. Это была лишь попытка коммерсантов завладеть кинорынком, где они смогли бы нажать прибыли. Низкий уровень кинотехники того времени, экономическая отсталость края, разбросанность населения и бездорожье явились причиной того, что фильмы демонстрировались нерегулярно и не везде. В ту пору их можно было посмотреть лишь в некоторых больших городах, а аулы долгие годы не имели представления о кино.

Начальные шаги кино в Казахстане относятся к 1925 году. Это были хроникальные съемки V съезда Советов республики, проходившего в г. Кызыл-Орде. Первый документальный фильм о Казахстане появился в том же 1925 году. Само название «Годовщина существования КАССР» уже говорит о его содержании. В фильме запечатлены первые шаги Советской власти в казахской степи, успехи молодой республики за пять лет своего существования. С момента появления этого фильма кинематограф начинает проявлять интерес к темам из жизни трудящихся Казахстана и делает серьезные попытки создания фильмов о казахах. Кино становится более доступным зрелищем для казахского населения. Кинопредвижки проникают в аулы и демонстрируют фильмы, главным образом – хроникально-документальные, агитационно-пропагандистские.

Первые художественные фильмы, посвященные Казахстану, вышли на экран в конце двадцатых и начале тридцатых годов. В этих кинокартинах «Мятеж», «Песни степей», «Джуг», «Турксиб», «Тайна Каратау», «Вражья тропа» затрагиваются различные стороны жизни казахского народа. Их появление было значительным событием в растущем киноискусстве республики и во многом повлияло на развитие культурной революции на

бывшей отсталой окраине царской России. Они заложили фундамент национального казахского киноискусства.

Киноискусство Казахстана зародилось благодаря упорному стремлению людей, посвятивших свой талант и умение великому делу обогащения духовной культуры родного народа. Сегодня эти люди составляют коллектив, живущий большой творческой жизнью и направляющий все свои усилия на то, чтобы выпускать хорошие кинопроизведения. Это киностудия «Казахфильм». Творческие удачи деятелей казахского кино связаны с их настойчивыми, напряженными поисками нового, более значительного содержания, новых, более острых и актуальных проблем, более выразительной художественной формы. В результате этих поисков появились его первые, полюбившиеся нам фильмы: «Девушка-джигит», «Наш милый доктор», «Перекресток», «Сказ о матери», «Меня зовут Кожа», «Алдар-Косе» и другие. В советское время произведения казахского кино успешно демонстрировались на экранах всего союза.

Кинематографисты Казахстана участвовали во Всесоюзных кинофестивалях в Москве, Ленинграде, Киеве, Минске и на Международном кинофестивале стран Азии и Африки. Многие казахские режиссеры и актеры на этих фестивалях были удостоены почетных дипломов [1].

Говоря о важности модернизации общественного сознания, как «сердцевины» политической и экономической модернизаций, Елбасы Н.А.Назарбаев отметил: «Если мы хотим быть нацией со своим неповторимым местом на глобальной карте XXI века, то мы должны реализовать еще один проект – «Современная казахстанская культура в глобальном мире». В рамках проекта для юных пользователей библиотеки было подготовлено мероприятие о казахстанской мультипликации. По анимационным продуктам, производимым в стране, можно судить о государственной политике воспитания подрастающего поколения. Мультипликационное кино уже давно воспринимается критиками и зрителями как серьезное искусство. Это, прежде всего, изобразительное восприятие образа мира, в котором мы живем. И принципы изображения должны идти в ногу с процессами изменения в категориях времени и пространства. Отражение нашего пространства и временных изменений должно происходить не только в содержании кинопроизведения. Национальное кино должно повышать узнаваемость Казахстана в мире через искусство кино.

Говоря о современном кинематографе Казахстана, необходимо отметить, что на сегодняшний день в Казахстане выпускается около 15 мультипликационных лент в год. Первый полнометражный фильм вышел на экраны в 2013 году. В 2010 году началось государственное финансирование студии «Azia Animation», ныне – самой крупной среднеазиатской студии, которая в 2013-м получила Президентскую стипендию за вклад в развитие культуры Казахстана. К 20-летию Ассамблеи народа Казахстана в 2015 году киностудия «Казахфильм» презентовала цикл анимационных фильмов «Қазақстан – біздің ортақ шаңырағымыз» («Казахстан – наш общий дом»). Это уникальный сборник сказок разных этносов.

Символы культуры в современном кинематографе ярко выражены на примере таких фильмов, как «Жаужүрек мың бала», «Шал», «Кочевник», «Рэкетир», «Қазақ хандығы», «Тюльпан», «Томирис», «Тараз». Каждый из этих фильмов несет на себе отпечаток определенной эпохи, которую пережил казахский народ и представляют собой отличные примеры для раскрытия национальной идентичности.

Таким образом, в фильмах «Томирис», «Жаужүрек мың бала» экранизируется период истории казахского народа во время вражды с Джунгарским ханством. Здесь очень ярко выражена культура народа того времени, представлено широкое разнообразие казахской национальной одежды, показаны настоящий быт, образ жизни казахского народа, традиции и обычаи казахов, архитектура (юрта, степь, жайлау, традиционные дома этносов), ценности (дружба, героизм, уважение, толерантность, патриотизм, гостеприимство, командная работа, отвага), культура, поведение (уважение к старшим, приветствие, благословение старших).

Символика казахской культуры в современном кинематографе экранизируется не только в исторических фильмах, но и в комедиях, таких, как «Бизнес по-казахски» (в Америке, Корее, Африке), «Брат или брак», «Келинка Сабина». Например, в последнем фильме показана жизнь простого народа в ауле, обряд свадьбы, обряд «алып кашу», уважение к старшим и такие понятия, как «Бас құда, Бас құдағи», свойственные казахскому народу.

В Казахстане национальная культура, которая берет за свою основу все ценности, традиции, ритуалы, обычаи и их современное отражение, широко распространяется посредством казахстанского телевидения, в том числе и фильмов. Считаю, что казахстанское кино наполнено множеством атрибутов национальной культуры. В любом казахстанском кинематографе всегда играет кюй на музыкальных инструментах, поднимается флаг Казахстана. Если герой оказывается за границей, далеко от Родины, то он разными способами представляет нашу культуру иностранцам. Фильмы как правило, направлены на то чтобы:

- сплотить юных казахстанцев вокруг идеи национальной и культурной идентичности;
- способствовать освоению и закреплению знаний государственного языка;
- развить у подрастающего поколения устойчивое стремление к активному и здоровому образу жизни;
- направлять формирование мировоззрения и развитие личности ребенка с опорой на главные ценности – любовь, уважение, дружба [2].

Анализируя современную казахстанскую кинематографию, можно с уверенностью сказать, что на экранах демонстрируют природу и красоту казахских степей, уклад бытовой жизни, народный фольклор, инструментальную музыку, ремесло, искусство, исторических персон, батыров и т.д. А с точки зрения смысловых нарративов они вдохновляют современную молодежь на подвиги, воспитывают любовь к родине, уважение, к предкам, героям, мудрецам-аксакалам, к истории, прошлому, культурному наследию казахского народа, которые в свою очередь в итоге призваны воспитать молодое поколение в духе патриотизма, ведь именно такими были истинные казахи.

Список использованных источников:

1. Шаймуханова С.Д. Развитие киноискусства и живописи Казахстана в Советский период. Карагандинский государственный технический университет, 2011.
2. Интернет-ресурс.URL:
<https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder20405/Символы%20культуры.pdf>

С.ЕЛУБАЙДЫҢ «ЖАЛҒАН ДҮНИЕ» РОМАНЫНДАҒЫ КӨРКЕМ СӨЗ ҚОЛДАНЫСТАРЫ

Әсем Әбдірахманқызы ПІРІМОВА,

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университетінің 2-курс магистранты
Қызылорда, Қазақстан

Көркем сөз – әдеби туындының көркемдік деңгейін арттырып, мазмұнын ажарлайтын тілдік бірлік. Бұл жағынан алғанда қазақ тілінің сөздерді құбылту әлеуеті жоғары, тұмадай тұнық, әсем өрнекті, терең мазмұнды. Оның көркем сөз тудыруда мүмкіндігінің шексіздігін жазушы Ғ.Мүсірепов: «Қазақ тілі – бай тіл! Оралымды, ырғақты, теңеу-бейнелеулері ерте туған тіл», – деп тамыршыдай тап басып айтқан болатын [1,363-б]. Тек оған немқұрайлық танытпай, асқан талғампаздықпен, жауапкершілікпен қарап, көрікті ойдан бейнелі сөз үлгілерін жасау жазушының суреткерлік шеберлігіне байланысты. Себебі сөздің

прагматикалық қуатынан оқырман қазақ тілінің сөз байлығын игеріп, құдіретін сезінеді, шығармадан эстетикалық ләззат алады. Әрбір қаламгер ізденіс нәтижесінде сөздерді құбылтып, соны қолданыстар жасап, көркем образдар тудырып, шығармашылығында өзіндік стилін қалыптастырады. Белгілі тілші-ғалым Р.Сыздық «Жазушы және сөз мәдениеті» ұжымдық монографиясында: Жазушының жазу өнеріндегі өзіндік өрнек, әсіресе оның сөздерге өң беріп, өзінше ойната білуінен байқалады [2,53-б],- деген болатын. Демек, көркем шығармадағы көріктеу құралдар жүйесі арқылы жазушының сөз қолданыс шеберлігі, өзіндік жазу стилі ерекшеленеді. Көркем шығармадағы көріктеуіш құралдарды лингвистикалық талдау арқылы қазақ тілінің сөз байлығының қуаты, әдеби тілдің даму деңгейі, автордың тілдік тұлғасы айқындалады.

Қазақ тіл білімінде А.Байтұрсынұлы сөзге өң беріп қолдануды ақын тіліне жатқызады да, оған жетудің әдістерін көріктеу, меңзеу, әсерлеу деп топтап, әрқайсысын қарапайым тілмен ұғынықты түсіндіреді [3, 23-б]. Көріктеу құралдарының тілдік табиғаты, лексика-семантикалық, құрылымдық ерекшелігі А.Байтұрсынұлы, Қ.Жұмалиев, Р.Сыздық, М.Серғалиев, Б.Хасанов, Л.Нұржекеева, Т.Қоңыров т.с.с. зерттеулерінде қарастырылған.

Біз де өз мақаламызда белгілі қаламгер С.Елубайдың «Жалған дүние» романындағы көріктеуіш құралдарды лингвистикалық тұрғыда талдауды қарастырамыз.

«Жалған дүние» романында жазушының әр сөзге идеялық-эстетикалық жүк артып, экспрессивті-эмоционалды өң беруінен көркемдік ізденісін, шығармашылық ойлауын байқаймыз. Романның көркем сөз кестесі троптардың молдығымен, автордың оларға жаңаша сипат дарытуымен назар аудартады.

С.Елубайдың «Жалған дүние» романында актив қолданылған, өзіндік тың образдар тудырған көріктеу құралдарының бірі – эпитеттер. Тілші-ғалым Р.Сыздық эпитетті адамның, зат не құбылыстың белгілі бір сипатын көрсететін бейнелі сөз деп түсіндіріп, анықтауыш сөзден айырмасын былайша көрсетеді: жай анықтауыш заттың, құбылыстың, адамның өзіне тән қалыпты сынын, белгісін, қасиетін, түрін, түсін т.б. білдірсе, эпитет өзі атайтын белгіні бейнелеп көрсетеді; өйткені бұл белгі сол заттың, адамның, құбылыстың табиғи, қалыпты белгісі емес [4, 25-б].

Бұл романда автор эпитеттерді көбіне кейіпкер бейнесін сипаттауда белсенді қолданады. Мысалы: *Бойы серейген қайың денелі, ұзын шашын желкесіне жатқызып жылтырата тарап қоятын, сараң сөйлеп, кеудесін шалқақ, паң ұстайтын жігіт еді. Бірақ сен қырын қарап отырсаң да қыздың шоқтай жанған мойыл көзін, түзуше пісте мұрнын, еңкейгенде бетін жапқан қою қара шашын көріп, сезіп отырдың* [5, 467-б]. Берілген үзіндіден жігіт бойының ұзындығы мен денесінің сыптай арықтығын сипаттауда қайың денелі деп оккозаниал эпитет жасаса, қыз сипатын пісте мұрын, қою қара шаша, мойыл көз бейнелі сөздері тұрақты эпитеттермен бейнелейді.

Эпитеттердің келесі бір тобы табиғат көріністерін суреттеуде кеңінен қолданылады. Мысалы: *Төбедегі жайқын аспан, бір қанатымен сонау көкжиекте ақбуылдырланып өркештенген Алатау жоталарын қымтап тұрған аспан... кенет... шайқалып кетіп, төңкеріліп бара жатты* [5, 400-б]. *Жұлдызды, айлы түнгі аспан келбетіне шола бір қарап еді, тойымсыз жанарына тұңғыық галам түгел сыйып кетті* [5, 430-б]. *Күннің өзі батып кетсе де, қызыл арай шапағы қалып, кешкі көктің батыс бөлігін қалқыған шарбы бұлттар қызылжалқын нұрға малып тұрды* [5,469]. *Сырнай сезім қыл ішегі одан сайын үзілердей тіл безейді* [5,51-б].

Көркем шығармада өсімдіктерге байланысты қолданылған эпитеттер де көркемдік мәнге ие. Мысалы: *Байқаса сарыжағал адыраспанды төбеге бөктерлеп, қиялап кетіп қалыпты* [5,512-б]. Қазақ әдеби тілі сөздігінің XII томында *сарыжағал* сөзіне солғын көк жолақ аралас сарғыш түс деген түсініктеме беріледі [6, 716-б]. Автор адыраспанның сарғыш тарта бастаған белгісін айқындауда бұл сөзден көркем сөз үлгісін жасаған. Киізбен қапталған ағаш есік болса, сырттай **бура сан** сексеуілмен тірелген [5,515-б]. Ал сексеуілдің ірілігін бура сан тіркесімен бейнелеп, тың эпитеттік қолданыс тудырған.

Сонымен, жазушы С.Елубай «Жалған дүние» романында кейіпкер бейнесі мен қоршаған ортаның ерекше белгілері мен қасиетін айқындайтын бейнелі сөздерді сұрыптап, талғап қолданып, өзіндік өрнек жасай білген. Көркем мәтіндегі тұрақты эпитеттер мен автор қаламына тән эпитеттік қолданыстар туындының идеялық мазмұнына өң беріп, көркемдік сапасын арттырып тұр.

«Жалған дүние» романындағы көріктеу құралдарының қатарында **теңеулердің** алар орны ерекше. Зерттеуші Т.Қоңыров қазақ теңеулерін тілдік тұрғыда зерттеп, оны ұқсас белгілері бойынша бір затты екінші бір затқа салыстыру арқылы сипатталушы нәрсенің бейнелілік, көркемдік, эмоционалды-экспрессивтік сапасын күшейтетін стильдік тәсіл, таным құралы деп түсіндіреді [7,387-6]. Нәтижесінде теңеуге түрткі болған сипатталушы заттың жаңа қырлары ашылады. Қазақ тіл білімінде тілші-ғалым Т.Қоңыров теңеу жасалымын 10 түрге жіктеп көрсетеді. Біз де Т.Қоңыровтың зерттеуін негізге ала отырып, «Жалған дүние» романындағы теңеулерді бірнеше топқа бөліп талдамақпыз.

1) -дай/ -дей, -тай/ -тей, -дайын/ -дейін, -тайын/ -тейін жұрнақтарының көмегімен жасалған теңеулер. Мысалы: *Хансұлу мен Үміт екеуі отырған жерлерінде қалшып, тас мүсіндей қатты да қалды [5,405-6]. Сегізінші күн дегенде барып, басын көтеріп, көнектей болып ісіп кеткен бетін жуып, қалқиып есік алдына шықты [5,405-6]. Ащы ішектей шұбатылған ін-үңгірдің бір шетінде алыстан дөңгелене ағарып шығар ауыз шалынады [5,400-6]. Солай қарай құстай құншып ұшып келеді [5,400-6]. Өстіп, оқыста лап еткен сезім сені дауыл соққан қарағайдай опырып, ұйпап әкеткен еді [5,466-6].* Берілген мысалдарда автор Хансұлу мен Үміттің Түгелханның аузынан естіген жағымсыз жаңалықты естігендегі қимылсыз қалған сәтін тас мүсінмен салыстырып, кейіпкерлер сипатын жаңа қырынан танытуға күш салады. Сондай-ақ, кейіпкердің ісінген келбетін көнекке, ін-үңгірдің түпсіз тереңдігін ащы ішекке, адам рухының жылдамдығын құстың ұшу жылдамдығына, сезімнің салдарын дауыл соққан қарағайға теңеп, тың образдар жасайды.

2) – ша/ -ше жұрнағының көмегімен жасалған теңеулер. Мысалы: *Осынау қиял жетпес мылқау һәм меңіреу қараңғылық қойнауында жел айдаған қаңбақша домаланған кішкентай Жерді көреді көңіл көзі [5, 423-6]. Балалық шағында қашан бойым өседі, қашан үлкен қыздарша жиын-тойларда сылаң қағып жүремін деп асықты [5, 429-6].*

3) Бейне сөзінің көмегімен жасалған теңеулер. Мысалы: *Назыкен бетін әрі бұрып алған қалты әлі қимылсыз сұлық жатыр. Бейне өліпқалған жандай [5, 471-6].*

Сонымен, С.Елубайдың «Жалған дүние» романындағы теңеуге негіз болған нысанның белгілері бірнеше тәсілдер арқылы жасалып, ойды ажарлап, белгілі бір стильдік қызмет атқаруымен ерекше мәнге ие. Көркем мәтіндегі құстай, үлкен қыздарша теңеулері жағымды мән тудырса, бейне өліп қалған жандай, көнектей, тас мүсіндей, дауыл соққан қарағайдай теңеулерінің жағымсыз мән туғызу мақсатында қолданылғанын аңғарамыз. Сонымен қатар автордың теңеу образын қазақ халқының ұлттық танымына етене таныс ұғымдармен салыстыру тәсілі қаламгердің шығармашылық ойлауының тереңдігін, әлемнің тілдік бейнесін танытады.

Романда қолданылған троптардың бір түрі – метафора. **Метафора жасалымында** зат пен құбылысты қатар салыстыру негізінде сөз ауыспалы, бейнелі мағынада қолданылып, ойды нақтылай түседі. Б.Хасанов «Қазақ тілінде сөздердің метафоралы қолданылуы» зерттеу еңбегінде метафоралы сөз саптауда таныс емес зат пен құбылыс міндетті түрде жақсы таныс нәрсемен салыстырылатынын айта келе, метафораларды әдеби және тілдік тұрғыдан екіге бөліп қарастырады. Біріншісі – белгілі бір шешеннің сөз саптауынан болған индивидуалдық және дәстүрлі деп екі топқа бөліп қарастырады [8,136-6]. Дәстүрлі метафораға ауыспалы, астарлы мағынадағы сөздердің тілдік қолданыста тұрақталған үлгілері жатады. Мысалы: күннің көзі, дүниенің кілті, тіршілік тірегі т.б. Индивидуалдық метафора - әр қаламгердің көркем ойлауы мен шығармашылық шеберлігінің негізінде туған көркем сөз қолданысы.

С. Елубайдың «Жалған дүние» романында дәстүрлі метафоралар кездеседі. Мысалы: *Көңіл құсы құйқылжып талтып әлдеқайда алып ұшады [5, 424-6]. Алматыдағы бесінші*

қабаттағы өз үйінің балконында отырып, осынау жасы елуді алқымдап қалған, ашаң жүзді, аққұбаша әйел Едігемен өткен ширек ғасырлық ғұмырын **ой елегінен** өткізді [5,430-б]. *Көңіл құсы құйқылжып метафорасы* Абай Құнанбайұылының «Көңіл құсы құйқылжыр шартарапқа» өлеңін еске түсіріп, *интермәтіндік сипат* алғанын аңғаруға болады. Берілген үзінділердегі көңіл құсы, ой елегінен метафоралары дерексіз ұғымдар мен деректі ұғымдардың матаса байланысуынан жасалған.

Жазушының шығармашылық ізденісінен туған индивидуалдық метафоралар да біршама. Мысалы: *Батыс аспанға еңкейген шілде Күнінің уыты қайта қоймаған шақ* [5,400-б]. «**Кедейлік құрығынан...** қашан құтыламыз!» деп Маусымжан қыңқылдай бастаса, Едіге «Сәл шыда!» дейді *ширығып* [5, 434-б]. *Сен бұ жасыңа шейін не көрмеген кәрі шөңке едің* [5,466-б].

Роман тілінде сөзді үнемдеу, ойды нақтылау, эмоционалды-экспрессивті мән үстеу тәсілдерімен метонимия да көрініс табады. А.Байтұрсынұлы «Әдебиет танытқыш» еңбегінде метонимияны алмастыру деп атап, өзара жақындығы бар екі нәрсенің бірінің орнына екіншісін ауыстырып қолдану деп түсіндіреді [3,29-б]. Ал зерттеуші Л.Нұржекеева «Метонимияның лингвистикалық табиғаты» көмекші оқу құралында метонимияны мәндік, мекендік, мезгілдік, түр-түстік жағынан бір-біріне бүтіндей немесе бөлшектей жақындығы бар екі заттың ие құбылыстың бөлшегі орнына бүтінін алмастырып айту деп тұжырым жасайды [9,9-б]. Сондай-ақ, Л.Нұржекеева метонимияларды құрылымына қарай жай және күрделі метонимия деп екі топқа бөледі де, сөз таптарына қатысы жағынан зат есім, сын есім, сан есім, етістік, үстеу, одағай, шылаулардың метонимия ретінде қолданылуы деп талдайды. Талдауға алынған романда метонимиялар кездеседі. Мысалы: *Үміт зып беріп, тұра жүгіріп, әлдеқайдан бір шиша тауып келді* [5, 405-б]. Мұндағы бір шиша ішіне ішімдік құйылған ыдыс, автор бір-бірімен байланысты екі ұғымның орнына шиша сөзін алмастырып қолданып, сөзді үнемдейді. Л.Нұржекееваның зерттеуіне сүйенсек, тілдік табиғаты зат есім сөз табынан жасалған жай метонимия. *Мына мысалға назар аударайық. Бірақ, «қызыл жағалылар» қаниша құнтыып қуғанымен, Бұлыш пен Балқия қолға түспейді* [5, 432-б]. Бұл сөйлемдегі қызыл жағалылар – Кеңес үкіметінің әскери адамы. Екі сөзден құралып, адамның сын-сипатына қатысты айтылған бұл метонимия ойды бейнелі жеткізіп, стильдік реңк туғызып тұр.

Сөзімізді түйіндесек, метонимиялар ойды әсерлі жеткізу үшін өзара шектес заттарды бір-бірінің орнына алмастырып қолдану мақсатында өзіндік өрнек жасайды. Алмастырып, өңін айналдырып айтылатын сөздер бір не бірнеше сөзден жасалады. Қазақ тіліндегі сөз таптарының метонимиялық қолданыс тудыруға толықтай қатыса алады.

Сонымен қатар, автор көркем мәтінде бір-біріне мағыналық жағынан үйлеспейтін сөздерден өзгеше қолданыс жасаған. Мысалы: - *Осындайды есіттім... бұзық телефонның арқасында, -деп, Түгелхан Едігеге бұрылып танауынан осқырынды* [5, 418-б]. Қазақ әдеби тілі сөздігінің XII томында осықырын сөзіне үрку, пысқырыну деп түсініктеме береді [6, 28-б]. Ал пысқыру – етістік, малдың танау, мұрын арқылы кенет қатты дем шығаруы [6, 413-б]. Жазушы бұл жерде кейіпкерінің мұрнынан қатты дем алуын білдіру үшін танауынан осқырынды тіркесін жасаған. *Әнишейінде паң кербез Аида да со жолы Тастан Арыновичтың алдында төбесімен жорғалаған.* Автор мұнда бауырымен жорғалау тіркесін төбесімен жорғалау деп өзгертіп қолданған. *Мезгіл сағат төрке таянғанда судай жаңа ақ «Волга» мөлт-мөлт етіп келе жатты жағалауға қарай. Хансұлу ауыл сыртындағы сары селеулі құм төбе басында қолымен көзін көлегейлеп, «Әлгі бұзауы құрмағыр қайда кетті екен?» деп, аптап буып жатқан Сарытауқұм шағылдарына назар жіберіп тұрған* [5, 400-б]. Автордың мағыналық жағынан үйлеспейтін сөздерден көркем сөз қолданысын тудыру тәсілінен сөз орамдары жаңа мағынаға ие болып, тың образ жасауға қызмет етіп тұр.

Қорыта айтқанда, жазушы С.Елубайдың «Жалған дүние» романында көріктеу құралдары шығарманың идеялық мазмұнын терең танытуда эмоционалды-экспрессивті қызметте жұмсалып, стильдік мақсатта әрқилы қолданыс тапқан. Ойды ажарлап, сөзді

құбылтудағы автордың шығармашылық шеберлігі оның дүниетанымын, көркем ойлауын, сөз саптауын, қазақ тілінің байлығын игерудегі әлеуетін айқындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мүсірепов Ғ. Әдебиет тілі жайында. – Ғ.Мүсірепов. Бес томдық шығармалар жинағы. Суреткер парызы. Жазушы, 1975, 4-т., 450-б.
2. Жазушы және сөз мәдениеті Алматы: Ғылым, 1983. – 152 б.
3. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Зерттеу мен өлеңдер. Алматы: Атамұра, 2003. – 208 бет.
4. Сыздық Р. Абайдың сөз өрнегі. – Алматы. «Арыс» баспасы, 2004. – 208 бет.
5. Елубай С.Ақ боз үй. Роман-трилогия. Алматы: Атамұра, 2008. – 520 бет.
6. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 12-том / Құраст.: А.Үдербаев, О.Нақысбеков, Ж. Қоңыратбаева және т.б. – Алматы, 2011. 12-том. – О – С. – 752 бет.
7. Қоңыров Т. Тұрақты теңеулер сөздігі. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2007. – 480 бет.
8. Хасанов Б. Қазақ тілінде сөздердің метафоралы қолданылуы. Алматы.Мектеп – 1966. 207 бет.
9. Нұржекеева Л. Метонимияның лингвистикалық табиғаты (Көмекші оқу құралы). – Алматы: «Қазақ университеті», 1992. – 80 бет.

**ЖАЛҒАН АҚПАРАТПЕН КҮРЕСТЕ МЕДИАИММУНИТЕТ
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ**

Асылжан ИРГУСАЕВА,

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 2 курс докторанты
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жалған ақпаратпен күрес мәселесі қазіргі әлемдік ақпараттық кеңістікте күн тәртібінде тұрған өзекті проблемалардың бірі. Осы мақсатта медиаиммунитет қалыптастырудың маңызы зор. Жалпы иммунитет деген терминнің мағынасына мән беретін болсақ, ол «иммунитет (латынша *immunitas* - босату) - организмнің бөгде заттар мен жасушаларды тану және жою арқылы өзіндік және биологиялық даралығын сақтау қабілеті (патогендік бактериялар мен вирустарды қоса алғанда). Яғни, ішкі ортаның гомеостазын сақтау мақсатында негізінен иммуноциттердің функционалдық белсенділігінің өзгеруімен сипатталады» [1]. Ал, медиаиммунитетті ақпараттық кеңістіктегі ақпараттарға қорғаныс ретінде қарастыруға болады. Яғни, миллиардтаған ақпарат ағымынан адам санасына, қызметіне, қызығушылығына қажет ақпаратты ғана сүзіп алу, жалған ақпараттарға, зорлық-зомбылық сипаты бар, адамның ақыл-ойына, пайым-парасатына қайшы келетін немесе қажетсіз ақпараттардан өзін сауатты түрде сақтандыру – медиаиммунитетті қалыптастырудың негізгі көзі болып табылады.

Қазіргі уақыттағы дүние жүзіне ортақ проблемаға айналған коронавирустың (COVID-19) төңірегінде жалған ақпараттардың көптігін аңғару қиын емес. Жалған ақпарат *дегеніміз (ложная информация; false information)* - объектінің сипаттамалары мен белгілері дұрыс емес әрі қате бейнеленген ақпарат, не нақтылы жоқ объект туралы ақпарат [2]. Жалған ақпарат (дезинформация; дез... және лат. *informatio* — түсіндіру, баяндау) — қарсыласты жаңылдыру мақсатында өз әскерлері (күштері), олардың топтастырылуы, құрамы, қаружарағы, ұрысқа қабілеттілігі, ұрыс кимылдарының жоспары және т.б. жөнінде әдейі жалған ақпарат таратудан тұратын оперативтік (стратегиялық) бүркеніш тәсілі. Жалған ақпарат тарату үшін түрлі байланыс құралдары, баспасөз, радиохабарлар, теледидар және т.б. қолданылады. Жалған ақпарат тарату ашық қыр көрсету, ұқсаттыру (елестету), жасыру әрекеттерімен кешенді жүргізіледі [3].

Әрине, біздің елде жалған ақпарат таратқан азаматтар заң алдында жауап береді. Ол үшін Қазақстанда жалған ақпарат таратқандарға 20 АЕК сомасындағы айыппұл төлеуден бастап, 7 жылға бас бостандығынан айыруға дейінгі жаза көзделген. Жалған ақпарат тарату 2015 жылы жаңа Қылмыстық кодексі қабылданғаннан кейін қылмыс түрінде 274-бапқа сәйкес қарастырыла бастады. «Қылмыс құрамының басты шарттарының бірі – таралған ақпараттың қоғамға, азаматтарға елеулі зиян келтіруі. Яғни, таралған ақпарат қоғамда резонанс тудыруы қажет. Істердің аздығынан сот практикасын да болжау қиын» [4], – дейді заңгер Болатбек Ержан.

Сондай-ақ, ақпараттың шын-өтірігін анықтай білу де маңызды. Осы ретте журналист, қоғам белсендісі Бәлла Орынбетова ақпаратты тексерудің оп-оңай екенін, алайда адамдар енжарлық танытып, назар аудармайтынын айтады. Оның сөзінше, Смартфонда геолокация қосылып тұрса, бейнежазбаның қандай телефонға және қашан түсірілгені айқын көрінеді. Интернетке метадатасын өзгертпей жүктегенде, деректердің барлығы бірге жүктеледі. «Адам бір ақпаратқа назар аудармай, тексеруді қажет етпей өтіп кетсе де, кейін біреумен дауласқанда аргумент ретінде оны шын ақпарат ретінде беретін феномен бар. Ақпарат адам санасында сақталып қалады. Сөйтіп, жалған ақпаратпен күрескердің өзі де фейк ақпаратқа сеніп, оны кейін қолдануы мүмкін. Сондықтан, әрбір ақпаратты тексеріп тұруды тексеріп тұруды әдетке айналдыру керек» [4], – дейді журналист.

Бұл өз кезегінде әлемдік денсаулық саласындағы жағдайды күрделендіріп жіберді. Әсіресе әлеуметтік медиадағы жалған денсаулық туралы жаңалықтар бүкіл әлемдегі денсаулық саласына қауіп төндірді. 2020 жылдың ақпанында Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы COVID-19 эпидемиясының жаппай «инфодемиямен» немесе ақпараттың шамадан тыс жүктелуімен бірге жүретіндігі туралы ескертті - олардың кейбіреулері дәл, ал кейбіреулері – жалған болды, сайып келгенде сенімді дереккөздерді табу қиынға соқты және олар қажет болған кезде сенімді ақпаратты іздеумен болды [5]. Осы ретте мынандай бір маңызды қорытынды жасалғанына назар аударған жөн - денсаулыққа қатысты жалған ақпаратқа бағытталған хабарламалар, әдетте агрессивті болып келеді, ал әлеуметтік әсерге негізделген хабарламалар қалыпты және өзгертуші болып табылады. Сонымен, әлеуметтік медиадағы пікірталас контекстінде жалған ақпаратқа ие, бірақ диалогқа ашық болған адамдар да қатыса алады және олар әлеуметтік әсердің дәлелдеріне қол жеткізуге талпынады.

Әлемдік пандемия төңірегіндегі дезинформацияның шамадан тыс жүктелуінің салдарынан адамдар арасында сенімсіздік, қорқыныш, үрей пайда болды және ол нәсілшілдіктің бұрынғы SARS, MERS және Zika сияқты эпидемияларда болмаған ауқымда таралды. Сондықтан Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы Weibo, Twitter, Facebook, Instagram, LinkedIn және Pinterest сияқты әлеуметтік медиа арналары, сондай-ақ веб-сайты арқылы халыққа дәлелді ақпарат пен кеңес беру үшін орасан зор күш жұмсауға тырысты. Бұл соңғы кездері жаппай вакцинацияға да қатысты болды. Егілуге қатысты жалған ақпараттардың көптігінен адамдардың басым көпшілігі оған қарсы шықты. Әсіресе қазақ қоғамында белең алған жалған ақпараттарға тоқтау болмады. Соның нәтижесінде мемлекет басындағы билікке, соның ішінде Денсаулық сақтау министрлігіне күмәнмен қарау, ол туралы түрлі негізсіз пікірлер жазу көбейді. Бұл елдегі жалпы медиаиммунитеттің әлсіздігін көрсетеді. Пандемияға байланысты жасаған үндеуінде Президент Қасым-Жомарт Тоқаев жалған ақпарат таратушыларға арнайы тоқталып өтті: «Осындай күрделі жағдай кезінде ел арасында көптеген жалған әңгімелер тарауда. Теріс ақпарат таратып жүрген арам пиғылды адамдардың әрекеттері орын алуда. Өкінішке қарай, кейбір азаматтар жалған ақпаратқа сенетін болды. Сонымен қатар, тағы бір маңызды мәселе. Дәрігерлеріміз бұқаралық ақпарат құралдары арқылы азаматтарға нақты, бірізді мәлімет беруі керек. Дертті емдеудің неше түрлі жолдарын көрсетіп, адамдардың денсаулығына қауіп төндіруге болмайды. Бұндай әрекеттерге тосқауыл қою керек. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 274-бабына сәйкес жалған ақпарат таратқан адам жауапқа тартылады. Құқық қорғау органдары ел ішіндегі осындай жөнсіздікке қатысты қатаң шаралар қолданатын болады» [6], - деген

болатын мемлекет басшысы. Сондай жалған ақпараттың біріне тоқталсақ, ол шілде айының басында әлеуметтік желілерде «Вирусты ұшақ арқылы ауаға шашады екен. Соның салдарынан пәлен адам қырылып жатыр» деген мәтін мен ауаға қызғылт түсті зат шашып жүрген ұшақтың бейнекөрінісі тарап кеткені болатын. Аталған ақпаратқа бірден назар аударған Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі мәлімдеме жасап, бұл Америка Құрама штаттарындағы өрт сөндіруші ұшақ екенін, елімізге ешқандай қатысы жоқтығын айтып, халықты ондай ақпараттарға сенбеуге шақырды. Жалған ақпараттың зардабы тек елімізге ғана емес тұтас әлемді де алаңдатып отырғандығын ескерсек, онымен күрес оңайға соқпайды деп пайымдаймыз.

Қазіргі кезде зерттеушілер біздің екінші ақпараттық революция кезеңін бастан кешіріп отырғанымызды атап көрсеткен [7]. Алғашқы ақпараттық революция жазбаша сөздің баспасөз арқылы таралуынан басталды. Енді осы екінші ақпараттық революцияда цифрлық трансформация бүкіл әлемдегі азаматтардың бір-бірімен қарым-қатынасын қалыптастырады. Біз ақпарат алмасу, қол жеткізу және көптеген нысандарда жасау жолында бұрын-соңды болмаған жаһандық экспансиямен бетпе-бет келеміз, оның бірі әлеуметтік медиа.

Интернеттегі жалған ақпараттың тез таралуы бүкіл әлемдегі қоғамдар үшін өсіп келе жатқан қауіпті тудырады. Осыған байланысты ағылшын тілді әдебиетте жалған ақпаратқа мынандай анықтама беріліпті: «Фейк жаңалықтар дегеніміз - бұқаралық ақпарат құралдарының формасын имитациялайтын, бірақ ұйымдастырушылық процесс немесе ниеті бойынша олардан бұрмаланған жалған ақпарат, фейк немесе жасанды ақпарат - басқа ақпараттың бұзушылықтарға жол беретін жалған ақпарат және жасанды ақпарат, ол адамдарды алдау мақсатында әдейі таратылады» [8].

Қорыта айтқанда, әдейі таратылатын жалған ақпараттардың жетегінде кетпеу үшін қоғамға медиаиммунитетті қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Ол үшін ең алдымен медиасауаттылықты қалыптастырудың тетіктерін қарастыру маңызды және аталған мәселеге мемлекеттік деңгейде назар аударуы керек. Сонымен қатар, еліміздегі әрбір саналы азамат өзі қабылдап отырған ақпараттың шынайылығын тексеруі, оның түпкі шыққан дереккөзін қарау, салыстыру, ақпараттың жалғандығына күмәнданған бойда сол ақпаратта көрсетілген мәселе бойынша құзыреті бар ресми мекемелердің, құзырлы органдардың сайттарынан қарау, әлеуметтік желілердегі парақшаларын көру сияқты шараларды қабылдағаны абзал болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Имунитет. Большая российская энциклопедия - электронная версия. bigenc.ru. (дата обращения: 8 апреля 2020).
2. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Информатика және компьютерлік техника / Жалпы редакциясын басқарған түсіндірме сөздіктер топтамасын шығару жөніндегі ғылыми-баспа бағдарламасының ғылыми жетекшісі, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік сыйлығының лауреаты А.Қ.Құсайынов. – Алматы: «Мектеп» баспасы» ЖАҚ, 2002 жыл. – 456 бет. ISBN 5-7667-8284-5
3. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Әскери іс. Алматы: Мектеп ААҚ, 2001
4. Жалған ақпарат таратушылар қалай жазаланады? Информбюро. <https://informburo.kz/kaz/zhalan-apat-taratushylar-alay-zhazalanady-ylmysty-zhne-kmshlk-kodeks-baptary.html>
5. Lazer D.M.J., Baum M.A., Benkler Y., Berinsky A.J., Greenhill K.M., Menczer F., Metzger M.J., Nyhan B., Pennycook G., Rothschild D., et al. The science of fake news. *Science*. 2018; 359:1094–1096. doi: 10.1126/science.aao2998. [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]
6. Жалған ақпарат жарға жығады. «Қызылқоға» газеті <https://qyzylqoga.kz/zhanalyqtar/ashygyn-aitaiyq/zhal-an-a-parat-zhar-a-zhy-ady-al-a-i-at-pen-aly-p-ashpany-alaj-azhyratamyz.html>
7. World Health Organization Munich Security Conference. [(accessed on 20 February 2020)]; Available online: <https://www.who.int/dg/speeches/detail/munich-security-conference>.

8. McKee M., van Schalkwyk M.C.I., Stuckler D. The second information revolution: Digitalization brings opportunities and concerns for public health. Eur. J. Environ. Public Health. 2019;29:3–6. doi: 10.1093/eurpub/ckz160. [PMC free article] [PubMed] [CrossRef] [Google Scholar]

ШОУ-БИЗНЕСТЕГІ БАҚ-ТЫҢ РӨЛІ

Әнуар ҚҰРМАНҒАЗЫ,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің 1 курс магистранты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Бүгінгі ақпарат майданында қай саланың тіршілігін алсақ та БАҚ-пен не оның элементтерімен байланысын байқаймыз. Қарапайым теміржолшыдан сонау мемлекет басшысына дейін. Сол секілді шоу-бизнестегі БАҚ-тың рөлі мен оны құрал ретінде пайдаланудың маңызы қашан да жоғары болатын. Әлеуметтік желілердің өміріміздің бір бөлшегі болғалы бері формуласы, қолдану тәсілдері өзгерсе де, бұқаралық ақпарат құралдарының шоу-бизнес, жалпы көңіл көтеру индустриясындағы әсерін ешкім түбегейлі жоққа шығара алмайды.

«Шоу-мәдениет» термині тұтастай алғанда өнер, шығармашылық әлеміне қатысты ұғым. Бұл анықтама шоу-бизнес саласына музыка, телевизия, кино, театр, фэшн, спорт, киберспорт және т. б. қосуға мүмкіндік береді.[1]

Аталмыш анықтама аясында шоу-бизнесті төрт жікке бөліп қарастырсақ болады:

- ұсынылатын қызметті монетизациялау(коммерция);
- ойын-сауық қажеттілігі;
- шоу-бағдарламалардың әсерлілігі;
- таргетинг (ауқымды аудиторияны қамту)

Жоғарыда жіпке тізген аспектілердің барлығы бір-бірімен тығыз байланыста. Монетизациялау, жарнамалық интеграциялар авторлардың (creator) өз аудиториясына ұсынатын қызмет түрінің сапасын арттыруға көмектеседі. Содан келетін қаржының мөлшерін ұлғайту мақсатында, әрине, авторлар танымалдылығын, қаралым не тыңдалым санын арттыруға күш жұмсайды. Міне, осы тұста бірден-бір құрал — БАҚ-тың жұмысы.

Сиясы аса кете қоймаған жаңа мысал – теміржолшы Иманбек. Әуелгі басында елге теміржолшы Иманбек Зейкенов атымен танылып, қазір Гремми сыйлығын жеңіп алғалы (ел тарихында алғаш рет) диджей әрі саунд-продюсер ретінде белгілі. Американдық рэпер Карлос Сент-Джонның (Saint JHN есімімен танымал) «Roses» атты туындысына жасаған ремиксі әлемдік чарттардың биігінен көрініп елге енді танымал бола бастаған тұста, отандық БАҚ өкілдері отандасымыздың жетістігін жарыса жазған еді.

Алғашқылардың бірі болып Иманбек туралы tengrinews.kz порталы жазған болатын. Жерлесіміз, қарапайым теміржолшының ремиксі әлемдік чарттардың көш басында деп басталатын шағын заметка түрінде жариялаған еді. Жалпақ жұртқа танымал туындының авторы қазақ екені, кәсіби музыкалық мамандығының жоқтығы, сол кезде Павлодар өңірлік транспорт және коммуникация колледжінің 4 курс студенті екендігі белгілі болды. Ремикстің танымалдылығы соншалық бірнеше ай бойы Apple Music, Spotify, Яндекс. Музыка, Shazam сынды стримингтік қосымшаларда танымал ондықтың құрамында болды.

Сол себепті, бір заметкамен шектеліп қоймай tengrinews.kz өзінің youtube-арнасында Иманбекке арналған шығарылым жасады. Бұл тұста кейіпкердің күнделікті биографиясы, тұрмыс-тіршілігі, қандай жағдайда музыкамен айналысатындығы кеңінен көрсетілді. Яғни, қоғам арасындағы танымалдылықты, өзінің аудиториясын(таргет) қалыптастыруда БАҚ-тың аталмыш функциясы таптырмас құрал. Яғни, жүзбе-жүз сұқбаттар артист туралы қоғамдық пікірді қалыптастырып қана қоймай, оның өткені мен бүгінгіне қанық болып оған жақын бола түседі. [2]

Жоғарыда айтылғандардың бәрі шоу-бизнестің жұмыс істеу жүйесіндегі ақпараттық кеңістіктің үлкен рөлін көрсетеді. Мысалы, танымал емес әртістерді насихаттау интернет, әлеуметтік желі, радио, телевидение, баспасөз сияқты бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен жүзеге асырылады. Қоғаммен байланыстың ерекше бағыты-әртісті музыка нарығына жылжыту жүйесі, сонымен қатар оның танымалдылығын сақтау және қоғамның назар аударту.

Жеке бренд пен имидж шоу-бизнес әртістерінің танымалдылығын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады, ал белгілі бір имиджді сақтау және оған ұдайы түрде назар аударту БАҚ-тың қатысуымен жүреді. Бір тұсы, бұл ресми ақпаратты, жаңалықтар материалдарын беру, радио мен теледидардағы сөз сөйлеу, пресс-релиз, танымал газеттер мен журналдардағы мақалалар, баспасөз мәслихатын өткізу, сұхбат, презентация, түрлі алып қашпа әңгімелер және т. б. сияқты әдістер қолданылады.

Әртіспен сұхбат жүргізудің маңыздылығын, әсіресе оның пайдасын ерекше атап өту қажет. Ең алдымен, әртіс өз аудиториясына өзінің тұжырымдамасын, философиясын және онымен санасушылар мен тыңдаушыларды табуға көмектесетін барлық нәрсені жеткізе алады. Мұнда ол үшін сұхбаттың мағынасын түсіну өте маңызды және осы түсінікке сүйене отырып, сұхбатты сауатты құру керек.[3]

Қорыта келе, шоу-бизнес әлеміндегі ақпараттың, БАҚ-тың рөлі мен әсері өте маңызды. Шоу-бизнес саласындағы қоғаммен байланыста БАҚ құралдары сияқты альтернативалық басқа құралдар жоқ. Артист әрқашан қоғамдық тұлға ретінде белгілі болады және өзінің аудиториясына үнемі хабарламалар жасауы керек [4]. Ал қалың бұқара мен қоғамдық, саяси тұлғалардың арасындағы алтын көпір әрдайым БАҚ өкілдері бола бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Панасов И.В. Шоу-бизнес. М.: Эксмо, 2004.
2. Колиберда Е.Г. Связи с общественностью. - М.: Логос, 2003.
3. Пригожин И.И. Политика - вершина шоу-бизнеса. - М., 2001.
4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. - М., 1993.

АБАЙ – БІЗДІҢ ҰЛТТЫҚ ИДЕОЛОГИЯМЫЗ

Гүлназым Сакенқызы АЛГАЛИЕВА,

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
аға оқытушысы, магистр,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Қазіргі таңда тілдік, діндік, мәдени және ұлттық негізде пайда болатын жанжалдардың алдын алу мәселесі сияқты ескі де жаңа мәселелердің жауабын іздеу қайтадан маңызға ие болып отыр. Әлем елдері бір-бірімен байланысты жолға қою үшін ашық қоғам орнатып, мәдени байланыстырады күшейтуі елдің экономикалық дамуы үшін алғышарт. Елдің толыққанды мәдени тұрғыда өзін көрсете алуға жағдай жасауы дамудың ең маңызды мақсаттарының бірі болып отырғаны белгілі. Қазақстан да соңғы жылдары ұлттың жаңғыруын қолға алып, мемлекеттің әлемдік деңгейде жаңа имиджге ие болуын мақсат етіп отыр. Ал ұлттың жаңғыруына негізгі өзек біздің тарихымыздағы интеллектуалдардың мұрасы болып табылатыны ақиқат. Бүгінде осы мәдени мұраларымыз бен қазыналарымыз сұранысқа ие бола бастағаны сөзсіз.

Қазақстанның бас басылымы саналатын «Егемен Қазақстан» газетінде жарияланған «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев былай деп айтқан болатын: Алдағы төртінші онжылдықтың бізге жүктейтін міндеті – қуатты елдің иесі және кемел халық болу. Бұл жолда саяси-экономикалық реформаларды және сананы жаңғырту үдерісін жалғастырып, заман талабына бейімделген ұлттың жаңа

болмысын қалыптастыру қажет»,- деген болатын. Осы орайда, Қазақстанның әлемдік деңгейдегі имиджінің мәдени компонентін Абай шығармашылығы, ақын тұлғасы арқылы жасақтау керек дегенді мақсат еткеніміз жөн сияқты. Қазақ әдебиетінің негізін қалаушылардың ішінде бүгінгі күнге дейін аты да, хаты да өшпеген, әрбір қазақтың жүрегінен ойып тұрып орын алған тұлға – Абай Құнанбаев. Абай Құнанбаев шығармашылығының ХХІ ғасырдағы көрінісі барлық алуан түрлі кешенді зерттеудің маңыздылығын ашады, олардың дамуындағы мәдениетаралық, әдеби қарым -қатынас және интермәтіндік байланыстар, әсіресе имманентті, шабыттандырылған әдеби шығарманың өзі маңызды сұрақтарға жауап беретіні белгілі.

Қазақтың тұңғыш реалист ақыны және қазақ әдебиеті тарихындағы қазіргі заманғы поэзияның негізін қалаушы болып саналған, өмір бойы әділдік, адамгершілік және ғылым үшін күрескен. Абайдың еңбектері де осы күрестің маңызды көрсеткіші болып табылады. Өзі өмір сүретін схема бойынша өте жақсы білім алған Абай өзінің ақылдылығы мен еңбексүйгіштігімен өзін дамыта алды. Шығыс пен Батыстың маңызды туындыларын зерделей отырып, Абай осы екі өркениеттің синтезін табысты жүргізуде. Өзі мүшесі болып табылатын қоғам алдындағы жауапкершілікпен ол өз халқының кемшіліктерін шынайы түрде білдіреді.

Гуманистің дара әрі дана тұлға екендігін қолынан шыққан еңбектері уақыт өткен сайын мойындатуда. Оның себебін қазірдің өзінде саясатта, қоғамда, музыка мен поэзияда маңызды рөл атқаратын Абай еңбектері ауқымды шешімдерді қабылдауға көмектесетіндігімен түсіндіруге болады.

Сонымен қатар, ақынның қара сөздері мен поэтикалық шығармалары психологиялық, этика және эстетикалық ойларға толы. Әрбір өлең жолдары әр адамның басынан өткен тауқиметіне арнап жазылғандай көрінеді. Оның еңбектерінде жан мен тәннің арақатынасы, адам баласының өмірлік даму жолындағы тәрбие мен білімнің орны, сондай-ақ, педагогикалық әдеп, тұлғаның өзін тәрбиелеу жайлы ойлары көрініс тапқан. Абайдың болашақты көргені-көрмегені белгісіз, бірақ оның шығармалары ХХІ ғасыр адамдарына арнайы жазылғандай.

Абайдың қазақ жазба әдебиетіндегі, руханияты мен мәдениетіндегі құбылыстарды көрсеткен шығармалары қоғамның әлеуметтік-тарихи өмірімен астасып жатқан шынайылығымен құнды. Оның әр тұжырымы саналы адамды тәнті ететін қазақтың дүниетанымы, адамзатқа ортақ кісілік сипаттар, төлтума мәдениеттің қою реңкі назар аударуға мүмкіндік туғызады. Сондай-ақ Абайдың жеке адами келбеті, шежіресі де қазақ тарихынан мол мағлұмат беретінін білеміз.

Қазақтың рухани мәдениетінің біртұтас рухани құбылыс ретінде ғылыми тұрғыдан баға берілмеуіне тікелей себептер жөнінде этнограф ғалым Ақселеу Сейдімбек былай деп пайымдайды. «Тәуелсіздік алғанға дейін қоғамдық ғылым салалары мен білім жүйесіндегі мемлекеттік монополияның, қасаң идеологияшылдықтың, әсіресе, мәдени-рухани құндылықтарды парықтауда еуропашыл көзқарастардың үстемдік құруы зерттеу істеріне басымдық (приоритетный) сипат бермеген. Профессордың пайымы қазақтың өнеріне ғана емес, сонымен бірге білімі, тарихына және өмірдің барлық салаларына қатысты деуге болады. Расында жалпыадамзаттық дамудың қазіргі деңгейі ұлттық руханияттың интернационалдануына ықпал етіп отырғаны сөзсіз.

Бүкіл қазақ халқының рухани тәлімгерінің еңбектері әрбір қазақстандықтың анықтамалығы болып табылады. Оның шығармалары даналыққа, әділдікке, шыдамдылыққа және айналадағы әлемді дұрыс қабылдауға үйретеді. Абайдың шығармашылық мұрасы салыстырмалы түрде аз: 170 өлең, оның көпшілігін өзі музыкаға енгізді, 56 аударма. Бірақ оның бойында қазақ жанының барлық қырлары өз көрінісін тапты - оның нәзік лирикасы, күмән мен үмітсіз ізденістер, өз халқының шығармашылық әлеуетіне деген жеңіс деп білуімізге болады.

Әр мемлекеттің өзіндік ерекше дәстүрі бар және олар жылдар бойы ұмытылмай, уақыты келгенде еске алынатыны белгілі. Әрбір елде, мақтаныш болатын ұлы тұлғалары,

ғалымдары да бар. Қазақстанда да «мұндай» тұлғалар аз емес. Абай Құнанбаев сол тізімнің басында тұр. Өткен-кеткен адамның тарихқа жазылып, өзі туған мемлекет ішінде ғана қалып қалмай, әлемдік деңгейге жетуі оңай еңбек арқасында деуге болады. Абайдың таланты да қазақ халқының ауызша шығармашылық байлығының сыни дамуы, алдыңғы қатарлы орыс әдебиетін зерттеу нәтижесінде күшейе түсті. Сондықтан ол биікке көтеріліп, «ғасырларға, олардың қараңғы болашағына» қырағы көзімен көре алды. Ұлы ақынның ізденіспен қараған көз алдында үлкен дүние ашылды, онда ол жүрегінің ауыртпалығымен адами мәдениеттің ұлылығы мен халықтың өмір сүруінің қорқынышты шарттары арасындағы қайғылы қайшылықты көрді.

Ал, ең кереметі, барлық ғалымдардың мақсаты, әлем оның еңбегін көріп, дәріптеуі. Осы ой шындыққа жанасқан ақын – Абай Құнанбаев. Оның құрметіне көптеген елдерде ескерткіш қойылған.

1. Мәскеу (Ресей Федерациясы)

Абай ескерткіші 2006 жылы Мәскеуде Қазақстан елшілігінің жанында орнатылды. 2006 ж. Екі ел президенттерінің шешімімен Ресейде Абай жылы, ал Қазақстанда - Пушкин жылы деп жарияланды. Осыған байланысты Астанада Пушкинге, Мәскеуде Абайға ескерткіш орнатылды. Қола ескерткіштің авторлары - мүсінші Марат Айнеков, дизайнер Тимур Сүлейменов, суретші Эдуард Дробицкий, сәулетші Вячеслав Романенко. Ескерткіш орнату жұмыстарын қазақстандық тарап қаржыландырды.

2. Тегеран (Иран Ислам Республикасы)

Иран – тарихы бай, баға жетпес қолжазбалар мен тарихи жәдігерлердің мекені. Мұнда 2007 жылдың 5 қазанында Иран ұлттық кітапханасының кіреберісіндегі аллеяда Абайға ескерткіш орнатылды. Ескерткіштің салтанатты ашылуына Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев қатысты.

3. Баку (Әзербайжан)

Әзербайжан халқы түркі тектесімен де, тарихи тамырымен де біздің халыққа өте жақын. Олар қазақ мәдениетіне, сондай-ақ Абай мұрасына үлкен қызығушылық танытады. 2011 жылдың мамырында Баку мемлекеттік университетінде Абай Құнанбаев атындағы орталық ашылып, ақынның бюсті орнатылды. Орталықта барлығы қазақ халқының мәдениетімен, әдебиетімен және тарихымен таныса алады. Орталық қызметкерлері ақынның өлеңдерін әзірбайжан тіліне аударады, Абай мұрасын әзірбайжан тілінде насихаттаумен айналысады. Бакуде Абай есімімен аталған көше бар.

4. Ташкент (Өзбекстан)

Көршілес Өзбекстан астанасында Абай ескерткіші 2013 жылы екі елдің тұңғыш президенттері Нұрсұлтан Назарбаев пен Ислам Каримовтың қатысуымен ашылды. Ескерткіш Ташкенттің Шайхантаур ауданының басты көшелерінің біріне, Абай көшесіне орнатылды. Ескерткіш авторлары – атақты қазақ мүсінші Нұрлан Далбай мен сәулетші Расул Сатыбалдиев. Ескерткіштің биіктігі 9,2 метр. Бүгінгі таңда бұл ескерткіш Абай құрметіне қойылған ең әйгілі ескерткіш деп айта аламыз.

5. Будапешт (Венгрия)

Ақынның Венгрияның Будапешт қаласындағы ескерткіші 2014 жылы Астана көшесінде орнатылды. Оның ашылу салтанатына ҚР Премьер -Министрі Кәрім Мәсімов қатысты. Салтанатты шара барысында қазақстандық жас таланттар Абай өлеңдерін венгр тілінде орындады. Қола бюст биіктігі 1070 мм, ені 900 мм.

6. Пекин (Қытай). Бейжіңдегі Абай ескерткіші 2014 жылы Цзинтай өнер мұражайында ескерткіш авторы Юань Шикунның ұсынысымен орнатылды. Ескерткіштің ашылу салтанатына Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрі Ерлан Ыдырысов қатысты. Шара соңында екі елдің жастары Абай өлеңдерін екі тілде оқыды.

7. Ренн (Франция). Францияның Ренн қаласында Абайға ескерткіш 2016 жылы орнатылды. Ескерткіштің ашылу салтанатына Алматы қаласының әкімі Бауыржан Байбек пен Ренн қаласының мэрі Натали Апре қатысты. Қала әкімі Абайдың қазақтардың ұлттық

болмысындағы рөлін оның үлкен еңбегі Шығыс пен Батыс мәдениетін синтездей білгенін ерекше атап өтті.

8. Каир (Мысыр). Каирдегі Ұлы Абайдың бюсті 2016 жылы орталық саябақтардың бірінде орнатылды. Бюст Қазақстан Республикасының Каирдегі Елшілігінің қолдауымен египеттік меценат, Қазақстан-Египет достығы қауымдастығының мүшесі, доктор Хусейн Аль-Шафиидің қаражатына орнатылды. Ескерткіштің авторы – белгілі мысырлық мүсінші Осама Аль-Серуи, оның туындылары Каирде ғана емес, Мәскеу, Санкт-Петербург, Қазан мен Ташкентте де орнатылған. Шараға Мысырдың Сыртқы істер, халықаралық ынтымақтастық және мәдениет министрліктерінің өкілдері, дипломатиялық корпусстың мүшелері, Египеттің жетекші бұқаралық ақпарат құралдарының журналистері, қоғам қайраткерлері, сондай-ақ Египетте тұрып, оқып жатқан қазақстандықтар қатысты.

Алматының бауырлас қаласы Ренн қаласының мэрі Натали Аппер Алматының көркем саябағында Абай бюстінің ашылу салтанатында: «Луи Арагон Абайдың шығармашылығына таң қалды және оның шығармалары XIX ғасырдың ең ауқымды жаңалығы деуге болады. Мүсіннің арқасында Абайдың естелігі Ренеде мәңгі қалады », - деп өз лебізін білдірді.

Абай поэзиясы мен прозасының зерттеу және оқу үйірмесі жаңа елдерді қамти отырып, бүкіл әлем және континенттер бойынша кеңеюде. Әлемдік әдеби кеңістік көрнекті интеллектуалды ақын Абай Құнанбаевтың терең философиялық ойларымен, оның классикалық көркем мәтінінің эстетикасымен, мәңгілік және өткір өзектілігімен байытылған.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың «Тәуелсіздік бәрінен қымбат» атты мақаласында: «Жаһандану кезінде ел жат жұрттың ықпалына бейсаналы түрде ілесіп кеткенін аңғармайды. Басқаша айтқанда, мәжбүрліктен емес, санасының улануы арқылы өз еркімен торға түседі.

Сондықтан, жаңа заманның жақсы-жаманын екшеп, артықшылықтарын бойға сіңіріп, тамырымызды берік сақтауымыз қажет. Ұлттық болмысымыздан, төл мәдениетіміз бен салт-дәстүрімізден ажырап қалмау – барлық өркениеттер мидай араласқан аласапыранда жұтылып кетпеудің бірден бір кепілі» [13], дей келе мемлекеттің ұлттық болмысы арқылы халықаралық имидж жасақтау керегін айтты.

Қазақстан Абайды әлемдік аренаға шығару және насихаттау арқылы танылса, Абай Қазақстан бренді ретінде танылатыны білгілі. Үйлесім табу барлық жерде ұта алатын қасиет. Абай шығармасы салыстырмалы түрде көп болмаса да, оның өлеңдеріндегі және қара сөздеріндегі әрбір сөйлем сатылмайтын біліммен тең екені белгілі. Біз, Қазақстан Республикасының азаматтары осы артықшылығымызды пайдалана отырып, имиджі қалыптасқан мемлекеттер қатарына кіруге кедергі жоқ деп ойлаймыз. Ұлы ақын, хакім Абайдың заманауи Қазақстандағы бүгінгі бейнесін ұрпақ санасында мәңгі сақталады деп мақтанышпен айта аламыз

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. А.Құнанбаев.Тәрбие сөздері. - Алматы: «Библиотека Олжаса» баспа үйі. 2012. - 156 б. (22.09.2021)
2. https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy (25.10.2021)
3. Абай. Өлеңдер, поэмалар, аудармалар мен қара сөздер / Абай. - Алматы: Жібек жолы, 2005. - 488 б (28.10.2021)
4. Құнанбаев А. Шығармаларының толық жинағы (екі томдық). – Алматы: Көркем әдебиет, 2002. – 368 б. (18.11.2021)
5. Назарбаев Н.Ә. Абай туралы сөз // Егемен Қазақстан.-1995. (25.11.2021)

ДӘСТҮРЛІ БАҚ ЖӘНЕ ҒАЛАМТОРДЫҢ ҚР АҚПАРАТ КЕҢІСТІГІНДЕГІ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІ

Дана БАЙГОЖИНА,

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Телерадио және қоғаммен
байланыс кафедрасының аға оқытушысы

Ардақ МҮТӨРБЕК,

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Телерадио және қоғаммен
байланыс кафедрасының оқытушысы

«Журналистиканың қоғамдық міндеті – халықты барынша ауқымды және сан алуан ақпаратпен қамтамасыз ету. Қандай шешім болса да оны журналистер қабылдамайды. Журналистер тек жариялайды, әлгі ақпаратты таратады. Тыңдаушының өзі сараптап, қажеттісін сұрыптап алады, сол арқылы саяси ой қалыптастырады. Осындай ешкімнің түсіндірмесінсіз таза ақпаратты алған адам ғана сол мемлекеттің институттар жөнінде, коммерциялық ұйымдар туралы нақты шешім шығарып, пікірі қалыптастырады» [1], - дейді ғалым М. Барманқұлов. Айтылған осы салалы сөздерді сараптайтын болсақ, расында ақпарат арнасын қай бағытқа бұрсағ да бұқараның біліктілігін арттыратын тың тәлім екенін танысың. Тарихқа зер салсақ тізілген сөздердің талай тұғыры биік елдердің еңсесін жығып, жеңілгенге жеңімпаздың тәжін сыйлағанын тануға болады. Қазақ елінің өткенін өзгертпей өгей саясаттың тұсында тап басып таңбаланған тұлғалар бар. Сарыдала төсінде орын алған оқиғаны сараптап жазған басылымдар өз кезеңіндегі биліктің кесапаты мен келеңсіздіктерін келтірген.

Баспасөздің қоғамдағы орны ерекше. Оның тарихы ХІХ ғасырдың екінші жартысынан бастау алатыны белгілі. Қазақ елі Ресей империясының құрамына енгеннен кейін, бұл аймақта өз саясатын орнықтырып, насихаттау мақсатында газеттер ашты. Бұған дейін баспасөздің маңыздылығын түсінген зиялыларымыз да өз кезінде осы мәселені айтып кеткен. М. Дулатов сол кезде баспасөзді күшейту, көркейту жолында істелетін шаралар қандай болу керек, соларды жобалап, ұйғарған шараларды жүзеге асыру үшін Қазақстан баспасөз үмесін жариялағанын айта келе, «Біздің баспасөзіміз күшті болса, қазір «Баспасөз көркейту» ұраны шақырылмас еді, баспасөз үмесі жарияланбас еді», - дейді [2]. М. Дулатов қазақ, қырғыз тілінде Қазақстан, Түркістанды қоса санағанда сол кезге дейін шығып тоқтаған, шығып тұрған газет-журналдарды көрсетеді: «Дала уалаятының газеті», «Серке», «Айқап», «Қазақстан», «Қазақ», «Қазақ газеті», «Сарыарқа», «Алаш», «Жас азамат», «Абай», «Бірлік туы», «Үш жүз», «Қазақ мұңы», «Заман тілі», «Қазақ тілі», «Тіршілік», «Кедей сөзі», «Бостандық туы», «Ұран», «Мұғалім», «Еркін», «Ерік», «Қызыл ту», «Еңбеу туы», «Ақ жол», «Ұшқын», «Еңбекшіл қазақ», «Ақ жол» т.б. Жоғарыда жазылған баспасөз атаулары Алаш ақпаратының негізі болғанын білдіреді. Сонымен қатар біздің елдегі дәстүрлі БАҚ-тың бастауы болған бұл басылымдар қазақ өміріне өз өрнегін салып, қоғамдағы ой-өрістің дамуына ықпал етті.

Мерзімді баспасөздің талайы ашылып, талайы жабылды. Олардың ішінде партиялық, қоғамдық-саяси, экономикалық, білім мәселелері, денсаулық, мәдениет пен өнер жөніндегі, тіпті, әйелдер мен балаларға арналған басылымдар да болды [3]. Мемлекетіміздің қарқынды даму заманында бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі күннен-күнге күшейіп келеді. Оның халық өміріне өз әсерін тигізері сөзсіз. Өйткені баспасөздің, теледидардың, радионың қызметі оның санымен емес, ұлттық мүддеге негізделген қызметімен өлшенеді. Бұған дейін оқырман тек мәліметті түрлі тармақта оқумен, көрумен немесе тыңдаумен ғана шектелетін болса, бүгінгі оқырман интернет арқылы мәліметті көріп, тыңдап, оқып қана қоймай өзінің пікірін қосып, ол туралы өзгелерге газеттерін өздері жасай алатын деңгейге жетіп отыр. Осы орайда жаңа медиа дегеніміз – мол мүмкіндіктерге жол ашқан интернет технология деп түсіндіруге болады.

Соңғы мәліметтер біздегі интернет пайдаланушылардың саны – 5 миллионнан асқанын көрсетті. Бұған сонымен қатар телефон тәрізді шағын құрылғының көмегімен ғаламдық ақпарат «аренасына» қосылып отырғандарды да теңестірдік. Бұл бізде жаңа медиа құралдары кең қолданыла бастайтынын көрсетеді. Бірақ, өкінішке қарай, интернет контенттің ұлт мүддесіне жұмыс істеткізу ісінде іркілу бар. Бізде жаңа медиаға лайықтап контент дайындай алатын, өнім әзірлейтін кәсіби мамандардан құралған ұйым өз аяғына нық тұрған жоқ. Қазақ газеттерінің сайттары көбіне қағаздағы нұсқасының көшірмесі ғана болып жарияланады. Әрі қарай сайт иелері виртуалды оқырмандарымен белсенді жұмыс істемейді. Дамыған елдерде жаңа медиа дәстүрлі медианы басып озуға таяу.

Жалпы, интернет дамыған соң, Қазақстанда жаңа медиа сөзсіз дамиды. Бірақ қазақ тілінде дамытатын контентмейкерлер керек. Интернет тұтынушыны қызықтыратын қазақша мультимедиалық өнім болмаса, интернет қолданушы сөзсіз өзге тілдегі өнімді тұтына бастайды. Мысалы, бізде интернет қолданушылардың басым бөлігі Ресейдің немесе АҚШ-тың өнімдерін қолданады. Бұған дәлел Қазақстанда жиі қолданылатын төрт ресурсты айтсақ, бірінші орныда www.mail.ru, екінші орында www.google.com, үшінші орында [google](http://google.com) компаниялар. Бұл арқылы әрбір қазақстандық қолданушы ғаламторға шыққан сайын шет елдік компанияның даму үлесі үшін жасап отырғандай болады. Ал қазақ тілінде контент әзірлейтін мамандар, ұйымдар болса, онда біріншіден ақпараттық қауіпсіздік мәселесі шешіледі, екіншіден бұл – ұлттық мазмұндағы дүниенің көбеюіне әрі өз нарқымызды қалыптастыруға себеп болады. Қазақша ресурстардың мазмұны ағылшын немесе орыс тіліндегі ресурстарды түгелдей алмастыра алмас. Себебі, ағылшын тілі ақпараттық технологияның тіліне айналды. Әйткенмен шет тіліндегі сайттарды қолданудың артықшылықтары болғанымен, өзіндік қаупі бар. Мысалы, ресейлік www.mail.ru ойын-сауықтық коммуникациялық порталы қазақша әріптерді қолдамайды. Оны қолданушылар қазақша сауатты жазудан қалып барады. Интернет қолданушылар жай ғана ұсынған өнімнің жетегінде кетпей өзіне қажетті контентті өзі түзуі үшін ІТ сауаттылықты қолға алуымыз керек. ІТ сауаттылық дегеніміз – тек интернетке кіріп шығуды білу, mail.ru-ді қолдану ғана емес, ол интернеттегі бар бағдарламаны өз қажеттілігіне икемдей алу. Пайдаланушы қолда бар өнімді ғана пайдаланып, соның жетегінде кетсе оны сауатты қолданушы деу қиын.

Жаңа медианы дәстүрлі медианы алмыстыруы қиындау. Өйткені жаңа медиа тек құрал, ақпарат жеткізудің тәсілі. Бұған дейін адамдар бір сағаттық хабар көретін болса, енді 5 минуттық телефоннан көре алатын қысқа хабар керек, бұрын газеттен көлдей мақала оқитын болса, енді интернеттен қысқа ақпарат түріндегі, суретпен безендірілген мақала керек. Қазір адамдардың өмір сүру деңгейі өзгерді, заман жылдамдықты талап етеді. Уақыт тапшы, қысқа, әрі тез ақпарат беру керек. Біз бұдан қашып құтыла алмаймыз. Интернет күн сайын дамып жатыр, қолданушылар саны артып келеді. Осы тұрғыдан жаңа медиа сұранысқа ие болады. Бірақ дәстүрлі медиа өмір сүре береді. Себебі, ақпараттың негізгі мазмұны өзгерген жоқ. Бар болғаны оны жасау тәсілі жаңарды. Менің ойымша, дәстүрлі БАҚ таяу болашақта салалық болып бөліне бастайды. Жаңа медиа салалық басылымдарды алмастыра алмады деп ойламаймын. Себебі телефонмен немесе интернетпен берілген мақала сараптаманы қамти алмайды. Сондықтан салалық газеттер немесе интернетті аз тұтынатын аймақтарды жергілікті газеттер әлі де негізгі ақпарат көзі болып қала бермек. Ал қазіргідей саяси-қоғамдық газеттер таяуда бұқаралық сипаттағы бағытын өзгертуі ықтимал. Мысалы, бұл үрдіс Америкада көрініп отыр. Көптеген қоғамдық-саяси басылымдар жабылып жатыр. Оларға жарнама, қаржы жаңа медиадан келіп жатыр. Сондықтан олар ол жағын дамытуда, жаңа медиаға, яғни интернет арқылы ақпарат таратуға көшуде.

Елімізде масс-медианың рөліне және оның тіліне байланысты көптеген ой-пікірлер айтылып жүр. БАҚ туралы қазіргі түсінік қандай? Оның қызметінде қандай бағыттар басымдық етуде? Бұқаралық ақпараттық құралы (БАҚ немесе бұқаралық медиа) дегеніміз:

А) бұқараның мінез-құлқы үлгілерін іріктейтін және шектейтін, соған иландыратын күш;

Ә) сөздік, бейнелік және музыкалық ақпаратты жаппай көбейтетін, әрдайым тарататын, ақпаратқа жалпылама бұқаралық сипат енгізетін ұйымдық-техникалық комплекс [4].

Әлеуметтанушылар Калифорния университетінің профессоры Мануэл Кастеллстің «ақпараттық қоғам» деген терминін мойындайды. «XX ғасыр мен екінші мыңжылдықтың басты қорытындысы – технологиялық төңкерістің дамуы, капиталистік экономика мен түрлі әлеуметтік қозғалыстардың қайта құрылу барысында ақпараттық желілік қоғамның пайда болуы», [5] - дейді Кастеллс. Ғалымның айтар ойы орныққан саланың дамуы. Расында XX ғасырдың бірінші елу жылдығында газет-журналдар мен қатар радио өз аудиторияларының ауқымын едәуір ауқымды қылды. Дегенмен, көгілдір экран көпшілік назарына ұсынылғаннан кейін ақпараттар ағынын алудың алуан түрлілігі пайда болды. Көзбен көріп, құлақпен есту бір терезеге бағынды. Алайда басылымдар мен радио бұрынғы деңгейлерінен түскен жоқ. Бұл БАҚ арасында бәсекелестікке қабілеттіліктің бастауы болатын.

Ресейлік профессор Я.Н. Засурский мынадай тұжырым айтады: «Ауқымды алатын болсақ әлемде журналистика жаңа деңгейге көтерілуде. Ол бірнеше жағдайға: біріншіден, жаңа ақпараттық технологияның дамуына байланысы, өйткені журналистің қызметінде кең мүмкіндіктерге жол ашады, бұқаралық ақпарат және қарым-қатынас құралдарының ұдайы дамуына жеткізеді; екіншіден, ғаламдастырудан туындайды» [6].

Шын мәнінде, қазіргі ақпараттық технологиялар журналистиканы жаңа сапалық деңгейге көтерді, әрі журналистиканың шығармашылық мүмкіндігін арттырып, оқырманына өз ойын жеткізуде кең мүмкіндіктер ашты – ақпарат алу мен таратудың еркіндігі берік орнықты, оған тосқауыл болар күш әлсіреді. Көз алдымызда дәстүрлі БАҚ мүмкіндіктеріне жаңа ақпараттық тасқынды қосып бір тұтастыққа қол жеткізген жаңа медиа қалыптасуда. ЮНЕСКО маманы Генрих Юшкиевичус 1998 жылы өткен TRBE-98 көрмесінде «ЮНЕСКО және ақпараттық қоғам» атты баяндамасында мынаған көңіл аударған: жаңа технологияларды пайдалану әр түрлі ақпараттық жүйе түрлері арасындағы шекараны жояды» [7]. Бұл сөздер дәлелді қажет етпейтін дерек еді. Қоғам көрінісі көпшілік қолданысындағы жаңа медианың жанына шоғырланды. Мәліметті мәтіндік тұрғыда таңдап, дыбыстық толқында тыңдап, теледидарда көріп келген жұрт бір «қобдишадан» барлығын бір уақытта қамтитын мәліметтер базасына қол жеткізді.

Қоғамда ақпарат туралы өзгеше пікір, бұқаралық ақпарат құралдарына деген жаңа көзқарас қалыптасуда. БАҚ эволюциясын ақпараттық қоғамдағы өскелең сұраныстармен түсіндіруге болады. Ал технологиялық төңкерістің қозғаушы күші Интернет желісінің дамып, кең тарауы және компьютерлердің есептеу қуаты артқандығы, бағдарламалардың кең ауқымдылығы болды. «Ғаламтор ақпарат өндіру, тарату мен тұтынудың құнын едәуір арзандатып, коммуникациялық ландшафтты түбегейлі өзгертті» [8]. Ақпараттың ақша екенін дамыған мемлекеттер бұрын білгенін бүгінгі сана таныды. Нарық қоғамында қалыптасқан ақпараттық құралдар да негізінен осы жолды ұстанады.

Әлемдік ақпарат агенттіктері мультимедиалық журналистикаға көшкелі талай уақыт болды. Қазақстандық агенттіктер көбіне мәтіндік ақпаратқа сүйенеді. Негізі мұнымен шектелмей, қосымша мультимедиалық контент істеген жөн. Мысалы, ресми ақпараттың қасында бірнеше слайдпен ашылатын суреті, дәл осы сәтті сөйлеген сөзінің қысқа бейнеүзіндісі, әрі осыған орай оқырмандардың қалдырған пікірлері болса немесе оқиға орнынан куәгердің өзі дереу ақпарат агенттігіне телефоны арқылы түсірген суреті мен видеосын жібере алса ақпарат мазмұны өзгермегенімен, тұтынушыға бірнеше өнімді ұсыну арқылы байланысты болуға болады. Жаңа медианың ерекшелгі сол. Оқырманның, жеке адамдардың да ақпаратымен бөлісе алатын мүмкіндігі болуы тиіс. Сонда, агенттік жұмысы 10-15 тілшімен шектелмейді. Бұл жерде ақпарат жылдам таратылады, контент көбейеді. Бұрын бәсеке Қазақстанда ғана жүретін. Интернеттің, жаңа медианың арқасында өзiр әлмедiк бәсекеге араласып отырмыз.

Ол үшін осы саланы білетін мамандардың басын қосу арқылы, журналситерді оқыту, үйрету қажет. Бұл мақсатта 2009 жылы «Мінбер» журналситерді қолдау орталығы құрылған. Қазір жаңа медианы насихаттауды, үйретуді жүзеге асыруда. Мұнымен қатар «MediaNet»

журналистика мектебінде, ҚазҰУ-да үлкен шеберхана бар. Бұл жерде де бірқатар жаңа медианы меңгерген білімгерлер сапты толтырды. Дегенмен, осындай жұмыстарды мемлекет қолдауы, қоамдық ұйымдардың қолға алуы керек.

БАҚ тілі арқылы мәдениет көрінді. Ал БАҚ тілі мәдениетті қайта қарастыру керектігін аңғартты және интолеранттылық тілін зерттеуді ұсынды [9]. Гречихин Максим өзінің диссертациясының бірінші бөлімінде медиалингвистиканың теориялық негізін қарастырған. Онда мына мәселелер қарастырылады:

1) Тілдің даму үдерісіндегі БАҚ-тың рөлі. Бұл бөлімде автор БАҚ саласына телеарна, радио, баспа және интернетті кіргізеді. Осы соңғы кейіндеу пайда болған БАҚ құралының бөлшегі БАҚ-тың жаһандануына және бір ретпне (яғни, бір-біріне ұқсап) дамып келе жатқанын көрсететінін айтады. Осы тұрғыда орыс масс-медиасына ағылшын тілінен енген сөздердің көптен бара жатқанына алаңдаушылығын білдіреді. Тіпті медиа құралдарында ағылшынша шығатын газет-журналдардың жиілеп бара жатқанын тілге тиек етеді. Мысалы, «The Moscow Times», «Capital», «The St. Petersburg Times» және т.б. Сонымен қатар, орыс тілінде шығатын кейбір журналдардың да атауы ағылшын тілінде берілетінін айтқан. Мысалы, «Cosmopolitan», «Good Housekeeping» және т.б. автор осындай ағылшын тілінің БАҚ құралына әсер етуін ағылшын тілінің бүкіл әлемге әсерімен түсіндіреді. Теледидардағы бағдарламалардың көбі американың бағдарламаларын көшіріп алғандықтан дейді, мысалы «Поле чудес» – «The Wheel of Fortune» т.б. орыстың «қаламмен жазылғанды балтамен шаба алмайсың» деген орыстың мақалы қазіргі күні БАҚ құралдарына да қарата қолдануға болатынын айта кетеді. Яғни, теледидардан айтылған әр сөздің тілдің қалыптасуына өкінішке орай, әсер ететінін айтады. Сонымен қатар, басылым беттері де қателерге жіне жаргон сөздерге, төмен лексикаға толы екенін де көрсетеді. Осылардың барлығын санамалап атай келіп, ағылшын тілінің әсері тек орыс тілінің медиасына емес, сонымен қатар басқа да елдердің, соның ішінде француз, испан, неміс т.б. басылымдарына әсер етіп жатқанын ескере келіп, масс-медианың қандай да болмасын тілді дамытуға, оның беделін арттыруға рөлі орасан зор екендігін атап көрсетеді. Осы мәселеге байланысты «БАҚ тілі» деген термин қалыптасады.

2) БАҚ тілі: ұғымның қалыптасуы және мазмұны.

3) Функционалды-стилистикалық аспектідегі БАҚ тілі.

4) Медиалингвистика: БАҚ тілін зерттеудегі жаңа парадигма.

Медиалингвистика психолінгвистик, әлеуметтік лингвистика, сот лингвистикасы сияқты лингвистиканың бір саласы. Бұл сала Германияда бастау алып, кәдімгі ғылымның бір тармағы ретінде зерттеледі.

Медиалингвистиканың ауқымы тек БАҚ тілін, газет тілін ғана зерттеп қоймай, медиасөз де зерттеледі, яғни бұқаралық ақпарат құралдарының қатысушыларының барлығының медиада жазған, айтқандарының барлығы тілдік тұрғыда қарастырылады. Қолданыстағы «БАҚ тілі», «Радио тілі» және «Газет тілі» деген терминдерді осы медиалингвистикаға жатқызамыз [10].

Негізінен интернет ресурсы Қазақстанда енді ғана дамып келеді. Аз ғана уақытты қамтығандықтан болар кемшілік атаулы жетіп артылады. Атап айтар болсақ... Интернетті пайдаланушылардың басым көпшілігі жастар. Ал жастар агент, интернет-чат дегендерен көп жұмыс жасайды. Ол жердегі «смстердің» тілі қандай? Тіпті қазақша жазды дегеннің өзінде көпшілігінде «шала қазақша» (привет, пока, каксын, откан т.б. сияқты өздері ғана түсінетін сөздер).

Интернеттегі аударма мәселесі де көңілге қонбайды. Қазақ тілінен орыс немесе басқа тілдерге аудару және керісінше, басқа тілдерден қазақ тіліне аудару сайттары аз. Болған жағдайда да қателік көп. Жеке сөздерді аударар, ал мәтінді аудармайды десе де болады.

Сайттардың көбі орыс және қазақ тілінде болғанымен, жұртшылық сайттардың қазақ тілі бөліміне кіріп көріп, жұмысын орыс тілді бөлімінде жалғастырады. Мысалы, «Air Astana» сайтының қазақ тілді бөліміне қатысушылар үлесі жылына 5% құрайды. Өкініштісі сол сайттың қазақ тіліндегі порталынан мүлдем билеттер сатылмайды. Оның басты себебі

халықтың қазақ тілді сайттарға деген сенімсіздігінің басым болғанынан деп білеміз. Ал ондай түсініктің қалыптасуына қазіргі кезге дейін қазақ тілді сайттардың жазылу форматында қате өте көп болғаны» [11].

Сонымен қатар, интернеттегі қазақ тілінің дамуы үшін техникалық мәселелер аарсында бағдарламалық өнімдердің тапшылығын атауға болады. Шетелдегі қазақстандықтармен хабарласу үшін кириллицадан латыншаға көшу керек. Сондай-ақ, басқа жағдайларда кириллицаны ауыстырусыз тек интернет үшін қазақ тіліне арналған латын алфавитін әзірлеуге болады деген пікірлер бар. Оны кей кезде желіні жеке пайдаланушылар ғана қолдана біледі. Қазақ тілін кириллицадан латиницаға аудару мүмкіндігі туралы мәселе интернет қауымдастығы арасында әртүрлі пікірлерді туғызып жүр.

Қазақ тілінде сайт жасаудың қиындығы соңғы жылдары қатты сезілуде. Өз сайтың қазақ тілінде жасағысы келген әр веб-шебер оның интерфейсін (электроника, түйін, түйіс) қазақ тіліне өзі ауаруға мәжбүр болуда. Қазақ тілінде сайт жасаумен айналысқан веб-шеберлердің барлығы солай істейді. Уақытты көп жоғалтатындықтан әзірлеме қымбатқа түседі. Сонымен қатар, әр сайт дербес аударылғандықтан, барлық сайттың аудармасында терминдерді пайдаланда айырмашылықтар бар. Пайдаланушы адам әр жолы жаңа интерфейсін қолданғанда көп қиналады.

Енді кестеде көрсетілген сандарға келер болсақ, үш жыл ішінде бес миллионға жуық өскен ғаламтор қолданушылардың саны әлеуметтік топтың жиі қолданатын құралы интернет желісі екені анық.

Ең алдымен, желіні пайдаланған адам ана тілінде дұрыс, тіл тазалығын сақтай отырып жазу керек. Сонымен қатар, тіл маманы мен IT-бағдарламашылар бірігіп «жасанды интеллект» жасаулары керек. Осылар арқылы басқа да кемшіліктерді жоюға болады. Жақын арада бастаушы веб-шеберлерге көмек үшін қазақ тілінде бірқатар видео сабақтар жасалмақшы. Олар әр түрлі жүйелерде сайттарды қалай жасау керек екендігін, әкімшілендіруін, баптау мен ретке келтіруді түсіндіреді Мұндай видео-сабақтар мен скринкастар әлемдік интернетте бастаушы веб-шеберлерге арналған үздік көрнекі құралы ретінде өзін танытты. Бұл видео материалдар www.kazinternet.org сайтында орналастырылады. Сондай-ақ, олар үшін әйгілі видео хостингтерде жеке арналар құрылатын болады (www.youtube.com, www.kiwi.kz, www.kaztube.kz және басқалар) [12].

Әлемдік ақпарат агенттіктері мультимедиялық журналситикаға көшпелі талай уақыт болды. Қазақстандық агенттіктер көбіне мәтіндік ақпаратқа сөйленеді. Негізі мұнымен шектелмей, қосымша мультимедиялық контент істеген жөн. Мысалы, ресми ақпараттың қасында бірнеше слайдпен ашылатын суреті, дәл сол сәтті сөйлеген сөзінің қысқа бейнеүзіндісі әрі осыған орай оқырмандардың қалдырған пікірлері болса немесе оқиға орнынан куәгердің өзі дереу ақпарат агенттігіне телефон арқылы түсірген суреті мен видеосын жібере алса ақпарат мазмұны өзгермегенімен, тұтынушыға бірнеше өнімді ұсыну арқылы байланысты болуға болады. Жаңа медианың ерекшелігі сол.

Ал жаңадан шыққан медиалар ешқашан дәстүрлі баспасөз құралдарының орнын ауыстыра алмайды, - деп есептейді ArmRadio радиостанциясының директоры, PR-сарапшылар ассоциациясының вице-президенті Армениян Арман Сагателян.

«Мынадай бір айтылған »өз бар, ғалымдар нені ойлап таппаса да ол соңында қару болып шығады. Сол сияқты меніңшеде, ақпараттық-коммуникативтік салада солай болып отырады. Жаңадан не шықсада, бұл маркетингпен салыстырылып немесе соны насихаттайды. Мен бұл шу бірнеше уақыттан кейін сейіледі деп ойлаймын. Бұл тенденция Арменияда да байқалуда. Мен мысалға, әрдайым қолданушы және осы торлардың мүшесі ретінде, көптеген нәрсеге қызығушылығымды жоғалтамын, өйткені «құлағымнан тез білініп тұрады», - деді Сагателян Астанадағы Еуропалық және Азиялық медиа форумның (ФЕАМ-2011) алтыншы сессиялық пікірталасы кезінде» [13]. Расында дәстүрлі БАҚ интернет журналистикамен салыстырғанда бірер бес жылдықта бәсеңдеуі мүмкін, алайда одан ара-жігі ажырап қалады дей алмаймын. Себебі тамыры тереңде жатқан журналистикаға негіз болған бағыттар өміршендігін өзге қырларынан дамытады. Себебі тұтынушылары мен техникалық

қажеттілері түрлі бұл бұқаралық ақпарат құралдарының мәліметтерді тарату тұрқыда армақталған. Осы ойда мен екі даңғылға ажыраған бір түсінік тек бірін-бірі толықтырады дер едім. Даму үрдісі аладғы уақытта ажырамайтын арналарды бұл күндері бөліп-жаруға болмайды. Газет, журнал, радио, телеарна және интернет журналситердің жұмыс мекені ретінде маңызға ие боуы қажет. Ал аталған арналар заман талабына сай үйлесімде өзара толықтырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Барманқұлов М. Телевизия : бизнес әлде билік? / Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 2016 б.,-18 б.
2. Дулатов М.Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1991. – 304 б.
3. Тіл құралы. Мемлекеттік тілдің Алматы қаласының қоғамдық өміріндегі ахуалы. – Алматы: 2008.-125-128 бб.
4. Молдабеков Ж. Ақпараттық ресурс ұлттық құндылық. // www.kazgazeta.kz
5. Castells M. The Information Age Economy, Society and Culture. Vol.1. The Rise of the Network Society. Blackwell, 1996.: Кателлс М. Информационная эпоха. Экономика. Общество и Культура. – М. 2000.
6. Засурский Я.Н. Основные понятия теории и журналистики. – М.: Изд-во МГУ, - 1993.
7. Нысанбаева Ә. Адам және ашық қоғам. – А.:Қазақ энциклопедиясы. -1998. – 272 б.,
8. Қарин Е.Т. ҚР ұлттық қауіпсіздігінің ішкі саяси аспектілері, с.ғ.к., диисертациясын қорғау. – А.-1999.-120 б.
9. Гречихин, М. Васильевич. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. <http://www.dissercat.com> (кандидаттық диссертация)
- 10.Добросклонская Т. Медиамәтінді зерттеу // – М.: Изд-во МГУ, - 1993.
- 11.Абдикерим Ж. «Интернеттегі қазақ тілін дамыту». // www.yvision.kz
12. www.iak.kz
13. www.iak.kz

МЕРЕЙГЕР ТУРАЛЫ ТОЛҒАНЫСТАР

Сауытбек Абдрахмановтың 70 жылдығы ел баспасөзінде кеңінен аталып өтті. Жинақтың түйіндеуші бөлігінде көрнекті әдебиеттанушы ғалым, танымал публицистің шығармашылығы туралы бірқатар мақалаларды қоса жариялауды жөн көріп отырмыз.

ІНІ-ДОСҚА ІЛТИПАТ ХАТ

Мархабат БАЙҒҰТ

Ассалаумағалейкүм, айналайын іні-досым Сауытбек!

Сізге арналған хұсни хатымды Хатжазған жартасының астындағы аршаның ығынан жазып отырмын. Өзіңіз білетін Тауістелі ауылының Қаратау жақ биігіндегі Бозторғай асуының оң қапталы ғой. Хатжазған жартасындағы таңбалар бертінгі ғасырларда өшіп, көрінбей кеткен. Әлдекімдер ерігіп те, еліріп те қиратқан деседі. Анда-санда осынау Хатжазғанның астындағы аршаның түбінде хат жазып отырып, шыбын жанына шипа тілейді мына жаман ағаңыз.

Сәуке, сізге деген ілтипаттың айрықшылығы айқын ғой. Алпыс жылдығыңызда ше, Тұңғыш Президент – Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың өзі «Көрнекті қаламгер, зияткер ғалым, мемлекет және қоғам қайраткері ретінде сіздің есіміңіз баршаға танымал. Руханият саласында биік лауазымды қызметтер атқарып, «Егемен Қазақстан» газетінің басында ұлт болмысын әйгілеуге ерекше күш-жігер жұмсаудасыз. Баспасөзді дамытуға, мәдени-тарихи мұралық қазынамызды байытуға қосып жүрген қыруар еңбегіңіз үшін сізге алғысымды білдіріп, жаңа табыстар, зор денсаулық, отбасыңызға амандық тілеймін. Әрқашан ел құрметіне бөлене беріңіз», – деп құттықтаған болатын. Арада сегіз жылдай уақыт өткенде «Абыз Әбіш» атты айтулы кітабыңызға Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев ақеділ ықыласпен алғысөз жазды. «Сауытбек Абдрахмановтың кітабы – Әбіш Кекілбаевтың ұланғайыр ойшылдығын кешенді түрде талдаған күрделі еңбек. Яғни кекілбаевтануды кеңейтетін кітап. Мұнда аса қомақты фактологиялық материалдың негізінде Ә.Кекілбаевтың мәдениеттанушылық, өнертанушылық, әдебиеттанушылық, тарихшылық, саясаткерлік қырлары, нағыз энциклопедиялық білімі, терең танымы, академиялық универсализмі жан-жақты ашылған. Белгілі қаламгердің жаңа кітабы әбіштануды жоғары деңгейге көтеретін, Кекілбаев кемеңгерлігінің көкжиегін көрсететін еңбек деп бағалауға лайықты», – дейді Мемлекет басшысы.

«Қазақ әдебиеті» газетінің кейбір сандарын сары майдай, сүр қазыдай сақтайтын әдетіміз бар. Осы басылымыңыздың 2001 жылғы 16 қарашадағы нөмірінде Әбіш Кекілбайұлының «Ілгері бастырар ізгілік» деген дүниесі жарияланған. Ініге ізет-ілтипаттың үздік үлгісіндей бұл бөлекше мақаланы әлсін де әлсін оқитынымыз рас. Кекілбаев кемеңгерлігінің, көрегенділігінің қайсыбірін, қай қырын айтып тауыса алармыз. Сол мақаласы арқылы-ақ бар-барша бағалары мен бағамдауларын беріп үлгерген. «Ибалы да зерделі Сауытбек». «Мол білік пен зор кісілік иесі». «Өзіндей көріп, сеніп тапсыруға болатын, жолда тастап кетпейтін жорық тұлпарындай жолдастыққа адал». «Білікті маман, шебер ұйымдастырушы». «Ұлт пен мемлекет мүддесін бірінші орынға қойып еңбек етті». «Мансап қумады, мақсат куды». «Пысықтық пен пасықтыққа ырық бермей, бүтіндік пен түгелдікке қызмет етуде табандылық таныта алды». «Мен оның қабілетіне, талантына, еңбекқорлығына дән риза бола жүре, әсіресе кез келген оқыған-тоқығанның бойында кездесе бермейтін, бесіктен жұғып, сүтпен сіңгендей ерекше дегдарлығына таңғаламын». «Оның бойында өзгелерді жөнді-жөнсіз жоққа шығарып, өзіне өзі тамсанатын таяздық пен тантықтық байқалған емес». «Тәуелсіздікті тәуелді кезеңдегілеріміздің бәрін бірыңғай тәрк ету деп түсінуден аулақ тұра білді». «Оған да тек рухани ізденісте жүретін адамдар ғана жете

алса керек». «Бұл оның жеке шығармашылығына ғана емес, әлеуметтік қызметінің бәріне тән».

Қалай да қалай айтады, ә?! Әбішіңіз. Иә-иә, айтып та айтпай не керек-ай, іні-досымыз, ілтипат жасап, хұсни хат арнап отырған Сауытбегіміз туралы шынайы ықыласпен айтатындар мен жазатындардың бәрі дерлік сіздің ізеттілігіңіз бен ізденімпаздығыңызды, ізгілігіңізді айрықшалайды. Алға шығарады. Ерекшелеп екшейді.

Студент кезіңізде зияткер Зейнолла Серікқалиев, батылдығын бұлдамайтын Болат Бодаубаев, көркемдіктің кербұғысы Оралхан Бөкеев, зердесі зерлі зиялы Сағат Әшімбаев сынды саңлақтардың ықыласына бөленіп, ілтипатына іліндіңіз. Кино сыны жөніндегі мәністі мақала-рецензияларыңыз алғашқы курстан-ақ ауызға ілікті. «Төтенше комиссар», «Кабулдағы елшілік», «Қашу», «Жетінші оқ», «Қайта оралмас», «Ұрысқа тек қарттар шығады», «Есімінді ұмытпа», «Король Лир», «Қызыл бүрген», «Таңғажайып», «Шоқ пен Шер», «Ватерлоо», «Қыз Жібек», «Атаманның ақыры», «Көксерек», «Орман балладасы», «Көкжиектер», «Отқа оранған Орал», сияқты сан алуан фильмдер хақындағы мақалаларыңыз талайларды таңырқататын. Студент кезіңізде-ақ, 1974 жылы Қазақстан Кинематографистер одағының кино сыны саласындағы жүлдесін алдыңыз-ау. Дипломдық жұмысыңыздың тақырыбы «Қазіргі қазақ киносы. 1970-1975 жылдардағы көркем және телевизиялық фильмдер» еді. Адамзаттың Айтматовымен әдеби шығармалардың экрандалуы тақырыбында сұхбат жасағаныңыз да диплом қорғаған жылыңызда еді. Студенттің шоң Шыңғыспен соншама біліктілікпен сөйлескеніне мына жақта жүріп әрі таңданып, әрі марқайып едік сонда. 2019 жылы шыққан «Өнер өлкесі» деген кітабыңыздың «Студент дәптерінен» аталатын бөлімінде жарияланған сол сұхбатқа кезінде сөз танытын, ең бастысы – қуана алатын қаламгерлердің бәрі сүйсінген. Солардың бірі, бірегейі – өзіңізбен бір бөлімде бес жыл бірге істеген Ақселеу Сейдімбек «Күнгір-күнгір күмбездер» деген кітабына бүй деп жазыпты: «Сауытбек! Егер менде іні болса, ол сендей болса, соған қанағат етер едім. Құрметпен, С.Ақселеу. 23.09.81». Мінекиіңіз, ағаның ініге ілтипаты.

Бауыржан Омаровтай бітімі бөлек бауырымыз «№ 1 ойыншы» деген эссесінде әдемілеп әзілдейтіндей, «СК»-дан «ЦК»-ға жауапты қызметке шақырылдығыз. Тағы да Әбішіңіз әдіптегендей, «ұстаздарға да салымды екенсіз». Өзбекәлі Жәнібеков, Мырзатай Жолдасбеков, Әбіш Кекілбаев, Сейіт Қасқабасов, Төлен Әбдіков... Осынау орасан ойлы, мемлекетшіл, елжанды ерендеріңіздің қай-қайсысы да іні-досымыздың, яғни сіздің сана сапаңызға, жоғары жауапкершілігіңізге, іскер де ізденімпаз ұйымдастырушылық қасиетіңізге, талантыңызға тәнтілік танытты. Мәселен, Мырзатай Жолдасбеков бүй дейді: «Көлбедеп көзге түсе бермейтін, кісіні көлденең кесіп өте бермейтін, ақылмандарша кеңес те бере алатын, көсіліп сөйлей де алатын, қиналғанда ақыл да бере алатын адамдар болады. Бірақ олар көп емес. Сауытбек – сондай азғантай асылдың бірі, бірегейі. Ондай кісіні қасыңнан жібергің келмейді, қимайсың... Тәуелсіздік орнаған кезде елдің есі шықты. Не істеп, не қоярын білмеді. Ел іші де бүлініп жатты. Неше түрлі арандатушылар шықты, әбіржітті, іріткі салды. Елбасы осының бәріне шыдады. «Тілі байланған, қол-аяғы кісенделген ел едік, еркін сөйлеуді де үйренсін», – деді. Кеңшілік жасады. Бізді де сабырлылыққа, төзімділікке шақырды. Осы тұста Сауытбек Абдрахманов менің камшылар жағымда болды. Оның әрі ойлы, әрі сабырлы көсемсөзі жүріп жатқан реформалардың бүгешігесін ашып, түсіндірумен елдің назарын өзіне аударды. Мемлекеттің қай қызметіне де жас кезінен-ақ әзір еді. Басқа қызметке жіберсек, қиналып қаламыз ба деп, оны жанымнан шығармай да жүрдім. Бір жағынан мұным Сауытбекке қиянат сияқты. Десе де, қимадым. Сауытбектің басшылық қызметке кештеу келуінің бір себебі де сол. Ол мемлекеттің ішкі саясат жұмыстарында орасан сүбелі істер атқарды. Мұндайды тарих ұмытпайды».

Мырзатай ағаның мойындауын әдейілеп ұзағырақ келтірдік, іні-дос. Қаншама «қиянаттар» қалындағанымен, қызметтік өсу жолыңыз да жаман емес-ау. Орталық Комитеттің Идеология бөлімінің нұсқаушысы. Мәдениет және өнер секторының меңгерушісі. Президент Кеңесінің кеңесшісі. Президент Әкімшілігі Ішкі саясат бөлімі меңгерушісінің орынбасары, бірінші орынбасары. Мәдениет министрінің бірінші

орынбасары. «Қазақстан телевидениесі мен радиосы» республикалық корпорациясының бірінші вице-президенті... Мемлекетімізді мемлекетшілдігіңізбен мығымдандырған мықтылардансыз. Жас мемлекеттің жаңа идеологиясын жасақтаудағы жан аямас еңбектеріңіз ерен. Кешігіңкіреп дегеннен шығады, кейініректе Ақпарат министрі болып тағайындалғаныңызда: «Е, бәрекелді!» дескенбіз.

Ал енді ел газеті «Егемен Қазақстанды», байтағымыздың бас басылымын, 2000-2016 жылдар аралығында, яғни он алты жыл бойы басқарғандағы азаматтық асқақ жауапкершілігіңіз бен кең құлашты қайраткерлігіңіз, кемелдігіңіз бен кенендігіңіз кеңінен танылған, даусыз мойындалған. Парасат-пайым биіктерінен, елдік ендіктерінен, байыптылық бойлықтарынан табылатын, сан түрлі тақырыптардағы публицистикалық тағылымнама танымдық зерлі зияткерлік эсселеріңіз ұлттық ұждан ұнасымына қалтқысыз қызмет етті. Білеміз. Білген соң айтамыз. Қарамағыңызда жұмыс істедік. Қатар жатқан үш облысты қатар шарлатып, қалағанымызды қалағанымызша жаздырғансыз. «Заманында мына көкеңізге Сауытбегіңіздің өзі бірнеше жыл құда түсіп жүріп, жұмысқа қоймай шақырып алған» деп шалқая шіренетін де шамамыз бар.

Сіздің әдебиеттанушылық, мәдениеттанушылық, өнертанушылық еңбектеріңізді әлемдік әдеміліктің, дүниежүзілік көркем ойдың заманауи биіктерінен табылады деп танығандар аз емес. Елбасытанудағы ерендігіңіз ерекше. «Өмір өткелдері» деген тұтас кітабын қағазға түсіріп шыққансыз. Нұрсұлтан Назарбаев, Қасым-Жомарт Тоқаев, Эдуард Шеварднадзе, Эмомали Рахмон, Хосни Мубарак сынды мемлекет басшыларымен, әлемдік әдебиет және өнердің өзгеше өкілдерімен, спорт жұлдыздарымен жасап, жариялаған сұхбаттарыңыз саналарға сәуе дарытып, сәуле құйғанын жұртшылық жақсы біледі.

Пушкиннің «Евгений Онегин» романының аудармалары туралы кандидаттық, өлең аудармасының теориясы мен поэтикасы тақырыбында докторлық диссертация қорғадыңыз. Ұлттық Ғылым академиясының құрметті мүшесі атандыңыз. Профессорсыз. Өткен жылы осы біздің «Оңтүстік Қазақстан» газетінде бір шәкіртіңіз Еуразия университетінде оқитын лекцияларыңызға басқа факультеттердің студенттері жасырынып келіп, тыңдап отыратынын жазғанда тағы қайран қалғанбыз. 1999-2020 жылдары жарияланған «Біздің Пушкин», «Вер бана ат. Пушкинтану парақтары», «Жоран и Пушкин», «Төлтума мен телтума», «Перевод поэзии и поэзия перевода», «Әдебиет әлемі», «Аударма алыбы» сияқты еңбектеріңіз отандық әдебиеттануға қосылған қомақты үлес ретінде қазағыңызды қуантады. Басқалар да бағалайды. Бағалағаны сол ғой, сіздің бірқанша бірегей мақалаларыңыз бен сұхбаттарыңыз ағылшын, араб, түрік, өзбек, тәжік тілдерінде жарияланған. Бір сұхбатыңызды Каирдағы 980 мың дана болып тарайтын «Аль-Хабар» газеті басқан. Өзіңіз алақанда ойнататын орыс тілін айтпай-ақ қояйын. Мәскеудің «Литературная газета», «Художественная литература», «Русский раритет», «Независимая газета», «Аргументы и факты», «Комсомольская правда» сияқты баспалары мен басылымдарында туындыларыңыздың жарық көруі де көп нәрсені аңғартар. Қазақ қаламгерлерінің арасында кітабын (Абайдың 175 жылдығында ақынның тәржімешілік талантын айқара ашқан «Аударма алыбын» айтам) үш тілде – қазақша, орысша, ағылшынша шығарған да қазірше тек сіз ғана.

Өзіміздің «Егеменде» елді елең еткізген, жөні бөлекше жобаларыңыз жайында тәнтілікпен тамсана жазғандар жетіп-артылып жатыр. Айрықшалары: «Адамзат күнтізбесі», әлбетте «Әлемге әйгіліңіз», төрт-бес жылдай толғана толғап, кейін екі томдық жауһар жасаған «Жиырмасыншы ғасыр жырлайдыңыз» ғой. Айтпақшы, аудармашылық талантыңызды танытқан «Бейбарыс» романы Елбасының тікелей тапсырмасымен тәржімаланып, үлкен-үлкен үрдісті тірліктерге, бейбарыстанудағы бірегей бетбұрыстарға бастағаны белгілі. Кітапқа Әбіш аға алғы сөз жазғанын, содан кейін барып Атырауда даңқты бабамызға ескерткіш қойылғанын, Каирдағы Бейбарыс мешітін жөндеуді Үкіметіміз қолға алғанын білеміз. Кезінде француз классигі Виктор Гюгоның «Аласталғандар» романын аударғаныңыз үшін халықаралық «Алаш» сыйлығын алғаныңызды да айта кетейін.

Қызық-ақ қой, іні-дос. «Қызмет – қолдың кірі емес» дегеніңізді «Түркістан» газетінен оқығанбыз. Бұл мақалды әу баста бір қазақ қызметтен түсіп қалған басқа қазақты жұбату

үшін ойлап тапқан немесе қызметке қолы жетпеген біреу өзін өзі жұбату үшін шығарған... Деп едіңіз-ау әзіл-шынын араластырып. «Әйтпесе, лауазымды қызмет – елге қызмет етудің тетігін қолға ұстататын мүмкіндік. Ол мүмкіндікті қалай пайдаланатының өзіңе байланысты», деп тәмамдапсыз ойыңызды. Осыған орай, елшіл ерендігі, халықжандылық қызметі үшін жала жабылып, төртжарым жыл тас қапаста жапа шеккен Асанбай Асқаровтың айтқаны ойға оралып отырыпты. «Ай, айналайындар, «Қызмет – қолдың кірі» дегенді ақылынан адасқан, алжасқан адам айтса керек. Олай ұғынатындар оңбай қателеседі. Тереңірек түсінгенге, халқына қызмет ете білгенге «Қызмет – қолдың нұры», – деген еді обком бюросының бір отырысында.

Қайран қаламыз. Шерхан, Әбіш ағаларыңыз да қай қызметте де қаламын қолынан тастамай, қайраткерлік парызын қалтқысыз атқарып еді-ау деп. Әбіш, Шерхан бастаған сардарлар сапындасыз, Сәуке. Ашығын айту керек.

Өзіңіздің алпыс жылдығыңыздың тұсында осы ойға анық ұйыған едім.

Іні-досым менің! Сол бір сары алтындай, саф таза, кіршіксіз күлімсіреген күзіңіз күні кешегідей-ақ көз алдыңызда шығар-ау. Алты асқардан асқаныңыздағы сол алтынсары, айтулы күзді айтам да. Шымкентіңіз шырайланған. Бұрынғысынан бетер. Сарыағашыңыз сағыныштың сабатындай абаттанған. Көркем Келесіңіздің белестеріндегі бетегелер басына мизам ілініп, ақ сәлкеш орамалдай алаураған. Поэзия патшайымы Фариза әпкеміз әуестенгендей, күллі күнгейіңіз күлімдеген. Алпысыңызда, талтүсіңізде қуанып кімдер келді десеңізші сонда?! Әбішіңіз зайыбымен. Фариза әпкеңіз. Сәбит ағаңыз зайыбымен. Сейіт көкеңіз зайыбымен. Әлібегіңіз, Әбдімүтәліңіз, Тілеуқабылыңыз, Заманбегіңіз, Құлбегіңіз, Ағайдарыңыз, Жұмабегіңіз...

Облыс әкімі Асқар Мырзахметов, әлеуметтік-мәдени мәселелер жөніндегі орынбасары Әли Бектаев, Шымшаһардың басшысы Қайрат Молдасейітов, Сарыағаш ауданының әкімі Әбдібақыт Мақұлбаев – бәрі де бәйек болып, ықылас-ілтипат танытып баққан. Жұмат Шанин драма театрында үлкен кеш өткен. Оны жүргізу бақыты бізге бұйырған. Кекілбаевтай кемеңіз сахнада желкен керген. Сізге, әдебиет пен мәдениетке қарата, қопара айтқан аз ғана сөзі қалың қауымды сілтідей тындырған. Инсульт алып, жады жадаңқырап, жүрегі жүдеңкіреп жүргеннің өзінде, қайран да қайран қаранарыңыздың ұлт ұстазы, рух сардары феномендігі анық аңғарылып тұрған. Әбіш көкем сонда сізді «Нөмірі бірінші журналист» деген. «Мерейтойдағы мадақсөзге жатқыза салмаңыздар мұны» деп қосып қойған. Соның бәрі таспада тұр. Фариза әпкеміз тебіренді. Сәбит пен Сейіт серпіле сөйледі. Әлібек досыңыз ақтарылды.

Сіз, Сәуке, сонда әдемі әзілмен, терең түйсікшілдікпен баршаны баурадыңыз ғой. Іні-досқа қарап, қалжыңмен көмкерілген сөзін тыңдап, марқайдық-ау сол сахнада. «Өмірден өз жолын жақсы тапқан деп жатырсыздар. Рақмет риясыздықтарыңызға. Адалын айтайын, былай ғой. Бәрі – Әбіш ағамның арқасы. КазГУ-дің бесінші курсына Кинокомитетке шақырылдым. Ойыма «Қазақфильмнің» бас редакторы Әбіш Кекілбаев екені түсті. Бардым. Бір жылдан кейін «Социалистік Қазақстанға» шақырылдым. Әбекеңнің «Лениншіл жаста» істегені есіме түсті. Бардым. Он екі жыл жұмыс істедім. Орталық Комитетке шақырылдым. Әбіш ағам да ЦК-да он жыл отырып еді ғой деп ойлады. Бардым. Мәдениет министрінің бірінші орынбасарлығына шақырылдым. Бұл лауазымды да Әбекем атқарып еді ғой дедім. Бардым. Біраз жылдар өткенде «Егемен Қазақстанды» басқаруға ұсыныс жасалды. Бұл басылымды Әбіш ағам басқарып еді ғой дедім. Келдім... Дедіңіз. Театр толы жұртшылықтың ду-ду еткені елдің есінде.

Қазығұрттың белуарлық баурайындағы туған ауылыңыз Ұя мекенінде болғанымызды ше, Сәуке, өзіңіз «Абыз Әбіште» әдіштегеніңіздей-ақ, өңіміз бе, түсіміз бе дейміз де жүреміз. Осы күнге дейін. Ай, өзі де Ұя десе Ұя-ауыл екен дә-ә-ә. Сол кездегі «Егемен Қазақстанның» облыстағы меншікті тілшісі Оралхан Дәуіт бізбен бірге еді, джиптен түсіп жатып: «Сауытбек ағам Ұя ауылын жырлаумен келе жатыр. Әрі қарай басқа мәшинеге мініміз. Табиғатты бүлдіреді деп, ауыл адамдары асфальт жол салғызбаған екен» деп, басын қайта-қайта шайқап, тілшілік таңдайын тақ-тақ қаққан.

Ұя десе, Ұя екен туған ауылыңыз. Ақкөңіл де аңғал, адал да жуас жұрты түгел-тұтас жиналды. Сіз Әбішіңізді сардар, ділмар, елдар деп жазасыз ғой, Сәуке. Сонда, Ұя ауылында Әбекең: «Қазығұрттайын ұлы таудың қиясынан қанаттанған, кіндігін кескен Ұясынан ұшқан ұлан қыран болып оралды орталарыңызға. Дүйім дала жұртының дегдарына айналды» деп толғанды. Сардар суреткер сізді «дегдар» деді. Фаризаңыздың айналайыннан бастаған сөзі де бөлекшетауың. «Айналайын Сауытбегім менің! Айналайын Ұя ауылы! Осындай оғланды тудырған топыраққа тағзым!» деп бастап, бірталайға барған. Күлгін шашы, кемел басы кенет Қазығұрттың Кемеқалған тұсымен түстес көрінген. Өзгелер де өзгеше сөз мәнерлеп, орасан ой қозғаған.

Ұя ауылындағы ақшаңқан киіз үйдің алдында аудан әкімі Болат мырза сізге ақбоз ат мінгізген. Сіз абыз Әбішіңізге сыйладыңыз. Қазығұрт кентінде заңғар заңгер Бекет Тұрғараев сізге керемет күрең сыйлаған. Оны поэзия патшайымы Фариза әпкемізге лайық көрдіңіз. Тағы бір торы қасқаны тартулап еді ел азаматтары. Сіз оны Сейіт Қасқабасовқа мінгіздіңіз. Аттың бәрінен айрылып, атақтың бәрін арқалап алған алғырлығыңызға айызымыз қанған.

Сағыныштан жаралғандай Сарыағаштағы, өскен өңіріңіз Келестегі кездесулерді кестелесек, ұзағыраққа кетіңкіреп қалармыз. Құдалықта болдық қой. Абыз Әбіш – бас құда. Фариза әпке – бас құдағы. Сейіт аға – тең төраға құқында. Шіркін-ай, мұндай да ғажайып құдалық болады екен-ау. Деп таңданысқан жұртшылық. Әлдебір жағдаймен қатыса алмаған Сәбит көкеміз өкінген. Кейініректе. Қызыңыз Әселдің тойы мен құдалығы алпыс жасқа толуыңызбен үйлескені қандай ғажап?! Күйеу бала Сержанның екі езуі екі құлағында. Құдаңыз Қоңырат пен құдағыңыз Мүбәрәктардың қанат байлап ұшып жүргендей қуаныштары қандай... Әбішіңіздің бата-тілегі қандай-ды. Фариза әпкеміз шешілді-ай сол тойда. «Жұмаққа бергісіз Ұя ауылында туып, жәннаттайын Келесте өскен менің Сауытбегім, көркем шығармаға бергісіз жайнаған жазбалар жазатын бауырым! Сүйікті келінім, азамат інімнің асыл жары Мәрия! Сен екеуің Алматы жастарының, Алматы студенттерінің махаббат Меккесіндей Медеуде сүйіскен ғашықсындар. Құттықтаймын, айналайындар! Мына Әсел мен Сержанның сүйіспеншіліктері де сендердікіндей болғай.

Өмірлік жарын дұрыс таңдаған азаматтарды сыйлаймын, еркектердің қадір-қасиетін әйелдеріне қарап бағалау керектігін жиі жазамын, көп айтамын. Мәрия, Сауытбек, екеуіңнің Асқар, Әлия, Әсел, Әнуардай алтын асықтай ұлдарың, күміс қасықтай қыздарың өсіп-өне берсін. Өркендей беріндер. Әрбір жанұя сендердей парасат биігінен көріне білсе, еліміз де биіктей береді» деді. «Төлеген, сенде арман жоқ!» дегенді ойымызға алып отырып еді сонда.

Жетпіске де жетіп қалдыңыз-ау, іні-досым. Шүкіршілік. Жемістеріңіз де, жетістіктеріңіз де мол. Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткерісіз. «Парасат» ордені. Бірінші дәрежелі «Барыс» ордені. Былтыр «Абыз Әбіш» атты жөні бөлек, жосығы ерек еңбегіңіз үшін Абай атындағы Мемлекеттік сыйлық берілді. Парламенттің парасатты депутатысыз. Жетпіске толатын жылыңызда Мәжіліске қайта сайланғаныңыздың өзі бәрін айтып тұрған жоқ па?

Хатымды бітіргелі жатқанда, бүгін көксандықтан сұхбатыңызды көріп қалдым. Сол күні түске дейін Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың алдында, Ассамблея жиынында сөз сөйлегенсіз. Тікелей эфирде тыңдағанбыз. Жанарларыңыздан жарқыл байқалады. Алпысыңыздағыдай. Тіпті елуіңіздегідей-ау. Бірақ баяғыдан бағдарланатын уайым да жоқ емес. Кибербуллингтің кесапатын айттыңыз. Мектептегі әлімжеттікті әңгімеледіңіз. Абыз Әбіш: «Қайткенде қабырғалы халық, іргелі ел боламыз деген – оның қаршадайынан естіп келе жатқан уайымы. Шамасы, ол бұл уайымды ешқашан естен шығарып көрмегенге ұқсайды. Ол да елдіктің жолында ештеңесін аямайтын елжандылықтан өрбитін болса керек», деген ғой сіз туралы. «Уайым – ер қорғаны» демейтін бе еді өзіңіз жиі ауызға алатын Абай атаңыз? Елдің жайын ойлаған уайымыңыз өзіңізге қорған болсын.

Ізеттілігіңіз, ізгілігіңіз ілгерілете берсін, іні-досым!

«Егемен Қазақстан», 2021 жыл, 24 қазан

ЕЛ АЗАМАТЫ, ҰЛТ ҚАЙРАТКЕРІ

**Әлібек АСҚАРОВ,
Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты**

Досың жайында қаншалықты көп білем десең де, жеме-жемге келгенде ол туралы жазу бөрікпен қағып алатындай оңай шаруа емес екен. Сауытбек жайында бұған дейін де тиіп-қашып жазғанымыз бар.

Алпыс жылдығында театрдағы салтанатты кеште сөйлеген сөзімді «Көңіл төріндегі тұлғалар» деген кітабыма шығарғанмын. «Біздің буынның лидері» деп атаған едім. Әйтсе де, той үстіндегі құттықтау сөзің бір басқа да, газетке арнайы жазған мақалаң бір басқа, әрине. Оның үстіне ол досың сенің отбасы, ошақ қасында күнде қалжыңдасып, әзілдесіп жүретін құрдасың ғана емес, ел азаматы, ұлт қайраткері биігіне көтерілген жан болса. Қара орман қалың елінің бетінде, желдің өтінде жүрген атайман қазақ болса... Дәл осы жолы үндемей қалудың ешқандай қисынын таба алмағам... Қысқасы, жасымызда жүрек табыстырып, кейінгі ұзақ жолда тілек қостырған зияткер досымыздың мерейлі жасы тұсында білетініміздің біразын ақтаруға бел будық. «Ол кісі туралы мақала бердік қой» деп тарылмай, газетті үлкен биікке көтеріп, редакцияға сегіз қабат ғимарат салдырып, екі көппәтерлі үй, екі жатақхана қалдырып, барша қызметкерді түгел баспаналы етіп кеткен азаматқа қайта-қайта құрметін көрсетіп жатқан «Егеменнің» ірілігіне де разымыз. Оның үстіне «Егемен Қазақстаны» Сауытбектің сұхбаттарынан бір кітап құрастырып, тойына тарту етеді екен дегенді естіп тағы қуанғанбыз.

Шүкір дейік, көріп те, естіп те, біліп те жатырмыз, Ердің сыншысы Елі екен. Сауытбек Абдрахмановтың жетпіс жастың мерейтойына орай баспасөз беттерінде ілгерінді-кейінді мақалалар жазылып, үлкенді-кішілі материалдар шығып жатыр. Бәрі де жөн, бәрі де ретімен. Жұрттың аузы – уәлі. Елі үшін табан ет, маңдай терін төгіп, адалынан еңбек етіп жүрген атпал азаматтар туралы қанша жазса да көптік етпейді. Халқымызда қасындағы асылын тани бермейтін, бағалай білмейтін немқұрай мінезі ежелден барын да білеміз. Соны аңғарған атам қазақ «Қолда барда алтынның қадірі жоқ» деп тегін айтқан ба? Бұл жолы елі мен жұрты жұлдызы көкте жарқырай жанған Азаматын шын танып жатқандай, ас та төк бағасын ақтарылып, молынан беріп жатқандай. Оның ешқандай да оғаштығы жоқ. Бірақ тереңге бойлау үшін өзің де осал болмауың керек, сол дәрежеге жуық ойсаң өріс, пайымды парасат керек. Сондықтан Ақ Ертістің өзі болмасақ та, бұлағы болғанымызға, ақылды бастың өзі болмасақ та, құлағы болғанымызға тәубе етеміз. Соның өзінде де кейіпкеріміздің ой тереңіне сүңги алмай, тылсымына жете алмай жатамыз.

«Тереңі» демекші, осы сөз маған анау бір жылғы өзім куә болған бір жағдайды еске түсірген.

* * *

Алтайдың асу бермес биігінде төрт-бес жігіт боп жаздың жаймашуақ бір күндерінде бой жазып демалғанымыз бар. Әлдебір дөңгеленген айдын көлдің жағасына шекарашылар қарағайдан қиып бір бөлмелі жоламай баспана салып тастапты.

– Мынау бір ғажайып көл! – деді бізді бастап әкелген Ерен Жұмағұлов досымыз іргедегі дөңгеленген аумақты көлді нұсқап.

– Иә, бұның несі ғажайып бола қапты?

– Бұл көлдің түбі жоқ.

– Өйдөйт деген. Түбі жоқ көл болушы ма еді?

– Сенбесеңіздер, өздеріңіз арқан салып, өлшеп көріңіздер.

Жалпы, «ғажайып» деген сөздің бір сиқыры бар ғой. Үнемі бір қуатты энергетика есіп тұрады. Адамның делебесін қоздырып, қызығушылығын арттырады, тылсымына жетелейді.

Мұндай тосын сөзді естіген жігіттер білектерін сыбанып жіберіп, дереу іске кірісіп кеткен. Өздерімен ала келген арқанның бірін өлшеп көріп еді, ұзындығы 25 метр шықты.

Осы да жетер деп резеңке қайықты үрлеп, көл тереңін өлшеуге дайындалып жатқан жігіттерді тағы да Ерен тоқтатты.

– Анау арқандарың дым да болмайды. Менде 35 метрлік қайыс арқан бар, соны ана арқанға қоса жалғандар.

Мәссаған, не дейді! Бұл сөз жігіттердің әуесқойлығын одан бетер өршелендіре түскендей болған.

Жігіттер көлдің ортасына жете бере шұбатып арқанды көлге тастады. Байқаймыз, шым-шымдап көлге батырған арқандары біткен сияқты. Бірақ қайықтағылар әлі үнсіз. Қайықтың ернеуінен қайта-қайта төменге үңіле береді.

– Әй, қайтындар! Бұл түпсіз көл деуші еді, сол сөз рас болғаны ғой! – деп Ерен де қайраны таусылып, басын шайқады.

Қайықтағы жігіттер ескектерін шалпылдатып кері қайтты.

Біздің көз суырған қап-қара тұңғық көліміз бұдан мыңдаған жыл бұрынғы жанартаудың кратері екен. Өйткені көлді жартылай шеңбер жасап күргейлеген қалың қорым соны айғақтаған.

– Алыстан қарағанда мына көл жайдақтау көрінгенімен, түпсіз терең екен! – деді қайықтан түсіп жатқан егерь жігіттің бірі.

– Мен бұл көлді өзіміздің Сауытбек ағамызға ұқсатам! – деді былайғы тепсеңнің үстінде мықынын таянған Жанарбек Әшімжан ініміз.

Бәріміз бұрылып, жаңа көргендей Жанарбекке қарадық.

– Причем здесь көл и Сауытбек аға? – деді орысшалау өскен полиграфист Ахметқали Өтеғалиев досымыз.

– Менікі сөздің ләмі, ассоциация ғой... Көлдің тереңдігі маған Сауытбек ағамыздың ойының тереңдігін елестетіп кетті.

Бәріміз бір сәт үнсіз қалдық.

– Ендеше көлге ат берейік. Бұл көлді Сауытбек көл атайық! Қарсылық жоқ па?

Бірауыздан мақұлданды.

* * *

Өз басым Сауытбек жайында ойлаған сайын ел тәуелсіздігінің елең-алаңындағы мазасыз күндер есіме түсе береді...

Апырм-ай, деп ойлаймын қазір, біз сондай дүрлікпелі күндерді, алмағайып айлар мен алаңы көп жылдарды бастан өткергеніміз рас па? Тіпті кейде соған сенгің келмейді. Ондайда жағанды ұстап, өз-өзіңнен қарадай қайран қаласың... Жас мемлекетіміздің шаңырағын бірге көтерісіп, керегесін бірге керіскен, еліміздің ішкі саясатын түйіндеген топқа сол жылдары біз де қосылғанбыз. «Өнер» баспасында дыңдай бастық – бас редактор болып жүрген жерімнен «Осында кел. Тарих жасалып жатыр. Ұлы шаруаға араласу шансы бар. Аппарат мектебі деген үлкен мектеп. Шыңдаласың. Құрығанда бір баспаға директор күйінде қайтарыңа мен кепілдік беремін» деп шақыртқан да осы Сауытбек. Баспаға директор болу тұрмақ, министрдің бірінші орынбасары деңгейіне дейін жеттік.

* * *

Сауытбек досымыз бипаз басып, белестен белеске көтерілген елінің абадандай азаматының бірі.

Ол өзінің әр белесіне шыққан сайын, әр асуынан асқан сайын, әр биігін алған сайын жаңаша көсіліп, жаңа қырынан ашылып салуда. Студент кезінің өзінде аттарынан ат үркетін, тек одақтық қана емес, әлемдік дәрежедегі мәдениет алпауыттарымен сұхбаттасты. Ақылға кішілік жүрмейді дейтіні рас екен. Әлгі мэтрлер сол кездің өзінде Сауытбекті «студент екенсің» деп қомсынған жоқ, өздерімен тең дәрежедегі әріптесіндей сөйлесіп, пікір алысты, сұхбат беріп, жан сырларын ашып жатты. Университет бітіретін жылы шоң Шыңғыспен – атақты Айтматовпен әңгімелесуге жүрегі дауалаған досымыздың сол сұхбаты газетке шыққаннан кейін екі күн өткенде ол бірден «Социалистік Қазақстанға» қызметке қабылданған.

Сауытбектің кейінгі үлкен белесінің бірі Пушкиннің ұлылығын қазаққа қайыра түсіндіруі болды. «Біздің Пушкин» деген кітап шығарды. Докторлық диссертациясының арқауында жазылған «Төлтума мен телтумада» аударма өнерінің қыр-сырын бүгінгі замана тұрғысынан, жаһандық қырынан тұжырымдады. Әдебиетіміздің бұл өміршең жанрына соны өріс салып берді. Содан кейін мұзарт шыңды бағындырғандай іс тындырып, кетпектей кесек дүние – етек-жеңі мол, кең панорамалы «Абыз Әбішті» дүниеге әкелді. Автордың көз майын тауысқан бұл мерейлі кітап өзі де абыз жасты жағалай бастаған Сауытбектің қалам қарымын айшықтаған жойдасыз зор еңбек болды. Қазақ мәдениетінің дамуындағы орасан табыс, тарлан туынды ретінде бағаланып, Мемлекеттік сыйлықты қанжығалады. Осы кітап арқылы Сауытбек ұлы жазушының шығармашылық, қоғамдық, қайраткерлік, адами қырларына жеке-жеке тоқталып, тап басқан тамыршыдай талдап, Әбіш ағамызды туған халқына жаңаша танытты. Сөйтсек, Әбіш публицистикасы оның роман, повестерінің ара-арасында жазып жүрген дүниелері емес екен, Әбіш публицистикасы оның суреткерлік сипатын өзгеше етіп қалыптастырған тұтас бір көркемдік әлем екен, терең толғаныстардың тұнбасы екен. Бас-аяғы жұп-жұмыр тиянақталып, концептуалды тұжырым жасалып отыратын әрбір тараудағы таратылған зеренді ойлар Кекілбаевтың кемеңгерлігін көрсетумен бірге, Сауытбектің сұңғыла сарапшылдығын да паш етті. Ғарифолла Әнес бауырымның осы кітап Мемлекеттік сыйлыққа ұсынылғанда жазған мақаласын «Ойжарыс» деп атауы сондықтан. Автордың орасан күш-жігерін жұмсаған, көзді ашып, көңілді суарғандай бұл іргелі зерттеу, жұрт айтып жүргендей, журналистиканың еншісіне жатпайды. Жазушының жан дүниесін мейлінше ашып көрсеткен, оның төл әдебиетіміз бен ұлттық мәдениетіміздегі айшықты орынын белгілеп, шығармашылық ерекшеліктерін індете тарқатқан, классик қаламгердің ойшылдығын классикалық зерттеулер үлгісімен жіліктеп шаққан бұл еңбек бүгінгі мәдениеттану ілімінің баға жетпес шалқар туындысы екені даусыз.

* * *

Мұхтар Әуезов «Абай жолының» алғашқы екі томын қолына қалам алып, өзі жазғанымен, кейінгі екі томды машинисткаға айтып шыққанын білеміз. Ол туралы Данабике Байқадамованың бестселлерге айналған естелік кітабынан оқығанымыз бар. Былай қарағанда, адам сенбес сирек құбылыс! Олай дейтініміз, сол ауызша айтып отырып жазған кейінгі екі томдағы иірімдер, иіндескен плац-қабаттар, ширыққан оқиғалар, сөйлем саптаудың шырайлылығы, бейнелеудің биік тәсілдері, жалпы көркемдік сындары бізді қайта-қайта таңдай қақтырып тамсандыра береді. Мінеки, парасаттың кемелдігі, білімнің кемерінен асқан молдығы деп осыны айту керек!

Ұлы Мұқаң сияқты болмағанмен, мақаланы айтып жаздыртатын, аударманы ауызша жасаған бірер ағаларымызды біз де танитын едік. Сырбай Мәуленов, Жұмағали Ысмағұлов, Нұрмахан Оразбеков... Олармен араластық, сөйлестік, пікірлес болдық. Ал біздің буынның ішінде осы ағаларының асыл қасиеті қонған сиректің бірі – Сауытбек. Кезінде қылышынан қан тамған қызыл партияның жаршысы – «Социалистік Қазақстан» газетінің бас мақаласына дейін Сауытбектің айналасы бір сағаттың ішінде диктовкамен жазып тастайтынын сол кезде бірге жұмыс істеген ағалары бүгінде аңыз қып айтып жүр. Сонысымен Сәукең ауыздарымен құс тістеген атақты журналистердің өзін таңқалдырыпты. Олардың таң қалыстарын түсінуге болғандай... Өйткені партиялық газеттің бас мақаласы дегенің тұнып тұрған саясат, артық-кем сөзі жоқ, сөйлемі тастай, сықасқан академизм стиліндегі қасаң дүние. Мен білгенде, он алты жыл «Егеменді» басқара жүргендегі мақалаларының бәрін дерлік Сауытбек диктовкамен жазып шыққан. Өзі іссапарға асығыс жүретін болған соң, анау жылдары бірер мақаласын «Үстінен қарап шығып, редакцияға лақтыра салшы» деп маған электронды поштаға жібергенде, диктовкамен жазылса да түзететін түк таба алмай, әрі қарай жолдаумен тынғанбыз.

Міне, шеберлік деген қайда жатыр! Диктовка жасау үшін сенің жан сарайыңда мыңжылдық мумиедей құнарлы мәйек болуы керек, ожаулап жұртқа қанша таратсаң да таусылмайтын білімнің нәрлі қоры болуы шарт. Сонда ғана зерелі сөйлемдер, тұғырлы тіркестер тау суындай тасқындап, бірінен соң бірі ақтарылып, өз-өзінен құйылып келіп

отырады. Біреуіне өзім де куәмін. Еуропа қазақтарының кіші құрылтайына Парижге барғанымызда сол жерден жолдайтын репортажын телефонмен айтты. Бұл енді тіпті қиын. Жаныңда компьютер операторы отырғанда не айтып жатқаныңды экраннан көріп тұрасың, көңіліңнен шықпаған жерді түзете аласың ғой, ал телефонмен диктовка жасағанда ол да жоқ.

* * *

Сауытбектің кітап жинауы да бөлекше. Көбісі өзінің ғылыми ізденістеріне қатысты еңбектер, әдеби-мәдени зерттеу тұрғысындағы томдықтар, дипломат ұлы Асқар Парижден жіберген көне фолианттар. Көркем әдебиеттен тек қана әлемдік классика, ел аузында жүрген кейінгі мақтаулы туындылар, төл әдебиетіміздің інжу-маржандары. Біз ғой, ортаңқол дүние екенін біле тұра, кейде салыстырмалы түрде күшеніп оқып жатамыз. Сауытбек ондайға алтын уақытын бөлген емес, талғап та, талмап та оқиды. Бұл ретте оның талайы зор, талғамы биік.

Осы жағдай маған Көркемсурет училищесінде оқып жүрген кезімізді еске салғандай. Біздің ұстазымыз, қазақтың елжанды ерен суретшісі Мұхит Қалимов «Үйретері шамалы нашар картиналарды қарамаңдар, ондайға сұқтанбаңдар, көздеріңді бұзасыңдар» деп жиі ескертуші еді. Сосын ұлы Репиннің: «Чтобы художнику создать хорошее, надо смотреть только на великое» деген сөзін орысшалап көлденең тарта беретін.

Репиннің осы тағылымының әдебиетке де, жазушыларға да тікелей қатысы барын Сауытбек досымыз әуел бастан білген секілді. Досымның алпыс жылдығына шығарылған «Зияткер» кітабында жарияланған сұхбатымда: «Негізі жан-жақты білім иесі ғой. Мысалы, оның көркемсурет саласындағы білімі мен пайымы кәдімгі сол салада арнайы оқыған менімен бірдей. Оның сурет өнері жайындағы пікірлеріне шынымен таңғаласың» деген екенмін. Көркем полотноларды талдауы қандай!

* * *

Жан досың жайында елің еміреніп жатса, біз неге тебіренбеске! Оның үстіне, айдың-күннің аманында бармақ тістеп, Дидахметтен оқыс айрылып қалған соң, біз үшін қалқиып қасымызда жүрген достардың қадір-қасиеті еселеп арта түскен.

Мен білетін Сауытбек мансап кумаған, мақсат қуған азамат. Оның мақсаты жас кезінен айқын, мұраты биік еді. Мақсат пен мұратың асыл болса, алысқа сілтейді екенсің. Әйтеуір, мансап та, қызмет те оған өз-өзінен келіп жатты. Қызмет көлігінсіз жүрмегенінің өзіне қырық жыл екен. Министрдің бірінші орынбасары да болды, министрдің өзі де болды, қазақтың бас газетін, жаңа жазғанымдай, он алты жыл бойы басқарды. Бүгінде – депутат. Газетте жүргенінде жұмыс күндері бір дастарқанға жоламай, зықымызды шығаратын. Түнгі он бір, он екісіз үйге жете алмайды ғой. Ұдайы ізденісте болды. Соның арқасында өсті, өрледі. Ол туралы менің тағы бір білетінім – Әбіш Кекілбаевты шығармашылық жолының шамшырағы етіп ұстағаны. Сейіт Қасқабасовты қия-белді ғылым соқпағының үздік үлгісі етіп алғандығы. Сәбит Оразбаевты жас күнінен жанына жақын, ақылшы аға тұтатыны. Осы үш ағасына деген Сауытбектің інілік ізеті, риясыз көңілі, тіпті оларды пір тұтардай сыйлауы кім-кімді де қайран қалдырғандай. «Тірлікте ілім үйрен көріп жүріп, жақсылардың соңына еріп жүріп» дегендей, үлкенге ұлағат, кішіге үлгі болатын мұндай алғаусыз құрметтің баламасын мынау қытымыр мінез қысталаң заманда іздеп табудың өзі қиын.

* * *

Біз де ала қалжың, ақтай күлкіге кенелген жас болғанбыз. Сол көбелек қанат бозбала шағымыздан, бозтайлақ кезімізден қуаныштарымызды бірге бөлістік, басқа түскен қасірет-қайғымызға дейін ортақтасып, мұңымызды да бірге мұңдастық. Жастықтың ақжарқын көңіл, ажарлы күлкіге толы талай қызық күндерін қатар жүріп, қол ұстасып, бірге өткіздік. Сол өрімдей жас күніміздің өзінде ортамызда Сауытбектің орны ерекше дараланып тұратын. Әлгі даралығымен де ол ойнап-күліп қасында жүрген достарының өзін құрметпен қарауға мәжбүрлейтін. Сырбаз мінезімен, ой-өрісінің кеңдігімен, пайым-парасатының ерекшелігімен. Оларға қосымша Сауытбек-достың жан дүниесінің таңғы ауадай тазалығы, ішкі мәдениетінің биіктігі, жолдастарына деген кіршіксіз қарым-қатынасы өзіне магниттей тартып тұратын. Ол мінезі жайында Әбіш ағам да кезінде «достыққа берік, жолдастыққа адал» деп биік бағасын

беріп кетіпті. Әлі күнге солай... Жымиып қойып, анда-санда бір мырс етіп айтып салар әзілі қандай! Нағыз «жатып атар» мергеннің өзі, тілі мiрдiң оғындай, әрдайым ондыққа дәл тиіп жатады. Шешен тілімен, көсем сөзімен достардың дастарқанының гүлі де осы Сауытбек.

Енді міне, бір замандағы сол жалын жүрек албырт жастар желіп жүріп, бірімізді біріміз жетектеп жүріп, ілгерінді-кейінді жетпіске де жетіп қалыппыз. Өмірінің осы белесті кезеңіне орай мемлекеттік тапсырыспен Сауытбектің бес томдық кітабы жарық көріп отыр. Қазақ елі Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған бұл бес томдық автордың публицистикалық шығармаларының жиынтығы. Ерден аспақ болса да, Елден аспақ жоқ. Бұл шығармалар сонау тәуелсіздігіміздің елең-алаңынан бастап, ел түтіні түзелген қазіргі заманға дейінгі мемлекет тарихындағы кесек-кесек оқиғаларды қамтыған. Сауытбектің бұл томдықтарын ел егемендігінің шежіресі, тәуелсіздігіміздің көркем хроникасы деуге толық негіз бар.

* * *

Бөтенге өңін бермейтін, сырын ашпайтын, оқтау жұтқандай илікпейтін салтанат иесі Сәукең өзінің отбасына, отарлы жанына келгенде бағы жанған оразды азамат. Отағасының отбасына деген ілтипаты ерек, сыйластығы бөлек. Бала-шаға, немерелеріне деген мейірімі, жан шуағы кім-кімге де үлгі болғандай. Ал дос-жаранның ортасында оның мінезі жібектей, асқан бауырмал, көңілі ағеділ. Бізге қарағанда арамыздағы жүрегі нәзік жан да осы Сауытбек. Атың өшкір коронавирус түгілі, біреуіміз жөтеліп қалсақ та елеңдеп тұратын жанашыр досымыз. Тағы да есіме түсті... Ақыры солай боларын қайдан білейік, осыдан екі жыл бұрын «полип» деген бәлені асқазаннан аламыз деп Алматыда отаға оңбай түскеніміз бар. Тәуліктен соң көзімізді тырнап ашып, жасанды оттегімен дем алып жатсақ та, төтенше жағдайымызды айтып, ең алдымен Сауытбекке телефондағанбыз. Аузымызда тұмылдырық, бас-аяғымыз шырмалған түтікшені көргенде, «видеода» тұрған досымның көзінен мөлдіреп жас шығып кеткен. Алматыдағы менен ондай оқыс жағдайды күтпесе керек, «Неге ескертпегенсің, қасыңда болатын едік қой» деді де, ықылық атып, шашалып, сөйлей алмай қалды. Қарайлауға мұрша бермес қаймалысқан мынау жатбауыр заманда шын досымның барын мен сонда көзіммен көрген едім, жүрекпен сезініп, бүкіл жан-дүниеммен ұққан едім. Достықтың сәні – қимастық деген осы шығар!

Жолдасы жақсының сапарда жолы қысқа, тірлікте ғұмыры ұзын болады деседі. Лайым, бабалардан қалған осы ұлағат Сауытбектің маңайына топтасқан бізге де жұғысты болғай деп тілеймін.

«Егемен Қазақстан», 2021 жыл, 4 қараша

СЫРЛЫ СҰХБАТТЫҢ САРДАРЫ

Дархан ҚЫДЫРӘЛІ,

«Егемен Қазақстан» республикалық газеті» АҚ басқарма төрағасы

Стиль дегеніміз – кісінің өзі. Әлбетте, бұл қолына қалам ұстаған кісі турасында айтылған анық, айшықты, айқындаушы сөз. Осы анықтауыш сөзді, әсіресе, зерделі әдебиет зерттеушісі, талғампаз тәржіман, көсемсөздің көшелі өкілі, сұхбат жанрының сайыпқыран сардары Сауытбек Әбдірахмановқа қатысты қолдансақ, қалай қиюласа кетеді. Орнын тапқан сөздей орайласа қалады. Бітімге келген бектердей бірауызданады.

Ағалар жайлы айтыла қалғанда, неге екені, көз алдымызға қырға шығып, қиырға көз салып тұрған жанның бейнесі келе қалатыны бар ғой. Міне, осы бір қазақы қалып, тыныштық күйі – Қазығұрттан шығып, қазақ даласын қарашығына сыйдыра алған, қаламының ұшына қондыра білген Сәукеңнің, Сауытбек Абдрахмановтың да өз қалпы, табиғаты, мінез-құлқы, боямасыз болмысы. Оның тұла бойынан осы бір тыныштықтың рухы сезіліп тұратынын бірінші айтқан біз емес. Сол ретте, соңғысы да біз бола қоймаспыз. Неге

десеңіз, сол тыныштық күйдің тетелес туыстары – орнықтылық, тұрақтылық, сабырлылық, табандылық, қоңырлық, асып-таспайтын, аптығып сөйлемейтін, алқынып тұрмайтын Сауытбек Абдрахмановтың қай ісінен, қай сөзінен де көрінетініне көпшілік әбден қанық қой деп ойлаймын. Әсілі, көркем мінезділік дегеніміздің өзі де осы шығар.

Сауытбек Абдрахмановтың сұхбаттарын парақтай бастағаннан-ақ, сәулелі бір шақтарда Сәукеңмен сөйлесіп отырғандай күй кешіресіз. Ол сөз – отыз жылда орныққан, шаңырағын көтеріп, керегесін кең салып, іргесін бекіткен, бағдарын айқындап, болашаққа бет түзген еліміздің ел бастаған көсемі, ерен қалпы, еңбекшіл халқы, ертеңшіл азаматы туралы сөз. Ол сөз – тәуелсіздіктің тұтас тарихы жайлы толғақты, толымды, толыққанды толғам. Кешегі күндердің көркем шежіресіне көз салғандай боласыз. Ертемен келіп есік қағатын «Егемен Қазақстан» газетінің беттерін тағы бір ашқандайсыз. Сатуытбек ағаның сырлы сұхбаттарының бәрі де кейінгі жылдардың көлемінде газетіміздің бетінде жарық көрген, жылдар жылнамасындай жарияланып отырған, оқырманын ойландырған сұхбаттар. Сондықтан бұл сұхбат жанрының, жалпы сұхбат құрудың нәзік қыры мен сырын танытумен қатар, әлемдік деңгейдегі саясаткерлердің, адамзат мәдениетіне үлес қосқан тұлғалардың пайымды пікірлері арқылы сұхбат алушының да халықаралық саясаттан, әлемдік мәдениеттен тамыр тартқан парасат-пайымын айшықтай түседі деп білемін.

Осы сұхбаттардың ерекшелігін сұхбат жанрындағы Сауытбек Абдрахмановтың стилі, Сәукеңнің салты деп атауға да болады. Ол дегеніміз көзге бірден түсетін сауаттылық, көңілге сезілетін салмақтылық, сұхбат берушінің ойын оқушылық, жан дүниесіндегі жылт еткен құбылысты жазбай танушылық, көтеріп отырған мәселесін көш ілгері білушілік, сөз сұйылтау, пікір таңбау, өзін тықпаламау, өре жарыстырып, өлермендікке бармау. Міне, осыдан келіп пафоссыз пайым туады. Нақтылық көрінеді. Ақыл танылады. Сырлы сұхбаттар арқылы адамның сыр-сандығы ашылады.

Сондықтан да болар, осы сұхбаттардың дені оқырманның жадына жатталып қалған. Ондағы айтылған пікір, көтерілген мәселе, қозғалған жайттың көбі әлі де айналымда жүр. Әлі күнге соларға сілтеме жасалады. Әу бастан-ақ баспасөзде танымдық дүниелерімен оқырманның ықыласына бөленген Сауытбек ағамыз өзі еңбек жолын бастаған «СҚ»-ның мұрагері «Егемен Қазақстан» газетінің басшылығына келген соң екінші тынысы ашылып, кеңінен көсілген еді. Шығармашылығы, интеллектуалдық әлеуеті, қайраткерлік қарымы да осы сүйікті «Егемен Қазақстанында» қызмет атқарған кезеңде жарқырай көрініп, тұтастай саланың жауапкершілігін арқалаған министрлік мансапқа, бүгінгі халық қалаулыларының қатарына – елдіктің сөзі айтылатын биік мінберге, депутаттық дәрегейге жеткізгені заңдылық. Осы жылдар бедерінде журналистік қабілетін қарымды қаламгерлік сападан қажырлы ғалымдық деңгейге ұштастырған Сауытбек Абдрахмановтың мәдениеттанушы, зерттеуші, аудармашы, публицист ретінде бойына жинаған мол білімін қалам қуаты арқылы ұлт руханиятына сүбелі қазына қылып қосты. Әлем әдебиетінен, төрткүл дүние өркениетінен жан-жақты хабардарлығы адамзаттық мәдениетте өзіндік орны бар тұлғалармен емін-еркін әңгіме-дүкен құрып, олардың озық ойларымен қазақ қауымын таныстыруға ұйытқы болды. Қайбір жылы Сәукең «Жиырмасыншы ғасыр жырлайды» деген атпен қазақ поэзиясының қос томдық интерантологиясын құрастырып шығарған еді. Мұның сол тұста пікір тудырған, қызығушылықты оятқан, елді елең еткізген жаңалық болғанын айта кетеміз керек. Өлең дүниесінен өзіне ұнаған, көңілін қозғаған, жүрегіне жақын жырларын іріктеп алып, ізгі ниетті оқырманға ізетпен ұсынғаны бар.

Айтқандай, Сәукеңнің осындай ауқымды істі атқаруына өзі үлгі тұтқан көрнекті жазушы Әбіш Кекілбаев себепкер болған екен. Сонау жетпісінші жылдары Кинокомитетте қатар қызмет етіп жүрген кезінде абыз аға қазақ жырының қадір-қасиеті туралы өзара әңгіме барысында қазақ поэзиясының антологиясын құрастыру жөнінде айтыпты. Ал «Егемен Қазақстанға» басшылыққа келген тұсында: «Ал енді газет қолыңда. Баяғы айтқан шаруаны қолға алмайсың ба?» дейді. Осылайша Сауытбек Абдрахманов әдебиет зерттеушісі ретінде ел газетінің оқырмандарын қазақ поэзиясының жауһарларымен таныстыруды қолға алып, қазақ әдебиетінің қоржынын салмақтандыра түскен еді. Бұл – руханият жоқшысының ел

үшін атқарған еселі еңбегінің, жарқын жобаларының бірі ғана. Бұдан басқа да оқырманға жол тартқан кітаптары оқырман сөресінен өз орнын алған. Шынайы интеллигент, зияткер тұлға, қарымды қаламгер, шебер ұйымдастырушы, көргені де, бергені де мол жақсы ағамыз өзінің салған өнегелі жолымен жетпістің жотасына да шықты. Жай шыққан жоқ, жарқын бейнесімен, жайдары қалпымен, руханият керуеніне артқан жүгімен, ұрпаққа салған ұлағатымен шықты. Мезіретті мезетте Мемлекет басшысының қолынан Абай атындағы Мемлекеттік сыйлықты алды. Ағамыздың мерейтойы құтты, мерейі үстем бола берсін!

«Егемен Қазақстан», 2021 жыл, 7 қараша

БИІКТІК

Мейрамбек ТӨЛЕПБЕРГЕН,
Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің депутаты

Биік таулар бар. Ақбас Алатау секілді. Ұшар басында аппақ ақ қар жатады. Қол созатын әудем жер емес. Сол биіктік сені өзіне тартып тұрады. Қол жетпейтін биіктіктің қадір-қасиетін салған жерден түсіну мүмкін емес. Табиғаттың қайталанбас жаратылысы қанша жерден өзінің тылсымына қарай тарта түссе де, сырына үңіліп, көңілге тоқып алу – қиынның қиыны.

Өзі де, өресі де биік адамдар бар. Тау тұлғалы. Олар да заңғар көрінеді. Олар да қоғамды алға дамытушы күштей көрінеді. Ішкі энергиясы мықты мұндай адамның да құпияға толы күш-қуатының гравитациялық әлеуеті әуелден қалыптасқанын білесің. Табиғи жаратылысына қоса игерген білімі мен терең ізденісі оның болмысын одан бетер айшықтап тұрады. Тереңнен толғайтын ойшылдығын табантірегіне айналдырып алған мұндай адамдардың биікке көтерілуі де оңай көрінетіні де сондықтан.

Адам баласы ақылды да кемел адамнан сұрайды. Пенде біткен қиналған кезінде аталы сөз айта алатын көшелі кісіге жүгінетіні және бар. Ең бастысы, қоғам байлығы мен ұлттық қазына осындай озық туған, ерекше жаратылған жандардың еңбегімен, саналы өмірімен толығып, қалыптасады. Міне, қазіргі қазақ қоғамында осы тұрғыда алдыңғы қатарда аталатын ел ағаларының бірі Сауытбек Абдрахманов екенінде дау жоқ.

Ол – өзінің азаматтық жолымен, өмір сүру өнегесімен, қоғамдық даму өркениетіне бір тұлғалы кісідей сіңірген еңбегімен, көшті ілгері бастайтын ізгілік қадір-қасиетімен әлгі біз айтып отырған биіктікке көтерілген зияткер.

Иә, Сауытбек аға – биік адам.

Жас ұрпақ биікке қарап бой түзейді. Біз де үлкен өмір жолында Сауытбек ағамызға қарап бой түзедік. Сәукеңнен журналистиканың ғана қыр-сырын үйренумен шектеліп қалған жоқпыз, одан үлкен азамат болуды да бойымызға сіңірдік.

Бекзат болмысты, аз сөйлеп, көп нәрсені қас-қабағымен-ақ ұқтырып, өзі жазған ғажап, сүбелі жазбаларымен, былайғы жұрттың тісі батпайтын саясат, мәдениет және өнер, жалпы адамзаттық танымдық туындыларымен-ақ тәрбиелеп, сүрлеу соқпағын қазақ журналистикасында «Абдрахмановтың қолтаңбасы», «Сауытбектің стилі» деген позитивті, сауаттылық пен өрелі биіктігін танытатын айнымас теңеулер біздің тілдік қорымызға еніп, қазақ баспасөзінің аймаңдай өкілдеріне тән өзгеше тарих беттері болып қалды.

Жастайынан жақсы мен жайсандармен аралас-құралас болған, бастауында Өзбекәлі Жәнібековтей таудай адамдардың тәрбиесін көрген.

Қалың қазақтың қадірлісі болған Әбіш Кекілбайұлы, Мырзатай Жолдасбековтер бастап, Ақселеу Сейдімбек, Фариза Оңғарсынова, Төлен Әбдік, Сейіт Қасқабасов, Герольд Бельгер, Мархабат Байғұт тәрізді ақиқат сөздің ақберендерінің Сәукеңнің қаламгерлік ерен қадір-қасиеті, өзгеше жетістіктері жайында жазған талайғы дүниелерін қызыға оқып шыққан

соң бір керемет білім мұхитына желкен керген білімпаз адамның жан дүниесіне үнілесін, сүйсіне ой бөлісуге ұмтылыс жасайсың.

Қазақ журналистикасының тәуелсіздік жылдарындағы ең айтулы, ерекше беделді тұлғасы болған ағаның бүтін абыройы мен хас шеберлігі, ғалымдық-ағартушылық таланты бұған дейін де белгілі болып, айтылып жүргенімен дәл «Егемен Қазақстан» газетіне басшы болып келген күнінен кең тынысты жолы ашылды және ұлт руханиятына жаңа леп пен серпінді сипат ала келді.

Сауытбек ағаның сонау 1970 жылы 1-курста оқып жүргенінде-ақ алғашқы мақаласы жарық көріп, ал 1975 жылы өзі еңбек жолын бастаған қазіргі «Егемен Қазақстан» газетінің бай тарихын парақтап көрсеңіз, бұл ата газет редакциясы ұжымына кез келген адам бірінші басшы бола алмайды.

Таңдау мен іріктеу, сенім білдірудің өзі қатал сұрыптаудан өтіп, сын-соқпақ баспалдақтарынан мінсіз болса ғана төрге шығатын замандар қалпы әлеумет жадында сақталған-ды.

Әр дәуірдің ауыр жауапкершілігін көтергендер еңбегі еш ұмытылмайды, сонымен бірге қиын-қыстау жылдар тағылымы да көп айтылып, көп жазылады. Дегенмен, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан кіршіксіз ақыл, мінсіз сөз, адал еңбек тұтас басылым дәстүрінде сабақтасып, терең тамыр жайған ұжымдық салт ұлықталып, жұрт көз тіккен бас газеттің іші мен сырты, тынысы мен дүрсілі, бар болса, кем-кетіктері де өзіне бесенеден аян. Атақ-даңқы да, керекті таралым жағдайының қозғалысы да, бәрі-бәрі мәлім болатын.

«Егемен» дегенде, бұл тарихи басылымды ұлттың маңдайына біткен небір ақсұңқар қайраткерлердің басқарғанын, әрбірінің қандай деңгейде ел есінде қалғанын ой сарабына салу өткен тарих қана болмас. Арғы-бергі тарихында Б.Күлеев, С.Сейфуллин, Б.Майлин, С.Сәдуақасов, Т.Рысқұлов, О.Жандосов, М.Әуезов, Ғ.Мүсіреповтер, беріде Ш.Мұртаза, Ә.Кекілбайұлы секілді кемеңгер қайраткерлердің қолтаңбасы бар газетке ендігі кезекте саясат соқпағында ұшталған, эрудит ғалым, жүйрік қаламгердің, дегдар азаматтың келуі бетбұрыс кезеңнен хабар бергендей әсерге бөледі.

Сәукеңнің өмірінде бас газетті ең ұзақ басқарған, он бес жарым жылдан астам уақыт әрі «Егеменнің», әрі өзінің Алаш азаматының биік мәртебесіне ие болу кезеңі деп баса көрсетсек, әділдік болады. Бұл жылдар жұлдызды жылдар бедерінде жазылып қалды.

Қашанда ой құшағында жүретін ол жаңа Қазақстанды орнықтыру, қоғам мен заман, ел қамы, ұлт мұраты, ұлттық мәдениет пен адамгершілік тақырыптарын жаңғыртуға, шығармашылық ұжымды ұйыстыруда орасан зор еңбек жасады. Әсіресе, акционерлік қоғамның қазақ баспасөзіндегі ұтымды жағын жарқыратып көрсете алды. Бұған оның 1987 жылдан бері Орталық комитетте, Үкіметте, Президент аппаратында істеген кезіндегі мол тәжірибесі мен жоғары іскерлігі, жеке танымалдылығы мен беделі өте жақсы көмек берді.

Бірінші басшының өзі құт қаламын қолынан тастамай, газет брендіне айналған авторлық айдары елді аузына қаратты. Танымдық-әдеби, публицистикалық жазбалары қазақ ақпарат кеңістігінде ерекше құбылысқа айналды.

Сәукеңнің жүйелі сөзі мен ойлы талғамы бөлек тұлғаның тұрпатын аңғартатын. Ұлттық сана, ұлттық мінез, ұлттық табиғат, білім және білік керек бізге деген бағамдауды айқындап беретін.

Әңгіме ауаны осылай өрбитін.

Халқымыз қайда барады? Не ойлап барады? Оқығанымыз қайсы, тоқығанымыз не?

Қазақ баласы құбылмалы заманда қандай болуы керек?

Ел тәуелсіздігін бағалай білуден артық не бар?

Көтерген көкейкесті мәселелерді қараңызшы!..

Газет оқырмандары не дейді?

«Егемен» ел ішінде қалай оқылады?..

«Қазақ баспасөзінің қара шаңырағы», «аға басылымы», «бас басылымы» төрт құбыласы тереңделіп, қоғамдағы биік орнын егемен елдің мазмұндық сипатымен толықтыра түсті.

Елордаға көшіп келген 1999 жылы екі қабатты ескі кеңседе орын тепкен еді.

Кейін Елбасының тікелей қамқорлығымен салынған сегіз қабат су жаңа кеңсе ғимараты құтты мекен ордасына айналды. Газеттің 90 жылдығы тойланған сәтте Елбасы жаңа ғимаратты өзі ашты.

Ақ баталы ұжымға әлеуметтік қолайлы жағдай жасаудың озық үлгісі осы емес пе?

Сәукең басшылық еткен жылдарда редакция тек газетті шығаратын мекеме емес, оның сараптамалық орталыққа айналып, ғылыми-зерттеу институты дәрежесіне жетті дер едік.

Бірінші, мұнда ол әр саладағы тұлғаларды іріктеп отырып, газетте солардың сөз алуына ерекше назар аударады. Сол үшін Алматы мен Астана ғана емес, Мәскеудегі, Ташкенттегі, Ыстанбұлдағы түркі жұртының зиялыларының тізімі жасалды. Ол кісінің талабы бойынша «Егеменде» кім көрінген емес, аузы дуалы, сөзі уәлі ғылым иелері, руханият өкілдері көрінуі тиіс болды. Біздіңше айтқанда, авторлар, қазіргі мода қуушылардың сөзіне салғанда спикерлер тізімін жасау, жинау, сараптап барып барлау басқа редакцияларда жоқ нәрсе. Міне, сараптама орталығы деуіміздің сыры осында. Екінші, 2000-2016 жылдары республикамызда әлемдік, республикалық мән-маңызы бар көп іс-шаралар өтті. Олардың әрқайсысы әдетте өз көрінісін тапты. Бірақ олардағы ой, пікір, ұсыныс, тәжірибе газет бетінде қалып қалмауы керек қой. Ертең бұларды университет оқытушылары лекцияларында неге пайдаланбасқа?! Студенттер неге диплом жұмысын жазбасқа?! Оқырмандар неге соларды қайталап оқып таныспасқа?! Осыны сезіп, болжаған Сәукең редакциядан арнайы жұмыс тобын құрып, газет бетінде жарық көрген материалдардан тақырыптық кітаптар шығаруды жүзеге асырды. Олар «Егеменнің» баспа цехында дайындалып, ел қолына тиген көптеген ұжымдық жинақтар. Бұл еңбектер «Астана», «Тәуелсіздік», «Елбасы», «Дінтұтқа», «Салтанат» (ЕҚЫҰ туралы), «Етжеңді» Егемен» деп аталады. Кезінде жеке-жеке том болып шыққан аталған жинақтарды бір ғылыми-зерттеу институтына татитын жұмыстар емес деп кім айтады? Ешкім де.

«Егеменде» басшы болған 2000-2016 жылдары мұндағы ұжымға нағыз шығармашылық тәрбие де бере білген адам. Ол оның әкімшілік-ұйымдастыру жұмысынан басқа жазуға да белсене араласуы. Егер ол тек басшы ғана болып жүрсе, оған жұрт біржақты қарар еді. Жоқ, ол бұлай істемеді. Газеттің мазмұнды, тартымды болып шығуы үшін өзі де қалам қайратын көрсете білді. Оған оның егемендігіміздің алғашқы он жылының хроникасын жасаған «Тәуелсіздік шежіресі», оқырмандардың таным деңгейін арттыратын «Әлемге әйгілі...» деген ортақ тақырыппен берілген қала, ескерткіш, кітап, археологиялық қазба, сәулет өнері жөніндегі жазбалары, ешкімнің қолы көп жете бермейтін шетелдік әйгілі өнер иелері Монсеррат Кабалье, Сергей Михалков, Андрей Кончаловский, Михаил Ульянов, жазушы Шыңғыс Айтматов, имам Валерия Порохова, өзіміздің атақты Олжас Сүлейменов, Бибігүл Төлегенова сияқты аға-апаларымызбен жасаған сұхбаттары анық дәлел.

Бұл кісі таңғаларлық істің басы-қасында өзінің нағыз көшбасшылық-лидерлік қарым-қабілетін танытты, ал ол сөз жоқ, еліміздің баспасөз саласындағы озық өнегелі әрі әріптестері ерекше сүйсінетін талантқа тән тағылымды құбылыстар.

Ірілердің жолын қуған білімпаз басшы саясат өнерінде журналистердің де тың соқпағын салды. Оны «Жаһандану үлгісіндегі журналистика» деп атауға болады. Өзі де саясат нуынан сескенбейтін сыралғы саясатшы болса, жазудың табиғатын тереңінен түсініп, әрбір сөзі қорғасын құйғандай салмақты, дәлелді, ойлы, сұхбаттасушы кейіпкерінің ішкі жан-дүниесін аша білетін, тіптен астарлы мағыналы әдіс-амалы, айтпасына қоймайтын тәсілдері, ең бастысы, ол – ел Президенті ме, ол – ірі саясаткер ме, әлде маңына адам жуыта бермейтін «мінезді» өнер дүлдүлі ме, тіптен «мәртебесі» әлемдік дәрежедегі ірі өнер тұлғасы ма, Сәукеңнің сары майдан қыл суырғандай сөздері алдында қалт тұра қалатын сияқты. Әсіресе, кейіпкердің атақ-даңқынан өрбитін, былайғы жұрт жамырай айтса да, жария етуге жол таппайтын сәттерде де автордың бүкпесіз, ашық әңгімеге жетектеп алып кетуі – журналистика ауылына кеп, босағаға атын байлаған ізденушілерге олжасы мол сабақ, бағасы зор дәріс дер едік.

Ол отандық саяси әдебиеттің бүгінгі биігін қай жерде болса да көтере алатын бірнеше құнды сұхбаттар жүргізіп, дүниеге келген осы жанрдағы кесек туындылары – тарих жолы.

Әсіресе, публицист-қаламгердің Елбасы, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевпен сыр-сұхбаттары ерекше мағыналы, үздік жазбалар болып табылады.

Қазақ әдебиеті теориясында академик Зейнолла Қабдолов қандай ғұламалық танытса, Сауытбек Абдрахмановтың шешендігі мен білім-біліктілігі, ғылым докторының күрделі тақырыптарда қазақ тілінде замандар биігінде сөйлеуі және оған өзіне тән мәнді мәнері мен әр сөзіне ғылыми дәйекті тірек етіп, осы қазіргі заман журналистикасының құбылыстарын кеңінен көсіліп талдауы – ұлағатты ұстаздың өзі емей, немене дерсің?

Талантты қаламгер, зерек ғалымның ұлан-ғайыр ойшыл, ұлт руханиятына өлшеусіз үлес қосқан тау тұлға Әбіш Кекілбаевтың ұлы мұраларын тереңінен толғаған «Абыз Әбіш» атты күрделі еңбегінің Қазақстан Республикасы Президенті Қ.Тоқаевтың Жарлығы бойынша Мемлекеттік сыйлықпен марапатталуы да зор мәртебе.

Бұл әдебиет майданындағы, ғылыми әлемдегі орасан еңбегінің бастауында да оның албырт жас шағынан басталған журналистикалық ойшылдықтың табы да, өзі де бар болғаннан кейін ертерек ауызға түсіп отыр.

Тегінде, шығармашылық ұжым – қадірлі, қастерлі ұғым. Мұны терең, жан-жақты түсінген адамның қасында өзімен серіктес, сенімді адамдардың болуы және олардың да санаса алдыратын сесі болуы шарт. Бірінші басшы – жұртқа ес және сес болмақ. Күнгейі мен көркі көзге түсетін бұл жағынан Сәукең шын мәнінде бақытты адам. Сонау студенттік аудитория партасынан иықтасып, үзеңгілес болған Ераға-Ержұман Смайыл, Жанболат Аупбаев тәрізді қазақ баспасөзінің қара нары, бар саналы ғұмырын газет жұмысына бағыттаған талантты тарланбоздары мен Еркін Қыдыр сияқты алғыр ізбасарларының өзара «тандемі», осы «төрттіктің» бір-бірін байытып, өзектес тетіктер тәрізді шынайы достық пен сенімде қызмет етуінің өз дәстүрлі жолы бар. Олар – «Егемен Қазақстанның» туын көтерген сардарлар! Ал жол бастаған ұстаздардың әрбір журналистің қаламгерлік, адамгершілік орнын адал бағалап, қамқор болу дәстүрін аса мәдениетті, ізгілікті әдеп пен этиканы абыроймен жоғары ұстағаны да менің әріптестерім мен баталы ұжымнан шыңдалып шыққан жас журналистердің разы көңілінде жүр.

Бізге дейін талай мықтылар айтқан бір ой бар. Өз елімізге үлгі болар өзге өрелі өлшемдерді кең танытқан қаламгер. Оның, айттық қой, аптасына бес рет шығатын бас газеттің қым-қуыт жұмысы, қарбалас жиын, кездесулерге жиі қатысатыны және бар, «Әлемге әйгілі...» айдары мен танымдық мақалалар топтамасы – керемет және оқырмандарға керегі мол туындылар. Бұл бұл ма, «Жиырмамыншы ғасыр жырлайды» деген екі томдық авторлық антологиясын әзірлеу жобасы – қазақ әдебиеті мен мәдениеті үшін бағалы жинақтар, қазақ поэзиясының үздік шежіресі қатарында аталады.

Қай қаламгер адамзаттың ақыны А.С.Пушкиннің поэзиясын С.Абдрахмановтай шұқшия зерттеді? «Төлтумасы мен телтумасы» ғылыми ортаны тәнті еткен ерекше зерттеу, ерен еңбек!

Айналып келгенде, танымдық дүниелері, суреткерлік қабілеті, ғаламдық ойлылығы биік таудан толқынды аққан мөлдір, нәрлі бұлақтардың кең арнасы тоғысып, толығыуы тәрізді бірегей тұлғаның мемлекет пен қоғам алдындағы қалтқысыз қызметі, ұлт руханиятына сіңірген еңбектері, журналист-публицистік ерекше өнегесі мен азаматтық өмір жолы, сөз жоқ, парасатты адамның биік әрі зияткерлік болмысын анық танытады.

Бұл күндері Сауытбек Абдрахманов Қазақстан Парламенті Мәжілісінің депутаты.

Қазақстан қоғамының талай-талай аймаңдай ұл-қыздары осы Парламентте заң шығару ісімен айналысып, халықтың сенімі мен үмітін ақтау жолында абыройлы қызмет атқарып келе жатқанын жақсы білеміз.

Көрнекті қоғам зиялысы Сауытбек ағаның қазіргі ордалы ортада жүруі кешегі Алаш арыстарының алтын сынығындай көзге көрінеді.

«Егемен Қазақстан», 2021 жыл, 15 қараша

ОН ОБРЕЛ СВОЮ СОБСТВЕННУЮ СУДЬБУ

Жанай ОМАРОВ,
заслуженный деятель Казахстана

Веками и тысячелетиями люди ищут ответ на вопрос о смысле жизни и о том, предопределен ли однозначно жизненный путь каждого человека, который называют судьбой. Каждый отвечает на эти извечные вопросы по-своему: кто-то пассивно проживает и ждет для себя чего-то лучшего, другие только жалуются и сетуют на то, что «жизнь не так сложилась». А есть люди, которые не ждут никаких «подарков судьбы». Свою жизнь они берут в собственные руки, действуют и творят свою судьбу и самого себя.

Мне посчастливилось встретиться с таким человеком – Сауытбеком Абдрахмановым – в далеком 1999 году. С тех пор уже более двадцати лет, где бы мы ни находились и какие должности ни занимали, нас связывают крепкие товарищеские и человеческие отношения, настоящая братская дружба. Но нашей встрече предшествовали многие годы становления на своих жизненных дорогах.

7 ноября 1951 года, в день 34 годовщины Октября, в ауле Уя, что в Казыгуртском районе Южного Казахстана, в семье Абдрахмана Таутаева и его жены Саипжамал выдался двойной праздник. В этот знаменательный день на свет появился малыш. Нарекли его Сауытбеком. Поскольку старшему на два года брату уже дали имя Батырбек, младший, имя которого означает «кольчуга», то есть доспехи батыра, должен был оберегать брата.

Рос Сауытбек не по годам смысленным, пытливым, проявлял невиданную для своих малых лет тягу к чтению книг, к новым знаниям. В школе учился хорошо по всем предметам, но особый интерес питал к языку и литературе. И, быть может, уже тогда, в детские и юношеские годы, обретало свои первые предначертания его будущее жизненное призвание журналиста, литературоведа, писателя. Для Сауытбека школьная любовь к языку и литературе стала определяющей в его жизни и судьбе, он сделал свой выбор и поступил в 1970 году на журфак КазГУ.

Сразу же после окончания вуза, редчайший случай, его приняли на работу корреспондентом в святая святых, «кара шанырақ» казахской прессы – в редакцию республиканской газеты «Социалистік Қазақстан». В разные годы ее возглавляли выдающиеся исторические личности, яркие представители нашей нации: Смагул Садвакасов, Жусупбек Аймаутов, Мухтар Ауэзов, Беимбет Майлин, Сакен Сейфуллин, Турар Рыскулов, Ораз Жандосов, Габит Мүсрепов, Шерхан Муртаза, Абиш Кекильбаев, внесшие неоценимый вклад в становление и развитие газеты, всей казахской журналистики и литературы, связь между которыми в те времена была неразрывной.

В газете Абдрахманов сразу же показал себя как талантливый журналист и филолог, тонкий знаток языка, национальной истории и культуры. В 1980 году главный редактор Сапар Байжанов назначает Сауытбека заведующим отделом советского строительства, а в 1983 году, уже при новом главреде – Балгабеке Кыдырбекулы, он становится заведующим партийной жизни, членом редакционной коллегии.

Молодого и талантливого журналиста, его успешную общественную работу не могли не заметить в руководстве «наверху». В начале 1987 года Сауытбека Абдрахманова выдвигают на ответственную работу в ЦК партии. Инструктор, затем завсектором культуры и искусства Идеологического отдела ЦК, позже – заместитель заведующего отделов народного образования, культуры и по делам молодежи, культуры и межнациональных отношений, внутренней политики Аппарата Президента и Кабинета министров РК, первый заместитель министра культуры РК – вот лишь некоторые вехи служебного пути Абдрахманова в партийных и государственных органах тех лет.

В 1997 году Сауытбек возвращается в сферу СМИ первым вице-президентом Республиканской корпорации «Телевидение и радио Казахстана», где успешно руководит творческим коллективом, осуществляет ряд ярких телевизионных проектов. А в 2000 году он

вернулся в родную газету, в которой начинал рядовым корреспондентом, а теперь, через 13 лет, возглавив ее в качестве президента акционерного общества, вошел в замечательную историческую когорту руководителей главной газеты Казахстана.

Есть в обиходе у американцев слова, которые как нельзя лучше характеризуют людей, достигших заслуженного успеха, служебного роста и самоутверждения: «hard working, self made man» – человек, который упорным трудом сам себя создал. Кто-то скажет: ему просто «посчастливилось» подняться от земли до таких высот. Но в жизни Сауытбека Абдрахмановича не было ничего, о чем можно было бы сказать «счастье привалило». Это свое «счастье» человеческого и профессионального роста он шаг за шагом ковал своими руками, незаурядным глубоким интеллектом, энциклопедическими знаниями, творческими и организаторскими способностями.

После трех лет успешного руководства газетой Президент страны Нурсултан Назарбаев назначает Абдрахманова на высокий пост министра информации. В этот период он обретает новый организаторский опыт, реализует ряд конструктивных идей в масштабе всей сферы масс-медиа страны. Этот ценный опыт заложил прочный фундамент следующего большого этапа профессионального пути. В последующие 12 лет Абдрахманов – вновь во главе АО «Республиканская газета «Егемен Қазақстан». В эти годы газета достигает новых высот, достойно продолжая лучшие традиции предшествующих выдающихся руководителей. А после этого этапа Сауытбек вновь востребован на уровне большой государственной политики. С 2016 года и до сегодняшнего дня он – депутат Мажилиса Парламента страны VI и VII созывов, ведет сегодня большую работу как член Комитета по международным делам, обороне и безопасности, руководитель депутатской группы Ассамблеи народа Казахстана в Мажилисе.

Руководство газетой, работа в партийных и государственных органах, депутатство – лишь одна сторона многогранной деятельности Абдрахманова. Еще более значимо в оценке его личности – творчество, многолетнее неустанное и верное, буквально подвижническое, талантливое служение Слову, его яркая замечательная эссеистика, глубокие научные труды по литературоведению. Темы в науке, на которые в хорошем смысле он «замахивается», высокие личности в истории мировой и казахской литературы, ставшие предметом его исследований, говорят сами за себя: Пушкин, Абай, Ауэзов, Кекильбаев...

Абдрахманов в своих научных изысканиях сразу же обратил взор к гению Александра Сергеевича Пушкина. В 1999 году выходит «Наш Пушкин», книга-исследование, ставшая основой для кандидатской диссертации «Роман А. С. Пушкина «Евгений Онегин» в казахской литературной и фольклорной традициях» (1999). По признанию известных литературоведов, это было неслыханной смелостью малоизвестного тогда исследователя. В разные годы в прессе были опубликованы эссе-исследования, которые вошли в книги «Наш Пушкин» (1999), «Вер бана ат» (Тюркизмы в произведениях А. С. Пушкина, 2006), «Коран и Пушкин» (2006).

«Решив заняться пушкинистикой, – признался позже сам Сауытбек, – я, конечно, рисковал в некоторой степени. Ведь, казалось бы, о творчестве Пушкина сказано все... Но все мои переживания компенсировали слова Герольда Бельгера о книге «Коран и Пушкин». Они мне очень дороги».

Вот что написал тогда об этом труде Сауытбека Абдрахманова замечательный казахстанский писатель, публицист, литературовед, переводчик Герольд Карлович Бельгер: «Простудировав с карандашом в руке уникальную книгу Сауытбека Абдрахманова «Коран и Пушкин», я испытал радость и гордость: а) за мощь и выразительную силу казахского языка, с достоинством воспроизводивших дух Пушкина как мировое явление средствами национального речестроя; б) за гения Абая, за талант и мужество Ильяса Жансугурова и духовный подвиг Куандыка Шангитбаева, воссоздавших на казахском языке сложнейшее творение мировой литературы – роман в стихах «Евгений Онегин»; в) за тихого и дотошного исследователя Сауытбека Абдрахманова, блестяще проанализировавшего необъятную тему, высветившего ее с высокой колокольни национального мировидения... Думалось, можно

разве что говорить в сопоставительном плане о новых переводах или перелопачивать, в лучшем случае по-своему, давным-давно известные истины. Ан нет! Сауытбек своей основательностью и дотошностью, своим незамыленным взглядом на традиционную пушкинистику сумел заинтересовать, удивить, заинтриговать, заставил соразмышлять, сочувствовать и глубже вникнуть в суть объекта. Помню звонок ныне покойного Калтая Мухамеджанова: «Читал Сауытбека? Апырай, какая глубина, всеохватность, точность! Гажап!»

Это действительно так. С любовью и душевным трепетом размышляя о Пушкине, об Абае, об Ауэзове, о переводческих шедеврах, о подводных камнях на пути постижения иноязычного гения, о высоком духовном родстве и взаимопроникновении титанов духа, казахский исследователь продемонстрировал столь широкие познания, такую исследовательскую страсть и хватку, такой отточенный профессионализм и мудрость рассуждений, что диву даешься и возрадуешься высокому уровню цивилизованности нации. Нет, недаром Сауытбек Абдрахманов за работы в области пушкинистики удостоен медали «Ревнителю просвещения» Академии российской словесности». Что можно добавить к этой точной, столь компетентной высокой оценке знаменитого мэтра?!

Исследования Абдрахманова далеки при этом от сугубо академических интересов. Не случайно и интерес к Пушкину появился в связи с проблемами поэтического перевода, над которыми он начал работать еще в студенческие годы. При этом наследие Пушкина Сауытбек исследует в контексте исторической взаимосвязи русской и казахской литературной и фольклорной традиции. Для него рядом с гением Пушкина стоит гений Абая, своими переводами показавшего, по словам Бельгера, «мощь и выразительную силу казахского языка». В 2007 году Абдрахманов блестяще защищает докторскую диссертацию по теме теории и поэтики стихотворного перевода. В ней уделяет ключевое внимание переводческому искусству Абая, который для него не только великий поэт и мыслитель, но и самобытный блистательный переводчик, внесший и этой стороной своего творческого наследия неопределимый вклад в сокровищницу казахской духовной культуры.

Не случайно, давая свою высокую оценку наследию Абая, Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев назвал его духовным реформатором нации. Сауытбек Абдрахманов в продолжение этой мысли отметил, что «достиг поэт такого звания и с помощью своих изумительных переводов из Пушкина, Лермонтова, Мицкевича, Байрона, Гете, Бунина, Крылова, Полонского... Творчество Абая – феноменальное явление, выходящее далеко за рамки литературы и культуры».

На конференции «Наследие великого Абая – пример для потомков», посвященной 175-летию поэта, Абдрахманов свой доклад завершил ярким резюме, глубокий смысл которого очень важен и с точки зрения оценки Абая, открывшего своему народу многие лучшие поэтические образцы, и как некоторый вывод его многолетних изысканий: «Если бы Абай не написал ни одной строки собственных стихотворений, а занимался лишь переводами классиков мировой поэзии, то мы бы сейчас отмечали 175-летие великого переводчика Абая».

Литературный перевод, по глубокому убеждению исследователя, – это не просто некое вербальное, словесное переложение произведений с языка оригинала на другой язык имеющимися в том лексическими средствами и возможностями. Это в то же время феномен иного, более высокого интеллектуального, культурно-духовного порядка, акт исторического взаимопроникновения и взаимовлияния культур народов и даже цивилизаций. Это, говоря словами Олжаса Сулейменова, процесс, когда «Я узнаю себя в Другом».

Вопросам поэтического перевода посвящены такие труды Абдрахманова, как «Телтума мен телтума» («Подлинник и перевод») (2007), «Перевод поэзии и поэзия перевода» (2008), «Аударма алыбы. Конгениальность. Congeniality» на 3 языках о переводческом мастерстве великого Абая (2020). Последнюю книгу, кстати говоря, автор издал на свои средства как дар-шашу к юбилею поэта.

Точно и емко о вкладе Сауытбека в исследование феномена Абая-переводчика написал выдающийся литературовед Сеит Каскабасов: «Он сегодня является общепризнанным лидером отечественной переводоведческой науки, в доказательство чего мы можем назвать и недавний цикл его статей в «Казахстанской правде» под общим названием «Конгениальность», где на основе тонкого анализа переводов Абая из Пушкина, Лермонтова, Крылова блестяще доказано непревзойденное мастерство казахского поэта. Талант Сауытбека многогранен, и это позволяет ему проявить себя в разных сферах: в политике, культуре и науке. Он был и на партийной работе, и на государственной службе, весьма преуспел на творческой стезе, и везде подходил к своим обязанностям творчески, креативно, находился в постоянном поиске, углублял знания и умело применял их в практической деятельности».

Круг научных проблем и выдающихся личностей в исследованиях Сауытбека историчен и логичен. В этом ряду вслед за Пушкиным и Абаем он обращается к великому писателю Мухтару Ауэзову. В 2019 году, в год шестидесятилетия присуждения Ленинской премии за роман-эпопею «Путь Абая», Абдрахманов публикует статью «Величие классика», где емко и глубоко пишет о неocenимом вкладе Ауэзова в литературу, и при этом – в осмысление исторической роли кочевой цивилизации, полной драматизма тысячелетней судьбы традиционной казахской степи.

«Сегодня мы можем назвать Ауэзова, – пишет автор, – одним из первых мыслителей, отразивших социальные аспекты судьбы Степи как части судьбы мирового общественного развития... Ауэзов с удивительной точностью и конкретностью описаний, восхитительной тонкой образностью повествования сумел обрисовать самобытный, яркий и цельный мир кочевников, донести до мирового читателя незнакомую ранее планету степных номадов... Благодаря таланту Ауэзова мир казахов, а если взять шире – мир степных кочевников, впервые был включен на равных в арсенал мировой общечеловеческой культуры... А главная его заслуга перед родным народом – это раскрытие замечательных внутренних качеств национального характера, которые были с любовью показаны остальному человечеству».

Здесь очень важна оценка роли писателя в формировании национального самосознания народа: «Ауэзов не только показал казахов всему миру, но и в первую очередь он раскрыл глаза казахам на самих себя... Действительно, великий писатель посвятил свою жизнь пробуждению национального духа родного народа и своим бессмертным творением вливал в него новые силы. В известной мере благодаря его замечательному труду гордый дух казахского народа не был сломлен в сложнейших перипетиях истории».

За все годы неустанной творческой работы Сауытбек Абдрахманов опубликовал множество книг, эссе и статей различных жанров и тематической направленности. Среди них, кроме вышеназванных работ, «Тәуелсіздік шежіресі» (2001), «Адамзат күнтізбесі» (2002), «Елдік сыны» («Испытание государственности», 2003), «Календарь человечества» (2007), авторская антология казахской поэзии XX века «Жиырманасыншы ғасыр жырлайды» в двух томах (2007), книга репортажей «Оседлавший скакуна Казахстан», «Өнер өлкесі» («Мир искусства», 2019). В год 30-летия Независимости вышли пять томов его публицистики «Елдік ерлігі».

Внося свой практический вклад, Сауытбек перевел на казахский язык арабский народный роман «Жизнеописание султана аз-Захира Бейбарса» (1999), роман Виктора Гюго «Отверженные» (2010). Оба романа выдержали уже два издания, что является по нынешним меркам заметным событием. Он также автор документальных фильмов «Париж. ЮНЕСКО. Ауэзов», «Мәңгілік мұрат» и других. Альберт Эйнштейн писал: «Выдающиеся личности формируются не посредством красивых речей, а собственным трудом и его результатами». Это в полной мере относится к нашему современнику Сауытбеку Абдрахманову.

Важным и ярким событием в литературоведении, во всей культурно-духовной жизни страны стала его книга «Абыз Әбіш», вышедшая в 2019 году и удостоенная Государственной премии Республики Казахстан имени Абая в области литературы и искусства. В предисловии

к книге Президент страны Касым-Жомарт Токаев написал: «Книга Сауытбека Абдрахманова – капитальный труд, комплексно анализирующий огромное наследие выдающегося мыслителя, расширяющий горизонты мудрости Абиша Кекильбаева... В ней всесторонне раскрыты различные аспекты творчества А. Кекильбаева как культуролога, искусствоведа, литературоведа, историка, политика, его глубокое понимание окружающего нас мира, поистине энциклопедические знания и академический универсализм...»

Отдавая должное тем, кем по праву гордится народ, мы еще более укрепляем мощь нашей государственности. Уверен, что предлагаемая вниманию читателя книга станет духовной ценностью в этом благородном деле».

Сегодня я с теплым чувством и благодарностью вспоминаю свои зарубежные командировки вместе с Сауытбеком, в которых мы в команде Первого Президента Нурсултана Назарбаева побывали в десятках стран – от Японии и Канады до Бразилии и Сингапура. Особенно памятен визит Елбасы в США в декабре 2001 года, который начался уже через четыре дня после моего назначения пресс-секретарем Президента. И как тогда важна и дорога была в моем состоянии волнения и предельного напряжения дружеская поддержка Сауытбека! Помню я и пирамиды Египта, и Ватикан, и нашу удивительную поездку на сафари в Сан-Сити во время командировки в ЮАР, в памяти и все его интересные рассказы об увиденном и пережитом, а побывал он более чем в 60 странах, взял интервью у пяти глав государств. Его интервью с Эдуардом Шеварднадзе в свое время отметил Касым-Жомарт Токаев.

При всех его заслугах, высоком авторитете и статусе Сауытбек всегда остается самим собой: он удивительно простой и скромный, высокопорядочный, интеллигентный, чуткий и внимательный, добрый человек с широкой душой и большим сердцем, при этом глубокий мыслитель, патриот своей страны и народа. Не устаю поражаться его образному мышлению и удивительно тонкому, искрометному чувству юмора.

Великие немецкие писатели Герман Гессе и Томас Манн так писали о судьбе и талантливых личностях: «Истинное призвание каждого состоит только в одном – прийти к самому себе, найти собственную судьбу и отдаться ей внутренне, безраздельно и непоколебимо», «Талант есть способность обрести собственную судьбу». Сауытбек Абдрахманов – замечательный человек и высокий профессионал своего дела, яркий писатель-публицист и переводчик, ученый-литературовед, историк и культуролог обрел себя и собственную судьбу.

«Казахстанская правда», 2021 жыл, 8 қараша

Парламент Мәжілісінің депутаты Сауытбек АБДРАХМАНОВ:

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЖУРНАЛИСТИКАНЫ ЖАСАЙ АЛДЫҚ

– Сауытбек аға! Қасым ақынның айтқаны бар ғой, «Өзге емес, өзім айтам өз жайымды» деп. Адамды ешкім де оның өзінен артық біле алмайды. Сондықтан бүгін өзіңіздің өмір жолыңыз, журналистік бел-белестеріңіз туралы әңгімелесеніз деймін. Бала күніңізде кім болуды армандаушы едіңіз?

– Әдетте қалам ұстағандар бала күнінде ақын болуды, жазушы болуды армандағанын айтады ғой. Ал мен әдебиет сыншысы болуды армандадым. Қалай дейсіз ғой? Сегізінші сыныпта жүргенімізде біздің Сәкен Сейфуллин атындағы мектебімізде есте қалатын бір кездесу өтті. «Жұлдыз» журналына жазылуды насихаттап жүрген үш қаламгер келген. Үшеуінің де аты-жөні есімде қалды: Қалаубек Тұрсынқұлов, Сабырхан Асанов, Зейнолла Серікқалиев. Сол үшеуінің ішінде маған Зейнолла Серікқалиев қатты әсер етті. Бойы, ойы, келісті келбеті, қайратты қара шашы, соншама сырбаздығы, сөйлеу мәнері, киім киісі, айтқан

әңгімесі тіпті бөлекше. Тіпті, маған сыншының жанында ақын да, жазушы да ештеңе еместей көрінгені де рас. Сөйткен Зекеңмен кейін студенттік шақта кәдімгідей аға-іні болып араласып кеттік. Керемет кісі еді. Абитуриент кезде алдына сәлем бере барып, Келесте, Бесқұбырдағы мектепте өткен кездесуді есіне салғанмын. Жөн білгеніме риза болды. Риза болғаны ғой, ешқандай жазған-сызғанымды оқымай жатып-ақ, сол арада бір тапсырма беріп те жіберді. Тапсырмасы – Халық шаруашылығы жетістіктері көрмесінде Қазақ ССР-нің 50 жылдығына арналып өткізіліп жатқан қолөнер көрмесі жайында мақала жазып келу. Бардым, көрдім, жаздым. Ол кісі беттің ширек бөлігінен асатын сол мақаланы сарт еткізіп, беттің ширек бөлігіне шығарды да жіберді. «Көрмеден алған әсерлер» деп аталатын. 1970 жылы 3 қыркүйекте басылды. «Социалистік Қазақстанға» кішкентай хабарың жарияланса да қуанатын кез ғой. Оқуға жаңа түсіп жатқан бала жігіттің көлемді мақаласы біздің курста әжептәуір назар аударарлық жай болды. Зекеңнің сол қамқорлығы маған қатты қанат бітірді дей аламын.

Бесінші курс бастала бергенде Кино жөніндегі мемлекеттік комитетке орналасқаным, одан «Социалистік Қазақстанға» шақыртылғаным (иә, шақыртылғаным – Айтматовпен сұхбаттан кейін іле-шала Сапар Байжанов іздеттірген еді), редакцияда 12 жыл жұмыс істеп, 1987 жылдың басында Орталық комитетке алдыртылғаным жөнінде бұрын айтқаным да, жазғаным да бар.

– Қазіргі оқырмандар ол замандағы партиялық жұмыстың жағдайын, оның бас штабындағы жұмыс жайлы біле бермейді. Осы жөнінде де айтып өтсеңіз.

– Ол қызметтің салмағына байланысты бір жайды ғана есіме түсірумен шектелейін. 1985 жылдың аяқ шенінен бастап мені Орталық комитетке Насихат және үгіт бөліміне шақырту жиілетілді. Тапсырманы береді де жатады. Біресе ана облыстың, біресе мына облыстың газетіне, сан түрлі тақырыпқа шолу жасатады да жатады. Оны не бөлім меңгерушісі, не редактор білмеуі керегін ескертеді. Содан редакцияның жұмысынан басқа да шаруалар атқарып жүргенінді тағы айта алмайсың. Және не жазсаң да тек орысша жазуың керек. Бара-бара ай сайын кемінде бір шолу жасатуға көшті. Енді жүрегім бір нәрсе сезе бастады. Ештеңе сұрай алмайсың, әрине. Тапсырған газетінің тігіндісін үйге алып келесің де, айтқан уақытында жазғаныңды алып барасың. Бір күні тіпті тосын тапсырма берілді. Шолуды үш-төрт сағатта жазып тастауым керек екен. Баспасөз секторының нұсқаушысы Ризабек Әдуовке: «Жарайды, тығыз екен, таңертең алып келейін» десем, «Жоқ, болмайды. Бізге қазір керек» дейді. Неге сонша жанықтыратынын тағы айтпайды. Баспасөз кабинеті деген болатын. Газет-журнал тігінділерінің бәрі сонда сақталады. Сол жерден маған бір үстел бөліп қойыпты. Қайтерсің, отыра қалып, айтылған тақырыптағы мақалаларды тез іздеп, талдап, жанталаса жазып бердім. Машинкаға бастырмаған күйі алып қалды. Екі ай өткенде жұмысқа қабылдандым. Бірте-бірте үйренісіп, кейін тіпті сектор жігіттерімен жұмыстан кейін дастарқандас та бола бастадық. Сондай бір отырыста Ризабектен жайлап сұрамаймын ба: «Реке, ана жолғы не қылған тығыз тапсырма? Кабинетке отырғызып қойып жазғыздыңыздар ғой тіпті» деп. «Тығыз тапсырма еді ғой» дейді. Деуін дегенмен, көзінде күлкінің ұшқыны бар. Ақыры айтқызым. Сөйтсем, былай болған екен. Менің жазып беріп жүрген қағаздарым бөлім басшылығына ұнапты. Мектепте де, университетте де қазақша оқыған, қазақ газетінде жұмыс істейді, сонда да орысшасы еркін деп өздерінің арасында мақтапты. Жұмысқа шақыру жөнінде алдын ала ұйғарым да жасалыпты. Енді әркім-әркімнен сыр тартып, пікір сұрай бастағанда біреу: «Орысшасы қалай сонша еркін болады? Әйелі орыстілді журналист, баспада істейді. Жазып бермесе де, жазғандарын түзетіп беретін шығар» деп қалады. «Снять вопрос» деген бар, күдік-күмәннің бәрінің басын ашу керек. Сөйтіп, Ризабекке шолуды кабинетте дайындату, өзі жазатынына көз жеткізу жөнінде тапсырма беріледі...

Міне, партияның кезінде кадр іріктеу осылай жүргізілетін. Бәрінің жолы, жөні бар еді. Совхоз басқармаған адамның, аудандық атқару комитетінің төрағалығынан өтпеген адамның аудан басқарып шыға келуі деген болмайтын. Оқу бітірген жастардың жолдама бойынша сол кадрды қажет етіп тұрған жерге жіберілуі, мысалы Шиелі қызының Зайсаннан, Баянауыл

жігітінің Байғаниннен бір-ақ шығуы, сол жақта үйленіп, тұрмыс құрып, үйлі-баранды болуы, тамыр тартып кетуі кәдуілгі жай еді. Елдің әр қиырында да бір кезде басқа өңірден келген адамдар көп болатын. Қазақ сөйтіп араласып-құраласып, құдандаласып, арлы-берлі сапырылысып жататын, туған жер мен тұрған жер ұғымдары біте қайнасып кететін. Қазір сан түрлі себепке байланысты халықтың ішкі миграциясы төмендеді, өңірлердің кадр алмасуы жоққа жуықтады. Ротация деген тоқтауға тақау тұр. Осылай жалғаса берсе, санадағы регионализмнің күшеюі оп-оңай. Оны өзіміз қолдан жасап алған боламыз.

– Сіз Ақпарат министрі қызметінде жүргеніңізде бұқаралық ақпарат құралдары жөніндегі заңды Парламентте өткізгеніңізбен, Конституциялық кеңестің шешімі бойынша оның бірер бабы Негізгі заңға үйлеспейді деп танылған еді. Ақыры Президент заңға вето қойды. Сол жөнінде бүгінде не айтар едіңіз?

– Айтарымды сол күні-ақ теледидардағы кешкі жаңалықтарда айтқанмын. «Бұл шешім, әрине заңды ұсынған, қорғаған адам ретінде мені соншалықты қуанта қоймайды, бірақ заңға бағынатын азамат ретінде де, Президент командасының мүшесі ретінде де бұл шешімді мойындаймын» дегенмін. Басшылық жағы ол сөзіме түсіністікпен қарады. Мұндағы мәселе – бұқаралық ақпарат құралдарындағы сын мақалалар тиісті орындарда қаралуға, шешім қабылдануға, ол шешім БАҚ-қа хабарлануға тиісті деген бапқа байланысты. Конституциялық кеңес ол бапты демократиялық қағидаттарға қайшы келеді деп шешті. Бәлкім, біз заңға ол бапты тым қатқыл түрде жазып жіберген болармыз, оны мойындаймын. Бәрібір, жазылған сөз жазылған жерінде, көрсетілген сюжет көрсетілген жерінде қала беретіні, БАҚ көтерген мәселелер бойынша тексеру жүргізілмейтіні, нақты шешім қабылданбайтыны, нәтижесі халыққа хабарланбайтыны да онша жақсы нәрсе емес деп санаймын. Содан да БАҚ-тың беделі түсіп барады. Депутат ретінде осы мәселені бұдан бұрын бір көтеріп байқап едім, ол ұсыныс та Үкімет тарапынан қолдау таба қоймады. Тегінде, ендігі жерде бұқаралық ақпарат құралдары қоғамға ықпалды қоғамдық пікірге ықпал ету арқылы ғана жасай алатын болатын шығар. Түбі соған келеміз, бірақ біз өтпелі кезеңде мемлекеттілікті күшейту үшін осындай ұстаным қажет деп санағанмыз рас.

– Өзіңіздің журналистік қолтаңбаңыздың ерекшелігін қалай сипаттар едіңіз?

– Әуелден тақырыбымды таптым дей аламын. Жақын ағам – суретші, мүсінші Амангелді Тұрсыновтың Ташкентте әуелде көркемдік училищеде, кейіннен театр-көркемсурет институтында оқығанының көп пайдасын көрдім. Музей, галереяларға талай ертіп апарған. Ауылға келгенде сурет альбомдарына қызыға қарайтынмын. Бір жолы Орал Таңсықбаевтың үйіне де барғанбыз. Бір өкініштісі, ауыл баласының ұяндығынан мен ол кісінің шеберханасына кіре алмадым, қолын да ала алмадым, тек сыртынан, ағамды аулаға шығарып салғанда 20 шақты метр жерден ғана көрдім. Түр-тұлғасын ол кезде кітаптағы суретінен танитын Сәбит Мұқановқа ұқсатқаным есімде. Өнерге қатты қызығып өстім. Университетке түсе сала өнер туралы жазып кеттім деуге де болады. Кино туралы жазатындар ол кезде сирек болатын. Студент кезде Кинематографистер одағының сыйлығын алғанмын. Театр премьераларынан қалмайтынбыз. 1974 жылы «Қан мен тер» спектаклі КСРО Мемлекеттік сыйлығын алғанда «Социалистік Қазақстан» лауреаттар туралы портреттік мақалалар циклін беруді бастады. Сонда маған Фарида Шәріпова туралы жазу тапсырылған. Сенгендері ғой. Өнер жайындағы мақалалар жаза жүріп, өзім де сұлулықты сергек сезіне түстім дей аламын.

Тағы бір ерекшелік ретінде саяси публицистикаға бел шеше араласқанымды атағаным дұрыс шығар. Тәуелсіздіктің 30 жылдығы қарсаңында осы бағытта жазғандарымның басын қосып, бес томдық етіп шығарудың сәті түскелі тұр, бұйыртса. Саяси журналистиканың, соның ішінде репортаж жанрының орнығуына нақты үлес қоса алдым деуімнің де артығы болмас. Әлемнің көптеген елінен Елбасы сапарларына байланысты шұғыл репортажды жиі жолдап отырдым. Оларда хабарламалық пен талдамалық сипаттың астасып келетіні назар аударарлық сипат сияқты.

Бұл 30 жылда біз жаһандану жағдайындағы журналистиканы жасай алдық. Осы істің бел ортасында жүргенім, әлемдік ауқымда сөз қозғауға, әлемге Қазақстанның көзімен

қарауға, Қазақстанға әлемнің көзқарасын көрсетуге барымды салғаным көзі қарақты жұртшылыққа аян деп ойлаймын. Қазақтың халықаралық журналистикасында өз орным бар екенін білемін.

– Өзіңіз кезінде талай кісіден сұхбат алдыңыз. Ерекше сұхбаттарды еске түсіре аласыз ба?

– «Егемен Қазақстанның» басшысы Дархан Қыдырәлі бауырым осыдан екі-үш айдай бұрын жолыққанда: «Аға, мерейтойыңыз келе жатыр. Бір кітабыңызды шығарып, тарту еткіміз келеді. Шерхан, Әбіш ағалардың кітаптары үлгісінде құрастырмақ ойымыз бар» дегенде көп ойланып тұрмай-ақ «онда сұхбаттарымының жинағын жасағанымыз дұрыс болар, олар ешқашан кітапқа шықпаған» дегенмін. Расында да, төменгі курстарда жүргенде-ақ Батыр Закиров, Андрей Эшпай, Людмила Чурсина сияқты өнер жұлдыздарымен жүздесіп, ойларын оқырманға жеткізе алған едім. Одан кейін «Социалистік Қазақстанның» әдебиет және өнер бөлімінде істегенімде, әсіресе «Егемен Қазақстанды» басқарған жылдарда қазақтың небір жақсысы мен жайсаңымен араласу, әңгімелесу бақыты маңдайыма жазылды. Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың да, Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың да газетке сұхбат беруін сұрағанда бетімді қайтарған жері жоқ. Ғабит Мүсіреповпен, Бәйкен Әшімовпен, Төрегелді Шармановпен, Бибігүл Төлегеновамен, Олжас Сүлейменовпен, Нұрмахан Жантөринмен, Гүлфайруз Исмайыловамен, Ескендір Хасанғалиевпен, Сатыбалды Нарымбетовпен, Асанәлі Әшімовпен, Сәбит Оразбаевпен әңгімелескен сәттердің әсері еш ұмытылмайды. Өзге елдердің әдебиет, өнер майталмандарымен де талай рет жолыға алдым. Олардың арасынан Шыңғыс Айтматов, Сергей Михалков, Андрей Кончаловский, Людмила Зыкина, Махмұд Эсенбаев, Михаил Ульянов, Сергей Соловьев сияқты саңлақтарды бөле айтуға болады. Тәжікстанның, Грузияның, Египеттің президенттерінен сұхбат алудың сәті түсті. Мухаммад Хосни Мубаракпен жасалған сұхбат Каирдың «Аль-Хабар» газетіне 980 мыңдық таралыммен басылған еді. Эмомоли Рахмонмен сұхбатты Тәжікстанның газеттері үш тілде – тәжікше, өзбекше, орысша жариялаған.

– Сіз Мәжіліске Қазақстан халқы Ассамблеясынан екінші рет сайланып отырсыз. Сондағы депутаттық топқа жетекшілік етесіз. Этносаралық кикілжің болған сайын Ассамблеяның атына айтылатын сын жөнінде не дер едіңіз?

– 2018 жылдың аяғында Ассамблея төрағасының сол кездегі орынбасары Дархан Мыңбай екеуміз Мәскеуге бардық. Президент Әкімшілігінде, Мемлекеттік думада, Ұлттар істері жөніндегі федералдық агенттікте болдық. Қай жердегі кездесуде де бізге Ресей халықтарының Ассамблеясы Қазақстанның осы саладағы тәжірибесін зерттеуден, Қазақстан халқы Ассамблеясының жұмыс үлгісін үйренуден кейін құрылғанын ашық айтып жатты. Сөз жоқ, біздің Ассамблея – Елбасымыздың өте сәтті шешімдерінің бірі. 1992-1994 жылдарда қазақ жерінде, тәуелсіз қазақ елінде ұлтаралық қатынастарда қандайлық қиындықтар, қиындықтар емес-ау – қатерлі сәттер болғанын білмейтін немесе соны ұмытып үлгерген адамдар ғана Ассамблеяға қырын қарай алады. Осы арқылы унитарлық мемлекетте ұлт мәселесін реттеудің нақты тетігінің бірі табылғаны талассыз. Президент, Қазақстан халқы Ассамблеясының Төрағасы Қасым-Жомарт Тоқаев ҚХА Кеңесінің кеңейтілген отырысында сөйлеген сөзінде Ассамблеяның міндеті әртүрлі этностық топтардың мүдделерін қорғау деп қана қарау оның аясын тарылтатынын атап айтты. Ассамблея ұлт бірлігін нығайтудың нақты құралына айналғанын, барлық азаматтарды ортақ мемлекеттілік идеясының төңірегіне топтасуға қызмет еткенін қадап көрсетті.

Иә, бүгінде Ассамблея жұмысының өзіндік бір трансформациясы жүріп жатыр. Алдағы кезде Ассамблея жалпыұлттық ынтымақтастықтың институты, халық бірлігінің символы ретінде өзінің орнын нығайта түсуге тиіс. Айтылып жатқан сынның орынды тұстарынан қорытынды жасай білуіміз керек.

Жалпыұлттық деген сөзде көп мағына жатыр. Ұлттық ұйысу ғана ұлы мұраттарға бастайды. Бұл арада ұлт сөзінің қазақшада екі ұғымды қатар қамтитынын ескеру керек. Біреуі – «национальность» мағынасындағы ұлт. Екіншісі – «нация» мағынасындағы ұлт. Біз екінші мағынаны алға шығарып тұрмыз. «Ұлттық ғылым академиясы», «Ұлттық банк»,

«Ұлттық кітапхана» дегенде біз ұлттың осы мағынасын айтамыз. Ана бір жылдардағы түсініспеушілік немесе дұрыстап түсіндірмеушілік қазақстандықтарды біріктіретін ұлт қалыптастыру қазақ ұлтын жоюға алып келеді деген сияқты ыңғайсыз әңгімеге апарып соқтырғаны есте. Жок, бұл идея қазақты ұлт ретінде жоюға алып келмейді, бұл идея қазақты ұлтты ұйыстырушы халық ретінде биіктете түседі, елдегі барша этностарды қазақтардың төңірегіне топтастыра түседі. Бұл тұрғыдағы ұлт ұғымы мемлекеттіліктің бір синониміне айналады. Көпұлтты мемлекет дегенді әртүрлі ұлттардың («национальность») басын біріктірген деген мағынасында түсіну керек. «Нация» мағынасында алғанда көпұлтты мемлекет болмайды. Бұл мағынада елде бір ғана ұлт болады. Сондықтан да Қасым-Жомарт Кемелұлы жалпыұлттық бірлікті қуатты мемлекет болудың басты кепілі деп атап көрсетіп отыр. Жалпыұлттық бірлікке жалпыға ортақ, бір ұлтқа бірігу, тұтас ұлтқа айналу арқылы ғана қол жетеді. Қазақ халқы ел иесі, жер иесі ретінде сол ұлттың ұйыстырушысы болуы тиіс.

Жақында Қазығұрт ауданында ұлт бірлігіне қызмет ететін ірі іс-шара өтті. Айтулы азаматымыз Бекет Тұрғараевтың ұйымдастыруымен Алаш арыстарына ескерткіш қойылды. Сонда сөз берілгенде «ұлт» сөзін өзіне сай келетін кең мағынада Алаш арыстары алғаш қолданғанын, ұлттық идея туын тұңғыш көтергенін бірауыз айтқанбыз. Демек, ұлт болып ұйысу, көпэтносты мемлекеттің мәйегіне, бастаушы, топтастырушы күшке айналу бізге – Алаш арыстары қалдырған аманат.

– Сауытбек аға! Өмірдің бір биік белесінің алдында тұрсыз. Жетпістің жотасына көтеріліп жатырсыз. Өткен жолға көз тастап қандай ой түйесіз?

– Қытайлықтарда «Өтпелі кезеңде өмір сүр!» деген сөз бар. Біреулер халық сөзі дейді, біреулер Конфуцийге (Құңфұдзы) телиді. Біреулер қарғыс дейді, біреулер тілек дейді. Қалай түсіну адамның өзіне байланысты. Мен өзім тілек түрінде түсінгім келеді. Сіз айтқан жастың тұп-тура 30 жылы тәуелсіздік кезеңінде өтті. Жалпы, мына біздің ұрпақ жердің бетіне адамзат тарихының аса бір қызғылықты белесінде келгенін шамалаймын. Біз туғанда соғыс аяқталып, шаруашылық қалпына келіп, жан жарасы жазыла бастаған кез еді. Жұрттың иығы бүгінделіп, көңілі көтеріліп үлгерген болатын. Мектеп бітіретін шағымызға дейін кеңестік экономика кәдімгідей еңсесін тіктеп, ірі-ірі міндеттерді шешіп үлгерді. «Тоқырау» деп аталып жүрген кезеңнің келеңсіздіктерін, әңгіменің ашығы керек, жастық шақтың жалынымен, албырт көңілдің арынымен өз басым онша сезіне қойған жоқпын. Қырықтағы қылшылдаған жасымызда тәуелсіздік келді. Президент сайлауын өткізуден, инаугурацияны ұйымдастырудан бастап, Әкімшілікте, Мәдениет министрлігінде, Телерадиокорпорацияда басшылық жұмыстарда болдық. Ақпарат министрі қызметіне де тағайындалдым. Қазақтың бас газетін 16 жыл бойы басқару бақыты маңдайыма бұйырды. Қазір де ат үстінде жүрмін. Қазақ журналисі көре алатын құрметтің бәрін көрдім десем, мұным асылық сөз болмас. Елмен бірге тыныстап, Елбасының қамшылар жағынан шығысып, Тұңғыш Президенттің таңдауы түскен тұлғаның – Мемлекет басшысының қолынан биік марапаттар алып, ұл-қызымның, немерелерімнің ортасында жүріп жатырмын. Адамның бақыты баянды болуының басты кепілі – өз тағдырын елінің тағдырымен байланыстыра білуі. Ең баянды бақыт – еліңнің бақыты. Сол бақытты сезіне алсаң, сол бақыттың бағасын білсең, өзіңнің де адам ретінде бақытты болғаның. Менде сол сезім бар. Шүкір. Тәубе. Мың тәубе. Елдің болашағы жарқын деп кәміл сенемін.

– Әңгімеңізге рақмет!

**Сұхбаттасқан
Әлихан ИСМАН**
«Айқын», 2021 жыл, 5 қараша

Максат ТАЖ-МУРАТ:

«САУЫТБЕК АБДРАХМАНОВ СЛОВНО ОКТАЭДР – МНОГОГРАННИК С ВОСЕМЬЮ КАЧЕСТВАМИ»

За 30 лет независимости вместе с молодым государством выросла целая плеяда талантливых, высокопрофессиональных казахстанцев в самых разных сферах деятельности. Их рост, развитие и становление, как и самого государства, стало возможным, благодаря мощной поддержке и наставлению тех, кто с первых дней независимости под началом Первого Президента РК начали строительство новой, успешной страны. В их числе Сауытбек Абдрахманов.

Талант и профессионализм уже на тот момент известного казахского журналиста привел Сауытбека Абдрахманова в число советников Президентского совета КазССР (1990-1991 годах). А до этого он имел довольно солидный опыт партийной работы – являлся инструктором, заведующим сектором культуры и искусства идеологического отдела ЦК КП Казахстана. Далее в самые непростые первые годы становления страны начал работу в отделе внутренней политики Аппарата Президента и Кабинета министров РК. Начав с должности старшего референта, вырос до первого заместителя заведующего отделом. Послужной список Сауытбека Абдрахмановича достоин уважения. Долгие годы возглавлявший республиканскую газету «Егемен Қазақстан», работавший министром информации страны, известный литературовед, эссеист, культуртрегер, исследователь в узких кругах известен также как пушкиновед. Его перу принадлежат серьезные исследования «Коран и Пушкин», «Наш Пушкин», «...Поехал я в Уральск», «Вер бана ат», за которые он удостоился медали «Ревнителю просвещения» Академии российской словесности. А это в литературоведении дорогого стоит.

7 ноября известный государственный и общественный деятель, а ныне депутат Мажилиса, отметит свой 70-летний юбилей. Но почивать на лаврах Сауытбек Абдрахманович не спешит, он продолжает делиться своим богатым опытом и работать на благо страны. Накануне юбилея выдающегося деятеля, корреспондент ЛИТЕРа побеседовала с учеником и соратником знаменитого журналиста – писателем-эссеистом Максатом Таж-Муратом.

– Максат Анесович, насколько нам известно, вы тоже, как профессиональный эссеист, посвятили свою работу наставнику, которую называли «Қартау», что в переводе на русский язык означает «Айсберг». Почему именно Айсберг?

– Я написал это эссе о нем лет 10 назад. Оно опубликовано в моей книге «Кібісе жыл» – «Високосный год». Хочу заметить, обычно с русского на казахский язык «айсберг» переводится как «ледяная гора», то есть «мұзтау», я же написал как снежная гора – «Қартау». А все потому, что на самом деле «айсберг» не состоит из льда, он состоит из прессованного наичистейшего снега. Таким для меня и является Сауытбек-ага. А еще – видна только одна шестая часть айсберга, все остальное скрыто под водой. Так и Сауытбек Абдрахманович, его невозможно понять и прочувствовать при первой встрече, его нужно раскрывать.

– А вы помните вашу первую встречу, знакомство с Сауытбеком Абдрахмановичем?

– Когда впервые пришел к нему на работу в далеком 1985 году, он мне показался очень закрытым человеком. Но со временем я понял, что это лишь первое впечатление. Спустя какое-то время передо мной уже был совершенно другой человек – очень кампанейский, с тонким чувством юмора. Помню статью известного журналиста Шархана Казыгулова о Сауытбеке Абдрахманове, в которой он вспоминал очень интересный момент из их профессиональной деятельности. Действие происходило на одной из конференций, где они сидели рядом. Так вот, мероприятие было очень скучным, автор признается, что тоже бы

вот-вот уснул, если бы не одна фраза Сауытбека-ага, который шепотом вдруг произнес: «Эта конференция проводится ради одной дамы»... «Дамы?!» – удивился Шархан. «Да» – «Что за дама такая? Как ее звать?» – «Галочкой ее звать»... Да, у него очень тонкий и добрый юмор, который ни в коем случае не задевает ничью честь, достоинство. Мои земляки-атыраусцы как-то рассказывали такой случай. Идет юбилей Абиша Кекилбаева – его шестидесятилетие. Писателю оказывают почести, дарят подарки. И вдруг, ни с того ни с сего, микрофон берет Фариза Унгарсынова и в шутку говорит: «А атыраусцы нам ничего не дают...». Наступает тишина. Становится неловко всем. Не ее же юбилей?.. Тут Сауытбек Абдрахманов говорит: «Как это атыраусцы ничего не дают? Атыраусцы вам дают свои голоса... И постоянно». Зал облегченно вздохнул и все засмеялись. Ведь знаменитая поэтесса тогда уже избиралась дважды в Парламент от Атырауской области.

А как Сауытбек-ага поет! В том числе и на узбекском, таджикском языках как-то на одном мероприятии спел. Одним словом, душа компании.

Возвращаюсь к нашему с ним знакомству. Когда я в первый раз пришел к нему, Сауытбек Абдрахманович уже возглавлял отдел советского строительства газеты «Социалистік Қазақстан» (ныне «Egemen Qazaqstan»), кроме того уже был секретарем первичной партийной организации. Он хотел сразу взять меня, но не получилось. В те времена были такие негласные установки – брать в газету исключительно после 40 лет, то есть закаленных, опытных акул пера. Молодежь же шла в «Лениншіл жас» («Жас Алаш»).

Но буквально уже через год я все-таки работал у него. При этом по его рекомендации я успел потрудиться год у Акселеу-ага Сейдимбека, когда он являлся главным редактором журнала «Білім және еңбек». Мне тогда было 25 лет. Сауытбеку-ага удалось нарушить эти негласные инструкции, благодаря своему авторитету, хотя и ему на тот момент было чуть больше тридцати лет. Я тогда подумал: «какой же у него бойцовский характер!», только вот не понимал, почему он так боролся за меня.

Спустя много лет, изучая его биографию я, наконец, понял, что он поступил так, как однажды поступил его наставник – замечательный литературный критик Зейнолла Сериккалиев. Когда-то он приезжал в аул, где жил Сауытбек-ага, встречался со школьниками, среди которых был и юный Сауытбек. Гость рассказал много интересного из мира литературы, о жизни талантливых писателей. Та встреча произвела огромное впечатление на пытливого ученика. С тех пор и мечтал Сауытбек Абдрахманов стать литературным критиком. И это ему удалось.

Невероятно, но факт: его первая рецензия была опубликована в толстом литературном журнале «Жұлдыз» еще до поступления в университет... Их вторая встреча состоялась уже, когда Сауытбек Абдрахманович поступал в университет, Сауытбек-ага рассказал ему про ту памятную встречу в сельской школе. В то время Зейнолла-ага заведовал отделом литературы и искусства в редакции «Социалистік Қазақстан». Вскоре студент Абдрахманов по его заданию начал писать статьи. То есть первые его публикации вышли с легкой руки этого замечательного человека.

Еще одним духовным наставником Сауытбека-ага был ныне покойный выдающийся писатель Абиш Кекилбаев. Книга С. Абдрахманова «Абыз Әбіш» («Мудрец Абиш»), посвященная культурологии Кекилбаева, в прошлом году была удостоена Государственной премии Республики Казахстан. Исследование поистине феноменальное. Это был нонсенс, сродни присуждению Светлане Алексиевич Нобелевской премии за ее книгу-эссе. Скажу вам на ушко – автобиографическое произведение Сауытбека-ага «Уя» – «Гнездо» – в сущности эссеистическая проза.

– А как вам работалось под руководством Сауытбека Абдрахмановича? Ведь делать первые шаги в профессии всегда сложно, и многое зависит от старших коллег. Вам повезло с наставником?

– Однозначно повезло, правда, понял я это чуть позже. Когда начал работать у него в отделе, я искренне удивлялся, почему он так мало пишет свои материалы. А все потому, что у него было кредо – надо сначала сделать работу, за которую ты получаешь заработную

плату, а гонорары – это уже приработок. Он считал, что неправильно получать и зарплату, и гонорар за свой материал. В рабочее время ты должен готовить к публикации материалы авторов. В советское время пресса была народным рупором, газета на 80 процентов состояла из авторских материалов, которые готовили наши собственные корреспонденты в областях. Наша же задача была обработать их, сделать качественными, читабельными, яркими. Три года я, так же, как мой наставник, переписывал чужие материалы. Писать собственные статьи практически не удавалось. Хотя признаюсь, когда только поступил на работу, думал, что буду писать и писать, стану звездой. А в итоге с утра до вечера дорабатывал чьи-то статьи. Потом, когда уже сам стал редактором, понял, для чего Сауытбек-ага настаивал на этой работе. Этот метод помогает молодому специалисту оттачивать свое перо, профессионально расти и закаляет. Сам ведь Сауытбек Абдрахманович тоже писал редко, в основном, редактируя материалы собкоров. Но зато когда выходили его собственные материалы, они непременно запоминались. Например, таковы были его интервью с Чингизом Айтматовым, Габитом Мусреповым, Людмилой Зыкиной, Махмудом Эсамбаевым.

А еще мне запомнилась его рецензия на киноленту, снятую по роману Бондарева «Берег». Материал назывался «Соғыс және әлем» («Война и мир»). Дело в том, что автор интерпретировал слово «мир» не в теперешнем понятии, а в старославянском значении – «мір», то есть здесь речь идет о войне и ее разрушительном влиянии на окружающий мир. Один факт – и такой поворот темы!

Я многому у него научился, и во многом брал пример с него. Впоследствии я, как Сауытбек-ага, начал в итоге писать не только на казахском языке, но и на русском.

На самом деле Сауытбек Абдрахманов не просто журналист, его статьи всегда отличались от массы. А его рецензии – чистейшей воды эссе. В этом жанре ему нет равных, Сауытбек Абдрахманович – корифей отечественной эссеистики. Уверен, он мог бы написать еще больше высочайшего класса материалов, рецензий, эссе, раскрывая и раскрывая свой потенциал, если бы не государственная служба, которая, безусловно, отнимает большую часть времени. Я задавался вопросом, почему он сменил творческую стезю на государственную службу? Даже сожалел об этом, пока мне в руки не попало предисловие Касым-Жомарта Токаева к вышеназванному эссе Сауытбека-ага о Абише Кекилбаеве. Дело в том, что сам автор предисловия является прекрасным писателем-эссеистом. Я помню, как в свое время с упоением прочитал три книги нашего Президента – «Под стягом Независимости», «Преодоление» и «Свет и тень».

И тогда я подумал, а почему бы и нет, если политик уровня Президента пишет книги, так почему бы эссеисту-писателю Сауытбеку Абдрахманову не заниматься политикой? Тем более, когда это прекрасно получается.

А еще он – мастер интервью, у него даже есть сборник с самыми яркими его интервью со знаменитыми людьми. Одно из них стало судьбоносным для него – интервью с Чингизом Айтматовым об экранизации литературных трудов. Беседовал Сауытбек со знаменитым писателем будучи студентом пятого курса факультета журналистики. После выхода в свет этого интервью его и пригласили в редакцию газеты «Социалистік Қазақстан».

А еще у него в копилке есть такое необычное интервью – разговор в небе. Так получилось, что он летел в самолете рядом с певицей Нуржамал Усенбаевой. При этом разговор получился такой, словно беседовали два певца. Он умел любого разговорить – настолько обширный у него кругозор, знания, что не важно, кто перед ним: комбайнер или политик, певица или писатель. Это свойственно истинным эссеистам. Ведь эссе – это такой жанр, где не нужно досконально знать ту или иную тему. Но при этом необходимо так ее подать, как будто вы – знаток.

Кстати, среди его спикеров были не только известные люди нашей страны. Он делал интервью с актером Михаилом Ульяновым. Казалось бы, как его разговорить, такого очень начитанного, эрудированного человека? Ему это удалось. Он брал интервью у Сергея Михалкова, Андрея Кончаловского, Людмилы Зыкиной, Сергея Соловьева, Натальи Орынбасаровой. Замечательны его беседы с экс-президентом Грузии Эдуардом

Шеварднадзе, президентом Египта Мухаммадом Хосни Мубараком, президентом Таджикистана Эмомали Рахмоном. Все это – в сборнике, который издала его родная редакция, «Егемен Қазақстан», к юбилею мэтра, что делает честь главной газете страны.

Для меня, хотя, думаю, и не только для меня, Сауытбек Абдрахманов – это казахский Андре Моруа, особенно если вспомнить его книгу о Бальзаке, которая является бестселлером. А еще я бы сравнил его с октаэдром – многогранником с восемью качествами. Он литературный и художественный критик, и культуролог, и ученый-филолог, и государственный деятель, и эссеист, и медиа-менеджер. К слову, медиа-менеджер в нем хорошо проявился за те 16 лет, которые он проработал президентом акционерного общества «Егемен Қазақстан». Он сделал очень много для своих коллег. Под его руководством газета стала действительно читабельной.

А еще именно он добился строительства двух домов и двух общежитий для сотрудников. Когда он перешел на работу в Парламент, в редакции все (!) сотрудники были обеспечены жильем. И по его инициативе улица в Нур-Султане, на которой располагается редакция газеты, была названа «Егемен Қазақстан». Несмотря на такую загруженность, все 16 лет он был не просто руководителем-редактором, а еще и пишущим редактором. Это как играющий тренер, что очень важно. Статьи редактора – всегда лучший стимул и пример для журналистов.

– Ваши пожелания наставнику, коллеге, другу Сауытбеку Абдрахмановичу по случаю его юбилея?

– Долгих лет ему и бодрого здоровья. Насколько я знаю, он давно вынашивает идею о книге об известном казахском художнике Орале Тансыкбаеве. С удовольствием прочтем и будем снова с нетерпением ждать новых творений Сауытбека Абдрахманова.

Оксана ЛЫСЕНКО

«Литер», 2021 жыл, 5 қараша

СЫРБАЗ

Қорғанбек АМАНЖОЛ,

халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының лауреаты

«Мен редакцияда партия тұрмысы бөлімінен жауапты хатшылыққа ауысқан кезім. Бөлімге Сауытбек барған. Олардың материалын мен қараймын. Сауытбектің партия тақырыбына бас мақала жазуы керек еді. Әдетте ол типографияға кем дегенде бір күн бұрын жіберілуі тиіс. Жұмыс аяғына дейін мақала жоқ, Сауытбек те жоқ. Бір уақытта: «Ертең таңертең апарамын ғой...» – деп хабарласып тұр. Өзі қаланың сыртында көрінеді. Қатты ренжідім. Редакторымыз Балғабек Қыдырбекұлы бас мақала қайда деп қысып жатыр. Сірә, Сауытбекке сенгендік те болар: «Ширатынқыра деп қайтарып бердім...» – деп өтірік айтуға тура келді. Сауытбегім таңертең келіп тұр, мақала әлі жазылмаған. Бұл енді шектен шыққан жай, тіпті ұрсуға сөз таппай, булығып қалдым. Сауытбегім: «Машинистканың біреуіне нұсқау беріп, менің кабинетіме жіберсеңіз, диктовка жасап, бір сағатта бітіріп беремін ғой», – дейді. Бас мақаланы диктовка жасау – жұрт естімеген жай. Оны тіпті бас мақала жазудың перісі Сарбас Ақтаев та жасамайды, жазып әкеледі. Ал Сауытбектікі мынау. Амал жоқ, оған машинистка бөлуге тура келді. Бір сағаттан аса уақыттан кейін бас мақала қолға тиді. Төгіліп тұр. Мақтауға сараң Балғабек ағамыз да риза болды. Тек: «Бас мақаланы нөмірге жазуға болмайды, ал мынаны жіберейік», – деп ескерту жасады.

Ол әлі журналистік шеберлікті толық меңгерді деуге жетпеген кезі. Сонда-ақ өзінің жоғары қабілетін аңғартқан, кейін оған көз үйренді ғой. Осыдан біраз бұрын Алматыда өткен үлкен бір форумға қатысып, содан бір бетке жуық есепті диктовка жасап, өзі тағы бір жиналысқа қатысатын болған соң, менен сол материалын оқып жіберуді өтінгені бар. Артық-

кемі болса, мұртын басарсыз деген. Теруші қыздың бір-екі әріп қатесінен басқа жөндейтін еш нәрсе табылмады».

Мұны жазған адамы – біздің асыл ағамыз, «Егемен Қазақстанның» сыйлы ардагері Мамадияр Жақып. Айтып отырған адамы – осы күндерде жетпіс деген жотаға көтеріліп жатқан ұлт азаматы Сауытбек Абдрахманов. Әңгімелеп отырған кезеңі – партияның дүрілдеп тұрған шағы. Партиялық газеттің бас мақаласын бір сағаттан асыра бере ауызша айтып тастаудың қандайлық кәсібилікті қажет ететінін облыстық газетте талай жыл жұмыс істеген мына біз жақсы білеміз. Сөйтіп жүрген тұста біздің кейіпкеріміз орда бұзар отызына жаңа толған екен-ау.

Сауытбекті білгеніме жарты ғасырдан асты. Бірге оқығанбыз. Бірінші курстан-ақ арамызда дараланып тұратын. Университетке түспей жатып, «Жұлдызға» (1970, № 5) мақала жариялап жүрген жігітке, студент бола салып, Асқар Сүлейменовпен, Зейнолла Серікқалиевпен, Оралхан Бөкеевпен, Сағат Әшімбаевпен кәдімгідей аға-іні күйінде араласып-құраласып кеткен курстасымызға құрметпен қарайтынбыз. Сол Сауытбек сол қарқынынан қайтқан емес. Асықпайды да, аптықпайды да, алқынбайды да, сөйтіп жүріп-ақ бір асудан кейін бір асуды ала береді, ала береді.

Парасатты публицист, зерделі ғалым, мемлекет және қоғам қайраткері, Парламент Мәжілісінің қадірлі депутаты, филология ғылымының докторы, Ұлттық Ғылым академиясының құрметті мүшесі, профессор Сауытбек Абдрахмановтың қанша-қанша жылдардан бері елге белгілі тұлғалардың алдыңғы қатарында ширақ адымдап келе жатқаны қандай ғанибет! Иә, жас күнімізден бері жанымыз жарасқан, жарты ғасыр бойы жүрек пен тілек табыстырған асыл достың осындай ғибратына, әлбетте, шын көңілден сүйінеміз. Сол себептен де айкөл азаматымыз өмірдария кемесінде жетпіс деген жемісті жастың желкенін керіп жатқан кезде үндемей қалуды жөн көрмедік. Өзіміз аңдаған кейбір адами қырларын, шығармашылық сыр-сипаттарын әліміз жеткенше айтып берейік деп ұйғардық. Ұзын саны жиырмадан асып жығылатын кітаптарының ешқайсысын қағас қалдырмай, ілтипатты қолтаңбамен көркем көмкеріп беріп тұрған, әр-әр кездерде ақжайлау жақсылығынан да кенде қылмаған, алты белеске асқан кезімізде «Алпысқа сен де келдің, Қорғашым-ай, Жас күннен бірге өскен жолдасым-ай!» деп бастап өлеңдетіп алты ауызын арнаған аға-досымыздан бір ауыз сөзімізді біз де аяп қалмаспыз. Өзінің «Егеменіне» мөлдіретіп мақала жазған Мархабат Байғұттың үлгісімен мен «аға-дос» деп сөйлейін енді.

Ана жылдары «Егемен Қазақстанда» мерейлі жасқа жеткен әріптестерге редакция қызметкерлерінің лебіздерінен құрастырылған жұқа жинақ сыйлайтын бір дәстүр бар еді. «Қара шаңырақ» аталатын сол басылымның Сауытбекке арнаған санына жазғанымызды: «Студенттік» деп аталар жас дәуреннен бергі досым Сауытбек «Мінез – адамның сауыты» дейтін Абай сөзін жақсы көретінін, жиі қайталайтынын әрі содан тағылым алатынын байқаймын. Менің білуімше, Сауытбектің өзінің де сауыты осы мінез деуге сиятындай. Оның мінез-құлқын бір ауыз сөзбен сипаттасам, тоқетерінде «Сырбаз» деп бір-ақ қайырған жөн сияқты. Өйткені біздің ат үстіндегі, абыройлы азаматымызға жайдақтық жат, жілігі татымас жылтыраққа қолп ете қалар асығыстан аулақ, көлгірлік пен мүләйімнен азат. Болмайтын іске босқа емексітпейтін ебедейсіздігі тағы бар. Қалайда, қашанда табиғи қалыбынан таймайды. Аудитория жылымынан жасқанбас, академиктердің мысынан ықпас, биік беделдерден бұқпас ойлы шешендігіне де сан мәрте куә болып жүрміз. Біздің жігітіміз біз білген 50 жылда жан дүниесін кіршік шалдырмай таза сақтаумен келеді. Сыры терең, ой-мұраты асқақ. Өнерге құмар, өлеңге ғашық. Кейде мен таңырқаймын: қызметі мен лауазымына орай мың сан көңіл күйін бастан кешіретін, нешеме сезімдердің арбауына түсетін адамның әрқашан жаймашуақ сабыр сабатынан табылуының не сиқыры бар? «Ойында бүкіл дүние сәулелері, Көз нұрын алдай алмас құбылыстар», – деген Қасым ақын шумақтары ақынжанды Сауытбекке құйып қойғандай жарасады десем, әй, қателеспеспін» деп бастаған екенмін.

Жақсы көретін тағы бір ағамның сөзін куәлікке тартайыншы. «Егемен Қазақстанның» 90 жылдығына арналып, опера және балет театрында өткен кешті еске алғанда

журналистикадағы тұлпар таланттардың бірі, асқан аудармашы, Сауытбектің әрі ағасы, әрі ұстазы Сарбас Ақтаев былай дейді: «Қанша жерден қолда өскен құлынның тай аты қалмайды дегенмен де, ақылы асқанды аға тұтпай қоймайды екенсің. Сол торқалы тойда мен Сауытбекті жаңа қырынан танып, соны биіктен көргендей болдым. Әдетте әр сөзін саралап, байыппен баяу сөйлейтін оның шын мәнінде суырылған шешен екеніне көзім жетті. Қазақта шашасына шаң жұқтырмайтын небір дүлдүл ділмәрлар болған ғой. Солардың іздеп жүріп сарқытын ішпесе де, ізденіп үйрену арқылы сорабына түскен оның шалдырмас шешен екендігіне қайран қалдым. Ағалықтан бабалыққа қадам басқан бас газеттің тоқсан жылғы жасампаз тарихы туралы баяндаманы бір жапырақ қағазсыз жасауы кімді болсын таң-тамаша еткені даусыз. Сөзінде де, ойында да не бір іркіліс, не бір қайталау деген атымен кездескен жоқ. Сондықтан болар, театрды аузы-мұрнынан шығарған жұрт сүттей ұйып, бір сағат бойы сілтідей тынып тыңдады оны. Білімдарлық де мейлі, ділмарлық де мейлі – қайсысы болсын, оған жарасып-ақ тұр. Талмай ізденудің, тынбай үйренудің ұдайы оқып, ой-өрісін байытудың игі жемісі осындай-ақ болар». Солай ғой.

Осындай, мұздай құрсанған мінезді, тыңғылықты, әр іске әлекедей жаланған, ұқыпты, ішкі мәдениетінің мәйегі мол, әр пайымынан парасат сәулесі себездеген, патша көңілді Сауытбек қайдан шықты, қалай қалыптасты? Міне, гәп осында. Әрине, тектен дарыған тамырлы қасиеттерді ешкім жоққа шығармайды, ол өз алдына бір бөлек әңгіме. Ал біз бұл арада Сауытбек үшін үлкен тәлім мен тағылым мектебі кітап, кино, театр, жалпы әдебиет, өнер мен мәдениет және жас кезінен бастап жанасқан жақсы ағалардың ортасы болғандығына баса мән береміз. Кітапқұмарлығы студенттік жылдарда-ақ аңызға айналып, әдебиетке, өнерге әбден беріліп кеткеніне байланысты әзіл әңгімелер де соңынан ере жүретін-ді. Бір жолы Әуезовтің музей-үйіндегі халық университетіне барады. Оңтүстіктен Төлеген Момбеков келіп, «Шертпе күйдің шеберлері» деген кеш өтеді. Сол кеш декан Темірбек Қожақеевтің дәрісіне дәлме-дәл келеді. «Темірдек» атанып кеткен деканның дәрісін тәрк етіп, күй тыңдауға барған Сауытбек ертеңінде ағайының алдына кіріп, ғафу өтінбек ниетпен: «Кеше халық университетінде «Шертпе күйдің шеберлері» деген кеш болып еді, соған барып...» дей бергенінде Темкең қашандағысындай шалт айтқыштығымен: «Сөзін қарашы... «Халық университеті»... Сонда сеніңше мынау не, жаудың университеті ме?!» дейді... «Әскери іс» деген сабақ болды. Болашақ лейтенанттармыз. Зенит-пулемет қондырғысы (ЗПУ) бойынша сабақ өтіп жатқан. Кенет оқытушының даусы оқыс шықты: «Что это такое?! Бросьте книгу!»... Бәріміз жалт қарадық. Сөйтсек, арт жақтағы қатардың біріне жайғасып алған Сауытбек қалың кітапты алдына жайып тастап, бас алмай оқып отыр екен... Дәл әскери кафедра үшін тіпті тосын жағдай. Оқытушы студенттің жанына барды. Сауытбектің қолынан кітапты алды. Алды да, мұқабасына қарап, басын шайқады да: «Молодой человек, ну что ж, за такую книгу простить можно» деді. Кітапты қайтарып, сабағын жалғастыра берді. Тегі, студенттің сондай кітап оқитынына таңданса, тіпті іштей риза болса керек.

Иә, негізінде, Сауытбек үлгілі студенттердің қатарынан табыла қоймайтын. Көңілі қаламаған сабақтарға қарамай, кітапханасына ма, кітап дүкендеріне ме, кинотеатрға ма кетіп қала беретін. Өзі соны кейін бір сұхбатында былай деп түсіндіреді: «Бірінші курстың бірінші семестрінде Сағат Әшімбаев маған тамаша ақыл айтты. Ой ретінде керемет сөз емес шығар, бірақ маған пайдасы көп болды. «Білім үшін оқитын пәндер болады, стипендия үшін оқитын пәндер болады. Осыны ұмытпа» деп еді. Соны ұмытпадым. Бірінші курстан басталып, үшінші курста зорға бітетін «КПСС тарихы» деген ұзын сонар пән бар. Оқулығы қалың-қалың үш том. Әрқайсысы бір-бір жылдан жүретін «Орыс журналистикасының тарихы», «Батыс журналистикасының тарихы» деген пәндер де болды. Әрине, оларды да білу керек, бірақ соншама ұзақ оқытатындай қажеттілік жоқ. Сәкеңнің ақылымен сондай біраз пәндерді «зачет» алатындай, емтихан тапсыратындай, емтихан тапсырғанда да стипендиядан қағылмайтын баға алатындай етіп ғана оқығаным рас. Досым Заманбек Әбдешевтің старосталығының арқасында талай сабаққа қатыспағаным да рас. Содан көп ұтылмаған сияқтымын». Ұтылған жоқ. Жай ғана оқып қоймайды, ой қорытады, оқығандары жайлы сын-

рецензиялары газеттерге үзбей шығып жатады. Жаңа кино, спектакльдерді де құр жібермейді, пікір қосқан кезекті мақаласын және жариялайды. Болашақ үлкен кинотанушы, театртанушы, мәдениеттанушы алғашқы қадамдардағы осындай құштар қызығушылықпен, іздемпаз тынымсыздықпен қалыптасты.

Жақсы ағалардың ортасы дегенімізге бөлек тоқталайық. Ол кезде «болатын баланы», талапты жастарды айналып кетейін алтын ағалар сырттан жазбай танып байқап, қамқорласады екен-ау. Біздің жас талабымыздың кеудесіндегі қоздаған шоқты үрлеп, үмітін алғаш алаулата жандырған көреген де анау-мынау емес, кәдімгі аңыздай абыз Асқар Сүлейменов. Асекеңнің ақ баталы алқауымен, мөлдірете мақтауымен біздің курстас ойламаған жерден білдей бір мемлекеттік мекеменің дындай қызметкері болып шыға келген. Есімде. Қуанғанбыз. Құттықтағанбыз. Осы бір тәлейлі жағдайды өткен жылы еліміздің ең мәртебелі сыйлығын еншілеген «Абыз Әбіш» кітабының әлқиссасында Сауытбектің өзі былай бедерлепті: «Университеттің бесінші курсына, 1974 жылдың күзінде Мемлекеттік кино комитетіне жұмысқа орналасқаным – өмірдегі баға жетпес олжам. Комитет төрағасы Камал Смайылов, комитеттің бас редакторы Қалтай Мұхамеджанов, киностудияның бас редакторы Әбіш Кекілбаев...»

Қарай қалыңыз. Құдайдың бергені осы емес пе! Өсемін, өрлеймін, өркендеймін деген, мақсатқа жетемін деген риясыз ұмтылыс-тілек үшін осыдан артық қандай ғибратты орта керек?! Қазақтың кіл жақсылары, жақсылық жолынан жаңылдырмас темірқазық жұлдыздары, ұқсап бағатын үлгілер еді ғой бұл асыл ағалар. Ақжайлау ағалар ортасы Сауытбекке де үлкен өмір мектебі, азамат ретінде, білікті қызметкер ретінде шындалып, сыналып қалыптасу мектебі болды, әсіресе Әбіш ағасынан көп үйренді, үлгісіне ұмтылып бақты. Қайткенде де ес білгеннен бері Әбіш абызды қаламгер ретінде де, адами тұрғыда да алдындағы жарық жұлдыздай үлгі тұтқан Сауытбек Абдрахмановтың ең жоғары әдеби-шығармашылық абыройға да Кекілбаев туралы толымды толғаныстар кітабымен жетуі сірә да кездейсоқ емес-ау. Иә, кезінде «Комсомольская правда» жүріп Лениндік сыйлық алған атақты Василий Песков сияқты, елімізде журналистер арасынан Мемлекеттік сыйлықтың тұңғыш лауреаты болғанын меңзеймін. Сауытбек үлгісі журналистер қауымы үшін бөлекше қадірлі.

Жайсаң ағалар жақсы көрген, солардың өнегесін көрген Сауыт досқа қалай қызықпассың. Таптырмайтын қызметкер таптым деп Ақселеу ағасы қуанады екен. Журналистиканың қара нары Бекболат Әдетов ізетті інісін өмір бойы Сауытжан деп өтті. Ал осы Сауытжанның әйгілі актер Сәбит Оразбаев, мәшһүр қайраткер Мырзатай Жолдасбеков, фольклортанушы академик Сейіт Қасқабасов сынды ағалармен өмірбойғы сыйластығының өзі сырлы саздай баурап алары бар. Күні кеше оқулығын оқып өскен жүз мыңдаған жұртты мұңға батырып, тоқсанның бесеуінде арамыздан аттанып кете барған академик Серік Қирабаевтың «Егемен» бүгін шын мағынасында ел газетіне айналды» деген аталы сөзі басылым таралымының бес еседен астам өсуін қамтамасыз етіп, 200 мыңның мол үстіне шығарған Сауытбек басшылығының тұсында айтылған еді. 2007 жылғы Мәжіліс сайлауында Парламент депутаттарының қатарына қосылып тұрған жерінен «Нұр Отан» партиясы Саяси кеңесі бюросының отырысында Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев: «Сауытбек маған газетте керегірек» деп, тізімнен өзі алып қалып, қандай да қандай марапат, орденіңізден де артық баға бергенде де, оны партия басшыларының бірі редакция ұжымына келіп айтқанда да, ол әсте асып-таспады. Сырбаз сабырынан жазбай, елдік мүддеге сол баяғы тиянақты тындырымдылығымен қызмет ете берді. Парламентке түбі бір баратынына сол кезде-ақ сенген бе, немене? Солай болса да Сауытбекке таңданбаймыз.

Үлкен ағалар оның мансап қумай, мақсат қуатынын да баяғыдан аңғарып, байқаған-ды. Тағы да кемеңгер Кекілбаевқа жүгінсек, «Талантты қаламгер, білікті ғалым, қайраткер азаматымыз Сауытбекке қандай сенім артып, қанша үміт күтсек те көптік етпейді» дегеніне сайма-сай, оған мансап та, марапат та өзі келді. Ақпарат министрі де болды, Парламентіміздің бел ортасынан ойып тұрып орын алды. Сөйтсе де біздің Сауытбегіміз сол

баяғы сыпайы, сырбаз, сабырлы қалпында. Адамшылығы мен шығармашылығы – қос қанаты...

Жалпы «СҚ»-да істеген ағалардың да, кейінгі жігіттердің ішінен де шікірәмсіп сықиып қалғандарын білмейді екенмін. Сырбаз Сауытбектің күлімсірей мырс етер айтқыштығы да қызық.

Ақселеу ағасымен де әзіл жарастырып жүріпті. Астананың әлі Ақмола кезі екен. Қарағанды театры гастрольге келеді. Алғашқы спектакльден кейін Қаллеки театрының бас режиссері Жақып Омаровтың кабинетінде дастарқан жайылады. Біраз адам жиналып, Ақаң бас тартылады. Ақаң болса бастан бас тартып, «Менің төрде отырғаным да жетеді, осы басты Сауытбекке бұрамын» деп жібереді. «Сіз тұрғанда біз қалай бас ұстаймыз?» деген інілік уәжге де көнбей, «Сен осы елге қонақсың» деп бастырмалатады. Сауытбек бұл сөзді азырақ көңіліне алып қалады. Астана елдің бәріне ортақ емес пе? Енді ағасын сөзбен шаншуды ойластыра бастайды. Тілек кезегі келгенде әуелі театрды, спектакльді айтып, Ақаң қарай ойысады. Біраз мақтап, «Ақаңнан үйренетін нәрсе көп. Үйренетін нәрсенің бірі – Ақаңның кішіктігі. Ақаң – қазақтың Ақселеуі. Бірақ Ақаң бойына біткен кішіктігіне салып, өзін тек Тарақтының Ақселеуі санайды» дейді... Сол жылдарда Ақаң жазғандарын, кітаптарын «Тарақты Ақселеу» деп шығарып жүрген ғой. Жұрт тынып қалады. Ағасы Сауытбекке жақын келіп, райлана күліп, «Қатырдың ғой ақыры» дейді. Қатырғанның көкесі сол, Ақаң келесі кітабына «Ақселеу Сейдімбек» деп қол қояды.

Қызметкерлерге тапсырма бергенде де «Тоқсан жылдықты Тоқсанбай жазсын!» дегендей әдемі әзіл араластырмай тұрмайды. Бұл – «Егеменнің» жүйрік журналисі Қарашаш Тоқсанбайдың айта жүрер әйбәт естелігі. Тіпті ренішін де әзілмен әдіптей салатыны бар. Астанада (Нұр-Сұлтан) жүргенімде туған күнімде «Егеменнің» жігіттеріне дастарқан жаймақшы болдым. Редакциядағы құттықтаудан кейін бірнешеуін үйге алып бара жатырмын. Жол үстінде Сауытбек досым қайта-қайта телефондайды. Жігіттерге қоса салғаным ыңғайсыз болар дедім бе, бірден жауап бере қоймадым. Сөйткенше ватцабыма былай деп сүйкектете салыпты:

Атап өтіп өмірде басты күнді,
Еске салып жалынды жастығыңды,
Құттықтап қайтпақ едім, амал қанша,
Шақырмадың бұрынғы бастығыңды.

Өмірдегі курстас мен емес пе ем,
Көңілдегі дұрыс дос сен емес пе ең?
Қорғашым, шығар тауың биік болсын!
Қайтейін, тілек жаздым эс-эм-эспен...

Бірінші әлде екінші курста жүргенде Тұманбай ағаның жыр жинағына: «Сауытбек, Алматыдан бір сұлу қыз тауып кет!» деп сый еткен автографындағы арманнан ақиқатқа айналған айдай Мәрия – Сауытбектің қай-қай дертені де абыройлы тартуына көмегін аямайтын өмірлік жан жары. Сауытбек министр лауазымында жүрген кезде Мәрия теледидардан соңғы жаңалықтарды, бірін де қалдырмай қарап отырады екен. Неге десеңіз, оның бәрін көруге министр күйеуінің уақыты бола бермейді, түрлі жиын, кездесулерде жүреді. Ал дүниеде болып жатқан жаңалықтарды, соның аса маңыздыларын біліп отыруы шарт. Міне, осындай жағдайларды өзі де қаламгер, журналист Мәрия ретіне келтіріп, азаматын жарау арғымақтай бабында ұстап келе жатқаны да бір ғанибет.

Досымның тағы бір жақсы қасиеті – жақсылығына қуана білетіндігі. Министр кезінде Әлібек Асқаров екеуі әлемдік әдебиеттің жауһары – Герман Мелвиллдің «Моби Дик немесе Ақ кит» романын қазақ тіліне қотаруды сеніп тапсырып, менің аудармашылық қырымды ашты. Газетке жақсы бір дүнием шыға қалса, дереу Сауытбектен хабарлама түсті дей беріңіз. Сол дүниемнің шынымен жақсы екенін автор – менің өзім сол кезде барып бір-ақ білемін. Қадағанмен – Қадыр Мырза-Әлі ақынмен сұхбат-толғанысыма «Құбылысың» құтты болсын, Қорғаш!» деп қанаттандырды. Мұхтар Мағауин ағатайым туралы «Классик» деген эссе

мақалама «Классикалық мақала жазыпсың! Осылай тарта бер!» деп тілектестігін білдірді. Соның алдында Шымкентте іссапарда жүрген Сауытбекке телефон шалып, мақаламның үлкендеу болып кеткенін ескертіп айтқам. Сонда «Қорғанбек, мақалаңның жақсы болып шыққанын дауысыңнан байқап тұрмын. Сен алаңдама. Қысқартпай беріңіздер деп Ерекеңе (Ержұман Смайыл, бірінші орынбасары) айтамын» деген. Иә, бір сөзін де қысқартпапты. Екі бетке бөліп, жайып салыпты. Адамның ішкі ойын оқып тұратын, мақалаңның жақсы екенін оқымай тұрып білетін психолог Сауытбектің мұншалықты қолдау-демеуін қалай ұмытарсың. Бірде түнгі бірде телефоныма шылдыр етіп хабарлама түсті. «Түн ортасында бұ кім әй?» деп қарап жіберсем – Сауытбек. «Жаңа Мәрия екеуіміз сенің «Жыр тұмасы Тұмағаң» деген сұхбат-эссенді дауыстап оқып, сондай рақаттандық. Рақмет саған, Қорғаш!» дейді. Одан соң мен де керемет рақат сезімге бөленіп жатып ұйықтап кетіппін. Кім-кімнің де болсын сәттілігіне сүйінішін айтып, сүйемелдеп отыруы басқалар үшін де қалтқысыз қуана білетін біздің азаматтың дарқан табиғатын танытса керек.

2006 жылдың соңына қарай «Жұлдыздан» Мағауинмен бірге кеткенбіз. Шақырған екі-үш жерге бара қоймай, жарты жылдан аса жеке шығармашылықпен айналыстық. Жұмыссызбын деп ешкімге шағынбадық. Ақыры, бұл жағдайымды Сауытбек біліп қалып, қоярда-қоймай елдің бас газетінің Алматы бөлімшесіне қызметке алды. Оны да жай жасай салмайды ғой. Содан біраз жыл бұрын шыққан кітабымда «Бастан асып барады қарыз деген, Арман болып қала ма Париж деген» деп жабырқаған, уайымшыл өлеңім бар-ды. Соны есінде сақтаған екен. «Сен, немене, Парижге барғың келіп жүр ме?» дейді телефондап. Жұмыссыз жүрген адамға Парижі несі деп ренжіп үлгергенімше болған жоқ, «Парижге барғың келсе, «Егеменге» кел. Бірге жұмыс істейік» дегені. Шағын ұжымға мені таныстырғанда әңгімесін өзіне тән нәзік юморымен: «Өздеріңіз жақсы білесіздер, акционерлік қоғамның жарғысында «Қоғам президенті қызметіне кіріскеннен кейін бес жылға дейін курстастарын жұмысқа ала алмайды» деп көрсетілген... Ол мерзім өтті. Сондықтан мен сіздерге университетте бірге оқыған курстасым Қорғанбек Аманжолды қызметке қабылдайтынымды хабарлағалы отырмын...» деп бастағаны есімде. Сөйтіп, «Жұлдыздан» кейінгі тағы бір жұлдызды жылдарым басталды. Сауытбектің айтқаны: «Қорғанбек, біз де жасарып бара жатқан жоқпыз. Бір алты-жеті жыл армансыз шырқа! Кесек турап, ірі сөйле!»... Осы үдеден шығуға тырыстық. Артығымен он жыл шырқадық. Сауытбектің арқасында. Қызметті де берді – Алматы бөлімшесінің жетекшісі де болдық, Астанаға алдыртылып, бас редактордың орынбасары да болдық. Ең бастысы – «Егемендегі» жылдарым журналистік қарым-қабілетімді әбден айқара ашты. Ел көргізді, жер көргізді.

Ал мына қызықты қараңыз. Аузының дуалылығы ғой, «Егеменге» келгеннен кейінгі алғашқы іссапарым дәл сол Парижге жол түсіргені! Жүрсін Ерман дәл сол кезде Парижде Еуропа қазақтары үшін айтыс ұйымдастырып қалғаны! Бардық. Көрдік. Жаздық. Қанаттана түстік. Мен сапардан келгенде Сауытбек: «Ал енді Нью-Йоркке ұйқас тап!» деп күлді. Содан төрт-бес ай өткенде телефон соқты: «Сен Нью-Йоркке қашан ұйқас табады деп күтіп отыратын жайымыз жоқ. ООН-ның 64-ші сессиясын жазуға Америкаға аттанатын болдың, дайындала бер» деді. Сөйтіп, Нью-Йоркке де барып келдік. Одан кейін Нью-Йорктің ұйқасы да табылған. Әрине, ол өлең Сауытбекке арналып еді.

Сұлулықты жақсы көретін қиялшыл, романтик Сауытбек 2018 жылғы жазғы демалысын Парижде Қазақстанның ЮНЕСКО-дағы өкілі қызметінде істейтін тарихшы ұлы Асқардың үйінде қонақта болып, Франция арқылы Португалияға әдейілеп сапарлап, Еуразияның ең шеткі батыс нүктесі – Рока мүйісін отбасымен бірге барып, өз көзімен көрді. Сол тарихи жерде түскен суреттерін маған да жіберген. Мүйісте орнатылған ескерткіште португалдың ұлы ақыны Луиш Камознстің «Осында жер бітіп, су басталады» деген сөзі бәдізделіп жазылыпты. Мұндай сәулелі сапарлар біздің жаһандану заманының қаламгері, әлемдік ауқымда толғайтын мәдениеттанушымызға рухани олжа салып, жанын дәйім әсемдеп нұрландырып тұратынына сөз бар ма! Өзімен ғана шектелмей, Камознстің поэмасын сен аударсаң жақсы болар еді деп бізді де жақсылыққа жетелейтінін қайтерсіз.

Жалпы біз Сауытбектің екі тілді қаламгер екеніне мән бермейтін сияқтымыз. Өзіне айтқызыңыз, «бір жарым тілді». Сұхбаттарының бірінде осы жөніндегі сұраққа кішіктікпен: «Что касается двуязычия в журналистике, то не стоит заниматься самообманом. Писать одинаково профессионально на обоих языках очень сложно» деп те айтқаны бар. Әйтсе де, біраз мақалалары орысша жазылып жүр. «Художественная литература» баспасынан шыққан «Олжас и я» кітабындағы мақаласына мәскеулік редакторлардың да қол тигізбегенін көргенмін. «Аударып, дайын ұстап отыр. Түзете қалса, соған сәйкес келтірерсің» деген еді. Мәскеу баспаларындағы, газеттеріндегі мақалаларын қазақшалауға мен өзім де атсалысқам. Талай жерде реті келіп, қажет болып қалғанда орысша көсіліп те, шешіліп те сөйлеп береді. Осыдан біраз бұрын Мәскеудегі Орыс шетелі үйінде аса көрнекті орыс жазушысы, баяғыда Бунинмен қатар Нобель сыйлығына ұсынылған Георгий Гребенщиковтың 130 жылдығына арналған кеш өтіп, сонда Сауытбек сөз сөйлеген. Себебі Гребенщиков тумасы Шығыс Қазақстаннан, эмигрант қаламгер, арғы аталары түркілік хандардың тұқымынан, қазақтар жайлы зор тебіреніспен жазды, әлем әдебиетіне Алтай тақырыбын әкелді... Жан-жақты зерделі баяндама мәскеулік зиялылардың жүрегіне жетті... Сондағы сөзін де газетке мен аударып шығарғанмын. Сауытбектің тағы бір осындай сәулелі сәтін қазақ жырының мәңгі жарық жұлдызы Фариза Оңғарсынова былайша бейнелепті: «Санкт-Петербургтегі атақты Таврия сарайындағы Дума залында Жамбыл атамыздың «Ленинградтық өренім» жырымен басталған мәртебелі жиында Сауытбек ініміздің сөйлеген сөзі соншалықты әрлі де нәрлі болғаны сондай, кез келгенді менсіне қоймайтын ақсүйектер тұқымының тұяқтары қайта-қайта қол соғып, қошемет көрсетумен болды. Президиумда отырған менің сүйсінгеннен жанарыма жас келіп, мына мінберден осыған дейін қазақ сөйлеп көрді ме екен деп толқып отырдым». Асылтек ақын апамның бұл сөзіне алып-қосарым жоқ. Осыны өзінің есіне салсаң, сөзіне әзіл қоса сөйлейтін әдетімен: «Залда отырғандардың арасында Ресейдің қазіргі Президенті де болды... Бірақ оның қол соққан-соқпағанын нақты айта алмаймын» дейді. «Қалайша?!» деп, сенер-сенбесінді білмей сұрасаң, «Солайша. Путин ол кезде қала мәрі Собчактың орынбасары еді. Күндіз бізді қабылдауға қатысқан. Мэрияға Мәдениет министрі Талғат Мамашев екеуміз барғанбыз. Мен ол кезде министрдің бірінші орынбасарымын» дейді аспай-саспай.

Зияткер Сауытбек қашанда осындай. Еліне қызмет қылады. Жүрген жерінде қазағының мерейін өсіреді. Соған қуанғаннан Фаризадай ақын апайы көзіне жас алған. Бір бұл ғана емес, Мәскеудің беделді баспаларында, белді газеттерінде жарияланған Абай туралы мақалалары, ұлы хакім жайында үш тілде шыққан, әлемдегі негізгі кітапханалардың талайына жеткізілген «Аударма алыбы. Конгениальность. Congeniality» атты кітабы һәм басқалары да дүйім дүниеге қазақ әдебиеттануының деңгейін лайықты танытуда. Жақында оқырманмен қауышатын шығармаларының бес томдығы да ұлт руханиятына олжа салары сөзсіз. Өйткені Тәуелсіздікті парасатты публицистика тілімен дәл Сауытбек Абдрахмановтай тереңдете талдап жазған, жүйелі жазған қаламгерді атау қиын. Тәуелсіздіктің отыз жылдығында олардың басы қосылып, жарық көруі әбден қисынды.

Өрелі өмірде де, киелі сөз өнерінде де олжалы бола бер, сырбаз Сауытбек дос!

«Ана тілі», 2021 жыл, 4 қарама

ТУРА БИ

Мір ШАЙЫР,
ақын, жазушы, саясаттанушы
Ақтау қаласы

Қоғам ахуалы қашанда аумалы-төкпелі. Кейде кеуденді ашатын таң самалындай еседі, кейде аңызға аптабымен жаныңды қақсытып, тағы бірде қара суық, ала боранымен тірлік біткеннің апшысын қуыра түсетіні бар. Бір қисайса жөнге келуі қиын. Сол аумалы-төкпелі

құбылыс жақсыны жаман деп ұлардай шулайды, жаманды жақсы деп қылғына өзеурейді. Мұны ұйтқытушылар заманын, құдайын, өздері өмір сүріп, лаң салып жүрген ортасын қарғайды. Содан да біреулер дақпырт даңққа бөленіп, басқа біреулер ақық істері үшін нақақ күйіп жатады. Зардабын қаймана халық көреді.

Бұл неліктен?

Бұл Мүсірепов айтқандай, талай мәселенің тілін, түбін білмеуінен. Ендеше құбылып тұрған маңайдың тілін, көңілін қалай табасың? Осындайда қапалы көңілің біраз шаршай саябырсып, ойға қаласың. Бұл жұртқа не жетпейді, кімдер жетпейді деп жан-жағыңа алаңдайсың. Ұйтқыған құйындай адамдар дүниесіне кім басу айта алар деп ізденесің. Мына әлеумет кімнің сөзіне құлақ түре тоқтап, иланар екен, кім дәру сөзін айта алар екен деген үмітпен сол көпшіліктің ішіне көз саласың. Бозғылт өнді бір кісіге назарың тоқтайды. Ол әуелден анадайдан андыздап көзге ұра қоймапты. Беделді мінбелерден ағыл-тегіл нақыл сөздерін, ұран сөздерін төкпектете ділмәрсі бермепті. Даурыққандарды бірді-екілі лебізімен, ойлы кейпімен саябырсыта біліпті. «Оу-у, біздің ортамызда осындай жандар әлі бар екен-ау» деп, оның ішкі әлеміне үңілесің. Үңілсең, «Терең ойдың түбінде теңізі бар, Тесіле кеп қарасаң, көңіл ұғар» деп Жамбыл атамыз айтқандай, талай нәрсе көресің. Сыртқы кейпі мен жан дүниесінен өзгеше бір үндестік табасың. Бұл өзіміз көптен көріп, біліп жүрген азамат екенін танып, жүрегің жылып қоя береді. Бәсе... иә, иә... бұл... одағайлана көзге ұрмай-ақ, әлгі ұйтқыған құбылыстардың зерделей сырын ашып, маңайға пәлсапа-дәруін таратып, баршаның сабырмен алға өрлеуіне дақпыртсыз үлес қосып жүрген, бірауыз тура төрелігімен замандастарын жақсылыққа ұйыта білетін кәдімгі... иә, иә... кәдімгі Сауытбек Абдрахманұлы... Қазір ол осы кісі не айтар екен дегізетін азаматымыздың бірі. Қолымызды көкірекке қоя тұрып, ақ-адалын айтсақ, солай. Оны мойындамасқа болмай да қалды. Бүгінде қоғамымыздың мызғымас алтын діңі осындай тұлғалардан сомдалып, нығаятынын көріп отырмыз. Олар Отанымыздың шаңырағын қандай қиын күндерде де сықырлатпай, нық ұстап тұрған емен бақанға, салмақты аспа мен желбауға, қазыққа ұқсайды.

1975 жылдың жазында Маңғыстау облыстық «Коммунистік жол» газетінің бас редакторы Рысхан Мусин «Социалистік Қазақстан» газетінің бас редакторы Сапар Байжановпен ақылдасып, «осы жігітке көмектесейікші, әрі университетке сырттай оқуға түссін, әрі бір-екі ай сіздің аппаратта практикада болып, үлкен орта көрсін» деп мені Алматыға азын-шоғын қосымша ақысы бар жолсапарға жұмсады. Рахаң үлкен жүректі, жаны жомарт, көрегенді кісі болатын. Жарықтық 1973 жылы мені 8 жылдық және училище бітірген қатырма қағаздарыммен-ақ облыстық газетке әдеби қызметкер етіп алып еді. Рахаңның адамдарды танып, өзіне тарта білу, төңірегіне ұйыта білу дарынының арқасы ғой, қазір қарасам, сол кезгі «Коммунистік жолдың» аппарат қызметкерлері ЦК-ның саяси органы тұлғаларынан кем соқпайтын: Жанғали Набиуллин, Хамидолла Қыдыров, Тихон Әліпқалиев, Айтқали Нәріков, Мұхтасын Сухамбердиев, Лебен Сәдуақасов, Жарас Ахметов, Киікбай Мырзағұлов, Әнуар Жәнібеков, Темірхан Медетбек... Сайдың тасындай ірілер, тойнағы бөлек дәкейлер, әйгілі ақындар, жазушылар, облыс номенклатурасының құрамындағы белгілі белділер. Сонымен, жетінші сыныпта адамның, демек қоғамның оқшау табиғаты туралы «оғаш» пікірлерім мүлде жақпаған, мені «нәсілшіл» деп айыптаған (сол кезде ұлттардың, нәсілдердің бас қондырысына, дене тұрқына, соған сәйкес ақыл-парасатына көңіл қоя бастағам) мұғалімім, мектеп директоры Қылыш Өтетілеуов ағайдан орта білім туралы аттестат жаздырып алып, ҚазМУ-ға тапсырдым. Сапар Байжанов мені редакцияның Мыңбай Ілес басқарған бас штабына секретариатқа белгіледі. Сағат кешкі дәл алтыда ақын Кеңшілік Мырзабеков «шықпаймыз ба?» деп телефон шалады да, екеуміз көк базардың жанындағы «Түркістанда» шөл басамыз. Редакцияда онымен бір кабинетте сол жылы университет бітіріп, бірден бас газетке жұмысқа орналасқан қатарласым Сауытбек Абдрахманов деген жігіт отырады. Шөл басудан тартынып тұрады. Шөлдемей ме, шөлдегенін білдірмей ме... Бір көргеннен кідіріп қалғам. Ақтаудағы, Алматыдағы таныстардай, достардай бірден тартпады. Кісіге сынап қарай ма... зерттегендей көз сала ма... белгілі бір қашықтықты сақтағысы келе ме... Алуан-алуан редакциялардағы,

Жазушылар және Журналистер одақтарындағы ақжарқын жора-жолдастардан, саяси жастар ұйымдарындағы зырғыған қызметкерлерден бөлек... Ерте есейгендік нышаны бар... Өзімше ой түйіп, ұмтыла қоймадым. Бірақ көкейімде жүрді. Жылдар өтіп жатты. Қайта құру деген науқан басталды. Ақтаудағы журналистердің ортасы алаулап, өртеніп кеп берді. Сол айтыс-тартыстың ортасына мен де қойып кеттім. Сөйте жүріп, көзге де түстім. Редакция коммунистері мені партия қатарына қабылдады. Көп ұзамай облыстық партия комитетіне қызметке шақырылдым. Кейіннен Алматыдағы Жоғары партия мектебіне ауыстым. Партияның ауылына жақындаған соң, сондағы кадрларға көз сала бастайсың. Көз салғанда алдымен назар тіктегенім – 1987 жылдың басында Орталық комитетке шақырылған баяғы Сауытбек. Оған дейін «Социалистік Қазақстанның» тарихындағы ең жас бөлім меңгерушісі, алқа мүшесі болғанын сырттай естіп жүретінмін. Жазғандарын жібермей оқимын. Әсіресе, өнер туралы мақалалары, рецензиялары, сұхбаттары көбірек ұнайтын. Желтоқсан оқиғасы партия қызметіндегілерге, соның ішінде газет-журнал, радио-телевизияға жауапты адамдарға үлкен сынға айналды. Бір жағынан – Мәскеудің талабы, екінші жағынан халықтың намысы оларды қос бүйірден қатар қысты. Сонда осы Сауытбектің бүкіл республикадағы қазақша баспасөздің кураторы ретінде қай мәселені де салқын сабырға салатынын, артық белсенділік танытпау, саясаттың сөзін сөйлегенде де сойылын соғып кетпеу керегін ыммен ұқтыра алатынын редакциялардағы жігіттерден естіп, сүйсініп жүретінмін. Бұл үшін ұстараның жүзінен өтетіндей сарабалдық қажет болатыны белгілі ғой.

Тағы бір сүйсінгенім мынау. Маңғыстаудың азаматтары ретінде сол өңірден шыққан аға-апаларымызға алаңдап жүретініміз табиғи жай ғой. Жазушылар одағының екінші хатшылығынан кетіп, бұрын зейнетке жасы толған ірі лауазымды кісілердің айлық алып жүруі үшін орналастырылып қоятын Ескерткіштерді қорғау қоғамын басқаруға жіберген болатын. Сондай жағдайда Орталық комитетте мәдениет және өнер секторын басқаратын Сауытбек Әбіш ағаны дүйім топқа шақыртып, сөз беріп, кездесу ұйымдастырып, көтермелеп жүреді екен, сөзі жеткен жерге дейін айтып, Әбіштің асқан ақылын пайдалану керек деп айтады екен. Ақыры Әбекең сол Орталық комитетке шақырылды, көп ұзамай бөлім меңгерушілігіне жоғарылатылды. Осыған да риза едік.

Қазақстан тәуелсіздік алған алғашқы аса жауапты жылдарда Президент Әкімшілігінің ішкі саясат бөлімінде меңгерушінің орынбасары, бірінші орынбасары қызметінде жүріп, Сауытбек Абдрахманұлы бір формациядан келесі неғұрлым демократиялық үлгіге өткен мемлекетімізді нығайтуға үлес қосты. Мемлекет қанша әл-ауқатты, бай болса да, ішкі көңіл күйі үйлеспесе, оның бағы баянды болмайтынын алыс-жақын шетелдер тірлігінен көріп келеміз. Ішкі саясат қызметі дегеніміз – ел ішінің жағдайын реттеп, тазартып, емдеп отырған органдар қызметін атқарады. Кейін Сауытбек Мәдениет министрінің бірінші орынбасары қызметіне жоғарылатылды. Одан әрі «Қазақстан телевизиясы мен радиосы» корпорациясында бірінші вице-президент ретінде осы күрделі саланың тыңайып, пәрменді жұмыс істеуін қамтамасыз ете білді. Ал еліміздің Ақпарат министрі болған жылдар – Сауытбектің кемеліне келген шағы. Ол бүгінде Парламент Мәжілісінің депутаты, Мәжілістегі Қазақстан халқы Ассамблеясы депутаттық тобының жетекшісі.

С.Абдрахмановтың «Егемен Қазақстан» республикалық газеті» ашық акционерлік қоғамының президенті кезіндегі 16 жыл бойғы қызметіне ерекше назар аудару орынды. Ұлтымыздың ата газеті сол жылдары халқымыздың бағдаршамындай қадір-қасиетін байыта түсті. Газет Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин, Мұхтар Әуезов қалыптастырған, кейін көзіміз көрген Сапар Байжанов, Шерхан Мұртаза, Әбіш Кекілбаев дамытқан елжандылық дәстүрін одан әрі өрістетті. Сауытбек Абдрахмановтың әрқашан әділдік жағындағы сарабал, тура би қасиеті сол кезеңде әбден нығайды. Бұл айтуға ғана оңай. Әйтпесе, «Егемендей» ерен газетті басқара жүріп, елдің бәрінің көңілінен шығу қиын-ақ. Біреулер мақталғанмен, біреулер сыналып жатады. Біреудің жазғаны басылғанмен, біреудің жазғаны қайтарылып жатады. Кей мақала толық басылады, кей мақала шолақ басылады. Соның бәрі үшін бірінші басшыға разылық та айтылады, наразылық та айтылады. Мұны көтере білу, не нәрсеге де кеңдікпен қарау – біліктілік белгісі.

Осы өмірде көргеніміз, шүкір, аз емес. Ғұмыр бойы небір үлкен кеңселерде отырғандардың қызметтер тізімін алып тастасаңыз, олардан келешекке мұра болар не бір ғимаратты, салынған жолды, қандай да бір өнегелі істі таппай, әлгілердің тұт-жалаңаш қалатыны бар. Сәкең ғұмыр бойы айтулы қызметте жүрсе де, жай функционер болып қалмады, қай лауазымда да қаламы жүйрік аналитик журналист, өмір құбылыстарын байқап, зерделей білетін қоғамтанушы, ойлы саясаттанушы, көрнекті әдебиет теоретигі, ғылым докторы, жас кадрларды тәрбиелеп, өсірген ұстаз, байыпты ақылман қалпын сақтай алды. Оның «Өлең аудармасының теориясы мен поэтикасы» тақырыбында қорғаған докторлық диссертациясының өзінен поэзия атты ұлы жаратылыстың болмысын ашқан ойшылдықты танимыз. Сауытбек Абдрахманов аударылған өлең аударған ақынның да өлеңі екенін, өскен, өркендеген әдебиеттің үлкен бір құрамдас бөлігі оның аударма шығармалары болып табылатынын тамаша дәлелдеп шықты.

«Қазақ совет поэзиясының антологиясы» қос томдығы алғаш рет 1967 жылы шыққаны есімізде. Содан 40 жылдан соң Сауытбек Абдрахманов «Жиырмамыншы ғасыр жырлайды» деген атпен қазақ поэзиясының авторлық антологиясының қос томдығын шығарды. 50 ақынның әрқайсысының поэзиясына ыстық ықыласпен үңілген зеректік, талғамды ой-толғам қандай. Өлеңдерді құрастырушы-автордың көңілімен оқып отырғандай боласың (Мереке Құлкеновтің 2014 жылы алып-алып он томмен шығарған «Жыр маржаны» антологиясы – өз алдына дара жетістік). Ол екі-ақ беттік түйін сөздерінде әр ақынның өзіндік даралығын дәл көрсетіп отырады. Бір-ақ мысал келтірейінші.

«Жүмекен Нәжімеденов – сөздің сөлін сыға, мүмкіндігін сарқа пайдаланған ақын. Қазақтың өлең өнерін әуездік тұрғыдан да, бейнелілік жағынан да анағұрлым байытқан қаламгердің жазу мәнері де, ойлау жүйесі де бөлекше еді. Мысалы, адамды қандай да бір ойды айтқаны немесе онысын қағазға түсіргені үшін де жазалауға болады. Мұндайдың мың-мың мысалын білеміз. Ал ойды ешкімге айтпаса да, ешқайда жазбаса да... тек ойлағаны үшін ғана жазалауға бола ма? «Ойың үшін сот бар ма, жаза бар ма, жаза болса – дәл мені жазалаңдар», – дейді ақын. Соншалықты нендей ой ойлады екен?.. Біз оны енді ешқашан біле алмаймыз. Жоқ, «енді» деу де дұрыс емес, біз оны Жүмекен дәл қазір ортамызда жүрсе де, қанша жерден еркіндік болса да біле алмас едік. Өйткені «бір сөзі бар – бәрібір айтылмайды»... Міне, жұмбақ жанды Жүмекен осындай, айтпай-ақ та ойланта алатын ақын. Жүмекен жырларының ой тұнықтығы, бояу қанықтығы, бейнелілік бедері, әуезділік әлемі авторлық антологияның аз сөзді аннотациясында айқара ашыла салмайды. Оның өлеңдеріндегі кездесетін кейбір кедір-бұдырлық Жүмекен жырының қарағайдың қарсы біткен бұтағындай қайсар болмысынан туындап жататынын да дәйім есте ұстау керек. Нәжімеденов өлеңдерін басқа бірде-бір ақынның өлеңдерімен шатастырмайсыз. Қазақ жырында ешкім еліктей алмаған жалғыз ақынның Жүмекен Нәжімеденов болатыны тіпті де тегін емес». Ақынның соншама даралығын айшықты айту үшін «ешкім еліктей алмаған жалғыз ақын» деген бағаның өзі жетіп жатқан жоқ па? Ойлап қарасақ, дәл солай екен.

Сәкең – әдебиеттану, өнертану, тарихнама тақырыптарына арналған қазақ және орыс тілдеріндегі көптеген кітаптың авторы. Соның ішінде «Тәуелсіздік шежіресі», «Адамзат күнтізбесі», «Елдік сыны», «Вер бана ат», «Коран и Пушкин», «Төлтума мен телтума», «Перевод поэзии и поэзия перевода» еңбектері...

Шоқтығы биік шығармасы – әдеби-философиялық «Абыз Әбіш» кітабы. Бұл кітабы Мемлекеттік сыйлыққа ие болды. Кекілбаев кемеңгерлігін кешенді түрде ашуға алдымен кірісуге дәл осы автордың, өмір бойы дерлік қатарласа, қанаттаса жүрген қаламдас інісінің құқы жұрттың бәрінен де көп екені бір басқа, ол шаруаны дәл осындай етіп атқаруға дәл осы автордың мүмкіндігі де басқалардан мол еді. Потенциалын айтамын. Алдағы кезде әбіштанушылар үшін үздік үлгі де осы кітап болатыны сөзсіз. Біз Абдрахмановтың еңбегі арқылы Әбіш дарынының арқа сүйеген асқар тауы өмір бойы жинаған ұшан-теңіз білімі деген ойға түпкілікті тоқтап отырмыз. Абдрахманов кітабының қолға қалам ұстаған қай жасқа да берер бір ғибраты – осы. «Мұндай кітап ұлы тұлғамен ой жарыстыра алатын адамның ғана қолынан шығуы мүмкін» деп түйін жасайды Әбекең кітаптарының тарихи

негіздері туралы тұтас зерттеу жазып шыққан филология ғылымдарының докторы Жанбибі Дүйсенбаева. Қосылмасқа амал жоқ.

Әбішті бір адамдай білеміз деген, тіпті онымен жақын жүрген, талай сөйлескен кісілердің өзі Сауытбек Абдрахмановтың кітабынан Әбішті жаңадан көргендей күй кешетініне көз жеткіздім. Бұл еңбек Кекілбаев кемеңгерлігінің қыр-сырын қопара ашып берді. Оның көркем шығармаларын керіп тұратын ой кернеуі байтақ білімнен арна тартып жатқанын, дүниенің сыр-сипатын тек суреткер көзімен толық ашу қиындығын, әлем әдебиетінің үздік үлгілері қатарына қоятындай «Аңыздың ақыры», «Күй», «Шыңырау» секілді шедеврлер 18 мың ғаламның қатпар-қалтарыстарына соншалықты сұңғылалықпен үңілген даналық иесінің ғана қолынан шығарын дәлелдеді. Кекілбаевтың керемет өлкетанушылық қасиетін дәл Абдрахмановтай ашқан адам аз. Әбекеннің Маңғыстаудың табиғатын, ел жағдайын, шаруашылығын, тарихы мен мәдениетін зерттеу, таныту арқылы отаншылдыққа, өмірді сүйуге, қоршаған ортаға мұқият қарауға тәрбиелеуі әрі сауапты, әрі жауапты шаруа екеніне осы кітап арқылы бұрынғыдан да көз жеткізе түстік. Әбіштің өлкетанушылық зерттеу мақалалары Маңғыстаудың тарихы тек жаугершіліктің тарихы емесін, бірақ сол жаугершілік замандар мұндағы намысшылдықты қатты қайрағанын, ұдайы ұштап отырғанын даусыз дәлелдейді.

Сәкеңнің әлем әдебиеті нұсқаларын қазақ тілінде сөйлеткені және бар. Солардың ішінен арабтың халық романы «Бейбарысты» аударып, ел игілігіне айналдырғаны өте сауапты шаруа болды. Бейбарыстанудың шындап басталуына осы романның қазақша шығуы, оған Әбіш ағаның қатырып тұрып алғы сөз жазуы нақты қозғау салғаны талассыз. Әйтпесе, Бейбарыс тақырыбы сонау 70-жылдардың өзінде Морис Симашконың «Жусан» («Емшан») деген повесінде қозғалған. Алдымен «Простор» журналында, содан кейін жазушы кітаптарында басылған сол талантты туынды қазақша сөйлетілмегендіктен біздің рухани айналымымызға қосылмай қалған. Аударманың қоғамдық ойға да қуат беретінін Сауытбектің осы еңбегі тағы бір дәлелдеді. Аударма демекші, керек жерінде орыс тілінде де еркін көсілетіні, өзіміздегі газеттерді, «Простор», «Аманат» журналдарын былай қойғанда, «Литературная газета», «Независимая газета», «Аргументы и факты», «Комсомольская правда» сияқты жалына оңайлықпен қол апартпайтын беделді басылымдардың бетіне мақалалар шығаратыны, «Художественная литература», «Русский раритет» баспаларындағы жинақтарға әдебиеттанушылық мақалалар жариялайтыны өз алдына бір ғанибет. Уақыты (әлде пысықтығы) жетпей жүрген шығар, әйтпесе соңына түсіп, қолжазбасын жеткізіп жатса, оның Пушкин туралы кітаптарына Мәскеу баспалары да қызығар еді деп ойлаймын. Пушкин жайындағы жинақтарға жекелеген мақалалар бастыруды місе тұта беру жөнсіз. Мұны ұлы ақын шығармаларындағы түркизмдер туралы зерттеуі пушкинистикаға қосылған нақты үлес деп танылғанын, осы еңбегіне Ресей Сөз өнері академиясының медалі берілгенін білген соң айтып отырмыз. Негізі, мен Сауытбек Абдрахманов жалпы орыс әдебиетіндегі, әсіресе ХІХ ғасырдағы классикалық прозасындағы түркизмдерді түбегейлі зерттесе, үлкен олжаға кенелер еді, бізді де кенелтер еді деп ойлаймын. Түркизмдер, әсіресе Лермонтовта көп болса керек.

Ол – танымал кино сыншысы ғана емес, 40-тан астам көркем фильмді қазақша сөйлеткен аудармашы ғана емес, «Париж. ЮНЕСКО. Әуезов», «Ертегілер еліндегі екі күн», «Мадридтегі мереке», «Мәңгілік мұрат», «Армысың, Астана!», «Биіктік», «Қажылық» фильмдерінің де авторы. Телерадиокорпорациядан кеткеннен кейін фильмдер сценарийін жазуды үзіп тастағаны онша дұрыс болмады. Бітпейтін де қоймайтын газет конвейері мүмкіндік те бермеген шығар. Телевизия демекші, кезінде сол мектептен де бір өтіп алғаны Сауытбектің сұхбаттарынан да анық аңғарылады. Олардың біразының жазба мәтіні іле-шала газетке жарияланып та жүр. Тасқа басылғанда да ойы анық, тілі жатық шығады. Тіпті, өзіне ғана көрінетіндей телесуфлері бар ма дерсің?

Баяғы желтоқсан көтерілісі күндеріндегі жас қыздардың балапан торғайдай шырқыраған дауысы, жігіттердің жендеттерге қарсы ақыра ұмтылған қаһарлы үні, қан араласа иленген қызыл қар... Бәрі-бәрі 20 жылдай құлағымнан да, көз алдымнан да кетпей

қойған. Мұнай компаниясындағы табысты жұмысымнан қол үзе, қазақтың ежелгіден бүгінге дейінгі ұлы тарихын да, сол бір сұрапыл шақтарды да қамти талдап, көркем трилогия жазуға кіріскем. Өліп қалсам, дәл өзімдей етіп оны ешкім жаза алмас, халқыма мұра болсын, ертеңгі ұрпақ ашып қарап, мән-жайды біле түссін деп, бес жыл іштей дайындық барысында үш кітаптық еңбекті жаттап алдым. Қолжазба бітпей жатып-ақ ол шулы дүниеге айналды. Алғашқы том шыға сала кітапханаларға, оқырман қауымға, әдебиетшілерге тараттым. Бір данасын Сәкеңе апардым. Дереу редакция журналисі Анар Төлеуханқызын шақырып: «Бұл – ұлт қамында жүрген ардақты азамат ағаң. Мынау тәуелсіздік эпопеясының бірінші томы. Оқып, пікіріңізді жазарсыз», – деді. Бірді-екілі мақала «Қазақ әдебиеті» мен «Ана тілі» газеттеріне шыққалы жатқан, Қадыр Мырза Әли «келесі томға алғы сөз жазам» деп құлшынып жүрген, Оңайгүл Тұржан мұздан тайып жығылып, қолын сындырып алса да, 25 беттік ғылыми-зерттеу еңбегін жазуға кіріскен, ақын, кітап редакторы Есенбай Дүйсенбайұлы «Осы заманның ой биігінен» мақаласын жазып, қуана жар салып жүрген, Мұрат Әуезов Ұлттық кітапханада тұсаукесерін өткіземіз деп, кітапханашылар баяндама әзірлеп, күбініс үстіндегі күндер еді. Кідірмей «Егемен Қазақстанда» мақала жарық көргенде туысқандардың ыстық ықыласына риза көңілім толқыған... Сонымен, «О, Дана Дүние!..» атты трилогиям да, «Періштенің сыбыры» деген романым да лайықты дүниелер боп туды. «Егеменде» Сәкең Қадыр Мырза Әлидің айтулы мақаласын жариялап, ол трилогияға алғы сөз етілді. Тағы біраз мақала жарияланды. Шығармаларым түгел, алты томдық таңдамалым мемлекеттік тапсырыспен, ұлттық компаниялар күшімен жарық көрді. Мұның бәріне, әрине Сауытбек Абдрахмановтың, Мұхтар Құл-Мұхаммедтің, Нұрлан Оразалиннің, Уәлихан Қалижановтың және Ұлықбек Есдәулетовтің көп көмегі тиді. Шарықтаған көңілім Ақтауға келгенде оңбай сылқ етіп жерге түсті. Жасым 60-тан енді асқан. Екі-үш жыл жұмыс істеу ойымда бар-ды. Қайтейін, басшылардың сәлемін жеткізуші адам: «Біздің қарқынымызға сіз түгілі жас жігіттер шыдай алмайды. Біліміңіз де ескі. Пайдаға аспайды» деп салды. Одан әрі қадам баспадым. «Ей, Жаратқан, туған жерімде көрсеткенің осы ма? Не қорлығың?! Бүгін түннен қалдырмай ал мені!» – деп кешке екі қолымды кеудеме айқастыра жатып қалдым. Таң алдында Ман атаның бейнесі емес, рухындай бұлыңғыр бірдеңе, оның бергі жағында кәсіпкер бауырларым Ибрагимнің, Жаңабайдың және Нұржанның бейнелері қалықтаған түс көріп ояндым. «Ойбай-ау, Маңғыстау әулиелерінің көшбасы Ман атаның даналығы мен даралығын біржола тиянақтайын!» деп қуаттанып тұрдым. Үш азамат жұмыс ашып берді, әжептәуір жалақы белгіледі. Бар жинағанымды жұмсап, қотыр тастар үйілген ежелгі зиратты қоршай көрнекті кесене тұрғыздым, қандай жағдайда да сынбасын деп Қордайдың қалың қызыл он гранитіне Заратустра, Аристотель, Түмен, Әбіш бастаған әлем ұлыларының Ман туралы нақылдарын ойып жаздым. Маңайын абаттандыра бастадым. «Ман Ата. Первочеловек Ман» кітабы Елбасы лебізімен жарыққа шықты. Сөйтіп жүргенде Қазақ хандығының 550 жылдығы келді. Ағам Тоқбай Дауылбаев: «Басқа облыстар батырларының Қазақ хандығын құрып, нығайтуға қосқан үлестерін жазып жатыр. Біз үнсізбіз. Ұят қой. Деректерің жеткілікті. Мақала жазғаның жөн», – деді. Жазудан қолым шығып кеткен-ді. Өрең-өрең қалпыма келіп, Адай бабамыздың (Адай хан деп те айтылады), оның ұрпақтарының Қазақ хандығының әскербасы ретінде қазақ жерінің қазіргі аумағынан да кең өрістерін қамтамасыз еткені, хан сарайы мен Адай әулетінің туысқандық, жегжаттық және дәстүрлі қарым-қатынастары, Адайдың замандасы, әрине пікірлесі Асан Қайғы бабамыздың алысты көздеп жасаған Маңғыстауға стратегиялық, экспедициялық сапары туралы көлемді мақала жазып, осындағы редакцияға тапсырдым. Бір ай өтті. Тым-тырыс. Мерейтой күні келіп қалды. Астанаға, Сауытбек Абдрахманұлына тарттым. Кірсем, Сәкең қапылып жиналуда екен. «Премьер шақырып жатыр. Жүріңіз, кеттік. Шаруаңызды машинада айтыңыз» деп ілестіре жөнелді. Сонда да «сенге» жібермейді, дистанция ұстайды. Ақтауға қайтып келсем, мақала сол қалпы «Ұлылар ұластығы» тақырыбымен «Егеменнің» бір бетіне тұтас шығып үлгеріпті. Мерейтой күні көп жылдан бергі қамқор абыз ағаларым Өмірбек Байгелді, Әнес Сарай, Мырзатай Жолдасбеков, Әбіш Кекілбайұлына құттықтап телефон

соқсам, бәрі Таразда бір жерде отыр екен. «Мақаланды оқыдық, көрдік» деп тілектестігін білдіріп жатыр. Елдің мәртебесі.

Қадірлі оқырман, осы мақалада көзіммен көрген оқиғаларды, өмірдің алақұйын сәттерін, кейбір ұнамсыз фактілерді арнайы кірістіргенімді байқап отырсыз. Соның бәрі кейіпкеріміздің қоғамдық құбылыстардың алуан кезеңіндегі жарқын, іскер бейнесін, елжандылық, адамгершілік қырларын салыстыра ашуға көмектесіп тұр деп есептеймін.

Биыл 70 жасқа толатын Сауытбек Абдрахманов атақ-абыройдан да кенде емес. 40 жыл бойы үлкен-кішілі басшы қызметтерде жүргені бір басқа, еңбегінің тиісінше бағаланбай қалған кезі де жоқ. Журналистика саласындағы Президент сыйлығының, халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының, Абай атындағы Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, I дәрежелі «Барыс», «Парасат» ордендерінің иегері. Ол –тәуелсіз Қазақстанның мемлекеттік идеяларын жүзеге асырушы көрнекті комиссарлар қатарындағы, сөзі мен ісі бір арнада тоғысқан қалтқысыз тұлға. Бір сөзбен айтсақ, Тура би.

«Түркістан», 2021 жыл, 4 қараша

АЗАМАТ. ҚАЛАМГЕР. ҒАЛЫМ

**Мәуен ХАМЗИН,
филология ғылымдарының докторы, профессор**

Асылы, қандай танымал тұлғаны да өзі ғұмыр кешкен қоғамнан тыс, дербес алып қарауға болмайды. С.Абдрахманов та қазір келіп отырған жасының қырық жылын кешегі кеңестік дәуірдің, отыз жылын тәуелсіз дәуіріміздің тұсында өткізіпті. Адам үшін жетпіс жас белгілі бір дәрежеде асқан асу, жүріп өткен жолыңа үңілу, сүйсіну мен күйіну сәттерінді сараптау десек, Сәкеңнің атқарған игілікті істері мен көрініп жатқан ізінде ерекшелік сипаттарының барына көз жеткізесің.

Тым арыға бармай-ақ, осыдан екі ғасырға жуық бұрын дүниеге келген Абайға, оның тәлімі мен сұңғылалық даналығын болмыстарына сіңіріп, тәуелсіздік идеясын ту етіп көтерген кешегі Әлихан, Халел, Міржақып, Ахмет сынды ірілер мен ұлылар қазақ үшін ең абыройлы саналатын нағыз АЗАМАТ деген бағаға ие болайықшы деп әрекет жасаған жоқ, олардың барша бітім-болмысы, ақыл-ой, сана өре-деңгейі ұлы істерді атқаруға бағытталған еді. Ал ол ұлы істер Тәуелсіздік деген қасиетті де киелі ұғымнан бастау алған еді. Қазіргі дербес, егемендік жағдайымызда біз сол кезеңдегі айтулы тұлғалар еңбегін насихаттап, зерделеп қана қоймай, солар қалыптастырған дәстүр өз жалғастығы мен сабақтастығын қалдырды ма деген мәселеге айрықша ден қойғанымыз абзал сияқты.

Өз халқының болмысына терең бойлау, дайын жайды сол күйінде қабылдай салмай, оның түп-төркініне үңілу, салыстырмалық сипаттағы сараптамаға бой ұру, сөйтіп, ең өзекті деген мәселелерге ден қою, құнды қорытынды, толыққанды тұжырым жасау С.Абдрахмановқа тән сипаттар дер едік. Қай құбылысқа да ойлылықпен үңілу, індете зерттеу, өз ұлтының тарихи жадын, адами табиғатын зерделеу оны жалпыадамзаттық құндылықтарды саралауға, адам – қоғам – сана ұғымдарын Уақыт пен Кеңістік тұрғысынан сараптауға алғышарттар жасады деп айтқанымыз абзал. Түрлі лауазымды қызметтер атқаруы, ғылыми дәрежеге ие болуы, мемлекеттік марапаттардың иегері атануы – бәрі де оның шынайы азаматтығына, кешегі Алаш қайраткерлерінің аманатына адалдығына, соны өз уақыты аясында зерттеп, зерделеуі мен насихаттауына, жалғастыруына көрсетілген құрмет еді дер едік. Оның қаламынан «Біздің Пушкин», «Елдік сыны», «Төлтума мен телтума», «Перевод поэзии и поэзия перевода», «Коран и Пушкин», «Әдебиет әлемі», «Абыз Әбіш», «Аударма алыбы», т.б. дүниелері автордың АДАМ атты аса қуатты жаратындының өзіндік табиғатына зерттеу жүргізіп, белгілі бір дәрежеде өз шама-шарқынша қорытындылар жасауына жол ашқан еді. Автордың XX ғасырдағы қазақ поэзиясының антологиясын

құрастыруы, аударма саласындағы еңбегі – бәрі де жоғарыдағы зерттеулермен тұтаса келіп, оның бойындағы ұлтшылдық сипаттағы, сол ұлтшылдық бастау алған құнарлы топырақты тануға жетелейді. Соның нәтижесінде Сәкең қазақ руханиятының басқа да ірі өкілдері сияқты көп жағдайда қоғам өміріндегі түрлі саяси өзгерістерге, құбылыстарға орай қоғамдық сананы қалыптастыруға күш салды. Оның кәміл сеніміне ден қойсақ, қандай уақыт, қандай тығырыққа тірелген кезеңдер болсын, мәдениеттің оты сөнуге мүмкін емес, ол сақталады, себебі, адам бойында өмірдегі небір ауыр жағдайларға қарамастан, өміршең қасиет, рухтың ұлы күші сақталуы берік заңдылыққа жатады.

Қазақтың ғасырлар бойы қалыптасқан бекзаттық болмысы, тектілігі мен дегдарлығы, таным көкжиегінің кеңдігі, зияткерлік сана деңгейінің асқақтығы мен биік рухы көкірегінде сәуле түсер саңылауы бар игі жақсыларға асқан жомарттық жасады десек, сол жақсылар ұзақ уақытын сол қазақтың ұлылық қырларын зерттеуге жұмсады. Солардың бірі – біздің кейіпкеріміз. Тұғыры биік, замана желі қай жағынан соқса да, өзінің ұстанымынан айнымайтын ірілер мен ұлылардың руханияттағы орны мен маңызының сырын зерттеуге тырысты. Себеп, салдарына пайымдау жасады, ден қойды.

Жалпы, С. Абдрахмановтың қаламынан туған дүниелерінде тұтас бір жүйелілік барын байқау қиын емес. Ғылыми еңбектеріндегі Пушкиннің, Абайдың шығармашылық, ұлылық феномендеріне үңілуі автордың жеке тұлғаның ғана емес, солар арқылы қос халықтың, қажет десеңіз, жалпы адамзат қоғамының кескін-келбеті мен болмыс-бітіміне үңілуі дер едік.

Қашанда дүйім халқының қуанышы мен қайғысын шығармаларына арқау етіп, халқының төл топырағындағы рухани шүйгіндіктен сусындаған тұлға ғана мәңгілік зердеде қалады. Ол халық азабы мен кегін, қуанышы мен қайғысын тарихи тұрғыдан зерделей отырып, оны тұлға ретінде шабыттың шаңқан биігіне көтере алады. Өз халқының болмысындағы күллі арналар мен тамырларды шебер ұштастыра білген Абай мен Пушкин мұрасындағы түпкі ойға бүгінгі күн биігінен үңілген Сәкең өз таным-түйсігімен мына жарық дүниедегі ізгілікті іске де, келеңсіз жайтқа да өзі себепкер боп отырған АДАМНЫҢ болмысына үңіледі.

Бір емес, бірнеше халықтың, жалпы адамзаттың қоғамындағы өнердің, оның ішінде сөз өнерінің алатын орны сонау ерте заманнан-ақ айтылып келеді. С.Абдрахманов өз еңбектерінде жаңа уақыт биігінен үңіле келіп, ұлтаралық татулық, рухани келісімнің қайнар көзі сана жаңғыруында, сана кемелденуінде екенін, онда да қазіргі тынышсыздық белең алған, түрлі қақтығыс, қантөгіс, келеңсіздік жайлаған әлемде оның айрықша қажет екенін жан-жақты саралап берген.

Автордың барлық еңбектерінде жүйелі түрде ұштасып жататын негізгі идея төмендегі толғамдарға саяды. Өркениеттің дамуы қоғамдық сана түрлерінің заман талабына сай жетіліп, өрісін кеңейтіп отыруымен тығыз байланысты. Қоғамдық сана түрлерінің дамуы деп ел мәдениетінің негізін, қоғамның әлеуметтік құрылымын қалыптастырып отыратын дүниетанымдық т.б. қызметтерге ие дүниелерді айтамыз. Бұлар негізгі құндылықтар ретінде қоғамды біріктіріп отырады, мемлекеттің дамуын қамтамасыз етеді. Кез келген жан өз санасының жетілуі мен рухани қалыптасуында осы құндылықтарды жетік меңгеруі барынша қажеттілікті талап етеді. Адам деп аталатын тіршілік иесі өзін-өзі мейлінше тани алса, санасының жетілгені, рухани тұрғыдан биіктегені. Осыларды жаңа уақыт, жаңа жағдай, көбімізге түсініксіздеу, беймаза кезең аясында терең толғаммен сараптай алуы С.Абдрахмановтың азамат, қаламгер, ғалым атануына алғышарттар жасады.

Бірден басын ашып айтатын мәселе мынада. Өзін шығармашылық жолына арнаған жандардың өзге мамандық иелеріне қарағанда сәл өзгешелеу болып келетіндігі. Ондай адам түрлі ойлардың қоймасы іспеттес боп келеді, үнемі бір нәрселерді іздеп жүрген жоқшыдай әсер қалдырады. Ойланып жүреді, толғанып жүреді.

Мәселеге осы тұрғыдан келгенде, өз басым Сәкеңнің бірнеше қырын белгілі бір дәрежеде білетін сияқтымын.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті жанындағы докторлық диссертациялар қорғататын кеңесте мүше болғандықтан, отырыстарында кездесіп жүрдік.

Сол тұста оның мол біліміне, терең зердесіне талай рет куә болдық. Аса өзекті деп саналатын мәселелерде Сәкең сөйлеп береді, негізгі тұжырым, қорытындыны ғана емес, аталмыш проблеманың әлем елдері тарихы мен мәдениетінде, әдебиетінде қаншалықты орын алатындығын, жекелеген түйткілді жайттарды қоғам мен адам, ақыл-ой мен сана деңгейімен қарастырып, ол елдердің қалай шешіп, қандай мәмілеге кеп жүргенін кеңінен толғап айтып береді. Диссертацияның қай тілде жазылғанына байланысты қос тілде қатар көсілетіні, қолына жазылған мәтін тұрмақ, тезистер түсірілген бір жапырақ қағаз ұстамай-ақ сөйлейтіні өз алдына. Мәдениеттер тоғысуы, өркениеттің жалпыадамзаттық құндылықтармен қарым-қатынасы жайында айтқандары, тұтастай алғанда, сөйлеушінің аса ірі эрудициясы мен биік зияткерлік деңгейінен хабардар ететін. Ал халық пен халықтың, шартты түрде өзіміз Шығыс пен Батыс деп бөліп жүрген елдерді бір-біріне жақындастыратын жайт – әдебиет аудармасы десек, сол мәселе төңірегінде ғылыми еңбек қорғалғанда, өзіне, сірә, бір табан жақын болғандықтан, оң жамбасына оңтайлы келгендіктен болар, Сәкең нақты мысалдармен ұлттық болмыс (менталитет деп аударылып жүрген сияқты қазір) иірімдерінің түп-тамыры неде, олар қалай, қашан шек-шекараны елемей, өзара тоғысуы керек, ол жалпы адамзатқа керек пе, не береді, тоғысқан құндылықтар біз бағамдап жүрген гуманизмге үлес қоса ма, міне, осылардың төңірегінде әңгіме болғанда маңызды да мазмұнды дәріс тыңдаған шәкірттей бір жасап қалатынбыз.

Сәкеңнің екінші қымбат қыры қаламы қарымды журналист екендігінде. Ұзақ уақыт баспасөзде істеу, бұл саладағы жемісті еңбегі «Егеменде» басшы болған кезде байқалуы біраз толғам, пікір түюге алғышарттар жасайтыны рас. Бас газеттің тұрақты оқырмандары сол кезде газеттің әр нөмірін, әсіресе «Етженді «Егеменді» асыға күтетін. Ол газет, қолымызды жүрегімізге қойып айтайықшы, бас редактор мен мықты журналистерге жарыған басылым ғой, оған әр басшы өз стилімен, қарым-қабілетімен келген-ді. Қазір де солай. Сәкеңнің тұсында ақпараттар ағыны онсыз да ағыл-тегіл боп жатқандықтан, редакция оларды мейлінше ықшамдап, оқырманды хабардар етуге тырысты да, есесіне барлық әлеуетті тәуелсіз мемлекетіміздің әрбір оң қадамына, ұстаным, ұстынын көрсетуге жұмсады. Сонымен қатар Сәкеңнің өзінің ауқымды дүниелері жүйелі түрде, жиі жарық көретін. Дәм айдап, табаны тиген елдердегі көпшілік біле бермейтін оқиға, құбылыстар өзгеше бір мәнермен қазақ оқырманына жетіп жататын. Ауқымды оқиғалар болсын, сырын ішіне бүккен тылсым құбылыстар болсын, қысқасы, соның бәрі автордың ұлт мүддесіне қатысты түпкі ой, идеяларымен астасып жататынын көзі қарақты оқырман аңғарып отырушы еді. Жеке бір тұлғаны зерттеп, еңбек жазғанда Сәкең сол тұстағы қоғамдық-әлеуметтік, тарихи, саяси жағдаяттарды кешенді түрде алып, толғай жазғанына танымдық талай мақалалары дәлел болса керек. Өткендегі, бертіндегі танымал жандар, олардың өмір, тағдырындағы көпшілік біле бермейтін қызықты да тартымды әрі тағылымдық сипаттары мол жекелеген штрихтар Сәкең қаламынан ерекше бір толғамдық, сараптамалық, салыстырмалық сипаттармен төгілгенде ерекше ынтызарлықпен оқитынбыз. Осындай циклдегі мақалалардың келесі легін күтетінбіз.

Сауытбек Абдрахманов шығармашылығы сан қырлы. Олардың бәрін той тұсындағы бір мақалада қамти айтудың өзі өте қиын. Сондықтан мен ендігі әңгімені Сәкеңнің аса жоғары бағаланып, Мемлекеттік сыйлықпен аталып өткен «Абыз Әбіш» атты көлемді зерттеу еңбегі төңірегінде айтып көрейін.

Аса ерен, бөлекше тұрпатты Ә.Кекілбаев тұлғасының феноменін көрсетуде Сәкең, сөз жоқ, өткен ғасырдың 60-70-жылдарында әдебиет әлеміне имене енген, қазірде алды сексеннің сеңгіріне шыққан талантты қаламгерлер М.Мағауин, Т.Әбдіков, Қ.Жұмаділов, Д.Исабеков, Ә.Тарази, қазірде ортамызда жоқ Қ.Ысқақов, О.Бөкеев, т.б. шығармашылық жолдарына үңілгені, негізгі мақсатына недәуір деректер жинап, оларды ой-санасында қорытып, толғанғанына еріксіз тәнті боласың... Расында, бұл қаламгерлер КСРО қоғамындағы аздаған «жылымық» тұсында ат жалын тартып мінген азаматтар болатын. Олар төңкерісті, азамат соғысын, жаппай тәркілеу, күшпен ұжымдастыру, ашаршылық трагедиясын, «халық жауларын» жою науқанын, екінші дүниежүзілік соғысты көрген жоқ.

Олардың балалық шағы да еркіндеу, молшылық кезеңінде өткен жоқ. Алайда елуінші жылдардың екінші жартысында аздау болса да, жылт еткен жылымық олардың санасына серпіліс пен сілкініс ұялатты, олар ұлттық әдебиетке тың серпін, соны ізденістер әкелді. Бұл үдеріс сол кезден КСРО, әлем елдерінде де белең алып еді. Бәрінен бұрын, бұл серпінді топ өкілдері түрлі уақытта, түрлі қоғамдық құрылымдарда күн тәртібінен бір түспеген «Адам». Ол кім? Ол қандай жаратынды? Ол не үшін өмір сүреді? Оның өмірінің мазмұны, мән-маңызы неде?» деген өмірлік сауалдарға жауап іздеген еді. Көздерінің жеткені: түрлі келеңсіздік, қантөгіс, соғыс – бәрі де адамға, оның пиғылы мен ниетіне байланысты екен, ендеше, алдымен, сол адамды өзгерту керек екен... Осынау толғаныс оларды айрықша танымал етті. Бірін шешен, бірін көсем, бірін толғампаз, бірін талғампаз етті. Өмірлік ұстаным, тұжырымдамасы (концепция) арқасында олар белгілі бір дәрежеде философ, тарихшы, саясаткер, мәдениеттанушы һәм әлеуметтанушы боп қалыптасты. Ә. Кекілбаев солардың бірі еді, бірі ғана емес, бірегейі еді...

«Абыз Әбіш» кітабы Ә. Кекілбаевтың ойшылдығы туралы толғаныстардан тұрады. Ұлтының біртуар перзенті болған Әбіш Кекілбаевтың ұлылық сипатын жарқырата көрсету үшін автор еңбегінде жанрдың алуан түрлі иірімдері шебер пайдаланылған. Бұл орайда С.Абдрахманов ерекше толғанған, ерекше ойланған, тіпті ерекше жүрексіген. Жүрексінуі жазу машығы мен талантының кемістігінде емес, асқақ тұлғаның биіктігін шынайы түрде кескіндей алам ба деген жауапкершіліктен туындағаны бірден аңғарылады. Эссе, эпистолярлық сипат, естелік, негізгі нысанға қатысты әлем ойшылдарының ой-пікір, қағидалары, шығарма өзегіне арқау болған еңселі тұлғаның жалпы адамзаттық құндылықтар қазынасына қосқан үлесі жайлы толғам, толғаныстар, деректілік пен салыстырмалық сипат, публицистикалық тартымды желі, бәр-бәрі тұтасып келгенде автордың Кекілбаев әлеміне именбей енуіне алғышарттар жасаған. Абдрахманов Кекілбаев әлеміне бойлай алғандықтан, Кекілбаев рухы оны жатсынбай, киелі де қасиетті бағытқа бастағанын баса айтуды парызымыз деп білеміз.

Әбіш – абыз. Сол абыздық оны даңғайыр қаламгер етті. Абыздық ойшылдықтан туындайды. Сол абыздық ақын Әбішті, прозашы, драматург Әбішті, сыншы, толғанғыш Әбішті, шешен Әбішті дүниеге әкелді. Сондықтан да осынау екінің бірінің маңдайына жазыла бермейтін ірі қасиеттер тұтаса келіп, ойшылдықтан туындаған қаламгер Әбішке асқан білімдарлықты, ірі мәдениеттанушылық пен өнертанушылықты, философиялық, саясаткерлік, тарихшылық, көсемсөзшілік, әдебиеттанушылық саласында сұңғыла көрегендікті сыйға тартқанын еңбек авторы жан-тәнімен сезіне алған. Адам, бәрінен бұрын, пенде. Періште емес. Сондықтан да оған пенделік мінез, кемшілік тән боп келеді. Бұл Әбекеңде де болса керек. Сірә, замана дауылы қай тараптан долыра соқса да, айылын жимай, қасқая қарап тұра беретін осынау тұлғаның кемшілігі өзін түсіне қоймаған, түсінгісі келмеген жекелеген жандардың ұсақтығына, аласалығына налып, сезімтал да нәзік жүрегінің, саф таза, тым мөлдір адами болмысының сыр беруі, налуы, адам айтқысыз күйзеліске берілуінде шығар?! Автор осы жайларды да айқара ашқан.

С. Абдрахманов Әбіштің шыққан биігін Тәңірдің оған сыйлаған ерекше сыйының арқасы дей отырып, даналық, даралық, ойшылдық, классиктік, кеменгерлік сипаттарын ұлтымыздың төл топырағынан, сондағы рухани, қатпары мол тарихи шүйгіндіктен табуға тырысыпты. Тауыпты да. Тапқаны сол, ұлт тарихындағы туған жер, тас босаға, тал бесік үшін қу далада тәні, құба түзде көрі, құба белде елі қалғанша жанын пида етіп, басын бәйгеге тіккен, қол бастаған баһадүрлер мен сөз бастаған шешендер әлеміне, Адам атты аса күрделі жаратындының пиғылы мен ниетіне, мінезі мен танымына бойлай алуы Ә. Кекілбаевты мәдениеттанушы, әлеуметтанушы, тарихшы, саясаткер етіп қалыптастырыпты. Ә. Кекілбаев болмысындағы осынау әмбебаптық сипат төл топырақтағы ұлттық шалқар шабыт, нәзік лиризм, терең философия, ұйыта білетін психологизм, ешкімде кездесе бермейтін, тек қазаққа ғана тән ұлттық бояу иірімдерінен бастау алатынын автор тереңнен тартылған тамырластықтан тапқан сыңайлы. Нәтижесінде Ә. Кекілбаев феноменіндегі ойшылдық қасиет тек оған ғана емес, исі қазақ руханиятына, болмысына қойылған ескерткіш екен, кітап

авторы асқақтық сатысымен жоғарылаған сайын төңірегіне ғана емес, төрт құбылаға шалжия орналасқан шартарапқа да молынан көз тастап, өзі де ойланып, өзі де толғанып, өзгешелеу бір сәтті бастан өткергенін пайымдағандаймыз. Автор Ә. Кекілбаевтың өмірдегі ізімен өзі де жүре отырып, өнердегі ізі арқылы АДАМ – УАҚЫТ – САНА – ҚОҒАМ төрттағанына терең талдау жасаған. Ә.Кекілбаев тұлғасындағы азаматтық ажар, кісілік келбет оның бірде ойлантқан, бірде толғанды, бірде мұнайтып, бірде қиялынды шарықтатқан нәрсе руханиятты жасаушы бойындағы дала табиғатының мінезі десек, нақты өмірдегі Кекілбаев пен өнер ауқымындағы Кекілбаевтың біте қайнасып, шебер ұштасқанын, әбден кірігіп, әбден бірігіп кеткенін аңғарасыз.

«Абыз Әбіш» – классик дәрежесіне көтерілген тұлғаның адами болмысына, қайраткерлік еңбегіне, руханияттағы нық жайғасқан орнына берілген барынша байыпты баға. Ә. Кекілбаев шығармашылығы қайраткер, саясаткер ретінде, кемел мінез иесі ретінде, ірі жазушы, тарихшы, ойшыл ретінде көптеген авторлардың ірілі-ұсақты, ертелі-кеш жарық көрген еңбектеріне арқау болып келе жатыр. «Абыз Әбіш» кітабының авторы классик қаламгердің сан қырлы еңбегіне, феномендік сипатына оның ОЙШЫЛДЫҚ даралығы арқылы үңіле алған. Сол мақсатына жеткен.

Міне, жетпістің жотасына шыққан сыйлы қаламгеріміздің, абзал азаматымыздың шығармашылығындағы бірер сипатқа ғана тоқтала алдық. Ал С. Абдрахмановтың қайраткерлігі жөнінде қанша айтсақ та жарасар еді. Мақаланы әдебиет газетіне жолдап отырғандықтан, Мәжілістің екі шақырылымында депутат болған қаламгер бауырымыздың осыдан үш жыл бұрын мәдениет туралы заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу мәселесі қаралған кезде сол құжатқа авторлық қаламақы мәселесін заңдастыру қажеттігін қадап айтып, сол пікірін табанды түрде қорғап, ақыры қабылдануына қол жеткізуін разылықпен жазуды сөз соңындағы парызымыз санаймыз. Бұл үшін оған қалам ұстаған ағайынның бәрі қарыздар деудің артығы жоқ.

«Қазақ әдебиеті», 2021 жыл, 9 қараша

Сауытбек АБДРАХМАНОВ: «СЕНІМ БОЛСА, СЕРПІЛІС ТЕ БОЛАДЫ»

Еліміздің жетекші ақпарат құралдарында жемісті еңбек еткен, өресі биік, өзіндік айтары бар, тәуелсіздіктің елең-алаңынан бастап елдік идеологиясының орнығуына үлес қосқан Сауытбек АБДРАХМАНОВ – қазақ мәдени өмірінің, журналистикасының аса көрнекті тұлғасы, қара нары. Еңбек жолын редакциядағы қатардағы тілшіліктен бастап, министрлік лауазым, депутаттық мінберге дейін көтерілген жан-жақты қаламгердің жүріп өткен жолы – қалам ұстаған қауымға үлгі-өнеге. Әдебиеттану мен аудармада, сын мен публицистикада, тұлғатануда, ұстаздық қызметте, теледидар мен басылымда өзіндік өрнек пен қолтаңба қалыптастырған көрнекті қайраткер бүгінде мерейлі 70 жастың жотасына шығып отыр.

– Құрметті Сауытбек Абдрахманұлы! Сіздің жүріп өткен өмір өткелдеріңіз бен белесіңіз – бүгінгі жас журналистерге үлгі. Журналистік қызметіңізді қатардағы тілшіліктен бастап, министрлік биікке, ел газеті «Егеменнің» президенттігіне, депутаттық тұғырға көтерілдіңіз. Биыл Мәжіліске қайтадан сайландыңыз. Парламентте жүргенде де газеттерге жиі жарияланасыз, теледидарда жүйелі түрде пікір білдіріп тұрасыз, шәкірттерге дәріс оқисыз, яғни қазір де сізді журналистиканың қан базарында жүр деп санаймыз. Солай болғандықтан да әуелгі сұрағымды «қазақ журналистикасының қазіргі жағдайына қандай баға бересіз?» деп қоймақшымын.

– Ықыласты көңіліңізге рақмет! Әңгіменің ашығына көшейін, менен сұхбат алуға түрткі болған жағдай жақында 70 жасқа толуым екенін шамалаймын. Сондықтан өзімнің мерейтойымның алдында қазақ журналистикасының қазіргі жағдайына баға беріп, бір

құбылыстарды жақтап, бір құбылыстарды даттап, жасыма жараспайтын, әсіресе, мінез болмысыма жанаспайтын жайларға араласқым келмейді. Дегенмен сұрақ қойылған соң жұқалатсам да айтуға мәжбүрмін.

Қоғам қандай болса, журналистика да сондай болады. Ол – ақиқат. Мысалы, жақында Токиода Қазақстан құрамасы бұрынғы қай Олимпиадамен салыстырғанда да сын көтермейтіндей деңгей көрсетті. Командалық есепте 83-орыннан бір-ақ шықты. Оның себептерін мамандар айтты да. Жанкүйерлер жабыла жазды да. Айтылмай, жазылмай қалған бір себеп бар сияқты. Ол – спорттың қоғамдағы көңіл күй барометрінің бір өлшемі екендігі. 1996 жылғы Атланта, 2000 жылғы Сидней, 2004 жылғы Афина Олимпиадаларында жігіттеріміз бен қыздарымыз жарыстың сан түрінен жасындай жарқылдап, жалауымызды желбіретіп қайтқан. Сол жылдарда спортқа қазіргіден көп көңіл бөлінді, көп қаржы құйылды дей аламыз ба? Дей алмаймыз. Сол жылдарда спорт инфрақұрылымының жағдайы қазіргіден жақсы еді дей аламыз ба? Дей алмаймыз. Ол кезде қазіргі спорт ғимараттарының көбі салынбаған да, тіпті құрылысы қолға алынбаған да еді. Ауылдық жерлерде спорт кешендері жоққа жуық болатын. Оның есесіне тәуелсіздіктен кейінгі жоқ-жітік жылдарда патриоттық рух жоғары болатын. Спортшылардың отаншылдық қуат-жігері күшті еді. Біз осыдан айырылып бара жатырмыз. Үлкен спорттағы негізгі мотивация медаль үшін берілетін қомақты ақшалай сыйлықтар, келген соң тарту етілетін пәтерлер, қымбат көліктер болуға айналды. Сол сияқты жағдай журналистикада да байқалады. Мұнда да патриотизм рухы төмендеп барады. Мақтай берсе жағдай жақсара түседі деу қандай аңғалдық болса, сынап берсе кемшілік кеми береді деу де сондай аңғалдық. Өйткені жағымды сюжеттер көрерменге тартымсыз, жақсылық жайында жазылатын мақалалар қызықсыз деген ұғым орнығып барады. Тартымсыз етіп түсірсе не нәрсенің де тартымсыз болып шығатыны талассыз. Бірақ бәрібір позитив пен негативтің арасында көкейге қонымдылық сақталғаны жақсы. Қазақ айтады «Тоқсан тоғыз бәле бар, жүз жақсылық және бар» деп. Мына өмірде кер кеткен кемшілік те көп, өркен жайған өзгеріс те аз емес. Арна рейтингі үшін, журналист танымалдығы үшін күнгей мен көлеңкенің балансын бұзып көрсетуге болмайды. Бәрі де салыстыра қарағанда айқындалады. Бір ғана фактіні айтайын. Орыстың «факты – упрямая вещь» деген нақылы бар ғой. Мұны жазғанмын да. 19 миллион адамдық халқы бар Қазақстанның ішкі жалпы өнімінің көлемі халықтың жиынтық саны 50 миллионнан асатын төрт елдің – Өзбекстанның, Қырғызстанның, Түрікменстанның, Тәжікстанның ішкі жалпы өнімдерінің көлемін қосқандағыдан артық. Бұған түсініктеме беріп жату қажетсіз. Тәубешілдіктен, шүкіршілдіктен арылтып алмауды ойлауымыз керек. Журналистикадағы отаншылдықты елдегі жағдайды жаппай мақтай беру деп жалаңаш ұғудың жөні жоқ. Сонымен бірге журналистердің жамандаудың жарысында жанталаса беруінің тағы жөні жоқ.

Азаматтық журналистиканың дүниеге келуі, қалыптасуы да кәсіби журналистердің жұмысына жаңа қиындықтар туғызуда. Қандай оқиғаны да тележурналист қанша жаныққанмен, арна кестесіндегі жаңалықтар сағатына дейін эфирге шығара алмайды. Ал блогерлер болсын, жай интернет қолданушылар болсын, әлгі оқиғаны он минутта, әрі кетсе жарты сағатта әлеуметтік желіге жаяды да салады, жер-жаһанға таратып үлгереді, тіпті бейнеқатарын бірге орналастыра қояды. Жазғаны таңертеңге дейін жарық көре алмайтын газет тілшілері жайында айтарға сөз жоқ. Ендігі жерде, әрине, хабарламалық жанрларды бөле айтсақ, кәсіби журналистиканың қадір-қасиетін жаңалықты жеткізудегі жарыс емес, сол жаңалықты талдап түсіндірудегі жарыс қана, осы жолдағы жеңіс қана сақтап қалатын сияқты. Оның үстіне халықтың негізгі бөлігінің ақпаратты да, білімді де интернеттен іздеуге ауысқанына байланысты дәстүрлі ақпарат құралдарының өнімдеріне сұраныс азайып барады. Ал ұсыныстың деңгейі сұраныстың деңгейіне байланысты болады. Әсіресе, нарық жағдайында. Нарық пен парық бірге жүретініне көз жетті.

Журналистиканың мұраты да, миссиясы да ең алдымен әлеуметтік оптимизмді орнықтыру. Келешекке, болашаққа сенім жоғалмаса, бірте-бірте бәрі болады, болмай қоймайды. Сенім болса, серпіліс те болады.

Журналист – бақытты мамандық

– Бірнеше жылдан бері ұстаздыққа бет бұрдыңыз. Филология ғылымдарының докторы, профессор ретінде журналистика факультетіндегі талай жастың арманына қанат бітіріп, тәлім мен тәжірибеге бай дәріс оқып жүрсіз. Дегенмен журфакты армандап келетін жастың көбі (80-90 пайызы) оқу бітірген соң басқа салаға кетіп жатады. Ал отандық БАҚ сапалы маманға тапшы. Не істемек керек?

– Журфак бітіретіндердің 80-90 пайызы басқа салаға кетіп жатады деген ақпаратты шындыққа сәйкеспейтін ақпарат деп шамалаймын. Дәл ондай емес, әрине. БАҚ сапалы маманға тапшы деген пікірмен келісуге болады. Журналист кадрларын даярлауда да тұжырымдамалық тұрғыдан қайта қарайтын тұстар табылады. Азаматтық журналистика ұғымы барған сайын белең ала беретін, кез келген адам кез келген мәселе жөнінде журналистпен жарыса жазатын, кез келген адам балконда қалтафонын қолға ұстап отырып-ақ кәсіби оператордың қолы жетпей қалатын сәттерді түсіре алатын уақыт келген соң, енді журналист жүгі бұрынғыдан да ауырлай беретін болады. Блогерлік журналистиканы да оқыту талабын тек құптау керек. Басқа амал жоқ.

Осыдан біраз бұрын кәсіби мерекеміз тұсында «Egemen Qazaqstan» әр жылдарда Ақпарат министрі қызметін атқарған адамдардан журналистика жөніндегі пікірлерін жазып беруді сұраған еді. Екі-ақ беттік сол мақаланы мен «Бақытты мамандық» деп атағанмын. Міне, бас жағын қалта телефонынан оқып та беруіме болады. Былай дегенмін: «Осыдан дәл 45 жыл бұрын, 1976 жылдың жазында Мәскеуде жас журналистердің бүкілодақтық семинар-кеңесі өтті. Идеологияға қатты көңіл бөлінетін кез. Жиырма бес пен отыздың арасындағы қылқандай жастар алдында кеңес журналистикасының кілең бір ығайы мен сығайы сөз сөйледі, бай тәжірибесін бөлісті. Солардың бірі – атағы жер жарған публицист Генрих Боровиктің журналист жұмысының қадірі жайында айтқаны есімде қалып қойды. «Мына дүниеде өзінің бір өмірінде жүздеген жандардың өмірін сүріп көргендей күй кешетін, ондаған кәсіп иелерінің тыныс-тіршілігін сезінетін екі мамандық бар. Олардың қандай мамандықтар екенін білесіздер ме?» деген еді Генрих Авиэзерович. Қол көтерген жігіт: «Біреуі – актер мамандығы. Актер патша да болады, бақташы да болады, солдат та болады...» деген тұрғыда айтты да, тоқтап қалды. Басқа ешкім суырылып шығып, оның сөзін толықтыра қоймады. Күтіп тұрмыз. «Екінші мамандық – журналист» деді мэтр. Бәріміз серпіліп сала бердік. Сөйтті де, сөзін былай жалғады: «Журналист бір аптада дәрігердің, келесі аптада мұғалімнің, одан кейінгі аптада спортшының ішкі дүниесіне еніп, солардың кейпіне кіріп жатады, сол мамандықтардың бәрінің де жай-жапсарын жалпылама болса да жан-тәнімен сезіне алады. Сондықтан да сіздер адамға бір-ақ рет берілетін мына өмірде тіршіліктің барынша көп қырын көруге мүмкіндік жасайтын ең жақсы мамандықты таңдаған бақытты адамсыздар». Осы сөзді ұмытқан емеспін. Журналистік жолды таңдаған жастар біле жүрсін деп еске салып жатырмын».

«Журналист мамандығы – бақытты мамандық» деген пікірімнен таймаймын. Өміртану, адамтану мектебі ретінде де, ел көру, жер көрудің тетігі ретінде де бұл кәсіп көп мүмкіндік береді. Тіршіліктің бар саласынан хабардар жүресің, бойыңды дәйім жинақы ұстайсың, ойыңды байытып отыруды қамдайсың. Бағана айтқанымдай, бір шаруаны екі рет жасамаудың өзі сенің өміріңді қызықты етіп тұрады. Мамандығымның арқасында (рас, бұл істе көп жыл газет басқарғанымның да өзіндік орны бар) қазақтың елін де, жерін де бір адамдай танып-біле алдым. Әлемді де көрудей көрдім. Дүние дидарындағы талай елді көре жүріп, жер бетіндегі табиғат белдеулерінің бәрін бір бойына сыйдырған, асқақтаған тауы да, құлдилаған ойпаты да, шалқар көлі де, құм суырған шөлі де, сыңсыған орманы да, жайылған даласы да бар, жылдың төрт мезгілі жолымен, жөнімен келіп, аңызға айналды да, азынаған аязды да, ажарлы көктемді де, алтын күзді де көретін, қысқасы, бүкіл әлемнің жиынтық бейнесіндей осы біздің Қазақстанымызға жетер жер жоғына әбден көзім жетті. Қаласынан да, даласынан да сан түрлі нәсіл өкілдері табылатындығы жағынан да біздің еліміз дүниенің өзінше бір моделі сияқты.

Газет – ең алдымен халық үні

– Сіз «Egemen Qazaqstan» газетіне басшылық еткен жылдары талай ауқымды жұмыс атқарылды. Еліміздегі аймақтық газеттер «Егеменге» қарап еңсесін тіктейтін. Бас газет атына заты сай үлгілік қасиетке қалай қол жеткізген еді?

– Бұл – тым ауқымды әңгіменің тақырыбы. Бір ғана қырын қозғайын. Авторлар мәселесі. Газетке барған соң алғашқы апталарда жасаған жұмысым соңғы бір жылдағы нөмірлерге контент-талдау жүргізу болды. Қарасам, мақалалардың басым бөлігін редакция журналистері жазады екен. Шамамен алпыс пайыздайы. Кей нөмірлерде жетпіс пайызға жетіп қалады. Көп ұзамай лездемеде осы қиғаштықты түзету керектігін айттым. Редакция қызметкерлерінің өз дүниелері нөмір материалдарының қырық пайызынан аспағаны жөн деп шешілді. Неге десеңіз, газет ең алдымен халық үні болуы керек, бәрінен бұрын қалың елдің сөзін жеткізуі керек. Елдік мінбері болуға тиіс. «Журналистер бәрін біледі, бірақ дәлін білмейді» деген Марк Твен әзілінің жаны бар. Бәрін білгенде де, тіпті дәлін білгенде де, дәнін біле қою, білгенде де іле қою оңай емес. Өмірдің алуан-алуан құбылысын бәрінен бұрын сол салада жүрген, ыстығына күйіп, суығына тоңып жүрген адамдардың өздері, мамандардың өздері талдағаны жақсы. Журналистер оларға көмектесуі керек. Алдымен айлықты ақтау керек. Қаламақы – қосымша табыс. Тақырыптық, тоқсандық жоспарлар жасалғаннан кейін-ақ жұмыс жүйеге түсе бастады. Әр тілші қай тақырыпқа кім сөйлейтінін, шамамен қай кезде сөйлейтінін, сол автордың мақаласы немесе сұхбаты үшін тікелей өзі жауапты екенін, таяудағы айларда өзінің (газет жұмысын түгел жоспарлай алмайсыз, ол – жанды ағза, ағымдағы шаруалар күнбе-күн, жөнімен атқарыла береді) қай мәселені зерттейтінін біліп отыратын, мұның өзі олардың жауапкершілігін арттыратын, проблемалық материалдардың сапалы дайындалуына мүмкіндік жасайтын. Сөйтіп, бұрын «Егеменге» шығу қиын деген ойға тіреліп, редакциямен хабарын үзіп кеткен қаншама қаламгер, жазудың қыр-сырын жетік білмегендіктен бас газетке мақала беруге дауаламайтын, бірақ ойы бар, айтары бар, ең бастысы сөзіне жұрт иланатын абырой-атағы бар қаншама адам басылым бетіне шығуға құлшына бастады. Авторлық материалдар тапшылығы деген мәселе айналасы жарты жылдың ішінде өзінен-өзі шешілді де қалды. Журналистердің қызметіне тек өз мақаласын қалай жазатындығына ғана емес, авторлық материалдардың дайындалуына қалай атсалысатынына (оны «мақала қорыту» дейді), автордың тілін, стилін қалай ұштайтынына, ойын қалай байытатынына қарап та баға берілетін болды. Қазір, өкінішке қарай, жағдай басқашалау. Жұрт қағаз басылымдардан бетін әрі бұра бастады. Оны айтасыз, талай адам қазір тіпті теледидарды да аз көретін болып барады. Ақпараттың барлығын дерлік қалтафоннан алатын халайықтың қатары жылдан-жылға қалыңдап тұр. Ақшаның құнсыздануына байланысты жалақысының деңгейі өскен сияқты көрінгенмен, нақты сатып алу қабілеті төмендеген журналистерге мақаладан түсетін қаламақының есебінен көмектеспесе тағы болмайды.

Әбішті кешенді түрде зерттеу керек

– Өткен жылы «Абыз Әбіш» деген кітабыңыз үшін Абай атындағы Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты атандыңыз. Жалпы біз Әбіш әлемінің тереңіне бойлай алдық па?

– Сол кітаптың бір жерінде Әбіштей феномен құбылыстың қатпар-қыртыстары аз уақыттың аясында қопарыла қалуы қиын деген ой айтылатын. Өсіресе, замандастарының мұндай тұлғаларды толық танып-біліп үлгеруі оңайға түспейтіні талассыз. Әбішті кешенді түрде зерттеу керек. Оның бір бойында жазушының, ақынның, драматургтің, аудармашының, мемлекеттік қайраткердің, саясаттанушының, философтың, мәдениеттанушының, өнертанушының, әлеуметтанушының, публицистің, журналистің, шешеннің таланты тамаша тоғысқан.

Не айтары бар, таңдантарлық тұлға еді. Бір жолы нөмірге салдыратын мақала сұрадық та, ол кісі жазып болған кезде мен үйіне жүргізушімді жіберіп, алдырттым. Майда

әріптермен жазатын. Асыққанда тіпті майдалатып жіберетін. Үш-төрт сөз айқын оқылмады да, телефондап сұрауға тура келді. Ол кісі әлгі сөздің алды-артындағы сөздерді сұрайды, содан кейін әлгі сөйлемді тұтастай айта жөнеледі. Түсініксіз сөздердің басын ашып алғаннан кейін нақпа-нақ көрініп тұрған, күмән тумайтын тағы бір сөздерді әдейі сұрай бастадым. Оларды да сөйлем-сөйлемімен айта береді. Ғажап! Тап бір Сауытбек қазір мені тексермек болса, оны тандандырайын деп әлгі жазғанын редакцияға жіберерде ксерокстан өткізіп, қолында ұстап отырған адам сияқты... Жады сондай керемет болатын. Әңгімені соза бермей, жалпы Кекілбаевтың мықтылығы оның бітімі бөлек журнализміне де байланысты екенін айтумен тоқталайын.

– Сауытбек аға, бұл сөзіңіз арқылы да өзіңіздің сүйікті кәсібіңіздің мерейін арттырып тұрсыз деп ойлаймын. Әдебиеттанушы, өнертанушы ретінде де танымалсыз. Әйтсе де, сізді бүгінгі биікке алып келген ең алдымен журналистика деп білеміз. Осы мамандықтың қадір-қасиетін айшықтап көрсете білген еңбегіңізге алғысымызды айтамыз. Жетпіс жастық тойыңызбен құттықтаймыз. Өмір жасыңыз ұзақ болсын! Ел үшін еңбек ете беріңіз!

– Рақмет!

Сұхбаттасқан

Көктем ҚАРҚЫН

«Астана ақшамы», 2021 жыл, 4 қараша

МАЗМҰНЫ

<i>Сыдықов Е. Кіріспе сөз</i>	3
<i>Көшербаев Қ. Арнайы сөз</i>	4

ҚҰТТЫҚТАУЛАР

<i>Жолдасбеков М.</i>	6
<i>Омаров Б.</i>	7
<i>Оралов А.</i>	8
<i>Ізмұхамбетов Б.</i>	8
<i>Қыдырәлі Д.</i>	9
<i>Пряхин Г.</i>	10
<i>Дәуешов Н.</i>	

БАЯНДАМАЛАР, ҚҰТТЫҚТАУЛАР

<i>Негимов С.</i>	13
<i>Қасқабасов С.</i>	16
<i>Тоқтагазин М.</i>	19
<i>Мәжитов М.</i>	20
<i>Ананьева С. Пушкиниана и проблемы художественного перевода в исследованиях Сауытбека Абдрахманова</i>	21
<i>Хамроева Х.</i>	28
<i>Сақ Қ.</i>	30
<i>Қамзабекұлы Д.</i>	31
<i>Абдрахманов С.</i>	31

ЖУРНАЛИСТИКА ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР БАҒЫТЫНДАҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Городищева А.Г. Современные тенденции потребления аудиовизуальной продукции</i>	34
<i>Ақсейіт Ф.М. Публицист-ғалым Сауытбек Абдрахманов дәрістеріндегі елдік мүдде</i>	38
<i>Әшірбекова Г.Ш. Сауытбек Абдрахманов – сұхбат жанрының шебері</i>	41
<i>Рыскельдинова С.Б., Абдрахманова А.Ф. Ақпараттық сауаттылық құзыреттілігін қалыптастыру жолдары</i>	47
<i>Қойгелдиева З.Ж. «Ақ жол» газетінің редакторлары және олардың қоғамдық-саяси ұстанымы</i>	50
<i>Емцова А.Г. Подкаст как жанр журналистики в Казахстанских и зарубежных СМИ</i>	54
<i>Жанысбаева П.П. Қазіргі аймақтық БАҚ-тың өзекті мәселелері</i>	57
<i>Утегенова Г.Ж., Базарбекова Н.Ш., Байменова С.С. Журналистика мамандығының қоғамдағы орны</i>	61
<i>Майлыбаева А.І. Медиабілім берудің мәдени теориясының маңыздылығы</i>	63
<i>Берденбекқызы А. Әлеуметтік желілердегі эпистолярлық жанр трансформациясы. SMS жанры</i>	67
<i>Оразалиев А.Е. Отражение понятия пассионарности в публицистике Алаш</i>	69
<i>Абдрахманов А.С. Освещение вопросов высшего образования Казахстана в отечественных СМИ</i>	71
<i>Дуйсекова Ж.Т., Шурентаев А.М. Бұқаралық ақпарат құралдары – балалар мен жасөспірімдердің рухани тәрбиешісі</i>	74
<i>Сейдигазимова Ш.Д., Тапанова С.Е. Сара Сәтбайқызы публицистикасындағы әйел теңдігі</i>	76

<i>Болатова Г.Ж., Әлкен А.Ж.</i> Ақпараттық қоғам, оның қалыптасуы мен дамуындағы проблемалық мәселелер	80
<i>Volatova G., Imanaliyev Zh.</i> History and development of Auezov-studies	83

МЕДИАКОММУНИКАЦИЯНЫ ЗЕРТТЕУ ПАРАДИГМАЛАРЫ

<i>Шиндалиева М.Б.</i> Қазіргі медиакоммуникацияның даму үдістері және жаһандану	90
<i>Тергембаева К.І.</i> Журналистердің экстремал ақпараттарға қолжетімділігін қамтамасыз ету мәселелері	93
<i>Құрақ Г.А.</i> Қазақтілді БАҚ-тағы журналистік зерттеу: тарихы мен тәжірибесі	96
<i>Абимолдаев А.</i> Әлеуметтік желідегі кибербуллинг зардап, қауіпсіздік, заңнама	101
<i>Ақшолакова А.Қ.</i> СМИ и реклама: могут ли СМИ существовать без рекламы?	106
<i>Дәрібай А.Т.</i> Спин-доктордың журналистикада қалыптасуының ерекшеліктері	111
<i>Ерғалиева З.О.</i> Мультимедиялық сценарий жасау ерекшеліктері	113
<i>Қарқын К.Қ.</i> Блог жүргізу әлеуметтік коммуникация құралы ретінде	116
<i>Қурақпаева Н.Т.</i> Инфодемиямен күрес: Ақпараттан «уланғанды» кім емдейді?	119
<i>Болатова Г.Ж., Жунусова Н.Б.</i> Онлайн медиа материалдарындағы оқырмандарды қызықтыратын факторлар	121
<i>Жұмагелді И.Қ.</i> Заманауи коммуникация құралдарының дамуы және оның дәстүрлі БАҚ-қа ықпалы	123
<i>Сатбаева А.Т.</i> Халықаралық журналистік ұйымдардың дамуы мен қалыптасуы	127
<i>Саурбаева Ә., Жүнісова С.</i> Жалған жаңалықтар-заманауи медиа феномені ретінде	129
<i>Утемисов Ж.Ж.</i> Долгий путь от зарождения казахского телевидения до независимости Казахстана	131
<i>Сериков А.Т.</i> Ақпарат кеңістігіндегі жаңа медианың дамуы мен қалыптасуы	134
<i>Саурбаева Ә., Симбаева Г.</i> Қазіргі медиа-білім мен медиа-сын синтезінің маңызы	137
<i>Ибраева Э.Е., Анарбеков Е.Ж.</i> Жаңа медиадағы заманауи публицистиканың модельдік ерекшеліктері	140
<i>Жұмасатова Ш.Б.</i> Жаңа медиа: подкасттың даму тенденциясы	143
<i>Кәкімжанова А.Қ., Шөрентаев А.М.</i> Жергілікті басылымдағы елді-мекендердің тыныс-тіршілігі	146
<i>Қабылбакиева Н.Г.</i> Память и художественное время фильма «Хиросима, любовь моя»	149
<i>Мухтар А.</i> Формирование образа Казахстана в средствах массовой коммуникации США	151
<i>Елтай А.</i> BBC World News телеарнасының бағдарламалық стратегиясымен «қоғамға қызмет ету» тұжырымы	153
<i>Қабылбакиева А.А.</i> Культурная дипломатия через турецкое кино и информационное агентство Anadolu	158

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ БАҚ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ МӘДЕНИЕТ ТУРАЛЫ ТАЛДАУЛАР

<i>Жақсылықбаева Р.</i> Сауытбек Абдрахманов публицистикасының сырлы сипаты	157
<i>Тоқтарбай Б., Секенова А.</i> Ұстаз феномені	164
<i>Ертасова Г.Қ.</i> С.Абдрахмановтың жолсапар очерктерінің стильдік ерекшелігі мен көркемдік шеберлігі	167
<i>Батырбек Ә.А.</i> Кемел Тоқаевтың шығармашылық шеберханасы	177
<i>Досыбекова Қ.Б.</i> Сауытбек Абдрахманов публицистикасының танымдық сипаты	183

<i>Мустафина Б.С.</i> Қазақстандық тәжірибедегі документалдык кино	188
<i>Сламбекова М.А.</i> Информационная война в кино	192
<i>Ишанова А.К., Сулейменова А.Э.</i> Новые типологические разновидности современного документального фильма (на примере фильма Е. Лумпова «Путь»)	194
<i>Өтелбай Г.</i> Шет тiлдi аудиторияларға арналған «Қазақ тiлi» пәнiн Алаш мұрасы арқылы қуаттандыру	197
<i>Қушанова К.Ж.</i> Символы культуры в современном кинематографе Казахстана	201
<i>Пірімова Ә.С.</i> С.Елубайдың «Жалған дүние» романындағы көркем сөздің қолданыстары	203
<i>Иргусаева А.</i> Жалған ақпаратпен күресте медиаиммунитет қалыптастырудың маңыздылығы	207
<i>Құрманғазы Ә.</i> Шоу-бизнестегі БАҚ-тың рөлі	210
<i>Алғалиева Г.С.</i> Абай – біздің ұлттық идеологиямыз	211
<i>Байғожина Д., Мұтәрбек А.</i> Дәстүрлі БАҚ және ғаламтордың ҚР ақпарат кеңістігіндегі бәсекеге қабілеттілігі	215

МЕРЕЙГЕР ТУРАЛЫ ТОЛҒАНЫСТАР

<i>Байғұт М.</i> Іні-досқа ілтипат хат	221
<i>Асқаров Ә.</i> Ел азаматы, ұлт қайраткері	226
<i>Қыдырәлі Д.</i> Сырлы сұхбаттың сардары	230
<i>Төлепберген М.</i> Биіктік	232
<i>Омаров Ж.</i> Он обрел свою собственную судьбу	236
<i>Исман Ә.</i> Жаһандану жағдайындағы журналистиканы жасай алдық	240
<i>Лысенко О.</i> Сауытбек Абдрахманов словно октаэдр – многогранник с восемью качествами	245
<i>Аманжол Қ.</i> Сырбаз	248
<i>Шайыр М.</i> Тура би	254
<i>Хамзин М.</i> Азамат. Қаламгер. Ғалым	260
<i>Қарқын К.</i> Сенім болса, серпіліс те болады	264

**«МӘДЕНИЕТ, БІЛІМ, ҒЫЛЫМ ЫҚПАЛДАСТЫҒЫ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ
МЕДИАКОММУНИКАЦИЯ» ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛДАРЫ**

30 қараша, 2021 жыл

Таралымы 50 дана
Қаріп түрі «Times New Roman»
Тапсырыс № 15516

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
типографиясында басылып шығарылды.
010008, Нұр-Сұлтан қаласы, Қажымұқан, 13/1